ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ
- DEBIUT NAUKOWY 2012

redakcja naukowa
Teresa Jemczura, Henryk A. Kretek

Racibórz 2013

Rada Wydawnicza Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu:
Przewodniczący: prof. dr hab. Joachim Raczek
Członkowie: prof. nadzw. dr hab. Michał Szepelawy, prof. nadzw. dr hab. Jerzy Pośpiech, prof. nadzw. dr hab. Marian Kapica, prof. nadzw. dr hab. Gabriela Kapica, prof. dr hab. Mieczysław Balowski, prof. nadzw. dr hab. Ryszard Gmoch, prof. nadzw. dr hab. Leszek Karczewski, prof. nadzw. dr hab. inż. Andrzej Sokołowski, prof. nadzw. adi. II st. Aleksander Ostrowski, prof. nadzw. dr hab. Grzegorz Juras, doc. dr Daniel Vogel

Recenzenci: prof. nadzw. dr hab. Paweł Czarnecki, Нелля Ничкало - академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України

Tłumaczenie ukraińsko-polskie: mgr Aleksandra Bratczuk, Лілія Потапенко PhD
Projekt okładki: Roman Nowak

Opracowanie techniczne: Janusz Krajewski

Druk i oprawa: ATB STUDIO,
ul. Ks. Janusza 10a, 43-410 Zebrzydowice

Dystrybucja:
„Skrypciarnia” PWSZ Racibórz
ul. Słowackiego 55, 47-400 Racibórz
www.pwsz.raciborz.edu.pl (zakładka „Wydawnictwo”)

ISBN 978-83-60730-65-2

Copyright © by Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2013

Wszelkie prawa zastrzeżone przez Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu. Żadna część tej pracy, jak i całość, nie może być powielana czy rozpowszechniana w jakiejkolwiek formie i w jakikolwiek sposób, bądź elektroniczny, bądź mechaniczny, włącznie z fotokopiowaniem, skanowaniem, nagrywaniem na wszelkie nośniki elektroniczne lub przy użyciu innych systemów, bez pisemnej zgody wydawcy.

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie **7**

ROZDZIAŁ I – WIELOASPEKTOWOŚĆ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

1.1. Strategie globalnej gospodarki a regionalizacja 18

1.1.1. Filozofia zrównoważonego rozwoju w warunkach Gospodarki Opartej na Wiedzy
– *Marcin Nowak* 19

1.1.2. Inteligentna specjalizacja regionów w strategii Europa 2020 a zrównoważony rozwój
– *Patrycja Mich* 26

1.1.3. „Ciemna energia" ładu międzynarodowego – czyli wbudowana niezrównoważoność systemu globalnego, jej skutki i przykładowe propozycje zmian
– *Jacek Sobański* 35

1.1.4. Zrównoważony rozwój w Polsce: wczoraj, dziś i jutro. Tendencje, zagrożenia
– *Natalia Lechowicz, Sabina Waluś* 43

1.1.5. Zrównoważony rozwój – szansą dla Polski?
– *Jarosław Gorący* 53

1.2. Prawo i polityka instrumentami procesów zmian 60

1.2.1. Prawo - narzędziem w rękach prawodawców w okresie "rewolucji zrównoważonego rozwoju"?
– *Joanna Żak* 61

1.2.2. Przyjazne instrumenty prawa wyborczego w świetle założeń zrównoważonego rozwoju – *Agata Pyrzyńska* 69

1.2.3. Zrównoważony rozwój w ujęciu alterglobalistycznym i jego chadecka krytyka
– *Hubert Staśkiewicz* 79

1.2.4. Publicznoprawne instrumenty zwiększania efektywności gospodarki wodnej w Polsce przy poszanowaniu zasady zrównoważonego rozwoju – problematyka zbiorników retencyjnych
– *Anna Kamińska* 85

1.2.5. Wpływ harmonizacji podatkowej na zrównoważony rozwój systemów podatkowych w Unii Europejskiej
– *Edyta Banach* 94

1.3. Aspekt społeczny w procesach transformacji 101

1.3.1. Zrównoważony rozwój – przyczynek powstania World Class University of Poland
–*Adam Trawiński* 102

1.3.2. Strategiczna rola działu zasobów ludzkich w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju
– *Justyna Cyga* 110

1.3.3. Europejski homo sustinens w trzech wymiarach
– *Izabela Bal* 123

1.3.4. Wpływ nadzoru korporacyjnego na realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju
– *Łukasz Żabski* 134

1.3.5. Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa na wschodniej granicy Unii Europejskiej
– *Emilia Jankowska* 144

1.3.6. Ogląd procesów transformacji ziem górnego śląska i śląska opolskiego w kontekście zrównoważonego rozwoju. Od tradycji do wizji
– *Jolanta Szulakowska-Kulawik* 152

1.4. Nowe wyzwania wobec edukacji 162

1.4.1. E-learning oraz nauka 2.0 jako elementy usprawniające realizację Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju
– *Sandra Gwóźdź* 163

1.4.2. Peer learning jako przykład zastosowania zrównoważonego rozwoju w dziedzinie dydaktyki
– *Bartłomiej Machnik* 171

1.4.3. Edukacja - zrównoważony rozwój a rzeczywistość
– *Magdalena Popek* 178

ROZDZIAŁ II – MULTIFACETED OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

2.1. Does emigration hurt the youngest? Impact of parental international emigration on educational outcomes of children staying in the home country
– *Joanna Clifton-Sprigg* 186

2.2. Sustainable development vs. hydrocarbons extraction in the Arctic
– *Grzegorz Omelan* 211

2.3. Basic approaches to the definition of sustainable development of economy
– *Viktoriya Merenkova (Україна)* 217

2.4. Using ‘Point of Contact’ as a tool for assuring success in the market place
– *Tania Komar, Anastasia Ishyk, Marina Dekhtiar (Україна)* 225

2.5. Peculiarities of functioning of ukrainian commodity market infrastructure subjects
– *Olga Panasiuk (Україна)* 232

ROZDZIAŁ III – БАГАТО АСПЕКТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

3.1. Соціально-філософські аспекти сталого розвитку 240

3.1.1. Наукове обґрунтування концепції сталого розвитку
– *Тетяна Кондратенко* 241

3.1.2. Формування особистості і концепція сталого розвитку
– *Богдан Северенчук, Аліна Северенчук* 248

3.1.3. Впливи засобів масової інформації на суспільство
– *Марія Ожгібесова* 255

3.1.4. Український досвід упровадження ідей сталого розвитку в освітній галузі
– *Діана Наконечна* 265

3.1.5. Співпраця органів студентського самоврядування з адміністрацією вищої школи
– *Мар'яна Козак* 273

3.1.6. Охорона здоров'я молоді як запорука гармонійого розвитку особистості
– *Марина Хоменко* 281

3.1.7. Уявімо майбутнє, якого ми хочемо (есе)
– *Марія Плахотнікова* 294

3.1.8. Українсько-польські відносини в галузі освіти і науки: історія і сучасність
– *Тамара Смик* 299

3.1.9. Можливості та перспективи використання операційної системи Ubuntu
– *Любов Тітова* 305

3.2. Еколого-економічні аспекти сталого розвитку 309

3.2.1. «Зелена» економіка в Україні: перспективи розвитку
– *Юлія Тарадаєва* 310

3.2.2. Пріоритетні напрями розвитку регіональних соціально-економічних систем України
– *Марина Ковтун* 316

3.2.3. Екологічне підприємництво як фактор формування інноваційної моделі сталого розвитку економіки України
– *Людмила Паціра* 325

3.2.4. Рекреаційна діяльність: ретроспективний погляд і сучасність
– *Ольга Брижата* 329

3.2.5. Дослідження проблеми сульфідних вод західних областей України
– *Юлія Рак* 334

3.2.6. Поліпшення якості питної води фільтраційним методом – один з аспектів сталого розвитку
– *Катерина Фартушняк* 344

3.2.7. Зниження екологічних ризиків впливу викидів автотранспорту
– *Олексій Ногачевський* 351

3.2.8. Професійні захворювання в Україні: динаміка і причини
– *Віра Пашкевич* 361
3.2.9. Сталий екологічний розвиток в Україні (есе)
– *Мар'яна Войтович* 368

ROZDZIAŁ IV – RECENZJE

4.1. Recenzja artykułów z rozdziałów I i II
– prof. dr hab. *Paweł Czarnecki* 372

4.2. Recenzja artykułów autorów ukraińskich – На статті українських студентів, поданих на конкурс в рамках проекту «Сталий розвиток. Науковий дебют 2012» – Академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України *Нелля Ничкало* 375

Informacje o autorach i streszczenia artykułów 379

WPROWADZENIE

Organizowanie przedsięwzięcia pod nazwą „Debiut naukowy – zrównoważony rozwój" można określić jako trwały element stymulowania środowiska studentów, poszukujących możliwości samorealizacji na polu nauki. Już trzeci rok z rzędu ukazuje się publikacja, której celem jest przedstawienie poglądów – ludzi studiujących na wyższych uczelniach – na otaczający ich świat, przez pryzmat *zrównoważonego rozwoju*.

Rosnące zainteresowanie udziałem w tym projekcie ze strony stojących na początku samodzielnej drogi naukowej studentów, utwierdza organizatorów w przekonaniu o słuszności przyjętych założeń. W regulaminie i jednocześnie zaproszeniu do udziału w kolejnej edycji „Debiutu naukowego" (zob. *www.buzek.pl*) napisano, że celem tego przedsięwzięcia jest umożliwienie studentom opublikowania autorskiego artykułu o profilu naukowym, umożliwiającym zgodnie z nowelizacją ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym (Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz. U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.),* wszczęcia przewodu doktorskiego, bowiem ustawodawca określił, iż warunkiem przystąpienia do obrony dysertacji doktorskiej będzie co najmniej jedna publikacja w czasopiśmie naukowym o zasięgu krajowym, lub w recenzowanym sprawozdaniu z międzynarodowej konferencji naukowej. Zatem, wychodząc na przeciw potrzebom braci studenckiej i wypełnienia minimum niezbędnego do dalszego samodzielnego realizowania się na polu nauki, ciężar tych obowiązków, a zarazem takie wyzwanie na siebie przyjęli: Biuro Parlamentarne prof. dr hab. inż. Jerzego Buzka, dra h.c. multiplex, posła do Parlamentu Europejskiego – w Raciborzu, we współpracy z: Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Raciborzu, Kołem Naukowym Doktorantów Instytutu Politologii Uniwersytetu Opolskiego, a stronę ukraińską reprezentowała НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ. Tak więc skupieni wokół wspólnej idei, zespoleni chęcią pomocy przyszłym naukowcom organizatorzy, postanowili stworzyć odpowiednie warunki, aby zainteresowani mogli wypełnić minima kwalifikacyjne określone w przedmiotowej ustawie.

O słuszności realizowanej idei, stworzenia możliwości publikacji swoich przemyśleń studentom jeszcze nie posiadającym tytułu naukowego, a wykazującym takowe aspiracje jest fakt, że do tej edycji napłynęły prace studentów z 26. czołowych polskich uczelni:

1. Akademia Krakowska im. A. Frycza Modrzewskiego,
2. Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu,
3. Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa w Katowicach,
4. Katolicki Uniwersytet Lubelski,
5. Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża JP II w Białej Podlaskiej,
6. Politechnika Koszalińska,
7. Politechnika Śląska,
8. Politechnika Świętokrzyska,
9. Politechnika Wrocławska,
10. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie,
11. The University of Edinburgh,
12. Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu,
13. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach,

14. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie,
15. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu,
16. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu,
17. Uniwersytet Jagielloński,
18. Uniwersytet Łódzki,
19. Uniwersytet Marii Curie-Składowskiej w Lublinie,
20. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
21. Uniwersytet Opolski,
22. Uniwersytet Szczeciński,
23. Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu,
24. Uniwersytet w Białymstoku,
25. Uniwersytet Warszawski,
26. Uniwersytet Wrocławski.

Po raz kolejny tematem przewodnim projektu ustanowiono *zrównoważony rozwój*. Tym samym zachęcono i zaproszono zainteresowanych do przygotowania autorskiego artykułu zakładając, że zakres pojęcia pozostawia autorom wręcz nieograniczone możliwości. W zaproszeniu wskazano na podstawowe założenia *zrównoważonego rozwoju*, nazywanego także *ekorozwojem*. Określając zakres pojęcia, organizatorzy jednocześnie określili kryteria oceny, jakim będą poddawane nadesłane prace. Zatem artykuły musiały nawiązywać, bądź zawierać odniesienia do *zrównoważonego rozwoju* rozumianego jako strategię osiągania godnego życia w ramach tego, co jest fizycznie i biologicznie możliwe, co gwarantuje zaspokajanie podstawowych potrzeb obecnego i przyszłych pokoleń, zachowując jednocześnie trwałość funkcjonowania środowiska przyrodniczego oraz naturalną różnorodność, zarówno gatunków jak i ekosystemów. Z kolei, przyjęta w 2002 roku w Sztokholmie Agenda 21 dla Edukacji w Regionie Morza Bałtyckiego – definiuje zrównoważony rozwój m.in. jako :

- bezpieczne i zdrowe życie obecnych i przyszłych pokoleń;
- oparcie współpracy na zasadach demokracji, otwartości i aktywnego uczestnictwa, zarówno na poziomie lokalnym jak i regionalnym;
- zachowanie i podtrzymywanie różnorodności krajobrazowej i biologicznej.

Ponadto w regulaminie i zaproszeniu do udziału w projekcie „Debiut naukowy – zrównoważony rozwój", określone zostały podstawowe kryteria szeroko pojmowanej naukowości. Zatem, aby artykuł został uznany za naukowy, jego autor musi zaprezentować swój własny stosunek do problemu który opisuje. Poinformowano przygotowujących artykuły, że Rada Naukowa będzie oceniać wkład intelektualny autora, jego inwencję, sposób omówienia problemu jak i prowadzenia procesu myślowego. Ważne jest bowiem to, aby mieć swój własny pogląd i punkt widzenia na sprawy i problemy, nawet na takie, które są już znane i obecne w życiu społeczeństw.

W edycji polskiej i anglojęzycznej (bowiem zakwalifikowano do publikacji wybrane artykuły nadesłane w języku angielskim) Debiutu naukowego – 2012, Rada Naukowa pracowała w składzie:

– Przewodniczący: prof. dr hab. inż. Jerzy Buzek – dr h.c. multiplex,
– Wice Przewodniczący: dr Teresa Jemczura – Prorektor Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, prof. dr hab. Paweł Czarnecki – Prorektor Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie,
– Członkowie: prof. zw. dr hab. Wojciech Słomski – dr h.c. multiplex, dr Anatol Bodanko i mgr Henryk A. Kretek (sekretarz).

W części ukraińskiej Debiutu naukowego – 2012, Rada Naukowa pracowała w składzie:

– Wice Przewodnicząca: Prof. zw. dr hab. Nella G. Nyczkało z Narodowej Akademii Pedagogicznych Nauk Ukrainy, z którą współpracowali: prof. dr Anatołij Iwanowicz Kuźminskij, prof. dr Olena Anatołiwna Bida, prof. dr hab. Oleksandra Antoniwna Dubasjeniuk, prof. Oleksij Wasilowicz Marczenko, oraz dr Katerina Kasiarum (sekretarz).

Członkowie Rady Naukowej pracowali nad artykułami niezależnie od siebie, zdając sobie sprawę, że w edycji polskiej i angielskiej, czyli w rozdziałach I i II, tylko 40 proc. nadesłanych prac (około 20 artykułów) znajdzie się w publikacji. Czytanie artykułów, było wielką przyjemnością – określili członkowie Rady Naukowej – bowiem po raz kolejny odnotowano rosnący poziom nadesłanych prac. Jednakże największym problemem okazało się wybranie do publikacji tych prac, które spełniały określone kryteria.

Każdy artykuł został wnikliwie oceniony i sprawdzony, a przedstawione poniżej uwagi pozwolą tegorocznym autorom i przyszłym uczestnikom projektu na wyciągnięcie odpowiednich wniosków, które umożliwią poprawienie swojego warsztatu:

Marcin Nowak – „Filozofia zrównoważonego rozwoju w warunkach Gospodarki Opartej na Wiedzy”. Na szczególną uwagę zasługuje porównanie współczesnego światopoglądu do „przewrotu kopernikańskiego”, gdzie wiedza „krąży” wokół ładu ekonomicznego, a w konsekwencji zmierza ku [tytułowej] „Gospodarce Opartej na Wiedzy”. Autor opiera swe poglądy i argumenty na literaturze, odwołując się do klasyki, trafnie prezentując filozofię *zrównoważonego rozwoju* w korelacji z gospodarką opartą na wiedzy. Artykuł stanowi dobry przykład – jak budować ideę *zrównoważonego rozwoju.*

Joanna Żak – „Prawo - narzędziem w rękach prawodawców w okresie >>rewolucji zrównoważonego rozwoju<<?”. Autorka wprowadza ciekawe pojęcia, takie jak tytułowa „rewolucja zrównoważonego rozwoju” i udaje jej się to pojęcie dosyć ciekawie zdefiniować. Ponadto pojawia się porównanie *zrównoważonego rozwoju* do odkrycia pisma, co też nadaje artykułowi znamiona innowacyjności. Z kolei powiązanie prawa z koncepcją *zrównoważonego rozwoju* także jest prawidłowo przeprowadzone.

Magdalena Us – „Znaczenie Zrównoważonego Rozwoju dla bezpieczeństwa żywnościowego w Polsce na przykładzie Programu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi >>Poznaj Dobrą Żywność<<”. Autorka opatrzyła tekst własnym krótkim wstępem, a następnie przeniosła się w świat cytatów. W założeniach i w regulaminie, twórcy projektu określili jak pojmują kryterium naukowości. Czytamy tamże, że „aby artykuł został uznany za naukowy, jego autor musi zaprezentować swój własny stosunek do problemu który opisuje. Rada Naukowa będzie oceniać wkład intelektualny autora, jego inwencję, sposób

omówienia problemu jak i prowadzenia procesu myślowego. Ważne jest bowiem to, aby mieć swój własny pogląd i punkt widzenia na sprawy i problemy". Wyżej wymienionych elementów w artykule brakuje.

Kamil Dyrtkowski – „Gospodarka oparta na wiedzy czy na zasobach. Charakterystyka zrównoważonego rozwoju systemu gospodarczego". *Zrównoważony rozwój* został przedstawiony jako koncepcja przeobrażenia społeczeństwa. Autor proponuje zmiany zasad systemu ekonomicznego, oraz ukazuje ujęcie homeostatyczne w aspekcie gospodarki zasobami i wykorzystaniem złóż bogactw naturalnych. Wykorzystane zostały interesujące źródła bibliograficzne, przy zbyt rozbudowanym korzystaniu z cytatów. Autorzy artykułów naukowych powinni korzystać z cytatów zachowując zrównoważony umiar w stosunku do objętości artykułu.

Jacek Sobański – „>>Ciemna energia<< ładu międzynarodowego – czyli wbudowana *niezrównoważoność* systemu globalnego, jej skutki i przykładowe propozycje zmian". Artykuł budzi ambiwalentne uczucia. Przypisy miast kierować czytelnika do źródeł, stanowią bardzo osobiste odniesienia do odczuć autora. Pojawia się wiele neologizmów, ale nie zawsze idealnie wkomponowanych w zdania, które powinny mieć jednak jasny i czytelny przekaz. Autor proponuje „intelektualny nawóz krzywego zwierciadła", co powoduje, że nie wszystkie zdania są zrozumiałe i jednoznaczne. Taki język i takie porównania, są raczej oczekiwane w tekstach poetyckich, jednakże rzadziej w propozycjach mających posiadać co najmniej znamiona naukowości.

Jolanta Szulakowska-Kulawik – „Ogląd procesów transformacji ziem Górnego Śląska i Śląska opolskiego w kontekście zrównoważonego rozwoju. Od tradycji do wizji". Bardzo dobry opis rozwoju Górnego Śląska. Autorka dokonuje bogatej charakterystyki regionu, a swoje przemyślenia wzmacnia trafnie dobranymi przypisami. Wskazuje na ewolucję w zmianie świadomości postaw obywatelskich, a także docenia wzrost kwalifikacji kadr. Artykuł należałoby wzbogacić odniesieniami do *zrównoważonego rozwoju*.

Użyte w tekście Jolanty Szulakowskiej-Kulawik określenie „Akwinata", odnoszące się prawdopodobnie do Tomasza z Akwinu, jako, że nie jest powszechnie używane, powinno zostać w przypisach przybliżone. Ponadto, kiedy dokonuje się takiej „manipulacji" w odniesieniu do jednej postaci, to należy być konsekwentnym w stosunku do postaci występujących w tym samym zdaniu, akapicie a nawet tekście. Zatem autor/ka albo odstępuje od dokonania zamiany Tomasza z Akwinu na „Akwinatę", albo jest konsekwentna/y w relacji do innych postaci takich jak: Mikołaj z Koźla, Wincenty z Kielczy, Wawrzyniec z Raciborza, Jan z Kluczborka, itd… co mogłoby wywołać efekt odwrotny do zamierzonego, przez autora tworzącego neologizmy. Ponadto w tekstach naukowych należy używać inicjałów imion zarówno w przypisach jak i bibliografii.

Anna Kamińska – „Publicznoprawne instrumenty zwiększania efektywności gospodarki wodnej w Polsce przy poszanowaniu zasady zrównoważonego rozwoju – problematyka zbiorników retencyjnych". Forma artykułu bardzo poprawna. Brakuje wyczerpującej informacji o orzecznictwie w sprawie budowy zbiorników retencyjnych, szczególnie w świetle zasad *zrównoważonego rozwoju*. Autorzy tekstów naukowych powinni zwracać większą uwagę na konstruowanie tytułów, tak aby tytuł nie był zbyt rozbudowany i wieloaspektowy.

Halina Wasilewska – „Kwestie zdrowia w świetle koncepcji zrównoważonego rozwoju". Artykuł zawiera nadmierną ilość cytatów. Czytelnikowi brakuje subiektywnego spojrzenia autora na problem zawarty w tytule pracy, a ponadto trudno odnaleźć odniesienia do *zrównoważonego rozwoju.*

Bartłomiej Machnik – „Peer learning jako przykład zastosowania zrównoważonego rozwoju w dziedzinie dydaktyki". Artykuł dotyka mało znanych i dopiero rozpoznawanych problemów w polskiej dydaktyce. Wyjaśnienie pojęcia „peer learning", powinno się znaleźć na początku artykułu, co uspokoiłoby czytelnika, któremu pojęcie nie jest znane. Ważne jest także dostrzeżenie przez autora różnicy pomiędzy dydaktyką a pedagogiką, stąd artykuły odnoszące się do tych pojęć, powinny wskazywać na rozłączność zakresów predykatów tych terminów.

Jarosław Gorący – „Zrównoważony rozwój – szansą dla Polski?". Autor przedstawia kierunki rozwoju gospodarki polskiej w kontekście *zrównoważonego rozwoju*, popierając swoje przemyślenia ciekawymi przykładami a także propozycjami niekonwencjonalnej interpretacji pojęć.

Edyta Banach – „Wpływ harmonizacji podatkowej na zrównoważony rozwój systemów podatkowych w Unii Europejskiej". Bardzo ciekawie zaprezentowana idea *zrównoważonego rozwoju systemów podatkowych,* która w rzeczywistości wydaje się prawie niemożliwa. Idea ta, jak każda innowacyjna abstrakcja, ma swój początek.

Dariusz Szyszkowski – „Zrównoważony rozwój - terminologia własności wyodrębnionego lokalu w drodze ustanowienia". Autor bardzo szczegółowo omawia wybrane artykuły prawne i ich związki z innymi ustawami, szczególnie w odniesieniu do kodeksu cywilnego. Jednakże zaprezentowana treść w bardzo niewielkim stopniu odnosi się do idei *zrównoważonego rozwoju.*

Grzegorz Omelan – „Zrównoważony rozwój a eksploatacja złóż węglowodorów w obszarze Arktyki". Artykuł wnosi nowe światło na mało dotychczas znane – jednakże bardzo istotne z punktu widzenia stosunków międzynarodowych – informacje o problemie eksploatacji Arktyki. Czytelnik znajdzie odniesienia do „zimnej wojny", informacje o działalności „Rady Arktycznej", a także zapozna się z rolą międzynarodowej organizacji pozarządowej jaką jest Greenpeace. Autor przygotował artykuł w języku angielskim.

Grzegorz Spurek – „Klasyfikacja stałych paliw wtórnych na potrzeby przemysłu cementowego w Polsce". Autor przytaczając i rozwijając definicje paliw stałych, wtórnych, przedstawia ich klasyfikacje. Znajdujemy odniesienia do dyrektywy o składowaniu odpadów, aby przejść do charakterystyki przemysłu cementowego. Prezentowane wyniki badań, nie są poparte odpowiednimi źródłami, co jest koniecznie w opracowaniach mających wykazywać znamiona naukowości. Wydaje się, że autor powinien położyć większy nacisk na ochronę środowiska w aspekcie spalania odpadów i ten aspekt winien znaleźć się na tle zrównoważonego rozwoju.

Magdalena Gawęcka – „Merytokracja elit politycznych gwarantem zrównoważonego rozwoju współczesnego społeczeństwa". Autorka zmierzyła się z pojęciem merytokracji i nadała mu nowe oblicze na tle *zrównoważonego rozwoju*. Trafnie zauważa problematykę nierównej gratyfikacji dóbr. Przedstawiane argumenty są poparte przykładami, co sprawia, iż tekst oprócz wartości naukowych jest także napisanym przystępnym językiem.

Bogdan Wachowicz – „Zagłada albo zmiana paradygmatu rozwoju". Artykuł rozpoczyna się bardzo obszernym wstępem. Paradygmat rozwoju zostaje wyjaśniony aspekcie odpowiedzialności za rozwój energetyki jądrowej. W dalszej części artykułu znajdujemy odniesienie do odpowiedzialności przed Bogiem w prowadzeniu polityki rozwoju energetyki jądrowej. Artykuł może być rozprawą naukową ale także esejem, ale raczej nie powinien być jednym i drugim. Decyzję o wyborze metody przedstawienia problemu

mającego znamiona naukowości, autor powinien podjąć przed rozpracowywaniem tematu i starać się utrzymywać konsekwentnie w przyjętej konwencji.

Hubert Staśkiewicz – „Zrównoważony rozwój w ujęciu alterglobalistycznym i jego chadecka krytyka". Autor prowadzi wywód, przyjmując założenie, że *zrównoważony rozwój* jest krytykowany przez myśl chadecką. Swoje spostrzeżenia popiera teorią lansowaną przez Naomi Klein, wskazując w jakim stopniu strategie wolnorynkowe podbijają świat. Niezwykle interesujące są informacje na temat zmian wywołanych przez huragan „Katrina", w konsekwencji którego – a być może nawet dzięki któremu – przekształcono szkoły i zmieniono standardy edukacyjne w Nowym Orleanie. W artykule można odnaleźć bardzo ciekawe porównanie doktryn kapitalistycznych i socjalistycznych, jednakże zawartej w tytule artykułu „chadeckiej krytyki" mogłoby być więcej.

Emilia Jankowska – „Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa na wschodniej granicy Unii Europejskiej". Autorka odnosi się do funduszu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) dotyczącego współpracy przygranicznej, a w zasadzie stymulowania pogranicza UE (m.in.: Białoruś, Ukraina), a także Mołdawii. Artykuł zawiera wiele rzeczowych informacji w współpracy transgranicznej na ścianie wschodniej, opartej o fundusze UE. Bardzo ważny i ciekawy artykuł, poparty dużą ilością źródeł internetowych. Trochę za mało odniesień do *zrównoważonego rozwoju.*

Elżbieta Szaruga – „Ile warte jest życie uczestnika systemu transportowego?". Autorka zajęła się tematem kosztów wypadków drogowych w relacji do wydatków. Udowadnia, że koszty z wydatkami się nie równoważą, jednakże w niewielkim stopniu odnosi się do problematyki *zrównoważonego rozwoju.*

Adam Trawiński – „Zrównoważony rozwój – przyczynek powstania *World Class University of Poland*". W bardzo ciekawym artykule, autor przybliża ideę tytułowego WCU. Poprzez ujęcie historyczne, przechodzi płynnie do współczesnego pojęcia Uniwersytetu. Wskazuje na konieczność korelowania działalności naukowej z determinantami rynkowymi. Ukazuje opiniotwórcze rankingi, ubolewając nad odległą pozycją polskich czołowych uczelni. Można przyjąć, że droga do poprawy polskiego miejsca w rankingach międzynarodowych wiedzie poprzez *zrównoważony rozwój*, oparty na konieczności zmiany modelu zarządzania – nawet, a może przede wszystkim – szkolnictwem wyższym.

Magdalena Popek – „Edukacja – zrównoważony rozwój a rzeczywistość". Bardzo ciekawy artykuł i – co należy do rzadkości wśród początkujących naukowców – oparty na wynikach badań autorskich. Autorka w interesujący sposób ujmuje edukację w odniesieniu do *zrównoważonego rozwoju*. Pojawia się pojęcie zrównoważonej szkoły, gdzie młodzi ludzie mogliby realizować marzenia w korelacji z aspiracjami.

Justyna Cyga – „Strategiczna rola działu zasobów ludzkich w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju". Artykuł wskazuje na dojrzałość metodologiczną autorki, która bardzo poprawnie przedstawiła tytułowe zagadnienia, opierając się o bogatą literaturę przedmiotu. Ukazana jest ważkość zrównoważonego zarządzania zasobami ludzkimi i dbałości o kapitał ludzki. Najbardziej istotne elementy pracy odnoszą się do *zrównoważonego rozwoju,* z naciskiem na kształtowanie zasobów ludzkich przy uznaniu ważnej roli nauki jako takiej.

Natalia Bralska – „Zrównoważony rozwój pracownika socjalnego". Autorka wskazuje na rosnącą rangę pracownika socjalnego. Prezentuje konieczność dbania o kodeks etyczny pracownika socjalnego w kontekście „sprawozdania" z pracy tegoż. Powiązanie sposobu prowadzenia toku prezentacji tematu ze *zrównoważonym rozwojem* wymaga jeszcze dodatkowego nakładu pracy ze strony autorki.

Marcin Mazurczak – „Pomiędzy bezpieczeństwem środowiska naturalnego, a rozwojem ekonomicznym. Czy możliwe jest wydobycie gazu ziemnego z łupków zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju?". Autor podjął się rozprawy z jakże aktualnym tematem. Sam tytuł w zasadzie stanowi streszczenie artykułu, co nie powinno mieć miejsca, bowiem tytuł artykułu naukowego powinien temat raczej sygnalizować. Ponadto autor przytacza dużo informacji z literatury fachowej, prezentuje treści o wysokim stopniu fachowości, ukazuje problem wydobycia czy odzyskiwania gazu z łupków w USA, jednakże zdecydowanie za mało zajmuje się próbą odpowiedzi na pytanie zadane w tytule.

Benedykt Olszewski – „Zrównoważona energetycznie Polska – droga do samowystarczalności". Autor przedstawia specyficzną i złożoną sytuację polskiej energetyki, wskazując na konieczność jej modernizacji. Znajdujemy również informacje o zasobach paliw kopalnych i o geotermii, wsparte obszerną literaturą obcojęzyczną i zasobami internetu.

Katarzyna Negacz – „Koncepcja zrównoważonego rozwoju a sektor energetyczny w Polsce". Autorka omawia sektor energetyczny w aspekcie społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR), przedstawiając temat w wymiarach środowiskowym i społecznym. Artykuł wzbogacony jest dużą ilością cytatów. Oczekiwania czytelnika są skierowane na stosunek autorki do podejmowanej tematyki, a tego aspektu mogłoby być więcej.

Anna Krzysztofek – „Ekologiczne domy jako element polityki zrównoważonego rozwoju". Autorka przekazuje duży zasób informacji w kwestii energooszczędnego budownictwa, które proponuje rozwinąć jako element konstytutywny *zrównoważonego rozwoju*. Jednakże korelacji ekologicznego domu ze *zrównoważonym rozwojem* powinno się poświęcić więcej miejsca.

Łukasz Żabski – „Wpływ nadzoru korporacyjnego na realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju". W artykule dosyć celnie opisano ideę *zrównoważonego rozwoju* w odniesieniu do ekorozwoju. Autor wskazał także na aspekty etyczne, o czym w każdym przypadku rozwoju cywilizacji, moderatorzy zmian powinni pamiętać. Nadzór korporacyjny został wyjaśniony w odniesieniu do ekonomicznego charakteru prowadzenia polityki *zrównoważonego rozwoju.* Rysę na dobrze dobranej literaturze przedmiotu, kładzie nadbudowane cytowanie.

Aleksandra Francuz – „Od przedmurza do mostu – perspektywy rozwoju pogranicza polsko-ukraińskiego". Artykuł wpisuje się w polski dyskurs kresowy. Problem jest istotny w aspekcie konieczności edukacji międzykulturowej szczególnie na pograniczach, gdzie przez lata pielęgnowano stereotypy. Autorka przypomina i przybliża „bałak", jako język pogranicza, co stanowi wstęp do badań, tylko, że tym razem jeszcze nie podjęty, stąd zachęcamy do dalszego badania tego pola i przedstawienia wyników może nawet w kolejnej edycji projektu „Debiut naukowy 2013 - zrównoważony rozwój".

Sandra Gwóźdź – „E-learning oraz nauka 2.0 jako elementy usprawniające realizację Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju". Podjęty problem widzenia metody E-learningu jako strategii edukacji dla *zrównoważonego rozwoju*, jest ciekawie opracowany. Zrównoważony rozwój może być realizowany przez E-learning i naukę metodami nowej generacji Web 2.0, gdyż tak realizowana edukacja może kształtować krytyczne myślenie, a ponadto rozwijać świadomość i pomagać w podnoszeniu kwalifikacji.

Iwona Pawelec – „Zrównoważony rozwój a bezpieczeństwo stacji sportów zimowych". Autorka proponuje pojęcie koncepcji *zrównoważonego rozwoju turystyki*, opierając się na tak zwanej turystyce odpowiedzialnej. Jednakże zaproponowanej tematyki nie rozwi-

ja w stopniu wystarczającym dla usatysfakcjonowania czytelnika. Odczuwa się brak własnego stanowiska autorki do podejmowanej tematyki, na korzyść – a właściwie niekorzyść – zbyt często przywoływanych cytatów.

Adam Krawiec – „Transhumanizm a zrównoważony rozwój". Autor postanowił zmierzyć się z pojęciem, które nie jest powszechnie używane przez humanistów. Tytułowy „transhumanizm" jest pojęciem na tyle nieostrym, że powinien być precyzyjniej zdefiniowany. Proponując dyskurs naukowy wokół nowego pojęcia, trzeba więcej miejsca poświęcić na dookreślenie przedmiotu dyskursu, bowiem kiedy zaproponuje się niejasne kryteria, wówczas trudno oczekiwać, żeby dyskurs osiągnął poziom publiczny, kiedy jest zbyt wiele niewiadomych.

Natalia Lechowicz & Sabina Waluś – „Zrównoważony rozwój w Polsce: wczoraj, dziś i jutro. Tendencje, zagrożenia". Artykuł poprawny metodologicznie. Autorki dokonały analizy otoczenia społeczno – gospodarczego Polski w odniesieniu do *zrównoważonego rozwoju.* Wskazany został aspekt historyczny (PRL), następnie poprzez transformację, autorki przeszły do rozwinięcia współczesnych pojęć takich jak: regionalizm, ekoturystyka czy społeczna odpowiedzialność biznesu.

Patrycja Mich – „Inteligentna specjalizacja regionów w strategii Europa 2020 a zrównoważony rozwój". Tytuł, który zawiera wiele niewiadomych, czy wręcz kilka elementów składowych, jest dobrze wyjaśniony w tekście. Zależności poszczególnych składników tytułu znajdują odniesienie do *zrównoważonego rozwoju*, z którym szczególnie dobrze koresponduje koncepcja inteligentnej specjalizacji. Praca dobra pod względem konstrukcyjnym, dzięki czemu autorce łatwo było dokonywać komparatystyki.

Izabela Bal – „Europejski *homo sustinens* w trzech wymiarach". Artykuł zawiera dostateczną ilość informacji niezbędnych do wyjaśnienia tytułu. W interesujący sposób zaprezentowano trzy wymiary *zrównoważonego rozwoju*, stymulującego dwa podstawowe wymiary: poznawczy i implementacyjny.

Elżbieta Wansacz – „Wykorzystanie zrównoważonej karty wyników w koncepcji rozwoju zrównoważonego". Tytułowa – zrównoważona karta wyników, jest wyczerpująco opisana w tekście. Znajdujemy informacje o założeniach, zastosowaniu i istocie „Zrównoważonej Karty Wyników". Bardzo ciekawie została zaprezentowana idea zrównoważonej karty wyników z perspektywy ustalania celów, będących w zgodzie z zasadą *zrównoważonego rozwoju.* Autorka dostrzega ważkość strategii „Europa 2020" i zwraca uwagę na zmiany klimatyczne, ukazując je jako wyzwania biznesowe.

Wiktor Balcer – „Konflikt jako społeczna strategia komunikacyjna w kontekście zrównoważonego rozwoju". Autor podjął próbę połączenia teorii konfliktu ze *zrównoważonym rozwojem*. Nie wszystkie teorie jak i propozycje teorii są dopracowane, stąd można odczuwać pewnego rodzaju dysonans poznawczy, który nie zostaje w artykule zaspokojony. Pomysł ciekawy, jednakże tekst i konstrukcja artykułu wymagają jeszcze dopracowania.

Łukasz Janiszewski – „Podmioty realizujące usługi społeczne, zrównoważonym źródłem zaspokojenia potrzeb". W artykule dużo miejsca poświęcono na podkreślenie ważkości sektora usług w trzech sektorach: publicznym, biznesowym i non-profit. Opisano relacje państwo a sektor organizacji pozarządowych w świetle roli przepływów finansowych, mających wpływ na budowanie społeczeństwa obywatelskiego. Więcej miejsca powinien autor poświęcić *zrównoważonemu rozwojowi*.

Agata Pyrzyńska – „Przyjazne instrumenty prawa wyborczego w świetle założeń zrównoważonego rozwoju". Prawidłowo skonstruowane i bardzo interesujące zestawienie

danych statystycznych (wskaźników) z tekstem. Równie poprawne zostają przedstawione cele ustawodawcze, które powinny bardziej jednoznacznie korelować ze *zrównoważonym rozwojem*.

Joanna Clifton-Sprigg (Jankowska) – "Does emigration hurt the youngest? Impact of parental international emigration on educational outcomes of children staying in the home country". Autorka przedstawiła wyniki swoich badań nad problemem eurosieroctwa. Przedstawia to zjawisko na podstawie populacji gimnazjalistów z terenu województwa opolskiego, wskazując na najważniejsze aspekty zmian w świadomości młodzieży i ich wizję przyszłości, kiedy zdają sobie (lub nie) z problemu społecznego jakim jest eurosieroctwo, który ich lub ich otoczenie dotyka. Artykuł został przygotowany w języku angielskim.

Anna Katarzyna Para – „Zrównoważona konsumpcja kluczem do rozwoju zrównoważonego". Rozpatrując artykuł pod względem schludności przygotowania, jest wręcz wzorcowy. Niestety na rzecz przygotowywanej publikacji zbiorowej raczej zostanie zrekonstruowany i zatraci pierwotną kompozycję. Treść również została skomponowana właściwie. Autorka przedstawiła *zrównoważony rozwój* w aspektach ekonomicznym, społecznym i środowiska naturalnego, podkreślając wpływ jednostki na stymulowanie procesów konsumpcyjnych. Zrównoważona konsumpcja przejawiająca się prawidłowym i oszczędnym zużywaniem zasobów, staje się koniecznym zachowaniem ludzkości, dążącej do przetrwania w coraz bardziej skomplikowanym świecie.

W publikacji „Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy 2012" zostają opublikowane artykuły przedstawione w kolejności alfabetycznej:

Mgr Izabela Bal, Uniwersytet Wrocławski – Europejski *homo sustinens* w trzech wymiarach; mgr Edyta Banach Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Wpływ harmonizacji podatkowej na zrównoważony rozwój systemów podatkowych w Unii Europejskiej; mgr Joanna Clifton-Sprigg – The University of Edinburgh – *Does emigration hurt the youngest? Impact of parental international emigration on educational outcomes of children staying in the home country*; mgr Justyna Cyga, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu – Strategiczna rola działu zasobów ludzkich w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju; Jarosław Gorący, Uniwersytet Szczeciński – Zrównoważony rozwój – szansą dla Polski?; mgr Sandra Gwóźdź, Uniwersytet Opolski – *E-learning* oraz nauka 2.0 jako elementy usprawniające realizację Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju; mgr Emilia Jankowska, Uniwersytet w Białymstoku – Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa na wschodniej granicy Unii Europejskiej; Anna Kamińska, Uniwersytet Warszawski – Publicznoprawne instrumenty zwiększania efektywności gospodarki wodnej w Polsce przy poszanowaniu zasady zrównoważonego rozwoju – problematyka zbiorników retencyjnych; Natalia Lechowicz & Sabina Waluś, Uniwersytet Opolski – Zrównoważony rozwój w Polsce: wczoraj, dziś i jutro. Tendencje, zagrożenia; mgr Bartłomiej Machnik, Uniwersytet Opolski – *Peer learning* jako przykład zastosowania zrównoważonego rozwoju w dziedzinie dydaktyki; Patrycja Mich, Uniwersytet Warszawski – Inteligentna specjalizacja regionów w strategii Europa 2020 a zrównoważony rozwój; Marcin Nowak, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, Uniwersytet Warszawski – Filozofia zrównoważonego rozwoju w warunkach Gospodarki Opartej na Wiedzy; mgr Grzegorz Omelan, Uniwersytet Opolski – *Sustainable development vs. hydrocarbons extraction in the Arctic* – Zrównoważony rozwój a eksploatacja złóż węglowodorów w obszarze Arktyki; mgr Magdalena Popek, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu – Edukacja -

zrównoważony rozwój a rzeczywistość; Agata Pyrzyńska, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – Przyjazne instrumenty prawa wyborczego w świetle założeń zrównoważonego rozwoju; mgr Jacek Sobański, Uniwersytet Opolski – „Ciemna energia" ładu międzynarodowego - czyli wbudowana *niezrównoważoność* systemu globalnego, jej skutki i przykładowe propozycje zmian; Hubert Staśkiewicz, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu – Zrównoważony rozwój w ujęciu alterglobalistycznym i jego chadecka krytyka; mgr Jolanta Szulakowska-Kulawik, Uniwersytet Jagielloński – Ogląd procesów transformacji ziem Górnego Śląska i Śląska Opolskiego w kontekście zrównoważonego rozwoju. Od tradycji do wizji; mgr Adam Trawiński, Katolicki Uniwersytet Lubelski – Zrównoważony rozwój – przyczynek powstania *World Class University of Poland*; mgr Łukasz Żabski, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu – Wpływ nadzoru korporacyjnego na realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju; Joanna Żak, Uniwersytet Wrocławski – Prawo - narzędziem w rękach prawodawców w okresie "rewolucji zrównoważonego rozwoju"?.

Wszystkie przedstawione w formie autorskiej prace mają różnorodną postać, co przekonuje jeszcze raz o tym, jak skomplikowana i rozległa jest poruszana tematyka. Redakcja nie ingerowała i zasadniczo nie zmieniła form nadesłanych prac, jednakże wielokrotnie należało strukturę artykułu dopasować do koncepcji i potrzeb publikacji.

Przedsięwzięcie „Debiut naukowy 2012 – zrównoważony rozwój" zakończy międzynarodowa konferencja naukowa, przy udziale znakomitych gości i naukowców z Przewodniczącym Rady Naukowej prof. dr hab. inż. Jerzym Buzkiem. Pięćdziesiąt artykułów, autorstwa polskich i ukraińskich adeptów nauki zostanie umieszczonych w wydanej z tej okazji publikacji, czyli także w recenzowanym sprawozdaniu z międzynarodowej konferencji naukowej. Ponadto autorzy prac zakwalifikowanych do publikacji, a także artykułów nadesłanych, ale nie znajdujących się w publikacji, przedstawią swoje poglądy podczas wystąpień w sesjach panelowych. Takie rozwiązanie umożliwi zainteresowanym uczestnikom projektu wystąpienie w międzynarodowej konferencji naukowej. Ten aspekt także stanowić będzie ważny element naukowego dorobku, który należy gromadzić wybierając drogę kariery naukowej.

Organizatorzy i Rada Naukowa dziękują wszystkim, którzy wzięli udział w tym projekcie, zapraszając jednocześnie do następnej edycji „Debiutu naukowego" w 2013 roku.

Anatol Bodanko, Teresa Jemczura, Henryk Andrzej Kretek

ROZDZIAŁ I

WIELOASPEKTOWOŚĆ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

1.1. Strategie globalnej gospodarki a regionalizacja

Nowak Marcin[1]

1.1.1. FILOZOFIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W WARUNKACH GOSPODARKI OPARTEJ NA WIEDZY

Wstęp

Mając blisko siedemdziesiąt lat, polski astronom Mikołaj Kopernik mimo sprzeciwu wielu ówczesnych intelektualistów, zdecydował się opublikować dzieło *„O obrotach sfer niebieskich”*. Jego twierdzenie, iż Ziemia krąży wokół Słońca było dość odmienne od geocentrycznego opisu wszechświata. Przewrót światopoglądu, którego dokonał nie dotyczył tylko fizyki i astronomii, lecz przełożył się także na naukowe systemy filozoficzne, etyczne oraz przyrodnicze. Jesteśmy współcześnie świadkami podobnego odwrócenia porządku w którym żyliśmy dotychczas. Sytuacja w naukach ekonomicznych uległa diametralnej zmianie, spowodowanej faktem, iż podstawowe zasoby, jakimi były środki materialne, znalazły swój substytut w niematerialnych elementach produkcyjnych. Już nie skupiamy uwagi wyłącznie na wiedzy o gospodarce – ale mówimy o Gospodarce Opartej na Wiedzy. Dostrzegamy (podobnym tokiem rozumowania jak Kopernik), że nie tyle co wiedza „krąży” wokół ładu ekonomicznego, opisując go, ale to on „krąży” wokół wiedzy, czerpiąc z niej różnego rodzaju korzyści. Nowa rzeczywistość społeczno-gospodarcza niesie ze sobą wiele wyzwań, szczególnie dotyczących życia ludzkiego, jak i odpowiedzialności za trwałość przyszłych pokoleń. Stąd też coraz usilniej na usta polityków i naukowców nasuwa się termin „zrównoważonego rozwoju” – jako alternatywy wobec chaotycznego systemu pogłębiającego kryzys i niosącego zagrożenia zarówno społeczne, jak i środowiskowe. Jednakże wdrażanie określonych jego postulatów, determinowane jest przez moralność decydentów – podstawowe wartości regulowane przez etykę są fundamentami budowania nowego ładu. Można pójść jeszcze krok dalej i stwierdzić nawet, że bez rozpatrywania motywów ludzkiego działania (w określonych warunkach) wszelkie rozwiązania prawno-polityczne wydają się być wyłącznie „metodą leczenia polegającą na zasadzie: stłucz termometr, a nie będziesz miał gorączki” (np. poprzez relatywizacje terminów „stabilności społecznej” i „stabilności ekonomicznej” itp.) lub też techniką kozła ofiarnego rozwiązującego społeczne kryzysy (polegającą na obwinianiu określonego podmiotu, w celu oczyszczenia własnych niegodziwych poczynań). Ponadto nie da się tematyki Zrównoważonego Rozwoju zrozumieć wyłącznie poprzez zestawienie określonych statystyk informujących nas o destrukcji środowiska czy też o pogłębiającym się bezrobociu. Potrzeba więc pewnej logiki integrującej interesy gospodarcze, społeczne i ekologiczne, a o taką logikę trudno, choćby ze względu na różnorodność terminologii czy też metod badawczych, jakimi dyscypliny te się posługują. Dlatego też wydaje się klarownym rozpatrywać tę tematykę w świetle teorii o Gospodarce Opartej na Wiedzy, bowiem już sam ten termin jest w pewnym stopniu wyważeniem ładu ekonomicznego (gospodarka) oraz społecznego (wiedza). Wydaje się, że implementacja określonych zasad etycznych w wyważenie obu tych ładów niesie ze sobą także korzyści

[1] Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, Kierunek: Ekonomia (II stopień, I rok, studia dzienne). Uniwersytet Warszawski, Kierunek: Filozofia (II stopień, I rok, studia zaoczne).

ekologiczne. Stąd też rozważania te w konsekwencji prowadzą nas do próby wykazania konieczności budowy systemu filozofii zrównoważonego rozwoju, obejmującego określony pogląd na świat, przyrodę, człowieka, oraz jego konkretne działania.

1. Aspekty etyczne zglobalizowanej Gospodarki Opartej na Wiedzy w kontekście zrównoważonego rozwoju

Polska etyczka Maria Ossowska, w swym dziele *Socjologia Moralności*, postuluje, ażeby każdy, kto zajmuje się rozwojem norm moralnych zastanowił się jak dalece przemiany wewnętrznych czynników (owe normy konstytuujących) pociągają za sobą przemiany moralne[2]. Wydaje się, iż to, w jaki sposób wiedza pospolitego pracownika materializuje się w procesie pracy, decyduje o sposobie nie tylko jego postępowania, ale także postępowania tych, którzy są odbiorcami owej pracy. Szczególnie jest to ważne, gdy determinuje ją postęp technologiczny, decyzje podejmowane przez instytucje finansowe oraz dynamika zmian i rozwoju wiedzy. I jak niegdyś głównym zasobem firmy był kapitał, ziemia i środki produkcji, tak teraz centralne procesy przedsiębiorstwa są zdeterminowane czynnikiem intelektualnym poszczególnych pracowników. Współcześnie kapitał ma w większości charakter niematerialny (a nie jak niegdyś w postaci wielkich manufaktur w rękach ich właścicieli, kapitalistów), ziemię powoli zastępuje przestrzeń cybernetyczna (co mogliśmy sobie uświadomić w momencie debiutu Facebook'a na Wall Street), a wszelkie środki produkcji oparte są na wysokiej technologii, której opracowywanie jest wyłącznie rezultatem rozwoju wiedzy. Wszystko co niegdyś było niezależne od człowieka, zostaje substytuowane przez jego wytwory. Należałoby więc zastanowić się, na ile owy intelektualizm społeczno-ekonomiczny jest intelektualizmem zrównoważonego rozwoju? Wydają się być coraz bardziej aktualne słowa Ericha Fromma postulującego, ażeby „położyć kres obecnej sytuacji, w której zdrowa gospodarka jest możliwa jedynie za cenę istnienia niezdrowych istot ludzkich"[3]. Dalej pisze: „z powodów czysto ekonomicznych niezbędna jest nowa etyka, nowe stanowisko względem przyrody, ludzkiej solidarności i współpracy"[4]. Słowa te pochodzą z książki *„Być i mieć?"* napisanej w 1976r., a więc na dekadę przed zdefiniowaniem terminu zrównoważonego rozwoju w raporcie Brundtland (1987r.). Tak więc wprzód nim został wydany dokument *„Nasza wspólna przyszłość"*, filozofowie i socjolodzy bili na alarm o potrzebie zmiany mentalnej i moralnej wówczas ówczesnych, zaś obecnie współczesnych społeczeństw. Kolejnym przykładem (nieco zapomnianym) jest niemiecki etyk Ditier Birnbacher, który w rok po ogłoszeniu dokumentu Komisji Brundtland wydał swą książkę *Verantwortung für zukünftige Generationen (Odpowiedzialność za przyszłe pokolenia)*, pisząc we wstępie do niej: „odpowiedzialność za przyszłe pokolenia jest prastarym problemem ludzkości"[5], zaś szczególna aktualność pytania o nią wynika przede wszystkim z tego, iż „po raz pierwszy w historii problematyczna staje się przyszła egzystencja gatunkowa ludzkości"[6]. A problematyka owa wynika z działalności człowieka, jej skutków, a idąc głębiej można powiedzieć, iż z jej motywów (tj. pobudek moralnych i mentalnych). Zygmunt Baumann używa dość ciekawego terminu dotyczącego ludzkich czynów, mawiając, iż ich skutki „grawerują" się w świecie[7]. I dokonuje się to w postaci zanieczyszczeń środowiska (m.in.

[2] Ossowska M, *Socjologia moralności*, wyd. PWN, Warszawa 1963, s. 105.
[3] Fromm Erich, *Mieć czy być?*, wyd. REBIS, Poznań 2011, s.237
[4] Ibidem, s. 265.
[5] Birnbacher D., *Odpowiedzialność za przyszłe pokolenia*, wyd. Oficyna naukowa, Warszawa 1999, s. 3.
[6] Ibidem, s. 6.
[7] Bauman Z., *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, wyd. Sic!, Warszawa 2000, s. 141.

gazów cieplarnianych, pestycydów, metali śmierci, nawozów sztucznych, DDT), w postaci społecznych zaburzeń (w obszarze relacji międzyludzkich, konfliktów zbrojnych, psychicznych fobii, zagrożeń konstrukcją broni jądrowej, biedy i głodu), oraz w postaci ekonomicznych i finansowych porażek (kryzysu finansowego, kryzysu wartości w gospodarce, kryzysu przywództwa, bezrobocia). Szereg przedstawionych powyżej determinant współczesnego chaosu kształtuje przede wszystkim człowieka, jego mentalność i wartości, które później przekładają się na postępowanie. Ale należy postawić pytanie: w jaki sposób uformować go i przystosować do wykonywania określonego zawodu, skoro „mozolnie nabyte kwalifikacje z dnia na dzień przeistaczają się z aktywów w pasywa, z atutów w obciążenie”[8]. Pojęcie rozwoju zawiera w sobie określony jego kierunek, zaś turbulencja współczesnej gospodarki wydaje się być tak dynamiczna, iż niespodziewane czynniki potrafią „gmach wiedzy i umiejętności” przekształcić w „ruinę szarości”. Dostrzegamy, iż coraz bardziej materializuje się topos włóczęgi, człowieka zmierzającego bezcelowo do nieznanych i narzuconych mu celów (przez system społeczno-gospodarczy), któremu wmówiono, iż alternatywy nie ma – a być może warto byłoby metaforę tę przypisać nie tyle co indywidualnym jednostkom, co całym zbiorowością. Dlatego też, szczególnie ważne jest rozpatrywanie etycznych aspektów Gospodarki Opartej na Wiedzy w kontekście wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju.

2. Rola wiedzy w zrównoważonym rozwoju

Krzysztof Obłój w pierwszym ze swoich felietonów nt. zarządzania stwierdza dość oczywisty, ale wielce ciekawy wniosek: „Wraz ze zmianami w otoczeniu, zmienia się także wartość aktywów organizacji”[9]. Wśród tych aktywów wymienić możemy także własność intelektualną (*intelectuall property*), która bezpośrednio związana jest z procesami tworzenia, doskonalenia i wykorzystania nabytej przez człowieka wiedzy (zarówno teoretycznej, jak i praktycznej). Co ciekawe wiedza w gospodarce rozpatrywana jest w kategoriach wartości zasobów firmy niezbędnych do wytwarzania zysku. Pomimo, iż nie ma określonego i zweryfikowanego wzoru przeliczającego jej ilość na konkretną sumę pieniędzy, to jednak postrzeganie jej w kategoriach ekonomicznych wydaje się być wymogiem współczesnej gospodarki. Jeśli określone informacje nie stają się źródłem zasobów organizacji tracą na wartości. Być może przy uwzględnieniu tych warunków niezbędne byłoby mówić o zrównoważonym rozwoju opartym na wiedzy, jako podstawowym tworzywie i fundamencie podług którego wyważone zostałyby aspekty ekonomiczne, społeczne i środowiskowe. Wydaje się, iż charakter wiedzy jest jedyną możliwą platformą integracji tychże aspektów. Należałoby jednak podzielić owy jej charakter na dwie kategorie: wiedzy wspierającej materializacje potrzeb, oraz wiedzy wspierającej humanizacje potrzeb. W pierwszej z owych kategorii mieściłyby się różnego rodzaju patenty, know-how, procedury, technologie produkcji, teorie zarządzania, tj. wszystko to, co związane jest ze sferą praktycznego oddziaływania człowieka w obszarze technologiczno-ekonomicznym. Druga zaś z kategorii kumulowałaby interdyscyplinarną wiedze humanistyczną z zakresu takich dziedzin jak filozofia, socjologia, psychologia, literatura, muzyka itp.. Zrównoważony rozwój jako rezultat wyważenia i konfrontacji obu tych kategorii wiedzy, z konieczności spełniłby postulaty zawarte w definicji Komisji Brundtland. Postawienie w jednej grze interesu społecznego (wartości humanistycznych) z interesem ekonomicznym (wartości materialnych) byłoby nowym sposobem postrzegania świata – filozofią zrównoważonego rozwoju, który to

[8] Ibidem

[9] Obłój K., *O zarządzaniu refleksyjnie*, wyd. MT Biznes, Warszawa 2007, s. 7.

sposób stałby się prawdziwym kamieniem węgielnym w budowaniu odpowiedzialności za przyszłe pokolenia. I trzeba nadmienić w celu lepszego zrozumienia modelu konfrontacji tychże dyscyplin – że tu nie chodzi tworzenie zupełnie nowego obszaru wiedzy i budowanie nowych struktur – tu chodzi o kategoryzacje dyscyplin wiedzy. Już niegdyś w modelu średniowiecznego uniwersytetu istniał podział sztuk wyzwolonych na trivium (humanistyczne) i quadrivium (matematyczno-przyrodnicze). Warto więc byłoby się zastanowić nad podobnym modelem kategoryzacji wiedzy, który miałby być skonstruowany w środowisku akademickim zajmującym się zrównoważonym rozwojem. Należy nadmienić także, iż bardzo często tematyka ta zostaje poruszana przez akademików wyłącznie z perspektywy, którą oni na co dzień się zajmują. W polskim systemie edukacji nie ma ani jednego kierunku integrującego wiedzę ekonomiczną, środowiskową i społeczną, poza sporadycznymi kręgami kół zainteresowań, lub specjalności na innych kierunkach. A nie będzie ku temu podstaw, jeśli nie powstanie systemowa wiedza o zrównoważonym rozwoju – jego filozofia, jako sposób myślenia kategoriami jego celów oraz dowodzenia słuszności jego postulatów.

3. Trudności w równoważeniu interesów gospodarczych, społecznych i ekologicznych

Na pierwszy rzut oka wydawałoby się, iż z konfrontacji interesów wiedzy technologiczno-ekonomicznej, oraz wiedzy humanistycznej, wypływałyby korzyści wyłącznie społeczno-gospodarcze. Tak więc brakowałoby z klasycznej definicji zrównoważonego rozwoju aspektu ekologicznego. Model kategoryzacji wiedzy, który proponuję, nie uwzględniałby takiej dziedziny, jaką byłaby ekologia – bowiem trzeba nadmienić, iż najsilniej jest ona związana z motywami ludzkiej ingerencji w przyrodę (tak więc ze sferą etyki w życiu gospodarczym). Istnieje jednak zagrożenie, iż ze strony nauk humanistycznych wypływać będą nadmierne ograniczenia dla rozwoju ekonomiczno-technologicznego, co związane będzie z hamowaniem, a nie równoważeniem. Tak więc należałoby zapytać o miarę równoważności, której nie sposób wyrazić liczbowo. Największą trudnością w kierunku rozwijania się w sposób zrównoważony jest to, iż nie ma możliwości wyważenia dwóch szali, tak jak obrazuje to figura personifikacji sprawiedliwości. Nie ma żadnego wzoru naukowego, który stanowiłby miarę równowagi interesów gospodarczych, społecznych i ekologicznych. I dopóty taki wzór nie powstanie, to wciąż od konferencji do konferencji, od publikacji do publikacji naukowcy spierać się będą co do wartości i treści zasad zrównoważonego rozwoju i co do sposobów ich realizacji. Trzeba zaniechać tej naiwności i powiedzieć wprost w imię prawdy – taki wzór nie powstanie nigdy, choćby z przyczyn turbulencji każdego z ładów. Jednakże zaniechanie tej naiwności nie jest równoznaczne z zawieszeniem działań – to nie jest tak, że nic nie da się zrobić. Zastanawiająca bywa logika wielu naukowców zamkniętych w nader skomplikowanej terminologii oraz w stosach statystyk, którzy już nawet nie uświadamiają sobie, iż wielokrotnie najprostsze myśli kształtują późniejszą rzeczywistość – o czym mogliśmy przekonać się w historii. Przykładowo Jeremy Bentham w swoim dziele *Panoptikon* z 1787r. opisał konstrukcje Domu Nadzoru, który choć nigdy nie został przez niego zbudowany, to jednak stanowił podstawy projektów i budowy więzień w Londynie (Pentonville), w Filadelfii, czy chociażby w Toruniu. Podobny skutek może mieć propozycja integrowania wiedzy dotyczącej zrównoważonego rozwoju w postaci systemu filozoficznego. Być może jest to dopiero zaczyn i ziarno, jednakże w przyszłości może stać się rozwiązaniem wielu problemów - chociażby dlatego, że brakuje współcześnie jednoznaczności w definiowaniu podstawowych pojęć. Natura

w podręcznikach ekologicznych pełni rolę „pokrzywdzonej najemniczki", której więcej zabrano niż może wypracować – rozumienie takie kieruje nas ku pojmowaniu Natury wyłącznie (w języku Barucha Spinozy) jako łacińskiego *natura naturata* (przyroda stworzona). Wedle tej koncepcji jest ona nam dana jako ludziom, którzy mamy zmieniać jej porządek w celu utrzymania własnego bytu – stąd też pod wpływem nadmiernej eksploatacji dokonuje się jej wyjałowienie. Jednakże współcześnie zapominamy, że owa przyroda stworzona (*natura naturata*) jest także przyrodą tworzącą (*natura naturalis*)[10]. Tak więc uznając ją jako aktywną i przypisując jej atrybut zmienności pod wpływem reguł w niej panujących wyznaczamy tym samym moralną granicę naszej wolności w zakresie jej eksploatacji. Jedna teoria i jedno rozumienie – a jakże wiele mogłoby zmienić. Wymogiem więc zrównoważonego rozwoju jest nowe spojrzenie na świat – nowa wiedza, usystematyzowana w postaci spójnego poglądu filozoficznego.

4. Odpowiedzialność jako cecha przywódców zrównoważonego rozwoju

Jeśli mówi się o odpowiedzialności w kontekście zrównoważonego rozwoju, to nie sposób pomijać definiowania tego, czym jest „przyszłość". Dość ciekawe wydaje się, iż przyszłe pokolenia (pobieżnie mówiąc jako społeczności jeszcze nienarodzonych) wpływają na ocenę moralną działań podejmowanych przez pokolenia obecne. Zatem platformą odpowiedzialności tej, zawsze będą wszelkie możliwości, szanse i ryzyka. I właśnie owe trzy elementy składają się na istotę pojęcia „przyszłość".

Znana jest sentencja Antoine de Saint Exupery'ego z *Twierdzy*, która przybiera następujące słowa: „Nie potrafię przewidywać, ale potrafię kłaść podwaliny, bo przyszłość jest czymś, co się buduje"[11]. Podobną logikę wykazywał Peter Drucker, sądzący, że można ją tworzyć, rozpoczynając od określenia precyzyjnych celów[12]. Ich określanie natomiast i troska o ich spójność leży w rękach przywódców. Tematyka ta jest obligatoryjna w kontekście przemian społeczno-gospodarczych. Kryzys przywództwa (jakiego doświadczamy w polskiej gospodarce) wynika z kryzysu wartości. Długosz opisując Bitwę Grunwaldzką przytacza ciekawą przemowę Janusza, księcia mazowieckiego odnoszącą się do Króla Władysława: „Ciebie zaś najdostojniejszy królu (…) z należną czcią, wiernością i posłuszeństwem, wszelką państwa mego siłą, pomocą i potęgą, w każdym razie potrzeby lub niebezpieczeństwa (…) wspierać przyrzekam"[13]. Nie potrzeba wyliczać wartości przedstawionych w tym zdaniu, żeby śmiało powiedzieć, iż przywództwo nie jest realizacją instruktażowego poradnika biznesowego, ale jest przede wszystkim sposobem życia. Jest to dosyć ważne, jeśli owo przywództwo odnosimy do zrównoważonego rozwoju. Należałoby się zastanowić na ile system edukacji jest w stanie wykształcić przywódców zrównoważonego rozwoju, a jeśli jest, to poprzez jaki kierunek? I znów warto wrócić do potrzeby usystematyzowania wiedzy, o czym mowa w poprzednim rozdziale. Ponadto nie sama wiedza byłaby tu kluczowa, ale także wartości (pedagogia zrównoważonego rozwoju). Drucker pisał: „istota tych wartości polega na tym, że lider jest odpowiedzialny za wszystkie osiągnięcia(…), ale także za wszystkie porażki, niezależnie od okoliczności. Lider zawsze ponosi odpowiedzialność!"[14]. Tak więc szczególnie

[10] Spinoza B., *Pisma wczesne*, wyd. PWN, Warszawa 1969, s.251.
[11] Saint-Exupery A., *Twierdza*, wyd. Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009, s.98.
[12] Cohen W.C., *Wykłady Druckera*, wyd. MT Biznes, Warszawa 2011, s. 182.
[13] Długosz J., *Bitwa Grunwaldzka*, wyd. Oficyna Wydawnicza FOKA Sp. z o.o., Warszawa 2010, s. 85.
[14] Cohen W.C. , *op.cit*, s. 201.

ważnym i obligatoryjnym elementem nowego ładu społeczno-gospodarczego jest kształtowanie odpowiedzialnych przywódców zrównoważonego rozwoju.

5. Czy jest szansa na filozofię zrównoważonego rozwoju w warunkach Gospodarki Opartej na Wiedzy?

Każda z filozofii powstaje w oparciu o badany stan rzeczy (byt) doglądany pod różnorakimi aspektami, w różnorakich warunkach. Współcześnie przychodzi nam opisywać ład społeczno-gospodarczy pod kątem roli jaką pełni w nim wiedza. Ale nie sposób podejmować próby rozwiązywania problemów (stojących przed światem i globalizujących się) omijając kwestie zapoczątkowane przez komisje Brundtland. Dlatego raport *„Nasza wspólna przyszłość”* stanowi początek integracji nie tylko interesów, ale także i wiedzy z obszarów gospodarczych, społecznych i ekologicznych. Stanowi to ważne wydarzenie, które niejako wpisuje się w próbę zbudowania nowego poglądu na świat. Ku temu potrzeba uporządkowania w jeden spójny i weryfikowalny system wiedzy o człowieku, o jego wytworach (materialnych i niematerialnych) i o jego interakcji z otoczeniem, w jakim przyszło mu żyć (a więc interakcji z drugim człowiekiem, oraz z przyrodą). Być może zbyt wiele gałęzi nauki walczy w imię tego, które z nich więcej zrodzi owoców, zapominając, iż tak naprawdę człowiek będzie ich jedynym i najważniejszym konsumentem.

Zygmunt Baumann w jednej ze swoich książek jako tytuł pierwszego rozdziału zadał następujące pytanie: *„Czy etyka ma szanse w zglobalizowanym świecie konsumentów?”*[15]. Na końcu tego rozdziału umieszcza piękne słowa, jakie włoski pisarz XX wieku, Italo Calvino wkłada w usta Marco Polo:

„Piekło żyjących nie jest czymś, co nastanie; jeśli istnieje, jest już tutaj, jest piekłem, w którym żyjemy na co dzień, które tworzymy, przebywając razem. Są dwa sposoby, aby nie sprawiało ono cierpień. Pierwszy jest nietrudny dla wielu ludzi: zaakceptować piekło i stać się jego częścią, aż przestanie się je dostrzegać. Drugi jest ryzykowny i wymaga ciągłej uwagi i ćwiczenia: odszukać i umieć rozpoznawać, kto i co pośród piekła piekłem nie jest, i utrwalić to, i rozprzestrzenić”[16].

Idąc tym tropem możemy powiedzieć, że problematyka przyszłej egzystencji gatunkowej ludzkości, oraz zagrożenia związane z wyeksploatowaniem środowiska naturalnego nie są czymś, co nastanie – owa problematyka i owe zagrożenia już są. Można je zaakceptować i im podlegać, ale można też zbudować nową świadomość (zrozumieć co pośród piekła piekłem jest, a co nim nie jest) – zbudować nową Filozofię Zrównoważonego rozwoju.

Bibliografia

Bauman Z., *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, wyd. Sic!, Warszawa 2000.

Bauman Z., *Szanse etyki w zglobalizowanym świecie*, wyd. Znak, Kraków 2007.

Birnbacher D., *Odpowiedzialność za przyszłe pokolenia*, wyd. Oficyna naukowa, Warszawa 1999.

Calvino I., *Niewidzialne miasta*, wyd. Collegium Columbinum, Kraków 2005.

Cohen W.C., *Wykłady Druckera*, wyd. MT Biznes, Warszawa 2011.

[15] Bauman Z., *Szanse etyki w zglobalizowanym świecie*, wyd. Znak, Kraków 2007, s. 5.
[16] Calvino I., *Niewidzialne miasta*, wyd. Collegium Columbinum, Kraków 2005, s. 141.

Długosz J., *Bitwa Grunwaldzka*, wyd. Oficyna Wydawnicza FOKA Sp. z o.o., Warszawa 2010.

Fromm E., *Mieć czy być?*, wyd. REBIS, Poznań 2011.

Obłój K., *O zarządzaniu refleksyjnie*, wyd. MT Biznes, Warszawa 2007.

Ossowska M, *Socjologia moralności,* wyd. PWN, Warszawa 1963.

Saint-Exupery A., *Twierdza*, wyd. Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009.

Spinoza B., *Pisma wczesne*, wyd. PWN, Warszawa 1969.

Patrycja Mich[1]

1.1.2. INTELIGENTNA SPECJALIZACJA REGIONÓW W STRATEGII EUROPA 2020 A ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

Wprowadzenie

Niniejsza praca stanowi próbę analizy problematyki zrównoważonego rozwoju w świetle koncepcji inteligentnej specjalizacji regionów, stanowiącej podstawowe założenie strategii „Europa 2020". Autorka w toku rozważań spróbuje wykazać powiązanie między kierunkami polityki Unii Europejskiej zawartymi w dokumencie, a postulatami doktryny zrównoważonego rozwoju. Na wstępie należy jednak dokonać pewnej systematyki pojęć oraz ich umiejscowienia w kontekście historyczno-normatywnym.

Charakterystyka zrównoważonego rozwoju

Pojęcie *„Zrównoważony rozwój"* [2] swoje korzenie czerpie z dwóch, pozornie odmiennych biegunów, a mianowicie „rozwój"- rozumiany jako postęp, sekwencja powiązanych i logicznych zmian i reform, prowadzących do osiągnięcia lepszych jakościowo efektów w wybranej dziedzinie oraz „równowaga", pojmowana jako harmonia wszystkich komponentów i brak zakłóceń. Współcześnie literatura naukowa rozumie przez to pojęcie: „taki rozwój społeczno- gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych w celu zagwarantowania możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego jak i przyszłych pokoleń"[3]. Możemy również uprościć nieco tę rozbudowaną definicje i przyjąć, że esencją trwałego, zrównoważonego rozwoju jest „zapewnienie poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez zachowywanie właściwych proporcji między trzema rodzajami kapitału: ekonomicznego, ludzkiego oraz przyrodniczego"[4]. Koherencja tych trzech czynników jest warunkiem *sine qua non* zrównoważonego rozwoju. Kwestia równowagi i strategicznego planowania działań w zakresie gospodarczym, ekologicznym

---

[1] Uniwersytet Warszawski, Gospodarka Przestrzenna I rok (studia magisterskie) oraz Makrokierunek: Samorząd Terytorialny i Polityka Regionalna (studia licencjackie) II rok.

[2] Pogłębiona analiza transformacji pojęcia zrównoważonego rozwoju oraz jego definicji znajduje się w rozdziale I dokumentu pt. „*Strategia Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025"*. Dokument dostępny m.in. pod adresem: http://www.nape.pl/Portals/NAPE/docs/akty_prawne/strategie/strategie/Strategia_zrownowazonego_rozwoju_2025.pdf, (data dostępu: październik 2012); z kolei aspekt socjologiczny pojęcia szerzej w publikacji: G.Zabłocki, *Rozwój zrównoważony - idee, efekty, kontrowersje : (perspektywa socjologiczna)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.

[3] S. Korenika, J. Słodczyk (red.), „*Podstawy gospodarki przestrzennej- wybrane aspekty"*, Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Landego we Wrocławiu, Wrocław 2005, s. 30.

[4] Definicja zaproponowana przez F. Piontka zawarta [w:] B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, wydawnictwo naukowe PWN, warszawa 2002, s. 13-37.

i społecznym, jako spójnej całości była systematycznie pomijana do momentu odkrycia współzależności wyżej wymienionych czynników i skutków, które wywołują we wzajemnej korelacji. Wraz z powolną zmianą świadomości społecznej powodowaną obecnością kryzysów ekonomicznych, naturalnych czy demograficznych, zaczęto dostrzegać, że prawdziwy i trwały rozwój musi opierać się na kilku fundamentalnych zasadach, aby w dłużej perspektywie nie stanowił bariery dla przyszłych pokoleń. Właśnie w latach 70. XX wieku nastąpił przełom myślenia strategicznego, czego wyrazem jest Deklaracja Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Środowiska Człowieka[5], przyjęta w Sztokholmie, w dniu 16 czerwca 1972 roku, w wyniku której podjęto prace nad zdefiniowaniem pojęcia rozwoju zrównoważonego (z ang. *Sustainable Development*) i próbami jego wdrażania[6]. W efekcie dalszego wzrostu zainteresowania problematyką ze strony społeczności międzynarodowej, pod egidą Organizacji Narodów Zjednoczonych Światowa Komisja Środowiska i Rozwoju, wyznaczyła w raporcie "Nasza Wspólna Przyszłość" (potocznie zwanym Raportem Brutland) środowisku funkcję jednej z trzech podstaw dalszego rozwoju cywilizacyjnego świata (obok gospodarki i spraw socjalnych). Raport Brutland wskazał kierunki zrównoważonego rozwoju, przyjęte w czerwcu 1992 roku, przez Rządy jako zasady we wspólnej Deklaracji z Rio de Janeiro oraz jako rekomendacje w tzw. Agendzie 21, stanowiącej załącznik do tej Deklaracji. Był to niewątpliwie początek wielkich zmian. Z kolei w kontekście Unii Europejskiej kluczowe jest przywołanie "V Programu środowiska i zrównoważonego rozwoju" oraz tzw. Dyrektywy EMAS[7] (ang. *Environmental Management and Auditing System*), które stanowić miały podstawę przyszłego planowania wspólnotowego z uwzględnieniem międzynarodowych wymagań rozwojowych. Zwłaszcza system EMAS- wspólnotowy program ekozarządzania i audytu stanowi interesujące narzędzie w rękach przedsiębiorców w celu ochrony środowiska, przy jednoczesnym uwzględnieniu procesów technicznych, wyposażenia, elementów nadzorczo- kontrolnych.

Inteligentna specjalizacja i jej charakterystyka

W tym punkcie zasadnym wydaje się definiowanie drugiego zagadnienia, będącego przedmiotem analizy, tj. *inteligentnej specjalizacji* [regionów] i znaczenia tej kwestii w kontekście zrównoważonego rozwoju obszarów Unii Europejskiej w perspektywie do 2020 roku. Pojęcie specjalizacji nie jest zagadnieniem nowym w świecie nauk społeczno-ekonomicznych, czego wyrazem są liczne teorie gospodarcze reprezentowane m.in. przez klasyków myśli ekonomicznej tj. A. Smitha, D. Ricardo, E. Heckschera, B. Ohlina, P. Samuelsona, W. Stolpera, W. Leontiefa, K. Kojima czy R. Vernona[8]. Ich postrzeganie kwestii specjalizacji opierało się w przeważającej mierze na przyczynach, kierunkach oraz efektach wymiany dóbr i usług, o czym decydować powinny absolutne różnice w kosztach

[5] Dokumenty końcowe Konferencji ONZ „Środowisko i rozwój". Rio de Janeiro, 3-14 czerwca 1992 r. Szczyt Ziemi. Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 1993.

[6] Szerzej o inicjatywach Organizacji Narodów Zjednoczonych w dziedzinie rozwoju [w:] L. Kasprzyk, *Rozwój ekonomiczny- nadzieją na wyrównywanie szans* oraz D. Heidrich- Hamera, A. Jarczewska- *Romaniuk, ONZ wobec ekonomicznych i społecznych wyzwań globalizacji* [w:] J. Symonides (red.), *Organizacja Narodów Zjednoczonych : bilans i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe "Scholar", Warszawa 2006.

[7] K. Kaźmierska- Stępniak, *System EMAS jako prawny instrument realizacji zrównoważonego rozw*oju [w:] M. Burchard- Dziubińska, A. Rzeźnca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000.

[8] O klasycznych teoriach handlu międzynarodowego czytaj szerzej [w:] A. Budnikowski, *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006.

wytwarzania. Ciekawe spojrzenie na kwestię specjalizacji zaproponował również M.E. Porter w swojej teorii przewagi konkurencyjnej, wskazując na duże znacznie wymiaru lokalnego w zglobalizowanej gospodarce, w tym zwłaszcza wzrost znaczenia geograficznej bliskości[9]. Czym zatem jest inteligentna specjalizacja i jakie są jej elementy substancjonalne?

Jak przekonują badacze koncepcji - Paul A. David, Dominique Foray oraz Bronwyn Hal - jest to koncepcja oraz narzędzie służące do określania i budowania obecnego i przyszłego miejsca (pozycji) regionu lub państwa w gospodarce opartej na wiedzy [10]. Koncepcja inteligentnej specjalizacji opiera się na czterech podstawowych założeniach. Po pierwsze, jest to jest utworzenie odpowiednio dużego obszaru badań i innowacji, który będzie umożliwiał rywalizację między wieloma konkurentami. Jak przytacza M. Kardas obszarem takim może być właśnie Europejska Przestrzeń Badawcza (ang. *European Reserach Area*, ERA), rozumiana jako zintegrowana, ponadnarodowa przestrzeń zapewniająca pełną mobilność zasobów (np. swobodny przepływ wiedzy) oraz minimalizująca strukturalne bariery konkurencyjności (np. zapewniająca niskie bariery wejścia dla potencjalnych konkurentów)[11]. Drugim warunkiem jest precyzyjne określenie przodujących dziedzin rozwoju regionu państwa i skoncentrowanie na nich głównych zasobów (materialnych i ludzkich). W ten sposób region osiągnie przewagę komparatywną. Każde państwo musi samodzielnie określić swoją charakterystykę, mocne oraz słabe strony i maksymalnie skoncentrować na swoich atutach. Jest to istotny warunek, ponieważ rozwiązania, które odniosły sukces u państwa sąsiedniego, mogą zupełnie nie sprawdzić się w gospodarce danego kraju i nie przynieść zamierzonych rezultatów. Właśnie dlatego w inteligentnej specjalizacji tak ważne jest poszukiwanie indywidualnej drogi rozwoju kraju i unikatowych cech. Kluczowym aspektem jest także powiązanie działalności badawczo- rozwojowej, kapitału ludzkiego (oraz zaplecza społecznego) i specyfiki gospodarczej regionów, czy szerzej państw[12]. Trzecim elementem inteligentnej specjalizacji są tzw. technologie ogólnego zastosowania (ang. *general purpose technologies, GPTs*), tzn. technologie wszechobecne, stosowane w wielu obszarach ludzkiej aktywności. Podlegają one ciągłym modyfikacjom i udoskonaleniom, dla podniesienia ich efektywności natomiast ich stosowanie wymaga komplementarnych inwestycji w sektorach, które będą z nich korzystać. Istota tych technologii zasadza się na stwierdzeniu, iż stanowią one ogniwo wspomagające dla innych gałęzi i dziedzin. Czwarty, bardzo istotny element inteligentnej specjalizacji dotyczy jej wdrażania oraz znaczenia administracji w tym kontekście. Kluczowy w tej sferze jest fakt, iż idea *smart specialisation* nie polega na arbitralnym narzucaniu gotowych rozwiązań oraz dyrektyw z poziomu ponadnarodowego (np. w ramach opracowywanych planów rozwoju, strategii czy programów), ale pozwala ona na swobodę dla grup najbardziej zainteresowanej tj. przedsiębiorców, administracji lokalnej, które w stopniowym procesie uczą się dostrzegać obszary swojej przewagi i wykorzystywać je w toku specjalizacji. Jakkolwiek różne są pola i dziedziny zadań przedsiębiorstw czy administracji, ta druga ma istotne, także z punktu widzenia polityki regionalnej UE zadanie, polegające na tworzeniu odpowiedniej infrastruktury oraz systemu informacji w zakresie wyłaniających się możliwości i zagrożeń

[9] M.Kardas *Inteligentna specjalizacja – (nowa) koncepcja polityki innowacyjnej* [w:] *Optimum.Studia ekonomiczne,* Wydział Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Bialymstoku, Nr 2 (50), Białystok 2011.

[10] P.David, D.Foray,B. Hall, *Smart Specialisation. The concept,* Knowledge Economists Policy Brief n° 9, October 2007., arytukuł dostępny m.in. pod adresem: http://ec.europa.eu/invest-in-research/monitoring/knowledge_en.htm, (data dostępu: październik 2012)

[11] M. Kardas, *dz.cyt.*

[12] *Ibidem*.

technologicznych czy gospodarczych, standardów bezpieczeństwa a także możliwych źródeł finansowania.

Znaczenie i sens inteligentnej specjalizacji

Współczesny zglobalizowany świat staje się coraz bardziej dynamiczny a procesy konkurencji międzynarodowej nasilają się. Gospodarki największych mocarstw rywalizują tytuł najprężniej rozwijającej a wskaźnik PKB wydaje się pozycjonować państwa w światowej hierarchii. Pozycja Europy i Unii Europejskiej niewątpliwie jest zagrożona przez rozwijające się systemy gospodarcze państw azjatyckich, których tempo wzrostu gospodarczego nieustannie rośnie. Z drugiej strony wciąż silna jest pozostaje pozycja Stanów Zjednoczonych. W takim zestawieniu Europa ze swoją fragmentaryczną gospodarką państw o dużym zróżnicowaniu potencjałów musi borykać się przede wszystkim z problemem niwelowania dysproporcji, wyrównywaniem szans, inwestowaniem w zacofane i biedne obszary Wspólnoty. W ramach Unii Europejskiej występują kraje zarówno zaawansowane pod względem innowacyjności takie jak: Niemcy, Dania, Finlandia, Szwecja czy Anglia, z drugiej zaś strony wciąż mamy do czynienia z krajami, opierającymi swoją gospodarkę o nisko efektywne rolnictwo[13]. Szczytny cel Strategii Lizbońskiej[14] zakładał uczynienie z Europy najbardziej dynamicznego i konkurencyjnego regionu gospodarczego do 2010 roku[15]. Punktem wyjścia dla osiągnięcia tego celu miały być bardzo mocno rozwinięte i szeroko zakrojone badania naukowe oraz innowacyjność, na którą państwa członkowskie przeznaczać miały 3% swoje PKB. Osiągnięcie rezultatów strategii Lizbońskiej okazało się trudne i z perspektywy czasu możemy mówić o nikłych sukcesach. Właśnie dlatego, Unia Europejska jest gotowa na wdrażanie inteligentnej specjalizacji, jako kolejnego kroku na drodze do osiągania większej spójności, konkurencyjności zewnętrznej oraz poprawny stanu gospodarki.

„Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju Europa 2020" i jej znacznie

Koncepcja *smart specialisation (SS)* narodziła się w unijnej myśli strategicznej za sprawą Grupy Eksperckiej „Wiedza dla wzrostu", którą powołał w 2005 roku, jako instytucję doradczą, unijny Komisarz ds. Badań J. Potočnik, zastępcą był zaś prof. D.Foray, żywo zainteresowany tą tematyką W wynik konsultacji doprowadzono do uczynienia z koncepcji *smart specialisation* jeden z fundamentów polityki UE do 2020 roku. W toku analizy koncepcji inteligentnej specjalizacji oraz zrównoważonego rozwoju obszaru europejskiego kluczowe wydają się dwa dokumenty przyjęte przez Unię Europejską.

Pierwszym z nich jest dokument opracowany przez Komisję Europejską a przyjęty 3 marca 2010 roku w Brukseli pt.: "*Komunikat Komisji EUROPA 2020. Strategia na rzecz*

[13] Z. Strzelecki, *Inteligentna specjalizacja regionów w świetle inicjatyw Unii Europejskiej. Przypadek województwa mazowieckiego* [w:] *Forum myśli strategicznej. Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego*, nr. 2(56) luty 2012.

[14] Szerzej w: K.A. Wojtaszczyk (red.), *Fundusze strukturalne i polityka regionalna Unii Europejskiej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, warszawa, 2005, s. 46 oraz Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, *Strategia lizbońska- droga do sukcesu zjednoczonej Europy*, Warszawa 2002, dostępne pod adresem: www.ukie.org.pl, data dostępu: październik 2012

[15] Cele oraz ich podsumowanie dostępne m.in. na oficjalnej polskiej stronie internetowej: http://www.strategializbonska.pl/, (data dostępu: październik 2012)

inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu Społecznemu" zwany potoczenie *Strategią Europa 2020*[16]. Drugi zaś to komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Społeczno-Gospodarczego i Komitetu Regionów pod tytułem: *„Polityka regionalna jako czynnik przyczyniający się do inteligentnego rozwoju ramach strategii Europa 2020*[17]". Oba dokumenty są relewantne dla zobrazowania wizji rozwoju społeczno- gospodarczego Unii w najbliższej perspektywie czasowej. Pierwszy akt stanowi odpowiedź Komisji na skutki światowego kryzysu, który w znacznym stopniu dotknął również państwa członkowskie a także stanowi postulat dotyczący działań perspektywicznych wobec rezultatów Strategii Lizbońskiej. W „preambule" komunikatu przewodniczący Komisji Europejskiej- José Manuel Barroso, dokonuje rozróżnienia priorytetów Wspólnoty na krótkoterminowe (wyjście z kryzysu) oraz długookresowe (powrót na ścieżkę rozwoju, zwiększenie liczby miejsc pracy i podniesienie standardu życia Europejczyków)[18]. W Strategii „Europa 2020" Komisja wymienia 3, wzajemnie ze sobą powiązane priorytety:

1. Rozwój inteligentny: rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji
2. Rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów,
3. bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej;
4. Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną.

Już na tym etapie dostrzegalne jest silne powiązanie celów Unii Europejskie z głównym założeniem koncepcji zrównoważonego rozwoju i równomierne traktowanie każdego z współczynników. Dostrzec tu można silny nacisk na innowacyjność i inteligentną specjalizację regionów, troskę o stan środowiska naturalnego oraz niezwykłą dbałość o czynnik ludzki. To niewątpliwy postęp europejskiego myślenia strategicznego. Rozwinięciem koncepcji są cele nadrzędne zaproponowane przez Komisje, których realizacja została wstępnie zaplanowana do 2020 roku, a mianowicie: wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lat na poziomie 75%; przeznaczenie 3% PKB Unii na inwestycje w badania i rozwój; osiągnięcie współczynnika „20/20/20" w zakresie klimatu i energii (w tym ograniczenie emisji dwutlenku węgla nawet o 30%, jeśli pozwolą na to warunki); ograniczenie do 10% liczby osób przedwcześnie kończących naukę, z kolei co najmniej 40% osób z młodego pokolenia powinno zdobywać wyższe wykształcenie; zmniejszenie o 20 mln. liczbę osób zagrożonych ubóstwem[19]

Pierwszy wniosek, jaki wydaje się zasadny po przeanalizowaniu powyższych celów, to fakt silnego powiązania aspektu gospodarczego, środowiskowego oraz tzw. „czynnika ludzkiego". Unia dostrzega swoje słabości, w postaci niskiej i zróżnicowanej stopy inwestycji w sektor B+R (w Niemczech wynosi on ok.7% PKB zaś w Bułgarii 1%[20]), wciąż wysokie wskaźniki zanieczyszczenia środowiska (głównie w wyniku działalności przemysłowej) oraz problemy społeczne, dotykające młode, wykluczone zawodowo

[16] Treść dokumentu w polskiej wersji językowej dostępna w bazie aktów prawnych UE: http://eur-lex.europa.eu/, (data dostępu: październik 2012r.)

[17] COM (2010) 2020 „Europa 2020: Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu."

[18] *Ibidem,*

[19] *Ibidem,* s.5

[20] KOM(2010) 553, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Polityka regionalna jako czynnik przyczyniający się do inteligentnego rozwoju w ramach strategii Europa 2020.

pokolenie. W zamyśle twórców koncepcji podejście do problematyki powinno być równomierne, tj. nakierowane na jednoczesne rozwiązywanie wszystkich trudności. Zdiagnozowanie problemów stanowi etap wstępny, jednak dopiero dobór odpowiednich narzędzi i metod może wpłynąć na skalę rzeczywiście osiągniętych efektów. W podejściu unijnym dominuje pogląd, iż cele strategiczne powinny zostać przełożone na regionalne i krajowe programy. Polityka regionalna proponowana przez UE powinna nie tylko wspierać zaawansowane innowacyjnie regiony, ale co istotne pomóc słabiej rozwiniętym obszarom rozpocząć proces inwestycji w badania i rozwój, poprzez szeroko rozumianą współpracę[21]. Komisja, aby wyznaczyć pewien trend i sposób działania proponuje bardzo ciekawe i niezwykle obiecujące projekty przewodnie. Jest to pakiet 7 priorytetów tematycznych obejmujących: *„Unię innowacji*"- projekt na rzecz poprawy warunków ramowych i dostępu dofinansowania badań i innowacji, co ma generować wzrostu produkcji i wzrost gospodarczy, *„Młodzież w drodze"* - projekt na rzecz poprawy wyników systemów kształcenia oraz ułatwiania młodzieży wejścia na rynek pracy, *„Europejska agenda cyfrowa*" – projekt na rzecz upowszechnienia szybkiego Internetu i umożliwienia gospodarstwom domowym i przedsiębiorstwom czerpania korzyści z jednolitego rynku cyfrowego, *„Europa efektywnie korzystająca z zasobów"* – projekt na rzecz uniezależnienia wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów, przejścia na gospodarkę niskoemisyjną, większego wykorzystania odnawialnych źródeł energii, modernizacji transportu oraz propagowania efektywności energetycznej; *„Polityka przemysłowa w erze globalizacji*" – projekt na rzecz poprawy otoczenia biznesu, szczególnie w odniesieniu do MŚP, oraz wspierania rozwoju silnej i zrównoważonej bazy przemysłowej, przygotowanej do konkurowania na rynkach światowych, „*Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia"* – projekt na rzecz modernizacji rynków pracy i wzmocnienia pozycji obywateli poprzez rozwój kwalifikacji przez całe życie w celu zwiększenia współczynnika aktywności zawodowej i lepszego dopasowania popytu do podaży na rynku pracy, między innymi dzięki mobilności siły roboczej; *„Europejski program walki z ubóstwem"* – projekt na rzecz zapewnienia spójności społecznej i terytorialnej, tak aby korzyści płynące ze wzrostu gospodarczego i zatrudnienia były szeroko dostępne, a osoby ubogie i wykluczone mogły aktywnie działać w społeczeństwie. Wdrażanie tych projektów ma przebiegać systemowo. Na poziomie Unii Europejskiej zostaną opracowane i przyjęte zintegrowane wytyczne, z kolei na poziomie państw członkowskich będą opracowywane cykliczne raporty, których analiza pozwoli Komisji przygotować zalecenia, służące do stworzenia indywidualnie dostosowanych, krajowych strategii i programów, najlepiej odpowiadających specyfice i warunkom poszczególnych państw.

W kontekście inteligentnej specjalizacji regionów najistotniejsze wydaje się podejście do inicjatywy „Unii innowacji". Innowacyjność jest komponentem nieocenionym, jeśli chodzi o czynniki warunkujące rozwój regionów, a przez to poprawę makroekonomiczna państw i całej Unii Europejskiej[22]. Przykładem takiego rozumowania jest *koncepcja regionalnego systemu innowacji*. Zakłada ona postrzeganie regionu, jako zbioru różnorodnych podmiotów oddziałujących na procesy innowacji oraz zależności zachodzących między nimi. W wyniku współzależności tych podmiotów na danym terytorium obserwować można zwiększenie zdolności tworzenia, absorpcji

[21] COM (2010) 2020 „Europa 2020…", *dz.cyt.*,

[22] Czytaj szerzej [w:] D.Strahl (red.), *Innowacyjność europejskiej przestrzeni regionalnej a dynamika rozwoju gospodarczego*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.

i rozprzestrzeniania innowacji[23]. Region staje się przestrzenią, gdzie silnie powiązana ze sobą jest sfera nauki, sfera badań i rozwoju oraz sfera podmiotów gospodarczych i przedsiębiorstw. Wspólne działanie aktorów w danym środowisku kulturalno-gospodarczym jest zdeterminowane normami, procedurami specyficznymi dla określonego terytorium (obecna jest zatem administracja). Zalety procesów innowacji są zarówno krótkoterminowe jak i ukierunkowane na przyszłość. Wśród nich należy wymienić m.in.: wzrost liczby wyspecjalizowanych przedsiębiorstw o różnej wielkości i potencjale, szybszy dostęp i rozpowszechnianie się wiedzy czy rozwój współpracy w ramach sieci producentów podobnych produktów[24]. W takim środowisku koncepcyjno- teoretycznym zasadzona jest idea *Unii Innowacji*, którą odnajdujemy w Strategii „Europa 2020". Projekt ten zakłada przede wszystkim wykorzystanie działalności innowacyjnej a także badawczo-rozwojowej do rozwiązywania problemów związanych z klimatem, efektywnością energetyczną, zdrowiem oraz demograficznymi zmianami struktury społecznej. Narzędzia jakimi dysponować ma Komisja w toku realizacji strategii wspierania inteligentnej specjalizacji i innowacyjności są takie środki jak: poprawa warunków prowadzenia działalności innowacyjnej przez przedsiębiorstwa (np. jednolity patent UE i specjalny sąd patentowy, efektywniejsze prawodawstwo w obszarze praw autorskich i znaków towarowych), utworzenie europejskiego partnerstwa innowacyjnego między podmiotami działającymi na poziomie UE oraz w państwach członkowskich w celu szybszego opracowywania i wykorzystywania technologii potrzebnych do rozwiązania określonych problemów; wzmacnianie roli instrumentów UE wspierających innowacje (np. funduszy strukturalnych, funduszy rozwoju obszarów wiejskich, badawczo-rozwojowych programów ramowych, programu ramowego na rzecz konkurencyjności i innowacji (CIP) czy wprowadzenia innowacyjnych mechanizmów zachęcających do inwestowania; wspieranie partnerstwa w obszarze wiedzy i umacnianie powiązań między światem nauki, biznesu, badań i innowacji, między innymi z wykorzystaniem Europejskiego Instytutu Innowacji i Technologii a także pomoc młodym innowacyjnym przedsiębiorstwom. Zadania jakie czekają na państwa członkowskie w tym aspekcie nakierowane są głownie na zachęcanie do innowacyjnej działalności w regionach. Od stopniowego wdrażania idei inteligentnej specjalizacji będzie zależeć kwestia otrzymania środków finansowych z funduszy strukturalnych UE w przyszłym okresie programowania. Wymagania w tym względzie obejmują m.in.: reformy krajowych (i regionalnych) systemów prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej i innowacyjnej tak, aby sprzyjały one rozwijaniu inteligentnej specjalizacji (poprzez efektywniejszą współprace między jednostkami naukowymi, uniwersyteckimi, badawczo- rozwojowymi i przedsiębiorstwami, a także związane z tym kształcenie odpowiedniej liczby absolwentów nauk ścisłych, wydziałów matematycznych i inżynieryjnych czy wprowadzenie do programów szkolnych elementów innowacji i przedsiębiorczości. Ponadto państwa mają zostać zobligowane do promowania wydatków na wiedzę, między innymi stosując ulgi podatkowe i inne instrumenty finansowe umożliwiające wzrost prywatnych inwestycji w badania i rozwój. Opisana powyżej koncepcja inteligentnej specjalizacji i narzędzie jej zastosowania w postaci programu „Unia innowacji" jest bardzo ważnym aspektem nowoczesnej polityki regionalnej UE, stanowiącym szansę dla wzrostu jej konkurencyjności.

---

[23] A. Nowakowska, Z.Przygodzki, M.E. Sokołowski, *Region w gospodarce opartej na wiedzy. Kapitał ludzki- innowacje- korporacje transnarodowe*, Wydawnictwo Diffin, Warszawa 2011, s.80- 130.

[24] J. Wyrwa, *Innowacyjność jako czynnik rozwoju regionu* [w:] M.Dudek (red.), *Zrównoważony rozwój regionalny w Unii Europejskiej*, Wyd. Wyższa Szkoła Menadżerska w Legnicy Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2006.

Zakończenie

Podsumowując należy podkreślić, iż koncepcja inteligentnej specjalizacji oraz idea zrównoważonego rozwoju to pojęcia, które ze sobą ściśle korespondują i mogą być komplementarne. Pozwala to na optymistyczne postrzeganie skutków procesu wdrażania innowacyjności w ramach polityki regionalnej Unii Europejskiej.

Inteligenta specjalizacja łączy bowiem elementy analizy konkurencyjności regionów z procesem tworzenia priorytetów w sferze naukowo- technologicznej. Władze krajowe i samorządowe powinny odpowiednio określić przedmiot regionalnej dominacji, inwestować w niego zasoby oraz pozyskane środki a także wspierać kapitał ludzki. Znaczenie instytucji unijnych w tym aspekcie powinno zasadzać się na harmonizacji działań, miarodajnym porównywaniu efektów oraz stosowaniu bodźców finansowo-merytorycznych. *Smart specialisation,* to moim zdaniem, wielka szansa na wyjście Europy z kryzysu oraz rozwiązania problemów społecznych, gospodarczych i ekologicznych, których nawarstwianie może zagrozić dalszej konkurencyjności Unii Europejskiej na scenie globalnej.

Bibliografia:

Opracowania zwarte:

Budnikowski A., *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006.

Kaźmierska- Stępniak K., *System EMAS jako prawny instrument realizacji zrównoważonego rozwoju* [w:] M. Burchard- Dziubińska, A. Rzeźnca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000.

Korenika S., Słodczyk J.,(red.), „*Podstawy gospodarki przestrzennej- wybrane aspekty*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Landego we Wrocławiu, Wrocław 2005.

Nowakowska A., Przygodzki Z., Sokołowski M.E, *Region w gospodarce opartej na wiedzy. Kapitał ludzki- innowacje- korporacje transnarodowe*, Wydawnictwo Diffin, Warszawa 2011.

Piontek B., *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, wydawnictwo naukowe PWN, warszawa 2002.

Strahl D.(red.), *Innowacyjność europejskiej przestrzeni regionalnej a dynamika rozwoju gospodarczego*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.

Symonides J. (red.), *Organizacja Narodów Zjednoczonych : bilans i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe "Scholar", Warszawa 2006.

Wojtaszczyk K.A (red.), *Fundusze strukturalne i polityka regionalna Unii Europejskiej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, warszawa, 2005.

Wyrwa J., *Innowacyjność jako czynnik rozwoju regionu* [w:] M.Dudek (red.), *Zrównoważony rozwój regionalny w Unii Europejskiej,* Wyd. Wyższa Szkoła Menadżerska w Legnicy Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2006.

Zabłocki G., *Rozwój zrównoważony - idee, efekty, kontrowersje : (perspektywa socjologiczna)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.

Źródła:

COM (2010) 2020 „Europa 2020: Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju

sprzyjającego włączeniu społecznemu”

Dokumenty końcowe Konferencji ONZ „Środowisko i rozwój”. Rio de Janeiro, 3-14 czerwca 1992 r.

Ziemi. Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 1993.

David P., Foray D., Hall B., Smart Specialisation. The concept, Knowledge Economists Policy Brief n° 9, October 2007.

Kardas M., Inteligentna specjalizacja – (nowa) koncepcja polityki innowacyjnej [w:] Optimum.Studia ekonomiczne, Wydział Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Bialymstoku, Nr 2 (50), Białystok 2011.

KOM(2010) 553, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Polityka regionalna jako czynnik przyczyniający się do inteligentnego rozwoju w ramach strategii Europa 2020.

Strategia lizbońska- droga do sukcesu zjednoczonej Europy.

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025.

Strzelecki Z., Inteligentna specjalizacja regionów w świetle inicjatyw Unii Europejskiej. Przypadek województwa mazowieckiego [w:] Forum myśli strategicznej. Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, nr. 2(56) luty 2012.

Strony internetowe:

http://eur-lex.europa.eu

http://www.nape.pl

http://www.strategializbonska.pl

Jacek Sobański [1]

1.1.3. „CIEMNA ENERGIA" ŁADU MIĘDZYNARODOWEGO – CZYLI WBUDOWANA NIEZRÓWNOWAŻONOŚĆ SYSTEMU GLOBALNEGO, JEJ SKUTKI I PRZYKŁADOWE PROPOZYCJE ZMIAN

Wstęp

Niniejszy esej stanowi tyradę przedstawiciela młodego, bo 24-letniego pokolenia zaniepokojonego zastanym stanem rzeczy, któremu nie podoba się fakt, że chiński węgiel jest tańszy od amerykańskiego, hinduskie ręce do pracy mniej warte od francuskich, że koncerny, które produkują rzeczy energetycznie bezużyteczne notują rekordowe zyski. Praca została podzielona na dwie części tak, by postawić wyraźną linię demarkacyjną między „starym" a „nowym", przyjmując przy tym formę rozprawy o nonsensach[2], której, jako żywo, materializacją jest właśnie owa, tytułowa „ciemna energia" w ładzie międzynarodowym. Pojęcie, kojarzące się oczytanemu czytelnikowi wprost i jednoznacznie z kosmologią, ma jednak w tym kontekście inne znaczenie. Tak jak astronomiczna ciemna energia, to instytucja dotychczas naukowo niepotwierdzona, hipotetyczna i iluzorycznie ontologiczna, tak „ciemna energia" ładu międzynarodowego, to zagadnienie ziemskie, udokumentowane, acz intencjonalnie niedostrzegane, wypaczające przy tym pracę trybów gospodarek, czy też – ujmując rzeczywistość w szerszym kontekście politologicznym – systemów-światów, jakby to określił Immanuel Wallerstein.

Truistycznych źródeł intelektualnego nawozu tego poszerzającego się krzywego zwierciadła, przez które patrzymy na ekonomiki świata, można dopatrzeć się kilku. Spoglądając na problem z perspektywy *top-down* należy tu nadmienić w pierwszej kolejności: krótkoterminowy interes elit politycznych i gospodarczych; dalej, nieroztropną walkę ideologiczną „na pojęcia" pomiędzy międzynarodową lewicą a prawicą, następnie, braki instytucjonalne w systemie międzynarodowym (co wynika z krótkoterminowego interesu elit politycznych i gospodarczych, a czasami po prostu z niewiedzy), potem, nieświadomości globalnej opinii publicznej, aż w końcu, **powszechną nieznajomość i niestosowanie praw termodynamiki przez wszystkie grup społeczne.** Ostatni punkt to temat o tyle trudny, co niewdzięczny, bowiem proste zasady tej „królowej nauk" winny być dla społeczeństwa oczywiste niczym jeden z 16 wykonywanych w ciągu minuty przez przeciętnego człowieka zautomatyzowanych haustów powietrza. To „naukowe niedotlenienie" wynika z różnych powodów, często subiektywnych, rzadziej obiektywnych. Zanim jednak autor dotrze do entropicznego sedna, parę słów o genezie problemu niezrozumienia[3].

---

[1] Mgr, Uniwersytet Opolski, doktorant I roku Nauk o Polityce.

[2] W dalszej części eseju, po części diagnostycznej, znajdą się również propozycję naprawy nonsensów.

[3] Opis przyczyn występowania krótkoterminowego interesu zostanie pominięty z tego względu, że ta kwestia jest powszechnie rozumiana i oczywista, ponadto obfitowałby on w niepotrzebny zbiór pleonazmów o bogaceniu się bogatych i nierównościach wśród nierównych.

Praprzyczyny obecnego nieładu

Pole semantyki i aksjologii pojęcia „zrównoważony rozwój" to współczesna i – trzeba niestety przyznać – oderwana od rzeczywistości *licencia poetica* nauk obu kultur, jak określić można zmagania nauk humanistycznych z naukami ścisłymi. Zjawisko okładania się „znaczeniowymi cepami", jakie ma miejsce przy formułowaniu tego pojęcia deformuje, koncentruje i sprowadza antropologiczną debatę na niewłaściwe tory od ponad 40 lat[4]. Mówiąc bicyklicznie i obrazowo, zamiast wyruszyć w fantastyczną podróż rowerową dookoła świata, nadal spieramy się o to, czy osiągniemy ten sam cel pedałując na wschód czy na zachód. Zakres znaczeniowy samego pojęcia jest bardzo szeroki i ma różne znamiona, jedne bardziej przyziemne i ludzkie, drugie bardziej ekonomiczne, jak np. zestaw Agendy 21. Ludzki wymiar, to na przykład 1 Zasada Deklaracji z Rio, w której czytamy wprost:

„Istoty ludzkie są w centrum zainteresowania w procesie zrównoważonego rozwoju. Mają prawo do zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą."

Czy też definicja sformułowana przez profesora Holgera Rogalla:

(…) *dążenie do zapewnienia wszystkim żyjącym obecnie ludziom i przyszłym pokoleniom dostatecznie wysokich standardów ekologicznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych w granicach tolerancji natury przez wprowadzenie w życie zasady sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej*[5].

Ten sam dokument, Deklaracja z Rio i jej zasady, jest jednak wewnętrznie niespójny. Dalej można przeczytać natomiast m.in. o suwerenności państw w zakresie korzystania z własnych zasobów naturalnych w zgodzie z Rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 1803 (XVII) pt. „S*tała suwerenność nad bogactwami naturalnymi".* W całym procesie legislacyjnym widać bowiem starcie dwóch wykluczających się doktryn: sprawiedliwości i równości oraz wolności, które, niestety, nie mają komplementarnego zastosowania. Nie można być wolnym i równym jednocześnie, gdyż „egalitarystyczny karb" zawsze będzie ciążył na wolności, a liberalne *vale tudo* zawsze będzie tłamsić próbę „ramowania" społeczeństwa na zasadach bliskich wspólnotom. Niezrozumienie tej prostej przesłanki oraz fasadowa charakterystyka wymienionych wyżej definicji zrównoważonego rozwoju powodują, że zawarte w nich postulaty po prostu nie funkcjonują. W zastępstwie wydaje się przeważać naznaczona anarchizmami doktryna liberalna – czy to w handlu (WTO), czy to choćby ukryta w zasadzie samostanowienia państw. Z całej tej mini-debaty na temat zrównoważonego rozwoju można powziąć jeden, jakże obcy, bo technokratycznie brzmiący z punktu widzenia istoty ludzkiej wniosek – za dużo tu człowieka, a za mało termodynamicznych praw obiektywnych.

Ekonomia klasyczna – 300 lat na wspak zrównoważeniu

Największym problemem systemów-światów jest jego wadliwy software i nieodnawialny hardware. Dwa czynniki, które nieodwracalnie zniszczyły mozaikę Globu. Podstawowe instrumentarium implementacyjne, które przenosi koncepcje z poziomu idei na grunt praktyki życia, to oczywiście panujące teorie ekonomiczne skupione wokół liberalizmu i neoliberalizmu oraz takich nazwisk jak A.Smith, D.Ricardo, czy też bardziej współcześnie M.Friedman. Ich wdrożenie okazało się bowiem katastrofalnym sportem dla sportu. Już bowiem w przedbiegach teorie zakładające racjonalność aktorów, przewagę

[4] Można tu przytoczyć chociażby I Konferencję Sztokholmską ONZ.

[5] http://www.ekologia-info.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=722&Itemid=440, pobrano dnia 27.10.2012 r.

komparatywną, jedną cenę, stosujące za miernik **rozwoju** wadliwy współczynnik Produktu Krajowego Brutto[6], czy też wrzucające do tego samego „worka" czynników produkcji energię i surowce (kapitał naturalny), kapitał (maszynowy i finansowy) i pracę (kapitał ludzki) – musiały doprowadzić do degrengolady, która dziś skutkuję zjawiskiem zacementowania umysłów elit. Wynika to z psychologicznego zjawiska heurystyki dostępności – coś co z pokolenia na pokolenia funkcjonowało w umysłach naszych przodków, dziś wyjawia się w postaci swoistej konsolidacji tradycji finansowej. „Niewidzialnych ścian" Petera Siedela nie są w stanie przebić przyszłe generacje, nieposiadające sformułowanego *lex legalis* pośredniego prawa demokratycznego do głosu[7]. Wszelkie próby zmiany krytycznej masy opinii na temat panowania ekonomii klasycznej kończą się pośród świadomych członków cywilizacji zachodniej donkichoteryjną porażką. Na starcie, tj. zaraz po uruchomieniu machiny Rewolucji Przemysłowej jako społeczeństwo industrialne, globalne i w końcu informacyjne przyjęliśmy zatem błędną hipotezę, czyli – imając się języka statystyki – popełniliśmy błąd drugiego stopnia – odrzucając prawidłowe hipotezy alternatywne.

Powstanie realnej alternatywy dla nierealnych bon motów tak zwanych „klasyków" blokował zwyczaj i niewiedza nieżyjących już myślicieli i budowniczych fundamentów tejże teorii. O ile brak wiedzy A. Smitha czy D. Ricardo na temat funkcjonowania praw termodynamiki, nieumiejętność wplecenia w swoje założenia ekonomiczne takich pojęć jak eksergia, entropia, entalpia i będąca ich konsekwencją tzw. „strzałka czasu" można wytłumaczyć tym, iż w ich czasach (XVIII wiek i przełom XVIII i XIX wieku) te koncepcje nie istniały w mainstreamie intelektualnym naszych ancestorów, o tyle egoizm i buńczuczność M. Friedmana, A. Greenspana, George Stigler już nie tłumaczą. Szczególnego pecha miał w tym przypadku wspomniany D. Ricardo, który zmarł (o ironio!) rok po tym, jak Francuz Sadi Carnot sformułował pierwsze założenia termodynamiki. Być może owe 365 dni spowodowały, że z wielkim rozmachem i ochoczo rokrocznie bez powszechnej świadomości konsekwencji drenujemy Ziemię z 7 miliardów ton węgla obu rodzajów, 4 miliardów ton ropy naftowej i 3 bilionów metrów sześciennych gazu ziemnego, konsumując przy tym 450 eksadżuli (EJ) energii (w tym 15 000 terawatogodzin [TWh] energii elektrycznej). Stworzyliśmy swego rodzaju energetyczne monstrum wymagające ogromny nakładów infrastrukturalnych, igrając przy tym z „najbardziej nieodnawialnym" z punktu widzenia człowieka zasobem – czasem[8]. Żonglerki teoretyczne „klasyków" już dawno spaliły na łożyskowej panewce, doprowadzając przy tym do pożaru całej globalnej „fabryki".

Termodynamika u bram

Termodynamika łamie kręgosłupy naukowym fantazjom. Z termodynamicznego punktu widzenia życie jako takie nie ma sensu, a biologiczne dywagacje na temat ontologii Edwarda O. Wilsona w książce pt. „*Przyszłość życia*" nie mają racji bytu. Potęguje bowiem entropię (o czym za chwilę), tworząc tymczasowy chaos energetyczny i burząc nieskoncentrowany porządek świata (o czym również za chwilę), który dzięki wbudowanej strzałce czasu pędzi w określonym kierunku. Za przykład energetycznej bezcelowości życia można podać... kurze jajo. Gdyby przyjąć, że celem życia jest maksymalizacja przepływu energii (a jest), to jajo, a raczej „kiełkujące" zeń pisklę nie powinno w ogóle się

[6] W skład którego wchodzi: wybite okno, wypadek samochodowy czy powódź, stanowiące doskonałą bazę do budowy progresji wskaźnika.

[7] W naszym systemie ani dzieci, ani ryby, ani nienarodzeni głosu nie mają.

[8] Zdaję sobie sprawę, iż na to stwierdzenie mogliby pokręcić nosem niektórzy fizycy kwantowi.

wykluwać. Dlaczego? Przeciętne jajo w fazie rozwoju zawiera w sobie ok. 360 kilodżuli (kJ) energii, natomiast tkanki nowonarodzonego kurczaka już tylko 160 kilodżuli (kJ)[9], co oznacza, że w wyniku naturalnych procesów termodynamicznych (np. dysypacji cieplnej) proces formowania życia ma w tym przypadku „jedynie" 60 % wydajność. Oczywiście, powyższe stanowi przykład ekstremalny i nie bierze pod uwagę czynnika jakościowego, tzn. faktu, iż pisklę jest bardziej zorganizowaną formą energii (w naszym systemie odpowiednik elektryczności) niż płynne składniki fazy rozwojowej (odpowiednik węgla). Na tym przykładzie możliwe już jest wytłumaczenie głównych założeń dwóch koronnych praw termodynamiki. Pierwszego na temat konserwacji energii (energia nigdy nie zostaje zniszczona, przechodzi jedynie z jednego stanu do drugiego, z mniej skoncentrowanego do bardziej skoncentrowanego kosztem części energii, która ulatnia się w fazie przemiany[10]). Jeżeli czytelnik poczuł hurraoptymizm[11], to niewątpliwie strofuje go drugie prawo termodynamiki. W układzie zamkniętym, a takim jest nasza Ziemia, ponieważ nie wymienia materii z otoczeniem, a jedynie energię, entropia nigdy nie maleje.[12]

Dopiero znajomość obu tych kluczowych prawideł winna predestynować do formułowania jakichkolwiek teorii ekonomicznych! Milton Friedman, formułując zdanie, iż „*..odpowiedzialność społeczna może być tolerowana, gdy występuje ona w służbie interesu własnego korporacji*"[13], wyklucza się z tego grona ponieważ udowadnia, iż nie rozumie pojęcia eksergii[14] – nomen omen symptomatyczny jest fakt, iż podczas pisania tego słowa w *Microsoft Word,* program podkreśla owe słowo na czerwono, jako nieprawidłowe.

To dobry czas, by w tym miejscu punkt po punkcie przetestować wymienione na str. 3 niniejszego eseju narzędzia „klasyków", które utrudniają budowę zrównoważonego rozwoju. Przypomnijmy, chodzi o:

- teorię racjonalnego aktora,
- teoria przewagi komparatywnej,
- teorię jednej ceny,
- Wrzucanie do tego samego „worka" czynników produkcji energię i surowce (kapitał naturalny), kapitał (maszynowy i finansowy) i pracę (kapitał ludzki)

Teoria racjonalnego wyboru głosi, że wszelkie decyzje o znamieniu ekonomicznym podejmujemy w życiu kierując się rozumem, analizując przy tym dokładnie ilość dostępnych informacji. Problem polega na tym, że ta definicja czyni z człowieka superrobota, który przy zakupie pół kilograma pomidorów musiałby poddać dedukcji ceny we wszystkich sklepach w jego miejscu zamieszkania, przemnożyć je przez wskaźniki inflacji, kursów walut, parytetu siły nabywczej pieniądza, stóp procentowych, by móc podjąć de facto „racjonalną decyzję". Tymczasem, jak udowadnia Herbert Simon, człowiek podejmuje decyzję „satysfakcjonującą", wystarczająco dobrą w jego mniemaniu,

[9] Takie dane można wyliczyć na podstawie tzw. Systemu Atwatera.

[10] Przykładem może tu być energia elektryczna, która „zużyta" przechodzi w fazę przemiany na rozproszone ciepło. Ciepło ma gorszą jakość, gdyż jako forma energii dysypatywnej może zostać „zużyte" do mniej utylitarnej dla człowieka czynności. Dlatego też w gospodarce winno mieć mniejszą cenę. Nie wspominając już o tym, że „zużycie" prądu dla celów grzewczych lub chłodniczych jest zwykłą „zbrodnią" energetyczną.

[11] Wszak bardziej skoncentrowana energia to lepsza jakość i większa funkcjonalność.

[12] Miara nieuporządkowania układu, upraszczając – nieskoncentrowanej formy energii.

[13] Bakan J., *Korporacja*, 2006, s. 51,

[14] „Czysta energia", zdolna do wykonywania pracy.

kierując się bardzo często przyzwyczajeniami. To właśnie realna strona tzw. „Ekonomii QWERTY", Paula Krugmana.

Teoria przewagi komparatywnej, dziecko D. Ricardo. Stwierdził on w niej, że państwa, wykorzystując swoje cechy idiosynkratyczne i zasoby surowcowe, powinny tak układać stosunki handlowe z za granicą, by maksymalizować utylitaryzm ekonomiczny wymiany obrotu towarami i usługami[15]. Niestety, enigmatyczny czynnik polityczny, który również widać we wszelkiej maści definicjach zrównoważonego rozwoju, potrafi tego rodzaju rozsądne założenie przepoczwarzyć do tego stopnia, że utworzono organizację państw OPEC, która w warunkach zastosowania teorii komparatywnej powinna raczej utylizować swoje bogactwa naturalne i produkować dobra energochłonne, budując tym samym wartość dodaną sprzedawanych produktów. Tymczasem, podając przykład Arabii Saudyjskiej, mamy sytuację, w którym państwa te wchodzą w niekorzystne dla siebie transakcję merkantylne. Warto podać tu przykład z 1974 roku, tli się ognisko I Kryzysu Naftowego teoretycznie korzystnego dla państw-eksporterów, a tymczasem Rijad, sprzedając 1 baryłkę ropy (1,6 mln kilokalorii) za 10 USD[16], był w stanie za otrzymany pieniądz fiducjarny władze zakupić na rynku światowym zaledwie 250 tysięcy kilokalorii. Widać gołym okiem, że tego typu wymiana była skrajnie niekorzystna dla najpotężniejszego członka OPEC. Te same czynności dokonywane są codziennie na wartym dzisiaj 5,8 bln USD[17] światowym rynku energii zupełnie bezrozumnie z punktu widzenia interesu. Nie wspominając już o tym, iż kupowana z tak ogromnym bonusem energia jest konsumowana później w nierozsądny sposób, co zostanie popartem dowodem w ostatniej części niniejszej pracy.

Teoria jednej ceny artykułuje z kolei fikcję jednorodnej ceny na świecie na ten sam rodzaj produktu, jeżeli oczywiście nie istnieją bariery handlowe, a kosztów transportu nie ma. Obecnie martwa teoria, jednak można byłoby ją przekształcić tak, by służyła rodzimym konsumentom. Nie ma bowiem żadnych uzasadnień poza technologicznymi, by na poziomie *upstreamu* węgiel rosyjski był droższy od polskiego – jest to zjawisko termodynamicznie szkodliwe.

W końcu, najlepsze na koniec. Rzeczone wrzucanie do jednego worka i zakładanie przechodniości wszystkich kapitałów: naturalnego, finansowego, technologicznego oraz ludzkiego. Funkcjonuje to obecnie na zasadzie substytucji. Człowiek może zostać zastąpiony maszyną, maszyna zakupiona za pieniądze, pieniądze oszczędzone na maszynie mogą przepłynąć na zakup większej ilości surowców doń lub wydane na amortyzację maszyn itd.. Gospodarcze w koło Macieju. Jak zapewne czytelnik zdołał zauważyć kapitał naturalny (energia, surowce mineralne, materia) jest w tym modelu traktowany jako czysty zamiennik, jedna ze zmiennych. Tymczasem to czynnik sine qua non! Wyobraźmy sobie bowiem sytuację, gdy wchodzimy do domu i decydujemy, że dziś zamiast zjeść obiad pooglądamy telewizję niejako substytucyjnie – kolokwializując, że dzisiaj zwyczajnie „najemy się oglądaniem telewizji". Poza skrajnymi przypadkami rodem z patologii uzależnień tego rodzaju sybstytucyjność, to absurd. Bez energii nie ma bowiem człowieka,

[15] Na ten przykład powstała taka umowa między Japonią a Kanadą, w której doszło formalnie do podziału ról. W ostatecznym rozrachunkuskutkowało to obniżeniem emisji handlu pomiędzy tymi krajami. Czemu zatem nie postąpić tak na szerszą skalę? Tokio z Ottawą uzgodniły warunki handlu na stopie rządowej następująco: Japonia eksportowała do kraju spod klonowego liścia produkty przetworzone, wytwarzane w technologiach nieenergochłonnych, Kanada zaś produkty niezwykle energochłonne, ale wyprodukowane przy użyciu prądu z hydroenergetyki, czyli źródła niskoemisyjnego.

[16] W dolarach z 2010 roku byłoby to 50 USD.

[17] http://www.sapphireenergy.com/learn-more/59455-why-does-energy-matter-so-much, pobrano dnia: 28.10.2012.

bez człowieka nie ma maszyn, bez maszyn nie ma ekonomii skali i potrzeby finansjeryzacji bogactwa. Kapitał naturalny powinien posiadać zatem szczególny charakter – przenosząc z języka ochrony środowiska – należy mu nadać status bezwzględnie chronionego. W jaki sposób to zrobić? O tym w ostatnim podrozdziale.

Malujemy obraz Renoira – założenia steady-state economy

Impresjonizm Renoira dla wielu ludzi wydawał się nie mieć sensu. Porozrzucane w chaosie punkty nie stanowiły momentami żadnej spójnej całości, jednak, fizycznie oddalając się od jego obrazów zaczynamy dostrzegać łączenia, zawoalowaną intencję i jednolitą koncepcję. Podobnie jest ze *steady-state economy* – jej założenia są porozrzucane po całym świecie, chodzi o to, by w procesie syntezy dokonać ich scalenia. Na 10-stronnicach eseju przedstawić można jedynie niektóre założenia ekonomiki stanu stałego lub, jak mawiają inni, ekonomiki odnawialnej, a i te, które zostaną tu wyegzemplifikowane przyjmą formę szkicu. Obie ekonomie są wyrazem tego samego, konsekwentnego wołania o zmianę systemów-światów i naukową wiarą w teorię Thomasa Veblena o permanentnej ewolucji ekonomii. Założenia nowej teorii opierałyby się na kilku postulatach: wprowadzeniu tzw. podatku eksergicznego, optymalizacji zużycia tytułowej „ciemnej energii" (wyjaśnienie pojęcia już za chwilę), zastąpienie wskaźnika PKB wskaźnikiem trójsektorowym oraz wdrożenie systemu Zbywalnych Kwot Energii niejako „obok" i niezależnie transakcji pieniężnych. Należy przy tym podkreślić, iż implementacja wszystkich 4 narzędzi nowego ładu ma na celu nie tyle ciemiężenie społeczeństw, co uruchomienie intelektualnych pokładów ludzkości, które są uśpione łatwością konsumpcji i narkotycznym wydawaniem zaoszczędzonego przez miliony lat kapitału rezerwowego (dochód bieżący, będący wytworem fotosyntezy, wydajemy bowiem w cuglach). Jak to sprawnie ujął Ladislau Dowbor:

„Uważamy za normalne, że wsiadamy do dwutonowego samochodu, aby podwieźć nasze siedemdziesięciokilowe ciało na pocztę i wysłać dwudziestogramowy list"[18].

To niezrównoważone niedbalstwo energetyczne współczesnego homo oeconomicusa stanowi konsekwencję pozytywnego sprzężenia zwrotnego braku wiedzy i zjawiska kalectwa naukowego. Dlatego też pierwszym zaleceniem jest introdukcja podatku eksergicznego, nad którego formą można dyskutować (jest ich wiele), ale którego głównym założeniem jest nadanie statusu ochronnego surowcom energetycznym i mineralnym jako fundamentom obecnej cywilizacji. Eksergia to energia zdolna do wykonywania pracy, gdy już znamy II Prawo Termodynamiki i wiemy, że entropia to zjawisko przeciwstawne i posiadające nieuchronną strzałkę czasu, winniśmy za każde zużycie surowców, które przyczynia się do **nieodwracalnego wykorzystania nieodnawialnej puli eksergii dostępnej w skorupie ziemskiej**, pobierać podatek, który służyłby odtworzeniu tejże puli np. poprzez przeznaczanie pieniędzy na badania i rozwój (B+R) w dziedzinie wydobywania helu-3 z Księżyca lub Marsa, które to oględne wyliczenia przedstawił w swojej pracy John S. Lewis pt. *„Mining the Sky"*. Należy bowiem wzmóc świadomość społeczną, że zużycie dzisiaj (tego) konkretnego 1 kWh prądu, 1 litra benzyny, 20 kg węgla, 0,5 kg węglowodanów to czynność jednorazowa w perspektywie ludzkiego życia, ponieważ do wytworzenia chociażby 1 tony ropy naftowej potrzeba 120 ton martwej fitomasy, która tworzy się w asyście i pod wpływem czynników termicznych i ciśnieniowych w ciągu 5-100 milionów lat[19]. Iluzja obfitości maskuje ten

[18] Dowbor L., *Demokracja ekonomiczna*, 2008, s. 9.

[19] W tej dziedzinie panuje spór badawczy, niezaprzeczalny jest jednak fakt, że jest to dla człowieka czynność jednorazowa.

fakt, dlatego też implementacja podatku od energetycznych śmieci – zużycia eksergii – powinna zracjonalizować tego rodzaju praktyki, kierując nasze głowy ku górze, w kierunku kosmosu.

Optymalizacja zużycia tytułowej „ciemnej energii". W anglojęzycznej literaturze funkcjonuje ona pod nazwą „*embodied energy*". Jest to energia zawarta w produkcie lub w danej usłudze. Ma też dwojakie znaczenie. Można ją zużyć bezpośrednio np. zajadając się awokado o zawartości 289 kilokalorii lub też pośrednio[20] np. kupując laptopa, który oprócz plastiku, szkła, zawiera w sobie też 18-36 mikrochipów[21], których koszt produkcji to 1300-2600 megadżuli, czyli ilość wystarczającą do zasilania przeciętnego laptopa przez 500, a nawet 1000 dni. Zgodnie można zatem stwierdzić, iż komputery są tego rodzaju kategorią produktu, której zakup (energetyczny CAPEX) stanowi większe obciążeniem niźli użytkowanie (energetyczny OPEX). Jak spoglądamy na nasze coraz mniejsze laptopy często nie uświadamiamy sobie tego faktu. Co gorsza, tego rodzaju kategoria produktów rządzi handel krajowym i międzynarodowym od zarania dziejów bowiem to zjawisko jest również powszechne w przemyśle żywieniowym, który opiera swoją produkcję na monokulturze roślinnej i mięsnej. Nie od dziś wiadomo, że produkcja 1 kilokalorii żywności to koszt 9 kilokalorii paliw kopalnych. Oczywiście, kopalinami się nie najemy, ale należy w trybie natychmiastowym zastanowić się nad reorganizacją łańcucha konsumpcyjnego. Nie może akceptować sytuacji, w której społeczeństwo raczy się miliardami puszek napojów energetycznych, których średni koszt produkcji to 2150 kilokalorii/litr, a zawartość energetyczna to zaledwie 450 kilokalorii/litr. To jeden z wielu energetycznych nonsensów obecnego systemu. Tym bardziej niewybaczalny, że odłogiem leży i czeka na opisanie około 80 tysięcy jadalnych gatunków roślin, których koszt energetyczny produkcji na hektar mógłby znacząco obniżyć obecne obciążenia. Do tej działalność badawczej nie płyną jednak tęgie strumienie pieniędzy.

Ostatnie dwa postulaty budowy realnego zrównoważonego rozwoju, to podział PKB na 3 sektory oraz wprowadzenie Zbywalnych Kwot Emisji przy płatnościach. Dystynkcja PKB na odrębne wskaźniki miałaby służyć jasności przekazu danych gospodarczych. Miałaby ona przebiegać wzdłuż 3 linii 3 różnych ekonomii. Ekonomii surowców naturalnych (osobny wskaźnik), ekonomii dóbr i usług wytworzonych z surowców naturalnych (osobny wskaźnik) i ekonomii finansowej wyrosłej ze sprzedaży dóbr i usług (osobny wskaźnik). Stan każdego z nich z osobna dawałby realną podstawę do obserwacji, w którym fragmencie tworzenia bogactwa światowego dochodzi do ekspansji, a w którym do regresu. Jeden „worek" PKB, w którym poza wartością rozbitego okna możemy znaleźć różnorakie efekty inżynierii finansowej i zjawiska tzw. *bragawattingu*, pojęcia pochodzącego z rynków energetycznych i polegającego na obrocie kołowym (tam i nazad) tych samych wolumenów energii – to samo można zaobserwować na rynkach giełdowych i w obrocie pieniądza.

Zbywalne Kwoty Emisji to narzędzie, które miałoby zracjonalizować zużycie energii poprzez ustalanie darmowego limitu na kartach TEQ (*ang. Tradable Energy Quotas*) przypominających te debetowe/kredytowe. Limitu skalibrowanego o wskaźnik *ecological*

[20] Oczywiście, drugi sposób ma najbardziej „bazyliszkowaty" i niebezpieczny charakter.

[21] Pamiętajmy, że jest to energia zużyta jedynie na pamięć komputera. W przykładzie nie jest bowiem wspomniana inna energochłonna czynność, jak np. budowa mikroproecesorów, z których każdy zawiera w sobie około 2 mld tranzystorów o wielkości 0.00007 milimetra. Gdybyśmy powiększyli tę strukturę do ludzkich rozmiarów moglibyśmy ją porównać do jednej megametropolii.

footprint, i wyznaczonego np. na poziomie 100 GJ per capita[22]. Każda dodatkowa liczba energii musiałaby zostać zakupiona za posiadane przez konsumenta pieniądze. System TEQ wywodzi się z Wielkiej Brytanii, przechodził już fazę konsultacji parlamentarnych.

Konkluzja

Budowa w sposób obiektywny i naukowy zrównoważonego rozwoju na świecie to zadanie trudne. Szczególnie w czasach legislatorów, których zadziwia fakt, iż 1 gram czekolady posiada więcej energii na jednostkę masy niż wybuchowy trotyl, popularny TNT[23].

Obecny stan, znakomity matematyk, John Allen Paulos nazwałby zapewne analfabetyzmem energetycznym. Przed nami stoi jednak bardzo poważny wybór: głodować teraz czy później? Każdy dolar, funt, złoty, jen, każde renminbi posiada swój ekwiwalent w magazynie energii zwanym Ziemią. Należy uświadomić ludzkość, iż tkwimy w stanie wymiany barterowej z Globem. Zaproponowane powyżej rozwiązania mają zapewnić mitygację nadchodzących milowymi krokami problemów tak, by ogólna produktywność systemowa, a nie tylko ekonomiczna (PKB świata) mogła zostać utrzymana na bezpiecznym dla człowieka poziomie.

Bibliografia:

Bakan J., *The Corporation*, USA 2006.

Deklaracja z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju.

Muller R., *Physics for future presidents*, Nowy Jork 2008.

Odum H., Odum. E., *Energy basis for man and nature*, USA 1976.

Smil V., *Energies*, USA 1999.

wwwg.eng.cam.ac.uk/impee/topics/RecyclePlastics.

[22] Obecnie przeciętny Amerykanin zużywa 330 GJ rocznie. W państwach rozwijających się średnia to 10 GJ rocznie, ze skrajnym ekstremum pośród państw afrykańskich – zużycie 0,5 GJ rocznie.

[23] 1 gram czekolady daje 5 kilokalorii, zaś 1 gram TNT zaledwie 0,65 kilokalorii.

Natalia Lechowicz[1], *Sabina Waluś*[2]

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W POLSCE: WCZORAJ, DZIŚ I JUTRO. TENDENCJE, ZAGROŻENIA

Wstęp

Ogromny wzrost gospodarczy powiązany z postępującymi zjawiskami: industrializacji, urbanizacji oraz globalizacji, który dokonał się w drugiej połowie XX w. wywołał wiele zmian na całym świecie. Wśród tych zmian możemy wyróżnić m.in. wzrost zamożności społeczeństwa, postępujące rozwarstwienie społeczeństwa, wzrost konsumpcyjnego stylu życia, morderczą pogoń za zyskami wielkich korporacji, zmianę przeznaczenia terenów rolniczych oraz leśnych, degradację oraz nieracjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych. Wzrost gospodarczy, który można było obserwować w tamtym okresie był niewątpliwie nierównomierny. Dotyczył tylko wybranych krajów, grup społecznych, gałęzi gospodarki. Wobec tych znaczących zmian, które miały negatywne skutki zwłaszcza dla środowiska naturalnego, słuszne stały się dążenia do stworzenia teorii, która zapewniłaby równowagę podczas wzrostu gospodarczego. Taką teorią stała się teoria zrównoważonego rozwoju.

Teoria zrównoważonego rozwoju rozwinęła się w latach 90. XX w. Choć jest to stosunkowo młoda teoria, śmiało można stwierdzić, że zapoczątkowała wiele zmian w gospodarce całego świata. Po raz pierwszy zwrócono uwagę na syntezę ekonomii, środowiska i społeczeństwa. Rozpatrywanie wspólnie tych elementów dało możliwość stworzenia zrównoważonego rozwoju. W 1992 r. zrównoważony rozwój definiowany jako „rozwój, który odpowiada na potrzeby dzisiejszego pokolenia, nie ograniczając realizacji potrzeb przyszłych pokoleń", był głównym tematem tzw. Szczytu Ziemi, który odbył się w Rio de Janeiro[3]. Od tego czasu stał się również tematem wielu konferencji, wystąpień oraz spotkań organizacji zrzeszających różne państwa i niewątpliwie stał się jednym z najważniejszych tematów XXI w.

Wprowadzenie idei zrównoważonego rozwoju do polskiej rzeczywistości stało się możliwe głównie za sprawą przemian ustrojowych, które dokonały się w Polsce w 1989 r. Dały one rządowi swobodę decydowania o kształtowaniu polityki rozwoju państwa. Pierwszy strategiczny i kompleksowy dokument, zbliżający Polskę do krajów, które przyjęły ideę zrównoważonego rozwoju został przyjęty przez Sejm RP w 1991 r. Była to Polityka Ekologiczna Państwa, określająca cele i kierunki działania na rzecz poprawy stanu środowiska[4]. Przełomem okazał się również 1997 r., w którym doszło do wprowadzenia tej idei do Konstytucji RP. Artykuł 6 zyskał brzmienie: *„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa*

---

[1] Uniwersytet Opolski, Wydział Ekonomiczny, I rok Studiów Uzupełniających Magisterskich, Ekonomia.
[2] Uniwersytet Opolski, Wydział Ekonomiczny, I rok Studiów Uzupełniających Magisterskich, Ekonomia.

[3] *Zrównoważona przyszłość w naszych rękach. Przewodnik po strategii zrównoważonego rozwoju UE*, Komisja Europejska, Luksemburg 2008, s. 7

[4] *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Główny Urząd Statystyczny, Katowice 2011, s. 10

narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju"[5].Fakt ten spowodował, że w Polsce na poważnie zaczęto interesować się kwestiami zrównoważonego rozwoju. Duże zmiany nastąpiły również w zakresie edukacji społeczeństwa w tym zakresie.

Obraz Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej przez pryzmat zrównoważonego rozwoju

Jeszcze nie tak dawno, bo ponad 20 lat temu nikt nie przejmował się kwestią zrównoważonego rozwoju. Gospodarka centralnie planowana charakteryzowała się wysokim stopniem marnotrawstwa, energochłonności, zanieczyszczeniem środowiska i nieefektywności. Innym charakterystycznym zjawiskiem były również znaczne dysproporcje w rozwoju poszczególnych działów gospodarki. Bardzo wyraźne było słabe rozwinięcie sfery usług i budownictwa mieszkaniowego6. Rozwiązaniem tych problemów stała się tak zwana „wielka płyta". Pomysł zakładał wykorzystanie do budowy bloków mieszkalnych gotowych prefabrykatów betonowych. Był on bardzo mało ekologiczny, ale nikt nie brał wtedy tego aspektu pod uwagę. Należy jednak zaznaczyć, iż bloki które powstały w tamtym okresie do dnia dzisiejszego stanowią istotną część rynku mieszkaniowego w Polsce i są domem dla milionów polskich rodzin7. Z wielkiej płyty budowano głównie bardzo wysokie budynki, mające nawet piętnaście pięter lub dochodzące w długości do kilkuset metrów, jak np. gdański falowiec mający 860 metrów długości. Osiedla blokowisk stawiano nawet w miejscach, gdzie nie powinny się były znaleźć, m.in. na terenach zalewowych jak np. we Wrocławiu zbudowano osiedle Kozanów, natomiast na Śląsku osiedla bloków powstawały na terenach narażonych na szkody górnicze.

Niestety, ale powstające osiedla były też doskonałym azylem dla wszystkich, którzy pragnęli się ukryć, uciec czy uniknąć odpowiedzialności. Betonowa pustynia, jak powszechnie nazywano osiedla bloków mieszkaniowych, stanowiły doskonałe schronienie dla rozzuchwalonej młodzieży. Chuligańskie wybryki uchodziły im bezkarnie tylko dlatego, że w tłumie anonimowych mieszkańców nikt nie był w stanie ich zidentyfikować. Nie tylko z resztą nie był w stanie: nie mógł i nie chciał. Lęk przed obcymi, nieznajomymi powodował coraz większą izolację międzyludzką i zamykanie się w czterech ścianach. W przerażającym tempie zanikała życzliwość i więź społeczna. Ludzi nie potrafili dbać o to, co było czyjeś uważając to za niczyje, obce[8].

W związku z tym, że priorytetem dla władzy był rozwój gospodarki, rozbudowywano przede wszystkim hutnictwo i przemysł maszynowy. Stworzono też podwaliny pod nowe gałęzie przemysłu: stoczniowego, samochodowego, lotniczego i tworzyw sztucznych. Szczególną rolę propagandową odegrała budowa takich gigantów, jak zakłady chemiczne w Oświęcimiu czy Huta im. Lenina pod Krakowem, gdzie zaczęło powstawać nowe miasto przemysłowe Nowa Huta. Lokalizacja tego ogromnego ośrodka przemysłowego, w którym miało zamieszkać i pracować wielu robotników była często odbierana jako „kara" dla Krakowa – skupiska inteligentów, którzy często byli pozbawieni

[5] Art. 6, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, z poźn. zm.).

[6] *Pamięć i sprawiedliwość. Pismo Instytutu Pamięci Narodowej 1(1)/2002*, red. E. Dmitrów, IPN, Warszawa 2002, s. 25

[7] http://www.budynek-pasywny.pl/charakterystyka-budownictwa-mieszkaniowego-w-okresie-prl, data: 05.10.2012

[8] http://www.architekci.pl/studencipisza/index.php?id_dzialu=30&id_fragment=480&od=0, data: 05.10.2012

patriotyzmu. Pewniejszym czynnikiem wyboru tej lokalizacji wydaje się być m.in. aktywizacja rejonów przemysłowo zacofanych, dostęp do siły roboczej oraz surowców[9].

Boom gospodarczy był szczególnie widoczny w latach siedemdziesiątych XX wieku, gdy Polską rządził Edward Gierek. Za jego rządów powstało wiele inwestycji, które istnieją do dnia dzisiejszego. Jest to m.in. Huta Katowice, droga Katowice-Warszawa potocznie nazywana „gierkówką", Trasa Łazienkowska i Dworzec Centralny w Warszawie. Powstały również nieistniejące już fabryki samochodów małolitrażowych w Tychach i Bielsku-Białej.

Inwestycje te, chociaż były potrzebne z punktu widzenia rozwoju gospodarczego Polski, wiązały się jednak ze znaczną degradacją środowiska naturalnego i rabunkową gospodarką zasobami. Niestety nie zwracano na to uwagi. Skutki tych działań możemy obserwować do dzisiaj a są to m.in. pozostałości po upadłych kopalniach, hutach i wielkie osiedla blokowisk. Można zauważyć, że prawo było „fasadowe", a względy gospodarcze przeważały nad ekologicznymi[10].

Podstawowym dobrem narodowym był węgiel kamienny, będący niezbędnym surowcem energetycznym w wysoce energochłonnej gospodarce. Stosowany był jako paliwo opałowe, surowiec na potrzeby energetyki oraz w przemysłach chemicznym i hutniczym po przetworzeniu na koks. Jako surowiec stał się też jedynym towarem eksportowym w okresie PRL, dostarczającym niezbędnych dewiz potrzebnych na państwowe zakupy zagraniczne. Nadmierna eksploatacja prowadziła niestety do częstych uszkodzeń infrastruktury komunalnej, budynków oraz sieci wodociągowej, cieplnej czy elektrycznej oraz do wyczerpywania się tego zasobu, co mogłoby stać się problemem dla przyszłych pokoleń[11].

Zrównoważony rozwój w Polsce – sytuacja teraźniejsza

Spory nacisk na kwestie związane z ochroną środowiska wynika między innymi z faktu dewastacyjnej polityki prowadzonej w dobie PRL. Okres ten jak, jak już wcześniej zostało wspomniane, charakteryzował się znacznym zanieczyszczeniem środowiska, co odbija się dotychczas na jakości życia Polaków. Obecnie idea zrównoważonego rozwoju przejawia się praktycznie we wszystkich programach Unii Europejskiej i Polski. Długookresowe plany zakładają m.in. ograniczenie emisji gazów cieplarnianych o 20%, zwiększenie udziału energii ze źródeł odnawialnych. Polska bardzo aktywnie wspiera działania związane z ochroną środowiska. Przede wszystkim poprzez wspieranie transferu zagranicznych technologii sprzyjających ochronie środowiska, promocję wzorców zrównoważonej konsumpcji, refundację kosztów związanych z wdrażaniem technologii służących ochronie środowiska, podnoszenie prestiżu i wartości certyfikatów i oznaczeń o ekologicznym charakterze. Transferowane fundusze unijne aktywnie wykorzystywane są do tworzenia „zielonych miejsc" pracy12. Jednak najważniejszą kwestią jest niewątpliwie podnoszenie świadomości ekologicznej według zasady: „myśl globalnie, działaj lokalnie". Ważne aby każdy z nas dostrzegał, iż działa nie tylko dla dobra ogółu, ale także dla własnego zdrowia i przyszłości swoich dzieci.

---

[9] http://nh.pl/lokalizacja.htm, data 06.10.2012

[10] *Polityka ekologiczna państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016*, Ministerstwo Ochrony Środowiska, Warszawa 2008, s. 4.

[11] J. Bednorz, *Społeczno-ekologiczne skutki eksploatacji węgla kamiennego w Polsce,* [w:] *Górnictwo i geologia. Kwartalnik. Tom 2. Zeszyt 4,* Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2011, s. 6

[12] P. Chojnacki, *Problemy zrównoważonego rozwoju w Polsce w kontekście efektywnego wykorzystania zasobów*, http://www.efektywnosc.konferencja.org/ufiles/File/Chojnacki_Piotr.pdf, data 03.10.2012, s. 9

Coraz więcej ludzi dostrzega także, jak ważne jest życie w zgodzie z naturą. Rosnąca część społeczeństwa kupuje już tylko i wyłącznie produkty ‚*eko*, zaczynając od ekologicznej żywności, kończąc na kosmetykach i zabawkach. Ludzie zaczynają dostrzegać rosnącą skalę problemu związanego z jedzeniem sztucznego i naszpikowanego konserwantami jedzenia. Tym problemem jest m.in. rosnąca zachorowalność na różnego rodzaju choroby. Można zauważyć, iż spożywanie produktów ekologicznych staje się nie tylko modne, ale jest również sposobem na ochronę siebie i własnej rodziny przed niedobrymi praktykami hodowców zwierząt, którzy karmią je paszą modyfikowaną genetycznie, aby szybko rosły. W gospodarstwach ekologicznych zwierzęta leczone są bez użycia antybiotyków, stosuje się „wolny wypas", aby dieta była jak najbardziej zróżnicowana i urozmaicona. Żywność wytwarzana w takich gospodarstwach charakteryzuje się przede wszystkim wyższą jakością, co wpływa na to, że jest coraz chętniej i częściej kupowana przez konsumentów.

Co ważne, coraz więcej osób zwraca uwagę na to skąd pochodzi dany produkt spożywczy. Artykuł spożywczy który przebył setki kilometrów aby później znaleźć się na stołach Polaków na pewno nie jest ekologiczny, a z pewnością jest bardzo dobrze zakonserwowany. Co więcej, aby żyć w zgodzie ze swoim organizmem należy spożywać tylko i wyłącznie produkty pochodzące z regionu w którym się mieszka i spożywać produkty sezonowe – jest to niejako powrót do tradycji przodków, który sprzyja zarówno człowiekowi, jak i środowisku.

Regionalizm w zakresie zrównoważonego rozwoju powinien być realizowany również w postaci działań edukacyjnych. Należy wpływać na świadomość ludzi, skłaniając ich do dokonywania właściwych wyborów, odrzucając złe nawyki. Z pewnością nie można negować masowego przetwórstwa spożywczego, które jest niezbędne, by wyżywić większą część naszej populacji, jednak wspieranie i rozwój regionalnej produkcji spożywczej może być odbierany korzystnie, także z perspektywy mniejszej eksploatacji środowiska naturalnego.

W ostatnich latach bardzo aktywnie rozwija się turystyka zrównoważona, której infrastruktura i formy odzwierciedlają troskę o stan i zachowanie dla przyszłych pokoleń czystego, naturalnego środowiska. Jednocześnie zwraca się uwagę na rozwój ekonomiczny mieszkańców i zachowanie ich kulturowej tożsamości13. Promuje się *agrogospodarstwa* i ekoturystykę. Ma to na celu wypracowanie w społeczeństwie nawyków dbania o środowisko, które nas otacza oraz zapoznanie się z tradycyjnymi metodami produkcji żywności. Moda na ekologiczne jedzenie (*organic food*) czy ekologiczny tryb życia zaczęły już docierać do Polski. Ekoturystyka w gospodarstwach agroturystycznych nie jest ofertą dla wszystkich. *Ekoturyści* to ludzie nastawieni na odbiór pewnych wartości. Dla nich atrakcją oprócz naturalnego środowiska jest świeży chleb z domowego wypieku, stary stół, siennik wypchany słomą, nie zaś luksusowa łazienka czy pizza. Połączenie gospodarstwa agroturystycznego w czystym środowisku z człowiekiem chcącym tam wypocząć, daje obustronne korzyści. Gospodarza wspiera finansowo, a *turystę - ekologa* uwalnia na pewien czas od zdegradowanego środowiska miejskiego14. Poza tym, jest to z pewnością forma edukacji społeczeństwa, bowiem pokazuje jak żyć w zgodzie z naturą.

Abstrahując od gospodarstw domowych także przedsiębiorstwa starają się minimalizować swój negatywny wpływ na otoczenie zewnętrzne. Przykładem jest tutaj Społeczna Odpowiedzialność Przedsiębiorstw tzw. CSR (*Corporate Social Responsibility*).

---

[13] *Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Stary Sącz*, Agencja Rozwoju Regionu Krakowskiego S.A., Kraków, maj 2000, http://bip.stary.sacz.pl/files/fck/109/file/strategia/strategia3.doc, data: 03.10.2012, s. 145

[14] Ibidem,, s. 150

Z najnowszych badań wynika, że aż 53 proc. globalnych korporacji zamierza, w ciągu najbliższych trzech lat zwiększyć wydatki na CSR, a tylko kilka procent myśli o ich redukcji15. Duże korporacje od lat robią wiele, aby być postrzegane jako odpowiedzialne, ponieważ są przedmiotem wnikliwej obserwacji i oceny nie tylko ze strony konsumentów, ale również ze strony organizacji pozarządowych. Jednak CSR, rozumiany jako oddolna inicjatywa biznesu, nie dotyczy wyłącznie firm dużych. Coraz częściej obserwuje się, że małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP) odgrywają istotną rolę w rozwoju lokalnych społeczności, nie do końca uświadamiając sobie, iż również dysponują potencjałem CSR[16]. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Instytut Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym „stosowanie zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przynosi wymierne korzyści dla przedsiębiorstw, pracowników i społeczeństwa jako całości. Korzyści te posiadają swój wymiar ilościowy i jakościowy". Stwierdzono, że przedsiębiorstwa odpowiedzialne osiągają większy wzrost sprzedaży, większy zysk oraz większe nakłady na inwestycje. Oprócz tego zidentyfikowano wiele korzyści z wdrażania CSR, m.in.: wzrost zaangażowania pracowników, budowę prestiżu działalności gospodarczej, osiąganie lepszych wyników ekonomicznych oraz łatwiejsze i bardziej efektywne zarządzanie kapitałem ludzkim i całym przedsiębiorstwem[17]. Szereg korzyści wynikających z faktu, iż bardziej dba się o środowisko naturalne i własne otoczenie nie dla wszystkich jest jednak bodźcem do rozpoczęcia działań wprowadzających takie rozwiązania we własnym przedsiębiorstwie. W dalszym ciągu można znaleźć również takie firmy, które świadomie płacą kary za zanieczyszczenia powietrza, bo i tak jest to dla nich opłacalne. Ponadto, bardzo niepochlebny jest dla fakt, iż polskie elektrownie znajdują się w czołówce europejskich trucicieli (według rankingu WWF, 2009 r.), a polityka klimatyczna Brukseli dotyka Polskę w sposób wyjątkowy, ponieważ naszą gospodarkę napędza energetyka oparta w ponad 90 proc. na węglu – jednym z najbrudniejszych paliw kopalnych[18]. Co zatem można zrobić? Trzeba sprawić, aby emisja po prostu się nie opłacała, może takie działania skłonią przedsiębiorstwa do bardziej ekologicznych zachowań.

Poza tym, wiele miast prowadzi działania zmierzające do zwrócenia uwagi mieszkańców na fakt, jak ważne jest otoczenie, którego są częścią. Na poziomie lokalnym, szczególnie ważne jest promowanie odpowiedniej świadomości ekologicznej. Sprowadza się to do promocji prostych zachowań, takich jak: stosowania energooszczędnych urządzeń, wyłączania urządzeń elektrycznych, stosowania dociepleń budynków, zachęt do rzadszego używania samochodów, rozbudowy dróg dla transportu rowerowego, rozbudowę transportu publicznego19. W miastach powstają punkty gdzie można wypożyczyć rower oraz pojawiają się siłownie w parkach zachęcające do aktywnego wypoczynku na świeżym powietrzu. Dba się, aby społeczeństwo miało gdzie wypoczywać. W tym celu budowane są także nowe skwery i rozbudowywane są już istniejące parki. Miastem podejmującym takie właśnie działania jest m.in. Opole.

---

[15] http://pkpplewiatan.pl/opinie/aktualnosci/2012/1/jezeli_nie_dzialasz_w_csr_to_wypadasz_z_gry, data: 04.10.2012.

[16] http://www.mg.gov.pl/node/10892, data: 04.10.2012.

[17] T. Gasiński, G. Piskalski, *Zrównoważony biznes. Podręcznik dla małych i średnich przedsiębiorstw,* http://www.mg.gov.pl/files/upload/7904/podrecznik.pdf, data: 05.10.2012, s. 18.

[18] http://serwisy.gazetaprawna.pl/ekologia/artykuly/616150,firmy_wola_placic_za_zatruwanie_srodowiska.html, data: 05.10.2012.

[19] P. Chojnacki, *Problemy zrównoważonego rozwoju w Polsce w kontekście efektywnego wykorzystania zasobów*, http://www.efektywnosc.konferencja.org/ufiles/File/Chojnacki_Piotr.pdf, data 03.10.2012, s. 11.

Przyszłość zrównoważonego rozwoju w Polsce i zagrożenia związane z jego realizacją

Jednym z najważniejszych problemów, który może poważnie zagrozić powodzeniu realizacji strategii zrównoważonego rozwoju na całym świecie, a również w Polsce jest rosnąca nierównowaga demograficzna (postępujące zmiany demograficzne)[20]. Nierównowaga demograficzna jest skutkiem niskiego przyrostu naturalnego, jaki obserwujemy w ostatnich latach w Polsce. W 2005 r. odnotowano nawet ujemny współczynnik przyrostu naturalnego (-0,1‰), co daje poważne przesłanki do niepokoju. Dodając do tego ruch migracyjny ludności, można stwierdzić, że polskie społeczeństwo dotknął poważny problem – spadek liczby ludności.

Trzeba mieć świadomość faktu, że średnia długość życia wydłuża się, a liczba rodzących się dzieci jest coraz mniejsza. W związku z tym mamy do czynienia z poważnymi zmianami, nie tylko w społeczeństwie. Problem ten wyraźnie dotyka również budżetu państwa, który musi dopłacać do systemu emerytalnego. Spada znaczenie idei solidaryzmu międzypokoleniowego, w której to młodzi ludzie mieli pracować na emeryturę tych starszych, którzy nie są już w stanie sami zapewnić sobie środków finansowych poprzez pracę.

Jeśli liczba rodzących się dzieci nie wzrośnie, to w przyszłości zagrożona będzie cała gospodarka. Polska będzie musiała zmierzyć się z deficytem siły roboczej, który z kolei może wywołać falę imigracji obywateli innych państw. Fala imigrantów wywodzących się z innych kultur, wyznań może zaburzyć strukturę, ład społeczeństwa. Wszystko to mogłoby doprowadzić do całkiem nowych problemów i niewątpliwie stać się czynnikiem zagrażającym trwałemu i zrównoważonemu rozwojowi.

W wyniku niekorzystnych zmian demograficznych, w przyszłości może być coraz mniej odpowiedzialnych i wykształconych osób zajmujących tematyką, rozwojem i realizacją idei zrównoważonego rozwoju.

Młodzi ludzie kierując się koncepcją „homo oeconomicus" często rezygnują z posiadania potomstwa lub odkładają tą decyzję w czasie. Dzieje się tak, mimo, że nie brak im środków finansowych, warunków do utrzymania i wychowania nowych członków społeczeństwa. Jest to ich świadoma decyzja. Często traktują dziecko, jako „podmiot", który byłby w stanie odebrać im ich zyski finansowe, wolność, możliwość dalszego rozwoju zawodowego. Na znaczeniu zyskują słowa „wygoda", „brak zobowiązań", „wolność".

Nie wszyscy młodzi ludzie myślą jednak według przykładu wskazanego powyżej. Główna przyczyna związana z rezygnacją z posiadania potomstwa tkwi w czynnikach zewnętrznych i nie jest związana tylko i wyłącznie z egoistycznym myśleniem *pokolenia Y*. Tymi czynnikami zewnętrznymi są przede wszystkim: bezrobocie, brak własnego mieszkania, restrykcyjne warunki uzyskania kredytu hipotecznego, niskie płace, niepewna sytuacja zawodowa, gorsze traktowanie pracownic-matek w pracy, brak dostatecznej ilości miejsca w żłobkach i przedszkolach, pogarszająca się sytuacja w służbie zdrowia, brak wsparcia psychicznego i zrozumienia problemów z jakimi borykają się młodzi rodzice. Wszystko to doprowadza do sytuacji, w której młodzi ludzie boją się

[20] The impact of European demographic trends on regional and urban development. Synthesis report, Budapeszt, kwiecień 2011, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/rozwoj_miast/rozwoj_miast_w_UE/Documents/Demography.pdf, data: 04.10.2012, s. 7

podjęcia decyzji o posiadaniu potomstwa, czują niepewność co do poradzenia sobie z jego wychowaniem.

Jednym z najważniejszych problemów wydaje się być wysokie bezrobocie w grupie do 24 lat (w I kwartale 2012 r. wyniosło 20,9%) oraz w grupie 25-34 lat (w I kwartale 2012 r. było najwyższe od wielu lat i wyniosło aż 33,2%), czyli niewątpliwie w przedziałach wiekowych w których rodzi się najwięcej dzieci[21]. Jest ono przyczyną wielu problemów z jakimi borykają się te grupy społeczne i często doprowadza do decyzji o emigracji. Bezrobocie może być przyczyną wielu innych problemów: alkoholizmu, narkomanii, rozpadu małżeństwa, patologicznych sytuacji traktowania dzieci w rodzinie, przemocy domowej, depresji. Jeśli młody człowiek „na starcie" spotyka się z bezrobociem, może to zaważyć na całej jego przyszłości, zburzyć jego poczucie wartości. Wszystkie te niepowodzenia mogą zdemotywować młodego człowieka i doprowadzić do sytuacji w której zaczyna działać on zgodnie z koncepcja „*homo sovieticus"* (mimo, że w Polsce nie istnieje już ustrój socjalistyczny). Oczekuje, że to państwo zapewni mu opiekę zdrowotną, będzie dawało mu zasiłki i zaspokajało jego wszystkie potrzeby. W efekcie zostanie pozbawiony motywacji do samodzielnego działania, myślenia[22].

Najgorsze są sytuacje w których, upada jedyne duże przedsiębiorstwo w regionie, w którym wiele osób miało pracę. Tworzą się skupiska społeczności dotknięte różnymi problemami społecznymi, których przyczyną jest właśnie bezrobocie. Wszystko to skutkuje rozwarstwieniem dochodowym, społecznym całego regionu. Prowadzi to również do zagrożenia dla właściwej realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Problemem są również umowy „śmieciowe", wedle których zatrudnianych jest coraz więcej Polaków, głównie młodych - poniżej 25 roku życia. Takie umowy nie zapewniają bezpieczeństwa pracownikowi, nie podlegają Kodeksowi Pracy, nie stanowią dla banku odpowiedniego zabezpieczenia przy staraniu się o kredyt. Być może zmniejszają koszty dla pracodawców, ale nie zapewniają zrównoważonego rozwoju, bowiem uderzają negatywnie w społeczeństwo.

Wobec tak istotnych problemów z jakimi musi zmierzyć się społeczeństwo niezbędne są zmiany, które będą skutkowały poprawą w tym obszarze zrównoważonego rozwoju. Wiele liberalnych idei głoszących, że rola państwa powinna ograniczyć się do roli „nocnego stróża" stanowi zagrożenie dla poprawy sytuacji w społeczeństwie. Jednostki dotknięte problemami nie są bowiem same sobie z nimi poradzić. Uzdrowienie społeczeństwa powinno polegać m.in. na poprawie sytuacji na rynku pracy. Powinny istnieć realne zachęty do otwierania przedsiębiorstw przez polskich obywateli, którzy zatrudnialiby nowych pracowników. Pracownik nie powinien być traktowany jedynie jako koszt dla pracodawcy.

Państwo powinno dążyć również do stymulowania przyrostu naturalnego m.in. poprzez stworzenie realnej polityki prorodzinnej. Przykładem owocnej polityki wspierającej rodziny jest Francja, której dzięki tym dzianiom udało się osiągnąć współczynnik dzietności kobiet na poziomie, który pozwala na odnowę pokoleń[23]. Odpowiednia polityka prorodzinna może stać się źródłem realnej poprawy sytuacji gospodarczej w przyszłości. Nowi obywatele będą bowiem nowymi konsumentami, dzięki którym poziom konsumpcji będzie utrzymywał się na wysokim poziomie, zapewni to popyt na towary, co z kolei przełoży się na wzrost produkcji w przedsiębiorstwach oraz

[21] Dane GUS.

[22] ks. J. Tischner, *Etyka solidarności oraz homo sovieticus*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 141-145

[23] A. Nowakowska, D. Wielowieyska, *Wspierajmy rodziny jak Francuzi*, wyborcza.biz, http://wyborcza.biz/biznes/1,101562,9100066,Wspierajmy_rodziny_jak_Francuzi.html, data: 04.10.2012.

powstawanie nowych miejsc pracy. Jest to niezbędne dla zachowania trwałego, zrównoważonego rozwoju. Nie należy również zapominać, że ci mali obywatele staną się kiedyś podatnikami, którzy będą wspierać budżet państwa i jego równowagę.

Zdrowe, rozwijające się społeczeństwo, które będzie oddziaływało również na poprawę i rozwój gospodarki jest podstawą dla zapewnienia równowagi ze środowiskiem. Nie należy zapominać, że to ludzie podejmują decyzje mające wpływ na środowisko. Dobra sytuacja w społeczeństwie i gospodarce będzie zachęcała ludzi do poprawy jakości środowiska. Dopiero wtedy zaczynają oni bowiem dostrzegać jego problemy. Oczywiście, żeby poprawić również ten obszar potrzebne są inwestycje, edukacja oraz realne postrzeganie potrzeb środowiska naturalnego. Dopiero wtedy będzie można powiedzieć o trwałym i zrównoważonym rozwoju.

Zakończenie

Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci w Polsce można zauważyć ogromny wzrost świadomości w zakresie zrównoważonego rozwoju.

Rozważania rozpoczęły się od czasów Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej, w których nikt nie podejmował decyzji w zgodzie z potrzebami środowiska naturalnego, realnym rozwojem społeczeństwa, czy poprawą warunków życia. Wzrost gospodarczy był pojmowany jedynie jako wzrost wskaźnika PKB. Liczyła się ilość, nie realne efekty. Nie bez przyczyny gospodarka zasobami w tamtym okresie zyskała miano *rabunkowej gospodarki zasobami*. Z dzisiejszego punktu widzenia taki wzrost gospodarczy można nazwać mianem jałowego, ponieważ nie skutkował wzrostem produkcji dla konsumentów (należy przypomnieć, że w tym okresie w Polsce społeczeństwo miało do czynienia z ograniczoną podażą, dostępem do towarów), lecz dla produkcji, napędzał kapitałochłonność gospodarki. Nie miało to nic wspólnego z rozwojem gospodarczym, poprawą jakości życia, czy środowiska naturalnego. Doprowadziło do dysproporcji w rozwoju regionów, społeczeństwa oraz gałęzi gospodarki. Efekty nadmiernych inwestycji, które były zarówno kapitałochłonne, jak i energochłonne obserwujemy do dziś m.in. na przykładzie upadłych hut, czy kopalń. W okresie Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej nie można zauważyć jakiegokolwiek zrównoważonego rozwoju.

Zrównoważony rozwój w Polsce zaczął zyskiwać na znaczeniu po okresie przemian ustrojowych. Duże znaczenie dla rozwoju tej idei i jej realizacji miała również akcesja Polski do Unii Europejskiej. Być może właśnie dzięki temu idea zrównoważonego rozwoju znalazła swój wyraz w strategiach rozwoju gospodarczego. Zainteresowanie kwestią zrównoważonego rozwoju jest w Polsce tak duże również ze względu na liczne problemy, które ujawniły się na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci. Można mieć tu na uwadze m.in. problem nadmiernego bezrobocia; konieczności rozwoju nowych gałęzi przemysłu; pozostałość w wielu przedsiębiorstwach przestarzałych, energochłonnych technologii wytwarzania; rosnącej liczby osób żyjących poniżej minimum socjalnego; rosnące rozwarstwienie społeczne; wyraźne dysproporcje w rozwoju wschodnich regionów Polski; koncepcja „homo sovieticus", którą w dalszym ciągu kieruje się duża cześć polskiego społeczeństwa; duże znaczenie wydobycia i przetwórstwa zasobów węgla kamiennego i brunatnego[24]. Wobec tych licznych problemów z jakimi musi zmierzyć się Polska warto dążyć do realizacji strategii zrównoważonego rozwoju, która pozwoli na zrównoważony

[24] P. Chojnacki, *Problemy zrównoważonego rozwoju w Polsce w kontekście efektywnego wykorzystania zasobów*, http://www.efektywnosc.konferencja.org/ufiles/File/Chojnacki_Piotr.pdf, data 03.10.2012, s. 7, 8

rozwój we wszystkich trzech wymiarach: społecznym, ekonomicznym (gospodarczym) oraz środowiskowym.

Na przestrzeni ostatnich lat można obserwować pozytywne zmiany, jakie wywołuje realizacja strategii zrównoważonego rozwoju m.in. prowadzenie przez przedsiębiorstwa polityki ekologicznej oraz społecznej odpowiedzialności biznesu, środowisko i społeczeństwo przestają być pojmowane jako koszty; zwiększenie liczby działań proekologicznych i prospołecznych na poziomie lokalnym, regionalnym; zwiększenie świadomości władz lokalnych o potrzebie edukacji ekologicznej społeczeństwa; powrót do tradycyjnych metod hodowli zwierząt i roślin; zwiększenie udziału ekologicznych produktów w produkcji oraz konsumpcji; promocja aktywnych form wypoczynku.

W przyszłości Polska będzie musiała zmierzyć się z wieloma innymi problemami, które mogą stanowić realne zagrożenie dla powodzenia idei zrównoważonego rozwoju. Niewątpliwie trzeba mieć na uwadze spadek przyrostu naturalnego, pogarszającą się sytuację demograficzną. Konieczne jest wprowadzenie szeregu nowych rozwiązań w zakresie polityki prorodzinnej. Poważnym problemem może okazać się również wysoka stopa bezrobocia wśród młodzieży oraz osób między 25 a 34 rokiem życia. Społeczeństwo powinno być postrzegane jako podstawa do realizacji polityki zrównoważonego rozwoju. Lepsza jakość życia społecznego z pewnością przełoży się na większą wrażliwość na problemy środowiska naturalnego. Należy pamiętać, że to właśnie ludzie podejmują decyzje, które mają przełożenie zarówno na gospodarkę, jak i środowisko. Inną kwestią pozostaje fakt poszukiwania i wykorzystania nowych źródeł energii. Należy również zadbać o to, by ekologia nie była postrzegana przez duże przedsiębiorstwa jedynie jako strategia marketingowa, co mogłoby wypaczać sens idei zrównoważonego rozwoju.

Bibliografia

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, z poźn. zm.).

Pozycje zwarte:

J. Bednorz, *Społeczno-ekologiczne skutki eksploatacji węgla kamiennego w Polsce,* [w:] *Górnictwo i geologia. Kwartalnik. Tom 2. Zeszyt 4,* Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2011.

ks. J. Tischner, *Etyka solidarności oraz homo sovieticus*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005.

Źródła:

Chojnacki P., *Problemy zrównoważonego rozwoju w Polsce w kontekście efektywnego wykorzystania zasobów*, http://www.efektywnosc.konferencja.org/.

Gasiński T., Piskalski G., *Zrównoważony biznes. Podręcznik dla małych i średnich przedsiębiorstw*, http://www.mg.gov.pl/.

Pamięć i sprawiedliwość. Pismo Instytutu Pamięci Narodowej 1(1)/2002, red. E. Dmitrów, IPN, Warszawa 2002.

Polityka ekologiczna państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016, Ministerstwo Ochrony Środowiska, Warszawa 2008.

Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Stary Sącz, Agencja Rozwoju Regionu Krakowskiego S.A., Kraków, maj 2000, http://bip.stary.sacz.pl/.

The impact of European demographic trends on regional and urban development. Synthesis report, Budapeszt, kwiecień 2011, http://www.mrr.gov.pl/.

Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski, Urząd Statystyczny w Katowicach, Główny Urząd Statystyczny, Katowice 2011.

Zrównoważona przyszłość w naszych rękach. Przewodnik po strategii zrównoważonego rozwoju UE, Komisja Europejska, Luksemburg 2008.

Źródła internetowe:

Nowakowska A, Wielowieyska D., *Wspierajmy rodziny jak Francuzi*, wyborcza.biz, http://wyborcza.biz/biznes.

http://pkpplewiatan.pl.

http://www.mg.gov.pl/node/10892

http://www.budynek-pasywny.pl/charakterystyka-budownictwa-mieszkaniowego-w-okresie-prl

http://www.architekci.pl/studencipisza/index.

http://nh.pl/lokalizacja.htm

http://serwisy.gazetaprawna.pl/ekologia/artykuly.

http://www.stat.gov.pl/gus

Jarosław Gorący[1]

1.1.5. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ – SZANSĄ DLA POLSKI?

Termin „zrównoważony rozwój" od dobrych paru lat święci triumfy na łamach wielu czasopism, a nawet prasy codziennej. Ponieważ jednak lubię wiedzieć, o czym czytam, zagłębiłem się nieco w ten temat, szukając źródeł tego terminu. Pierwszy raz termin tez użyty został już w XVIII wieku przez niemieckiego uczonego Hansa Carla von Carlowitza, który użyl go w książce „Sylivicultura economica", w której jednak opisywał dewastację lasów na terenach środkowoeuropejskich w czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648). Zaproponował on takie planowanie funkcjonowanie lasów, aby dbać o przyszły stabilny rozwój drzewostanu. W uproszczeniu wyglądało to tak, że nie można wycinać więcej drzew, niż się ich nasadziło. Teza ta przyjęła się nie tylko na terenach niemieckich, ale także we Francji oraz Włoszech i aż do XX wieku była utożsamiana głównie z leśnictwem właśnie, a znana głównie wąskiemu gronu specjalistów[2].

Dopiero lata osiemdziesiąte XX wieku dały nam szerszy opis tego terminu w raporcie pani Brundtland, norweskiej polityk, który powstał na zlecenie ONZ, a który to raport miał później wpływ na zwołanie Szczytu Ziemi w Rio w roku 1992. Z dokumentu tego możemy dowiedzieć się, iż „zrównoważony rozwój' należy rozumieć, jako takie prowadzenie polityki gospodarczej i społecznej, aby nie zniszczyć środowiska planety, lecz zachować go w nienaruszonym stanie dla przyszłych pokoleń. Wtedy też zaczęto znacznie szerzej posługiwać się tym terminem, odmieniając go przez wiele przypadków i czasów, tak, że dziś jest on znany chyba każdemu, a jego znaczenie jest jeszcze szersze[3].

To oczywiście w telegraficznym skrócie, który pozwoli mi przejść do opisu tego, jak ja rozumiem ten termin i co mógłbym zaproponować, by przestał on być dla nas tylko mało znaczącym sloganem i pustym frazesem, a stał się częścią naszego życia, zwłaszcza w naszym kraju.

Oczywiście trzeba zgodzić się z uczonymi, którzy, pokazując kolorowe wykresy i słupki statystyczne, udowadniają nam, iż człowiek ma niebanalny wpływ na otaczające go środowisko i niestety ma on charakter raczej szkodliwy, niż wspomagający. Wciąż zwiększająca się liczba ludności całej planety, rozbuchały konsumpcjonizm państw zachodu, który z kolei ma wpływ na pobudzanie apetytów zakupowych bogacących się społeczeństw Chin czy Indii rysuje nam niezbyt wesołą wizję przyszłości. Ponieważ jestem raczej pesymistą, niż optymistą, przypuszczam, że bez prawnie określonych zasad przyszłego rozwoju całej planety wszystko zmierzać będzie jeśli nie do konfliktu, to do trwałej stagnacji i pogłębiania się rozwarstwienia wśród społeczeństw już nie pojedynczych państw, a całego globu. Jako fan i propagator historii, mając w pamięci łysiejącego pana Włodzimierza Ilijcza z początku wieku XX wydaje się, że jakakolwiek wiążąca umowa dla wszystkich stron przydałaby się jak najszybciej, gdyż inaczej problem ten może rozwiązać się sam, w sposób niezbyt kontrolowany.

---

[1] Uniwersytet Szczeciński, II rok II stopnia, Stosunki Międzynarodowe.

[2] Z. Kadłubek, *Dumanie o środku,* www.akademickiprzedsiebiorca.pl (10 sierpnia 2012).

[3] A. Osypińska, *Ekologia, społeczeństwo, gospodarka — koncepcja zrównoważonego rozwoju*, www.histmag.org (10 sierpnia 2012).

Do rzeczy więc, bowiem esej ten ma mieć jednak chociaż pozory konstruktywizmu. Wydaje się, że nie oglądając się na Unię Europejską czy choćby nawet ONZ, kraj nasz może stać się pionierem w faktycznym wdrażaniu systemu zrównoważonego rozwoju, w tym jednak celu potrzebne byłoby ogólnopolskie porozumienie między rządzącymi i rządzonymi. Mamy ku temu już popełnione, nie umiem powiedzieć, czy celowo, czy przez przypadek, pewne kroki. W artykule 5 polskiej Konstytucji czytamy, że Rzeczpospolita kieruje się zasadą zrównoważonego rozwoju[4]. Wokół tego artykułu mamy więc szansę zbudować koalicję tak ugrupowań sejmowych, jak i pozarządowych, które głosiłyby potrzebę skumulowania sił w tym kierunku. Kazus mistrzostw Euro pokazał nam, co właściwie każdy Polak wie, że jak na coś się uprzemy, to nam to wyjdzie, trzeba tylko siły, która popchnie to wszystko naprzód.

Po powołaniu swego rodzaju Komisji Trójstronnej, w której zasiadałyby największe partie polityczne, organizacje pozarządowe oraz Związki Zawodowe, których poparcie miało bodajże największy wpływ na realizację planu, bowiem bez zgody pracowników nie dałoby się go zrealizować, musiałoby powstać coś rodzaju Okrągłego stołu, który, propagandowo dobrze by brzmiało, gdyby nazwać go powiedzmy „Zielonym Okrągłym Stołem”[5]. Prawdopodobnie na świecie spotkałoby się to z jeszcze lepszym odbiorem, niż u nas, bowiem tworzenie trwałych podstaw zrównoważonego rozwoju musiałoby pociągnąć za sobą koszty, prawdopodobnie niewiele mniejsze niż te związane z odbudową kraju po wojnie, a Planu Marschala jako takiego nie ma, moglibyśmy liczyć więc zaledwie, albo aż, na pomoc unijna czy Banku Światowego, które musiałyby wtedy jasno pokazać, że faktycznie wspierają zrównoważony rozwój, a nie tylko na papierze i oralnie.

Czym taki „Zielony Okrągły Stół” mógłby się zająć? Moim zdaniem pierwszą sprawą byłaby gruntowna reforma szkolnictwa, ale z goła inna niż znane nam dotąd. Szkoła funkcjonuje, nie tylko zresztą w Polsce, nieprzerwanie tak samo od XIX wieku, kiedy to zagoniono dziatwę w szkolne mury, podzielono na klasy względem wieku. Wydaje się, że dziś system ten jest zwyczajnie anachroniczny. Dlaczegóżby w jednej klasie obok siebie nie mogły uczyć się 7-latka oraz 15-letni młody mężczyzna, jeśli posiadaliby porównywalne talenty w danej dziedzinie? Szkoła powinna być miejscem, gdzie młody, chłonny jeszcze mózg poznaje w różnych jej miejscach różne aspekty otaczającego nas świata. Dziś poćwiczy sztukę, jutro będzie sprawdzał swoje umiejętności w rozpoznawaniu gwiazdozbiorów, pojutrze zajmie się fizyką w szkolnym laboratorium, a jeszcze później sprawdzi się w biegu na 100 metrów. Nauczyciele zaś mają być już nie tyle pedagogami, co przewodnikami w procesie odkrywania świata, nauczyciel ma prawo odpowiedzieć uczniowi „nie wiem” jeśli czegoś nie wie i razem z tymże uczniem poszukać odpowiedzi na to pytanie. Polska szkoła XXI wieku powinna raz na zawsze skończyć z różnego rodzaju testami czy sprawdzianami, które kształcą jedynie nawyk „wkuwania na pamięć”. W szkole uczeń ma prawo poznać zagadnienia filozoficzne i w kulturalnej dyskusji uczyć się odpierać argumenty interlokutorów.

Polska szkoła po Zielonym Okrągłym Stole powinna stanowić jedną ciągłość – od przedszkola aż po studia. Uczeń po podstawówce w gimnazjum – jeśliby zachowalibyśmy istniejący podział, jest to bowiem sprawa otwarta i moim zdaniem drugorzędna – wchodzi

[4] Por. Art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

[5] Po napisaniu eseju sprawdziłem w Internecie, że termin taki został użyty już przez niektórych blogerów, jak choćby przez Edwina Bendyka (por. E. Bendyk, *Zielony okrągły stół,* bendyk.blog.polityka.pl/2009/12/17/zielony-okragly-stol/ (10 sierpnia 2012).) czy Dariusza Morawca (por. D. Morawiec, *Zielony okrągły stół,* nakatomi.bblog.pl/wpis,zielony;okragly;stol,13042.html (10 sierpnia 2012) dlatego nie chcąc przywłaszczać sobie tego terminu, odsyłam do tych artykułów.

na swego rodzaju wyższy poziom, ale nie ma nacisku na „wybór swej przyszłej drogi". Jest całkowitą bzdurą wymagać nawet od 18-latka, żeby wiedział, co chce robić w przyszłości. W nowej polskiej szkole uczeń może uczyć się w technikum, ale jeśli nagle mu się to nie spodoba, to bez problemów powinien móc sprawdzić choćby jako i znawca teatru. Podobnie rzecz ma się z uniwersytetami. Dlaczego zmuszać kogoś do wyboru danego kierunku, danej specjalizacji? Przyszły student powinien wybrać jedynie uniwersytet, gdzie chciałby dalej zgłębiać swa wiedzę, tam może on wybrać się na różne wykłady, jakie sobie tylko wybierze, i powinien mieć do tego prawo przez mniej więcej cały okres licencjatu, kiedy powinno się zdobywać ogólna wiedzę, a z czym dziś, mówiąc oględnie, bywa różnie. Dopiero po tym okresie wybiera określoną ścieżkę rozwoju, ucząc się bardziej szczegółowo wybranego tematu, ale niekoniecznie narzuconego przez uczelnie. Nie widzę przeciwwskazań, żeby student mógł wybrać nanotechnologię z elementami choćby sztuki, bowiem kto raz zobaczył świat atomów pod mikroskopem wie, że świat ten może mieć wiele wspólnego z kolorową artystycznym przedstawieniem.

Taka szkoła da pracę także coraz częściej dziś bezrobotnym nauczycielom, problemem byłoby tylko zmienienie ich mentalności. Od lat bowiem uczeni są młodzi adepci pedagogiki sztampowych rozwiązań czy przeprowadzania lekcji. Wierzyć trzeba jednak, że po szkoleniach udałoby się wdrożyć tak dalekosiężny plan w życie. Ponadto szkoła taka pełnymi garściami powinna korzystać z możliwości korzystania z e-learningu, nauczania przez Internet, nie jest przecież powiedziane, że świetny nauczyciel fizyki spod Wałbrzycha nie mógłby pomóc w nauce uczniom czy nawet nauczycielom na Mazurach. Uogólniając polska szkoła po reformie mogłaby stać się pierwszą szkołą na świecie, która by porzuciła sztywne ramy nauczania, otworzyła się na świat i przede wszystkim na ludzi[6].

Zrównoważony rozwój to także walka z bezrobociem, co jest od lat bolączką polskiego systemu pomocy społecznej. Wydaje się, że niewielka, acz znacząca reforma mogłaby temu zaradzić. Przede wszystkim powinno się zlecać to zadanie firmom prywatnym, pośrednikom pracy, którzy dają sobie z tym zadaniem znacznie lepiej radę od państwowych pośredników, a szkolenia realizowane przez nich powinny być bardzo elastyczne i rzeczywiście dostosowane do rynku pracy, gdyż wysyłanie byłych stoczniowców na kurs strzyżenia psów jest nie wiem, czy jeszcze śmieszne, czy może już zwyczajnie żałosne. Najlepiej samych zainteresowanych należałoby zapytać, czego chcieliby się nauczyć. Po umożliwieniu im zdobycia zawodu należałoby też w pewien sposób odebrać za tę pomoc „zapłatę" – co w tym wypadku wiązałoby się z zaangażowaniem tych osób w pomoc innym bezrobotnym, jako pomoc społeczna, pewna forma wolontariatu. Niewątpliwie na początku większość bezrobotnych nie zgadzałaby się na taki układ, jednak wydaje się, że możliwość szybszego zdobycia pracy oraz unaocznienie im, jak ważna będzie ich pomoc poskutkuje zmianą tegoż nastawienia. Będzie to także wielki krok w budowaniu tzw. „społeczeństwa obywatelskiego", które dziś jest często tylko sloganem i które to społeczeństwo budzi się w momentach protestu przeciwko komuś lub czemuś, rzadko natomiast społeczeństwo to chce coś wspólnie zbudować. Dzięki zmianie polityki społecznej, zaangażowaniu byłych już bezrobotnych w pomoc udałoby się to zmienić.

Zielony Okrągły Stół powinien również określić plany rozwoju całego kraju. Polska musi znaleźć dla siebie jakąś niszę w globalnym świecie, coś, w czym moglibyśmy stać się najlepsi. Nie pobijemy Amerykanów czy Japończyków w elektronice, Niemcy dalej będą świetni w chemii, ale i my nie odstajemy tak bardzo od reszty świata. Polscy naukowcy

[6] Por. P. Ciesliński, A. Pezda, wywiad z prof. Ł. Turskim *„Będę się smażył w piekle"*, Gazeta Wyborcza 3 czerwca 2012.

opracowali genialne wręcz projekty i modele niebieskiego lasera, firmy z zachodu już chcą odkupić od nas ten pomysł. To polscy naukowcy udoskonalają ciągle produkcję grafenu, wydaje się, produktu przyszłości, który pozwoli tworzyć nowocześniejsze komputery. Musimy wykorzystać nasza szansę, żeby choćby w tych przykładowo wymienionych dziedzinach stać się światowymi potęgami. Amerykanie mają swoją Dolinę Krzemową, Polacy mogą mieć swoją Dolinę Grafenową, gdzie najnowocześniejsze polskie firmy, dzięki pomocy państwa, będą mogły w spokoju się rozwijać. Przy czym szansa jest tym większa, im bardziej zbliżamy się do granicy prawa Moore'a, które mówi o granicznych możliwościach przyspieszania komputerów, co wiąże się z fizycznymi granicami wypalania procesorów w krzemie – a grafen może być jego godnym następcą[7].

Ponadto zielony okrągły stół powinien wspierać rozwój polskiego, ekologicznego rolnictwa. Jest sprawą otwartą, czy warto wpuszczać na polski rynek rośliny GMO, jednak jak już się przekonujemy, polskie produkty rolne są doprawdy wspaniałym polskim produktem eksportowym. Przykład zachodu pokazuje, że gospodarstwa rolne „molochy" mimo, że wydajne, nie sprzyjają ani środowisku, ani tak naprawdę ludziom. Dlatego wspierać należy małe polskie gospodarstwa, by jednak przeciwdziałać rozdrobnieniu ich, gorąco należy powrócić do idei spółdzielczości. Popełniono gigantyczny błąd, pozwalając upaść Państwowym Gospodarstwom Rolnym, mówiąc ludziom, którzy życie swoje im poświęcili, aby „brali sprawy w swoje ręce", zwyczajnie w świecie degenerując polską wieś. Teraz można to naprawić. Spółdzielnie rolne, zrzeszone na zasadzie dobrowolności, skupiające w sobie sporą cześć rolników, mogłyby skutecznie konkurować z rolnictwem zachodniej Europy. Jeśli dodamy tego ekologiczność naszych upraw oraz rozwój rynków Chin oraz Indii, na które z czasem będziemy wysyłać coraz więcej tzw. zdrowej żywności, polskie rolnictwo może czekać naprawdę złoty wiek, a obraz polskiej wsi może ulec potężnej zmianie. Do współpracy mogą zachęcać polskich rolników ulgi podatkowe, ale wydaje się, że i bez tego chętnie by na to przystali. Gdyby nie biurokracja.

To jest właśnie kolejna sprawa, która powinien zając się Zielony Okrągły Stół. Od lat mówi się ciągle, że biurokrację należy zmniejszać, przedsiębiorcą ułatwiać funkcjonowanie ich firm, a dzieje się dokładnie an odwrót. „jedno okienko", gdzie mieliśmy załatwiać wszystkie sprawy za jednym zamachem, średnio zdało egzamin[8]. Jeśli ktoś chce założyć firmę, to powinien przyjść do swojego urzędu Gminy, zgłosić ten fakt – i tyle. Nic poza tym. Żyjemy w czasach, gdzie w każdym urzędzie stoi komputer, jest telefon i Internet, nie widzę więc żadnych przeciwwskazań, żeby to sami urzędnicy mieli przekazać tę informację do pozostałych urzędów, czy to skarbowych, ZUS czy rejestru sądowego. Ponadto każdy obywatel powinien posługiwać się tylko swoim numerem PESEL, jeden numer do zapamiętania na całe życie. Ten że numer winien być jednocześnie numerem NIP czy ubezpieczenia zdrowotnego i zastąpić wszystkie inne numery, jakie dziś istnieją, a jakie zatruwają nasze życie. Mogę być w tym miejscu posądzony o gigantomanię, o to, że po jednym numerze łatwiej zdobyć informacje dotyczące jednego człowieka, ale tu już wchodzi rola państwa, żeby tegoż obywatela dostatecznie chronić. Hasło, że „to urząd jest dla obywatela, a nie obywatel dla urzędu" powinno być hasłem realnym i wdrożonym w życie, a nie tylko pustym sloganem.

Fundamentem zrównoważonego rozwoju w Polsce i sprawą niezwykle ważną powinno być szersze wdrożenie w życie demokracji bezpośredniej w życie. Najlepszym chyba przykładem jest Szwajcaria, gdzie od poziomu gminy aż po referenda ogólnopaństwowe każdy obywatel naprawdę czuje się odpowiedzialny za to, co dzieje się

[7] Por. M. Kaku, *Fizyka przyszłości. Nauka do 2100 roku,* Prószyński i S-ka, Warszawa 2011, s. 60- 65.
[8] M. Bednarek, *Jedno okienko rządowi nie wyszło. Wyręczy go bank,* Rzeczpospolita, 21 maja 2011.

w jego państwie. Nie chciałbym oczywiście, żeby przy każdej ustawie organizować w Polsce referendum. Chodzi mi jedynie o znacznie szersze zastosowanie tegoż na poziomie lokalnym, zwłaszcza na poziomie gminy czy powiatu. Tylko w ten sposób udałoby się złamać swego rodzaju marazm panujący w niemal wszystkich gminach, zwłaszcza wiejskich, że szary człowieka nie ma na nic wpływu. Liczyć należy się z tym, że z początku frekwencja byłaby żałośnie niska, myślę jednak, że z czasem osiągnęłaby ona całkiem wysokie poziomy, co z kolei przekładałoby się potniej na frekwencję w wyborach ogólnopolskich. Referenda takie powinno organizować się przy sprawach nieco poważniejszych niż budowa chodnika, czego przykładem niech będzie choćby budowa elektrowni wiatrowej albo centrum utylizacji odpadów. Jeśliby mieszkańcy danej gminy nie zgodzili się na nią, co byłoby nieraz łatwe do przewidzenia, wtedy mogliby przegłosować inne miejsce takiego składowiska i czy zgadzają się na te konkretną lokalizacją. Jeśli natomiast budowa takiego składowiska czy elektrowni byłaby konieczna z punktów Dzienia powiatu, czy nawet województwa, winny istnieć procedury, które doprowadziłyby do uzgodnienia kompromisu między stronami, tak, by żadna nie czułą się poszkodowana. Nie chcąc wchodzić w tym krótkim eseju w szczegóły, chodzi głównie o to, żeby każdy obywatel czuł się potrzebny, żeby każdy z ans wiedział, że to od niego zależy los jego sąsiedztwa. Jestem więcej niż pewien, że to dopiero przysłuży się budowie prawdziwie „obywatelskiego" społeczeństwa[9].

Niewątpliwie ważna w zrównoważonym rozwoju jest także infrastruktura transportowa. Drogi oczywiście są niezwykle ważne i życzyć sobie należy, żebyśmy doczekali się ich w końcu na naprawdę europejskim poziomie. Należy jednak zwrócić uwagę także na inne możliwości transportu, zwłaszcza kolejowego, ale nie tylko. Gros funduszy trafia głównie na drogi, a koleje są ciągle niedoinwestowane. Co gorsza, w Polsce ma miejsce już nie tyle zamykanie lokalnych linii kolejowych, co ich rozbieranie łącznie z podkładami. Zazwyczaj przy takiej okazji ościenne gminny zarzekają się, że zbudują w tym miejscu drogi rowerowe, niewielki tylko procent z nich to rzeczywiście realizuje. Dziwi mnie to tym bardziej, że kolej należy do najbardziej ekologicznego transportu, ba, najmniej nawet ingerującego w krajobraz. Zielony Okrągły Stół powinien stworzyć podstawy do rozwoju lokalnych linii kolejowych, nawet budowy nowych linii. Żyjemy w czasach, gdzie paliwo będzie coraz droższe i w pewnym momencie może się okazać, że kolej znów stanie jednym z głównych środków transportu Polaków, zwyczajnie ze względu na koszty przejazdu[10]. Lokalne społeczności dzięki możliwości referendów i zmniejszonej biurokracji będą mogły łatwiej się samoopodatkować na ten cel bądź umożliwić prywatnej firmie budowę potrzebnej linii. Ponadto należy udźwignąć niemal z dna transport wodny, transport rzeczny śródlądowy. Przez ostatnie 20 lat większość rzek została zostawionych samych sobie, co niektórzy zbytni optymiści nazywają „powrotem do natury", a który to powrót widzimy coraz częściej przy okazji niemal corocznych powodzi, które są tragediami wielu ludzi. Dlatego należy udrożnić zamulone w ostatnim czasie szlaki wodne, umożliwić barkom przepłynięcie choćby z Karkowa do Szczecina. Koszta tego będą olbrzymie, nie ma co się oszukiwać, ale dalekosiężne skutki mogą być In plus[11]. Hasło „Tiry na Tory" jest dobre, ale czemu nie wprowadzić tez nowego hasła – „tiry na barki"? Przepłynięcie barką z Terespolu do Szczecina może nawet dla przewoźników okazać się bardziej opłacalne, trzeba tylko zainwestować w infrastrukturę właśnie. Ponadto szlaki takie powinny być wyposażone w liczne mariny, gdyż nic nie stoi

[9] Por. www.demokracjabezposrednia.pl/Wprowadzenie (10 sierpnia 2012).
[10] Por. www.peakoil.pl (10 sierpnia 2012).
[11] A. Podgórski, *Regulacja rzeki – co to jest?*, www.zegluga.wroclaw.pl (10 sierpnia 2012).

na przeszkodzie, żeby turystyka kajakowa czy jachtowa naprawdę stała się prawdą. Co się zaś tyczy transportu drogowego, Polska mogłaby stać się na szeroką skalę pionierem we wdrażaniu paliw wodorowych, budując początkowo przy autostradach, potniej zaś przy mniejszych trasach stacje wodorowe. Przeciwnicy tej technologii twierdzą, że wodór jest wybuchowy, rysując czarne wizje wybuchających co parę metrów aut. Trzeba jednak przypomnieć, że podobnie ponad sto lat temu mówiono o silnikach diesla. Biorąc jednak pod uwagę wpływ na środowisko, „samochody bez spalin" należy przypuszczać, że społeczeństwo polskie przystałoby na nowy rodzaj paliwa.

Warto też wspomnieć o energetyce. Zrównoważony rozwój każe nam wspierać rozwój elektrowni korzystając z surowców odnawialnych, przy czym za każdym razem rysuje nam się wizję farm wiatraków, które nie oszukujmy się, wcale nie służą krajobrazowi. Błędem jest także spojrzenie na ten problem z perspektywy dużych elektrowni. Polska powinna iść w stronę niemal samowystarczalnych gospodarstw domowych. Każdy Polak powinien bez problemów, o ile nie szkodzi tym sąsiadom, zbudować na swoim terenie małą turbinę wiatrową czy korzystając z ognisk fotowoltaicznych elektrownię słoneczną. Mało tego, nadwyżkę energii powinno przesyłać się wspólnego przyłącza elektrycznego, z którego mogliby korzystać inni sąsiedzi. Z biegiem czasu doprowadziłoby to do stanu, że niemal wszystkie polskie wsie stały by się pod tym względem rzeczywiście samowystarczalne, biorąc pod uwagę także możliwości elektrowni geotermalnych, co spowodowałoby, że duże elektrownie obsługiwałyby głównie duże miasta. System przesyłu energii w przyszłości powinien działać także w taki sposób, że sąsiad sąsiadowi użycza swej energii, bądź na opłatą, bądź w systemie „dziś ty mi, jutro ja tobie", co z kolei dalej wpływałoby na rozwój relacji między sąsiadami. Wizja ta jest dziś mocno futurystyczna, ale moim zdaniem przyszłość jest właśnie w takich małych „elektrowniach", niż w dużych. Nie przeszkadza to jednak, żeby Polska angażowała się w budowie elektrowni tamowej, jednak najnowszej generacji, zastanowiłbym się nawet nad samodzielnym wdrożeniem projektu elektrowni termojądrowej, której budowa bardzo wolno postępuje dopiero we Francji, jest to jednak przyszłość tak odległa, że nie odważę się jej na razie rozwijać[12].

Kończąc mój krótki esej o zrównoważonym rozwoju w Polsce musze stwierdzić, że jest to naprawdę szeroki termin. Dlatego trudno mi zrozumieć, że w naszym kraju i chyba na całej Europie funkcjonuje on tylko jako termin wiązany z ekologią. Zrównoważony rozwój to szerokie spektrum zmiany dziejowej, niemalże rewolucji, którą trzeba jednak przeprowadzać droga ewolucji, stąd mój zamysł Zielonego Okrągłego Stołu. Polska mogłaby, jako pionier, nakreślić innym państwom drogę, która należy iść, ażeby wejść w XXI wiek, żeby zmienić całe społeczeństwo i cały kraj. Teoretycznie nie trzeba się z tym spieszyć, jednak patrząc na coraz szybszy rozwój gospodarek państw Azji, na kurczące się zasoby na całym świecie, musimy już teraz zacząć myśleć, co zrobić, żebyśmy mogli rozwijać się dalej, ale bez szkody ani dla nas, ani dla naszych sąsiadów, ani dla środowiska. Można mieć nadzieję, że polskie władze zauważą, że w czasach kryzysu jest niepowtarzalny moment, kiedy można zrobić naprawdę ważne i znaczące reformy. Obyśmy tylko zdążyli przed naprawdę dużym kryzysem.

[12] M. Kaku, *Op. cit.,* s. 270- 300.

Bibliografia

Źródła

Art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Opracowania

Kaku M., *Fizyka przyszłości. Nauka do 2100 roku,* Prószyński i S-ka, Warszawa 2011.

Artykuły prasowe

Bednarek M., *Jedno okienko rządowi nie wyszło. Wyręczy go bank*, Rzeczpospolita, 21 maja 2011.

Ciesliński P., Pezda A., wywiad z prof. Ł. Turskim *„Będę się smażył w piekle”,* Gazeta Wyborcza 3 czerwca 2012.

Strony internetowe

Kadłubek Z., *Dumanie o środku,* www.akademickiprzedsiebiorca.pl (10 sierpnia 2012).

Osypińska A., *Ekologia, społeczeństwo, gospodarka — koncepcja zrównoważonego rozwoju*, www.histmag.org (10 sierpnia 2012).

Podgórski A., *Regulacja rzeki – co to jest?*, www.zegluga.wroclaw.pl (10 sierpnia 2012).

www.demokracjabezposrednia.pl/Wprowadzenie (10 sierpnia 2012).

www.peakoil.pl (10 sierpnia 2012).

1.2. Prawo i polityka instrumentami procesów zmian

Joanna Żak[1]

1.2.1. PRAWO - NARZĘDZIEM W RĘKACH PRAWODAWCÓW W OKRESIE "REWOLUCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU"?

Art. 8 Życie każdego człowieka jest bezcenne i podlega ochronie bezwarunkowo. Zwierzęta i naturalne środowisko winny być także chronione. Wszyscy ludzie są odpowiedzialni za ochronę powietrza, wody, gleby dla dobra współczesnych i przyszłych pokoleń.

Art. 9 Wszyscy, posiadający odpowiednie narzędzia, ponoszą odpowiedzialność za podjęcie wysiłków w zwalczaniu biedy, głodu, ignorancji i nierówności. Każdy promuje zrównoważony rozwój w całym świecie dla zapewniania godności, wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości wszystkim ludziom.

Powszechna Deklaracja Obowiązków Człowieka, 1998[2]

Recepcję myśli oświeceniowej w definiowaniu rozumności (a zatem i postępu[3]), dokonującej się, rzecz jasna nie synchronicznie, w świadomości politycznej i społecznej implikuje pojmowanie *wspólnoty ludzkości* jako podmiotu działań proekologicznych i prorozwojowych. Doszło, w ciągu ostatnich dwudziestu pięciu lat, do stopniowego przeniesienia tej podmiotowości z wspólnot partykularnych, bardziej tradycyjnych (rasowa, wyznaniowa, cywilizacyjna) na ludzkość jako „dysponentów miejsca w kosmosie"[4]. Przed jej oczyma w formie jak najbardziej współczesnej, dotykalnej, jawi się teraz los przyszłych generacji.

W dobie przemian tak silnie determinujących „istnienie" oraz „przetrwanie" wydaje się przesądzająca o tempie *rewolucji* rola prawodawców i systemów prawnych w urzeczywistnianiu niebywale rozrośniętej, pozornie utopijnej, a przez niektórych uznawanej za arogancką, koncepcji zrównoważonego rozwoju. Poniższe rozważania stanowią mą odpowiedź na pytanie: *czy taka jest w istocie?*

Geneza zrównoważonego rozwoju: prawno jako „bierna aktywność" w jego urzeczywistnianiu.

Pierwotnie nie prawo, a idee życia w zgodzie z naturą z lat 60. XX wieku katalizowały ewolucję koncepcji zrównoważonego rozwoju, dając początek przemianom

---

[1] Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, V, prawo – studia stacjonarne.

[2] Powszechna Deklaracja Obowiązków Człowieka (The Declaration of Human Duties and Responsibilities) stworzona pod auspicjami UNESCO dla uczczenia 50. rocznicy uchwalenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka jako „powszechny standard dla wszystkich ludzi i narodów" mający przyczynić się do urzeczywistniania praw człowieka (jest kompatybilna z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka); będąca swoistym materialnym przejawem ewolucji paradygmatu zrównoważonego rozwoju w świadomości politycznej i społecznej.

[3] Chodzi tu o postęp jako rozwój na skutek kulminacji wiedzy.

[4] L. Gawor, *Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju*, Problemy Ekorozwoju, 2006 vol. 1 nr 2, s. 59-66.

cywilizacyjno – świadomościowym[5]. Zaczęto kwestionować dotychczas w zasadzie niekwestionowalną przez homo technicus swobodę technicznego postępu. W zew populacji wpisał się wówczas raport sekretarza generalnego ONZ U Thanta „Człowiek i jego środowisko" z 1969 roku oraz raporty Klubu Rzymskiego – problematyka rozwoju i międzypokoleniowej sprawiedliwości na dobre zaistniała w dyskursie międzynarodowym[6]. Rozgorzała na przełomie lat 60. i 70. dyskusja stała się przyczynkiem do konferencji sztokholmskiej zakończonej podpisaniem Deklaracji Sztokholmskiej w 1972 r. Nieco później także w Deklaracji z Cocoyoc[7] podkreślano konieczność zważania na potrzeby przyszłych generacji i ograniczone możliwości ekosystemów.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju, genetycznie niemiecka, została zaadoptowana i nabrała współczesnego kształtu w tzw. Raporcie Brudtland, raporcie Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych (the World Commission on Environment and Development) z 1987 roku, zatytułowanym „Nasza Wspólna Przyszłość (Our Common Future). Zrównoważony rozwój (sustainable development) został w nim określony jako „rozwój, który zaspokaja potrzeby obecne, nie zagrażając możliwościom zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń", przy czym samo „zrównoważenie" rozwoju jako procesu należałoby sprowadzać do równoczesnego integrowania i harmonizowania działań w trzech sferach: gospodarczej, polityczno-społecznej i ekologicznej[8]. Do dziś definicja z Brudtland budzi wiele wątpliwości. Niebywale szeroki i przedmiotowy (aspekt ekonomiczny, środowiskowy, polityczny) i podmiotowy (mowa tu o współczesnych i przyszłych generacjach) zakres tego pojęcia wynika z samej jego natury. Nie jest ono z pewnością oksymoronem, który komentował Herman Daly[9] ani mrzonką. Jednakże w ówczesnej formie wydawał się raczej arogancką ideą, która z uwagi na warunki historyczne oraz rosnące cywilizacyjne dysproporcje pomiędzy północą a południem, wschodem a zachodem - jedynie *zwracała uwagę* prawodawców.

Kolejnym krokiem w kierunku urzeczywistniania koncepcji zrównoważonego rozwoju - już nie tylko ekonomicznej, ale i politycznej, i społecznej było przyjęcie w roku 1992 na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro „Deklaracji z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju" oraz Agendy 21 o charakterze globalnego planu działania. Okazały się jednak niewystarczające do realizowania biocentrycznych aspiracji 172 sygnatariuszy Agendy, co podkreślał w jednym z przemówień Kofi Annan, wskazując dwa aspekty: niepełną integrację ekonomicznych, społecznych i środowiskowych filarów rozwoju oraz niezaniechanie praktyk, w których miały leżeć przyczyny „problemów"[10]. Nie dziwi dość spora rozbieżność ocen samego Szczytu. Był przyczynkiem do ewolucji polityk i prawodawstw krajowych oraz akceleracji międzynarodowych porozumień. Zarzucano mu

---

[5] A.Skowroński, *Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego, Problemy ekorozwoju*, 2006, vol. 1 nr 2, str. 47-57.

[6] R. Rosicki, *Międzynarodowe i europejskie koncepcje zrównoważonego rozwoju*, Przegląd Naukowo – Metodyczny, nr 4, 2010, s. 44-56.

[7] Deklaracja z 1974 r. podpisana podczas konferencji w Meksyku; podkreślano w niej potrzebę zmian ekonomicznego porządku świata, redefiniowania celu rozwoju, poszukiwanie nowych strategii rozwoju. Tekst deklaracji dostępny na stronie 16.10.2012: http://helsinki.at/projekte/cocoyoc/COCOYOC_DECLARATION_1974.pdf

[8] L. Gawor, ibidem…s.60.

[9] Za: M. R. Redclift, *Rozwój zrównoważony (1987-2005) – oksymoron czasu dorastania*, Problemy ekorozwoju, 2009, vol 4, nr 1, s. 33-50.

[10] Przemówienie Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych „*W trosce o przyszłość naszej planety*" z października 2001, dostępne 12. 10. 2012 na stronie http://www.unic.un.org.pl.

jednak brak jasnych postanowień, niewystarczającą analizę strukturalnych elementów niezrównoważenia, niską przystawalność niektórych poruszonych kwestii (np. dostęp do wody) do właściwych aspiracji krajów „pierwszego świata", wciąż nazbyt luźne pojmowanie nierozdzielnej dla zachowania istoty pojęcia zrównoważonego rozwoju struktury środowiska i rozwoju[11].

W dziesiątą rocznicę szczytu w Rio de Janeiro zorganizowano kolejny: Światowy Szczyt w sprawie Zrównoważonego Rozwoju (World Summit on Sustainable Development, nazywany niekiedy Rio+10), zakończony 30 sierpnia 2002 r., którego nadrzędnym założeniem było przeprowadzenie swoistej ewaluacji dotychczasowego programu i zlokalizowanie w strefie istniejących politycznych i ekonomicznych powiązań czynników hamujących zrównoważony rozwój. To wielkie polityczne wydarzenie przywróciło powagę dyskusjom nad problematyką utrzymania homeostazy ekosystemów i sterowania ingerencją w nie dla zachowania potencjału trwania. Co istotne, ujmowano ją bardziej holistycznie (a nie uproszczono jedynie do aspektu ekologicznego) w pięciu grupach tematycznych: 1. Ochrona wód, dostęp do infrastruktury sanitarnej i do wody pitnej o odpowiedniej jakości; 2. Zapewnienie energii przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska; 3. Ochrona zdrowia; 4. Rolnictwo i jego znaczenie w rozwoju gospodarczym i społecznym; 5. Ochrona różnorodności biologicznej i zarządzanie ekosystemami;[12] Dla przeszczepiania zrównoważonego rozwoju w systemy prawne i upowszechnienia regulacji go urzeczywistniających szczególnie obiecująca wydała się przyjęta wówczas Deklaracja Parlamentarna z okazji Światowego Szczytu w sprawie Zrównoważonego Rozwoju o tytule odnoszącym się bezpośrednio do przedmiotu Szczytu: „W stronę zrównoważenia: implementacja Agendy 21" (Towards Sustainability: Implementing Agenda 21). W części „Działania Priorytetowe" znalazło się zapewnienie członków parlamentów o wzmacnianiu rządów poprzez reformę instytucji, także parlamentów i procesów decyzyjnych tak, by realizować imperatyw zrównoważonego rozwoju. Elementem równoważącym polityk, nakierowanym na wypracowywanie kompromisów była zaś kontrola poczynań rządów w tym kierunku, sprawowana w granicach klasycznej funkcji kontrolnej parlamentów.

Jednak Konferencja w Johannesburgu właściwie nie przyczyniła się do tworzenia nowych zobowiązań na poziomie międzynarodowym, a przyjęte wówczas akty powielały przyjętą już wcześniej identyfikację globalnych problemów związanych ze zrównoważonym rozwojem. Podczas przemówienia na forum plenarnym Konferencji prezydent RP Aleksander Kwaśniewski powiedział m. in.: „Dziś nie wystarczą już deklaracje o gotowości do wspólnego przeciwstawiania się tym zagrożeniom. Czas na konkretne działania"[13].

„Rewolucja zrównoważonego rozwoju" a prawo

Naturalnym jest, że etap transformacji ideowej poprzedza przemianę prawa i stwarza perspektywy dokonywania przemian poprzez prawo. Uważam tą nierozdzielność prawa i idei za naturalny zalążek jakichkolwiek dysput w przedmiocie zrównoważonego rozwoju. Stąd i samo, moim zdaniem, sedno, zbieżne z założeniami koncepcji hierarchii płaszczyzn

[11] J. Bebbington, *Sustainable Development: A review of the international development, business and accounting literature*, Aberdeen papers in accountancy, finance & management, Working paper 00-17, Aberdeen, 2000.

[12] M. Sobolewski, *Ocena dorobku Światowego Szczytu w sprawie Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu (WSSD)*, Biuro Studiów i Ekspertyz, nr 942, listopad, 2002.

[13] Za: M. Sobolweski, *Ocena…* s. 6.

zrównoważonego rozwoju zaproponowanej przez A. Pawłowskiego[14] (zbudowanej na prostym, ale jak najbardziej słusznym założeniu, wedle którego nie można poruszać kwestii zrównoważonego rozwoju bez osadzenia jej na płaszczyźnie etycznej (poziom I hierarchii), płaszczyzna prawna znajduje się na poziomie III, obok płaszczyzn: politycznej i technicznej, silnie są one powiązane z poziomem I i poziomem II (płaszczyzna ekologiczna, społeczna i ekonomiczna)): ewolucja prawa podyktowana jest ewolucją idei. Szeregi zależności i swoista symbioza tych płaszczyzn przesądzają o trafności nieco patetycznego postulatu A. Pawłowskiego: „w przypadku rzeczywistego wprowadzenia w życie, rozwój zrównoważony stanie się rewolucją porównywalną do dotychczas wymienianych w dziejach ludzkości momentów przełomowych, także często określanych jako rewolucje”[15]. Tym samym zaś porównuje on urzeczywistnienie idei zrównoważonego rozwoju do odkrycia pisma, opatentowania przełomowych wynalazków czy wdania przez M. Kopernika słynnego „O obrotach sfer niebieskich”. Z uwagi na przedmiot niniejszych rozważań należałoby zadać tutaj pytanie: jakie prawo może stać się skutecznym katalizatorem rewolucji zrównoważonego rozwoju? Czy stanowienie i stosowanie prawa to właśnie postulowane „działanie”?

Jak wynika już z samej ewolucji koncepcji zrównoważonego rozwoju rozumianego jako „taki sposób prowadzenia dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego, który nie będzie odbywał się na koszt przyszłych pokoleń i będzie uwzględniał wymagania i prawa przyrody”[16] jego płaszczyzna prawna nie jest płaszczyzną podstawową, mało tego: przemiany w prawie nie są warunkiem *sine qua non* przemian w ogóle. Przeszczepienie bowiem zrównoważonego rozwoju „do prawa” jest zjawiskiem wtórnym – odzwierciedlającym jedynie, a nie konstytutywnym. I tak np: wprowadzenie regulacji dotyczących ekologizacji gospodarki nie jest tożsame z ekologizacją gospodarki ani postępem, przesądza jedynie o przyjętej przez prawodawcę koncepcji. Stąd i wniosek, że *działania* nie można sprowadzić jedynie do poziomu tworzenia prawa zgodnie z globalnie akceptowanymi normami (powielanymi przede wszystkim w kolejnych deklaracjach). W tym sensie konstruowanie kolejnych, nieprzystawalnych do rzeczywistości regulacji można przyrównać do „drogi na skróty”, którą podążanie nie oddziałuje pozytywnie na rewolucję zrównoważonego rozwoju.

Prawo narzędziem podrzędnym?

Nie jest mą intencją dowiedzenie „podrzędności” bądź „nadrzędności” prawa pośród potencjalnie i faktycznie dostępnych współczesnym środków. Jednakże pozwolę sobie pokrótce sklasyfikować czynniki determinujące wtórny charakter prawa jako narzędzia w dobie sustainable development:

1. *Nieadekwatność prawa do stosunkowo powolniej przebudowy światopoglądów z antropocentrycznych w świadomość ekologiczną.*

Postulowane warunki procesu zrównoważonego rozwoju, których odzwierciedleniem są/będą szczegółowe regulacje dotyczące m. in. ochrony wspólnego środowiska naturalnego, zwalczania zjawisk: ubóstwa, głodu, bezdomności, zmniejszenia skali zachorowań, redukcji dystansu pomiędzy cywilizacjami stanowią ciągle tą prawną, niesamoistną płaszczyznę w piramidzie A. Pawłowskiego. By zaistniała rzeczywistość przedmiotowo dlań istotna muszą zostać poprzedzone swoistą reorientacją świadomości.

[14] A. Pawłowski, *Rewolucja rozwoju zrównoważonego*, Problemy ekorozwoju, 2009, vol. 4, nr 1, s. 65-76.
[15] A. Pawłowski, ibidem, s. 68.
[16] A. Skowroński, *Zrównoważony*… s. 51.

Pisał o niej Henryk Skolimowski, jeden z ojców ekofilozofii: „świadomość ekologiczna jest składową ekorozwoju, jest warunkiem sine qua non, po którego spełnieniu rozwój jest zrównoważony, ale na właściwym fundamencie."[17]. Dopiero na tym fundamencie (świadomość ekologiczna generuje kompatybilny z nią system wartości) można budować prawo. Nie oznacza to jednak, że implementacja przepisów urzeczywistniających zrównoważony rozwój musi zostać zahamowana – przeciwnie: chodzi jedynie o zachowanie adekwatności prawa do zdecydowanie wolniej kształtującej się powszechnej świadomości już nie antropocentrycznej, ale nadal humanitarnej[18].

2. Kolejne ramowe deklaracje stanowią jedynie wyraz dobrej woli państw.

Należałoby się zastanowić, czy zbieżność intencji poszczególnych państw nie jest jedynie pozorna, zwłaszcza w obliczu dość lapidarnej prawdy, że zwerbalizowana koncepcja zrównoważonego rozwoju znacznie lepiej prezentuje się w teorii niż w praktyce[19]. Wynika to z przerostu formy (płaszczyzna prawna) nad treścią. Wśród jej przyczyn należałoby też odnotować zarzucaną koncepcji zrównoważonego rozwoju z Brudtland relatywność „potrzeb". Ma ona dwa aspekty. Pierwszy, czasowy, oparty jest na założeniu, że potrzeby zmieniają się w czasie, a zatem potrzeby współczesnych generacji nie są tożsame z potrzebami przyszłych[20]. Drugi zaś należy odnieść do konsekwencji uwarunkowań terytorialnych i kulturowych – na ogół rozmaitych, i sprowadza się do stwierdzenia, że potrzeby cywilizacji krajów trzeciego świata niekoniecznie będą potrzebami cywilizacji państw rozwiniętych. Nie są przecież narzędziem uwspólniania *potrzeb* powielane międzynarodowe konwencje oraz deklaracje – nie sądzę, by istniała możliwość uwspólnienia potrzeb w ogóle. Być może zatem należy definiować je in concerto w odniesieniu do każdej grupy/cywilizacji/narodowości? Paradygmat zrównoważonego rozwoju w kształcie, jaki został mu nadany na płaszczyźnie międzynarodowej i ponadnarodowej mógłby wówczas być przeszczepiany do systemów prawnych wszystkich krajów w uwzględniającej aktualny stan rozwoju, warunki naturalne i bieżące kryzysy, formie. W przeciwnym razie jedna z przyczyn niezrównoważenia (poruszana wielokrotnie na Szczytach Ziemi) – dysproporcja cywilizacyjna, rozwojowa, środowiskowa i świadomościowa nie przestanie się pogłębiać.

Prawo „mieczem, tarczą i groźbą" w katalizowaniu procesów „rewolucyjnych"?

Byłoby jednak przejawem arogancji zignorowanie doniosłości i użyteczności prawa w urzeczywistnianiu zasady zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza, z uwagi na bardzo wysokie miejsce tej koncepcji w prawie międzynarodowym i ponadnarodowym, którym państwa same się związały zgodnie z zasadą wolicjonalności. Nie bez powodu posłużyłam się podniosłą metaforą Dworkina – można bowiem odnieść ją i do omawianej problematyki użyteczności prawa jako narzędzia katalizującego przemiany w dobie zrównoważonego rozwoju: przeniknięcie koncepcji do współczesnych regulacji to w istocie gwarancja przetrwania wspólnoty ludzkiej i przestroga przed deprecjonowaniem wartości dla kolejnych pokoleń nadrzędnych. Na szczególną rolę prawa wskazują:

---

[17] Za: L. Gawor, *Wizja nowej wspólnoty ludzkiej…* s. 63

[18] W świetle tego akapitu nabiera znaczenia kształtowanie proekologicznych aksjologii w procesach edukacyjnych. Więcej w: T. Borys, *Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – polskie wyzwania*, Problemy Ekorozwoju, 2010, vol. 5., nr 1, s. 59-70.

[19] A. Skowroński, *Zrównoważony rozwój…*s.55.

[20] M. R. Redclift, *Rozwój…*s. 35.

1. *Obecność koncepcji zrównoważonego rozwoju w przepisach o charakterze nieglobalnym.*

Nie można zignorować faktu dość silnego wpływu deklaracji na proces przeszczepiania koncepcji zrównoważonego rozwoju na poziomy międzynarodowe i ponadnarodowe. Przykładowo, po Konferencji w Rio de Janeiro w 1992 r. podpisano Ramową konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (United Nations Framework Convention on Climate Change), dziś kojarzona przede wszystkim z protokołem z Kioto[21].

Co więcej, koncepcja zrównoważonego rozwoju zdeterminowała politykę Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska (programy działania). 17 czerwca 2010 Rada Europejska zatwierdziła najnowszą, długookresową strategię rozwoju „Europa 2020 – strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu", wśród celów której znalazły się między innymi zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o 20% i wspieranie włączenia społecznego. Strategia kształtuje zakres zadań stawianych państwom członkowskim, związanym we wspieraniu realizacji polityk Unii zasadą lojalności. Uważam, że taka specyfikacja urzeczywistniania zrównoważonego rozwoju, determinująca faktyczne przeszczepienie go na poziomy krajowe i regionalne, która dokonuje się w prawie i poprzez prawo jest zjawiskiem pożądanym, przy założeniu zachowania proporcjonalności i adekwatności, o których wspominałam powyżej.

2. *Naturalne powiązanie zrównoważonego rozwoju z prawami człowieka.*

Prawa człowieka, bez względu na przyjętą klasyfikację, stanowią bardzo obszerny konglomerat równych i niezbywalnych praw wszystkich ludzi, „wszystkich" jednoznacznie wskazuje na uniezależnienie zakresu podmiotowego od czynników temporalnych, „wszystkich" dotyczy zatem ludzi za dwieście i za cztery tysiące lat. Jednak warunkiem sine qua non odniesienia kategorii praw człowieka (celowo pomijam tutaj aspekty polityczno-historyczne oraz zagadnienie ewolucji gatunku ludzkiego, które nie jest przedmiotem mych rozważań) do przyszłej *wspólnoty ludzkości* w ogóle jest urzeczywistnianie zasady zrównoważonego rozwoju, której nie można odmówić logicznego, istotowego związku m.in. z prawem do życia, prawem do ochrony zdrowia, prawem do zdrowego środowiska naturalnego. W zasadzie, jeśliby zrezygnować z zasady zrównoważonego rozwoju, każda klasyfikacja, każda z generacji praw człowieka Karela Vasaka byłaby utopią. Uniemożliwiają to jednak współcześni prawodawcy, czyniąc zasadę zrównoważonego rozwoju swoistym elementem strukturalnym krajowych systemów prawnych. I tak, w art. 5 polskiej ustawy zasadniczej znajduje się określenie „zasady zrównoważonego rozwoju", jako zasady, którą Rzeczpospolita Polska ma się kierować. Tak doniosła regulacja konstytucyjna przesądza o dokonującej się metanoi[22] prawodawcy i o silnym wrośnięciu koncepcji zrównoważonego rozwoju w przyjętą koncepcję praw człowieka, czyniąc je tym samym, z drugiej strony, rozwiniętym elementem płaszczyzny prawnej harmonizacji zrównoważonego rozwoju, o której była mowa w poprzednich akapitach.

3. *Regulacje prawne determinantą potencjalnego obszaru aktywności społecznej.*

Regulacje prawne urzeczywistniające zasadę zrównoważonego rozwoju implikują poszukiwanie legalnych rozwiązań na poziomach lokalnych, co przybliża lokalnym społecznościom całą koncepcję i umożliwia jej propagowanie w warunkach lokalnych. Im szersza partycypacja społeczna w realizowaniu sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej

[21] J. Bebbington, *Sustainable Development*…s.8.
[22] L. Gawor, *Wizja nowej wspólnoty ludzkiej*… s. 63.

i międzypokoleniowej, na których opiera się przecież zrównoważony rozwój, tym lepsze jego zrozumienie i wyższa efektywność regulacji prawnych[23]. Warto tutaj moim zdaniem nawiązać do postulowanej adekwatności prawa do wciąż zachodzącej przemiany świadomościowo – cywilizacyjnej i krzyżowania się płaszczyzn zrównoważonego rozwoju – oto po raz kolejny wieloaspektowość tego *zjawiska* i symbiotyczność aspektów ideowych, środowiskowych, ekonomicznych i prawnych stoją po stronie przemian proporcjonalnych i zsynchronizowanych.

Ardua prima via Est. Podsumowanie.

Żadna z tak silnie wrośniętych w siebie nawzajem płaszczyzn zrównoważonego rozwoju nie mogłaby być rozpatrywana w oderwaniu od pozostałych. Ta swoista, dynamiczna współzależność przekłada się na ich zakresy przedmiotowe i podmiotowe – stąd i mój wniosek: prawo nie jest narzędziem prawodawców samo w sobie. Mało tego, prawodawcy nie mogą uczynić go takim narzędziem. Prawo w oderwaniu od światopoglądów, ekonomii, środowiska, ekorozwoju, filozofii – jest bezużyteczną *uschematowioną formą o globalnym zasięgu,* deklaracją i słabym postulatem.

Rodzi się zatem perspektywa globalnej przemiany światopoglądów, koncepcji ekonomicznych i prawnych tak, by doniosła idea zrównoważonego rozwoju nie została w przyszłości nazwana mrzonką i aroganckim projektem generacji północy. Aspekt terytorialny nabiera bowiem znaczenia, gdy mowa o przystawalności ówczesnego kształtu regulacji prawnych do rzeczywistości w skali regionalnej i lokalnej. Konieczne wydaje się stałe redefiniowanie potrzeb, wartości i dążenie do zmniejszania dysproporcji cywilizacyjnych i ideowych, które są dziś najcięższym brzemieniem współczesnych pokoleń.

Wieloaspektowość, współzależności i mniej lub bardziej odległe przedmiotowe powiązania czynią adekwatne prawo (rozpatruję je tu ciągle w kategoriach narzędzia) elementem spajającym i harmonizującym, a zatem koniecznym, dla urzeczywistniania zrównoważonego rozwoju. Nadużywanie jednak jego deklaratywnej funkcji stwarza niebezpieczeństwo nagromadzenia międzynarodowych inicjatyw doniosłych, ale nieskonkretyzowanych. Swoista odpowiedzialność ciąży zatem właśnie na prawodawcach – decydujących w znacznej mierze o relacjach pomiędzy tworzonym prawem a rzeczywistością, więc i w znacznej mierze decydujących o „trwaniu" wspólnoty ludzkiej. O ile bowiem kształt prawa, dopracowywanego w miarę postępowania *rewolucji* budzi obecnie spore obawy, o tyle nie mam wątpliwości co do jednego: prawodawcy są w istocie rzemieślnikami przyszłości.

Bibliografia:

Bebbington J., *Sustainable Development: A review of the international development, business and accounting literature*, Aberdeen papers in accountancy, finance & management, Working paper 00-17, Aberdeen, 2000.

Borys T., *Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – polskie wyzwania*, Problemy Ekorozwoju, 2010.

[23] D. Kiełczewski, *Rozwój zrównoważony w skali regionalnej. Środowisko przyrodnicze – czynnik czy bariera rozwoju?*, w: *Zrównoważony rozwój – aspekty rozwoju społeczności lokalnych*, pod redakcją M. Skup, Białystok, 2009, s. 29-38.

Gawor L., *Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju*, Problemy Ekorozwoju, 2006.

Kiełczewski D., *Rozwój zrównoważony w skali regionalnej. Środowisko przyrodnicze – czynnik czy bariera rozwoju?*, w: *Zrównoważony rozwój – aspekty rozwoju społeczności lokalnych*, pod redakcją Magdaleny Skup, Białystok, 2009.

Pawłowski A., *Rewolucja rozwoju zrównoważonego*, Problemy Ekorozwoju, 2009.

Redclift M. R., Rozwój zrównoważony (1987-2005) – oksymoron czasu dorastania, Problemy Ekorozwoju, 2009.

Rosicki R., *Międzynarodowe i europejskie koncepcje zrównoważonego rozwoju*, Przegląd Naukowo – Metodyczny, nr 4, 2010.

Skowroński S., *Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego,* Problemy Ekorozwoju, 2006.

Sobolewski M., *Ocena dorobku Światowego Szczytu w sprawie Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu (WSSD)*, Biuro Studiów i Ekspertyz, nr 942, listopad, 2002.

Agata Pyrzyńska[1]

PRZYJAZNE INSTRUMENTY PRAWA WYBORCZEGO W ŚWIETLE ZAŁOŻEŃ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Democracy is inconceivable
without elections held in accordance with certain principles
that lend them their democratic status[2].

1. Prawa wyborcze a zrównoważony rozwój - zagadnienia wprowadzające

Analiza ewolucji koncepcji zrównoważonego rozwoju wskazuje, iż pojęcie to na przestrzeni lat ulegało licznym zmianom. Poszczególne akty prawne – zarówno na szczeblu międzynarodowym, jak i krajowym, a także raporty z prac międzynarodowych komisji i nowe strategie działania ukazywały własne, nowe definicje owego pojęcia. Każda z tych definicji, choć w swej istocie podobna, dotykała różnorodnych problemów, z którymi borykać się zmuszony został współczesny świat. W obliczu niejednorodnych wyzwań, jakie stawia rzeczywistość stworzenie jednej, właściwej definicji pojęcia zrównoważonego rozwoju staje się bardzo trudne. Co więcej, wydaje się, iż rozwiązaniem lepszym, aniżeli polegającym na konstruowaniu nieco sztucznej, globalnej definicji zrównoważonego rozwoju jest jego analiza w odniesieniu wprost do konkretnego problemu, przed którym stoją współczesne społeczeństwa. Jednym spośród takich wyzwań wydaje się być niebagatelne zagadnienie praw wyborczych obywateli. Opracowanie niniejsze ma na celu poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy współcześnie polski ustawodawca, w państwie respektującym ideę *the rule of law,* stara się stworzyć wyborcom przyjazne instrumenty prawne, zachęcające ich do aktywnego partycypowania w akcie głosowania. Nie ulega wątpliwości, iż właśnie ta kwestia w kontekście koncepcji zrównoważonego rozwoju ma kolosalne znaczenie. Można powiedzieć, iż wybory rozumiane jako periodyczny proces, w wyniku którego wybierani są przedstawiciele do pełnienia określonych funkcji czy piastowania stanowisk[3], stają się początkiem wszelkich dalszych procesów mających miejsce w państwie. Wyborcy partycypujący w akcie głosowania udzielają konkretnym reprezentantom legitymacji do decydowania w ich imieniu. Stąd wyłonieni w drodze wolnych i rywalizacyjnych wyborów deputanci kierują całą polityką państwa, a tym samym posiadają głos decydujący niemal w każdej sferze życia obywateli. Można więc rzec, iż jednym z priorytetowych celów ustawodawcy winno stać się, silnie korespondujące z teorią zrównoważonego rozwoju, dążenie do maksymalnie efektywnego zachęcenia wyborców do uczestnictwa w wyborach. Tylko wtedy obywatele faktycznie będą mieli możliwość kształtowania prawdzie demokratycznej rzeczywistości, opartej na aktywizmie grup społecznych i efektywnej współpracy, co w świetle teorii zrównoważonego rozwoju stanowi jedno z zasadniczych założeń[4]. Chodzi przecież o to, by

---

[1] Prawo V rok, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

[2] Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report przyjęte przez Komisję Wenecką na 52 sesji, 18 - 19 października 2002, http://www.venice.coe.int (dostęp: 20.09.2012r).

[3] M. Chmaj, W. Skrzydło, *System wyborczy w RP*, Oficyna Wolter Kluwer, Warszawa 2008, s. 9.

[4] Agenda 21 dla Edukacji Regionie Morza Bałtyckiego przyjęta w Sztokholmie w 2002 roku.

elektorat mógł i chciał świadomie decydować o tym, kto i w jaki sposób sprawować będzie opiekę nad jego sprawami, a także czuwał nad interesami jego najbliższych. Należy bowiem uświadomić sobie, iż polityka nie sprowadza się jedynie do tego, co „tu i teraz" ale nierzadko poszczególne decyzje odczuwalnie rzutują na życie przyszłych pokoleń. Idea zrównoważonego rozwoju, która zaleca życie w taki sposób, by zaspokajanie potrzeb obecnych pokoleń nie przekreślało możliwość zaspokojenia potrzeb pokoleń przyszłych[5] idealnie podkreśla wagę omawianego problemu. Zauważyć przy tym należy, iż niestety nawet niesamowicie istotna dobra wola obywateli świadomych swoich praw i chcących decydować o życiu własnym i swoich następców, to niekiedy zbyt mało, by móc faktycznie wpływać na otaczającą rzeczywistość. Stąd konieczność stworzenia właściwych instrumentów prawnych, przyjaznych wyborcy, ostatecznie pozostaje w gestii państwa, a konkretnie – racjonalnego ustawodawcy.

2. Przyjazne instrumenty polskiego prawa wyborczego – stan *de lege lata*

Analiza danych statystycznych określających poziom uczestnictwa wyborców w czterech minionych procesach wyborczych, w trakcie których polscy obywatele mieli okazję zdecydować o składzie Parlamentu, dostarcza wniosków zdecydowanie dalekich od ideału. Okazuje się, że poziom frekwencji wyborczej w wyborach do Sejmu RP i Senatu RP, które miały miejsce kolejno w latach 2001, 2005, 2007 oraz 2011 był zatrważająco niski, oscylując wokół granicy 50%, przekraczając ją zaledwie raz – w trakcie elekcji parlamentarnej w roku 2007[6]. Dla porównania - średnia frekwencja dla innych krajów postkomunistycznych w wyborach przypadających na ten sam okres waha się w przedziale 60-70%[7]. By uświadomić sobie wagę problemu wskazać należy, iż *de facto* oznacza to, że do urn wyborczych w dniu głosownia w trakcie tych procesów wyborczych udał się zaledwie co drugi uprawniony do głosowania obywatel polski. Dokonując pewnej generalizacji stwierdzić należy, iż wyniki tych wyborów odzwierciedlały wolę jedynie połowy Polaków. Zastanowienia zatem wymaga kwestia: w czym wobec tego tkwi przyczyna tak niskiej partycypacji wyborczej? Czy to obywatele nie są zainteresowani uczestnictwem w życiu społeczno – politycznym, czy może przepisy powszechnie obowiązującego prawa nie sprzyjają bądź po prostu nie zachęcają do wykazywania obywatelskiej aktywności? Z pewnością przedstawiony problem jest w swej istocie bardzo złożony i nie sprowadza się wyłącznie do konstrukcji systemu prawnego. Niemniej jednak warto zastanowić się nad stanem prawnym *de lege lata*, by móc wywieść ewentualne konstruktywne postulaty *de lege ferenda*, które - być może – stanowić będą jedną z propozycji działań na rzecz zrównoważonego rozwoju w zakresie demokratyzacji istniejących procedur wyborczych.

Obecnie zasadniczym źródłem postanowień regulujących przygotowanie oraz przeprowadzenie wyborów w Rzeczpospolitej Polskiej, a także ustalenie ich ważności jest nowa regulacja prawna przyjęta w dniu 5 stycznia 2011 roku – Kodeks wyborczy[8]. Wejście w życie owej ustawy niosło ze sobą dokonanie istotnej „rewolucji" w polskim prawie wyborczym z uwagi na wprowadzenie bądź to zupełnie nowych rozwiązań prawnych, bądź upowszechnienie konstrukcji znanych wcześniejszym ordynacjom

[5] Nasza Wspólna Przyszłość, Raport Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju z 1987 roku.

[6] W wyborach tych frekwencja wyniosła odpowiednio:2002 r. - 46, 29%, 2005 r.- 40, 57%, 2007 r. - 53,88%, 2011 r. - 48,92%; dane na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej, www.pkw.gov.pl (dostęp: 01.10.2012 r.).

[7] M. Cześnik, *Partycypacja wyborcza Polaków*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009, s. 6.

[8] Ustawa z dnia 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz. U. nr 21, poz. 122).

wyborczym, których zakres był jednak znacznie ograniczony. Wprowadzone w myśl postanowień Kodeksu nowe figury prawne *sine dubio* ocenić należy jako ważny krok w działaniach mających na celu wsparcie aktywności wyborczej obywateli. Chodzi w tym przypadku głównie o instytucje określane powszechnie mianem alternatywnych form głosowania, stanowiące istotne gwarancje zasady powszechności wyborów. Owym *novum* w polskim prawie wyborczym stały się przede wszystkim instytucje: głosowania korespondencyjnego a także poszerzony zakres zastosowania instytucji głosownia przez pełnomocnika, którą we wcześniejszych regulacjach wyborczych ustawodawca uwzględnił tylko w odniesieniu do wyborów prezydenckich, samorządowych oraz wyborów do Parlamentu Europejskiego[9]. Warto dodać, iż wprowadzenie obu instytucji w takim kształcie i zakresie, w jakim dopuszcza je dzisiejszy Kodeks wyborczy nie uniknęło ostrej krytyki ze strony wielu środowisk, zarówno w trakcie samych prac nad ich przyjęciem, jak również już po uchwaleniu aktu prawnego. W drugim przypadku znalazło to odzwierciedlenie we wniosku grupy posłów na Sejm o zbadanie zgodności z Konstytucją RP wielu postanowień Kodeksu wyborczego, w tym regulacji dotyczących wskazanych powyżej instytucji. Pomimo fali krytyki ze strony przeciwników owych uregulowań, podnoszących argumenty głoszące, iż instytucje głosowania korespondencyjnego oraz głosowania przez pełnomocnika naruszają podstawowe zasady prawa wyborczego, w szczególności zaś zasadę bezpośredniości wyborów i tajności głosowania, stwierdzić należy, iż ich przyjęcie wprowadza do polskiego prawa wyborczego nową, dobrą jakość. Są to bowiem konstrukcje prawne, które w wielu rozwiniętych demokracjach stanowią normę, podstawę, bez której *de facto* o powszechnych i wolnych wyborach trudno byłoby w ogóle mówić. Są to zatem figury prawne, poprzez które polski prawodawca, na wzór ustawodawców zachodnioeuropejskich, zdecydował się wprowadzić rozwiązania przyjazne na rzecz obywatela - wyborcy. Są to instytucje, które funkcjonując zgodnie z prawem, ułatwiają wyborcy oddanie głosu, gdy jego sytuacja życiowa niesie za sobą istotne utrudnienia w tym względzie. Dla zobrazowania niebagatelnej roli owych konstrukcji prawnych warto pokrótce przyjrzeć się owym rozwiązaniom i ich powiązaniom z celami zrównoważonego rozwoju.

Głosowanie przez pełnomocnika w polskim prawie wyborczym zgodne jest z podstawowymi standardami międzynarodowymi wyznaczonymi postanowieniami Kodeksu dobrej praktyki w sprawach wyborczych[10]. Choć sam fakt ujęcia tej instytucji w Kodeksie wyborczym zasługuje na aprobatę, gdyż niewątpliwie służy wspieraniu tak istotnej dziś idei aktywizacji wyborczej, to niestety wątpliwości budzić może zakres tego unormowania. Na tle innych rozwiązań europejskich polską regulację niestety określić należy jako dość wąską. Zgodnie z Kodeksem wyborczym uprawnienie do głosowania przez pełnomocnika dotyczy zaledwie dwóch grup wyborów: pierwszą są wyborcy o znacznym bądź umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, drugą zaś stanowią wyborcy starsi, którzy ukończyli 75 rok życia. Dla porównania - w prawie wyborczym holenderskim, aby wyborca mógł skorzystać z pomocy pełnomocnika wystarcza, że

[9] Instytucję głosowania korespondencyjnego wprowadzono w wyborach do PE na mocy Ustawy z dnia 12 lutego 2009 r. o zmianie ustawy o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, ustawy o referendum ogólnokrajowym oraz ustawy – Ordynacja wyborcza do Parlamentu Europejskiego (Dz. U. Nr 202, poz. 1547), w wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz w wyborach prezydenckich i samorządowych na mocy Ustawy z dnia 19 listopada 2009 r. o zmianie ustawy o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz ustawy o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta (Dz. U. Nr 213, poz. 1651).

[10] Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report, przyjęte przez Komisję Wenecką na 52 sesji, 18- 19 października 2002, pkt.3.2.5.

zachodzi u niego przypuszczenie, iż w dniu głosowania nie będzie mógł zagłosować poprzez osobiste udanie się do lokalu wyborczego. Jest to bardzo szeroko zakreślona przesłanka umożliwiająca skorzystanie z owego uprawnienia. W prawie francuskim zaś uprawnienie to obejmuje również wyborców będących w momencie głosowania więźniami, studentami a nawet przebywających na urlopie, a zatem faktycznie pozostających w tym czasie poza miejscem zamieszkania. Co ciekawe, prawo brytyjskie dopuszcza udzielenie pełnomocnictwa do oddania głosu również na czas nieokreślony, a zatem nie tylko na potrzeby jednych, konkretnych wyborów, jak ma to miejsc w Polsce[11]. Takie rozwiązania jak znane w Holandii, Wielkiej Brytanii czy Francji wydają się niebywale życzliwe względem wyborcy. Wskazują na faktyczne zainteresowanie prawodawcy potrzebami obywateli, nie są zaś tworzone abstrakcyjnie, w oderwaniu od otaczającej rzeczywistości. Polskie ujęcie instytucji głosowania przez pełnomocnika – dodajmy - od ponad dwudziestu lat wyczekiwane przez zwolenników tej metody, stanowi ważny krok ku skierowaniu działań prawodawcy na realne potrzeby obywateli. Pamiętać nadto należy, iż jak wskazuje praktyka, prawo nigdy nie jest dane raz na zawsze, zaś ostateczny kształt każdej instytucji jest zwykle wynikiem wieloletniej praktyki. Stąd należy mieć nadzieję, że obecny katalog przesłanek zastosowania instytucji głosowania przez pełnomocnika, pod wpływem doświadczeń i potrzeb praktyki, w przyszłości ulegnie rozszerzeniu również na korzyść innych grup wyborców.

Druga z omawianych instytucji wprowadzona na mocy przepisów Kodeksu wyborczego to procedura głosowania korespondencyjnego. *De lege lata* z możliwości stworzonej przez polskiego ustawodawcę skorzystać mogą dwie grupy wyborców: przebywający w dniu głosowania poza granicami macierzystego kraju, po wtóre zaś wyborcy niepełnosprawni. Taka konstrukcja wydaje się ze wszech miar słuszna, gdyż pozostaje w zgodzie z europejskimi standardami procedury wyborczej[12], nadto jest istotną gwarancją zasady powszechności wyborów[13]. Dodać należy, iż w płaszczyźnie prawonoporównawczej obecny zakres zastosowania owej instytucji jest dość zróżnicowany. Istnieją bowiem zarówno systemy wyborcze, które dopuszczają możliwość głosowania korespondencyjnego – na zasadzie wyjątku - wyłącznie przez wyborców przebywających za granicą (Austria), jak również systemy bardziej elastyczne, przewidujące takie rozwiązanie także względem wyborców głosujących w kraju (Litwa, Niemcy). Z przykrością należy też odnotować, iż są dziś jeszcze kraje, w których głosowanie korespondencyjne nadal nie jest przewidziane przepisami prawa wyborczego (Chorwacja, Albania czy Bułgaria)[14].

Ostateczny kształt polskiej instytucji głosowania korespondencyjnego przyjęty w Kodeksie wyborczym niewątpliwie stawia polskiego ustawodawcę w dość pozytywnym świetle. Dzięki nowelizacji owego aktu prawnego Ustawą z dnia 27 maja 2011 o zmianie ustawy - Kodeks wyborczy[15], katalog podmiotów pierwotnie uprawnionych do skorzystania z mechanizmu głosowania korespondencyjnego (wyborcy przebywający za

[11] Wyrok TK z dnia 20 lipca 2011 roku, sygn. K 9/11, OTK-A 2011/8/85.

[12] Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report, pkt.3.2.2.1.

[13] K. Skotnicki, *Głosowanie korespondencyjne - na marginesie projektu ustawy o zmianie ustawy o wyborze Prezydenta RP oraz ustawy Ordynacja wyborcza do Sejmu RP i do Senatu RP* [w:] *Prawo wyborcze. Interpretacja. Analizy, Rekomendacje*, red. J. Zbieranek, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009, s. 94.

[14] J. Zbieranek, *Głosowanie korespondencyjne – propozycja dla obywateli polskich przebywających za granicą* [w:] *Prawo wyborcze. Interpretacja. Analizy, Rekomendacje*, red. J. Zbieranek, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009, str. 68-69.

[15] Ustawa z dnia 27.05.2011 roku o zmianie ustawy – Kodeks wyborczy oraz ustawy - Przepisy wprowadzające ustawę - Kodeks wyborczy (Dz. U. 2011, nr 147, poz. 881).

granicą) został rozszerzony na wyborców niepełnosprawnych. W ten sposób ustawodawca dał wyraz temu, że jest żywo zainteresowany rzeczywistymi potrzebami swoich obywateli. Z jednej strony podejmuje bowiem starania mające na celu poprawę sytuacji w zakresie korzystania z podstawowych praw politycznych przez wyborców, którzy z różnych przyczyn znaleźli się na emigracji, wspierając kluczową dla krajów członkowskich UE swobodę przemieszczania się. Z drugiej zaś strony udowodnił, iż państwo nie możne pozostawać obojętne na potrzeby wyborców pozostających w kraju, których fizyczna obecność w dniu głosowania w lokalu obwodowej komisji wyborczej jest bardzo utrudniona lub wręcz niemożliwa. Jak wspomniano wcześniej jest to regulacja słuszna, aczkolwiek nieidealna. Wydaje się, iż warto byłoby w przyszłości zastanowić się nad jej modyfikacją w postaci poszerzenia kręgu podmiotów legitymowanych do skorzystania z tej instytucji, przebywających jednak na terenie kraju. Nadto pewnym mankamentem polskiego uregulowania okazuje się być kwestia ponoszenia kosztów związanych z uczestnictwem w głosowaniu za pośrednictwem poczty. W obecnym stanie prawnym istnieje bowiem w tym przedmiocie swoista i, jak się wydaje, nieuzasadniona dwutorowość. Wyborcy niepełnosprawni, decydujący się na skorzystanie z omawianej procedury są bowiem zwolnieni z wszelkich opłat pocztowych związanych z odesłaniem do właściwej obwodowej komisji wyborczej wypełnionej karty do głosowania w kopercie zwrotnej. Inaczej przedstawia się zaś sytuacja wyborców przebywających za granicą, którzy decydując się na głosowanie korespondencyjne, we własnym zakresie muszą ponieść koszty odesłania koperty zwrotnej do właściwego terytorialnie konsula. Wydaje się, iż takie rozwiązanie, *de facto* niepozostające w zgodzie z zasadą równości, powinno stać się przedmiotem ponownej analizy na forum Parlamentu.

3. Przyjazne instrumenty prawa wyborczego – postulaty *de lege ferenda*

Przedstawione powyżej przykłady pozytywnych, wręcz przyjaznych wyborcy instrumentów prawnych wskazują, iż polski prawodawca stara się w możliwym stopniu uelastycznić „tradycyjne" dotychczas przepisy polskiego prawa wyborczego. Z jednej strony dzieje się to pod wpływem zgłaszanych potrzeb społecznych, a niekiedy nawet presji wywieranej przez organizacje pozarządowe, a także, jak się wydaje, powszechnie przyjmowanych w kręgu państw zachodnioeuropejskich standardów prawa wyborczego. Polska jako członek Unii Europejskiej musi bowiem przynajmniej starać się „dotrzymać kroku" innym członkom Wspólnoty. Niemniej jednak zważyć należy, iż przyjęte dotychczas rozwiązania legislacyjne, choć jak na polskie warunki dość rewolucyjne, z pewnością mogłyby zostać uzupełnione jeszcze o wiele innych aktywizujących wyborców instrumentów prawnych.

Wydaje się, iż obecnie, pomimo powszechnego dostępu do Internetu oraz wielu kampanii informacyjnych, wyborcy wciąż nie posiadają dostatecznej wiedzy na temat organizacji wyborów. Rzadziej problem ten sprowadza się do niedoinformowania w przedmiocie ich terminu, częściej zaś dotyczy miejsca głosowania. Najgorzej przedstawia się świadomość wyborców w odniesieniu do sposobu głosowania, w szczególności tak ważnego dla całego procesu wyborczego zagadnienia warunków ważności głosu. W odniesieniu do pierwszego z problemów - wbrew pozorom wyborcy niejednokrotnie stają przed dylematem, gdzie znajduje się właściwy im lokal obwodowej komisji wyborczej. W efekcie wyborca, który własnym staraniem nie powziął informacji o siedzibie lokalu wyborczego, w którym mógłby oddać swój głos świadomie rezygnuje z możliwości skorzystania ze swego obywatelskiego przywileju, jakim jest czynne prawo wyborcze. Oczywiście wspomniane powyżej informacje o numerach i granicach obwodów

głosowania, wyznaczonych siedzibach obwodowych komisji wyborczych, a także lokalach obwodowych komisji wyborczych dostosowanych do potrzeb wyborców niepełnosprawnych są podawane do publicznej wiadomości przez wójta (odpowiednio: burmistrza lub prezydenta miasta) w formie obwieszczenia, a także publikowane w Biuletynie Informacji Publicznej[16]. Przyznać jednak należy, iż nie jest to rozwiązanie wygodne i intuicyjne dla wyborcy. Musi on bowiem wykazać się aktywnością, poświęcić swój czas i energię na to, by właściwą informację pozyskać poszukując obwieszczeń wyborczych na słupach, przeszukując strony internetowe czy wreszcie odwiedzając siedzibę właściwego urzędu. W szczególności może to generować trudności wśród osób starszych, czy chorych o ograniczonej zdolności ruchowej. W obliczu omawianego problemu ciekawym rozwiązaniem wydaje sie być zgłaszana w doktrynie propozycja nałożenia na organ państwowy obowiązku indywidualnego zawiadamiania wyborców o wyborach[17]. Byłoby to swoiste, zagwarantowane przepisami prawa wyborczego „zaproszenie" każdego uprawnionego wyborcy do wzięcia udziału w głosowaniu. Takie rozwiązanie wydaje się niezwykle atrakcyjne z wielu względów. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu[18] jest wysoce prawdopodobne, iż zadziałałby w tym przypadku czynnik psychologiczny. Wyborca otrzymujący zindywidualizowane „zaproszenie na wybory" miałby poczucie, iż jest traktowany przez państwo w sposób wyjątkowy, nie zaś jako jedna z wielu anonimowych jednostek rozpływających się w tłumie. Taki imienny list, opatrzony pieczęcią właściwego organu wyborczego oznaczałby, iż państwo żywotnie interesuje się życiem swoich obywateli, że zależy mu nich i chce, aby decyzje wyborców wpływały na kierunek przyszłej polityki. Poza aspektem psychologicznym aktywizującym wyborców owe rozwiązanie posiada tak ważny wymiar praktyczny. W treści omawianego indywidualnego zawiadomienia o wyborach winny znaleźć się bowiem podstawowe informacje związane z przeprowadzeniem wyborów jak: rodzaj wyborów, miejsce głosowania przez konkretnego wyborcę, termin, a także jasno wyjaśnione kwestie proceduralne dotyczące sposobu oddania głosu i warunków jego ważności. To gwarantuje, iż głos oddany w danych wyborach nie będzie powiększał grupy tzw. głosów zmarnowanych, z którymi niestety członkowie obwodowych komisji wyborczych spotykają się dość często. Zawiadomienie powinno zostać również zaopatrzone w dane wyborcy, tak, by możliwe było ich ewentualne zweryfikowanie we właściwym terminie, jeszcze przed dniem głosowania. Takie rozwiązanie pozwalałoby zrezygnować z obowiązku udostępniania spisu wyborców do wglądu wyborcom, które również nie jest pozbawione wad, szczególnie biorąc pod uwagę względy organizacyjne. Instytucja owych zawiadomień, czy „zaproszeń na wybory" odgrywałaby także znaczącą rolę w odniesieniu do funkcjonującego już w naszym systemie prawnym rozwiązania, jakim jest głosowanie korespondencyjne[19]. Mogłaby ona bowiem zawierać również informacje o możliwości zgłoszenia zamiaru głosowania korespondencyjnego we wskazanych przez Kodeks wyborczy sytuacjach. Warto dodać, iż instytucja indywidualnych zawiadomień o wyborach jest znana i wysoko ceniona w praktyce wyborczej wielu państw, przy czym poszczególne konstrukcje niekiedy różnią się jeśli chodzi o zakres informacji zawartych

[16] Ustawa z dnia 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz. U. nr 21, poz. 122), art. 16 §1, 2.

[17] A. Sokala, *Należy indywidualnie zawiadamiać wyborców o wyborach* [w:] *Analizy i Opinie*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005, nr 37, s. 2-7.

[18] Ibidem, s. 4.

[19] M. Chmaj, *Ekspertyza dotycząca możliwości głosowania korespondencyjnego przez obywateli przebywających za granicą oraz perspektywa objęcia tą forma głosowania obywateli, którzy w dniu głosowania przebywają na terenie państwa polskiego* [w:] *Prawo wyborcze. Interpretacja. Analizy, Rekomendacje*, (red.) J. Zbieranek, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009, s. 87.

w zawiadomieniu. Ze szczególnie bogatym treściowo zawiadomieniem mamy do czynienia np. w prawie niemieckim. Tam bowiem, w odróżnieniu od bardzo lakonicznego zawiadomienia znanego np. prawu brytyjskiemu (jedynie czas i miejsce głosowania), zawarte są tak szczegółowe informacje jak: dane personalne wyborcy; informacja o lokalu wyborczym i godzinach głosowania; numer, pod którym wyborca został zarejestrowany w rejestrze wyborców; prośba o zabranie ze sobą do lokalu wyborczego nadesłanego zawiadomienia oraz dowodu tożsamości; pouczenie, iż zawiadomienie nie zastępuje karty do głosowania i nie uprawnia do głosowania w innym lokalu, aniżeli w tym, do którego wyborca jest przypisany; wreszcie szczegółowe instrukcje dotyczące głosowania za pośrednictwem poczty. Z interesującą konstrukcją zawiadomienia mamy nadto do czynienia w prawie wyborczym norweskim – decyzją ustawodawcy winno ono uwzględniać m.in. obwód głosowania, a także, co ciekawe, stronę, linię i numer, pod którym dany wyborca został wpisany w rejestrze[20]. Niewątpliwie takie rozwiązanie stanowi istotne ułatwienie, zarówno dla wyborcy, jak również członków komisji wyborczej. Poza państwami starego kontynentu konstrukcja zawiadomień występuje m.in. w Japonii. Tam bowiem jednym z ustawowo nałożonych na Ministra Spraw Wewnętrznych i Komunikacji oraz Centralną Radę Wyborczą obowiązkiem jest wysyłanie do wyborców „pocztówek" z informacją o dacie, godzinie, miejscu głosowania oraz o dopuszczalnych alternatywnych metodach głosowania. Do takiej przesyłki każdorazowo dołączany jest także biuletyn wyborczy zawierający prezentację kandydatów i partii[21]. Reasumując - skoro tak wiele państw instytucję tą z powodzeniem przyjęło do swojego prawa wyborczego, dlaczego nie miałaby ona znaleźć racji bytu również w polskiej praktyce wyborczej?

Kolejnym bardzo ciekawym rozwiązaniem, które w XXI wieku *sine dubio* określić należy jako rozwiązanie przyjazne wyborcy jest instytucja głosowania elektronicznego, często określana po prostu jako *e - voting*[22].Rozważania nad rolą omawianego alternatywnego sposobu głosowania, niestety wciąż pozostającego poza regulacjami polskiego prawa wyborczego, rozpocząć należy od charakterystyki mechanizmu działania owej instytucji. Poprzez *e - voting* najczęściej rozumie się sposób głosowania, którego podstawowym narzędziem są media elektroniczne. Należy jednak zaznaczyć, iż głosowanie elektroniczne stanowi zdecydowanie bardziej rozbudowaną konstrukcję. Może ono bowiem przybierać jedną sposób dwóch technik głosowania. Pierwszą z nich jest możliwość elektronicznego oddania głosu w lokalu wyborczym przy użyciu znajdujących się tam urządzeń, określane jako *direct electronic recording (DRE).* Mogą mieć one postać np. dotykowych ekranów, na których wyborca oddaje swój głos. Tego typu głosowanie eliminuje pierwszoplanowe zarzuty kierowane przeciwko głosowaniu elektronicznemu, dotyczące ewentualnej możliwości naruszenia jednej z podstawowych zasad prawa wyborczego - tajności głosowania. Oddanie głosu w lokalu wyborczym za pośrednictwem *DRE*, w obecności i niejako pod nadzorem członków obwodowej komisji wyborczej, nie różni się przecież od tradycyjnego sposobu głosowania w tym względzie. Nie eliminuje całkowicie także tradycyjnego zjawiska „zadumy nad urną", do którego wciąż spora część wyborców deklaruje silne przywiązanie. Okazuje się natomiast

[20] *Zawiadomienia wyborców o wyborach w wybranych państwach europejskich*, http://isp.org.pl (dostęp: 10.10.2012).

[21] A. Ellis, *Aktywizowanie wyborców. Inicjatywy z różnych krajów świata*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008, s. 105.

[22] K. W. Czaplicki, *Głosowanie elektroniczne(e-voting) - wybrane zagadnienia* [w:] *Demokratyczne standardy prawa wyborczego Rzeczpospolitej Polskiej. Teoria i praktyka*, red. F. Rymarz, Wyd. Krajowego Biura Wyborczego, Warszawa 2005, s. 35.

idealnym ułatwieniem zarówno dla komisji (w kontekście obliczania oddanych głosów), jak również dla wyborcy. Udogodnienie to jest szczególnie istotne w przypadku głosowania przez wyborców niepełnosprawnych. Głosowanie przy pomocy *DRE* stanowi nieocenioną pomoc dla osób słabowidzących, dla potrzeb których takie ekrany mogą zostać specjalnie dostosowane. Należy również dostrzec drugi aspekt związany kosztami wykorzystania omawianej procedury głosowania. Z pewnością zakup owych urządzeń będzie w pierwotnej fazie generował niemałe koszty. Niemniej jednak wielokrotne użycie raz zakupionych urządzeń, bez wątpienia spowoduje, iż wydatki te zostaną wyrównane oszczędnościami wynikającymi z ograniczenia druku kart wyborczych. W dłuższej perspektywie wykorzystanie nowoczesnych technologii w głosowaniu powinno okazać się opłacalne, a nadto zdecydowanie bardziej przyjazne środowisku aniżeli wykorzystanie tradycyjnych kart wyborczych.

Drugim ze znanych sposobów głosowania elektronicznego jest wykorzystanie zdalnych technik elektronicznych (tzw. *remote e-voting*)[23]. Rozwiązanie to z pewnością znajdzie swoich zwolenników szczególnie wśród młodego elektoratu. Idea *remote e-voting* sprowadza się do głosowania poza lokalem wyborczym przy użyciu komputera osobistego połączonego z Internetem, bądź za pośrednictwem telefonu komórkowego lub przy użyciu telewizji cyfrowej. Główną zaleta tej metody jest możliwość oddania głosu z każdego miejsca na ziemi. Jest to zatem rozwiązanie przyjazne względem szerokiego grona wyborów: wyborców niepełnosprawnych o ograniczonej zdolności ruchowej, wyborców mobilnych, przebywających w dniu głosowania poza granicami kraju, a także tych, którzy z obiektywnych przyczyn mają problem z dostaniem się do lokalu obwodowej komisji wyborczej ze względu na dzielącą ich odległość od obiektu, w którym umiejscowiony został lokal wyborczy. Pamiętać bowiem należy, iż nadal zdarzają się przypadki, w których aby dostać się do lokalu wyborczego trzeba dojechać na własny koszt do sąsiedniej, oddalonej kilka kilometrów miejscowości, co niekiedy wyborców zniechęca. Wreszcie technika głosowania *remote e-voting* to metoda, która spełnia oczekiwania młodych wyborców, ceniących sobie niezależność, przyzwyczajonych do wykorzystywania Internetu do załatwiania możliwie największej liczby spraw.

Dodać wreszcie należy, iż procedura głosowania elektronicznego nie pozostaje jedynie w sferze dywagacji przedstawicieli doktryny polskiego prawa wyborczego. Zagadnienie to było również przedmiotem obrad wielu organizacji międzynarodowych na czele z Radą Europy, których efekt stanowią Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie prawnych, operacyjnych i technicznych standardów głosowania elektronicznego[24]. Choć dokument ten należy do grupy aktów o charakterze *soft law*, a zatem nieposiadających formalnie charakteru wiążącego, demokratyczne państwa powinny starać się przestrzegać jego postanowień. Wydaje się, iż rychłego zastanowienia zatem wymaga kwestia, czy umożliwienie wyborcom skorzystania z techniki głosowania elektronicznego, wzorem takich państw jak Estonia, Holandia, Brazylia czy Indie[25], nie będzie stanowić istotnej zachęty dla polskich obywateli do większej aktywności w zakresie korzystania z praw politycznych.

---

[23] Ibidem, s. 38.

[24] Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie prawnych, praktycznych i technicznych standardów głosowania elektronicznego przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 30.09.2004 r. na 898 posiedzeniu Zastępców Ministrów.

[25] K.W. Czaplicki, op. cit., s. 39 i 42.

4. Konkluzje

Koncepcja zrównoważonego rozwoju pozwala spojrzeć na wyzwania, przed którymi stoi współczesny świat w sposób bardzo nowatorski, a jednocześnie niebywale optymistyczny. Choć problemów, z jakimi przyjdzie nam się borykać jest bardzo wiele, to pamiętać należy, iż warunkiem *sine qua non* dla osiągnięcia celu, który stanowi zrównoważony rozwój jest przede wszystkim dobra wola. Jeśli przekonanie o konieczności podjęcia stosownych działań w celu poprawy istniejącej sytuacji zakorzeni się w świadomości społeczeństw, powstanie realna szansa na budowanie lepszej, bardziej przyjaznej ludziom rzeczywistości.

Jak wskazano w niniejszym opracowaniu, liczne problemy i wyzwania stoją dziś także, a być może rzec należy - przede wszystkim - przed współczesnym prawodawcą. Normy prawne stanowią przecież najważniejszy regulator wszelkich procesów i stosunków istniejących w państwie. Z pewnością stanowienie prawa w taki sposób, aby zadowolić większość obywateli, przy jednoczesnym dążeniu do osiągnięcia w możliwie największym zakresie celów stawianych prawu, nie jest zadaniem prostym, niemniej jednak - osiągalnym. Znajduje to również przełożenie na gruncie prawa wyborczego, co stanowi przedmiot niniejszej pracy. Na postawione we wstępie pytanie o to, czy współcześnie polski ustawodawca, w państwie respektującym ideę *the rule of law,* stara się stworzyć wyborcom przyjazne instrumenty prawne, zachęcające ich do aktywnego partycypowania w akcie głosowania odpowiedzieć należy pozytywnie. Owszem, nasz prawodawca usiłuje stanowić prawo tak, by maksymalizować cele, jakie ma ono do spełnienia, przy jednoczesnym uwzględnieniu wynikłych z praktyki stosowania prawa potrzeb społecznych. Jak wskazuje *usus* nie jest to jednak zadanie proste. Problemy wynikają bowiem z faktu, iż nawet najlepszy prawodawca nie jest w stanie przeprowadzić dogłębnej reformy całej gałęzi prawa *ad hoc*. Jest to natomiast proces bardzo złożony, wieloetapowy, tym samym długotrwały. Ważne jest, iż zasadnicze kroki zamierzające ku reformie prawa wyborczego, jako zespołu przepisów przyjaznych wyborcy, zostały podjęte. Przyjęte w obecnie obowiązującym Kodeksie wyborczym instrumenty prawne skierowane są wyraźnie ku potrzebom i racjom wyborcy. Najbliższe lata z pewnością zweryfikują, czy sukces, jakim okazały się pierwsze, tak rewolucyjne modyfikacje instrumentów wyborczych, nie zostanie zaprzepaszczony. Wydaje się, iż przyszłość polskiego – przyjaznego wyborcy - prawa wyborczego rysuje się w jasnych barwach. Ugruntowanie przyjętych pozytywnych regulacji oraz kształtujące się istotne postulaty *de lege ferenda* stanowią szanse na pełną i skuteczną realizację założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju również na linii prawo wyborcze – wyborca.

Bibliografia:

Akty prawne:

Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report przyjęty przez Komisję Wenecką na 52 sesji, 18 - 19 października 2002, http://www.venice.coe.int (dostęp: 20.09.2012r).

Ustawa z dnia 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz. U. nr 21, poz. 122).

Ustawa z dnia 27.05.2011 roku o zmianie ustawy – Kodeks wyborczy oraz ustawy - Przepisy wprowadzające ustawę- Kodeks wyborczy (Dz. U. 2011, nr 147, poz. 881).

Wyrok TK z dnia 20 lipca 2011 roku, sygn. K 9/11, OTK-A 2011/8/85.

Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie prawnych, praktycznych i technicznych standardów głosowania elektronicznego przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 30.09.2004 r. na 898 posiedzeniu Zastępców Ministrów [w:] *Demokratyczne standardy prawa wyborczego RP. Teoria i praktyka,* red. F. Rymarz, Wyd. KBW, Warszawa 2005.

Opracowania:

Chmaj M., W. Skrzydło, *System wyborczy w RP*, Oficyna Wolter Kluwer, Warszawa 2008.

Chmaj M., *Ekspertyza dotycząca możliwości głosowania korespondencyjnego przez obywateli przebywających za granicą oraz perspektywa objęcia tą forma głosowania obywateli, którzy w dniu głosowania przebywają na terenie państwa polskiego* [w:] *Prawo wyborcze. Interpretacja. Analizy, Rekomendacje*, red. J. Zbieranek, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009.

Czaplicki K. W., *Głosowanie elektroniczne (e-voting) - wybrane zagadnienia* [w:] *Demokratyczne standardy prawa wyborczego Rzeczpospolitej Polskiej. Teoria i praktyka*, red. F. Rymarz, Wyd. Krajowego Biura Wyborczego, Warszawa 2005.

Cześnik M., *Partycypacja wyborcza Polaków*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009.

Ellis A., *Aktywizowanie wyborców. Inicjatywy z różnych krajów świata*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008.

Skotnicki K., *Głosowanie korespondencyjne - na marginesie projektu ustawy o zmianie ustawy o wyborze Prezydenta RP oraz ustawy Ordynacja wyborcza do Sejmu RP i do Senatu RP* [w:] *Prawo wyborcze. Interpretacja. Analizy, Rekomendacje*, red. J. Zbieranek, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009.

Sokala A., *Należy indywidualnie zawiadamiać wyborców o wyborach* [w:] *Analizy i Opinie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005, nr 37.

Zbieranek J., *Głosowanie korespondencyjne – propozycja dla obywateli polskich przebywających za granicą* [w:] *Prawo wyborcze. Interpretacja. Analizy, Rekomendacje,* red. J. Zbieranek, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009.

Strony internetowe:

Dane dotyczące frekwencji wyborczej w wyborach parlamentarnych 2001, 2005, 2007, 2011, www.pkw.gov.pl (dostęp: 01.10.2012 r.).

Zawiadomienia wyborców o wyborach w wybranych państwach europejskich, www.isp.org.pl (dostęp: 10.10.2012r.).

Hubert Staśkiewicz[1]

1.2.3. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W UJĘCIU ALTERGLOBALISTYCZNYM I JEGO CHADECKA KRYTYKA

Zagadnienie zrównoważonego rozwoju można omawiać z perspektywy różnych stanowisk doktrynalnych. W niniejszej pracy chciałbym przybliżyć spojrzenie alterglobalistyczne i zwrócić uwagę na jego krytykę ze strony myśli chadeckiej.

Demokracja uczestnicząca, prawa człowieka, solidaryzm, społeczeństwo obywatelskie, sprawiedliwy handel i właśnie zrównoważony rozwój, to główne terminy, używane przez przeciwników sloganu TINA („There is no alternative"), apologetów hasła TATA („There are thousands of alternatives")[2]. Uważają oni, że neoliberalna globalizacja prowadzi do stworzenia nowej wizji człowieka – trybika machiny kapitalistycznego konsumpcjonizmu. Pisała już o tym Naomi Klein, w swoim bestsellerze *No logo*, który to stał się swoistym manifestem ruchów alterglobalistycznych[3].

Kanadyjska dziennikarka skupiła się na podobnej tematyce także w *Doktrynie szoku*. Opowiedziała w niej, w jaki sposób amerykańskie strategie wolnorynkowe podbiły świat, wykorzystując to, że niektóre kraje i narody znalazły się w stanie szoku. Jak należy rozumieć ten stan? Kiedy w wyniku potężnego, zbiorowego wstrząsu, spowodowanego wojną, atakiem terrorystycznym, czy klęską żywiołową, opinia publiczna była zdezorientowana, wkrótce przeżyła kolejny szok, tym razem w postaci niepopularnych reform gospodarczych, często określanych mianem terapii wstrząsowej[4]. W swojej książce, N. Klein, podała różne przykłady zastosowania w praktyce tego, co sama nazwała doktryną szoku.

W sierpniu 2005 r. huragan Katrina siał spustoszenie wśród mieszkańców Nowego Orleanu. Nie biorąc pod uwagę tragedii, która miała wówczas miejsce, wymazując z pamięci osoby pozostające bez dachu nad głową, zapominając o toksycznej brei gruzu, chemicznych ścieków i ludzkich zwłok, prominentny republikański kongresman z Luizjany Richard Baker powiedział: „Nareszcie udało się oczyścić Nowy Orlean z mieszkań socjalnych. Sami tego nie dokonaliśmy – Bóg to zrobił". Również Joseph Canizaro, jeden z najbogatszych deweloperów z Nowego Orleanu, wypowiadał się w podobnym duchu: „Sądzę, że teraz mamy tutaj czystą kartkę i możemy zacząć wszystko od nowa. A taka czysta kartka stwarza nam zupełnie nowe możliwości". Korporacyjni lobbyści wykazywali się ówcześnie szczególnie dużą aktywnością w legislaturze stanowej w Baton Rouge[5]. W praktyce oznaczało to zrównanie z ziemią starych budynków i zastąpienie ich prywatnymi apartamentowcami, pozostawiając tym samym biednych i bezdomnych na pastwę losu.

---

[1] Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Politologia, II rok studiów II stopnia (V rok)

[2] S. George, *Another world is possible*, „The Nation magazine", 18 II 2002, s. 18-20.

[3] N. Klein, *No logo*, Świat Literacki, Warszawa 2004.

[4] N. Klein, *Doktryna szoku*, Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009, s.7.

[5] Ibidem, s. 10.

Jedną z osób, która powódź w Nowym Orleanie także postrzegała, jako „otwieranie się nowych możliwości", był Milton Friedman. W roku, w którym huragan Katrina przeszedł przez Luizjanę, twórca monetaryzmu miał już dziewięćdziesiąt trzy lata, a stan jego zdrowia stale się pogarszał. Mimo to, znalazł on dostatecznie dużo energii, by napisać felieton dla gazety „The Wall Street Journal". „Większość szkół w Nowym Orleanie jest zrujnowana. To wielka tragedia. Ale to także doskonała okazja, aby przeprowadzić radykalną reformę systemu edukacyjnego" – twierdził M. Friedman[6].

Pomysł ekonomisty miał oczywiście polegać na wprowadzeniu bonów oświatowych, które to rodzice wykorzystywaliby do finansowania edukacji swoich dzieci w prywatnych szkołach. Administracja George'a W. Busha poparła plan i przeznaczyła na ten cel dziesiątki milionów dolarów. Pieniądze te miały posłużyć na przekształcenie szkół państwowych w szkoły czarterowe. Idea ta budziła wiele sprzeciwu, ponieważ rodzice z rodzin afroamerykańskich obawiali się, że takie reformy doprowadzą do sytuacji, w której jedno z największych osiągnięć ruchu na rzecz praw obywatelskich, czyli zagwarantowanie takich samych standardów edukacyjnych dla wszystkich dzieci w USA, zostanie utracone. Podczas gdy odbudowa miejskiej sieci elektrycznej oraz naprawa zniszczonych wałów przeciwpowodziowych przebiegały w iście żółwim tempie, wyprzedaż państwowych szkół w Nowym Orleanie została przeprowadzona z precyzją i szybkością właściwą akcjom wojskowym. W ciągu dziewiętnastu miesięcy, kiedy to większość uboższych mieszkańców miasta wciąż koczowała z dala od swych domów, państwowy system edukacyjny został zastąpiony przez prywatne szkolnictwo. Przed huraganem Katrina stanowe władze oświatowe zarządzały 123 publicznymi szkołami, teraz władzom tym podlegają jednie 4 takie placówki. Prawie pięć tysięcy nauczycieli zostało zwolnionych, część młodszych pedagogów została zatrudniona przez szkoły prywatne, zaoferowano im jednak niższe płace[7].

Pod koniec grudnia 2004 r. na Oceanie Indyjskim miała miejsce jedna z najbardziej niszczycielskich klęsk żywiołowych ostatnich lat. Fala tsunami pozbawiła życia 250 tysięcy osób, a 2,5 miliona straciło dach nad głową[8]. Pół roku później, N. Klein, przybyła do Sri Lanki, żeby przekonać się, jak postępuje tam odbudowa. Okazało się, że rdzenni mieszkańcy tego rejonu, projekt pomocy rządu nazywali „planem wypędzenia rybaków z plaży". Kiedy minęło niebezpieczeństwo i rodziny rybaków wróciły tam, gdzie kiedyś stały ich domy, zostały przywitane przez policję, która zakazała im odbudowy. „Nowe przepisy", powiedziano im – żadnych domów na plaży, w ogóle niczego w odległości dwustu metrów od znaku, który zostawiła wysoka woda. Większość zgodziłaby się postawić budynki dalej od wody, tylko że we wskazanej odległości brakowało ziemi i w efekcie rybacy nie mieli, dokąd pójść i za co żyć[9].

Według oficjalnej wersji rządowej strefa buforowa została pomyślana, jako środek bezpieczeństwa, mający zapobiec ewentualnym zniszczeniom, jakie mogłoby spowodować kolejne tsunami. Pozornie to rozumowanie miało sens, wiązał się z nim jednak pewien poważny problem – nie obejmowało przemysłu turystycznego. Wręcz przeciwnie, hotele zachęcano, aby zajęły całe cenne wybrzeże, gdzie wcześniej żyli i pracowali rybacy. Dla tubylców żyjących wcześniej z morza strefa buforowa była jedynie wymówką, która pozwoliła władzom zrobić to, co i tak chciały zrobić, nim nadeszła fala: oczyścić plażę z rybaków. Choć bowiem połowy były wystarczające dla rybackich rodzin, nie przekładały

[6] Ibidem, s. 11.
[7] Ibidem, s. 12.
[8] Ibidem, s. 427.
[9] Ibidem, s. 429.

się na wzrost ekonomiczny według miar takich instytucji jak Bank Światowy; dlatego ziemię, na której niegdyś stały chaty rybaków, z pewnością lepiej byłoby przeznaczyć na bardziej dochodowe przedsięwzięcie. Zgodnie z planem rządu federalnego Sri Lanki całe wybrzeże miało zostać przebudowane; z uroczego nadmorskiego miasteczka w hipisowskim stylu zamienić się miało w luksusowy butik dla turystów – pięciogwiazdkowe kurorty z ekskluzywnymi chatkami w cenie 300 dolarów za noc, pomostem dla wodnosamolotów i lądowiskiem dla śmigłowców. W wizjach i projektach „artystów" zabrakło miejsca dla jednego – dla ofiar tsunami[10].

Dwa powyższe przykłady szoku są tylko jednymi z wielu, które można znaleźć w dziele N. Klein. Ta kontrowersyjna publikacja znalazła swoich wielkich zwolenników, jak i przeciwników. Maciej Nowicki z „Magazynu Europa" napisał: „Książka N. Klein, najsłynniejszej intelektualistki świata, to potężne oskarżenie późnego kapitalizmu. Lektura obowiązkowa na czas dzisiejszego kryzysu – także dla tych, którzy nie do końca się z nią zgadzają". Jacek Żakowski z tygodnika „Polityka" stwierdził również: „Kryzys, który zaczął się u schyłku pierwszej dekady XXI w. potwierdza, że solidnie udokumentowane tezy Doktryny szoku – były niestety trafne. Bardziej trafne niż zapewnienia entuzjastów wolnorynkowej wersji globalizacji. Kto chce zrozumieć, co się dzieje ze światem, musi wiedzieć, skąd się wzięła i jak działa neoliberalna szokowa doktryna modernizacyjna"[11]. W zdecydowanej opozycji do powyższych opinii wystąpił przede wszystkim Robert Gwiazdowski z Centrum Adama Smitha: „N. Klein napisała książkę, którą zaczytują się różnej maści przeciwnicy wolnego rynku, zachłystując się jej odorem jak, nie przymierzając, moi studenci ciągnący gdzieś po kątach jakieś skręty. Ciekawe, dlaczego pani N. Klein, lubując się we wstrząsach, nic nie napisała o szoku, jakiemu poddawani są codziennie mieszkańcy Kuby czy Korei Północnej? Może dlatego, że tam dyktatorzy nie sięgnęli po recepty M. Friedmana, więc zgodnie z logiką kanadyjskiej dziennikarki, nie ma tam szoku – ergo, pewnie jest lepiej"[12].

W tym momencie swojej pracy pragnąłbym przejść do wyrażenia własnej opinii, która utożsamia się z chadeckim punktem widzenia. Publikacja N. Klein, to mocny cios dla wojujących, doktrynalnych zwolenników liberalizmu gospodarczego, którym udowadnia, iż globalny kapitalizm nie zwyciężył w pełni demokratycznie. Sama autorka zwraca uwagę na to, że znane są oczywiście przypadki, kiedy reformy rynkowe zostają przyjęte i przeprowadzone w sposób w pełni demokratyczny. Przykładami polityków, którzy w swoim programie zapowiadali taki właśnie pakiet reform i wygrali demokratyczne wybory, mogą być Ronald Reagan w USA (chyba najbardziej znany przypadek) czy niedawno Nicolas Sarkozy we Francji. Jednakże w obu przypadkach politycy ci natrafiali na opór ze strony społeczeństwa i zostali zmuszeni do rewidowania swoich pierwotnych planów. W efekcie ich programy reform polegały na skromniejszych, częściowych zmianach, nie zaś na kompletnej przebudowie systemu. O ile bowiem postulowany przez M. Friedmana model gospodarczy może zostać zrealizowany w warunkach demokratycznych jedynie częściowo, pełna wersja kapitalizmu à la Friedman może zostać zbudowana tylko przez rządy autorytarne.

Problem polega na tym, iż w moim przekonaniu, N. Klein, od zajmowania radykalnego stanowiska również nie stroni. Popiera peronizm, który doprowadził Argentynę do ruiny finansów publicznych i upadku samego Juana Perona. Ciepło

[10] Ibidem, s. 430.
[11] Ibidem, s. 592.
[12] R. Gwiazdowski, *Doktryna szoku: neoliberałowie i prostytutki*, www.gwiazdowski.blogbank.pl, 10 XI 2008.

wypowiada się na temat Salvadora Allende, który wpędził Chile w ogromną katastrofę ekonomiczną. Lubuje się w Hugo Chavezie, którego mimo wszystko nie powinno się nazywać demokratą. Dwadzieścia jeden postulatów Solidarności z 1980 r. uważa za propozycje rysujące wizję trzeciej drogi, a w rzeczywistości były one, nie licząc pierwszych czterech, mających charakter polityczny, walką o lepszy socjalizm. Jednostronnie sądzi, iż Unia Europejska jest projektem zdecydowanie wolnorynkowym, nie zważając na to, że współczesna, europejska socjaldemokracja opowiada się za rozszerzoną integracją wewnątrz naszego kontynentu. Zachwala kooperatyzm, który zakładając samorządność pracowniczą i demokratyczne zarządzanie miejscami pracy, ociera się o komunistyczną arkadię. Być może czyni tak, ponieważ nie potrafi się pogodzić z faktem, że system ekonomiczny oparty na prywatnej własności środków produkcji okazał się, rzecz jasna pomimo wad, rozwiązaniem absolutnie najlepszym, dla którego, przynajmniej na razie, nie ma żadnej alternatywy.

Niemniej ludzie, którzy w dzisiejszych czasach twierdzą, iż państwo absolutnie w ogóle nie powinno angażować się w gospodarkę i tym samym wołają: „kapitalizm – tak, wypaczenia – nie", niczym nie różnią się od osób, które w okresie PRL krzyczały: „socjalizm – tak, wypaczenia – nie". Zarówno jeden system gospodarczy, jak i drugi, prowadzą do różnego rodzaju patologii. Stuprocentowy kapitalizm czy socjalizm, to po prostu utopie. Ich idealne modele istnieją tylko i wyłącznie w podręcznikach. Podążając tropem Józefa Orczyka, sugeruję zatem, aby dla dobra wywodu, wskazać jednocześnie na zalety i wady tych rozwiązań.

Do sukcesów cywilizacyjnych kapitalizmu zaliczyć można:

1) duże zwiększenie wzrostu wydajności pracy liczonej na jednego zatrudnionego,

2) radykalne wydłużenie się długości życia ludzi, zwłaszcza kobiet,

3) zmianę struktury zatrudnienia – nastąpił rozpad społeczeństwa stanowego, gwałtownie przyspieszył się proces przemieszczania się wielkich rzesz ludności ze wsi do miast,

4) znaczne zwiększenie możliwości komunikowania się ludzi, upowszechnienie edukacji wśród szerokich rzesz ludności,

5) w pierwszym okresie przyczynił się do zwiększenia liczby dni przepracowanych w ciągu roku (z ok. 130 do 270) – rozwój ustawodawstwa pracy prowadził jednak stopniowo do ograniczania czasu pracy dzieci, kobiet, a potem i mężczyzn, prowadząc w konsekwencji do pojawienia się kategorii czasu wolnego (m. in. urlopy, skracanie tygodnia pracy) dla coraz większych rzesz ludności[13].

Do zagrożeń cywilizacyjnych kapitalizmu zaliczyć można:

1) dokonywanie zmian zagrażających w sposób nieodwracalny środowisku, w którym żyjemy,

2) wytworzenie podziału na narody - państwa biedne i bogate,

3) pogłębienie i utrwalenie podziału na biednych i bogatych w ramach jednego społeczeństwa, a zwłaszcza powiększanie się udziału w całej populacji ludzi tzw. nieprzystosowanych, wymagających pomocy,

4) nastąpienie erozji funkcjonowania tradycyjnej wielopokoleniowej rodziny, pojawia się gospodarstwo domowe, jako podstawowa komórka społeczna - nie jest ona w stanie sama zaspokoić wszystkich funkcji licznej rodziny, tworząc w ten sposób wyraźne

[13] J. Orczyk, *Polityka społeczna: uwarunkowania i cele*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008, s. 29.

zapotrzebowanie na działanie wyspecjalizowanych instytucji oświatowych, leczniczych, opiekuńczych i kulturalnych, których utrzymanie kosztuje,

5) pojawienie się zjawiska anonimowości społecznej - związane jest to nie tylko z zagrożeniem spontanicznymi rozruchami społecznymi, ale i poczuciem osamotnienia jednostki, jej nieumiejętnością twórczego zaistnienia[14].

W sferze ekonomicznej pozytywny wpływ socjalizmu upatrywać można w:

1) zmniejszeniu skali wahań koniunkturalnych i tym samym utrzymywaniu bardziej wyrównanego tempa rozwoju w dłuższym okresie czasu,

2) utrzymywaniu spokoju społecznego - można go traktować, jako czynnik sprzyjający inwestowaniu i lepszemu wykorzystaniu zasobów pracy,

3) pełniejszym dostępie społeczeństwa do edukacji, co wyraża się m. in. lepszym przygotowaniem do pracy, łatwiejszą zmianą kwalifikacji, większą skłonnością do migracji, wydłużaniem okresu aktywności zawodowej itp.,

4) w zachęcaniu do oszczędzania zasobów, ochrony środowiska, a ponadto stwarzaniem preferencji dla technicznej modernizacji i ochrony pracy itp., co daje efekty w dłuższym okresie czasu[15].

W sferze ekonomicznej negatywny wpływ socjalizmu upatrywać można w:

1) dodatkowym obciążeniu przedsiębiorstw, co zmniejsza ich konkurencyjność, zwiększa koszty tworzenia nowych miejsc pracy,
2) utrudnieniu w przystosowaniu gospodarki do zmian wydajności i koniunktury w świecie,
3) przeciążeniu budżetu państwa, co sprzyja nieefektywnemu wydatkowaniu środków,
4) tworzeniu i utrzymywaniu kosztownych instytucji utrudniających funkcjonowanie gospodarki, demotywujących pracowników,
5) sprzyjaniu powstawania tzw. szarej strefy[16].

Chłodna i rzetelna analiza J. Orczyka dowodzi, że obydwie koncepcje polityczne zawierają mocne, jak i słabe strony, a najgorszym rozwiązaniem jest radykalizm, nakazujący kurczowe trzymanie się doktryny. Podsumowując, myślę, że całą sztuką w przyszłości będzie znalezienie złotego środka pomiędzy składowymi zrównoważonego rozwoju: społeczeństwem, środowiskiem i ekonomią. Do tej filozofii doskonale pasuje cytat Johna M. Keynesa: „politycznym problemem ludzkości jest połączenie trzech rzeczy: efektywności ekonomicznej, sprawiedliwości społecznej i indywidualnej wolności”[17].

Bibliografia

George S., *Another world is possible*, „The Nation magazine”, 18 II 2002.

Gwiazdowski R., *Doktryna szoku: neoliberałowie i prostytutki*, www.gwiazdowski.blogbank.pl, 10 XI 2008.

Keynes J. M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2003.

[14] Ibidem, s. 30.

[15] M. G. Schmidt, *Sozialpolitik in Deutschland: Historische Entwicklung und internationaler Vergleich*, Leske & Budrich, Opladen 1998, s. 182-203.

[16] Ibidem, s. 182-203.

[17] J. M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2003, s. 9.

Klein N., *Doktryna szoku,* Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009.

Klein N., *No logo*, Świat Literacki, Warszawa 2004.

Orczyk J., *Polityka społeczna: uwarunkowania i cele*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008.

Schmidt M. G., *Sozialpolitik in Deutschland: Historische Entwicklung und internationaler Vergleich*, Leske & Budrich, Opladen 1998.

Anna Kamińska[1]

1.2.4. PUBLICZNOPRAWNE INSTRUMENTY ZWIĘKSZANIA EFEKTYWNOŚCI GOSPODARKI WODNEJ W POLSCE PRZY POSZANOWANIU ZASADY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU – PROBLEMATYKA ZBIORNIKÓW RETENCYJNYCH

Dekretem nie można zmienić obyczajów, ani odwrócić powodzi.

Wilhelm Lenz

I. Wstęp

Nawracający problem powodziowy w Polsce stał się stałym elementem debaty publicznej, która cyklicznie odradza się w okresie wzbierania rzek. Pomimo przyspieszającego rozwoju technologicznego woda jako żywioł nadal stanowi poważne zagrożenie i wymaga przedsięwzięcia stosownych środków w celu zniwelowania ryzyka powodzi oraz zapobieżenia jej ewentualnym skutkom. Jednym z najbardziej typowych działań podejmowanych w ramach szeroko pojętej ochrony przeciwpowodziowej jest wznoszenie budowli hydrotechnicznych, w tym budowa zbiorników retencyjnych, których zadaniem jest zatrzymanie fali powodziowej i wyrównanie przepływów w rzece poniżej budowli piętrzącej.

Należy na wstępie zaznaczyć, że rozwiązanie wielu problemów natury faktycznej ma ścisły związek z regulacjami prawnymi, w których należy poszukiwać skutecznych instrumentów działania. Na przestrzeni ostatnich kilku lat polskie ustawodawstwo wzbogaciło się o szereg nowych przepisów w zakresie prawa wodnego, będących śmiałym krokiem naprzód w dziedzinie walki z okresowym nadmiarem wody, które potencjalnie mogą przyczynić się do ujarzmienia i wykorzystania tego żywiołu w nadchodzącej przyszłości.

II. Zakres pojęciowy zbiornika retencyjnego

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. Nr 89, poz. 414), prezentując szersze pojęcie nieruchomości niż jego rozumienie cywilistyczne[2], obejmuje tą kategorią także zbiorniki retencyjne. Przedmiotowe pojęcie występuje w szeregu aktów prawnych, ale ustawodawca zaniechał utworzenia jego definicji legalnej. Skutkuje to koniecznością dokonywania wykładni przez organy administracji i sądy. Jednakże z uwagi na dokonywanie interpretacji *ad casum* brakuje jednolitego orzecznictwa w tej materii. Według jednego z przyjętych poglądów *„zbiornikiem retencyjnym jest zbiornik zbudowany przede wszystkim po to, aby prowadzić racjonalną gospodarkę wodną na danym terenie, przez którą należy rozumieć gromadzenie wody w czasie nadmiaru i jej wykorzystanie w okresach niedoboru zgodnie z art. 80 ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. - Prawo wodne.*

---

[1] Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, kierunek: prawo, IV rok.

[2] A. Gomułowicz, J. Małecki, *Podatki i prawo podatkowe*, LexisNexis 2010, str. 709

Ustalając charakter zbiornika należy zatem zbadać zasadnicze przeznaczenie i cel wybudowania zbiornika[3]".

III. Zbiornik retencyjny w świetle zasady zrównoważonego rozwoju

Zasada zrównoważonego rozwoju została wyrażona w art. 5 polskiej Konstytucji[4]. Daje ona wyraz dążeniom ustawodawcy do wielopłaszczyznowego rozwoju, przy ustanowieniu bezpiecznych granic limitują działania organów wykonawczych oraz samej legislatywy[5]. Polski ustawodawca, dla celów jednolitego rozumienia przedmiotowego pojęcia, utworzył definicję legalną, według której zrównoważony rozwój należy rozumieć jako „*taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń*[6]". Analizując przytoczoną definicję należy zauważyć, iż idea budowy zbiorników retencyjnych mieści się w granicach tej definicji, a cel ich konstruowania sprowadza się do zaspakajania potrzeb ludności pod względem zaopatrzenia w wodę oraz do ich funkcji ochronnej spełnianej wobec ludności i mienia. Zbiorniki retencyjne przyczyniają się do zapewnienia równowagi w przyrodzie poprzez harmonizację procesów naturalnych. W konsekwencji sprzyjają realizacji idei zrównoważonego rozwoju w praktyce, która, obok obowiązku ochrony środowiska naturalnego, zawiera w sobie także nakaz budowania „*stosownej infrastruktury niezbędnej dla - uwzględniającego cywilizacyjne potrzeby - życia człowieka i poszczególnych wspólnot*[7]".

IV. Wybrane źródła finansowania inwestycji przeciwpowodziowych ze środków krajowych

Proces budowy zbiornika retencyjnego jest czasochłonny i wymaga zaangażowania pokaźnej ilość środków pieniężnych. Taka charakterystyka rodzi pytanie o najlepsze formy finansowania wiążące się z gwarancją względnie stałego i przewidywalnego poziomu środków przeznaczonych na ich realizację, co umożliwi rozsądne rozplanowanie realizacji inwestycji w czasie.

Większość inwestycji tego rodzaju jest finansowana ze środków budżetowych. Budżet państwa ma charakter prognostyczny i nie jest prawnie wiążący, wobec czego uwzględnienie w nim wydatków na określone cele nie stanowi podstawy roszczeń osób trzecich wobec państwa, jednostek samorządu terytorialnego ani pozostałych jednostek sektora finansów publicznych[8]. Konsekwencją jest brak uprzedniej informacji, jak wysokie fundusze zostaną przeznaczone na budowę zbiorników retencyjnych w danym okresie rozliczeniowym, co uniemożliwia właściwe rozplanowanie inwestycji i utrudnia jej realizację. Bolączką innej natury jest wymóg wykorzystania otrzymanej dotacji

[3] L. Etel, Opinia w sprawie zasad opodatkowania zbiornika wodnego elektrowni w: Przegląd podatków lokalnych i finansów samorządowych 2005 r., Nr 7-8, str. 4

[4] Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483)

[5] B. Banaszak, komentarz do art. 5 Konstytucji RP w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, C.H.Beck, 2009 r., wyd.: 1, Opubl: Legalis

[6] Art. 3 pkt 50 ustawy a dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. Nr 62, poz. 627)

[5] Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 06.06.2006 r., K 23/05, OTK-A 2006, Nr 6, poz. 62, Opubl.: Legalis

[8] Art. 51 ust. 1 i 2 ustawy o finansach publicznych z dnia 27 sierpnia 2009 r. (Dz.U. Nr 157, poz. 1240)

w określonym przedziale czasowym, co z założenia wyklucza możliwość kumulacji środków. *„Po upływie wyznaczonego terminu nie ma podstaw do dokonania z dotacji określonego wydatku, bowiem środki publiczne stanowiące dotację celową nie pozostają już w dyspozycji jednostki, która ją otrzymała. Wydatek z takich środków jest przekroczeniem zakresu upoważnienia do wydatków ze środków publicznych*[9]*”.* Kwoty niewykorzystane podlegają obowiązkowi zwrotu. Zasygnalizowane problemy powodują, że dotacja budżetowa jest niepewnym źródłem finansowania, co stanowi istotną wadę przy inwestycji o tej skali, ale niewątpliwie, gdy zostanie przyznana, stanowi istotny wkład w realizację inwestycji.

Powyższe komplikacje nie występują w odniesieniu do instytucji funduszy celowych. Mogą zostać zdefiniowane jako „*forma powiązania określonego rodzaju wydatków z określonym rodzajem dochodów*”[10]. Fundusze celowe, tworzone w drodze ustawy[11], cechuje nieograniczony okres finansowania. Stanowi to gwarancję większej elastyczności przy realizacji inwestycji, a także pozwala na gromadzenie środków. Biorąc pod uwagę powyższe względy, fundusz jest właściwą formą finansowania inwestycji długoterminowej, jaką jest budowa zbiornika retencyjnego. Dla potrzeb finansów państwa wydzielenie z budżetu funduszu celowego jest korzystne z uwagi na fakt, iż środki przekazywane na jego cele nie będą księgowane jako wydatki budżetowe, a więc nie przyczynią się do powiększenia deficytu budżetowego. Jednakże z perspektywy ekonomicznej obydwie sytuacje są tożsame.

Budowa zbiorników retencyjnych jest częściowo finansowana ze środków pozostających w dyspozycji Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej[12], który prowadzi samodzielną gospodarkę finansową na podstawie rocznych planów finansowych sporządzanych w układzie zadaniowym. Jego przychody stanowią wpływy uzyskane z tytułu opłat i kar za korzystnie ze środowiska[13]. Zgodnie z art. 400q ustawy Prawo ochrony środowiska, prowadzenie gospodarki finansowej przez Narodowy Fundusz oraz fundusze wojewódzkie ma zapewniać jednolity sposób „*przeznaczania środków publicznych na realizację zasady zrównoważonego rozwoju oraz przestrzegania ładu finansów publicznych*”.

Przykładowo wymienione metody finansowania ochrony przeciwpowodziowej umożliwiają realizację inwestycji ze środków krajowych, które jako bezzwrotne, powinny mieć pierwszeństwo przed kapitałem zagranicznym przyczyniającym się do powiększenia deficytu państwa. Do obcych źródeł należą m.in. dotacje unijne oraz pożyczki z Banku Światowego i Banku Rozwoju Rady Europy, które podlegają zwrotowi z oprocentowaniem, a możliwość ich wykorzystania jest limitowana w czasie.

V. Interes jednostki a interes ogółu, czyli problem praw do gruntu

Propozycje budowy kolejnych zbiorników retencyjnych napotykają barierę w postaci niedoboru gruntów pozostających w dyspozycji gmin lub Skarbu Państwa, co pośrednio dotyka delikatnej kwestii prawa własności. Wiele z terenów o charakterze strategicznym z punktu widzenia ochrony przeciwpowodziowej znajduje się w rękach prywatnych,

[9] Orzeczenie Głównej Komisji Orzekającej z dnia 15 stycznia 2004 r., DF/GKO/Odw.-2/2/2003

[10] E. Chojna-Duch, *Podstawy finansów publicznych i prawa finansowego*, LexisNexis, wyd. 1, Warszawa 2012, str. 191

[11] Art. 29 ustawy o finansach publicznych z dnia 27 sierpnia 2009 r. (Dz.U. Nr 157, poz. 1240)

[12] Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej został utworzony w drodze ustawy Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r. (Dz.U. Nr 62, poz. 627)

[13] Art. 277 ust. 4 ustawy Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r. (Dz.U. Nr 62, poz. 627)

z których to rąk Skarb Państwa i samorząd terytorialny jest zmuszony je odebrać, czemu towarzyszą energiczne protesty osób uprawnionych. Nie umniejszając znaczenia przypisywanego własności prywatnej i przychylając się do poglądu, iż prawo władności jest najważniejszym, jako najpełniejsze, z praw majątkowych, należy wskazać, iż nie ma charakteru absolutnego i podlega ograniczeniom, co ustrojodawca jednoznacznie przesądza w ust. 2 art. 21 Konstytucji RP. W art. 64 Konstytucji tworzy zaś konkretne prawa podmiotowe i ustanawia podstawę dla środków ich ochrony[14]. Ale jednocześnie Trybunał Konstytucyjny stwierdził, iż *„sam nakaz zbycia określonej rzeczy nie przekracza jeszcze granicy istoty prawa własności i może być w pewnych szczególnych okolicznościach konstytucyjnie dopuszczalny*[15]. W przypadku, gdy dochodzi do *„zderzenia się interesu indywidualnego (prywatnoprawnego) z interesem ogółu (publicznoprawnym)*[16]*”, p*rawo własności może, a nawet powinno zostać ograniczone. Szczególną sytuacją, w której należy uznać prymat interesu ogółu nad uprawnieniami jednostki jest stan zagrożenia powodziowego. Odnosząc się do kwestii ingerencji w prawo własności należy wyraźnie zaznaczyć, iż osoba pozbawiana własności lub innych praw na nieruchomości również zalicza się do kręgu beneficjentów realizowanej inwestycji przeciwpowodziowej. Od dawna prawu polskiemu znane są mechanizmy przejmowania własności nieruchomości dla celów publicznych, co jest czynione za stosownym odszkodowaniem, ale ustawodawca postanowił pójść o krok dalej i wyodrębnił z kategorii postępowań wywłaszczeniowych problematykę przejmowania gruntów dla celów ochrony przeciwpowodziowej.

Przejęcie własności nieruchomości przez Skarb Państwa lub jednostkę samorządu terytorialnego było do niedawna przedmiotem regulacji ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. Nr 89, poz. 414), która przewiduje wieloetapowe postępowanie wywłaszczeniowe nastręczające w praktyce wiele trudności. Doświadczenia powodziowe z 2010 r. uświadomiły konieczność szybkiego podjęcia działań prewencyjnych i naprawczych, co skłoniło ustawodawcę do wprowadzenia istotnej modyfikacji w stosunku do wspomnianej procedury. Jej owocem było uchwalenie ustawy z dnia 8 lipca 2010 r. o szczególnych zasadach przygotowania do realizacji inwestycji w zakresie budowli przeciwpowodziowych (Dz.U. Nr 143, poz. 963). Zgodnie z jej postanowieniami, gdy zostanie ustalona lokalizacja planowanego zbiornika retencyjnego, co może nastąpić poprzez jej uwzględnienie w planie miejscowym bądź w drodze decyzji o warunkach zabudowy lub o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, na wniosek inwestora uruchamia się procedurę przewidzianą w ustawie mającą skróconą formę w stosunku do dotychczas znanych postępowań. Dodatkowym uproszczeniem jest rozwiązanie, zgodnie z którym wojewoda, na wniosek inwestora uzasadniony interesem społecznym lub gospodarczym, nadaje decyzji o pozwoleniu na realizację inwestycji rygor natychmiastowej wykonalności, w wyniku czego nieruchomość ma zostać wydana w ciągu 90 dni od dnia wydania decyzji[17]. Możliwe byłoby także dokonanie zamiany nieruchomości z wyrównaniem wartości, które to rozwiązanie zostało już przez ustawodawcę wprowadzone[18.]

---

[14] B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, C.H.Beck, 2009r., wyd. 1, Opub: Legalis*.

[15] Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 2001-10-30, K 33/00, Opubl: *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, 2001 r., Nr 7, poz. 217.

[16] *red.T. Dybowski, Prawo rzeczowe*, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 3, C.H.Beck, 2007r., Opubl.: Legalis

[17] Art. 25 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 8 lipca 2010 r. o szczególnych zasadach przygotowania do realizacji inwestycji w zakresie budowli przeciwpowodziowych (Dz.U. Nr 143, poz. 963).

[18] Przykładowo. art. 23, tamże.

Regulacja przeciwpowodziowa została uzupełniona poprzez dodanie działu Va[19] do ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (Dz.U. Nr 115, poz. 1229), w którym ustawodawca wprowadził obowiązek sporządzania map zagrożenia powodziowego[20] dla celów identyfikacji obszarów szczególnie zagrożonych możliwością wystąpienia powodzi. Obejmuje je całkowity zakaz dokonywania na nich wszelkiego rodzaju czynności, które mogą doprowadzić do zwiększenia ryzyka powodziowego, w tym wznoszenia na nich budowli, jak przewidziano w art. 88l. W przypadku niezastosowania się do dyspozycji przepisu i podjęcia takich działań organ właściwy może nakazać przywrócenie stanu poprzedniego na koszt naruszyciela, o czym stanowi art. 88o ust.1. Dodatkowe zakazy mogą zostać wprowadzone w drodze aktu prawa miejscowego na podstawie delegacji ustawowej zawartej w art. 88m. Jest to istotne uprawnienie dla jednostek samorządu terytorialnego, zwłaszcza dla gmin, które mają największą świadomość procesów naturalnych i działań inwestycyjnych podejmowanych na ich terenie.

Powyższe uregulowania nie rozwiązują problemu zabudowań już istniejących na terenach zagrożonych ryzykiem powodzi. Trudno oczekiwać od państwa, by podjęło się ich rychłego wykupu z uwagi na koszty. W związku z powyższym konieczne jest podjęcie środków, które przynajmniej umożliwią przejęcie terenów o szczególnym znaczeniu strategicznym dla celów ochrony przeciwpowodziowej. Tego rodzaju możliwość powstałaby w przypadku ograniczenia przez ustawodawcę prawa zbycia nieruchomości znajdujących się we wspomnianych strefach na rzecz osób trzecich poprzez przyznanie pierwszeństwa ich nabycia stosownej jednostce samorządu terytorialnego lub Skarbowi Państwa – analogicznie do uregulowanego przez ustawę z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93) prawa pierwokupu[21], ale o charakterze bezwzględnym. Obecne prawo polskie nie przewiduje takiej możliwości, w związku z czym propozycja może być rozpatrywana jedynie w kategorii postulatów *de lege lata*.

VI. Warunki nabycia uprawnienia do uiszczania podatku w stawce preferencyjnej

Zbiorniki retencyjne, jako nieruchomości[22] w rozumieniu ustawy Prawo budowlane[23], podlegają preferencyjnemu opodatkowaniu na mocy art. 1a ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 1991 Nr 9, poz. 31). Wysokość maksymalnej stawki podatkowej jest uregulowana w ustawie i corocznie jest dookreślana przez Ministra Finansów w drodze obwieszczenia.

Wysokość stawki podatkowej, w granicach zakreślonych przez ustawodawcę, określa rada gminy, która jest równocześnie uprawniona do przyznawania ulg podatkowych na podstawie art. 7 ust. 3 cytowanej ustawy. Zachętę finansową dla gmin do korzystania ze wspomnianego uprawnienia stanowi rekompensata obciążeń związanych z ich przyznawaniem poprzez zwrot utraconych dochodów ze środków wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej[24]. Jednakże dokonywanie zwolnień od podatku na podstawie wspomnianej normy kompetencyjnej wymaga wyraźnego określenia

[19] Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy - Prawo wodne oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 15 lutego 2011 r.).
[20] Art. 88d, tamże.
[21] Art. 596 i n. ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93).
[22] A. Gomułowicz, J. Małecki, Podatki i prawo podatkowe, LexisNexis 2010, str. 709.
[23] Art. 3 pkt 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz.U. z 1994 Nr 89, poz. 414).
[24] Art. 7 ust. 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. Nr 9, poz. 31).

kręgu podmiotów uprzywilejowanych, aby nie narazić się na zarzut generalnego uchylenia obowiązku podatkowego[25], które w świetle obowiązującego prawa jest niedopuszczalne.

Ustalając dla celów podatkowych, czy dany obiekt zalicza się do kategorii zbiorników retencyjnych, sądy posługują się ścieśniającą wykładnią językową pojęcia zbiornika retencyjnego. Jak stwierdził Wojewódzki Sąd Administracyjny z siedzibą w Gliwicach[26], „*niedopuszczalne jest doszukiwanie się znaczenia normy prawnej wbrew jej oczywistemu literalnemu brzmieniu. W szczególności dotyczy to wszelkiego rodzaju ulg i zwolnień podatkowych, które jako wyjątki od zasady sprawiedliwości podatkowej, powszechności i równości opodatkowania winny być interpretowane według wykładni językowej*". W uzasadnionych wypadkach możliwa jest interpretacja przepisu w drodze wykładni celowościowej, która jednakże „*nie może być stosowana w oderwaniu od wykładni językowej i wbrew tej wykładni*[27]". Orzecznictwo stawia szereg warunków, które dany obiekt hydrotechniczny musi spełnić, aby mógł zostać uznany za zbiornik retencyjny i tym samym, aby możliwe było uiszczanie od niego podatku w stawce preferencyjnej. Przykładowo, nabycie przedmiotowego uprawnienia jest uzależnione od ziszczenie się warunku zajęcia nieruchomości gruntowej pod zbiornik retencyjny w danym roku podatkowym (I SA/Gl 594/2008[28]), przy czym stawka preferencyjna nie przysługuje w przypadku, gdy prace nad obiektem zatrzymały się na etapie planowania lub zostały zakończone zaledwie w części (I SA/Wr 152/09[29]). Wymagane jest ukończenie budowy i uzyskanie *„stosownego pozwolenia wodnoprawnego oraz odbioru technicznego, który świadczyłby o zakończeniu prac inwestycyjnych (budowlanych) i oddaniu tego zbiornika (obiektu) do użytkowania*[30]", przy jednoczesnym spełnieniu warunku wpisu do ewidencji gruntów[31], który ma charakter wiążący dla organów podatkowych[32] i jednocześnie przesądza o charakterze nieruchomości.

Restrykcyjne podejście sądów polskich nasuwa pytanie o celowość dokonywania tak wąskiej wykładni przepisów podatkowych odnoszących się do zbiorników retencyjnych, które, należy zauważyć, realizują cele publiczne. W sprawie o sygnaturze akt I SA/Gl 594/08[33] strona skarżąca dokonała wykładni historycznej, podnosząc, iż „*stawka dotycząca zbiorników retencyjnych została wprowadzona z dniem 1 stycznia 1997 r. obok istniejącej już stawki dotyczącej gruntów związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą i w tym brzmieniu obowiązywała do końca 2002 r. Od 1 stycznia 2003 r. do definicji legalnej gruntów związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej (art. 1a ustawy o podatkach i opłatach lokalnych) dodano sformułowanie, że grunty pod jeziorami, zajęte*

[25] Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 21 grudnia 1993 r., sygn. akt SA/Kr 2394/93, Opubl: *Wspólnota* 1994 r., nr 18, str. 18.

[26] Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba w Gliwicach 2008-11-06, sygn. akt I SA/Gl 596/08, Opubl: Legalis.

[27] Wyrok NSA z dnia 7 października 1992 r. sygn. akt SA/PO 1167/92, Opubl.: *Wspólnota* 1993/40/18

[28] Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 6 listopada 2008 r., sygn. akt I SA/Gl 594/2008, Opubl.: Lex.

[29] Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba we Wrocławiu z 2009-06-16, sygn. akt I SA/Wr 152/09, Opubl: Legalis.

[30] Tamże.

[31] *B. Pahl*, Opodatkowanie gruntów zajętych pod budowę zbiornika wodnego, PPLiFS 2008, Nr 6.

[32] Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba w Gliwicach 2008-11-06, I SA/Gl 595/08, Opubl: Legalis, I SA/Gl 595/08.

[33] Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego z siedzibą w Gliwicach z 6 listopada 2008 r., sygn. akt I SA/Gl 594/08, Opubl: *Przegląd Orzecznictwa Podatkowego* rok 2009, nr 2, poz. 31, str. 172.

na zbiorniki wodne retencyjne lub elektrownie wodne nie są objęte tą definicją[34]". Argument odnoszący się do konieczności wzięcia pod uwagę *ratio legis* przepisu i intencji ustawodawcy zdaje się być przekonywający, aczkolwiek Sąd nie podzielił racji skarżącego. Wykładnia przepisów podatkowych z założenia jest wykładnią ścisłą, ale z uwagi na cele, jakim zbiorniki retencyjne służą, należy przemyśleć kwestię, czy orzecznictwo sądowe zmierza w tej materii we właściwym kierunku. Z uwagi jednak na wskazaną utrwaloną tendencję orzeczniczą pożądanym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie ustawowej definicji pojęcia „zbiornika retencyjnego".

Trudna sytuacja Polski pod względem zasobów wodnych i nawracający problem powodziowy skłania do rozważania rozszerzenia rozumienia pojęcia zbiornika retencyjnego pod kątem ewentualnego uprzywilejowania podatkowego szerszej grupy podmiotów podejmujących się jego budowy. Należałoby rozważyć objęcie stawką preferencyjną także innych zbiorników sztucznych, których funkcją uboczną jest retencja, o ile ich możliwości retencyjne są na tyle wysokie, że w przypadku zajścia ryzyka powodziowego byłyby użyteczne dla celów zatrzymania części wód powodziowych. W szczególnym stopniu powinno się to odnosić do zbiorników usytuowanych w okolicach objętych szczególnym ryzykiem powodziowym. Ocenia się, że istniejące zbiorniki retencyjne w Polsce mogą zatrzymać zaledwie 6%[35] rocznego dopływu wód w kraju; taki poziom jest niepokojąco niski zarówno z uwagi na zagrożenie powodzią, jak i suszą. Prowadzi to do konkluzji, że w interesie państwa leży zachęcanie inwestorów do wznoszenia zbiorników wodnych, zwłaszcza na terenach szczególnie zagrożonych, m.in. za pośrednictwem argumentów o charakterze finansowym.

VII. Zbiorniku, zarabiaj na siebie

Podstawowym zadaniem zbiorników retencyjnych jest retencja wody. Nie ma jednak przeszkód ku temu, aby rozszerzyć wachlarz ich funkcji, pod warunkiem poszanowania pierwszeństwa ich roli podstawowej, zwłaszcza w przypadku, gdy spełnianie tych zadań będzie generowało zyski pokrywające w części koszty ich utrzymania.

Akweny stanowią atrakcję dla osób w różnym wieku, dzięki czemu zbiorniki retencyjne mogą pełnić korzystną z punktu widzenia finansowego funkcję rekreacyjno-turystyczną. Można przykładowo otworzyć wypożyczalnię sprzętu pływającego, a także wyodrębnić część zbiornika na kąpielisko. Wędkarzy zapewne zainteresowałby pomysł zarybienia akwenu i wydzielenia dla nich stanowisk do wędkowania. Niektóre ze zbiorników są także otaczane ścieżkami pieszo-rowerowymi, stanowiąc atrakcję dla spacerowiczów i rowerzystów. Możliwości kreatywnego wykorzystania zbiorników retencyjnych są praktycznie nieograniczone, co powinno zostać wykorzystane przez gminy.

VIII. Uwagi końcowe i wnioski

Zbiorniki retencyjne stanowią ważny element realizacji ważkiego celu publicznego, którym jest ochrona przeciwpowodziowa, a także nieobjęta zakresem niniejszego opracowania funkcja gromadzenia wody. Doniosłość problemu skłoniła ustawodawcę do wprowadzenia w prawie polskim szeregu rozwiązań ułatwiających realizację kolejnych etapów konstruowania zbiorników wodnych, począwszy od zebrania funduszy po etap

[34] Tamże.

[35] J. Zimny, J. Sokołowski, R. H, Kozłowski, *Ratujmy zasoby wody i gospodarkę wodną,* „Nowy Przegląd Wszechpolski", 2005 r., nr 1-2, str. 42-44.

eksploatacji. Jednakże niektóre z przepisów wymagają doprecyzowania, a niektóre uzupełnienia. Szczególnie odczuwalny jest brak definicji ustawowej zbiornika retencyjnego, co wydaje się być w większym stopniu przeoczeniem niż wyrazem racjonalnego działania ustawodawcy. Zauważając ewentualne niedociągnięcia ustawodawcy, należy docenić postępy, jakie poczyniło prawodawstwo polskie w zakresie regulacji prawnych dotyczących ochrony przeciwpowodziowej i można jedynie wyrazić żal, że do zmian doszło tak późno i wyniku dramatycznych wydarzeń. Wszelkie regulacje prawne odnoszące się do problematyki zbiorników retencyjnych powinny być tworzone ze świadomością ich istoty oraz roli, jaką odgrywają w ochronie ludzi i mienia przed niedającym się kontrolować żywiołem.

Bibliografia:

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483) Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93).

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz.U. z 1994 Nr 89, poz. 414).

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. Nr 9, poz. 31).

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. Nr 62, poz. 627).

Ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r. (Dz.U. Nr 62, poz. 627).

Ustawa o finansach publicznych z dnia 27 sierpnia 2009 r. (Dz.U. Nr 157, poz. 1240).

Ustawy z dnia 8 lipca 2010 r. o szczególnych zasadach przygotowania do realizacji inwestycji w zakresie budowli przeciwpowodziowych (Dz.U. Nr 143, poz. 963).

Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy - Prawo wodne oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 15 lutego 2011 r.).

Orzecznictwo:

Wyrok TK z 30 października 2011 r., K 33/00, Opubl: *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, 2001 r., Nr 7, poz. 217

Wyrok TK z 6 czerwca 2006 r., K 23/05, OTK-A 2006, Nr 6, poz. 62, Opubl.: Legalis

Wyrok NSA z 7 października 1992 r. sygn. akt SA/PO 1167/92, Opubl.: Wspólnota 1993/40/18

Wyrok NSA z 21 grudnia 1993 r, sygn. akt SA/Kr 2394/93, Opubl: Wspólnota 1994.

Wyrok WSA w Gliwicach z 6 listopada 2008 r., sygn. akt I SA/Gl 594/2008, Opubl.: Lex.

Wyrok WSA w Gliwicach z 6 listopada 2008 r., I SA/Gl 595/08, Opubl: Legalis.

Wyrok WSA w Gliwicach z 6 listopada 2008 r., sygn. akt I SA/Gl 596/08, Opubl: Legalis.

Wyrok WSA we Wrocławiu z 16 czerwca 2009 r., sygn. akt I SA/Wr 152/09, Opubl: Legalis.

Orzeczenie GKO z 15 stycznia 2004 r., DF/GKO/Odw.-2/2/2003.

Komentarze:

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, C.H.Beck, 2009 r., wyd.: 1, Opubl: Legalis.

Dybowski T., *Prawo rzeczowe*, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 3, C.H.Beck, 2007r., Opubl. Legalis .

Opracowania:

Chojna-Duch E., *Podstawy finansów publicznych i prawa finansowego*, LexisNexis, wyd. 1, Warszawa 2012.

Gomułowicz A. Małecki, J. *Podatki i prawo podatkowe*, LexisNexis 2010.

Artykuły prasowe:

Etel L., *Opinia w sprawie zasad opodatkowania zbiornika wodnego elektrowni* w: *Przegląd podatków lokalnych i finansów samorządowych* 2005 r., Nr 7-8.

Pahl B., Opodatkowanie gruntów zajętych pod budowę zbiornika wodnego, PPLiFS ’08, nr 6.

Zimny J., Sokołowski J., R. H, Kozłowski, *Ratujmy zasoby wody i gospodarkę wodną,* „Nowy Przegląd Wszechpolski”, 2005 r., nr 1-2

Edyta Banach[1]

1.2.5. WPŁYW HARMONIZACJI PODATKOWEJ NA ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ SYSTEMÓW PODATKOWYCH W UNII EUROPEJSKIEJ

Różnorodność systemów podatkowych sąsiadujących ze sobą państw Unii Europejskiej rodzi potrzebę ich ujednolicenia. Wprowadzenie jednego systemu podatkowego dla wszystkich krajów wchodzących w skład Unii Europejskiej wydaje się jednak mało prawdopodobne, natomiast wydaje się być możliwym zaimplementowanie rozwiązań pośrednich tj. ujednolicenie stawek podatkowych, usystematyzowanie ulg i zwolnień podatkowych, wprowadzenie wspólnego systemu podatku od wartości dodanej. W działaniach Unii Europejskiej w tym zakresie wyróżnia się przede wszystkim zrównoważenie celów politycznych i ekonomicznych wynikających ze znaczenia systemów podatkowych, stąd waga, jaką organy Wspólnoty przywiązują do prowadzenia spójnej polityki podatkowej. Na Unii Europejskiej spoczywa odpowiedzialność nie tylko za kształtowanie tej polityki, lecz również za to, że europejski system podatkowy będzie podlegał zrównoważonemu rozwojowi. Doświadczenia ostatnich lat wskazują, że kompromis w zakresie wypracowania rozwiązań dotyczących systemów podatkowych jest niezbędny, aby sprostać oczekiwaniom zrównoważonego rozwoju tych systemów. Pojawia się konieczność współdziałania na szczeblu europejskim w ustanawianiu oraz realizacji priorytetów. Przyjęcie bowiem wspólnej płaszczyzny porozumienia oraz wspólnych celów strategicznych pozwala na wypracowanie zasad mających na celu zrównoważoną integrację podatkową. Procesem, który ma do tego doprowadzić jest harmonizacja podatkowa, która polega na dążeniu do ujednolicenia prawa poprzez uzgadnianie, dostosowywanie oraz zespalanie poszczególnych elementów w jedną całość[2]. W świetle Traktatu Rzymskiego[3] harmonizacja oznacza proces normatywnego dostosowywania się systemów prawnych poszczególnych państw w celu zapewnienia właściwego funkcjonowania jednolitego rynku europejskiego. Harmonizacja rozumiana w ten sposób zakłada najpierw ustalenie treści i zakresu norm obowiązujących w ramach Wspólnoty, a następnie zaimplementowanie ich w poszczególnych krajach członkowskich[4].

Harmonizacja systemów podatkowych odbywa się przy zastosowaniu metod legislacyjnych przyjętych w Unii Europejskiej. Do aktów prawnych służących jej realizacji należą: dyrektywy, rozporządzenia, decyzje, zalecenia i opinie.

Dyrektywa jest podstawowym aktem prawnych służącym harmonizacji prawa podatkowego. Wyznacza ona cele, jakie państwa członkowskie mają osiągnąć, pozostawiając im jednocześnie wybór środków za pomocą, których te cele mają zostać osiągnięte. Oznacza to, że każde państwo samo wybiera formy i metody służące realizacji celu zapisanego w dyrektywie, jak również samo wybiera akt prawny, za pomocą którego

---

[1] Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, III rok, III°, Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie.

[2] Z. Brodecki, *Prawo europejskiej integracji*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000, str. 94.

[3] Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2 z późn. zm.)

[4] A. Pomorska, J. Szołno-Koguc, K. Wójtowicz, *Proces dostosowywania polskich podatków pośrednich do standardów Unii Europejskiej*, UMCS, Lublin 2003, str. 33.

treść dyrektywy jest implementowana do przepisów krajowych[5]. Dyrektywa przewiduje określony termin transpozycji wytycznych do prawa krajowego. Rozporządzenie, w przeciwieństwie do dyrektywy zaczyna obowiązywać na takiej samej zasadzie, jak prawo krajowe, wszystkie państwa członkowskie z efektem natychmiastowym. Co oznacza, ze uchwalenie rozporządzenia powoduje jego automatyczne zastosowanie w poszczególnych krajach bez potrzeby podejmowania jakichkolwiek działań przez władze krajowe. Natomiast decyzje, w odróżnieniu od rozporządzenia mają charakter zindywidualizowany i wiążący, dotyczą konkretnych przypadków. Zalecenia i opinie nie są wiążące dla adresata, pozwalają instytucjom unijnym na wyrażenie stanowiska w określonych kwestiach[6].

Analizując pojęcie harmonizacji podatkowej należy wskazać, że w literaturze przedmiotu harmonizacja definiowana jest w różny sposób, uzależniony przede wszystkim od rozwoju integracji gospodarczej. Początkowo pojęcie to utożsamiano z koordynacją rozumianą jako konsultacje miedzy krajami albo porozumienie dotyczące rodzajów podatków i wysokości stawek podatkowych[7]. Harmonizację podatkową przedstawiano również jako wzajemne przenikanie i dostosowanie się obciążeń fiskalnych, niemające jednakże charakteru uniformizacji systemów podatkowych[8]. W literaturze przedmiotu i praktyce harmonizacja określana jest także jako zbliżanie się przepisów prawnych poszczególnych państw, co zakłada brak obowiązku dokładnej implementacji tych przepisów, natomiast takie dostosowanie ustawodawstwa wewnętrznego, by osiągnięte zostały założone cele[9]. Luki i rozbieżności w przepisach są usuwane tylko w miejscach, które mają znaczenie dla procesów integracyjnych. Mając na uwadze powyższe, można zatem przyjąć, że harmonizacja jest ogółem działań zmierzających do ustandaryzowania systemów podatkowych w poszczególnych krajach, tak, aby były one spójne z założonymi celami i realizowały określone funkcje, jak również zapewniały warunki do działania wspólnego rynku.

W świetle postanowień Traktatu Rzymskiego harmonizacja powinna opierać się na zasadzie proporcjonalności i subsydiarności. Zgodnie z zasadą proporcjonalności, środki za pomocą, których osiągnięty zostanie założony stopień harmonizacji powinny być adekwatne i właściwe, a przy tym jak najmniej uciążliwe dla państwa. Natomiast zasada subsydiarności wymaga podejmowanie działań przez Wspólnotę tylko i wyłącznie wtedy, gdy działania podejmowane przez poszczególne państwa nie przynoszą określonych rezultatów. W konsekwencji państwa członkowskie zachowują niezbędna suwerenność w sprawach podatkowych[10].

Potrzeba harmonizacji systemów podatkowych poszczególnych państw pozostaje w ścisłym związku z integracją gospodarczą. Niewątpliwie celem polityki unijnej powinien być długofalowy rozwój – zrównoważony zarówno ekonomicznie, jak również ekologicznie i społecznie. Należy bowiem zauważyć, że wszystkie gospodarki krajów wchodzących w skład Unii Europejskiej charakteryzuje nierównowaga wyrażająca się w deficycie lub nadwyżce obrotów bieżących. Mając na uwadze szybko zmieniające się środowisko gospodarcze i postępującą globalizację, koordynacja ugrupowania, jakim jest

[5] R. Wolański, *System podatkowy w Polsce*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009, str. 293.
[6] Tamże.
[7] J. Głuchowski, *Międzynarodowe stosunki finansowe*, PWE, Warszawa 1997, str. 217.
[8] A. Komar, *Rola harmonizacji podatków w kształtowaniu integracji gospodarczej*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Iuridica nr 54, Łódź 1992, str. 185.
[9] R. Wolański, op.cit., str. 294.
[10] Tamże.

Unia Europejska na płaszczyźnie ponadnarodowej ma istotne znaczenie dla zrównoważonego rozwoju. Umiejętne poruszanie się w obszarze swoistego trójkąta zrównoważonego gospodarczo, społecznie i ekologicznie jest swoistym cementowaniem wartości unijnych. Ścisły związek harmonizacji podatkowej z procesami integracji w tym zakresie wynika z faktu, ze istotą każdej integracji jest zniesienie wszelkiego rodzaju barier, w tym również barier natury prawnej, które ograniczają zakres wolnej konkurencji, swobodny przepływ ludzi, kapitału, towarów i usług pomiędzy obszarami poszczególnych państw objętych procesem integracji[11]. Przepisy podatkowe są bez wątpienia jednym z takich ograniczeń. Ich ujednolicenie wymaga jednak przestrzegania jednolitych zasad konkurencji oraz równych warunków. Przebiegający bowiem w ten sposób proces harmonizacji pozwala na zrównoważony rozwój systemów podatkowych.

Zrównoważony rozwój systemów podatkowych nie jest pojęciem łatwym do zdefiniowania, co wynika z jego swoistych cech: wielowątkowości, wielowymiarowości, wielopłaszczyznowości oraz złożoności, jak również odniesienia pojęcia „zrównoważonego rozwoju" do systemów podatkowych. Zazwyczaj samo pojęcie zrównoważonego rozwoju rozpatrywane jest w kontekście określonych procesów badawczych, jako wypadkowa trzech czynników: społeczeństwa, ekonomii oraz środowiska. Dokument „Agenda 21" uchwalony w formie rezolucji na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 roku definiuje zrównoważony rozwój, jako proces rozwoju, który łączy potrzeby obecnego pokolenia ze zdolnością do zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń oraz potrzeby jednych ludzi z potrzebami innych, jak też jako ciąg zmian dokonywanych w taki sposób, aby nie było sprzeczności miedzy przyszłymi a teraźniejszymi potrzebami[12]. Jednocześnie w ustawodawstwie polskim „

– -

, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyr

„[13].

Próbując odnieść te definicje tak, aby podjąć próbę zdefiniowania pojęcia zrównoważonego rozwoju systemów podatkowych należy zwrócić uwagę, przede wszystkim na fakt, iż definicje te opierają się na niesprzeczności interesów zarówno w przekroju synchronicznym jak i diachronicznym. Nie ulega wątpliwości, ze spójne interesy państw wchodzących w skład Wspólnoty mają istotny wpływ na zrównoważony rozwój systemów podatkowych.

Podsumowując powyższe, można skonstruować następujące równanie:

Zrównoważony rozwój systemów podatkowych = spójne cele Wspólnoty Europejskiej + wspólne cele poszczególnych państw członkowskich + integracja ekonomiczna + równomierne usuwanie barier prawnych + rozwój wspólnego rynku + podobne rozwiązania podatkowe + równomierny rozwój gospodarczy

Bez względu jednak na przyjęta definicję, nieodzownym elementem pojęcia „zrównoważonego rozwoju systemów podatkowych" wydaje się być znalezienie wspólnej

[11] A. Kostecki, *Przesłanki i metody harmonizacji prawa podatkowego z unijnym prawem podatkowym* [w:] *Prawo finansowe i nauka prawa finansowego na przełomie wieków*, (red.) A. Kostecki, Kraków 2000, str. 163.

[12] Zob. *Our Common Future,* w: Report from the UN World Commission on Environment and Development (WCED), 1987.

[13] Art. 3 ust. 50 Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, (Dz.U.2001.62.627 z dnia 20 czerwca 2001 r.).

płaszczyzny porozumienia, a następnie właściwa koordynacja i zsynchronizowana implementacja podatkowych rozwiązań. W tym miejscu podkreślenia wymaga fakt, iż obecnie nie istnieje spójne prawo podatkowe, które obowiązuje wszystkie państwa członkowskie. Co prawda, wstąpienie do Unii Europejskiej każdego z krajów wiąże się z zasadniczym przekształceniem krajowego porządku prawnego bowiem prawo wspólnotowe ujęte jest w określony system, którego normy obowiązują we wszystkich państwach członkowskich, niemniej jednak jak do tej pory ujednolicony został jedynie system podatków pośrednich i częściowo podatek akcyzowy. Pozostałe podatki, w tym głównie podatek dochodowy od osób prawnych oraz podatek dochodowy od osób fizycznych podlegają harmonizacji w niewielkim stopniu. Szybko postępująca harmonizacja w zakresie podatków pośrednich wiąże się z tym, iż podatek od wartości dodanej traktowany jest, jako pomocne narzędzie w tworzeniu rynku wewnętrznego w celu zapewnienia swobodnego przepływu towarów i usług między krajami[14]. Podatek ten charakteryzuje szeroki zakres przedmiotowy, co pozwala na opodatkowanie różnorodnych transakcji sprzedaży towarów i usług. Dodatkowo, co niemniej istotne, konstrukcja podatku od wartości dodanej pozwala na zapewnienie jego neutralności zgodnie z zasadą terytorialnej suwerenności podatkowej. Cechy te sprawiły, że podatek od wartości dodanej został poddany procesom harmonizacji pod koniec lat 60-tych XX wieku na podstawie Pierwszej[15] i Drugiej[16] Dyrektywy Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, co było wstępnym etapem dalszych prac w tym zakresie[17]. W ramach Pierwszej Dyrektywy państwa członkowskie zostały zobligowane do zastąpienia podatku obrotowego podatkiem od wartości dodanej, natomiast Druga Dyrektywa określa zasady naliczania podatku i zakres swobód pozostawiony poszczególnym państwom w zakresie kształtowania systemu podatku od wartości dodanej[18]. W tym miejscu należy wskazać, że pozostawienie swobody państwom członkowskim doprowadziło do znacznych różnic w poszczególnych systemach podatkowych, wskutek czego podjęto kolejne działania zmierzające do harmonizacji. Mając to na uwadze można zatem wnioskować, iż pozostawienie krajom suwerenności w zakresie decyzji podatkowych ma negatywny wpływ na zrównoważony rozwój podatków. Każde państwo bowiem podejmuje niezależne decyzje w zakresie kształtowania swojego systemu, niekiedy rozbieżne z interesami Wspólnoty, dostosowując jednocześnie ten system w zakresie niezbędnym, aby sprostać narzuconym wymaganiom. Systemy podatkowe poszczególnych państw Unii Europejskiej kształtują się bowiem nie tylko pod wpływem uwarunkowań historycznych, ale również polityki gospodarczej i społecznej prowadzonej w danym kraju.

Ken Messere[19] podjął próbę wyodrębnienia w ramach Unii Europejskiej pięciu grup krajów różniących się miedzy sobą w zakresie rozwiązań podatkowych[20]:

---

[14] W. Szymański, *Strategie podatkowe osób prawnych w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009, str. 61.

[15] Pierwsza Dyrektywa Rady nr 67/227/EWG z 11 kwietnia 1967 r. w sprawie harmonizacji ustawodawstw Państw Członkowskich dotyczących podatków obrotowych (Dz. Urz. WE 71)

[16] Dyrektywa Rady nr 68/221/EWG z 30 kwietnia 1968 r. w sprawie wspólnej metody obliczania przeciętnych stawek przewidzianych w art. 97 Traktatu, (DZ. Urz. L 115)

[17] W. Szymański, op.cit. str. 61.

[18] Tamże.

[19] K. Messere kierował Departamentem Polityki Fiskalnej OECD w 1971-1991, jest autorem książki *Tax Policy in OECD Countries. Choices and Conflicts*. IBFD Publications BV, Amsterdam 1993.

[20] A. Krajewska, *Podatki w Unii Europejskiej*, PWE, Warszawa 2010, str. 201.

Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Grupa V
Belgia Dania Holandia Szwecja Finlandia	Włochy Grecja Hiszpania Portugalia	Austria Niemcy	Anglia Irlandia	Francja

Źródło: Opracowanie własne na podstawie A Krajewska op.cit. str. 201.

Pierwszą grupę charakteryzuje wysoki udział podatków od dochodów osób fizycznych, często zintegrowany ze składkami na ubezpieczenia społeczne. Każdy z tych krajów zachowuje bardzo duży stopień suwerenności w zakresie podatków dochodowych. W przypadku krajów wchodzących w skład grupy drugiej udział podatków dochodowych w PKB jest relatywnie niski. Dość dużą barierą do przeprowadzenia reform podatkowych i skutecznej egzekucji podatków jest nieskuteczna administracja oraz duży udział szarej strefy w gospodarce. W przypadku Niemiec i Austrii poziom dochodów podatkowych w PKB oraz ich struktura są bardzo podobne. Zbliżony jest również trójpoziomowy podział uprawnień podatkowych[21]. W odniesieniu do Wielkiej Brytanii i Irlandii warto podkreślić, ze zakres zerowej stawki podatku od wartości dodanej jest bardzo szeroki i odbiega od normy przyjętej w Unii Europejskiej. Poza tym, systemy te charakteryzują się dużym udziałem podatku od nieruchomości w dochodach budżetowych. Francja zakwalifikowana została do odrębnej grupy z uwagi na to, że z jednej strony w wielu przypadkach jest innowatorem rozwiązań podatkowych, z drugiej – w wielu przypadkach jest opóźniona we wdrażaniu reform w porównaniu z innymi państwami[22]. Wpływy z podatków dochodowych od osób fizycznych są bardzo niskie, a pracodawcy obciążeni są bardzo wysokimi składkami na ubezpieczenia społeczne.

Biorąc pod uwagę podobieństwa pomiędzy poszczególnymi systemami podatkowymi można dokonać podobnej klasyfikacji wśród tzw. „nowych" krajów Unii Europejskiej:

Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Grupa V
Litwa Łotwa Estonia	Polska Czechy Węgry	Słowacja Bułgaria Rumunia	Słowenia	Cypr Malta

Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Krajewska op.cit. str. 201.

[21] Tamże.
[22] A. Krajewska, op.cit., str. 201.

W przypadku krajów nadbałtyckich należy wskazać na liniowy podatek od dochodów osób fizycznych oraz uproszczony system podatków pośrednich. Kraje należące do drugiej grupy charakteryzuje progresywny podatek od dochodów osób fizycznych, niemniej jednak deklaruje się chęć wprowadzenia podatku liniowego oraz przeprowadzenia gruntownej reformy finansów publicznych. Systemy podatkowe tych państw są dość rozbudowane.

Słowacja, Bułgaria i Rumunia przeprowadziły reformy podatkowe zmniejszając znacznie sektor publiczny. W przypadku Słowenii należy zwrócić uwagę, że w przeciwieństwie do innych krajów Unii nie postuluje się wprowadzenia podatku liniowego oraz obniżania stawek podatkowych i wydatków publicznych[23]. Cypr i Malta starają się zachować własną suwerenność w odniesieniu do reform podatkowych, przywiązując jednocześnie dużą wagę do podatków związanych z ochroną środowiska, co jest dość osobliwe w porównaniu z innymi państwami Unii Europejskiej.

Spojrzenie na systemy podatkowe państw Unii Europejskiej w dłuższej perspektywie czasowej tj. kilku czy kilkunastu lat wstecz, pokazuje, ze jeszcze kilkanaście lat temu kształtowanie systemów podatkowych było traktowane jako niezależne, wewnętrzne działanie danego państwa. Obecnie dużą wagę odgrywa harmonizacja na poziomie międzynarodowym. Harmonizacja systemów podatkowych państw Unii Europejskiej wynika, przede wszystkim z potrzeby stworzenia stabilnych źródeł dochodów budżetowych Wspólnoty oraz sprawnie funkcjonującego wspólnego rynku. Duży wpływ na potrzebę harmonizacji ma również szybko postępująca globalizacja, która powoduje narastającą integrację gospodarek poszczególnych państw. Właściwie zdefiniowana harmonizacja, w której cele unijne są *de facto* wypracowanym rozwiązaniem pomiędzy poszczególnymi krajami i jednocześnie uwzględniają ich potrzeby w tym zakresie pozwala na zaimplementowanie rozwiązań skutkujących w zrównoważonym rozwoju systemów podatkowych, a w rezultacie zrównoważonym rozwoju gospodarczym, nie tylko poszczególnych państw, ale całej Unii. Harmonizacja jest zbiorem znaczących współzależnych i kompleksowych procesów na skalę międzynarodową, które łączą nie tylko sferę ekonomiczną i polityczną, lecz również kulturową. Można powiedzieć, ze harmonizacja prowadzi do rosnącej współzależności systemów podatkowych, standaryzacji praktyk i rozwiązań podatkowych, co skutkuje rosnącymi przepływami międzynarodowymi, bardziej efektywną działalnością przedsiębiorstw trans unijnych, a w rezultacie nowymi powiązaniami między przedsiębiorstwami, rynkami oraz gospodarkami. Harmonizacja sprzyja likwidacji barier granicznych dla działania wspólnego rynku unijnego.

Podsumowując powyższe rozważania należy zwrócić uwagę na fakt, że rozwój Unii Europejskiej na przestrzeni ostatnich lat przyniósł znaczące zmiany w kwestii spojrzenia na harmonizację podatkową, co za tym idzie nowe wyzwania dla tego procesu, które muszą uwzględniać zarówno cele ogólno-unijne, jak i wymagania poszczególnych rynków, a przede wszystkim pozostawać w zgodzie ze strategią zrównoważonego rozwoju. W celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju systemów podatkowych formułowanie strategii harmonizacji powinno odbywać się przy wzięciu pod uwagę następujących kwestii:

1. Kraje wchodzące w skład Wspólnoty Europejskiej są jednymi z najstarszych krajów na kontynencie, które przez wieki wypracowały bardzo zróżnicowane systemy podatkowe dlatego każdy system podatkowy należy rozpatrywać oddzielnie.

[23] Tamże.

2. Harmonizacja podatków jest procesem skomplikowanym i długofalowym.
3. Harmonizacja podatkowa związana jest z integracją polityczną i monetarną, w związku z czym brak postępu w zakresie tych dziedzin skutkować będzie brakiem rozwoju unifikacji podatkowej[24].
4. Zrównoważony rozwój systemów podatkowych wymaga ściśle sprecyzowanej płaszczyzny działania oraz określenia wspólnych priorytetów.

Konkludując zatem, należy podkreślić, ze osiągniecie unijnego konsensusu w zakresie zrównoważonego rozwoju systemów podatkowych nie jest łatwe, w związku z czym wypracowanie i implementacja właściwej strategii w tym zakresie długo pozostanie kwestią otwartą.

Bibliografia

Brodecki Z., *Prawo europejskiej integracji*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000.

Głuchowski J., *Międzynarodowe stosunki finansowe*, PWE, Warszawa 1997.

Komar A., *Rola harmonizacji podatków w kształtowaniu integracji gospodarczej*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Iuridica nr 54, Łódź 1992.

Kostecki A, *Przesłanki i metody harmonizacji prawa podatkowego z unijnym prawem podatkowym* [w:] Prawo finansowe i nauka prawa finansowego na przełomie wieków, (red.) A. Kostecki, Kraków 2000.

Krajewska A., Podatki w Unii Europejskiej, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010.

Messere K., Tax Policy in Europe: A Comparative Survey, "European Taxation" 2000 no. 12.

Pomorska A., Szołno-Koguc J., Wójtowicz K., *Proces dostosowywania polskich podatków pośrednich do standardów Unii Europejskiej*, UMCS, Lublin 2003.

Szymanski W., *Strategie podatkowe osób prawnych w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009.

Wolański R., *System podatkowy w Polsce*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.

Akty prawne

Pierwsza Dyrektywa Rady nr 67/227/EWG z 11 kwietnia 1967 r. w sprawie harmonizacji ustawodawstw Państw Członkowskich dotyczących podatków

obrotowych (Dz. Urz. WE 71).

Dyrektywa Rady nr 68/221/EWG z 30 kwietnia 1968 r. w sprawie wspólnej metody obliczania przeciętnych stawek przewidzianych w art. 97 Traktatu, (DZ. Urz. L 115).

Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U.2001.62.627 z dnia 20 czerwca 2001 r.).

Źródła internetowe

Report from the UN World Commission on Environment and Development (WCED), 1987, http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm.

[24] R. Wolański, op.cit. str. 296.

1.3. Aspekt społeczny w procesach transformacji

Adam Trawiński[1]

1.3.1. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ – PRZYCZYNEK POWSTANIA *WORLD CLASS UNIVERSITY OF POLAND*

Wstęp

Bez wątpienia XXI wiek jest okresem wielkiej dynamiki. Zygmunt Bauman stwierdza, że żyjemy w czasach „prędkości i przyspieszenia (…) elastyczności (…) cedowania odpowiedzialności”[2]. Owo przyspieszenie dotyka także sferę uniwersytecką sprawiając, że współczesna placówka szkolnictwa wyższego staje się czymś na wzór „fabryki”, gdzie wytwarza się dobra, w tym przypadku dobra intelektualne, niemniej cenne i pożądane przez współczesny przemysł.

Jakkolwiek byśmy nie oceniali tej tendencji, nie możemy zaprzeczyć, że współczesny uniwersytet staje się nierzadko motorem postępu całego państwa. Jak szybko i daleko ów motor jest w stanie „zawieść” dany kraj zależy od szeregu czynników, bezsprzecznie jednak sam uniwersytet, jego „naukowa siła”, jest jednym z główniejszych bodźców.

Pojęcie zrównoważonego rozwoju jest bez wątpienia terminem bardzo szerokim, zdolnym do zastosowania w różnorakim kontekście.

World class university, czyli uniwersytet klasy światowej jest mianem stosowanym na określenie najlepszych uczelni świata. Tytuł niniejszego artykułu pozwala sądzić, że idea zrównoważonego rozwoju może znaleźć swoje zastosowanie także na płaszczyźnie organizacji uniwersyteckiej, by stać się przyczynkiem powstania *world class university of Poland*.

Zrównoważony rozwój – przyczynek powstania World Class University of Poland

W poszukiwaniu w*orld class university*, jego pra-genezy, lub szerzej, by zrozumieć jak daleko i jak mocno szkolnictwo wpisane jest w dzieje ludzkości winniśmy odnieść się do przeszłości. Okazuje się bowiem, że „uniwersytet” jest bardzo mocno zakorzeniony w historię rodzaju ludzkiego. Jeśli prześledzimy historię ludzkości, odkryjemy, że od najdawniejszych czasów istniały szkoły, które współcześnie uznać możemy za zaczątki kreowania się instytucji uniwersyteckiej. W Chinach było to *Taixue* (*Greatest Study of Learning* – ang. najwyższe studium uczenia) oraz *Guozijian* –„kontynuator” *Taixue* nazywany „*School of the Sons of State*”[3] a także *Shang – Xiang*. W Grecji funkcjonowała znajdująca się w Gaju Akademosa, Akademia Platońska. Działała także *Stoa*[4] Zenona

---

[1] Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, IV rok, socjologia (doktoranckie).

[2] Z. Bauman, *Wspólnota: w poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Kraków 2008, s. 57.

[3] Ang. Szkoła synów stanu. Zob. Y. Zheng. *Local Government Schools in Sung China: A Reassessment*, [w:] History of Education Quarterly 34, nr. 2, 1994, s. 193, 195 – 213.

[4] Nazwa pochodzi od „Stoa Pojkile” pierwszego monumentalnego portyku (ok. 470 – 460 p.n.e.) zbudowanego w Atenach przy Agorze. Słynnej w starożytności z malowideł Polignota, Mikona i Panajnosa. Od końca IV w. p.n.e. siedziba filozoficznej szkoły stoików.

z Kition a również *Lykeion*[5] - szkoła założona (około roku 335 p.n.e.) przez ucznia Platona – Arystotelesa. W Egipcie funkcjonował *Muzejon* (Muzeum Aleksandryjskie) - założone przez Ptolemeusza I Sotera około roku 295 p.n.e. Muzeum przetrwało do roku 391 n.e. Wniosło znaczący wkład w wizję interdyscyplinarnego systemu szkolnictwa.

Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie czy proces dydaktyczny musiał zostać „zinstytucjonalizowany". Nie tego dotyczą nasze rozważania. Faktem jest, że został i z perspektywy czasu wydaje się, że było to dobre rozwiązanie. Obcowanie z mistrzem stymulowało uczniów, słuchaczy. Skłaniało ich do refleksji, do których sami (być może) nigdy by nie doszli. „Jeżeli chcesz stać się mądrzejszy, graj z mądrzejszym od siebie"[6], to podstawowe prawidło szachów znajduje swoje odzwierciedlenie także, a może przede wszystkim na gruncie płaszczyzny naukowej.

Wraz ze zmianą rzeczywistości społecznej (na którą wpływ miały zarówno zmiany „obowiązujących ideologii", jak i zawirowania historyczne) przemianom ulegały także szkoły wyższe. Uniwersytet poprzez dekady zmieniał się. Następujące po czasach antycznych średniowiecze przyniosło tzw. *studium generale*, gdzie nauki pobierać mogli studenci z całego ówcześnie znanego świata. Była to więc w istocie wyższa międzynarodowa szkoła powszechna. W ramach średniowiecznego typu uniwersytetu istniało wiele ich modeli. Od założonego w 1088 roku[7] Uniwersytetu Bolońskiego[8], poprzez powstały w 1170 roku Uniwersytet Paryski (*La Sorbonne*)[9] i dwie „bliźniacze" placówki brytyjskie: Uniwersytet Oksfordzki[10] i Uniwersytet Cambridge[11], aż do powstałego z inicjatywy cesarza Fryderyka II[12] - Uniwersytetu w Neapolu[13]. Każda z tych uczelni to inny model szkoły wyższej, model wnoszący istotne *novum* na płaszczyźnie organizacji uniwersyteckiej. Jak już jednak zaznaczono uniwersytet nieustannie się zmieniał. Zmiany spowodowały, że pojawił się tzw. „klasyczny typ uniwersytetu" wraz z odnoszącą się do zrównoważonego rozwoju zasadą uniwersalności[14]. W jego ramach na szczególne podkreślenie zasługuje „model szkocki" określany mianem wszechstronnego uniwersytetu (*comprehensive university)*. Owa wszechstronność objawiała się chociażby w nastawieniu na powstawanie nowych kierunków kształcenia. Obok dostępności pojawia się bowiem zagadnienie „innowacyjności", w tym kontekście rozumianej, jako nastawienie na społeczne potrzeby kształcenia. Innymi słowy uczelnie te „zwracały uwagę na żądania rynku, tak by oferować nowe dziedziny studiów (…) w odróżnieniu od ich angielskich odpowiedników, wykazały chęć uruchamiania nauczania prawie każdego nowego

[5] Gr. Liceum – obecnie stosowane w wielu krajach określenie dla szkół średnich.

[6] Por. A. Trawiński, *Ku rewolucji w szkolnictwie wyższym*, w: Studia dla nas! Studenci i doktoranci o zmianie metod i celu kształcenia , D. Rafalska (red.), Warszawa 2011/2012, s. 74.

[7] J. A. Evans, *Justynian i Imperium Bizantyńskie*, Warszawa 2008 s. 71.

[8] J. J. Spielvogel, *Western Civilization: To 1715*, Belmont 2009, s. 260.

[9] Por. E. E. Cairns, *Z chrześcijaństwem przez wieki: historia Kościoła Powszechnego*, Katowice 2003, s. 243. Zob. Także. S. Guri–Rosenblit, *Wiele idei „uniwersytetu" i ich różnorodne przejawy*, 2006, www.dsw.edu.pl/fileadmin/user_upload/seminaria/Kropiwnicki_Guri_Rosenblit_Wiele_idei_uniwersytetu.doc, (21–10–2010), s. 7.

[10] Por. E. E. Cairns, dz. cyt., s. 243.

[11] Tamże.

[12] P. F. Grendler, *The universities of the Italian Renaissance*, Baltimore 2004, s. 41.

[13] Por. W. J. Courtenay, J. Miethke, D. B. Priest, *Universities and schooling in medieval society*, Leiden 2000, s. 86.

[14] Kształcono młodzież w sposób „uniwersalny". Odbywać się to miało na zasadzie zrównoważonego rozwoju, tzn. połączenia wychowania studentów wespół z ich nauczaniem.

i względnie godnego poważania przedmiotu, który wydawał się przyciągać słuchaczy. Od swoich najwcześniejszych dni były przedsiębiorcze”[15].

Współcześnie w Polsce z wielkim zapałem dąży się do osiągnięcia statusu gdzie działalność naukowa będzie miała rzeczywiste przełożenie na zapotrzebowanie rynku. Warto wiedzieć, że pierwsze próby powiązań rynku z działalnością uczelni pojawiły się w ramach „modelu szkockiego”. W roku 1876 uczelnia w Edynburgu wraz z uniwersytetem św. Andrzeja otworzyły „pierwsze anglojęzyczne uniwersyteckie katedry w zakresie edukacji, by w szczególności uchwycić zapotrzebowanie rynku, który – mieli nadzieję – będzie rezultatem stworzenia nowego systemu szkolnictwa przez ustawę o edukacji z roku 1872”[16].

Szczególnie istotnym etapem w historii uniwersytetów, jest powstanie Berlińskiego Uniwersytetu Humboldtów. Uczelnia ta założona została około roku 1810 za sprawą niemieckiego filozofa Wilhelma von Humboldta pod nazwą *Friedrich – Wilhelm – Universität*[17]. Według jego założenia edukacja, jako taka miała odtąd zostać oddzielona od idei kształcenia technicznego lub zawodowego. Celem edukacji jak twierdził Humboldt „nie jest zamiana synów szewców w szewców, lecz zamiana „dzieci w ludzi”[18]. Warto pamiętać, że w Niemczech po raz pierwszy narodziły się tak silne związki pomiędzy nauczaniem a prowadzeniem badań. To tam nadano wielką wartość wykonywanym badaniom. Dzięki temu nauczanie zyskało tak istotną praktyczną podbudowę.

Współczesny typ uniwersytetu nie „wypracował” stałych, jednolitych modeli organizacji uniwersyteckiej a raczej ich wielość ze względu na przynależność państwową. Aby możliwie dokładnie scharakteryzować to zagadnienie odwołam się w tym miejscu do opracowania Burtona Clarka[19]. Zamyka on współczesną organizacje szkół wyższych w – jak sam to nazywa – „trójkącie wpływów”, klasyfikując je ze względu na siłę oddziaływania trzech podstawowych, według niego czynników: „władzę państwową”, „rynek” oraz „oligarchię akademicką”[20]. Im bliżej odpowiedniego wierzchołka tym oddziaływanie danego czynnika jest silniejsze.

Dzisiejsze przemiany uniwersyteckie nie „polegają na zastępowaniu pewnych idei nowymi, lecz raczej na ich uzupełnianiu. Wraz z upływem czasu i ze zmianą uwarunkowań rola uczelni wyższych podlegała transformacji w ten sposób, że do uprzednio określonej dodawano nowy wymiar, rozszerzano ją”[21].

Mając za sobą wprowadzenie w tematykę uniwersytecką podejmijmy się odpowiedzi na zasadne z punktu widzenia omawianego tematu pytanie – czym jest współczesny uniwersytet klasy światowej? Na wstępie zaznaczone już zostało, że jest to placówka szkolnictwa wyższego plasująca się w ścisłej międzynarodowej czołówce. Ta odpowiedź nie jest jednak do końca satysfakcjonująca. Jakie są bowiem kryteria, na których wzmiankowana klasyfikacja się opiera? Odpowiedź w tym przypadku nie jest łatwa. Okazuje się bowiem, że jest wiele czynników które można wziąć pod uwagę w procesie

[15] S. Guri–Rosenblit, dz. cyt., s. 13.
[16] Tamże, s. 13 – 14.
[17] Por. H. Dmochowska, *Niemcy współczesne: zarys encyklopedyczny*, Poznań 1999, s. 675. Także. C. Clark, *Prusy Powstanie i upadek 1600–1947*, Warszawa 2009, s. 302.
[18] Tamże, s. 301.
[19] B. R. Clark, *The Higher Education System: Academic Organization in Cross–national Perspective*, Berkeley 1983, s. 143.
[20] Tamże.
[21] Evaluation for Government Organizations, *Analiza strategii, modeli działania oraz ścieżek ewolucji wiodących szkół wyższych na świecie*, Warszawa 2010, s. 20.

oceny danego uniwersytetu. Henry M. Levin, Dong W. Jeong, Dongshu Ou wyjaśniają, że o najwyższej klasie uniwersytetu świadczą trzy aspekty: efekty kształcenia, prowadzone badania oraz działania przyczyniające się do promocji nauki[22]. Kryteria te są bardzo szerokie, autorzy doprecyzowują je wskazując przy tym rankingi uniwersyteckie, które to posiadają bardzo szczegółową metodologię. Jednym z najbardziej popularnych i opiniotwórczych międzynarodowych rankingów uniwersyteckich jest zestawienie prowadzone przez *Shanghai Jiao Tong University*. Chodzi oczywiście o akademicki ranking uniwersytetów świata (*Academic Ranking of World Universities* – ARWU). Prowadzona klasyfikacja cechuje się bardzo przejrzystymi kryteriami oceny a ich dobór pozwala sądzić, że jest to niezwykle miarodajne zestawienie[23]. Przyjrzyjmy się pierwszej setce rankingu ARWU z 2012 roku.

Wykres 1. Udział uniwersytetów poszczególnych państw w zestawieniu ARWU (pierwsza setka zestawienia).

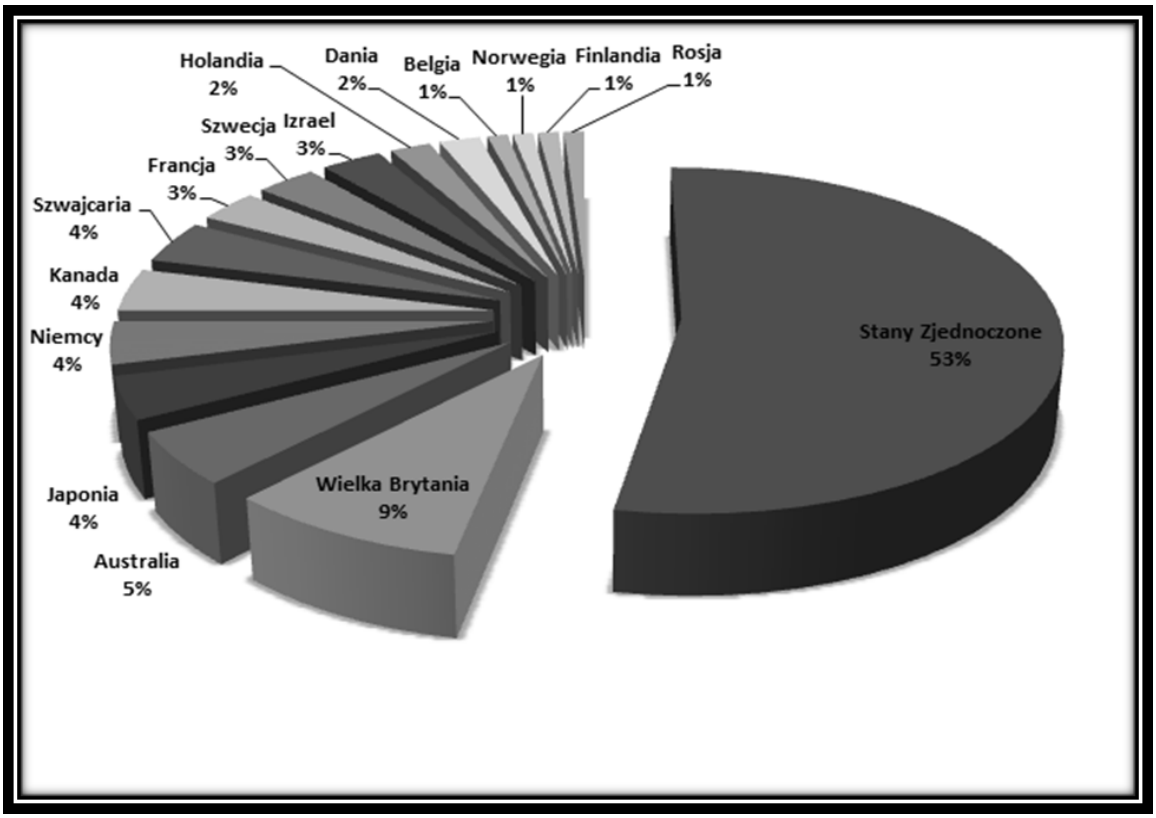

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych academic ranking of world universities 2012.

Analizując powyższe zestawienie nasuwają się dwa zasadnicze wnioski. Pierwszy – Stany Zjednoczone posiadają w pierwszej setce rankingu większy odsetek uniwersytetów, jak wszystkie pozostałe kraje razem wzięte. Drugi – wszystkich wyszczególnionych krajów jest szesnaście. Jak na tym polu prezentuje się nasz kraj? Według tego samego

[22] H. M. Levin, D. W. Jeong, D. Ou, *What is a world class university?*, http://www.tc.columbia.edu/centers/coce/pdf_files/c12.pdf, (22-10-2012), s. 2-3.

[23] Academic Ranking of World Universities, *ARWU-Methodology*, http://www.shanghairanking.com/ARWU-Methodology-2012.html (22-10-2012).

rankingu, zarówno Uniwersytet Warszawski jak i Jagielloński plasują się w czwartej setce zestawienia. Oznacza to, że nasze uczelnie prezentują „jakiś" poziom, nie jest to jednak poziom najwyższy. Z punktu widzenia omawianego tematu nie jest ważne, że nasze najlepsze szkoły wyższe w ogóle zostały ujęte, bardziej interesuje nas fakt, że nie są wysoko. Jaka jest tego przyczyna? Aby odpowiedzieć na to pytanie odwołam się do modelowej wizualizacji obrazującej czym jest zrównoważony rozwój.

Wykres 2. Wzajemne powiązania między trzema wymiarami zrównoważonego rozwoju.

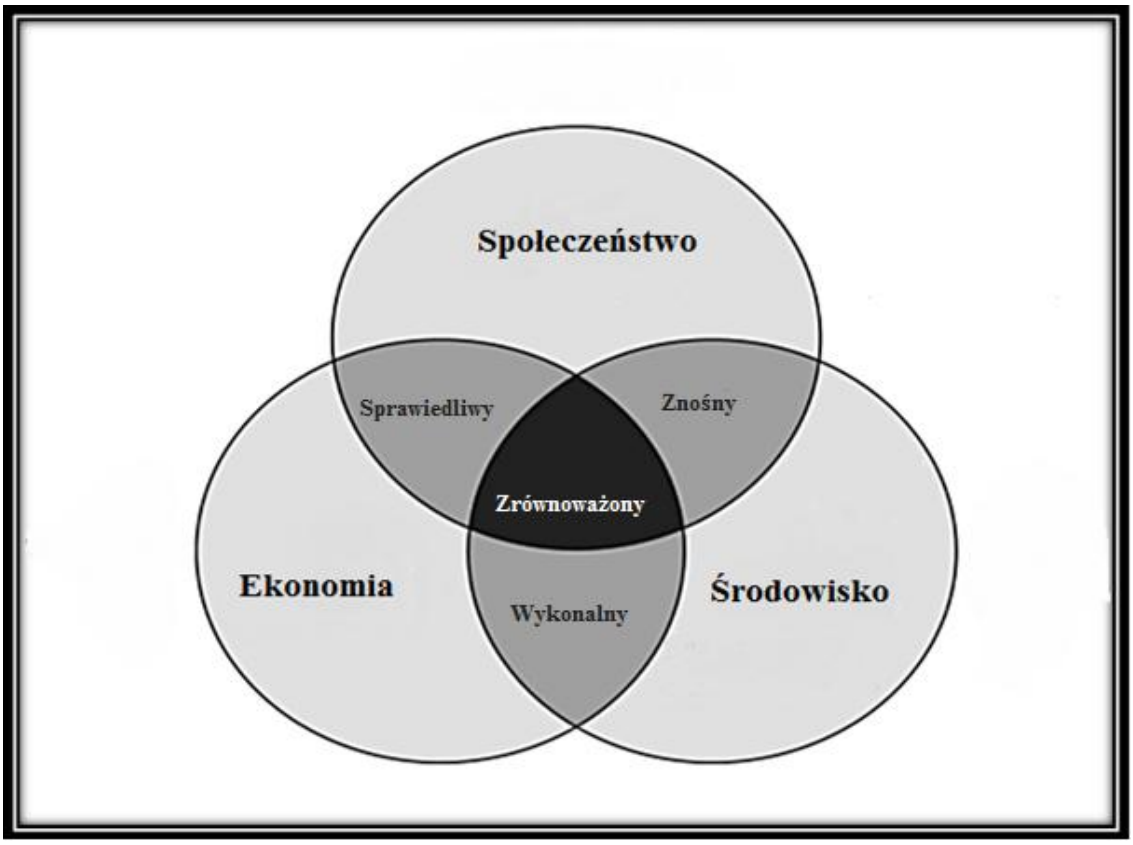

Źródło: opracowanie własne na podstawie studium SOGESID[24].

Łatwo nasuwająca się konkluzja znajduje swoje potwierdzenie w zarówno polskich jak i zagranicznych opracowaniach – pojęcie zrównoważonego rozwoju jest wypadkową trzech czynników (ekonomicznego, środowiskowego oraz społecznego). Jaki to ma jednak związek z szkolnictwem wyższym; jak to ujęcie ma pomóc Polsce na płaszczyźnie uniwersyteckiej; jak ma się przyczynić do poprawy pozycji naszych uniwersytetów na międzynarodowej arenie? Na wstępie zaznaczone zostało, że termin zrównoważony rozwój jest szeroki i zdolny do zastosowania w różnorakim kontekście. Polski system szkolnictwa wyższego jest jednak tym, który z idei zrównoważonego rozwoju może wynieść niebagatelne korzyści. W celu wyjaśnienia tej tezy i lepszego jej unaocznienia odwołam się do modelowego ujęcia J. Salmiego wyjaśniającego sposób (czynniki niezbędne) tworzenia się uczelni klasy światowej.

[24] SOGESID, *Sustainable Development*, http://www.sogesid.it/english_site/Sustainable_Development.html (23-10-2012).

Wykres 3. Modelowe ujęcie – czynniki konieczne do powstania uniwersytetu klasy światowej (UKŚ).

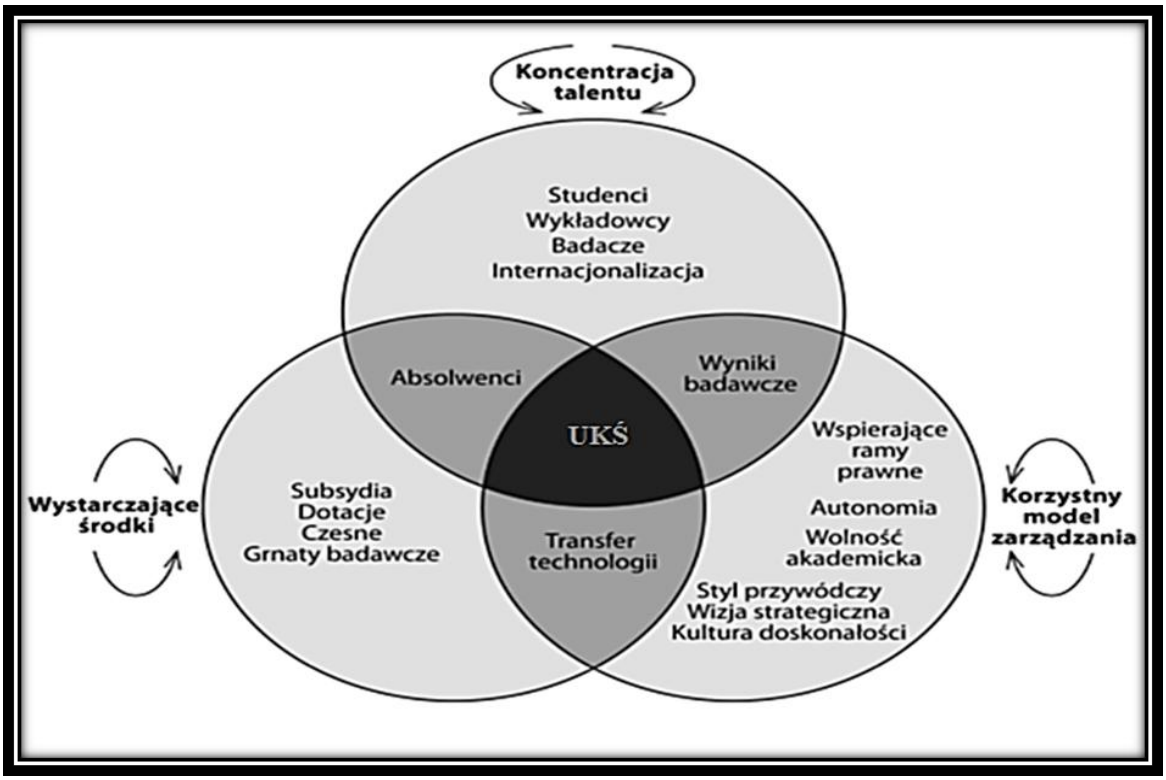

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikacji zwartych[25].

Konkluzja nasuwa się sama – oba modele są do siebie bardzo podobne i nie mówimy wcale o podobieństwie wizualnym lecz merytorycznym. Okazuje się, że uniwersytet klasy światowej (UKŚ) jest (podobnie jak zrównoważony rozwój) wypadkową trzech głównych czynników (finansowego, administracyjnego oraz potencjału ludzkiego). Każdy z nich jest niezbędny, jednak dopiero wspólnie dają pożądany efekt.

Polska droga do osiągniecia *world class university* winna odbyć się na zasadach zrównoważonego rozwoju. Po pierwsze potrzebne są odpowiednie środki finansowe (czynnik ekonomiczny z zrównoważonego rozwoju). Te środki przełożyć się winny na subsydia, dotacje, czesne, granty badawcze itd. Kolejnym czynnikiem są „odpowiedni ludzie" (czynnik społeczny z zrównoważonego rozwoju). Potrzeba ludzi zdolnych i pracowitych, dla których nauka nie jest przykrym obowiązkiem ale raczej pasją. Tacy ludzie są świetnymi studentami, wykładowcami, odkrywcami. Podkreślenia godnym faktem jest, że ten element w Polsce jest już obecny. Bezsprzecznie w naszym kraju występuje „koncentracja talentu", czego potwierdzeniem są chociażby międzynarodowe sukcesy polskich studentów.

Ważne jest aby w ramach placówki uniwersyteckiej nie ograniczać się do jednej narodowości a raczej internacjonalizować – nie bać się umiędzynarodowienia kadr. Kolejnym, ostatnim czynnikiem jest odpowiedni model zarządzania (czynnik środowiskowy z zrównoważonego rozwoju, w tym przypadku rozumianym jako „środowisko pracy"). Potrzebny nam taki model, aby środki finansowe mogłoby być

[25] J. Salmi, *The challenge of establishing world–class universities*, Washington 2009, s. 8. Także. Evaluation for Government Organizations, dz. cyt., s. 70

wykorzystywane optymalnie i również taki, aby kadra miała sprzyjające warunki pracy. Wspierające ramy prawne, wolność akademicka oraz kultura doskonałości mają służyć osiągnięciu tych celów. W ten sposób rozpocząć się może proces przekształcania placówki uniwersyteckiej w *world class university*. Nie jest do jednak koniec na drodze ku osiągnięciu tego statusu (miana), gdyż czynniki te muszą się wzajemnie przenikać, „zakładać na siebie". W ten sposób środki finansowe oraz talent przełożą się na kategorie absolwentów (rozwój sprawiedliwy), talent i dobry model zarządzania na wyniki badawcze (rozwój znośny) i wreszcie model zarzadzania i środki finansowe na transfer technologii (rozwój wykonalny). Dopiero te trzy elementy połączone wspólnie dadzą uniwersytet światowej klasy (zrównoważony rozwój).

Zakończenie

Uniwersytet jest instytucją, która swoje korzenie ma jeszcze w czasach starożytnych. Już wówczas zapoczątkowany został proces instytucjonalizacji dydaktyki, edukacji. Pierwsze placówki edukacyjne pełniły szereg funkcji od prowadzenia badań po dydaktykę, stając się ideowym archetypem średniowiecznego uniwersytetu. Wieki średnie przyniosły konkretną organizację uniwersytecką w jej ramach powstały pierwsze europejskie modele uniwersyteckie, będące pierwowzorem dla przyszłych instytucji szkolnictwa wyższego.

„Niezależnie od obranej ścieżki ewolucji uniwersytety światowe charakteryzuje to, że w znaczącym stopniu przyczyniają się do postępu cywilizacyjnego poprzez wytwarzanie wiedzy umożliwiającej rozwój społeczny i ekonomiczny, prowadzenie przełomowych badań, nauczanie innowacyjnych treści za pomocą najnowszych metod. Uniwersytety światowe wyróżnia również duży stopnień internacjonalizacji kadry, studentów i badań naukowych oraz włącznie studentów w działalność badawczą już na wczesnych etapach edukacji. Kolejnym źródłem wysokiej pozycji tych uczelni jest specjalizacja w kluczowych dziedzinach naukowych, co daje im przewagę zarówno w kontekście oferowania absolwentom unikalnych kwalifikacji, jak również współpracy z biznesem i przemysłem w najbardziej innowacyjnych przedsięwzięciach"[26].

Osiągnięcie statusu *world class university* jest bez wątpienia wyzwaniem, przed którym staje współczesny polski uniwersytet. Z dzierżeniem tego miana wiąże się bowiem nie tylko prestiż, ale przede wszystkim „marka". W obecnej formie nasze szkolnictwo wyższe, a precyzując – uczelnie działające w jego ramach nie są w stanie przezwyciężyć aktualnego *status quo*.

Niezbędne są zmiany – ewolucja, która dokonać miałaby się na zasadach modelowego ujęcia zrównoważonego rozwoju. Bez wątpienia w Polsce występuje koncentracja telnetu, „społeczeństwo" mamy, cóż jednak z tego kiedy brakuje nam środków na zatrzymanie najzdolniejszych w naszym kraju? Po pierwsze winniśmy skupić nasze działania na zapewnieniu odpowiednich wynagrodzeń, gratyfikacji dla najlepszych. „Ekonomia" wszakże jest jednym z czynników głównych dla zrównoważonego rozwoju.

Po wtóre zmiana modelu zarządzania. Środowisko pracy, nauki musi być wszak odpowiednie. Dziś jak się okazuje „rektorzy uczelni publicznych często przyznają, że pod presją kadry nie są w stanie dostosować oferty edukacyjnej do potrzeb rynku"[27]. Nie bójmy się zaadoptowania najnowszych rozwiązań i spostrzeżeń odnośnie efektywnego przygotowywania studentów do wyzwań rynku pracy. Skłońmy się do wprowadzenia form

[26] Evaluation for Government Organizations, dz. cyt., s. 70.

[27] T. Pomianek, *Batalia o jakość nauki i edukacji polskiej. Czyli czy jakość jest możliwa bez konkurencji?*, http://www.pzppe.org.pl/pliki/Batalia_o_jakosc_nauki_i_edukacji_polskiej_1.doc (23-10-2012), s. 3.

zajęć interaktywnych (burze mózgów, studia przypadków, warsztaty). Postawmy także na internacjonalizację wśród wykładowców, zapewniając im zadowalający poziom płac. Te zmiany są konieczne, wpisują się bowiem w ogólnoświatowy trend prezentowany na uniwersytetach klasy światowej.

Żyjemy w czasach „przyspieszenia", gdzie jedne zawody znikają, inne (nowe) pojawią się w ich miejsce. W tych czasach uniwersytet winien nauczać rozwiązywania problemów, winien kształcić ludzi myślących. Musimy zacząć kształcić kadrę zdolną do samodzielnego rozumowania w miejsce permanentnej odtwórczości. Wydaje się bowiem, że istnieje większa szansa na to, iż z samodzielnie myślących jednostek wyrosną dynamiczni naukowcy, prawdziwi specjaliści z naukową pasją.

Uważam, że polski uniwersytet ma szanse stać się placówką światowej klasy. Do osiągnięcia tego potrzebne będzie jednak zdecydowane działanie. Postawmy na zrównoważony rozwój, na zmiany, których wymaga powstanie *World Class University of Poland.*

Bibliografia:

Academic Ranking of World Universities, *ARWU-Methodology*, http://www.shanghairanking.com.

Bauman Z., *Wspólnota: w poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Kraków 2008.

Cairns E. E., *Z chrześcijaństwem przez wieki: historia Kościoła Powszechnego*, Katowice 2003.

Clark B. R., *The Higher Education System: Academic Organization in Cross–national Perspective*, Berkeley 1983.

Clark C., *Prusy Powstanie i upadek 1600–1947*, Warszawa 2009.

Courtenay W. J., Miethke J., Priest D. B., *Universities and schooling in medieval society*, Leiden 2000.

Dmochowska H., *Niemcy współczesne: zarys encyklopedyczny*, Poznań 1999.

Evaluation for Government Organizations, *Analiza strategii, modeli działania oraz ścieżek ewolucji wiodących szkół wyższych na świecie*, Warszawa 2010.

Evans J. A., *Justynian i Imperium Bizantyńskie*, Warszawa 2008.

Grendler P. F., *The universities of the Italian Renaissance*, Baltimore 2004.

Guri–Rosenblit S., *Wiele idei „uniwersytetu" i ich różnorodne przejawy*, 2006, www.dsw.edu.pl.

Levin H. M., Jeong D. W., Ou D., *What is a world class university?*, http://www.tc.columbia.edu/.

Pomianek T., *Batalia o jakość nauki i edukacji polskiej. Czyli czy jakość jest możliwa bez konkurencji?*, http://www.pzppe.org.pl/.

Salmi J., *The challenge of establishing world–class universities*, Washington 2009.

SOGESID, *Sustainable Development*, http://www.sogesid.it/english.

Spielvogel J. J., *Western Civilization: To 1715*, Belmont 2009.

Trawiński A., *Ku rewolucji w szkolnictwie wyższym*, w: Studia dla nas! Studenci i doktoranci o zmianie metod i celu kształcenia, D. Rafalska (red.), Warszawa 2011/2012.

Zheng Y., *Local Government Schools in Sung China: A Reassessment*, w: History of Education Quarterly 34, nr. 2, 1994.

Justyna Cyga[1]

1.3.2. STRATEGICZNA ROLA DZIAŁU ZASOBÓW LUDZKICH W REALIZACJI KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Wstęp

W roku 2010 Światowa Rada Biznesu na rzecz Zrównoważonego Rozwoju (World Business Council for Sustainable Development, WBCSD) opublikowała dokument zatytułowany **„Vision 2050. The new agenda for business."** W proces tworzenia dokumentu zostali zaangażowani eksperci regionalni, firmy członkowskie WBCSD oraz niezależni konsultanci. **Celem dyskusji było określenie wyzwań dotyczących zrównoważonego rozwoju,** z którymi będzie musiał zmierzyć się biznes w długiej perspektywie, a także identyfikacja szans rynkowych, które umożliwią firmom stabilny rozwój w długim okresie. Po dwóch latach intensywnych rozmów i analiz, powstał dokument, w którym wyróżniono dziewięć kluczowych obszarów oraz wskazano działania, które muszą zostać podjęte w każdym z tych obszarów, **aby w 2050 roku „9 miliardów ludzi żyło godnie, mądrze korzystając z ograniczonych zasobów naszej planety".** W polskim raporcie zidentyfikowano takie obszary, jak: kapitał społeczny, kapitał ludzki, zrównoważony rozwój infrastruktury, zasoby naturalne, zrównoważona energia, a także jakość państwa i instytucji[2].

Niniejszy referat został poświęcony kapitałowi ludzkiemu. Wskazano tu priorytetowe kierunki działań na rzecz budowania stabilnych warunków rozwoju tego kapitału oraz podkreślono rolę działów personalnych w tym przedsięwzięciu. W niniejszym opracowaniu zwraca się jednak uwagę nie tylko na pojęcie zarządzania kapitałem ludzkim, ale też na pojęcie zrównoważonego rozwoju, który można określić jako **„rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń[3]."** W niniejszym opracowaniu w odniesieniu do organizacji i działu zarządzania zasobami ludzkimi (ZZL), pojęcie to będzie rozumiane bardzo szeroko i rozpatrywane wieloaspektowo. Przede wszystkim jednak rozważania te będą dotyczyły działań, jakie powinny podejmować działy HR (z ang. HR to skrót od Human Resources, czyli Zasoby Ludzkie) we współpracy z biznesem, aby skutecznie dążyć do m.in. zmniejszenia bezrobocia i wykluczenia społecznego, zwiększenia mobilności Polaków i liczby osób niepełnosprawnych zatrudnianych w przedsiębiorstwach, budowania równowagi między życiem osobistym a zawodowym pracowników oraz efektywnego zarządzania wiedzą, aby zapobiegać utracie równowagi organizacyjnej z powodu odejść kluczowych pracowników.

---

[1] Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, I rok studiów III stopnia, Zarządzanie.

[2] Raport „Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu 2050" www.pwc.pl/pl/doradztwo-csr/Wizja_2050_d.pdf, z dn. 24.10.2012, s. 3

[3] Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska: Dz. U. z 2001 r. Nr 62, poz. 627

Wprowadzeniem w tematykę niniejszego referatu będzie cytat pana Mariusza Waltera, współzałożyciela firmy ITI, który wielokrotnie powtarzał, że **„Jedyne, na co warto stawiać, to zawsze na ludzi.** To oni są najważniejsi we wszystkim, co robimy. Wbrew pozorom wcale nie rzeczy materialne, ale właśnie ludzie. (…) Więc jeśli uda ci się stworzyć takie miejsce pracy, w którym ludzie będą czuli, że realizują coś, na czym im zależy, coś, co jest spełnieniem ich pragnień, nie tylko potrzeb i jeśli w dodatku okaże się, że to, co wspólnie robimy, jest powszechnie akceptowane – to moim zdaniem jest to najtrwalsza wartość, jaką można zbudować[4].”

Rozwój kapitału ludzkiego dzięki wsparciu działów ZZL

W centrum zainteresowania współczesnych nauk o zarządzaniu znajduje się człowiek. **Kapitał ludzki** (human capital) rozumiany jako umiejętności, zdolności i wiedza pracowników danej firmy jest kategorią zasobów niematerialnych o podstawowym znaczeniu dla wdrożenia jakiejkolwiek strategii przedsiębiorstwa[5]. Firmy mogą szybko kopiować innowacyjne rozwiązania, mają łatwy dostęp do podobnych dostawców, narzędzi czy produktów, ale to ludzie są dla nich głównym źródłem przewagi konkurencyjnej. Dlatego właśnie coraz więcej firm bada potrzeby pracowników, inwestuje w ich rozwój i proponuje „szyte na miarę” rozwiązania. Wraz z nastaniem gospodarki kapitalistycznej **coraz większą rolę zaczęto przypisywać roli zasobów ludzkich.** W gospodarce, w której tworzenie wartości zależy od kapitału ludzkiego i od innych aktywów niematerialnych, konieczne jest zaangażowanie działów ZZL, w budowanie nie tylko strategii rozwoju zasobów ludzkich, ale strategii rozwoju całej firmy, gdyż tylko wtedy możliwa będzie równowaga między biznesem a rozwojem potencjału ludzkiego[6]. Jak powiedział Edward Stanoch, członek zarządu Aon Hewitt w Polsce: "Tylko wtedy, kiedy dbamy o rozwój liderów i budujemy zaangażowanie pracowników możemy mówić o stałym wzroście wyników biznesowych. To właśnie dzięki skutecznym inwestycjom w kapitał ludzki, firmy osiągają wyższy zwrot z inwestycji." [7].

HR odgrywa bardzo ważną rolę w organizacji i z tego względu powinien brać udział w tworzeniu zasad i planów organizacji oraz w podejmowaniu decyzji mających wpływ na całą organizację. Rekrutacja, polityka wynagrodzeń, szkolenia i rozwój, to przykładowe funkcje przypisane do działu HR, od których powinien zależeć wpływ tego działu na całą organizację. Warto zwrócić uwagę, że procesy związane z rozwojem zasobów ludzkim nie mogą być tworzone w oderwaniu od strategicznych decyzji organizacji. Dlatego właśnie po wielu latach „spychania HR w ciemny kąt”, zauważono i zaczęto rozumieć, że HR musi stać się partnerem dla biznesu, partnerem na poziomie strategicznym. Dział zarządzania zasobami ludzkimi musi być zorientowany bardziej na zewnętrze otoczenie organizacji niż tylko skupiać się na „wnętrzu” firmy. Dział ten musi zacząć rozumieć model biznesowy organizacji i budować procesy wspierające ten model oraz mierzyć wpływ swoich działań, gdyż poprzez swoje działania

[4] A. Miękus, *Życia nie przespałem*, s. 26, [w:] „Malemen”, nr 7/8, 2012.

[5] R. S. Kaplan, D. P. Norton, *Czy niematerialne zasoby współgrają ze strategią twojej firmy?,* „Harvard Business Review Polska”, 2004.

[6] P. Reilly, T. Williams, *Strategiczne zarządzanie zasobami ludzkimi. Rozwijanie potencjału organizacji dzięki działowi personalnemu,* Oficyna Wydawnicza Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2012, s. 7-10.

[7] A. Baranowska-Skimina, *Działy personalne: wyzwania i priorytety,* http://www.egospodarka.pl/78869,Dzialy-personalne-wyzwania-i-priorytety-2012,1,39,1.html, z dn.24.10.2012.

również tworzy wartość dodaną w organizacji i może być pomagać w osiąganiu różnych celów organizacji.

Ponadto **dział ZZL powinien mieć większy wpływ na Zarządy** dzięki tworzeniu i monitorowaniu współczynników pozwalających określić efektywność pracy. Można np. wyliczyć wskaźnik zwrotu z inwestycji, ROI, z programów zdrowotnych dla pracowników, poprzez określenie redukcji zwolnień chorobowych, redukcji składek ubezpieczeniowych, redukcji nieobecności, zwiększenia terminowości wykonywanym zadań[8]. Popularnym miernikiem strategiczności działu HR, jest fakt czy osoba z tego działu zasiada w zarządzie. Ważne jest jednak także to, czy pracownicy HR czują się gotowi, aby być partnerem dla zarządu, ponieważ gotowość HR i poczucie potrzeby/wagi po stronie zarządu, to dwa elementy, które muszą być spełnione, by HR stał się prawdziwie strategicznym działem. Obecnie obserwujemy, że coraz więcej jest firm, w których taka sytuacja ma już miejsce, zwłaszcza ze względu na rosnącą presję na koszt pracy i efektywność, na które HR ma znaczący wpływ.

Jednym ze strategicznych wyzwań stawianych współcześnie działom ZZL jest też budowanie wizerunku firmy jako pracodawcy z wyboru. Dlatego każdy perspektywicznie myślący dział HR, podejmuje liczne działania mające na celu zachęcenie pracowników do rozpoczęcia pracy w danej firmie i pozostania lojalnymi. Ważna jest tu otwarta komunikacja z otoczeniem, a także budowanie zaufania i wiarygodności poprzez jedność słów i czynów oraz posługiwanie się faktami. Skuteczny **Employer Branding** wymaga spójnej współpracy działów zajmujących się marketingiem, zarządzaniem zasobami ludzkimi, komunikacją wewnętrzną i Public Relations[9].

Firmy, jako podmioty gospodarki rynkowej, mają też możliwość wpływania na sytuację gospodarczą kraju i świata. Z punktu widzenia HR wyzwaniem jest zapewnienie równowagi na wewnętrznym rynku pracy danego przedsiębiorstwa. Dlatego też ważnym działaniem jest i będzie wprowadzanie nowych programów rozwojowych, nowych narzędzi, być może również restrukturyzacja funkcji HR. Z drugiej strony nawiązując do wspomnianego na początku raportu **„Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu 2050”,** zespoły HR wpływając na organizacje, mogą oddziaływać na społeczeństwo i gospodarkę przyczyniając się do rozwiązywania problemów wynikających z takich czynników, jak:[10]

1. **starzejące się społeczeństwo i malejącą liczba urodzeń;**
2. **ubóstwo, wykluczenie i rozwarstwienie społeczne;**
3. **niska mobilność zawodowa Polaków;**
4. **dostosowanie edukacji do potrzeb rynku pracy.**

Zdaniem autorów tego raportu, **są to najważniejsze wyzwania polskiego biznesu** w obszarze kapitału ludzkiego. Dlatego też warto zastanowić się, w jaki sposób działy HR, które chcą teraz wychodzić naprzeciw potrzebom biznesowym i działać bardziej strategicznie, mogą pomóc firmom w obliczu zachodzących zmian demograficznych, społecznych i gospodarczych.

---

[8] S. Bach, *Managing Human Resources: Personnel Management in Transition*, Blackwell Publishing, 2005, s. 267.

[9] E. Cohen, *CSR for HR : A necessary partnership for advancing responsible business practices,* wyd. Greenleaf Publishing, Wielka Brytania 2010, s. 23-35.

[10] op. cit., Raport „Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu 2050”, s. 25.

Ad. 1. Zarządzanie różnorodnością jako sposób na zrównoważony rozwój organizacji w obliczu starzejącego się społeczeństwa i malejącej liczy urodzeń

Celem zarzadzania różnorodnością jest stworzenie takiego środowiska pracy, w którym każda zatrudniona osoba czuje się szanowana, doceniana i może w pełni realizować swój potencjał, a przez to przyczyniać się do sukcesu organizacji. W ten sposób łączy się cele biznesowe ze społecznymi, a zarządzanie różnorodnością jest elementem odpowiedzialnego biznesu. Celem działania przedsiębiorstwa jest zwiększenie jego wartości w dłuższym czasie, a podstawową trudnością – mało przewidywalne otoczenie. Zarządzanie różnorodnością może stanowić jedną z dróg, która pozwala na realizację wartości w dłuższym czasie[11].

Z prognoz OECD wynika, że średnia długość życia po osiągnięciu wieku emerytalnego w Polsce wydłuży się do 2050 roku z 23,1 do 26,6 lat w przypadku kobiet i z 14,4 do 17,2 lat w przypadku mężczyzn[12]. **Z prognoz Eurostatu** wynika, że w 2050 roku stosunek osób w wieku produkcyjnym do tych w wieku 65+ wzrośnie do 51% (z 19% w 2010 roku). Jeśli proporcje te pozostaną niezmienne, 10 lat później Polska może stać się najstarszym społeczeństwem w Europie[13].

W odpowiedzi na tę dywersyfikację struktury wiekowej pracowników, działy HR będą musiały tworzyć warunki sprzyjające współistnieniu, współpracy i solidarności międzypokoleniowej pracowników, którzy będą w różnym wieku, którzy będą mieli różne oczekiwania i w różny sposób będą reagować na dane formy motywacji. Już teraz zauważa się deficyt pracowników, a zwłaszcza specjalistów. **Firmy poprzez działy HR będą musiały nauczyć się aktywizować osoby starsze i dostosowywać do nich miejsca pracy oraz motywować, dopasowywać i rozwijać umiejętności ludzi młodych.** Coraz większe znaczenie będą też odgrywać elastyczne godziny pracy i różnorodne formy zatrudnienia, zwłaszcza wobec konieczności godzenia ról zawodowych z opieką nad starszymi członkami rodziny, często chorymi lub niepełnosprawnymi. Niezbędne będzie wykorzystywanie systemów opartych na nowych technologiach wspierających elastyczność zatrudnienia. Niezwykle ważna będzie też współpraca z sektorem publicznym w zakresie tworzenia rozwiązań aktywizujących osoby bezrobotne oraz współtworzenie form edukacji nieformalnej, pozwalających na zdobywanie kompetencji niezbędnych na rynku w danym momencie. **Zachowanie równowagi w miejscu pracy z pewnością będzie wymagało wielu wysiłków ze strony wszystkich pracowników firmy**, ale jeśli firmy chcą przetrwać, musze podjąć to wyzwanie.

Ad. 2. Ubóstwo, wykluczenie i rozwarstwienie społeczne a zrównoważony rozwój

Wysokie bezrobocie, wzrost liczby niskopłatnych zawodów, zwiększenie liczby osób samotnie wychowujących dzieci, bezradność osób, które same ponoszą odpowiedzialność za swoje ubóstwo, obecny kryzys społeczno-gospodarczy, powodują, że **w Polsce rośnie liczba osób zagrożonych skrajnym ubóstwem i wykluczeniem społecznym[14].** Coraz większym problemem w naszym kraju staje się rozwarstwienie społeczne (zarówno pod

[11] H. Brdulak, *Zarządzanie różnorodnością jako model biznesowy,* Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2009, s.9
http://www.mfk.org.pl/uploads/kobieta_i_biznes/kib_1-4_2009_srodek.pdf z dnia 24.10.2012

[12] OECD ―Pensionable Age and Life Expectancy, 1950-2050‖

[13] Eurostat, tablica ―Old-age-dependency ratio.

[14] A. Lipiec, *Kosztowy wymiar ubóstwa i wykluczenia społecznego.,*wyd. SGH w Warszawie, 2012

względem dochodów jak i szans rozwojowych). Zagrożenie ubóstwem dodatkowo pogłębia utrzymujące się wysokie bezrobocie, zaś szczególnie niepokojący jest odsetek osób pozostających trwale bez pracy (w Polsce jest to około połowa osób bezrobotnych) [15]. W poprzednim roku według danych GUS, problem bezrobocia dotyczył 2 mln ludzi, a stopa bezrobocia wynosiła średnio 11,8, (według badania aktywności ekonomicznej ludności BAEL – 10%). Blisko połowa ludności w wieku produkcyjnym była nieaktywna zawodowo. Dane z pierwszej połowy tego roku były podobne. **Niepokojąco wysoka jest także skala zjawiska wykluczenia z rynku pracy osób niepełnosprawnych, które mimo chęci i kwalifikacji, często nie znajdują zatrudnienia.**

Rozważając powyższe dane, nasuwa się pytanie, czy dział HR może w jakiś sposób wpływać na realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju poprzez podejmowanie działań ograniczających opisane zjawiska. Otóż jednym ze sposobów jest aktywizacja zawodowa tych osób, które były dotychczas nieaktywne na rynku pracy, np. poprzez zatrudnienie ich w firmach bądź wspieranie przy zakładaniu własnych przedsiębiorstw. **Ważna jest też współpraca ze szkołami i uczelniami – dzielenie się praktyczną wiedzą i umiejętnościami oraz definiowanie potrzeb biznesu odnośnie kompetencji i umiejętności absolwentów.** HR może np. w czasie targów pracy czy innych spotkań ze studentami, kształtować w nich postawy przedsiębiorcze i innowacyjne oraz ukierunkować na współpracę, a także obalać stereotypy dotyczące pracy zawodowej, która jest przypisana tylko do jednej z płci. W stosunku do osób niepełnosprawnych pomocne może się okazać promowanie i wdrażanie telepracy dla stanowisk, dla których jest to możliwe oraz Korzystanie z technologii komunikacyjno-informacyjnych, w tym tele- i wideokonferencji oraz e-learningu. **Firmy muszą zdawać sobie sprawę z tego, że pogłębianie się omawianych zjawisk będzie skutkować wyłączeniem coraz większej liczy osób nie tylko z rynku pracy, ale i z rynku konsumenckiego.**

Ad. 3. Niska mobilność zawodowa Polaków przyczyną niezrównoważonego rozwoju

„Internal Labor Mobility in Central Europe and the Baltic Region" to raport Banku Światowego z 2010 roku, z którego wynika, że w krajach Europy Środkowo-Wschodniej migranci wewnętrzni stanowią mniej niż 1% ogółu zatrudnionych. Polska na tle krajów tego regionu wypadła zdecydowanie najsłabiej. Pod względem liczby osób dojeżdżających codziennie do pracy z terenów podmiejskich (commuters) znajdowała się na końcu tabeli. Osoby dojeżdżające stanowiły bowiem ok. 1% wszystkich zatrudnionych, podczas gdy np. w Czechach – ok. 5%, a na Węgrzech aż 10%. **Za przyczynę niskiej mobilności uważa się m.in. małą podażą mieszkań, niską aktywnością ekonomiczną Polaków i niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturę transportową, która utrudnia dojazd do pracy.** Z raportu wynika, że brak zmian w tym zakresie pogłębi dysproporcje rozwojowe między regionami i utrwali wysokie bezrobocie. Dlatego eksperci Banku Światowego nawołują do większej mobilności na krajowym rynku pracy, aby następował równomierny rozwój regionu, kraju i świata.

Ten obszar problemów jest o tyle trudny, że wymaga zintegrowanego działania sektora prywatnego i publicznego. Jest też doskonałym „polem do popisu" dla tych działów HR, które nawiązały już współpracę z innymi działami firmy i mają swoich przedstawicieli w zarządzie firmy, a tym samym możliwość wpływania na działalność firmy. Obecnie obserwujemy trend, zgodnie z którym każdy kierownik liniowy jest

[15] Bank Światowy „*Internal Labor Mobility in Central Europe and the Baltic Region*",‖ s. 11.

odpowiedzialny za swoich podwładnych i musi umieć nimi zarządzać i odpowiednio ich motywować. Dlatego istotne jest, by zarząd miał świadomość, że Ci managerowie powinni rozwijać miękkie kompetencje, aby skutecznie zarządzać zespołami. **Działy HR powinny w tym celu opracować dla nich różnorodne programy szkoleń.** Przygotowując nowy program szkoleniowy działy HR są zobowiązane do przestrzegania takich zasad, jak:[16]

- tworzenie precyzyjnych celów szkolenia we współpracy z managerami,
- poznanie realiów pracy uczestników szkolenia i dopasowanie metod do ich doświadczeń,
- identyfikowanie kluczowych miar sukcesu,
- zastosowanie działań przed- i poszkoleniowych oraz włączanie managerów do zarządzania efektami szkoleń,
- wykorzystywanie narzędzi elektronicznych wspierających zmianę (np.e-learning),
- stosowanie zróżnicowanych metod pracy (on Job training, coaching, superwizje).

Jednakże przejmowanie części zadań przez menedżerów ma swoje granice. **HR jest na pewno bezwzględnie odpowiedzialny za politykę płac i odpowiada za element kosztów stałych, jakim są wynagrodzenia.** Ten proces musi być scentralizowany i nie można oddać menedżerom. Ważne jest zatem dopasowanie systemu wynagrodzeń do aktualnych trendów rynkowych. Należy wziąć pod uwagę warunki ekonomiczne, nastroje społeczne, sytuację na rynku pracy, działania konkurencji i odpowiednio rozpisać politykę wynagrodzeń. Budżet wynagrodzeń stanowi część ogólnego budżetu firmy, dlatego musi być głęboko osadzony w realiach finansowych firmy, w warunkach zmiennego i burzliwego otoczenia.

Oczywiście ważna jest też współpraca z poszczególnymi urzędami pracy w zakresie tworzenia możliwości nabycia odpowiedniej wiedzy i doświadczenia potrzebnych w danej firmie poprzez np. szkolenia, staże, praktyki.

Słaba mobilność pracowników w Polsce wynika też z wysokich cen mieszkań oraz trudności w pozyskaniu kredytów. W tym miejscu znów pojawiają się możliwości dla firm, które chcąc pozyskać pracowników z całego kraju, powinny ograniczyć liczbę umów tymczasowych zawieranych z pracownikami na rzecz umów na czas nieokreślony. Innym rozwiązaniem może być telepraca.

Ad. 4. Dostosowanie edukacji do potrzeb rynku pracy jako wymóg zrównoważonego rozwoju

Od kilku lat obserwuje się, że polskim firmom brakuje specjalistów, inżynierów, budowniczych, a młodzi kształcą się na kierunkach, po których nie mogą znaleźć pracy i w następnie zasilają szeregi bezrobotnych lub wyjeżdżają za granicę. Osłabienie pozycji szkół zawodowych w polskim systemie oświaty i starania, aby za wszelką cenę zwiększyć liczbę osób z wykształceniem ogólnym doprowadziły do sytuacji, w której z jednej strony na lokalnych rynkach pracy brakuje wykwalifikowanych robotników, a z drugiej – w zasobach siły roboczej pojawiła się grupa osób bez kwalifikacji zawodowych i bez większych szans na rynku pracy, osób, które nie kończą studiów i zatrzymują się na poziomie liceum ogólnokształcącego[17]. **Jedną z przyczyn niedopasowania edukacji do wymagań biznesu jest trudność w porozumieniu środowisk biznesowych ze**

[16] A. Mayo, Kształtowanie strategii szkoleń i rozwoju pracowników, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2002, s. 22.

[17] Instytut Badań Edukacyjnych, *Wykształcenie, postawy i umiejętności jako istotne czynniki jakości kapitału ludzkiego,* Warszawa, grudzień 2010.

środowiskiem naukowo-badawczym. Brak porozumienia ma swoje podłoże także w niewystarczających nakładach dużych firm na działalność badawczo-rozwojową. Wydatki polskich firm na badania i rozwój stanowią 0,19% PKB, a jedynie ponad 20% polskich przedsiębiorstw wprowadza innowacje (średnia dla całej UE wynosi 39,5%)[18].

Biznes potrzebuje pracowników, którzy posiadają umiejętności wynikające z nauki przedmiotów ścisłych. Istotne jest też kształtowanie kompetencji miękkich, promowania mobilności międzysektorowej, myślenia systemowego itp. Ważna jest zatem edukacja pracowników odpowiednio dopasowana do potrzeb rynku pracy. Niezbędne jest też promowanie podejścia zakładającego naukę przez cale życie (lifelong learning), ponieważ kształcenie ustawiczne osób po 24 roku życia ma w Polsce wciąż zakres marginalny. **Biznes potrzebuje też wiedzy na temat środowiska naukowego i akademickiego,** platformy wymiany informacji, upowszechniania wyników badań, propagowania dobrych praktyk służących doskonaleniu możliwości rozwoju kapitału ludzkiego oraz stwarzania uczniom i studentom dostępu do nowych technologii i najnowszej wiedzy.

W tym obszarze również jest wiele do zrobienia dla działów HR we współpracy z biznesem i ze środowiskiem naukowym. **W odniesieniu do całych firm, chodzi przede wszystkim o rozwijanie sfery badań i rozwoju jako czynnika stymulującego rozwój społeczny i gospodarczy.** Poza tym ważna jest współpraca z ośrodkami akademickimi i dydaktycznymi przy realizacji projektów badawczych, tworzeniu materiałów dydaktycznych i podręczników oraz przy definiowaniu pożądanych kompetencji wśród absolwentów poszczególnych kierunków. Działy HR powinny zająć się też organizacją praktyk dla uczniów i studentów, a także **wpierać realizację zajęć praktycznych w szkołach i na uczelniach.** Ponownie też pojawia się kwestia organizacji szkoleń dla studentów i pracowników oraz wspieranie ich w podejmowaniu przez nich formalnej edukacji w ramach uczenia się przez całe życie.

W obszarze zarządzania, szczególną rolę powinny też odgrywać programy przekazywania, rozwijania i zachowywania wiedzy w organizacji. Jednym z głównych celów ZZL jest rozwijanie kompetencji pracowników, aby mieli coraz **większe szanse na poszerzanie i wykorzystywanie zdobytej wiedzy** nie tylko w organizacji, w której pracują, ale również poza nią. Najbardziej zaawansowany poziom zarządzania wiedzą, to powstanie organizacji uczącej się, gdzie nie ma granic dla przepływu informacji i wiedzy między działami czy stanowiskami. Tym, co na pewno nie sprzyja rozwijaniu wiedzy w organizacjach jest wysoka fluktuacja pracowników. Wiąże się z nią ryzyko utraty wiedzy, ryzyko zakłóceń w generowaniu wiedzy oraz ryzyko zakłóceń w procesie socjalizacji, czyli dzielenia się wiedzą. Dzięki właściwemu zarządzaniu wiedzą, firma może uniknąć sytuacji, w której pracownik odchodząc zabiera swoją wiedzę i doświadczenie, a organizacja spotyka się deficytem wiedzy i trudnościami w znalezieniu następców tych pracowników. Zawsze istnieje też obawa, że Ci pracownicy przekażą swoją wiedzę konkurencji. Ważne jest zatem zapewnienie równowagi między teraźniejszymi i przyszłymi zasobami wiedzy w organizacji[19].

Działania HR a zrównoważony rozwój pracowników

Poza tymi 4 wyzwaniami wskazanymi w raporcie WBCSD, działy HR odgrywają też ważną rolę w promowaniu zdrowego trybu życia oraz zachowywaniu tzw. work-life balance, czy równowagi między pracą a życiem prywatnym. W tym celu już ma początku

[18] Ranking innowacyjności Komisji Europejskiej „The European Innovation Scoreboard", 2010.
[19] A. Lipka, *Ryzyko personalne. Szanse i zagrożenia zarządzania zasobami ludzkimi,* Poltex, Warszawa 2002.

procesu rekrutacji oferuję się potencjalnym pracownikom liczne benefity, jak np. karty MultiSport, bilety do kina/teatru/filharmonii, elastyczny czas pracy, dodatkowe dni wolne, itp. Osoby z działu HR mają za zadania kontrolować także managerów liniowych, aby przestrzegali regulaminów i prawa pracy. Proporcje między poszczególnymi sferami życia a poziomem satysfakcji ustala każdy człowiek według własnego uznania, ponieważ łatwiej jest wtedy oceniać świat zewnętrzny zachowując spójność i wewnętrzny spokój. Ważna jest jednak otwartość pracodawcy i chęć budowania takiej równowagi, a także identyfikowanie i wdrażanie narzędzi wspierających tę równowagę, np. elastyczne formy zatrudnienia – zarówno pod względem wykorzystania czasu pracy, miejsca, jak i sposobu jej wykonywania. Niestety nie zawsze istnieją takie rozwiązania. Często zależą od możliwości, i potrzeb samego biznesu. Niemniej jednak, promowanie zachowania zdrowej równowagi pomiędzy kondycją fizyczną a pracą zawodową i umiejętną koncentracji, przynosi bowiem korzyści każdemu pracownikowi, niezależnie od firmy czy stanowiska pracy[20].

Równowaga w życiu jest szczególnie ważna zwłaszcza dla ludzi młodych z tzw. pokolenia Y. Czynniki kluczowe przy wyborze firmy, które są szczególnie ważne dla studentów wybierających przyszłego pracodawcę, przedstawia poniższa tabela:[21]

Tabela 1. Czynniki kluczowe przy wyborze firmy

Czynniki	Istotność (0-nieistotne, 2-istotne)
Atmosfera, styl i warunki pracy	1,9
Możliwość rozwoju kariery zawodowej	1,8
Wysokość wynagrodzenia	1,7
Możliwość godzenia życia zawodowego z prywatnym	1,7
Możliwość dokształcania i udziału w szkoleniach	1,7
Odpowidająca branża	1,7
Aktywność firmy na rynku	1,6
Jakość oferowanych produktów	1,5
Atrakcyjne świdczenia socjalne	1,4
Prestiż bycia pracownikiem firmy	1,4
Popularność firmy	1,2
Opinia znajomych	1,1
Promocja firmy na uczelni	0,9
Promocja firmy jako sponsora studenckich imprez	0,7

Źródło: Gołaszewska-Kaczan U., Czas na EB. Employer Branding & Corporate Social Responsibility, wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2009, s. 177*

Jak wynika z badania, atmosfera i warunki pracy oraz możliwości rozwoju mają większe znaczenie dla młodych niż wynagrodzenie. Ciekawym jest też fakt, że owo wynagrodzenie jest tak samo ważne jak **balans między życiem osobistym i zawodowym** czy możliwość dokształcania się przez szkolenia w odpowiedniej branży. Te tendencje dowodzą, że **pokolenie Y zna swoją wartość i bardzo ceni sobie wartości**

[20] L. Zbiegień-Maciąg, *Marketing personalny*, wyd. Business Presss, Warszawa 1996, s. 56

[21] U. Gołaszewska-Kaczan, *Czas na EB*. Employer Branding & Corporate Social Responsibility*, wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2009, s. 177

pozamaterialne. Fakty te stanowią z kolei nie lada wyzywanie dla działów HR, które musza o tym pamiętać, projektując systemy wynagrodzeń, systemy motywacyjne, a także rekrutacje. HR musi dbać, aby tworzone kampanie wizerunkowo-rekrutacyjne były konkretne i podkreślały takie wartości, jak ciekawe projekty, różne ścieżki kariery, elastyczny czas pracy, równowaga między życiem osobistym a zawodowym, różnorodne możliwości zdobycia doświadczenie, itp [22]. W Grupie ITI, która wielokrotnie już była nagradzana przez Top Universum i Top Employers, obserwuje się dążenia do zapewnienia równowagi pomiędzy pracą zawodową a życiem prywatnym poprzez różnego rodzaju inicjatywy. Zwłaszcza w trosce o tych pracowników, którzy wiele godzin pracy i energii poświęcają firmie, uruchomione zostały takie projekty jak „Przedszkole dla dzieci pracowników Grupy ITI", „Program Zdrowie" lub „Wolontariat Grupy ITI" [23].

Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw dzięki HR Business Partnerom

W ciągu kilku ostatnich dziesięcioleci pozycja działów personalnych w strukturze firmy uległa znacznej zmianie. Dawniej kierownictwo uznawało głównie administracyjną rolę działów personalnych – ich pracownicy przyznawali zasiłki, obliczali płace i pełnili inne funkcje operacyjne, natomiast nie myśleli o swojej pracy w kategoriach odpowiedzialności za ogólną strategię firmy. **Dopiero w latach 90. zaczęto kłaść większy nacisk na strategię i doceniać wagę systemów zarządzania zasobami ludzkimi**, a badacze i praktycy dostrzegli, jakie znaczenie ma dopasowywanie tych systemów do działań firmy związanych z realizacją jej strategii, oraz zrozumieli istotę oceny stopnia tego dopasowania[24].

Wykres 1. Priorytetowe obszary koncentracji HR na kolejne 3 lata

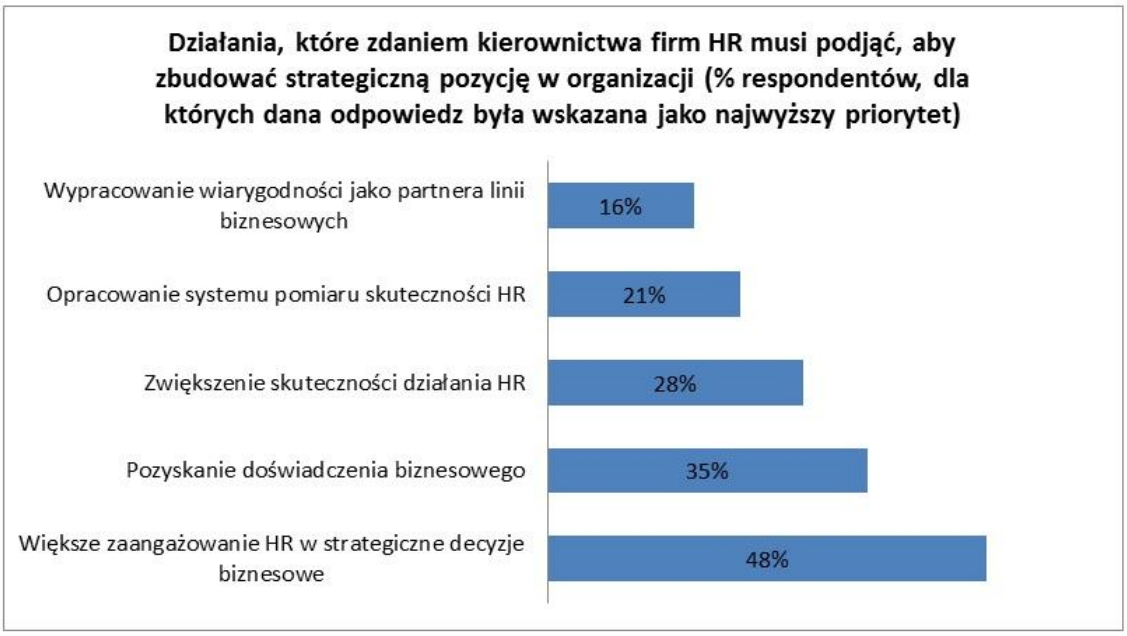

Źródło: Raport z Badania Najlepsi Pracodawcy 2011, AON Hewitt

[22] K. Filipowska, *O tym jak Ygreki poszukują pracy*, http://hrstandard.pl, z dnia 13.02.2011r.
[23] Raport Top Employers 2012, Grupa ITI jako pracodawca z wyboru, www.topemployers.pl, z dnia 24.10.2012
[24] Raport z Badania Najlepsi Pracodawcy 2011, AON Hewitt

Jednakże prawdziwy proces budowania strategii działów HR w oparciu o strategię biznesową firmy rozpoczął się dopiero kilka lat temu i powinien być kontynuowany. **Specjaliści ds. zasobów ludzkich powinni dziś umieć powiązać działania z zakresu zarządzania personelem ze strategią firmy.** W odpowiedzi na tę potrzebę, powstał model tzw. HR Business Partnera, czyli osoby, która być profesjonalistą w swoim działaniu, liderem, człowiekiem, który będzie współpracował z zespołami, aby zrozumieć cele i konsekwencje działania pracowników oraz wzmacniać relacje pomiędzy nimi. Idealny kandydat na HR Biznes Partnera to, według zagranicznych korporacji, osoba z min. 5-10 letnim doświadczeniem, menedżer, który w pełni rozumie aktualne oraz przyszłe wymagania biznesu, a jego styl przywództwa stawiany jest jako wzór do naśladowania[25].

Model HR Biznes Partnera zaczął być promowany w 1997 roku przez Dave'a Ulricha, jednego z największych autorytetów HR. **Według tego modelu, HR Biznes Partner jest:**

- **partnerem strategicznym i agentem zmian,**
- **rzecznikiem pracowników,**
- **ekspertem,**
- **animatorem rozwoju kapitału ludzkiego.**

Wdrożenie modelu HR BP w firmie oznacza, że HR został uznany częścią biznesowego zespołu kierującego firmą (lub jednostką) i jest on głównym partnerem w rozmowach o efektywności organizacyjnej, procesach i systemach wspierających biznes oraz o zmianach strategicznych firmy. Często jego zaplecze stanowią eksperci od wynagrodzeń i świadczeń lub rekrutacji i rozwoju pracowników, ale głównym kontaktem dla funkcji biznesowych jest HR Biznes Partner. W większych firmach tworzono są centra usług wspólnych, które mają za zadanie odciążyć HR Business Partnera od działań administracyjnych, pozwalając mu tym samym na bycie realnym, dostępnym na co dzień partnerem dla biznesu[26].

Od HR BP wymaga się już nie tylko skutecznego zarządzania pracownikami, ale także partnerstwa w biznesie, współpracy z managerami wyższego szczebla, współpracy z innymi działami, właściwego dobierania strategii wynagrodzeniowej, spajania komunikacji wewnętrznej. Jednym słowem – HR Business Partner ma być filarem nowoczesnego, dobrze prosperującego biznesu, opierającego się na wartościach intelektualnych swoich pracowników. **W kontekście zrównoważonego rozwoju, to właśnie HR BP ma dbać o równowagę w firmie i w jej otoczeniu.** Ma tak dobierać ludzi, dbać o ich rozwój, aby biznes rozwijał się prawidłowo i aby stawić czoło wyzwaniom rynkowym i społecznym. Wymaga to działań ukierunkowanych przede wszystkim na zwiększenie efektywności i prowadzenie spójnej polityki personalnej. Bez dostępu do odpowiednich rozwiązań: narzędzi, modeli, metod, technik umożliwiających planowanie, rekrutację, ocenę, dobór i rozwój zasobów ludzkich nie sposób być partnerem dla kierownictwa firmy. **Budowanie firmowej strategii Zarządzania Kapitałem Ludzkim umożliwiającej osiągnięcie celów biznesowych organizacji i jej zrównoważony wzrost, powinno być realizowane poprzez zmniejszenie czasu przeznaczonego na administrowanie danymi kadrowo – płacowymi na korzyść procesów zdobywania wiedzy o pracownikach i procesach HR.** Nowoczesne

[25] HR Business Partner, http://hrstandard.pl/2012/05/08/hr-biznes-partner-%E2%80%93-jak-umacniac-pozycje-hr-owca-w-firmie/

[26] D. Urlich, *Human Resource Champions,* RBL Group, USA 1997, s. 53

rozwiązania informatyczne stwarzają szersze możliwości w tym zakresie i gwarantują jednocześnie wysoką efektywność, dlatego warto z nich korzystać.

HR Business Partner może i powinien być też główną osobą kontaktową do nawiązywania współpracy ze szkołami i uczelniami wyższymi, z urzędami pracy, ze stowarzyszeniami i organizacjami pozarządowymi oraz szeroko rozumianym otoczeniem zewnętrznym firmy, aby mogła ona lepiej realizować idee zrównoważonego rozwoju.

Podsumowanie i wnioski

- **Strategie rozwoju zasobów ludzkich powinny wynikać ze strategii firmy i wpływać na osiągnie celów biznesowych.** W związku z tym konieczny jest rozwój umiejętności pracowników i ich kapitału intelektualnego, aby osoby o właściwych kwalifikacjach były w stanie zaspokoić obecne i przyszłe potrzeby organizacji.
- W obliczu trendów, jakie obserwujemy aktualnie na rynku pracy, wyraźnie widać potrzebę innowacyjnej kultury, sprzyjającej wdrożeniom nowych strategii i programów rozwojowych. Przed działami HR stoją coraz ambitniejsze zadania i **albo pracownicy HR staną się bardziej „operacyjni" albo zastąpią ich „ludzie z biznesu".** Jeśli działy HR mają pełnić rolę strategiczną to muszą zrozumieć, jaka jest codzienna praca pod presją rynku, klienta lub w dziale produkcji, gdzie jest wielu pracowników, o których trzeba zadbać, aby skutecznie wzmacniać ich zaangażowanie, zwiększać efektywność organizacyjną, zapobiegać konfliktom, obniżać absencję, itd.
- Zespoły HR muszą umieć liczyć, aby udowadniać zarządom, opłacalność i rentowność nowych projektów i działań. Muszą też umieć szacować zwrot z inwestycji w podejmowane działania. Do działu ZZL zaczyna przychodzić coraz więcej osób z działów finansowych, operacyjnych, sprzedaży, dzięki czemu HR zaczyna odgrywać rolę coraz bardziej strategiczną. **Niezbędne bowiem dla osób odpowiedzialnych za kapitał ludzki jest teraz głębokie zrozumienie biznesu, aby mógł się rozwijać w sposób zgodny z koncepcją zrównoważonego rozwoju.**
- Im większe obszary biedy i wykluczenia, tym więcej grup ludzi wyłączonych z rynku pracy i rynku konsumenckiego. Utrwalenie niekorzystnych zjawisk zagraża pozytywnej współpracy na rzecz wspólnego dobra, w tym także realizacji działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. Dlatego działy HR powinny wspierać firmy w realizacji zrównoważonego rozwoju zarówno w obrębie firmy, jak i w swoim otoczeniu poprzez:
  - włączanie się w dyskusje strategiczne, w tworzenie planów i procedur oraz w podejmowanie decyzji wpływających na firmę i jej otoczenie;
  - aktywizowanie osób starszych, niepełnosprawnych i dostosowywanie do nich miejsca pracy oraz motywowanie, dopasowywanie i rozwijanie umiejętności ludzi młodych;
  - podejmowanie współpracy ze szkołami i uczelniami – dzielenie się praktyczną wiedzą i umiejętnościami oraz definiowanie potrzeb biznesu odnośnie kompetencji i umiejętności absolwentów;
  - promowanie i wdrażanie telepracy dla stanowisk, dla których jest to możliwe oraz korzystanie z technologii komunikacyjno-informacyjnych oraz e-learningu;
  - właściwe zarządzanie różnorodnością i wiedzą w organizacji, aby niwelować różnice międzypokoleniowe i nie tracić cennych zasobów wiedzy czy dobrych specjalistów;

- umożliwienie pracownikom zachowania równowagi między czasem, jaki poświęcają na pracę a życie osobiste, rodzinne;
- wdrażać model HR Business Partnera, który jako główny partner w rozmowach o efektywności organizacyjnej, procesach i systemach wspierających biznes oraz o zmianach strategicznych firmy, będzie lepiej rozumiał biznes i odpowiednio reagował na jego potrzeby, zapewniając równowagę całej firmie.

Podsumowując: W obecnej sytuacji gospodarczej kapitał ludzki jest podstawą tworzenia wartości. Jeśli Polska ma z sukcesem sprostać wyzwaniom zrównoważonego rozwoju w obszarze Kapitału Ludzkiego, niezbędna jest integracja działań HR Business Partnerów i działów personalnych z pozostałymi działami, zarządami oraz instytucjami i organizacjami sektora publicznego. Biznes musi mieć na uwadze, że pogłębianie się omawianych wcześniej zjawisk, będzie skutkować wyłączeniem coraz większej liczy osób nie tylko z rynku pracy, ale i z rynku konsumenckiego.

Bibliografia:

Źródła:

Bach S., Managing Human Resources: Personnel Management in Transition, Blackwell Publishing, 2005.

Brdulak H., *Zarządzanie różnorodnością jako model biznesowy*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2009.

Cohen E., *CSR for HR : A necessary partnership for advancing responsible business practices*, wyd. Greenleaf Publishing, Wielka Brytania 2010.

Gołaszewska-Kaczan U., *Czas na EB*. Employer Branding & Corporate Social Responsibility*, wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2009.

Lipiec A., *Kosztowy wymiar ubóstwa i wykluczenia społecznego*, wyd. SGH w Warszawie, 2012.

Lipka A., *Ryzyko personalne. Szanse i zagrożenia zarządzania zasobami ludzkimi*, Poltex, Warszawa 2002.

Mayo A., *Kształtowanie strategii szkoleń i rozwoju pracowników,* Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2002.

Reilly P., Williams T., *Strategiczne zarządzanie zasobami ludzkimi. Rozwijanie potencjału organizacji dzięki działowi personalnemu*, Oficyna Wydawnicza Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2012.

Urlich D., *Human Resource Champions, RBL* Group, 1997

Zbiegień-Maciąg L., *Marketing personalny*, wyd. Business Presss, Warszawa 1996.

Opracowania:

Bank Światowy „*Internal Labor Mobility in Central Europe and the Baltic Region"*

Eurostat, tablica —Old-age-dependency ratio.

Instytut Badań Edukacyjnych, *Wykształcenie, postawy i umiejętności jako istotne czynniki jakości kapitału ludzkiego*, Warszawa, grudzień 2010.

OECD —*Pensionable Age and Life Expectancy*, 1950-2050.

Ranking innowacyjności Komisji Europejskiej „The European Innovation Scoreboard", 2010

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska: Dz. U. z 2001 r. Nr 62, poz. 627

Raport Top Employers 2012, *Grupa ITI jako pracodawca z wyboru*, www.topemployers.pl.

Raport „*Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu 2050"* www.pwc.pl.

Raport z Badania Najlepsi Pracodawcy 2011, AON Hewitt

Artykuły prasowe:

Miękus A., *Życia nie przespałem,* s. 26, „Malemen", nr 7/8, 2012

Kaplan R. S., Norton D. P., *Czy niematerialne zasoby współgrają ze strategią twojej firmy*?, „Harvard Business Review Polska", 2004.

Strony internetowe:

O tym jak Ygreki poszukują pracy, http://hrstandard.pl, z dnia 13.02.2011r.

Działy personalne: wyzwania i priorytety, http://www.egospodarka.pl/78869,Dzialy-personalne-wyzwania-i-priorytety-2012.

Raport „*Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu 2050*, www.pwc.pl/pl/doradztwo-csr/.

http://www.mfk.org.pl/uploads/kobieta_i_biznes/.

HR Business Partner, http://hrstandard.pl/2012/05/08/hr-biznes-partner.

Izabela Bal[1]

1.3.3. EUROPEJSKI *HOMO SUSTINENS*[2] W TRZECH WYMIARACH

Zrównoważony rozwój wskazany został wśród trzech priorytetów Strategii „Europa 2020", która stanowi nowy, długofalowy program społeczno-gospodarczy Wspólnoty Europejskiej. Wynikiem zrównoważonego rozwoju w rozumieniu strategii „Europa 2020" ma być zwiększenie gospodarczej, społecznej i terytorialnej spójności. Komisja Europejska wydała dokument pt. „Europa 2020: Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu". Przedstawione zostały trzy ogólne priorytety dla Unii Europejskiej na najbliższą dekadę: rozwój inteligentny, zrównoważony i sprzyjający włączeniu społecznemu.

Polityka zrównoważonego rozwoju zakłada osiągnięcie oraz utrzymanie jakości życia na poziomie, na jaki pozwala obecny rozwój cywilizacyjny. Wariant europejski idei zrównoważonego rozwoju silnie akcentuje jedność uwarunkowań społeczno-ekonomicznych i środowiska naturalnego. Trzy podstawowe wymiary rozwoju zrównoważonego (ekologiczny, społeczny i ekonomiczny[3]) pokrywają się z głównymi czynnikami rozwoju regionalnego podawanymi w literaturze przedmiotu czy też z determinantami konkurencyjności. Istotą modelu zrównoważonego rozwoju jest zachowanie równowagi między tymi wymiarami[4]. Najczęściej za oznaki rozwoju regionalnego uważa się materialne warunki dobrobytu, będące punktem wyjścia do rozwoju niematerialnych potrzeb, które analizowane są za pomocą wskaźników społecznych.

W celu umożliwienia wymiernego zobrazowania stopnia realizacji zadań i celów przyjmowanych w strategiach zrównoważonego rozwoju organizacja *Sustainable Society Fundation* opracowała wskaźnik zrównoważonego społeczeństwa (*Sustainable Society Index - SSI*). SSI składa się z 24 wskaźników, podzielonych na trzy kategorie główne (dobrobyt ludności, zrównoważone korzystanie z zasobów, zrównoważona gospodarka) i 8 podkategorii. Wskaźnik SSI używany jest do monitorowania postępu państw na ich drodze do zrównoważenia, ustalenia priorytetów w odniesieniu do tej polityki, w celach porównawczych, edukacyjnych oraz dla dalszych badań i rozwoju.

Rycina 1 obrazuje dystans jaki dzieli kraje członkowskie Unii Europejskiej do pełnego zrównoważenia[5]. W 2010 roku wyniki sześciu wskaźników osiągnęły wartość poniżej 4 punktów. Wartością minimalną określającą osiągnięcie zrównoważenia jest

---

[1] Uniwersytet Wrocławski, Stacjonarne Studia Doktoranckie Geografii, I rok.

[2] Sformułowanie zaczerpnięte z: Pawłowski A, *Rewolucja rozwoju zrównoważonego*, Problemy Ekorozwoju, 2009, vol. 4, no. 1. s.74.

[3] W niektórych modelach uwzględniany jest czwarty element - ład przestrzenny. W innych opracowaniach uwarunkowania przestrzenne nie są wyróżniane jako czwarta składowa rozwoju zrównoważonego, ponieważ utożsamiane są z uwarunkowaniami przyrodniczymi.

[4] Kruk H., *Zrównoważony rozwój regionów – ujęcie teoretyczne*, [w:] *Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju*, red. B. Kryk, Katedra Polityki Społeczno-gospodarczej i Europejskich Studiów Regionalnych, Wydawnictwo ZAPOL, Szczecin 2011, s.213.

[5] „Zrównoważenie" jest właściwością systemu, za pomocą której utrzymuje się konkretny stan systemu w czasie. Pojęcie „zrównoważonego rozwoju" odnosi się do procesu obejmującego zmianę lub rozwój.

wynik co najmniej 5. Widoczny jest brak równowagi pomiędzy wymiarem ekologicznym, ekonomicznym i społecznym zrównoważonego rozwoju. Wyraźnie widoczne są deficyty w wymiarze ekologicznym i ekonomicznym. Porównując wartości wskaźnika SSI dla roku 2008 i 2010 obserwujemy oddalanie się od stanu zrównoważenia w wymiarze ekonomicznym.

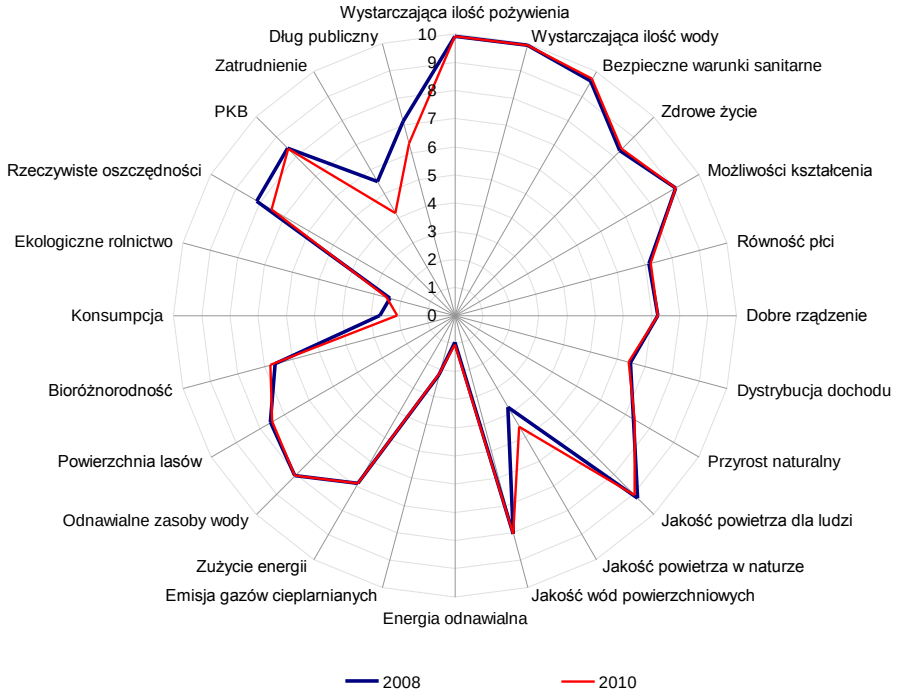

Ryc. 1. Wskaźnik zrównoważonego społeczeństwa (poziom wartości średnich dla krajów członkowskich UE-27) w roku 2008 i 2010.

Źródło: opracowanie własne Sustainable Society Index 2010

1. Wymiar ekonomiczny koncepcji zrównoważonego rozwoju

Kryzys gospodarczy i finansowy w ostatnich latach wpłynął na wiele długoterminowych tendencji w dziedzinie rozwoju społeczno-gospodarczego. Szczególnie w krótkim okresie pogorszyły się tendencje w odniesieniu do inwestycji, zatrudnienia, PKB *per capita*. Pozytywne zmiany zostały zaobserwowane w odniesieniu do wydatków na badania i rozwój, oszczędności gospodarstw domowych oraz energochłonności[6].

W badaniach EUROBAROMETER bezrobocie (46 proc.), sytuacja ekonomiczna (35 proc.) oraz inflacja (25 proc.) zostały wskazane jako zjawiska wzbudzające największe obawy wśród mieszkańców Wspólnoty. Pogorszenia sytuacji na rynku pracy szczególnie obawiają się Hiszpanie (76 proc. respondentów), Portugalczycy (68 proc.) oraz Cypryjczycy (64 proc.). Sytuacja ekonomiczna największy niepokój wzbudza wśród mieszkańców Grecji (66 proc.), Holandii (56 proc.) oraz Słowenii (55 proc.). Wzrostu cen w największym stopniu obawiają się mieszkańcy Estonii (51 proc.), Malty (42 proc.) oraz Austrii (37 proc.) Biorąc pod uwagę recesję gospodarczą interesująca jest opinia 61 proc.

[6] *Zrównoważony rozwój w Unii Europejskiej*. Raport monitorujący z 2011 roku w sprawie strategii zrównoważonego rozwoju UE, s.7

Europejczyków, którzy są przekonani, że wolna konkurencja w największym stopniu może przyczyniać się do poprawy koniunktury gospodarczej[7].

Od kilku lat można zaobserwować zmiany dotyczące charakteru pracy oraz struktury pracujących. Zmniejsza się udział pracujących na podstawie tzw. dobrej umowy o pracę, czyli na czas określony lub nieokreślony (etat). Wzrasta natomiast udział umów cywilnoprawnych, które nie gwarantują pełni praw pracowniczych, a także umów zadaniowych, tymczasowych. Charakter tych umów nie gwarantuje pewności zatrudnienia. Mniej stabilne i gorsze warunki pracy zmniejszają motywację do pracy. Z drugiej strony nadmiar uprawnień i wysokie świadczenia zabezpieczenia społecznego również prowadzą do rezygnacji z pracy i przejścia na utrzymanie socjalne. Przy wzroście gospodarczym wpływy z podatków powinny rosnąć szybciej niż wydatki rządowe. Obecnie nawet przy szybkim wzroście gospodarczym wydatki rządowe rosną szybciej niż wpływy z podatków z powodu świadczeń społecznych.

Wzrost konkurencji o miejsca na rynku pracy prowadzi do spadku popytu na pracę. Pracownicy są skłonni w większym stopniu akceptować gorsze warunki pracy i płacy. Zgodnie z danymi z 2009 roku najniższa minimalna pensja w stosunku do średniej płacy z państw UE występowała w Rumunii (33.3 proc.), w Czechach (33.8 proc.), w Hiszpanii (35.1 proc) i w Estonii (36.2 proc.). Żaden kraj nie spełnia wymagań Międzynarodowej Organizacji Pracy, która rekomenduje, aby płaca minimalna stanowiła 50 proc. przeciętnego wynagrodzenia. Najbliżej tego poziomu znajduje się Francja (46.3 proc.) oraz Luksemburg (45.4 proc.). Według Komitetu Niezależnych Ekspertów Rady Europy godziwe wynagrodzenie powinno kształtować się na poziomie 68 proc. płacy przeciętnej.

Istnieją również różnice pomiędzy wydatkami pracodawcy ponoszonymi na wynagrodzenie, a faktycznie otrzymywanym wynagrodzeniem netto pracownika. Najwyższy udział wynagrodzeń w całkowitych kosztach pracy występował na Malcie (92.1 proc.), w Danii (87.7 proc.), w Słowenii (85.6 proc.). Najniższy w Belgii (67.8 proc.), na Węgrzech (71.4 proc.), w Austrii (73.4 proc.), w Finlandii (77.4 proc.) oraz w Polsce (77.7 proc.).

Niepokojący jest wzrost w ostatnich latach udziału osób bezrobotnych z wyższym wykształceniem. Sytuacja ta stoi w sprzeczności z istniejącym powszechnie przekonaniem o chroniącej przed niekorzystną sytuacją na rynku pracy (i potencjalnym ubóstwem) funkcji wykształcenia. Młodzi ludzie, którzy poszukują pracy, a nie mogą jej podjąć ze względu na panującą dekoniunkturę, doświadczają jej braku w specyficzny sposób co może powodować zaburzenia w funkcjonowaniu społeczno-zawodowym. Brak pracy w przypadku ludzi młodych może przyczynić się do obniżenia poziomu aspiracji edukacyjnych, dewaluacji kwalifikacji zawodowych, opóźnienia usamodzielnienia się oraz spadku poziomu motywacji. Dla człowieka wykształconego, który nie ma możliwości podjęcia pracy w wyuczonym zawodzie, sytuacja ta jest szczególnie frustrująca, ze względu na świadomość posiadania przynajmniej formalnych kompetencji uprawniających do wykonywania roli zawodowej. Deprymująca pozostaje świadomość posiadania statusu bezrobotnego wykwalifikowanego i pozostawanie na utrzymaniu rodziny. O ile postawy życiowe młodzieży studenckiej są prorozwojowe, to w przypadku nie realizujących się zawodowo absolwentów występuje dezintegrujący rozwój osobowy[8]. Redukcja aspiracji zawodowych (podjęcie pracy niezgodnej z posiadanymi kwalifikacjami i zwykle poniżej kwalifikacji) stanowi podstawę frustracji i zaburzeń w funkcjonowaniu psychospołecznym

[7] *Public Opinion in The European Union*, First Results, Standard Eurobarometer 77, 2012, s. 8-9.

[8] Wysocka E., *Psychospołeczne korelaty bezradności społecznej*, Polityka społeczna, 2008, nr 4, s. 7.

młodych ludzi. Jakość zdobywanej wiedzy weryfikuje rynek pracy. W sensie społecznym jest to niewykorzystanie potencjału twórczego ludzi młodych. Pozostawanie rzeszy wykształconych osób bez pracy jest wynikiem niedostosowania wymogów kształcenia do sytuacji na rynku pracy. Przewiduje się, że 10 pierwszych zawodów na liście najbardziej poszukiwanych w 2025 roku jest jeszcze nieznanych[9].

Wykluczenie materialne staje się udziałem coraz szerszych grup społecznych (nieuczestniczenie w rynku pracy, w procesie kształcenia, brak aktywności społecznej). Zmiany zachodzące na rynku pracy, a zwłaszcza ograniczenie zakresu ochrony prawnej trwałości zatrudnienia i warunków pracy, rozwój elastycznych form zatrudnienia oraz obniżenie poziomu wynagrodzeń prowadzą do powstania zjawiska biedy wśród osób zatrudnionych (*working poor*)[10]. Zgodnie z statystyką europejską za „pracującego biednego" można uznać osobę, która jest członkiem gospodarstwa domowego, w którym co najmniej jedna osoba pracuje, a łączny dochód całego gospodarstwa domowego po opodatkowaniu i po transferach społecznych nie pozwala na wyjście powyżej poziomu ubóstwa. Zgodnie z danymi EUROSTAT (*in-work poverty risk and share of working poor*) zjawisko „pracujących biednych" dotyka przede wszystkim Greków, Polaków, Łotyszy oraz Portugalczyków.

Problem „pracujących biednych" może systematycznie się powiększać jeśli nie zostaną zastosowane działania minimalizujące negatywne efekty tego zjawiska. Eskalacji problemu sprzyjają wzrastające nierówności w zakresie wynagrodzeń oraz niski poziom kwalifikacji znaczącej grupy pracowników. Skala tego zjawiska nie jest uzależniona jedynie od poziomu rozwoju gospodarczego, ale przede wszystkim od instrumentów jakie są stosowane w zakresie opłacalności zatrudnienia i polityki wynagrodzeń (poziom minimalnego wynagrodzenia, opodatkowanie osób osiągających niskie dochody).

Pojęcie ubóstwa absolutnego związane jest nierozerwalnie z kategorią minimum socjalnego oraz minimum egzystencji. Kategorie te wyznaczają zawartość konsumowanego koszyka dóbr i usług, która w pierwszym przypadku ma na celu zapewnienie zaspokojenia potrzeb podstawowych w takim zakresie, aby nie nastąpiło zakłócenie prawidłowego funkcjonowania człowieka w społeczeństwie. W praktyce idea ta może być realizowana na różne sposoby - od selektywnego i warunkowego wsparcia dochodów osób ubogich do uniwersalnego i bezwarunkowego dochodu dla każdego. We wszystkich przypadkach mamy jednak do czynienia z prawem podmiotowym o charakterze roszczeniowym. Ubóstwo materialne istnieje w regionach Unii Europejskiej. Autorzy niektórych publikacji przekonują, że zjawisko to nie dotyczy krajów wysoko rozwiniętych. Odwołują się do wskaźników rozwoju rozpatrywanych średnio dla całego kraju takich jak liczba samochodów przypadających na gospodarstwo domowe, liczba telefonów komórkowych czy liczba studentów. Wskaźniki te nie mierzą zasięgu ubóstwa i nie powinny być stosowane jako argumenty w dyskusji o ubóstwie.

Unia Europejska nie wypracowała dotychczas wspólnego stanowiska w zakresie gwarancji finalnego dochodu. Idea ta w poszczególnych krajach występuje pod różnymi nazwami oraz postaciami m.in. dochód podstawowy (*basic income*), minimalny dochód gwarantowany (*minimum guaranteed income*), dodatek państwowy (*state bonus*), kredyt

[9] *Zmiany spowodowane globalizacją rynków i ich wpływ na gospodarkę Aglomeracji Kalisko – Ostrowskiej.* Analiza wykonana w ramach projektu: „Aglomeracja Kalisko – Ostrowska na rzecz zmian gospodarczych. Strategia. Partnerstwo. Współpraca", s.12.

[10] Skoczny-Szylko M., *Wpływ bezrobocia na rozszerzenie się strefy ubóstwa* [w:], *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Perspektywa poznawcza*, red. R. Szarfenbrg, C. Żołędowski, M. Theuss, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2010, s. 269.

społeczny (*social credit*). „The Daily Express" donosił w minionym roku, że „ze statystyk Departamentu Pracy i Świadczeń Socjalnych wynika, że co najmniej 800 tys. Brytyjczyków powyżej 25. roku życia nigdy nie podjęło pracy. Do tego trzeba doliczyć 600 tys. młodzieży, która pozostaje na utrzymaniu rodziców, a wcale się nie uczy". Eksperci mówią wręcz o epidemii uzależnienia od świadczeń socjalnych i wskazują, że wydatki na zasiłki dla „wiecznych bezrobotnych" kosztują brytyjskich podatników miliardy funtów rocznie.

Bezrobocie prowadzi do obniżenia standardu życia jednostki i rodziny dotkniętej brakiem pracy, także w przypadku świadczeń społecznych kompensujących płacę. Podstawą utrzymania staje się praca dorywcza, często w szarej strefie oraz okresowa emigracja zarobkowa.

W ocenie zjawiska pracy nierejestrowanej przeważa kontekst negatywny, ponieważ osoby nie opłacające podatków mogą korzystać z usług finansowych ze źródeł budżetowych[11]. Utrzymanie szerokiej skali zjawiska pracy nierejestrowanej stwarza warunki nieuczciwej konkurencji dla legalnie funkcjonujących podmiotów gospodarczych. W ramach funkcjonowanie szarej strefy najczęściej powstają miejsca pracy o niskiej produktywności i niskich wynagrodzeniach.

Szara strefa stanowi znaczącą część gospodarki europejskiej – wynika z najnowszego raportu przygotowanego przez prof. Friedricha Schneidera z Uniwersytetu Johannesa Keplera w Linzu wspólnie z firmą konsultingową A.T. Kearney. W 2009 roku szara strefa w Europie zmniejszyła się ze względu na spowolnienie ekonomiczne, jednak w 2010 roku odnotowano jej ponowny wzrost. Według statystyk najwięcej gospodarki ukrytej przed fiskusem jest w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (szczególnie w Rumunii i Bułgarii) oraz Europy Południowej (Włochy, Grecja, Hiszpania), gdzie jej udział w PKB wynosi 27 proc. – 42 proc. Natomiast najmniej osób pracuje w formie nierejestrowanej w Austrii (9 proc.) i Wielkiej Brytanii (11 proc.), czyli w krajach o tradycyjnie przejrzystych gospodarkach, gdzie m.in. przeważają płatności elektroniczne, które można monitorować. Ograniczenie szarej strefy jest możliwe w krajach o najniższym poziomie bezrobocia.

Funkcjonowanie szarej strefy jest czynnikiem zwiększającym skalę braku respektu dla reguł prawa, będącego współcześnie podstawowym czynnikiem regulującym społeczne zachowania. Interesujące są badania postaw społecznych wobec szarej strefy i tzw. drobnych nieprawidłowości (*negligible delicts*). Większość respondentów (67 proc.) uznaje korzystanie z szarej strefy za drobną niesprawiedliwość. Jednocześnie aż 71 proc. osób poddanych badaniu twierdzi, że nie podejmując pracy nierejestrowanych nie byliby wstanie utrzymać osiągniętego poziomu życia. Aż 67 proc. sądzi, że to rząd jest odpowiedzialny za funkcjonowanie szarej strefy, ustalając zbyt wysokie podatki i obciążenia socjalne pracujących. Marginalna grupa respondentów twierdzi, że należy ujawniać i karać pracowników nierejestrowanych[12].

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że wykluczenie z rynku pracy może prowadzić do wyodrębnienia się w strukturze społecznej segmentu podklasy (*underclass*)

[11] W literaturze przedmiotu istnieje kilkanaście określeń szarej strefy m.in. zacieniona gospodarka (*shadow economy*), nieformalna gospodarka (*informal economy*), szara gospodarka (*grey economy*), nieoficjalna gospodarka (*unofficial economy*), ukryta gospodarka (*hidden economy*), równoległa gospodarka (*parallel economy*), niezgłoszona praca (*underclared work*), nierejestrowana gospodarka (*uregistered economy*), niemonitorowana gospodarka (*non- observed economy*), niechroniona praca (*unprotected work*).

[12] Kabaj M., *Praca nierejestrowana we współczesnej literaturze ekonomicznej*, Polityka Społeczna, 2009, nr 10, s. 6.

o ograniczonym udziale w życiu społecznych, politycznym oraz gospodarczym. Przeciwdziałanie tworzeniu się struktur podklasy stanowi szczególne utrudnienie dla polityki społecznej, ponieważ bardzo trudny jest powrót do normalnych struktur społecznych.

Współcześnie uznanie zyskują zasady ekonomii bez wzrostu pod postacią koncepcji „uzupełniania PKB wskaźnikami środowiskowymi i społecznymi”[13]. Opracowanie bardziej kompleksowych wskaźników jest istotne dla krajów członkowskich Unii Europejskiej, ponieważ Wspólnota wykorzystuje PKB jako podstawę wielu decyzji i instrumentów politycznych. Uzupełnienie PKB dodatkową, precyzyjną miarą, która odzwierciedla szerszy zakres kwestii społecznych, świadczyłoby o ściślejszym związku między polityką UE a problematyką społeczną.

2. Wymiar społeczny koncepcji zrównoważonego rozwoju

Na wymiar społeczny składa się wiele składowych, dotyczących pozagospodarczych form aktywności ludzkiej. Z koncepcją rozwoju zrównoważonego w wymiarze społecznym łączy się szereg zasad: partycypacji społecznej (uspołecznienia), kooperacji, ekonomizacji (cele polityki ekologicznej powinny być osiągane minimalnym kosztem społecznym), przestrzegania sprawiedliwości wewnątrz - i międzypokoleniowej. Zrównoważony rozwój nie tylko dąży do stabilnej równowagi, ale stanowi koncepcję dynamiczną, która zakłada, że zmiany są nieodłączną właściwością społeczeństw.

Pomimo, iż wydawać by się mogło iż rozwój najbliższy jest osiągnięciu poziomu zrównoważenia w wymiarze społecznym, wciąż pojawiają się nowe deficyty w tym aspekcie (ryc. 1). Współcześnie występuje tendencja do wzrostu społecznej ekskluzji, czyli wyłączenia z głównego nurtu życia społecznego. Problem pauperyzacji występuje w określonych grupach społecznych i terytorialnych. Obszary dotyczące wykluczenia społecznego należą do najważniejszych typów obszarów problemowych i wymagają większego niż dotychczas zainteresowania ze strony nauki i praktyki.

W wielu regionach, szczególnie Europy Środkowo-Wschodniej, występuje kumulacja nierozwiązanych w poprzednim systemie kwestii społecznych (np. infrastruktury społecznej, mieszkaniowej) i nowych, generowanych przez proces transformacji systemowej (komercjalizacja, prywatyzacja dóbr publicznych, komercjalizacja).

W kwietniu 2012 roku ukazał się raport „*Future of Europe*” który przedstawia opinie Europejczyków na temat współczesnych zmian społeczno-ekonomicznych. Wśród mieszkańców krajów członkowskich Unii Europejskiej istnieją wyraźne różnice w poczuciu satysfakcji z miejsca zamieszkania. Mieszkańcy krajów skandynawskich oraz Beneluksu są najbardziej zadowoleni z życia we Wspólnocie Europejskiej (opinie taką wyraziło ponad 85 proc. respondentów). Odmiennego zdania są mieszkańcy Węgier. Aż 63 proc. Węgrów wyraziło niezadowolenie z życia w Unii Europejskiej. Istnieje silna korelacja pomiędzy zadowoleniem z miejsca zamieszkania we własnym kraju, a życiem we Wspólnocie. Europejczycy uważają, że poziom ich życia jest wyższy niż w Chinach, Indiach i Brazylii lecz niższy od poziomu życia Japończyków oraz Amerykanów. Pomimo wysokiego stopnia zadowolenia z poziomu życia, jedynie Finowie są przekonani, że życie przyszłych pokoleń będzie łatwiejsze niż obecnych. Zdecydowana większość respondentów jest przekona, że życie w roku 2030 będzie trudniejsze niż obecnie.

[13] *Wyjść poza PKB. Pomiar postępu w zmieniającym się świecie*. Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, 2009, Bruksela.

Ponad połowa Europejczyków jest zdania, że ich głos liczy się w kraju, ale tylko co trzeci respondent jest przekonany, że jego głos jest brany pod uwagę na forum europejskim. Zdaniem respondentów istnieje znaczna rozbieżność pomiędzy postulatami zgłaszanymi przez opinię publiczną, a podejmowanymi decyzjami politycznymi. Ponad połowa osób biorących udział w badaniu podzieliła opinię, że polityczni liderzy w Unii Europejskiej nie są w stanie skutecznie reagować na współczesne zmiany o charakterze globalnym. Blisko 60 proc. respondentów jest zdania, że zmiany w polityce społecznej powinny być wprowadzane stopniowo. Respondenci są przekonani, że w 2030 roku ważniejsza od postawy indywidualistycznej będzie postawa solidarnościowa. Porównywalny standard życia oraz system edukacji zostały wskazane jako dwa najważniejsze czynniki pomocne w funkcjonowaniu Unii Europejskiej w przyszłości. Respondenci są zdania, że na poziomie unijnym powinny być podejmowane decyzje dotyczące walki z terroryzmem, promocji demokracji, zapewnienia światowego bezpieczeństwa, polityki innowacyjnej. Jednak kraje członkowskie powinny podejmować autonomiczne decyzje dotyczące sposobów walki z bezrobociem, wsparcia rolnictwa czy ochrony społecznej

Pozaekonomiczne czynniki wykluczenia społecznego wskazują na inny wymiar życia ludzkiego niż tylko materialny. Marginalizacja społeczna może być efektem różnych kompozycji czynników: zdrowotnych, strukturalnych, instytucjonalnych, rodzinnych, motywacyjnych i w efekcie odmienne mogą być mechanizmy wypadania poza margines życia społecznego. Ubóstwo i wykluczenie społeczne mogą dotknąć ludzi na wiele sposobów. Przede wszystkim jest to brak dochodów i wystarczających środków materialnych potrzebnych do życia na przyzwoitym poziomie. Ale ubóstwo to także brak odpowiedniego dostępu do podstawowych usług takich, jak opieka zdrowotna, edukacja czy mieszkanie. Obok ubóstwa rzeczywistego występuje ubóstwo subiektywne. W ujęciu względnym rozumiemy ubóstwo jako naruszenie zasad sprawiedliwości społecznej przez istnienie nadmiernego dystansu pomiędzy poziomem życia poszczególnych grup ludności. Marginalizacji często towarzyszy bezradność i anomia - alienacja, dezorientacja. Zachowania anomijne charakteryzują się brakiem zaufania do instytucji i organizacji życia społecznego oraz postawą wycofywania się. Wykluczenie społeczne jest szczególnie kosztowne, ponieważ oznacza konieczność zapewnienia długookresowej pomocy, brak zabezpieczenia na przyszłość, sprzyja nierespektowaniu norm społecznych i radykalizacji politycznej. W tym ujęciu ekskluzja jest rodzajem nierówności wykreowanej na płaszczyźnie poziomej stosunków społecznych i oznacza wykluczenie z miejsca i relacji w społeczeństwie.

Wykluczenie przestrzenne to finalny stan, skutek autonomicznego procesu kumulowania się wykluczeń z różnych wymiarów uczestnictwa w życiu społecznym. Problem wykluczenia przestrzennego to również problem odpowiednich warunków życia. Ważnym zagadnieniem jest postęp technologii, szczególnie systemów informatycznych, który może wnieść w życie grupy społecznej szereg możliwości. W skali rozwoju ludzkich postaw zmiana w dostępie do informacji nastąpiła z prędkością dla wielu wyprzedzającą ich możliwości dostosowania się do zaistniałej sytuacji. Nieposiadanie dóbr związanych z korzystaniem z technologii informacyjno-komunikacyjnych może być wynikiem nie tylko materialnej deprywacji, ale również efektem wykluczenia cyfrowego (*digital divide*). Zjawisko to socjologowie określają jako systematyczne różnice w dostępie i korzystaniu ze sprzętu komputerowego oraz Internetu pomiędzy osobami o różnej płci, wieku, statusie społeczno-ekonomicznym (tj. wykształceniu, dochodach, zawodzie) lub mieszkającymi w różnych regionach. E-wykluczenie dotoczy wielu sytuacji z życia codziennego, nie zawsze bezpośrednio związanych z nowoczesnymi technologiami. Komunikacja

internetowa sprzyja zarówno powiększaniu sieci kontaktów i nawiązywaniu nowych relacji, jak również lepszemu podtrzymywaniu dotychczasowych więzi społecznych. Osoby nie posiadające dostępu do źródeł informatycznych będą w przyszłości w większym stopniu wyalienowane. Brak dostępu do nowoczesnych technologii to jednocześnie brak równego traktowania w zakresie dostępu do zatrudnienia.

Obserwacja wzrostu społecznej i materialnej deprywacji nasuwa pytanie: czy kosztem zdrowszej gospodarki nie jest niższy poziom życia?

3. Wymiar ekologiczny koncepcji zrównoważonego rozwoju

Polityka zrównoważonego rozwoju w wymiarze ekologicznym zakłada dostosowanie procesów gospodarczych do warunków przyrodniczych (pojemność środowiska), minimalizację zanieczyszczeń, budowanie świadomości ekologicznej, zachowanie bioróżnorodności. Zdegradowane środowisko negatywnie wpływa na zdrowie i samopoczucie społeczeństwa. Wyczerpywanie się zasobów naturalnych i redukcja odporności i zdolności regeneracji środowiska determinują warunki prowadzenia działalności gospodarczej. Wysoka jakość środowiska naturalnego jest kluczowa dla produkcji wysokich technologii. Idea zrównoważonego rozwoju jest platformą funkcjonowania ekosfery z technosferą. Koszty dopasowania do regulacji środowiskowych mogą być zminimalizowane, a nawet wyeliminowane poprzez innowacje, które generują inne korzyści konkurencyjne.

W szczególności trzy wskaźniki w wymiarze ekologicznym osiągnęły wartości znaczne odległe od punktu zrównoważenia: energia odnawialna (1.03), emisja gazów cieplarnianych (2.18), ekologiczne rolnictwo (2.51). Pomimo, iż poprawa wartości niektórych wskaźników w wymiarze ekologicznym odzwierciedla zwrot ku gospodarce niskoemisyjnej, gospodarka Unii Europejskiej wciąż pozostaje energochłonna i wysokoemisyjna. Zgodnie z szacunkami Europejskiej Agencji Środowiskowej relatywnie największy spadek poziomu emisji w ostatnich latach odnotowano w państwach o niskim lub średnim udziale w całkowitej ilości emisji gazów cieplarnianych w UE.

Efektywne wykorzystywanie energii stanowi jedną z podstawowych przesłanek rozwoju społecznego-gospodarczego oraz poprawy jakości życia. W skali unijnej nastąpił wzrost energii niemal o 50 proc. w ciągu 6 lat (przykładowo w Rumunii wzrost cen wynosi tylko 16 proc., w Polsce – ponad 60 proc., a w Czechach niemal 100 proc.). Wzrost cen energii staje się problemem społecznym w postaci ubóstwa energetycznego (ang. *fuel poverty*). Komisja Europejska w projekcie *European Fuel Poverty and Energy Efficiency Project* definiuje to zjawisko następująco: gospodarstwa domowe, dotknięte ubóstwem energetycznym to te, w których występują trudności lub nawet niemożność zapewnienia odpowiedniej temperatury w mieszkaniu, po przystępnej cenie[14]. Nasilenie się zjawiska i skali ubóstwa energetycznego może spowodować niekontrolowane zużycie surowców odnawialnych, które wciąż są mniej kapitałochłonne niż energia produkowana ze źródeł odnawialnych.

W latach 2002-2009 w UE nastąpiło przesunięcie z podatków ekologicznych na podatki związane z pracą. Jest to niezgodne z celem strategii UE na rzecz zrównoważonego rozwoju, dotyczącym przesunięcia podatków z pracy na zużycie

[14]Szamrej-Baran Izabela, *Zmienne charakteryzujące ubóstwo energetyczne. Polska na tle krajów UE* [w:] *Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju*, red. B. Kryk, Katedra Polityki Społeczno-gospodarczej i Europejskich Studiów Regionalnych, Wydawnictwo ZAPOL, Szczecin 2011, s. 92.

zasobów oraz energii[15]. W czasie spowolnienia koniunktury wzrost wysokości obowiązkowych świadczeń społecznych jest niekorzystnie postrzegany. Podatki związane ze środowiskiem („zielone podatki", „ekopodatki") mogą zmusić podmioty zanieczyszczające środowisko (zarówno producentów jak i konsumentów) do uwzględnienia kosztów zanieczyszczenia i w konsekwencji obniżyć popyt na produkty szkodliwe dla środowiska np. wprowadzony w 2002 roku w Irlandii „podatek od plastików" (tzw. *plastax*) doprowadził do 90 proc. zmniejszenia zużycia toreb produkowanych z tworzyw sztucznych.

Optymalnym rozwiązaniem jest łączenie ekologicznego rolnictwa z produkcją energii odnawialnej. Rolnictwo ekologiczne jest systemem produkcji rolnej, który w Unii Europejskiej wykazuje stały dynamiczny rozwój. Najważniejszym celem rolnictwa jest produkcja żywności. Jednak przepisy unijne stawiają przed rolnictwem ekologicznym dwa zadania: produkcję żywności i ochronę środowiska. To drugie zadanie powoduje, że wiele gospodarstw uznanych za ekologiczne, nic nie produkuje i jest to zgodne z przepisami Wspólnoty[16]. Rozwój obszarów wiejskich powinien następować poprzez wspieranie produkcji pochodzącej ze średniej wielkości gospodarstw oraz wsparcie agroturystyki. Aktywność producentów żywności ekologicznej tworzy powiązania między rynkami miast i wsi.

Zagrożeniem dla osiągnięcia poziomu zrównoważenia w wymiarze przestrzennym, utożsamianym z wymiarem ekologicznym, jest niekontrolowany, bezplanowy i społecznie niekorzystny proces suburbanizacji, określany jako *urban sprawl*. Wystąpienie tego zjawiska powoduje niekorzystne skutki w postaci: nieracjonalnego wykorzystania terenu, zwiększania kosztów budowy sieci infrastruktury, zmniejszenia powierzchni terenów użytecznych rolniczo, ograniczenia czasu wolnego na skutek wydłużonych ciągów komunikacyjnych[17]. W opozycji do koncepcji *urban sprawl* rozwijana jest koncepcja *smart growth* („elegancki wzrost miasta").

Rosnąca złożoność środowiska geograficznego oraz niewłaściwe sposoby zagospodarowania przestrzennego prowadzą do wystąpienia konfliktów przestrzennych. Konflikty te są wynikiem konkurencji o miejsca lokalizacji, bezładnego zagospodarowania przestrzeni, utrudnień w pełnieniu funkcji właściwym poszczególnym obiektów. Przykładem złożonego konfliktu przestrzennego jest estońska Zatoka Haapsalu[18]. W tym przybrzeżnym obszarze występuje nagromadzenie form ochrony przyrody, zarówno lądowej jak i morskiej, co intensyfikuje konflikty. Najczęstsze konflikty sozologiczne na obszarze przybrzeżnym dotyczą budowy nowych tras komunikacyjnych i związanych z tym obaw o pogorszenie stanu środowiska. Wzrost złożoności funkcji i intensywności zagospodarowania powoduje, że powstawania nowych konfliktów przestrzennych jest nieuniknione. Zmniejszenie częstotliwości występowania konfliktów przestrzennych może nastąpić poprzez wdrażanie podejścia zintegrowanego w miejsce standardowych procedur

[15] *Zrównoważony rozwój w Unii Europejskiej*. Raport monitorujący z 2011 roku w sprawie strategii zrównoważonego rozwoju UE, s.26

[16] Szymona J., *Problemy produkcji ekologicznej na przykładzie wybranych gospodarstw rolnych*, Fragmenta Agronomica, 2012, t. 29, n.1, s.134.

[17] Przykładem rozwiązań infrastrukturalnych, które sprzyjają rozwojowi społeczne-ekonomicznemu bez naruszenia równowagi środowiskowej są: Öresund Fixed Link –most oraz kompleks tunelowy łączący Malmö-Lundz Kopenhagą lub Millau Viaduct we Fracji. Szerzej w: *Ficher J.M., Amekundzi A., Quality of Life, Sustainable Civil Infrastructure, and Sustainable Development: Stategically Expanding Choice,* Journal of Urban Planning and Development, 2011, s.39-47.

[18] Szerzej w: Spatial conflict resolution and coastal zone management for Haapsalu Bay, URL: http://tec-hh.net/archiv/coastalmanagement/CaseStudy_Haapsalu.pdf

planowania przestrzennego. Podejście to uwzględnia jakość życia środowiska człowieka w planach przestrzennego zagospodarowania. Celem zagospodarowania przestrzeni powinno być dążenie do wielofunkcyjności poszczególnych obszarów oraz łączenie funkcji komplementarnych. Realizowane są nowe koncepcje rozwoju w relacji obszary miejskie-obszary wiejskie .np. *Regional Centre Programme* w Finlandii, który zakłada sieciowe połączenie małych i średnich miast przy jednoczesnym tworzeniu nowych programów dla największych miast. W Niemczech oraz krajach skandynawskich stosowane jest nowe podejście w rozwoju miast- deregulacji i powrót fabryk oraz uniwersytetów do miast.

Postawy osób, które wyrażają sprzeciw wobec lokalizacji w najbliższym otoczeniu obiektów niekorzystnych z punktu widzenia interesu społecznego określa się mianem NIMBY (akronim angielskich słów „*not in my backyard*"). Protesty społeczne są wynikiem obaw o spadek wartości nieruchomości, bezpieczeństwa osobistego oraz pogorszenia jakości środowiska. Pojawienie się syndromu NIMBY ujawnia niedoskonałości systemu zarządzania i planowania przestrzennego, zwłaszcza w kontekście tzw. konsultacji społecznych. W tym aspekcie ujawnia się deficyt w zakresie kształtowania świadomości ekologicznej. Aktywność proekologiczna jest zróżnicowana i często niewystarczająca, ponieważ przejawia się najczęściej w deklaracjach, a w mniejszym stopniu w działaniu.

Podsumowanie

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na aktualne deficyty pojawiające się w trzech wymiarach koncepcji zrównoważonego rozwoju. W ostatniej dekadzie pojawiły się opracowania kwestionujące nie tylko możliwości realizacji strategii zrównoważonego i trwałego rozwoju, ale nawet samą ideę. Zrównoważony i trwały rozwój jest najtrudniejszą ze wszystkich znanych dotychczas i wykorzystywanych strategii rozwoju społeczno-ekonomicznego. Nie jest możliwe osiągnięcie pełnego zrównoważenia w trzech wymiarach, ponieważ koncepcja zrównoważonego rozwoju jest nie tylko wielowymiarowa, ale także dynamiczna. Zrównoważony i trwały rozwój generuje dwa podstawowe wymiary-poznawczy oraz implementacyjny. Wymiar poznawczy przejawia się w tworzeniu podstaw nowej dyscypliny naukowej - ekonomii zrównoważonego rozwoju, która uwzględnia wymagania gospodarki opartej na wiedzy oraz wyzwania społeczeństwa informacyjnego. Wymiar implementacyjny ma na celu „aktualizację" koncepcji zrównoważonego rozwoju w odniesieniu do współczesnych zmian społeczno–ekonomicznych i ekologicznych.

Bibliografia

Opracowania

Kruk H., *Zrównoważony rozwój regionów – ujęcie teoretyczne*., [w:] *Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju*, red. B. Kryk, Katedra Polityki Społeczno-gospodarczej i Europejskich Studiów Regionalnych, Wydawnictwo ZAPOL, Szczecin 2011.

Szamrej-Baran Izabela, *Zmienne charakteryzujące ubóstwo energetyczne. Polska na tle krajów UE* [w:] *Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju*, red. B. Kryk, Katedra Polityki Społeczno-gospodarczej i Europejskich Studiów Regionalnych, Wydawnictwo ZAPOL, Szczecin 2011.

Skoczny-Szylko M., *Wpływ bezrobocia na rozszerzenie się strefy ubóstwa* [w:], *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Perspektywa poznawcza*, red. R. Szarfenbrg, C. Żołędowski, M. Theuss, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2010.

Artykuły prasowe

Ficher J.M., Amekundzi A., *Quality of Life, Sustainable Civil Infrastructure, and Sustainable Development: Stategically Expanding Choice*, Journal of Urban Planning and Development, 2011.

Kabaj M., *Praca nierejestrowana we współczesnej literaturze ekonomicznej*, Polityka Społeczna, 2009.

Pawłowski A, *Rewolucja rozwoju zrównoważonego*, Problemy Ekorozwoju, 2009, vol. 4, no. 1.

Wysocka E., *Psychospołeczne korelaty bezradności społecznej*, Polityka Społeczna, 2008, nr 4.

Strony internetowe

Future Europe, Report, Special Eurobarometer 379,2012

Public Opinion in The European Union. First Results, Standard Eurobarometer 77,

Sustainable Society Index, SSI-2010, 2012,

Zmiany spowodowane globalizacją rynków i ich wpływ na gospodarkę Aglomeracji Kalisko – Ostrowskiej. Analiza wykonana w ramach projektu: „Aglomeracja Kalisko – Ostrowska na rzecz zmian gospodarczych. Strategia. Partnerstwo. Współpraca".

Z*równoważony rozwój w Unii Europejskiej*. Raport monitorujący z 2011 roku w sprawie strategii zrównoważonego rozwoju UE.

Wyjść poza PKB. Pomiar postępu w zmieniającym się świecie. Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, 2009, Bruksela.

www.ssfindex.com/cms/wp-content/uploads (data dostępu: 05.10.2012).

www.epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/, (data dostępu: 22.10.2012)

www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ, (data dostępu: 19.10.2012).

www.ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/(data dostępu 15.10.2012).

www.aglomeracja.holdikom.com.pl/LinkClick., (data dostępu 21.09.2012).

www.ec.europa.eu/public_opinion/archives, (data dostępu: 21.10.2012).

Łukasz Żabski[1]

1.3.4. WPŁYW NADZORU KORPORACYJNEGO NA REALIZACJĘ KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Wstęp

Współczesny model rozwoju cywilizacji oparty między innymi na wzmożonym wzroście konsumpcjonizmu stanowi realne zagrożenie dla dobra społeczeństwa. Wynika to z faktu występowania większej liczby konfliktów lokalnych i globalnych na tle społecznym i ekonomicznym. Lekarstwem na postępujący kryzys środowiskowy i ekonomiczny uważa się ideę zrównoważonego rozwoju, której aktualnie poświęca się szczególną uwagę.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju nawołuje do przeprowadzenia gruntownych zmian w obecnych procesach społeczno-gospodarczych. Głównym jej zadaniem jest stworzenie pewnego rodzaju długookresowej strategii polegającej na wyszukiwaniu i wykorzystywaniu szans, które następnie skutecznie pozwolą powstrzymać zubożenie dobrostanu społeczeństwa, a także stworzą nowy charakter powiązań człowieka z przyrodą oraz życiem gospodarczym i społecznym.

W wymiarze ekonomicznym, zrównoważony rozwój dąży do takiego poziomu rozwoju gospodarczego, który nie tylko będzie przekładał się na wzrost dochodów na jednego mieszkańca, ale także wpłynie korzystnie na stan życia społecznego. Wobec tego podejmując decyzje należy spojrzeć z ekonomicznego punktu widzenia na zasoby środowiska, jego stan i stopień degradacji oraz na potrzeby społeczeństwa. Koszty i straty wywołane działalnością gospodarczą należy wliczyć do rachunku ekonomicznego. Wówczas może się okazać, że znacznie bardziej opłacalne będą działania uwzględniające sferę społeczną i środowiskową.

Aby działalność gospodarcza podmiotów należących do sektora prywatnego i szczególnie publicznego kierowała się zasadami zrównoważonego rozwoju nieuniknione staje się wykorzystywanie instrumentów nadzoru, które będą stały na straży osiągania celów gospodarczych zgodnie z potrzebami i warunkami stawianymi przez szeroko pojętą grupę interesariuszy. Powyższe stwierdzenie odnosi się zwłaszcza do przedsiębiorstw publicznych mających służyć interesowi społeczeństwa.

Celem niniejszej pracy jest ukazanie roli jaką pełni system nadzoru korporacyjnego w wypełnianiu zasad zrównoważonego rozwoju.

Idea zrównoważonego rozwoju

Jako punkt wyjścia dla charakterystyki idei zrównoważonego rozwoju należy przyjąć filozofię ekorozwoju, która stanowiła podwalinę dla kształtowania się nowego wymiaru rozwoju społeczeństwa. Pojęcie *„ekorozwój”* zostało po raz pierwszy wprowadzone podczas Konferencji Sztokholmskiej *„Człowiek i Środowisko”* zorganizowanej przez

[1] Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Stacjonarne Studia Doktoranckie na Wydziale Nauk Ekonomicznych, I rok.

Organizację Narodów Zjednoczonych w 1927 roku.[2] Oznaczało ono taki kierunek rozwoju, który zmierzał do osiągnięcia równowagi pomiędzy gospodarką, społeczeństwem i środowiskiem naturalnym. Uważano, że rozwój cywilizacyjny musi uwzględniać warunki stawiane przez ekologię.

Wykorzystanie sposobu myślenia o wspólnych zależnościach między człowiekiem a środowiskiem ukazało wiele potencjalnych zagrożeń płynących ze sfery gospodarczej, politycznej i filozoficznej oraz podkreśliło negatywne skutki degradowania środowiska naturalnego.

Jako kontynuację ekorozwoju uważa się ideę zrównoważonego rozwoju, która w większym stopniu dopasowana została do obecnych i przyszłych potrzeb cywilizacji. Pierwsza definicja tego pojęcia pojawiła się w raporcie ONZ *„Nasza Wspólna Przyszłość”* (*Our Common Future*) w 1987 roku. Za zrównoważony rozwój uważa się: *„rozwój, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia bez pozbawiania możliwości przyszłych pokoleń do zaspokajania potrzeb”*.[3] W dokumencie tym zwrócono uwagę na konieczność respektowania praw ochrony środowiska i prowadzenia odpowiedzialnego systemu zarządzania zasobami naturalnymi. Dalszą ciąg filozofii możemy odnaleźć w dokumencie programowym *„Agenda 21”*, który został przyjęty podczas Światowego Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 roku. W dokumencie tym, zrównoważony rozwój określony jest jako *„strategia przekształceń ekologicznych, społecznych, technicznotechnologicznych i organizacyjnych, których celem jest osiągnięcie racjonalnego i trwałego poziomu dobrobytu społecznego, umożliwiającego przekazanie go następnym pokoleniom bez obawy zagrożenia destrukcją zasobów przyrody i ekosystemów”*.[4] Zatem należy stwierdzić, że istotą zrównoważonego rozwoju jest zbudowanie długookresowego planu, którego misją będzie zacieśnienie powiązań na płaszczyźnie ekonomicznej, społecznej i środowiskowej w imię zapewnienia odpowiednich warunków dla życia obecnego i przyszłego społeczeństwa.

Kwestia zrównoważonego rozwoju została również sprowadzona na grunt aktów prawnych. W polskim prawodawstwie zrównoważony rozwój zawarto w 5 artykule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który mówi, że *„Rzeczypospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”*.[5] Ponadto w Prawie ochrony środowiska także dokonano interpretacji pojęcia zrównoważonego rozwoju. Według ustawodawcy *„ilekroć w ustawie jest mowa o zrównoważonym rozwoju - rozumie się przez to taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”*.[6]

Na podstawie przytoczonych definicji zrównoważonego pojęcia można wskazać jego trzy główne właściwości (rys. 1).

---

[2] W. Tyburski, *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 7.

[3] S. Szewrański, *Polska 2030 a zrównoważony rozwój. Uwagi dyskusyjne*, [w:] *Jaka Polska 2030?*, red. M. Syska, Ośrodek Myśli Społecznej im. F. Lassale'a, Warszawa 2010, s. 83.

[4] Dokumenty końcowe konferencji Narodów Zjednoczonych *„Środowisko i rozwój”,* Szczyt Ziemi, Rio de Janeiro 3-14 czerwca 1992, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 1993.

[5] Art. 5, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

[6] Art. 3 pkt 50, *Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.* (Dz.U. z 2002 r. nr 62 poz. 627).

Rysunek 1. Główne cechy zrównoważonego rozwoju

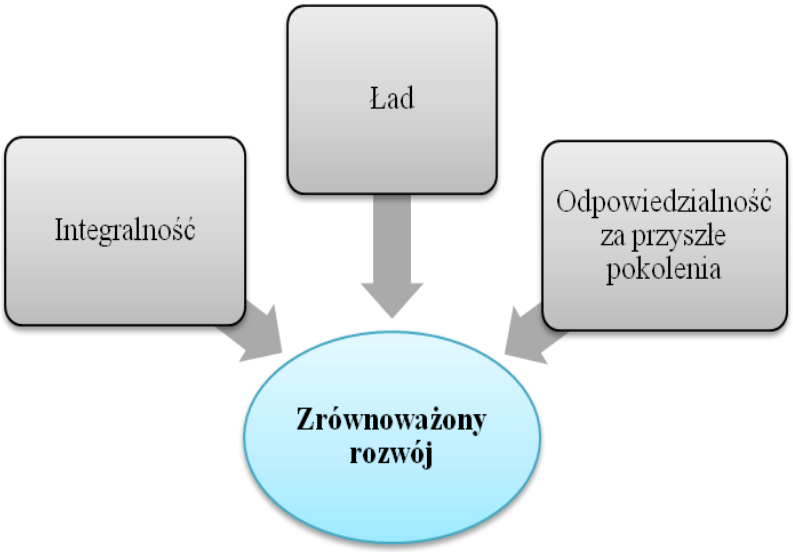

Źródło: *Opracowanie własne na podstawie: W. Tyburski, Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 12.*

Pierwszą cechą zrównoważonego rozwoju, jak już wspomniano wcześniej jest integracja sfery społecznej, gospodarczej i środowiska przyrodniczego. Zmierza się do niwelowania wszelkich podziałów i barier we właściwym rozwoju społeczno-gospodarczym. Oczekuje się, że potrzeby i wymogi stawiane przez różne grupy interesu (ekologów, przedsiębiorców, polityków itp.) zostaną scalone w taki sposób, by zagwarantować trwały dobrobyt społeczny. Kolejną własnością koncepcji jest ład. Pojęcie to określa stan, w którym elementy systemu społecznego mogą harmonijnie funkcjonować, w taki sposób, by cały system mógł skutecznie osiągać swoje cele.[7] Ostatnią cechą filozofii zrównoważonego rozwoju jest odpowiedzialność za przyszłe pokolenia. Każda z zaprezentowanych definicji opisywanego terminu podkreślała konieczność wzięcia pod uwagę interesu przyszłych pokoleń. Już teraz wiadomo, że jakość życia kolejnego pokolenia uwarunkowane jest dobrobytem obecnego pokolenia. Wymogiem koniecznym staje się racjonalne i odpowiedzialne wykorzystywanie dóbr naturalnych i społecznych.

Biznes społecznie odpowiedzialny

Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw (*corporate social responsibility*) powstała jako sposób na rozwiązanie zjawisk nieoderwalnie związanych z dużymi przedsiębiorstwami, w których menedżerowie realizują własne cele w warunkach ograniczonej kontroli przez rozproszony akcjonariat. W późniejszych latach funkcjonowanie korporacji stało się przedmiotem intensywnych debat nad skutkami jakie wywołują na różne grupy osób. Zarzucano im nadmierną eksploatację i degradację środowiska, zaniedbywanie warunków pracy, a także uczestnictwo w pogłębianiu stopy bezrobocia. W efekcie poważny udział państwa w grze rynkowej i formach prowadzenia

[7] W. Sztumski, *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia,* „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne" 2006,Vol. 1, nr 2, s. 74.

działalności podmiotów gospodarczych spowodował umniejszenie władzy menedżerów, powodując tym samym zachwianie praw wolnego rynku.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych amerykańscy menedżerowie sformułowali teorię zarządzania opartą na zaufaniu publicznym. Stanowiła ona wówczas o konieczności działania na rzecz interesu publicznego. Następnie na bazie tej filozofii wyłoniła się koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu, która stanowiła przyczynek dla budowy i oceny wzoru organizacji gospodarczych działających w społecznym środowisku.[8] Do grupy podmiotów objętych istotą CSR uważa się osoby decyzyjne w przedsiębiorstwach, które wybrane przez udziałowców pełnią funkcje kierownicze i nadzorcze.

Koncepcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw głosi, iż funkcjonowanie biznesu nie tylko musi opierać się na maksymalizacji zysku, ale również w swoich decyzjach i działaniach powinno kierować się dobrem ogółu, to znaczy podmiotów, które bezpośrednio i pośrednio mają z nim do czynienia. Odpowiedzialność społeczna biznesu jest pewnego rodzaju wyrazem starań różnych grup społecznych w walce z pojawiającymi się nierównościami w wolnej gospodarce.[9] Zdaniem Komisji Europejskiej przedsiębiorstwa same inicjują działania, które przekładają się na poprawę jakości życia interesariuszy (stakeholders) oraz oddziałują na stan środowiska naturalnego. Zjawisko to spowodowane jest rosnącą świadomością, że racjonalne i odpowiedzialne zachowania umożliwiają osiągnięcie stabilnego sukcesu biznesowego.[10] Zatem należy stwierdzić, że dotychczasowy zakres odpowiedzialności podmiotów gospodarczych znacząco się zwiększył, ponieważ teraz nie tylko obejmuje grupy zainteresowane działalnością przedsiębiorstwa ze względu na posiadane w nim udziały. Aktualnie, aby móc utrzymać założony poziom rozwoju biznesu należy mocno akcentować kwestie środowiskowe i społeczne w planach i decyzjach na poziomie strategicznym, taktycznym i operacyjnym.

Warto również podkreślić, że problemy jakie wywiera na stan społeczeństwa prowadzenie działalności gospodarczej, w tym typ zarządzania i jego charakter etyczny pojawiały się już bardzo dawno. Współcześnie wraz z ewolucją form prawno-organizacyjnych przedsiębiorstw, których nadrzędnym celem staje się wypracowanie maksymalnego zysku zauważa się także transformację jakości procesu zarządzania (*corporate governance*).

Etyczny wymiar zarządzania znalazł swoje odbicie w Manifeście Davos, będącym swego rodzaju kodeksem etycznym dla biznesu. Manifest ten sporządzono w trakcie III Europejskiego Sympozjum Zarządzania w 1937 roku.[11] Zakomunikowano w nim, że podstawową funkcją biznesu jest odpowiedzialność wobec interesariuszy i całego społeczeństwa, kolejną dopiero wypracowanie zysku. Dokument zawiera sześć postanowień, których odbiorcami są menedżerowie i kierownictwo organizacji. To ich zadaniem jest przestrzeganie opracowanych w manifeście założeń.

Na potrzeby realizacji celu niniejszej publikacji wybrano założenie Manifestu z Davos, który dotyczy roli organów spółek w zrównoważonym rozwoju. Mianowicie punkt B 3. stanowi, iż kierownictwo przedsiębiorstwa powinno zdobytą wiedzę

---

[8] B. Klimczak, *Kierownictwo spółek wobec problemu społecznej odpowiedzialności biznesu*, [w:] *Nadzór właścicielski w spółkach prawa handlowego*, red. S. Rudolf, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 167.

[9] K. Kietliński, V. M. Reyes, T. Oleksyn, Etyka w biznesie i zarządzaniu, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005, s. 132.

[10] Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility - Green paper, Directoriate General for Employment and Social Affairs, European Comission, Brussels 2001, s. 7. www.jussemper.org/Resources/Corporate%20Activity/Resources/greenpaper_en.pdf [19.09.2012r.].

[11] H. Steinmann, G. Schreyogg, *Zarzadzanie. Podstawy kierowania przedsiębiorstwem. Koncepcje, funkcje, przykłady*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2001, s. 78-79.

i doświadczenie powierzyć dla dobra społeczeństwa. Należałoby wykorzystywać nowe rozwiązania w zarządzaniu i popierać postęp techniczny. Jednocześnie musi umożliwiać realizację zadań społecznych, tak by przyszłym pokoleniom zapewnić godne do życia środowisko.[12]

Nadzór korporacyjny (*corporate governance*)

Pojęcie *corporate governance* w polskiej literaturze przedmiotu jest bardzo różnorodnie definiowanie. Wynika to z problemów z właściwym przetłumaczeniem tego pojęcia na język polski. Otóż angielskie słowo „*governance"* pochodzi od czasownika „*govern"* oznaczającego „rządzić, władać, kierować, wpływać, zarządzać". Natomiast słowo *„corporate"* w języku polskim oznacza „korporacyjny" wskazujący na przedsiębiorstwo korporacyjne.[13]

Dla dalszych rozważań przyjęto definicję *corporate governance* zaproponowaną przez K. Zalegę. Według autora termin ten *„stanowi system obejmujący różne instytucje prawne i ekonomiczne (w tym formalne i nieformalne reguły działania), którego istotą jest zapewnienie zgodności i równowagi pomiędzy interesami wszystkich podmiotów (stakeholders) zaangażowanych w funkcjonowanie korporacji w sposób gwarantujący wzrost wartości spółki i jej rozwój"*.[14] Takie szerokie ujęcie terminu pozwala wnioskować, że nadzór korporacyjny zawiera szereg powiązań między akcjonariuszami (udziałowcami), członkami zarządów, rad nadzorczych a grupami podmiotów powiązanych gospodarczo z korporacją. Powiązania te wpływają na sposób zarządzania korporacją publiczną i reguł sprawowania kontroli i nadzoru.[15]

Początki *corporate governane* w Polsce datuje się na koniec lat 90' XX wieku, ponieważ już wtedy w doktrynach prawnych i ekonomicznych można było odnaleźć jego przejawy. Na początku stosowano terminy *„nadzór właścicielski"* oraz *„władztwo korporacyjne"*. Obecnie powszechne stały się określenia *„ład korporacyjny"* lub *„nadzór korporacyjny"*. Wynika to z tego, że ład korporacyjny jest pojęciem szerszym, albowiem integruje powiązania między zarządem, organami nadzorczymi, akcjonariuszami i innymi grupami interesariuszy. Jednocześnie przedstawia strukturę, która stanowi platformę do wyznaczania nadrzędnych celów działalności oraz narzędzi ich realizacji i monitorowania wyników. Sprawnie funkcjonujący nadzór korporacyjny powinien służyć wzmacnianiu roli organów przedsiębiorstwa w osiąganiu celów leżących w interesie podmiotu i właścicieli oraz efektywniejszemu wykorzystywaniu zasobów przedsiębiorstwa.[16] Z kolei nadzór właścicielski określany jest jako nadzór sprawowany przez wspólników lub akcjonariuszy nad prawidłowym zarządzaniem spółką. Jego podstawowym zadaniem jest ochrona interesów właścicieli oraz maksymalizacja zysku.[17] Reasumując należy wskazać, że nadzór właścicielski tylko stanowi sposób egzekwowania praw własnościowych poprzez swoich przedstawicieli w radach nadzorczych. Ich kompetencje uregulowane są w Kodeksie spółek handlowych i statucie spółki. Tym samym nadzór ten przebiega w obustronnej relacji: rada nadzorcza - właściciel. Natomiast nadzór korporacyjny wychodzi poza obszar prawny spółek. Postuluje uczestnictwo otoczenia przedsiębiorstwa (klienci, dostawcy, państwo, rynek kapitałowy i finansowy), które istotnie wpływa na stopień osiągnięcia

[12] H. Steinmann, G. Schreyogg, *op. cit*., s. 78-79.

[13] K. Oplustil, *Instrumenty nadzoru korporacyjnego (corporate governance) w spółce akcyjnej,* Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 3.

[14] K. Zalega, *Systemy corporate governance a efektywność zarządzania spółką kapitałową,* Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2003, s. 9.

[15] K. Oplustil, *op. cit*., s. 5.

[16] Ministerstwo Skarbu Państwa, 2004: *Zasady nadzoru korporacyjnego OECD*, Warszawa, s. 11.

[17] Dobija D., Koładkiewicz I., *Ład korporacyjny*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 16.

celów działalności przedsiębiorstwa.[18] Na podstawie takiego wniosku można sądzić, że do zespołu instrumentów nadzoru korporacyjnego należą podmioty prawne (rada nadzorcza, komisja rewizyjna, a w mniejszej części zarząd) oraz instytucje ekonomiczne (rynek kapitałowy i finansowy, usług, towarów), które mogą oddziaływać podporządkowująco na osoby decyzje w przedsiębiorstwach. Wobec tego, jak uważa K. Oplustil rolę nadzorcy pełni również rynek, w tym jego uczestnicy, którzy na bieżąco analizują stan organizacji oraz sposób w jaki jest zarządzana. Na podstawie tego dokonują decyzji ekonomicznych, które bez wątpienia przesądzają o jej sukcesie biznesowym. Oznacza to, że w imię idei zrównoważonego rozwoju kierownictwo powinno skupiać się nie tylko na realizacji celów akcjonariuszy, ale przede wszystkim zwracać uwagę na interesariuszy, którzy pośrednio mogą implikować w cele przedsiębiorstwa.

Zasady nadzoru korporacyjnego

Koncepcja nadzoru korporacyjnego jest przedmiotem zainteresowań wielu organizacji, których misją jest tworzenie i rozpowszechnianie międzynarodowych norm w transakcjach gospodarczych. Jedną z ważniejszych ról w propagowaniu idei *corporate governance* na arenie międzynarodowej odgrywa Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Naczelnym celem tego podmiotu jest promowanie polityki gospodarczej umożliwiającej utrzymanie stałego wzrostu gospodarczego i stabilizacji finansowej. W opracowanym dokumencie pt. *„Zasady nadzoru korporacyjnego OECD”* z 2004 roku znajdują się wytyczne kierowane do przedsiębiorstw, inwestorów, giełd papierów wartościowych i innych podmiotów kształtujących zadowalające systemy nadzoru korporacyjnego.[19] Zaproponowane wskazówki nie są obligatoryjne, co oznacza, że państwa członkowskie nie muszą uwzględniać ich w swoim porządku prawnym.

Ugrupowanie OECD dostrzegło efekt synergii pomiędzy polityką strukturalną i makroekonomiczną w osiąganiu zasadniczych celów polityki gospodarczej. Wspólnym spoiwem mającym zwiększyć efektywność zarządzania jest nadzór korporacyjny. Przyczyniać się on do intensyfikowania organów spółki i kadry zarządzającej do realizacji wyznaczonych celów, zgodnie z interesami całego przedsiębiorstwa i jej wspólników. Dodatkowo powinien umożliwiać łatwy dostęp do osiąganych wyników, przez co zasoby przedsiębiorstwa będą efektywniej gospodarowane. Wzrost świadomości o ekologicznych i socjologicznych potrzebach społeczności oraz działanie zgodne z etyką biznesu może mieć wpływ na markę i długookresowe istnienie przedsiębiorstwa na rynku.

Zapisane w dokumencie OECD zasady dobrego nadzoru korporacyjnego cechują się stopniowością i muszą być stale przekształcane, aby dopasowywały się do dynamicznie zachodzących zmian w otoczeniu. Przedsiębiorstwa chcąc utrzymać się na rynku powinny dokonywać cyklicznego przeglądu systemu nadzoru korporacyjnego, aby móc wykorzystywać nadarzające się szanse i możliwości.[20]

Nadzór korporacyjny w przedsiębiorstwach publicznych

W odniesieniu do rosnącej popularności idei zrównoważonego rozwoju rozwinął się pogląd, że nadzór korporacyjny powinien być również wprowadzony w przedsiębiorstwach publicznych krajów członkowskich OECD, ponieważ ogrywają one ważną rolę w tworzeniu PKB, a także zatrudnieniu. Poza tym organizacje te w głównej

[18] Lis K. A., Sterniczuk H., *Nadzór korporacyjny*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005, s. 30-31.

[19] Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, *Zasady nadzoru korporacyjnego OECD*, 2004, s. 11. www.oecd.org/daf/corporateaffairs/corporategovernanceprinciples/34656740.pdf [20.09.2012r.].

[20] Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, *op. cit.*, s. 12, 14.

mierze zajmują się świadczeniem usług transportowych, telekomunikacyjnych i energetycznych, które z kolei są bardzo istotne z punktu widzenia społeczeństwa oraz innych gałęzi gospodarki. Niezbędne jest więc prowadzenie dobrego nadzoru korporacyjnego w spółkach z udziałem Skarbu Państwa dla zapewnienia znaczącego wkładu w rozwój gospodarczy.[21] Dlatego też, jako uzupełnienie zasad nadzoru korporacyjnego uważa się dokument pt. *„Wytyczne OECD dotyczące nadzoru korporacyjnego w przedsiębiorstwach publicznych”* z 2005 roku. Zawarto w nim standardy systemu nadzoru korporacyjnego, które powinny być respektowane w przedsiębiorstwach publicznych oraz w spółkach, w których Skarb Państwa posiada udziały, w celu poprawy ich efektywności ekonomicznej i relacji z przestrzenią gospodarczą.[22]

W Polsce odpowiednikiem dla dokumentu z wytycznymi OECD w sprawie nadzoru korporacyjnego w przedsiębiorstwach państwowych jest dokument opracowany przez Ministerstwo Skarbu Państwa - *„Zasady nadzoru właścicielskiego nad spółkami z udziałem Skarbu Państwa”*. Zawiera on oczekiwania organu państwowego, będącego ustawowo zobligowanym do ochrony interesów Skarbu Państwa w zakresie zasad osiągania tego celu przez osoby fizyczne i jednostki organizacyjne biorące udział w prowadzeniu czynności związanych z działalnością podmiotów z udziałem SP i jego w roli akcjonariusza lub wspólnika.[23] Szczegółowo opisano w nim kwestie dotyczące rad i zarządów spółek (kompetencji, procedur i kryteriów wyboru członków, wynagrodzenia, organizacji i ewaluacji pracy) i sposobów monitorowania podmiotów z udziałem Skarbu Państwa, zobowiązań pozacenowych, nadzorowania spółek zależnych, współpracy rady nadzorczej oraz pełnomocnika wspólnika z biegłym rewidentem oraz z innymi komórkami nadzoru.

Wypracowany dokument nie stanowi aktu normatywnego, lecz propozycję sposobu postępowania w nadzorowanych organizacjach. Oznacza, to dowolność stosowania rozwiązań przez odpowiednie organy i podmioty publiczne w zakresie własnej jurysdykcji.

Minister Skarbu Państwa wymienił trzy główne cele nadzoru właścicielskiego, a mianowicie:

- zapewnienie przejrzystości działalności spółek z udziałem Skarbu Państwa,
- zwiększenie efektywności i skuteczności działania i zarządzania oraz wartości spółek z udziałem Skarbu Państwa,
- przygotowanie spółek do procesu prywatyzacji i przekształceń zgodnie z przyjętym modelem sektora państwowego w gospodarce.[24]

Przedstawione powyżej cele mają zostać osiągnięte poprzez: dobór odpowiednio przygotowanych członków rad nadzorczych, udoskonalanie kryteriów wyboru kadry zarządzającej, zastosowanie szerszych form i procedur nadzoru właścicielskiego Ministra Skarbu Państwa pod względem obowiązujących norm prawnych oraz zapewnienie właściwego funkcjonowania organów spółek.

---

[21] Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, *Wytyczne OECD dotyczące nadzoru korporacyjnego w przedsiębiorstwach publicznych*, 2005, s. 9. www.oecd.org/daf/corporateaffairs/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/35678920.pdf [20.09.2012r.].

[22] Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, Wytyczne…, s. 10-11.

[23] Ministerstwo Skarbu Państwa, *Zasady nadzoru właścicielskiego nad spółkami z udziałem Skarbu Państwa*, Warszawa 2010, s. 2.

[24] Ministerstwo Skarbu Państwa, *op. cit.*, s. 3.

W przypadku dziewiętnastu spółek o kluczowym znaczeniu dla Skarbu Państwa[25], Minister zaprezentował dobre praktyki w zakresie doboru kandydatów mających pełnić w nich funkcje menedżerskie i nadzorcze. Zdaniem Ministerstwa utrzymanie sprawnej kontroli nad spółkami należącymi do kluczowych sektorów gospodarki z punktu widzenia interesu publicznego nie gwarantuje utrzymania ich pozycji na wolnym rynku. Wymogiem staje się obecnie obsadzenie wykwalifikowanych osób w organach tych spółek.

Celem dobrych praktyk w doborze członków organów spółek jest wyłonienie osób, które zagwarantują niezależność i obiektywizm w podejmowanych przez siebie decyzjach. Ponadto proces doboru kandydatów powinien się odbywać zgodnie z zasadami jawności, przejrzystości, bezstronności politycznej i konkurencyjności.[26] Wszyscy kandydaci powinni być ocenieni według jasno określonych kryteriów dotyczących wiedzy, doświadczenia i umiejętności. Pomocą w wyborze najlepszego kandydata mają służyć doradcy, czyli podmioty zajmujące się wyszukiwaniem i rekrutacją menedżerów.

Takie podejście do nadzoru korporacyjnego w spółkach z udziałem Skarbu Państwa, a tym bardziej w podmiotach priorytetowych dla Państwa pozwala wnioskować, że podjęto próbę zbudowania systemu zarządzania, który wpisuję się w ideę zrównoważonego rozwoju. Bowiem rolą osób pełniących funkcje menedżerskie i nadzorcze w organizacjach jest zapewnienie realizacji celów gospodarczych zgodnie z wymogami interesariuszy i całego społeczeństwa. Odpowiedzialni są oni również za zapewnienie jawności i przejrzystości działania organizacji, dzięki czemu społeczeństwo może ocenić ich pod względem nie tylko ekonomicznym, ale i etycznym.

Zakończenie

Istotą zrównoważonego rozwoju jest zbudowanie takiego systemu społeczno-ekonomicznego uwzględniającego prawa natury i gwarantującego dobrobyt obecnym i przyszłym pokoleniom. Oczekuje się również stworzenia nowego wymiaru relacji łączącego środowisko naturalne ze sferą gospodarczą i kulturalno-społeczną.

Ekonomiczny charakter zrównoważonego rozwoju postuluje, by przedsiębiorstwa racjonalnie prowadziły gospodarkę zasobami finansowymi i naturalnymi mającymi w efekcie wpłynąć na rozwój gospodarczy i tym samym na poziom jakości życia społeczeństwa. Powszechnie uważa się, że uwzględnianie potrzeb społeczeństwa i środowiska gwarantuje sukces biznesowy. Przedsiębiorstwa społecznie odpowiedzialne postrzegane są jako bardziej etyczne i godne zaufania.

Zdaniem autora, dla zapewnienia realizacji zasad zrównoważonego rozwoju uważa się wprowadzenie systemu nadzoru korporacyjnego, którego rolą będzie stworzenie równowagi między interesami wszystkich podmiotów zaangażowanych w funkcjonowanie podmiotu gospodarczego. Podejmując decyzje biznesowe należy brać pod uwagę potrzeby płynące z otoczenia, które na bieżąco ocenia sposób funkcjonowania podmiotu, nierzadko przesądzając o jej sukcesie biznesowym. Szczególnie widoczne to jest w przypadku spółek notowanych na giełdzie, gdzie ograny spółki zobowiązane są do zapewnienia jawności i przejrzystości działania, by inwestorzy mogli racjonalnie ocenić wartość akcji.

Jako kolejny przykład na to, że nadzór korporacyjny wpływa na realizację idei zrównoważonego rozwoju może świadczyć fakt, iż spółki z udziałem Skarbu Państwa

[25] Lista spółek znajduje się na stronie Ministerstwa Skarbu Państwa [www.msp.gov.pl].

[26] Dobre praktyk w zakresie doboru kandydatów na członków organów spółek o kluczowym znaczeniu dla Skarbu Państwa, www.msp.gov.pl/portal/pl/29/20000/Dobre_praktyki_w_zakresie_doboru_kandydatow_na_czlonkow_organow__spolek_o_kluczo.html [21.09.2012r.].

odpowiedzialne za interesy publiczne dostrzegły konieczność udoskonalania swoich struktur nadzoru, by móc umacniać swoją pozycję w sektorach gospodarki szczególnie istotnych dla dalszego rozwoju społecznego.

Niemniej jednak należy podkreślić, że wpływ nadzoru korporacyjnego na realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju dopiero zyskuje na znaczeniu. Świadczą o tym chociażby nowe dokumenty zawierające zasady dobrych praktyk w przedsiębiorstwach. Niestety nie mają one nadal mocy prawnej, przez co duża część korporacji nadal nie zwraca uwagi na kwestie środowiskowe, a tym bardziej na poprawę jakości życia jej mieszkańców. Dobrym przykładem są chociażby przedsiębiorstwa wydobywcze, czy nawet finansowe. Te ostatnie oferują społeczeństwu lokowanie swoich oszczędności w atrakcyjnych inwestycjach. Jednak są one obarczone wysokim ryzykiem, wynikającym między innymi z błędnego zarządzania instytucjami finansowymi, bowiem kierownictwo nierzadko nakierowane jest na osiąganie własnych celów, aniżeli społeczeństwa. W efekcie dochodzi do szeregu kryzysów finansowych, które odbijają się na poziom rozwoju gospodarczego i życia społeczeństwa. Oprócz właściwego systemu zarządzania ważny jest nadzór wykonywany przez osoby wykwalifikowane i doświadczone, które będą służyły ogółowi społeczeństwa, chociażby poprzez jawność podejmowanych decyzji i udzielanie społeczeństwu obiektywnych wniosków dotyczących sytuacji ekonomicznej przedsiębiorstw.

Powyższe wnioski szczególnie muszą zostać ujęte w przedsiębiorstwach publicznych, które służąc szeroko pojętemu interesowi publicznemu powinny zapewnić właściwe warunki dla rozwoju nie tylko gospodarki, ale także całego społeczeństwa.

Bibliografia

Akty Prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r. (Dz.U. z 2002 r. nr 62 poz. 627).

Opracowania zwarte

Dobija D., Koładkiewicz I., *Ład korporacyjny*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.

Kietliński K., Reyes V. M., Oleksyn T., *Etyka w biznesie i zarządzaniu*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.

Klimczak B., *Kierownictwo spółek wobec problemu społecznej odpowiedzialności biznesu*, [w:] *Nadzór właścicielski w spółkach prawa handlowego*, red. Rudolf S., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.

Lis K. A., Sterniczuk H., *Nadzór korporacyjny*. Oficyna Ekonomiczna. Kraków 2005.

Oplustil K., *Instrumenty nadzoru korporacyjnego (corporate governance) w spółce akcyjnej,* Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010.

Steinmann H., Schreyogg G., *Zarządzanie. Podstawy kierowania przedsiębiorstwem. Koncepcje, funkcje, przykłady*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2001.

Szewrański S., *Polska 2030 a zrównoważony rozwój. Uwagi dyskusyjne*, [w:] *Jaka Polska 2030?*, red. M. Syska, Ośrodek Myśli Społecznej im. F. Lassale'a, Warszawa 2010.

Tyburski W., *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.

Zalega K., *Systemy corporate governance a efektywność zarządzania spółką kapitałową,* Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2003.

Źródła

Dokumenty końcowe konferencji Narodów Zjednoczonych *„Środowisko i rozwój”,* Szczyt Ziemi, Rio de Janeiro 3-14 czerwca 1992, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 1993.

Ministerstwo Skarbu Państwa, *Zasady nadzoru korporacyjnego OECD*, Warszawa 2004.

Ministerstwo Skarbu Państwa, *Zasady nadzoru właścicielskiego nad spółkami z udziałem Skarbu Państwa*, Warszawa 2010.

Sztumski W., *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia,* „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2006,Vol. 1, nr 2.

Strony internetowe

Dobre praktyk w zakresie doboru kandydatów na członków organów spółek o kluczowym znaczeniu dla Skarbu Państwa, www.msp.gov.pl [21.09.2012r.].

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, *Wytyczne OECD dotyczące nadzoru korporacyjnego w przedsiębiorstwach publicznych*, 2005, www.oecd.org [20.09.2012r.].

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, *Zasady nadzoru korporacyjnego OECD*, 2004, www.oecd.org [20.09.2012r.].

Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility - Green paper, Directoriate General for Employment and Social Affairs, European Comission, Brussels 2001, www.jussemper.org [19.09.2012r.].

Emilia Jankowska[1]

1.3.5. EUROPEJSKI INSTRUMENT SĄSIEDZTWA I PARTNERSTWA NA WSCHODNIEJ GRANICY UNII EUROPEJSKIEJ

Wstęp

Po akcesji dziesięciu krajów w 2004r. oraz kolejnych dwóch w 2007r. przed Unią Europejską otworzyła się kolejna, jeszcze szersza perspektywa rozszerzenia na wschód. Od tamtego czasu nowymi sąsiadami na wschodniej zewnętrznej granicy są Rosja, Białoruś, Ukraina i Mołdowa. Nowa granica ma kluczowe znaczenie ze względów bezpieczeństwa, ekonomicznych oraz społecznych, a także przebiegają przez nią bardzo ważne szlaki handlowe. Wypracowanie dobrych podstaw współpracy z nowymi sąsiadami jest ważnym elementem w polityce regionalnej UE. W celu wsparcia tej inicjatywy powstał Europejski Instrument Partnerstwa i Sąsiedztwa, który ma za zadanie ustalić normy współpracy i koordynować ją na zewnętrznych granicach UE. Granica wschodnia jest najbardziej znacząca, dlatego też zostanie ona porusza w publikacji, której celem jest udowodnienie potrzeby istnienia Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa na obszarze wschodniej zewnętrznej granicy UE.

Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa

Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa (*European Neighbourhood and Partnership Instrument* – ENPI) jest funduszem Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) stworzonym w celu umożliwiania kontaktów na poziomie transgranicznym krajom sąsiadującym z Unią Europejską. Poziom transgraniczny oznacza współpracę regionów pogranicza dwóch lub więcej bezpośrednio sąsiadujących ze sobą krajów. Współpraca obejmuje regiony przygraniczne, a nie obszar całego państwa. Może także odbywać się w przypadku terenów nadmorskich, gdy ich granice morskie są oddalone od siebie o nie więcej niż 150km. Program jest inicjatywą Komisji Europejskiej. Został wprowadzony w życie 1 stycznia 2007r. Jego zasadniczym celem jest rozwój współpracy pomiędzy Unią Europejską a krajami partnerskim spoza Unii. Taka współpraca ma zapewnić zrównoważony rozwój regionalny danego obszaru. Zasięg terytorialny instrumentu jest dość szeroki. Obejmuje takie państwa, jak: Algieria, Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Egipt, Gruzja, Izrael, Jordania, Liban, Libia, Mołdowa, Maroko, Autonomia Palestyńska, Syria, Tunezja, Ukraina[2]. Rosja nie uczestniczy w EPS, jednak zgodziła się, by część jej regionów była beneficjentem programów. ENPI jest instrumentem finansowym zorientowanym na stały wzrost oraz dostosowanie państw spoza Unii do jej standardów i polityki. Do podstawowych elementów inicjatywy należą w wymiarze politycznym szerzenie demokracji oraz praw człowieka, w wymiarze gospodarczym – strefa

---

[1] Uniwersytet w Białymstoku, rok III, Ekonomia – studia doktoranckie.

[2] Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa, online: http://www.interreg.gov.pl/instrument+sasiedztwa/ (31.02.2012).

gospodarcza oraz połączeń gospodarczych, strefa walutowa, makroekonomiczna oraz infrastruktury, a w wymiarze bezpieczeństwa – nacisk na wymiar sprawiedliwości oraz politykę zagraniczną i bezpieczeństwa[3]. Wśród obszarów wsparcia w ramach ENPI wymienia się promowanie współpracy pomiędzy państwami członkowskimi i krajami partnerskimi w dziedzinach edukacji, sprawiedliwości, badań i innowacji, zdrowia, ochrony przyrody oraz zrównoważonego rozwoju, a także promowanie dialogu politycznego i reform oraz bezpiecznego zarządzania granicami[4]. ENPI jest uzupełnieniem współpracy transgranicznej o kraje nienależące do Unii. Dzięki niemu kraje spoza tego obszaru mają szanse niwelowania różnic w rozwoju, korzystania z przywilejów finansowych, ułatwień prawnych oraz kandydowania do ewentualnego członkostwa. Kraje członkowskie współpracują w ramach programów transgranicznych poprzez Europejską Współpracę Terytorialną – trzeci cel Polityki Spójności w latach 2007-2013. Natomiast kraje spoza Unii mają taką możliwość dzięki ENPI. Jednak warunkiem udziału tych państw w programie współpracy transgranicznej w ramach ENPI jest ich wkład własny do budżetu programu oraz wymóg, by w każdym programie brało udział co najmniej jedno państwo członkowskie.

ENPI jest instrumentem nowym w sensie nazwy, pod którą istnieje. W poprzednim okresie programowania 2000-2006 kraje spoza Unii mogły brać udział w różnych formach współpracy dzięki poprzednikom ENPI: TACIS, który fundował udział krajów Europy Wschodniej i południowego Kaukazu oraz MEDA – kraje basenu Morza Śródziemnego[5]. Stąd program czerpie doświadczenia od swoich poprzedników, by być jeszcze bardziej efektywnym. W okresie programowania 2007-2013 TACIS i MEDA zostały zastąpione funduszem ENPI, w ramach którego działa 15 programów, na które przewidziano 1 118 434 euro z samego funduszu oraz EFRR.

Obszar transgraniczny wzdłuż wschodniej zewnętrznej granicy UE

Obszar transgraniczny omawianego obszaru Unii Europejskiej jest bardzo zróżnicowany. Różnice nie istnieją jedynie pomiędzy północą a południem, ale także pomiędzy krajami współpracującymi ze sobą o wspólnych granicach. Zróżnicowanie pogranicza dotyczy polityki, środowiska naturalnego, infrastruktury, zagospodarowania terenu, liczby i struktury ludności i zatrudnienia, a także wskaźników ekonomicznych. Po stronie Unii Europejskiej kraje, których granice wyznaczają krańce UE to: Finlandia, Estonia, Łotwa, Litwa, Polska, Słowacja, Węgry i Rumunia. Kraje te współpracują bezpośrednio z krajami Wspólnoty Niepodległych Państw: Rosją, Białorusią, Ukrainą i Mołdową (Mapa 1). Podobną delimitację stosuje W. Kosiedowski[6]. Dodatkowo, stwierdza on trwały charakter wschodniej granicy UE, jako, że nie jest przewidywane dalsze poszerzanie struktur w tym kierunku. Co więcej, autor podaje, iż długość całkowitej wschodniej granicy UE wynosi 5500 km na lądzie, z czego 4200km przypada tzw. nowym krajom członkowskim (które dołączyły do struktur po w 2004 i 2007r.).

[3] T. Kapuśniak, *Wymiar Wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja bez członkostwa*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2010, str. 32.

[4] M. Lechwar, *Instytucjonalne podstawy europejskiej współpracy transgranicznej*, [w:] *Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja regionów transgranicznych*, red. M.G. Woźniak, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008, s. 29.

[5] Program Europejskiej Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa Współpraca Transgraniczna, http://www.southeastfinrusnpi.fi/ (01 IX 2012).

[6] W. Kosiedowski, *Regiony Europy Środkowo-Wschodniej w procesie integracji*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2008, s. 178.

Charakterystyka regionów pogranicza wschodniego przedstawiona zostanie w podziale na zachód oraz wschód od wschodniej zewnętrznej granicy Unii Europejskiej oraz w podziale na obszary programowe. Według pierwszego podziału na zachód znajdują się kraje Unii Europejskiej. Wykluczając Finlandię, wszystkie pozostałe kraje to „nowi" członkowie. Obszar ten jest też w wielu opracowaniach uważany za peryferyjny, z czym wiąże się sporo niższy poziom rozwoju regionalnego, większy udział sektora rolniczego niż w krajach dalej na zachód oraz słabsza infrastruktura.

Mapa 1. Kraje biorące udział w ENPI na wschodniej zewnętrznej granicy UE.

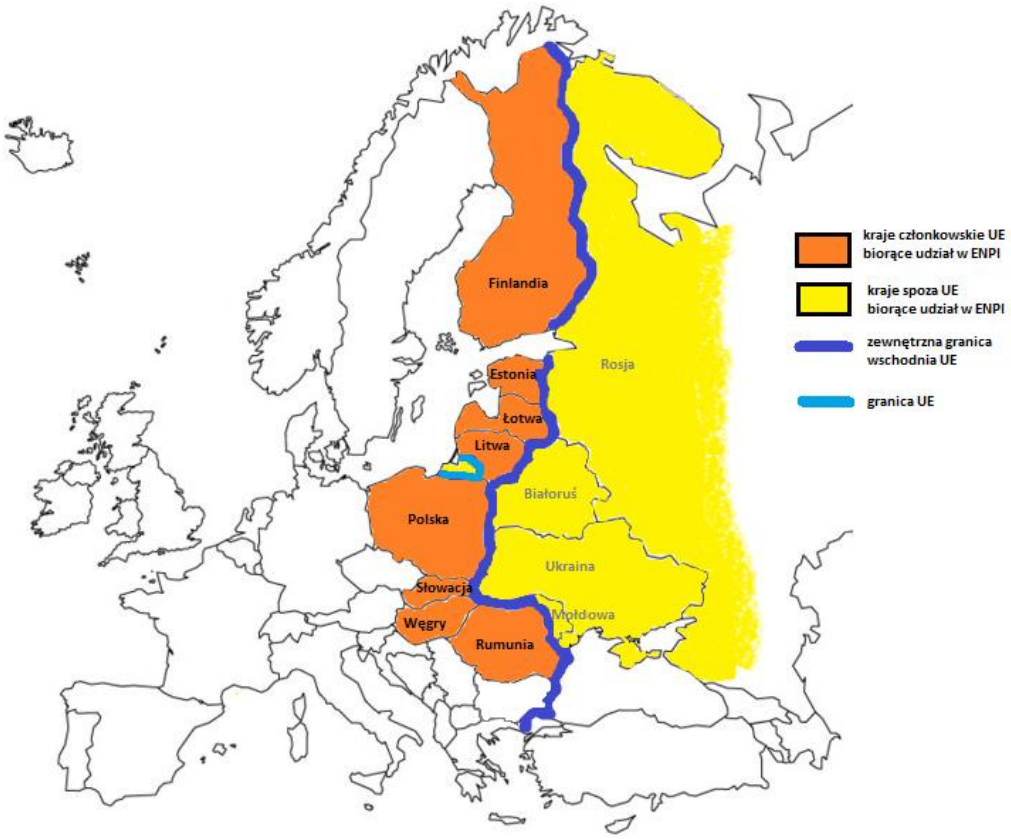

Źródło: Opracowanie własne.

Peryferyjność obszaru ma bliski związek z jego położeniem. Stąd oprócz peryferyjności ekonomicznej, można też mówić o peryferyjności geograficznej pogranicza wschodniego UE. Stanowi ono wschodnią granicę UE, a także dzieli go długi dystans od obszarów wysoko zurbanizowanych.

Po stronie wschodniej znajdują się kraje WNP, która zrzesza większość byłych republik radzieckich. Wśród krajów pod względem powierzchni wyróżnia się Rosja, która jest państwem o największej powierzchni na świecie. Państwa po stronie wschodniej charakteryzuje także niski poziom demokratyzacji oraz zainteresowania wstąpieniem do UE.

Cały omawiany obszar, z nieznacznymi wyjątkami jest do siebie zbliżony pod względem wskaźnika HDI (Tabela 1). W rankingu znajdują się dwa kraje, które odstają od średniej. Są to Finlandia (pozycja 22) oraz Mołdowa (pozycja 111). Finlandia przystąpiła do struktur UE w 1995r., a już w 2002 przyjęła walutę euro. Jej PNB jest niemal

dziesięciokrotnie większe niż PNB Mołdowy, która jest jednym z biedniejszych krajów Europy i najbiedniejszym krajem biorącym udział w ENPI. Jest to kraj o najmniejszej powierzchni wśród omawianych, a także o najniższym, bo średnim rozwoju społecznym. Dla porównania, pierwsze miejsce w 2011r. w rankingu wskaźnika HDI zajmowała Norwegia. Na jednej z ostatnich pozycji znajdowała się RPA. Najwyżej rozwiniętym społecznie krajem członkowskim była Holandia (pozycja 3)[7]. Pozostałe kraje pogranicza można podzielić na dwie grupy: po stronie zachodniej – kraje o bardzo wysokim poziomie rozwoju społecznego (z wyłączeniem Rumunii), a po stronie wschodniej – kraje o wysokim poziomie rozwoju społecznego.

Tabela 1. Wskaźnik HDI w 2011r.

Kraj	Pozycja w rankingu	HDI		PNB per capita w USD
Finlandia	22	0,882	bardzo wysoki rozwój społeczny	32 438
Estonia	34	0,835		16 799
Łotwa	43	0,805		14 293
Litwa	40	0,810		16 234
Polska	39	0,813		17 451
Słowacja	35	0,834		19 998
Węgry	38	0,816		16 581
Rumunia	50	0,781	wysoki rozwój społeczny	11 046
Rosja	66	0,755		14 561
Białoruś	65	0,756		13 439
Ukraina	76	0,729		6 175
Mołdowa	111	0,649	średni rozwój społeczny	3 058

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportu o rozwoju społecznym 2011, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_PO_Summary.pdf oraz http://hdr.undp.org/en/statistics/gni/ (29 X 2012r.).

Innym sposobem klasyfikacji obszaru ENPI mogą być odcinki wspólnych granic oraz ich obszary przygraniczne. Zaczynając od północy wschodnia zewnętrzna granica UE zaczyna się wraz ze wspólną granicą Finlandii i Rosji, która jest zarazem najdłuższą wspólną granicą ze wszystkich omawianych. Regiony przygraniczne są głównie rolnicze i słabo zaludnione z wyłączeniem Petersburga[8]. Kolejnym odcinkiem wspólnej granicy jest Estonia, Łotwa i Litwa z Rosją. Granica estońsko-rosyjska ma do tej pory nieuregulowany status. Estonia zrezygnowała z pretensji terytorialnych z 1940r. Strona rosyjska nie wyraziła chęci podpisania traktatu z 1999r., pomimo demarkacji granicy przez obie strony[9]. Granice Łotwy i Litwy z Rosją nie są w całości demarkowane. Granica Polski z Rosją, Białorusią i Ukrainą jest zróżnicowana. Sporą jej część stanowi rzeka Bug oraz Bieszczady, co utrudnia pracę służbom odpowiedzialnym za walkę z przestępczością zorganizowaną, przemytem i nielegalną imigracją[10]. Podobna sytuacja ma miejsce na granicy węgiersko-ukraińskiej.

K. Pełczyńska-Nałęcz wśród charakterystyki obszaru omawia także przewidywalność i relatywną sprawność krajów sąsiadujących z UE. W związku z takimi

[7] Raport o rozwoju społecznym 2011, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_PO_Summary.pdf (30 X 2012).

[8] Program Europejskiej Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa Współpraca Transgraniczna, http://www.southeastfinrusnpi.fi/ (01 IX 2012).

[9] B. Cichocki, *Wschodnia granica rozszerzonej Unii Europejskiej*, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_14.pdf (30 IX 2012).

[10] Ibidem.

cechami nie powinny one być w przyszłości źródłem kryzysów. Większość państw wykazuje duże poparcie społeczne dla europejskiej tożsamości oraz spory oddolny potencjał demokratyczny[11]. W. Kosiedowski, z kolei, wskazuje na przynależności państw sąsiadujących do ugrupowań o odmiennych celach, reprezentację odmiennych systemów ekonomicznych oraz słaby stan infrastruktury granicznej po obu stronach granicy[12].

Teren pogranicza po obu stronach wschodniej zewnętrznej granicy UE jest zbliżony pod względem mieszkańców. Społeczność ma wspólną kulturę oraz dzieli wspólną historię, a często także język. Pogranicze jest pełne mniejszości narodowych zamieszkujących dany teren w wyniku przesiedlenia lub ustalenia nowych granic po 1991r. Takie podobieństwa stwarzają sytuację, w której granica wschodnia staje się najważniejszą z zewnętrznych granic UE o dużej perspektywie współpracy.

ENPI na wschodniej zewnętrznej granicy UE

W ramach ENPI na wschodniej zewnętrznej granicy UE działa osiem programów współpracy transgranicznej (Tabela 2). Wyznacznikiem wyboru programów, jako takich, które działają na omawianej granicy UE była sąsiedzkość granicy większości regionów przygranicznych programu z odpowiednimi regionami krajów sąsiadujących. Stąd pominięto Program Region Morza Bałtyckiego z racji jego zbyt szerokiego zasięgu oraz obejmowaniu regionów wewnątrz UE. Program Kolarctic-Rosja zakwalifikowany został do programów na granicy północnej. Podobnej dyskwalifikacji poddane zostały pozostałe programy ENPI.

Na wstępie należy zwrócić uwagę, iż na omawianym obszarze działają także inne programy unijne, takie jak Programy Współpracy Transgranicznej, Transnarodowej oraz Międzyregionalnej pomiędzy członkami UE oraz Euroregiony. Jednak nie są one finansowe z ENPI, stąd zostały pominięte.

Program obejmujący najdłuższą wspólną granicę zewnętrzną to Rumunia-Ukraina-Mołdowa. Tym samym jest on jednym z najwyżej finansowanych programów (126,7 mln euro), pomimo małej powierzchni i liczby ludności. Rumunia jest krajem o najniższych wskaźnikach wśród państw UE, podobnie – Mołdowa (Tabela 1). Stąd też wysokie finansowanie o priorytetach: konkurencyjna gospodarka przygraniczna, ochrona środowiska i gotowość w nagłych wypadkach, współpraca społeczności. Najwyżej finansowanym programem jest Polska-Białoruś-Ukraina – program o największej powierzchni i liczbie ludności. Łącznie na osiem programów ENPI przeznaczono z funduszu oraz EFRR 662,43 mln euro do tej pory, co stanowi wykorzystanie budżetu w ok. 50%. Priorytety programów są zbliżone, a w ramach każdego programu powstało kilkadziesiąt projektów (np. Karelia-Rosja - 27, Południowo-wschodnia Finlandia-Rosja - 32[13]).

Na podstawie danych można stwierdzić, iż wschodnie pogranicze jest potężnym obszarem (1431,9 tys. km2) zamieszkiwanym przez dużą liczbę ludności. Pod tym względem jest to znaczący region. Co więcej, charakteryzuje się on niskimi wskaźnikami ekonomicznymi, co jest kolejnym powodem jego istotności w lokowaniu funduszy unijnych oraz zainteresowaniu naukowców tematem kierunków jego rozwoju. Wysokość

[11] K. Pełczyńska-Nałęcz, *Integracja, czy imitacja?*, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_36.pdf (30 X 2012).

[12] W. Kosiedowski, *op. cit.*, s. 180.

[13] Strona internetowa programu Karelia-Rosja http://www.kareliaenpi.eu/en/projects oraz strona internetowa programu Południowo-wschodnia Finlandia-Rosja http://www.southeastfinrusnpi.fi/ (30 X 2012).

budżetu w stosunku do obszaru, który obejmują programy jest również wysoka, a nawet porównywalna z budżetem Europejskiej Współpracy Terytorialnej.

Tabela 2. Programy ENPI na wschodniej zewnętrznej granicy UE.

Nazwa programu współpracy transgranicznej 2007-2013	Powierzchnia (w tys. km2)	Ludność (w mln 2005r.)	Dł. wspólnej granicy zewn. (UE a państwa sąsiadujące w km)	Priorytety	Budżet (środki UE w mln euro)
Karelia-Rosja (Finlandia-Rosja)	263,7	1,3 *	700	rozwój gospodarczy, jakość życia	23,2
Południowo-wschodnia Finlandia-Rosja	117,9	6,7	330	rozwój gospodarczy, wspólne wyzwania: przekraczanie granicy i środowisko, rozwój społeczny i społeczeństwo obywatelskie	36,1
Estonia-Łotwa-Rosja	213,8	9,8	620	rozwój społeczno-gospodarczy, wspólne wyzwania: rozwiązywanie problemów oraz inicjowanie nowych działań, promowanie współpracy	47,8
Łotwa–Litwa-Białoruś	187,5	9,3 *	835,3	promowanie zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego, adresowanie wspólnych wyzwań	41,7
Litwa-Polska-Rosja	156,1	11,3	bd	przyczynianie się do rozwiązywania wspólnych problemów i wyzwań, dążenie do społecznego, gospodarczego i przestrzennego rozwoju, zachęcanie społeczności do współpracy	132,13
Polska-Białoruś-Ukraina	316,3	20,9	943	zwiększenie konkurencyjności obszaru przygranicznego, poprawa jakości życia, sieciowa oraz wzajemna współpraca społeczności	186,2
Węgry-Słowacja-Rumunia-Ukraina	bd	8,1	598,9	promowanie rozwoju gospodarczego i społecznego, polepszanie jakości środowiska, zwiększenie efektywności granic, wspieranie społeczności do współpracy	68,6
Rumunia-Ukraina-Mołdowa	176,6	15,0	1099,4	konkurencyjna gospodarka przygraniczna, ochrona środowiska i gotowość w nagłych wypadkach, współpraca społeczności	126,7
Razem:	**1431,9**	**x**	**x**	**x**	**662,43**

bd – brak danych, *Dane za 2006r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentów programów współpracy transgranicznej w ramach ENPI.

Obszar po obu stronach wschodniej zewnętrznej granicy UE wydaje się być odpowiednim beneficjentem środków w ENPI. Wśród priorytetów większości programów na pierwszym miejscu wymieniony jest rozwój. Poprzez współpracę regionów transgranicznych mogą one wymieniać doświadczenia, rozwiązywać wspólne problemy oraz ustalać cele. Nie wszystkie kraje sąsiadujące mają na celu wstąpienie do Unii. Niektórym wystarczy strefa wolnego handlu lub współpraca w celu polepszenia infrastruktury. Są też takie państwa, które uznają europejskie wartości na tyle, by dążyć do przystąpienia do struktur UE. W takim wypadku współpraca w ramach instrumentu może być przygotowaniem do akcesji. Istotne jest zauważenie politycznego i gospodarczego znaczenia państw sąsiadujących. Omawiane państwa są wciąż silnie powiązane z Rosją, która jest jednym z partnerów handlowych UE, a także potężną siłą militarną. Ponadto, poprzez kraje sąsiadujące przebiegają ważne szlaki handlowe do Azji. Współpraca z nimi

mogłaby otworzyć szerokie horyzonty polityczne i gospodarcze, a ENPI jest dobrym elementem służącym ułatwieniu wspólnego dialogu. Instrument ten stwarza zasady współpracy, dzięki instytucjom wspomagającym udziela wsparcia, także merytorycznego oraz jest swoistym bodźcem do współpracy. Kolejnym ważnym aspektem współpracy w ramach ENPI jest bezpieczeństwo. Granica wschodnia jest bardzo długa, stąd też musi być chroniona w szczególny sposób, tak by każdy obywatel Wspólnoty czuł się bezpiecznie.

Zakończenie

ENPI jest instrumentem o wysokim budżecie służącym wsparciu dialogu ze Wschodem. Jest instrumentem ważnym z punktu widzenia bezpieczeństwa, handlu a także rozwoju gospodarczego obszaru o dużej powierzchni oraz liczbie mieszkańców. Zewnętrzna granica UE powinna być chroniona w szczególny sposób. Jednak, jako, że wśród priorytetów UE jest idea braku granic, działalność instrumentu nie polega na zabezpieczaniu przejść granicznych oraz wyszkalaniu służby granicznej, tak by granica była jak najbardziej szczelna. ENPI opiera swoją działalność na pokojowym dialogu, promowaniu postaw otwartości do współpracy ze wskazywaniem wzajemnych korzyści.

Żadne z państw sąsiadujących nie jest zmuszane do podjęcia współpracy. To w wyniku własnej chęci spowodowanej widocznymi korzyściami z udziału w programach, państwa podejmują się tych zadań.

ENPI czerpie doświadczenia z działalności swoich poprzedników, stąd nie jest programem doświadczalnym, ale przemyślanym instrumentem o wymiernych efektach.

Podsumowując, ENPI jest instrumentem bardzo potrzebnym na wschodniej zewnętrznej granicy UE z racji jej istotności dla bezpieczeństwa kraju oraz potencjału gospodarczego jaki tam istnieje.

Bibliografia

Bachmann K.,Stadtmueller E., *The European Union's Neighbourhood Challenge*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011.

Cichocki B., *Wschodnia granica rozszerzonej Unii Europejskiej*, http://www.osw.waw.pl/. (30 IX 2012).

Gomółka K., *Współpraca transgraniczna Polski z Republiką Ukrainy, Republiką Białorusi i Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Gdańsk 2010.

Kapuśniak T., *Wymiar Wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja bez członkostwa*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2010.

Kosiedowski W., *Regiony Europy Środkowo-Wschodniej w procesie integracji*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2008.

Lechwar M., *Instytucjonalne podstawy europejskiej współpracy transgranicznej*, [w:] *Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja regionów transgranicznych*, red. M.G. Woźniak, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.

Pełczyńska-Nałęcz K., *Integracja, czy imitacja?* http://www.osw.waw.pl/. (30 X 2012).

Teichmann E., *Bałtyckie i wschodnie pogranicze Unii Europejskiej*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2008.

Trojanowska-Strzeboszewska M., *Trzy oblicza unijnych granic*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2011.

Źródła internetowe:

Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa, http://www.interreg.gov.pl. .

Program Estonia-Łotwa-Rosja, Program Litwa-Polska-Rosja, Program Litwa-Polska-Rosja, Program Łotwa-Litwa-Białoruś, Program Polska-Białoruś-Ukraina, Program Rumunia-Ukraina-Mołdowa, Program Węgry-Słowacja-Rumunia-Ukraina, http://ec.europa.eu/. (15 IX 2012).

Program Europejskiej Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa Współpraca Transgraniczna, http://www.southeastfinrusnpi.fi/ (01 IX 2012).

Program Karelia-Rosja, http://www.kareliaenpi.eu/en/projects, (30 X 2012).

Program Południowo-wschodnia Finlandia-Rosja, http://www.southeastfinrusnpi.fi.

Raport o rozwoju społecznym 2011, http://hdr.undp.org/en/. (29 X 2012).

Strona internetowa HDI, http://hdr.undp.org/en/. (29 X 2012r.).

Jolanta Szulakowska-Kulawik[1]

1.3.6. OGLĄD PROCESÓW TRANSFORMACJI ZIEM GÓRNEGO ŚLĄSKA I ŚLĄSKA OPOLSKIEGO W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU. *OD TRADYCJI DO WIZJI*

Wybrane aspekty

„Spacerujemy pomiędzy małym strumieniem a wielką rzeką
jasnymi chodnikami o pastelowych koszulach
ludzie uśmiechają się
rozmawiają w różnych językach
nie dotykają do żywego
nie zadają pytań
na które nie ma odpowiedzi"[2]

Wielokierunkowe przeobrażenia idące w parze ze zdolnościami adaptacyjnymi są dla nas, Ślązaków, chlebem powszednim. Ziemie te jawią się jako specyficzny syndrom socjologiczny i kulturowy, ukształtowany w wyniku wielowiekowych oddziaływań rozmaitego pochodzenia oraz zróżnicowanych tendencji historycznych, prawnych i gospodarczych; ustrukturowana w ten sposób mentalność stanowi wyróżnik ogólnopolski. Ten relewantny do postaci Alzacji i Lotaryngii czy Siedmiogrodu teren pogranicza[3], tygiel narodowości, wyznań i obyczajów, wzorzec pomostu kulturowego o „miękkim" rozgraniczeniu etnicznym, konglomerat infiltracji czeskich, niemieckich, południowo-europejskich czy dawnej Polski wschodniej (transfer kultury lwowskiej) obrazowany jest celnie przez takie symbole, jak „trójkąt trzech cesarzy", tradycje kulinarne czy ... gołębie budki w ogródkach działkowych.

Śląsk, jako kanoniczny przykład unijnego motta *in varietate concordia* wpisujący się pokazowo w strategię euroregionów[4], czerpał nieprzerwanie z tego często konfrontacyjnego przepływu orientacji, dokonywał percepcji obcego dorobku myśli i działań, pełniąc rolę pasa transmisyjnego ludzi, kapitału i towarów, w rezultacie czego uformował się tutaj wyższy poziom rozwoju niż w pozostałych obszarach zaborów – to wzdłuż Brynicy przebiegała granica cywilizacji zachodnio- i wschodnioeuropejskiej. Region ten korzysta ze swego dziedzictwa i teraz, przeobrażając się intensywnie, dokonując innowacyjnych posunięć i owocnie poszukując nowych kierunków przekształceń infrastrukturalnych i kulturowych, tak bardzo odmiennych od dotychczasowych priorytetów wielkoprzemysłowych, zmierzając w stronę innego niż

---

[1] Uniwersytet Jagielloński, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Instytut Europeistyki,Studia Doktoranckie, IV rok.

[2] A. Rybczyński, *Oddaleni*, ur. Siemianowice w 1955 r., emigrant w Kanadzie, *Antologia poezji polskiej na obczyźnie*, oprac. B. Czaykowski, Warszawa – Toronto 2002, s. 225.

[3] Teza obecna w historiografii od XIX wieku – Ezechiel Zivier, potem Emil Szramek, *Śląsk jako problem socjologiczny*, Katowice 1934.

[4] Wg koncepcji Denisa de Rougemont z 1961 r.

dotąd rozłożenia akcentów, stając się w pełni i świadomie terenem ucieleśnienia obywatelskiego społeczeństwa postindustrialnego. Zarazem jest to skutek rozumnej i owocnej realizacji celów unijnych na drodze tak zrównoważonego rozwoju, jak i poprawy konkurencyjności, wzmożonego postępu naukowo-technicznego w ramach spójności gospodarczej i społecznej oraz zapewnienia dobrobytu mieszkających tu ludzi.

1. Zarys charakterystyki socjologiczno-historycznej ziem śląskich

Od zarania dziejów owym procesom sprzyjała oczywista tu tolerancja wyznaniowa, tworząca stosowny grunt dla różnych strategii kooperacji gospodarczej i kulturowej na bazie wielopłaszczyznowej obyczajowości mieszczańskiej typu północnoeuropejskiego, materii zorganizowanej zespołowo w oparciu o ruch społecznikowski (intensywny rozwój prasy, zespołów, stowarzyszeń, np. kas kredytywo-pożyczkowych, kółek rolniczych, kulturalnych, „sokolich", muzycznych); determinujący jest naturalnie wysoki tu stopień urbanizacji i uprzemysłowienia. Właściwe w tym regionie zróżnicowanie geograficzne i socjologiczne skutkowało również dyferencjacją kulturową (kultura robotnicza, plemienna górska, ludowa, górnicza, mieszczańska amatorska i zawodowa, religijna).

Przejmowane różne modele państw zaborczych, rozdwojona przedwojenna ideologia polityczna (obóz sanacyjny i konserwatywno-patriotyczny), silna tożsamość regionalna i uniwersalna zarazem, silny ekskluzywizm i trybalizm jednocześnie[5], mniejszość niemiecka wtopiona w śląską rzeczywistość, odmienność działalności narodowej (inteligencki profil w regionie cieszyńskim wobec robotniczo-chłopskiej aktywności na Górnym Śląsku i Opolszczyźnie), obszary silnie wykształconej świadomości narodowej obok grup o mieszanym stanowisku narodowościowym, konsolidacja regionalizmu i kosmopolityzmu o genezie historycznej czy kolektywności i indywidualizmu, dążenie do stabilizacji materialnej obok akcentowania wartości duchowych, preferencje racjonalistyczne obok częstych samorodnych talentów – wszystkie te czynniki uległy zjednoczeniu w specyficzny konglomerat śląskiej mentalności, śląskiego obrazu charakterologicznego, co determinowało tutejszy rozwój ekonomiczny i duchowy.

Ziemie te przejawiały nietypowe dla reszty Polski zespolenie cech pruskiego konserwatyzmu relatywnego do oświeconej polityki angielskich torysów, etyki wywodzącej się z tradycji protestanckiego pietyzmu oraz cech tradycji katolickich. Owo połączenie postulatów liberalizmu i autorytaryzmu, etosu pracy i ascezy życiowej z tradycją pielgrzymowania (Kamień Śląski, Góra Św. Anny, Piekary), te procesy ruchliwości kulturowej i przestrzennej, owe pokłady utylitaryzmu i umiłowania obyczajowości religijnej - dały mocne podstawy dla nieustannego przetwarzania dopływających idei, dla szybkiej modernizacji charakterystycznej raczej dla kontynentu niż dla pozostałych polskich ziem.

Świadczy o tym rozwinięta już w okresie średniowiecza wysoka kultura monastycyzmu na fundamencie bogacącego się mieszczaństwa i wspólnot zakonnych, cysterskich (Rudy Raciborskie istniejące w l. 1258-1810, Jemielnica od 1290 w woj. opolskim, m.in. Kamieniec Ząbkowicki), premonstratensów (Bytom), augustianów (Olesno), franciszkanów (Opole, Wodzisław, Katowice, Głogówek) i dominikanów (Racibórz, Cieszyn, Opole); już w VIII wieku istniała tu ponadplemienna organizacja obronna.

[5] M. S. Szczepański, *Opel z górniczym pióropuszem*, Katowice 2002, s. 17-42 (19); *Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność. Śląsk na tle innych obszarów*, red. M. W. Wanatowicz, Katowice 1995; *Górny Śląsk na moście Europy*, red. M. S. Szczepański, Katowice 1994.

Region ten naznaczony został także przez nowoczesny system gospodarczo-prawny (gospodarka towarowo-pieniężna) oraz średniowieczny układ oświatowo-szkolny - obok szkolnictwa żydowskiego (dolnośląska Świdnica do XV w.) działało również szkolnictwo reformowane (Bytom Odrzański, Byczyna, Kluczbork) i kolegia jezuickie. Wymienić można szereg znanych uczonych i historiografów tej doby (kronikarz **Piotr z Byczyny**, uczeni **Wawrzyniec z Raciborza** i **Jan Elgot**, **Mikołaj z Koźla** z XV w., **Wincenty z Kielczy**, autor pierwszych polskich słów w kronice w Raciborzu w 1240 r. i zarazem pierwszy polski kompozytor, dr teologii **Jan z Kluczborka** czy filozof, matematyk i optyk **Vitelo** współpracujący z **Tomaszem Akwinatą**). Rozwarstwiona była także śląska literatura w języku polskim od **Piotra Wacheniusa**, **Walentego Roździeńskiego** aż do XIX-wiecznego **Józefa Lompy**; istniała bogata kultura regionu cieszyńskiego, husycka literatura religijna (**Jędrzej Gałka z Dobczyna** z XV w., autor *Pieśni o Wiklefie*), niemiecka poezja barokowa (**Andreas Gryphius z Głogowa**, **Angelus Silesius**), protestancka proza XVII w. (**Adam Gdacjusz**) oraz literacka barokowa szkoła śląska (**Martin Opitz**), śpiewano tak ewangelickie kancjonały (ks**. Jerzy Bogusław Heczko**), jak pieśni katolickie (twórczość ks. ks. **Antoniego Chlondowskiego**, **Leona** i **Wendelina Świerczków**).

Ważne znaczenie dla procesów kulturowych na tej ziemi mają z jednej strony typowe dla sfer nowej chronologicznie klasy średniej i sfer robotniczych XIX-wieczne wycieczki w plener wraz z zabawami ludowymi, jak i bujny barok katolicki (szlak opactw cysterskich), a funkcje dogłębnie odmieniające tutejszą mentalność odegrały idee pozytywistycznego romantyzmu, będącego konstruktem neoromantyzmu niemieckiego w postaci istotnego w regionie prądu modernizmu (**Jan Nikodem Jaroń** z Olesna); znaczący jest w tym przypadku brak deklaracji w obrębie symboliki polskiego romantyzmu powstańczego.

Nie dość jeszcze znane są śląskie zabytki budownictwa miejskiego (Giszowiec – zabudowa robotniczego osiedla-ogrodu w stylu Ebenezera Howarda, Nikiszowiec), technicznego[6] (*Szlak Zabytków Techniki*) i obronnego (*Krzywa Wieża* w Ząbkowicach z XIV wieku), elitarnego (Pszczyna), drewnianego (*Szlak Drewnianego Budownictwa Sakralnego*, np. Olesno, Wisła-Głębce, *Szlak Architektury Drewnianej* na terenie woj. Śląskiego, małopolskiego i podkarpackiego) i gospodarczo-przyrodniczego (Pustynia Błędowska).

2. Wybrane kierunki przemian regionalnych

Nowe kierunki przemian w regionie, nowe drogi rozwoju odmieniają Śląsk, kształtując go jako ziemię w pełni nowoczesną, przyjazną tak współczesnym technologiom, jak i kulturze, nowej mentalności i innym akcentom (turystyka, rewitalizacja starych dzielnic miast i terenów poprzemysłowych, centra kongresowe i kompleksy parków przemysłowych, odnowa zabytków i tworzenie nowych tras wycieczkowych wraz z miejscami rekreacji, obszary integracji rodzinnej i ogólnospołecznej). Wszystkie te rozkwitające wszędzie inicjatywy są współfinansowane z funduszy Unii Europejskiej w ramach programów rozwoju regionalnego. Restrukturyzacja stała się tu już faktem dokonanym, ustabilizowała się nowa tkanka gospodarcza małych i średnich przedsiębiorstw, rozszerzyła prywatyzacja wraz z rozkwitem *Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej*; Śląsk nie jest już ani w społecznym postrzeganiu ani faktycznie regionem monokulturowego przemysłu, jest

[6] Np. zabytkowa kopania *Ignacy* Rybnik-Niedobczyce, *Skansen Maszyn Parowych* w Tarnowskich Górach.

mocno włączony w ogólnopolskie i krajowe sieci badawcze i eksperckie (*Politechnika Śląska, Uniwersytet Ekonomiczny, Główny Instytut Górnictwa*).

2.1.Innowacyjne technologie ochrony środowiska

Najbardziej widoczne są na Śląsku inicjatywy w zakresie nowych i czystych technologii i ochrony środowiska w ramach sanacji i restrukturyzacji górnictwa[7]. Marek S. Szczepański w przypadku tego regionu wyróżnia pierwszą prędkość rozwojową *w cieniu kopalnianego szybu* oraz drugą *autostrady wysokich technologii i enklawy regionalnej nowoczesności*[8]. Śląsk przechodzi już w niektórych aspektach do przyszłościowej postaci ponadnarodowej struktury korporacyjnej. Możemy się poszczycić tu największą w kraju[9] istniejącą od 1996 r. *Specjalną Strefą Ekonomiczną* z jej dokonaniem w postaci 19 mld zł inwestycji (najwięcej w branży motoryzacyjnej – *Opel, FIAT-GM*, też ceramika sanitarna - *ROCA* hiszpańska[10]); nagrody *„Innowatorzy 2012"* otrzymali m. in. *FAMUR* i *RAFAKO*. Region śląski plasuje się w krajowej czołówce w dziedzinie nakładów inwestycyjnych na ochronę środowiska (obok woj. łódzkiego – 12,6) – 12,4% ogółu wydatków[11], przoduje w zakładaniu kolektorów słonecznych z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska (obok woj. podkarpackiego); imponujący jest wykaz nowych inwestycji ekologicznych współfinansowany na bazie RPO[12].

Szybko powstają tu inkubatory przedsiębiorczości i parki technologiczne (*Śląski Park Przemysłowo-Technologiczny*, *Ekopark* Piekary Śl., *Technopark* Gliwice, Siemianowice, Sosnowiec); funkcjonują tutaj trzy klastry technologiczne[13], a śląskie firmy zdobywają nagrody[14]. Daleko zaawansowane są projekty na kolejne lata[15], rozpoczęte zresztą w 2003 roku, w których to przewidziano następujące priorytety: zaawansowaną digitalizację i wysokotechnologiczne usługi zdrowotne, technologie niskoemisyjne i efektywne energetycznie oraz kooperacje inicjatyw klastrowych w obrębie

---

[7] Np. *Innowacyjny Śląski Klaster Czystych Technologii Węglowych* – Katowice GIG.

[8] M. S. Szczepański, *Konurbacja górnośląska w procesie społeczno-gospodarczych przemian,* www.gospodarkaslaska.pl.

[9] 22% nakładów krajowych, 11 miejsce na świecie, 190 firm, 50 tys. miejsc pracy, 215 projektów inwestycyjnych, 2 tys. ha w 39 miastach i gminach w woj. śląskim, opolskim i małopolskim, 4 podstrefy..

[10] Też Krapkowice METS Tissue (art. papiernicze).

[11] *Program Ochrony Środowiska dla województwa śląskiego do roku 2013 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2018.*

[12] M. in.: nowootwarta elektrownia słoneczna Ruda Śl., pierwsza rolnicza biogazownia w Zalesiu, kluczborski zbiornik retencyjny (60 ha) przeciwpowodziowy i rekreacyjny na 1,4 mln sześc. wody, akcje usuwania azbestu oraz projekty energooszczędnego budownictwa mieszkaniowego w regionie śląskim i opolskim, modernizacja energooszczędna basenu i instalacji solarnej na 8 mln zł oraz nowa elektrociepłownia za 1 mld zł zasilana w połowie biomasą w Zabrzu ,budowa systemu gospodarki odpadami w Bielsku-Białej – sektora składowiska odpadów o pow. 600 tys m2 i rekultywacja starego oraz tamże budowa nowoczesnego bloku ciepłowniczego o mocy 50 MW z kotłem fluidowym i innowacyjnym akumulatorem ciepła, nowa koksownia w Częstochowie, dofinansowanie solarów w Rybniku, prywatyzacja miejskiego zarządu przetwarzania odpadów z 50% udziałem miasta w Dąbrowie Górniczej, nowa kanalizacja w regionie cieszyńskim z 67% udziałem funduszu UE, projektowane i zatwierdzone 2 nowe bloki w elektrowni Opole za cenę 11,5 mld zł oraz w tym mieście inwestycje w cementowni za 28 mln zł, w Raciborzu budowa instalacji II st. oczyszczania gazów technologicznych wg norm UE oraz budowa przeciwpowodziowego zbiornika Racibórz Dolny w ramach *Programu dla Odry*, znakowanie psów mikroprocesorami w Chorzowie.

[13] RPO *Śląski Klaster Dizajnu, Euro-Centrum, Klaster Polimerowy* w Częstochowie.

[14] Np. *Centrum Inżynierii Biomedycznej Politechniki Śląskiej*.

[15] *Regionalna Strategia Innowacji województwa śląskiego na lata 2013-2020* z *Europejskiego Funduszu Społecznego*, PO *Kapitał Ludzki* NSS.

kontynuowanego od 2006 r. foresightu technologicznego[16], a region szczyci się 1. miejscem pod względem atrakcyjności inwestycyjnej i infrastrukturalnej (lata 2005-2008, wg Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową).

2.2. Intensyfikacja inicjatyw w zakresie turystyki i rekreacji

Jednym z najbardziej znamiennych procesów przemian na Śląsku stało się promocji oferty turystycznej, okołoturystycznej i rekreacyjno-sportowej, służącej wzrastającemu aktywnemu uczestnictwu obywateli w życiu publicznym. Strategia zrównoważonego rozwoju zmierza w kierunku rewitalizacji obszarów poprzemysłowych oraz zaniedbanych urbanizacyjnych[17], ożywienia społecznego ruchu oddolnych koncepcji, edukacji proekologicznej, aktywizacji młodzieży i osób niepełnosprawnych, rozszerzania strefy usług, zwłaszcza gastronomiczno-noclegowych, rozwoju obszarów wiejskich[18]. Można tu wymienić bardzo wiele inicjatyw[19], jak też liczne projekty[20] powstałe m. in. na bazie Regionalnego Programu Operacyjnego *Promocja Turystyki* (21 projektów na kwotę ok. 11 mln zł[21]) czy programu *Innowacyjna Gospodarka* Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego[22].

Powstało np. ponad 100 km nowych tras turystycznych w ramach rozbudowy infrastruktury aktywnych form turystyki WPKiW Programu Regionalnego NSS (*Parkowa Duża Pętla Rowerowa*, *Parkowa Ścieżka Zdrowia*, *Parkowa Mila*, *Rolkostrada*).

---

[16] W ramach *Priorytetów technologicznych dla zrównoważonego rozwoju woj. śląskiego* od 2009 r. 4 grupy portfolio technologii: technologie egzogeniczne wyspowe i węzłowe oraz zarządzanie informacją przestrzenną oraz wyspowe i węzłowe endogeniczne (m. in. tworzywa polimerowe, technologie pyłowe, fluidalne, biotechnologia medyczna i farmaceutyczna, technologia usuwania substancji problemowych ze środowiska gruntowego, wodnego i ścieków, sztuczne narządy, telemedycyna, technologie zgazowania węgla i in.).

[17] *Zrównoważony rozwój miast* dla małych miast – 6 projektów na kwotę ok. 6 mln zł, 17 umów na 108 mln zł na m. in.: *Rodzinny Park Rozrywki* w Wodzisławiu Śl., *projekt Rewitalizacja wraz z odtworzeniem walorów historycznych i krajobrazowych zabytkowego kompleksu parkowego w Bystrej, Adaptacja i przebudowa budynku Galerii Sztuki Współczesnej* ELEKTROWNIA w Czeladzi; *Lokalny Program Rewitakizacji Obszarów Miejskich* oraz *Rewitalizacja Zdegradowanych Obszarów Poprzemysłowych* woj. opolskiego.

[18] PO *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich na Śląsku*.

[19] *Leśny Park Niespodzianek* w Ustroniu, *Polsko-Czeskie Centrum Szkolenia Rycerstwa* w Byczynie (woj. opolskie), *Szlak Średniowiecznych Polichromii Brzeskich*, *Park Etnograficzny* i *Międzynarodowy Festiwal Muzyki Kameralnej i Organowej* w Wygiełzowie-Lipowcu, *Jaskinia Niedźwiedzia* w Kletnie, Karczma w wiatraku w Łowkowicach k. Krapkowic, zagospodarowanie stawu *Amerykan*, trasa turystyczna , ścieżka rowerowa i szlak kajakowy w *Dolinie Wiercicy* – gm. Janów (Katowice).

[20] W ramach Dekady 2005-2014 Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju ONZ *Forma Szkolne Ogrody „Ogrodowe Impresje”* w Chrzanowie, w ramach Narodowej Strategii Edukacji Ekologicznej *Przez Edukację do Zrównoważonego Rozwoju* - RPO z EFRR: projekt hortiterapii *„Zmysłowe zakątki” w* Zespole Szkół Specjalnych *w* Katowicach, rozbudowa ścieżki dydaktycznej w Śląskim ZOO w Chorzowie, Budowa *Domku Parkowego Centrum Edukacji Przyrodniczej i Ekologicznej”* w Śląskim Ogrodzie Botanicznym w Mikołowie, zagospodarowanie zbiornika wodnego na Białej Okszy w Kłobucku-Zakrzewiu, scalanie gruntów w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w gminie Pietrowice (pow. raciborski), ogółem w woj. śląskim w ramach funduszy RPO EFRR 1712 mln euro w l. 2007-2013.

[21] *Kryształowy Szlak* w Zawierciu, promocja *Sześciu Tras Turystycznych w Bytomiu „Bytom na Szóstkę”, Ośrodek Nauka Jazdy Konnej Wsi Tworoskiej*, *Oaza pereł śląskiegbo gotyku* w Raciborzu, *Welcome to Twinpigs City* w Żorach – promocja regionalnego produktu turystycznego.

[22] M. in. *Południowo-Zachodni Szlak Cysterski* pt. *Zagospodarowanie stawów wraz z infrastrukturą towarzyszącą w miejscowości Jemielnica* (woj.opolskie).

2.3. Nowa architektura determinantą nowego obrazu śląskich miast

Imponująca okazuje się nowa architektura na Śląsku – poniżej mowa jest o powstających placówkach kulturalnych w Katowicach, do których to inicjatyw należy dołączyć wspaniałą salę koncertową *Akademii Muzycznej* w stolicy regionu (*Centrum Nauki i Edukacji Muzycznej „Symfonia”*, 2007), a specjalnie interesujący jest projekt nowego budynku Domu Kultury w Katowicach-Dębie z roślinnym dachem. W Opolu osiągnięciem jest budynek Miejskiej Biblioteki[23] oraz rewitalizacja bloku rodem z PRL dla potrzeb *Centrum Edukacji Artystycznej* ARTPUNKT; w tym mieście także I miejsce w konkursie na najpiękniejszy budynek Opolszczyzny uzyskało *Muzeum Wsi Opolskiej* (2010).

2.4. Aktywizacja i dywersyfikacja ruchu kulturalnego

Ku zdumieniu i przychylności mieszkańców Śląsk jawi się coraz silniej jako tętniące centrum kulturalne, co zostało zintensyfikowane od momentu starania się miasta o Europejską Stolicę Kultury na rok 2016, argumentem zaś tego procesu były np. ostatnie Urodziny Miasta Katowice *Kocham Katowice* (6-9 września 2012); jest to zresztą tu już kolejny festiwal, obok *Rawa Blues*, *Off Festiwalu*, *Międzynarodowego Festiwalu Filmowego „Ars Independent”* czy *Tauron Nowa Muzyka*[24]. Przykładem przemian dawnych obiektów przemysłowych jest prywatna Galeria *Szyb Wilson*, zorganizowana w odnowionych pomieszczeniach nieczynnej kopalni *„Wieczorek”* (Katowice-Janów); Katowice od niedawna posiadają własną trasę zabytkową szlakiem mieszczańskiej zabudowy w stylu modernistycznym[25].

Powstają tu nowe centra (*Centrum na Mariackiej*, *Fantasy Inn*[26]) i imprezy kulturalne[27], a przede wszystkim *Międzynarodowe Centrum Kongresowe* z nową siedzibą *Muzeum Śląskiego* oraz *Narodowej Orkiestry Polskiego Radia i Telewizji*[28]. Zmienia się promocja różnego rodzaju sztuki w placówkach muzealnych na formy multimedialne i plenerowe (nowe kino *Kosmos*, Katowice) połączone z prezentacjami kulinarnymi (*Muzeum Śląskie*, *Częstochowski Festiwal Kultury Alternatywnej*, aktywna przestrzeń publiczna – warsztaty *Design w terenie* w Mstowie, *Szlak Kulinarny „Śląskie Smaki”);* przedsięwzięcia kulturalne obejmują coraz to większy obszar ziem śląskich (obszar zainteresowania *Europejskich Dni Dziedzictwa* aż poBeskid Żywiecki i Czeski Cieszyn). Silnym ośrodkiem muzycznym poza stołecznymi Katowicami (*Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego*) jawi się Częstochowa (*Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej „Gaude Mater”)*.

---

[23] Jako rozbudowa XIX-wiecznej kamienicy.

[24] Też *Międzynarodowy Festiwal Kultury polskiej i żydowskiej X „Święto Ciulimu Czulentu” Lelowskie Spotkania Kultur* – ogółem 19 projektów kulturalnych na kwotę ponad 7 mln zł.

[25] Aktywne są także tzw. spacery historyczne pt. *XIX-wieczne szpitale Katowic* czy *Praca i rozrywka w dawnych Bogucicach*.

[26] Stylizowana na średniowiecze karczma, tzw. spółdzielnia socjalna w ramach *Stowarzyszenia Współpracy Regionalnej*.

[27] *Metropolitalna Parada Historyczna – Zjazd Rycerstwa Chrześcijańskiego i Pokaz Oręża Europejskiego w Chorzowie*.

[28] W ramach RPO Województwa Śląskiego współfinansowany z EFRR.

3. Ewolucja postaw obywatelskich na Śląsku jako rezultat przeobrażeń ustrojowych i gospodarczych

Odczuwalna jest ewolucja postaw obywatelskich na Śląsku, który powoli, z respektowaniem nadal tradycyjnych obyczajów i poglądów, ulega przeobrażeniom w kierunku większej świadomości regionalnej, znaczniejszej roli demokracji lokalnej i partycypacji obywatelskiej[29], wzrastającej ruchliwości międzypokoleniowej i klasowo-warstwowej w miastach[30] - objawia się więc proces przejścia od systemu homeostatycznego do adaptacyjnego[31], zgodnie z charakterem społeczeństwa postindustrialnego, informacyjnego. Owe tendencje integracyjne miast i peryferii i pragnienie zmiany ilustruje powstanie w 2007 roku Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii *„Silesia”* z budżetem ok. 1,2 mld PLN (14 miast na prawach powiatu).

Jeżeli zmieniają się kanoniczne dotąd hierarchie rodzinne i funkcje mniejszych miast na satelitarne, postawy proekologiczne związane z odmiennym niż dotychczas spędzaniem czasu wolnego, ogniskowanie zainteresowań w innych miejscach niż centra miast (wielkopowierzchniowe placówki handlowo-usługowo-rekreacyjne – katowicka *Silesia*), rewitalizacja dzielnic dotąd zaniedbanych (Katowice – Zawodzie czy Dąb), rozszerza się sieć dróg (*Drogowa Trasa Średnicowa*, szereg rond w woj. opolskim), jeżeli ulega podwyższeniu poziom wykształcenia, zwłaszcza kobiet, dostrzegalny jest tzw. efekt śnieżnej kuli[32] w rozwoju inwestycji, zwłaszcza usługowej, wzrasta dodatnia zależność pomiędzy kapitałem społecznym a przedsiębiorczością[33], pogłębia się świadomość segregowania odpadów i zanieczyszczania środowiska (kamery na leśnych parkingach) - można mówić o zmianie mentalności lokalnej społeczności, o coraz skuteczniejszym wykorzystywaniu korzyści (nie tylko finansowych) wynikających z unijnej integracji, o aktywizowaniu się coraz to młodszych pokoleń, także kręgów osób starszych (*Górnośląski Uniwersytet Trzeciego Wieku* w Chorzowie) i niepełnosprawnych. Wysoko wykwalifikowany kapitał ludzki, oceniony w badaniach najwyżej (najlepsza ocena dla miast Tychy i Gliwice), kapitał infrastrukturalny (drogi, lokalizacja) oraz najbardziej owocny wkład działań władz samorządowych na szczeblu lokalnym[34] pozwalają argumentować o dogłębnych przeobrażeniach w regionie, stosownie do nowych form gospodarki.

---

[29] Działalność *Rad Jednostek Pomocniczych* od 2013 r. z własnym budżetem dla poszczególnych dzielnic Katowic (osiem Rad).

[30] K. A. Ciarkowski, *Ruchliwość międzypokoleniowa ludności miejskiej*, w: *Wybrane problemy przeobrażeń społecznych Górnego Śląska*, red. Janusz Sztumski i Jacek Wódz, Ossolineum 1985, s. 85-116.

[31] Naum Chmielnicki, *Przemiany rodziny na Śląsku w latach siedemdziesiątych*, w: *Wybrane problemy...*, op. cit., s. 39-84; *Ewolucja postaw obywatelskich na Śląsku*. Prace Naukowe UŚ nr 2881, red. Urszula Swadźba, red. Serii Wojciech Świątkiewicz, Katowice 2011, tam: Urszula Swadźba, *Edukacja – świadomościowe zmiany w okresie transformacji w województwie śląskim*, s. 25-50.

[32] M.S. Szczepański, Weronika Ślęzak-Tazbir, Grzegorz Gawron, *Metropolia „Silesia”: aktorzy, scena i kapitały w oglądzie socjologicznym*, w: *Od badania do działania*, red. Marek S. Szczepański, Grzegorz Gawron, Paulina Rojek-Adamek, Tychy 2011, a. 13-22,

[33] W. Dyduch, *Rozwój organizacji Górnego Śląska w oparciu o kapitał społeczny i przedsiębiorczość*, w: *Od badania...*, op. cit., s. 23-40.

[34] P. Rojek-Adamek, Grzegorz Gawron, *Europejskie szlaki – śląskie drogi. Trendy rozwojowe Gornośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii „Silesia” w świetle opinii ekspertów instytucjonalnych*, w: *Od badania...*, op. cit., s. 57-86.

4. Zmieniająca się społeczna recepcja funkcji regionu.

Zmianie ulega również społeczna recepcja funkcji regionu w obrazie ogólnopolskim[35], w dążeniu do decydowania o wytworzonym tutaj kapitale (problem tzw. janosikowego), w rosnącej chęci wykorzystania hasła *Europy regionów*[36], w wybrzmiewaniu dawnych etnicznych i lokalnych konfliktów w młodszym pokoleniu (wzajemne niechęci Ślązaków i Zagłębiaków), w rozumieniu roli zamożności, rentowności przedsiębiorstwa, pracy i akceptacji bolesnych czasem przemian strukturalnych, w *demokracji uczestniczącej* dotyczącej drobnych nawet mankamentów codziennego życia (np. remonty placów miejskich, kwestie regulacji odpadów, akcje oszczędzania wody i energii elektrycznej), w stopniowym zaniku wielowiekowej interferencji etniczno-religijnej[37] i nawiązywaniu do autonomicznego statusu regionu w dobie przedwojennej (1920)[38].

Owa historycznie uzasadniona labilność postaw narodowościowych, obok aktywizacji gospodarczej i kulturalnej, paradoksalnie ułatwiła w naszych czasach tak silną i świadomą akceptację projektu unijnego, a obecnie sprzyja wielokierunkowemu rozwojowi, akcentującemu problemy wyrównania szans, tak społecznych, jak i terytorialnych, umożliwiającemu realizację swoich idei (zakładanie własnych small business, aktywizacja seniorów czy kształcenie ustawiczne, np. językowe).

Z subiektywnego punktu widzenia mogę powiedzieć, iż jestem dumna, że mieszkam na Śląsku. Stąd pochodzi tak liczne grono sławnych współczesnych postaci – Jerzy Buzek, Jerzy Duda-Gracz, Henryk Mikołaj Górecki, Kazimierz Kutz, Wojciech Kilar, Zbigniew Religa. Mam powody do radości, że moja ziemia tak szybko, aczkolwiek nie bez przeszkód, się przekształca, że coraz większą rolę odgrywają tu kwestie kultury i wypoczynku, że wieczorami nie jest tu już pusto i ciemno, że powstają bardzo gustowne i eleganckie przydrożne restauracje (Opolszczyzna) wraz z licznymi remontowanymi zamkami (Szlak Zamków Opolszczyzny – Rogów Opolski, też prywatne – Kamieniec Ząbkowicki), a także drogowymi wysepkami, chodnikami i placami zabaw. Mogę więc czuć się współgospodarzem tej ziemi – mój glokalny Śląsk jest właśnie tym miejscem, gdzie chciałabym mieszkać i żyć.

Bibliografia

Antologia poezji polskiej na obczyźnie, oprac. B. Czaykowski, Warszawa – Toronto 2002.

Barycz H., *Śląsk w polskiej kulturze umysłowej*, Katowice 1979.

[35] Wg *Regionalnej Strategii Innowacji*, op.cit.: 1. miejsce w skali kraju – urbanizacja 78 %, 1. miejsce na głowę mieszkańca i 2. w skali kraju – produkcja sprzedana przemysłu, 2. miejsce w kraju w stosunku krajowego PKB, PKB per capita 3. miejsce w kraju, 2. miejsce krajowe – nakłady inwestycyjne, 1. miejsce – drogi publiczne utwardzone na 100 km2., 70% zatrudnionych w sektorze prywatnym, 22% z wyższym wykształceniem

[36] 3 euroregiony woj. śląskiego (*Silesia* z woj. opolskim, *Beskidy* z woj. małopolskim i *Śląsk Cieszyński*) oraz *Pradziad* woj. opolskiego.

[37] M. S. Szczepański, *Opel z górniczym pióropuszem*..., op. cit., s. 24.

[38] Tzw. statut organiczny województwa śląskiego (poza kompetencjami Sejmu Śląskiego leżały jedynie sprawy zagraniczne i wojskowe), zasada tangenty podobna była do dzisiejszego „janosikowego", a porównywalne rozwiązania znane były w Europie (Katalonia i Kraj Basków, Wyspy Alandzkie, , Słowacja Wschodnia czyli tzw. Ruś Zakarpacka).

Bauman-Szulakowska J., *Polska kultura muzyczna na Śląsku Górnym i Cieszyńskim w latach 1922-1939*, Katowice 1994.

Bauman-Szulakowska Jolanta, *Śląskie intermundia. Muzyka symfoniczna kompozytorów śląskich w latach 1945-1995*, Katowice 2001.

Budzyński J., *Tradycje literackie i teatralne humanistycznych szkół Śląska od średniowiecza do oświecenia*, Kielce 1996.

Curtius Ernst R., *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłum. i opracowanie Andrzej Borowski, Kraków 2009.

Davies N., *Boże igrzysko*, t. I i II.

Davies N., *Europa między Wschodem a Zachodem*, przeł. Bartłomiej Pietrzyk, Kraków 2007.

Dawson Christopher, *Tworzenie się Europy*, tłum. Jolanta W. Zielińska, Warszawa 2000.

Drabina J., *Górny Śląsk*, Wrocław 2002.

Dyba M., *Śląskie drogi od X w. do 1939 r.*, Katowice 1992.

Espagne M., *L'Histoire de l'art comme transfert culturel. L'itineraire d'Anton Springer*, Paris 2009.

Górny Śląsk na moście Europy, red. Marek S. Szczepański, Katowice 1994.

Halecki O., *Historia Europy – jej granice i podziały*, Lublin 2000.

Karolak Cz., Kunicki W., Orłowski H., *Dzieje kultury niemieckie*j, Warszawa 2007.

Le Goff, *La civilisation de l'Occident medieval*, Flammarion 2008.

Limanowski B., *Odrodzenie i rozwój narodowości polskiej na Śląsku*, oprac. Wiesław Lesiuk, Opole 1985,

Lis M., Górny Śląsk. *Zarys dziejów do I wojny światowej*, Opole 1986,

Literatura na Śląsku czeskim i polskim, red. Jiri Urbanec, Edmund Rosner, Cieszyn 1996,

Masnyk M., *Ruch polski na Śląsku Opolskim w latach 1922-1939*, Opole 1989,

Miłosz Cz., *Historia literatury polskiej do roku 1939*, przełożyła Maria Tarnowska, Kraków 1993.

Modzelewski Karol, *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004.

Narodowa Strategia Spójności województwa śląskiego, RPO.

Oblicza literackie Śląska, red. Jan Malicki, Katowice – Opole – Cieszyn 1992.

Od badania do działania. Analiza trendów rozwojowych i zmian gospodarczych w obszarze Górnośląskiego Związku Metropolitalnego, red. Marek S. Szczepański, Grzegorz Gawron, Paulina Rojek-Adamek, Tychy 2011.

Płomieński M., *O śląską nutę. Kultura muzyczna Śląska w latach 1922-1939*, Kraków 1997,

Pomian K., *Europa i jej narody*, Warszawa 1992.

Popiołek K., *Polskie dzieje Śląska*, Opole 1986.

Program Ochrony Środowiska dla województwa śląskiego do roku 2013 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2018.

Przenikanie języka czeskiego i polskiego do poezji średniowiecznej i twórczości pieśniowej na Sląsku, red. L. Martinek i A. Wójcik, Cieszyn 1998.

Przewłocki J., *Śląsk na europejskiej scenie*, Katowice 1986.

Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność. Śląsk na tle innych obszarów, red. M. W. Wanatowicz, Katowice 1996 (Jacek i Kazimiera Wódz, *Regionalizm, dzielnicowość, tożsamość narodowa. Próba socjologicznej analizy dynamiki zjawisk*.

Regionalna Strategia Innowacji województwa śląskiego na lata 2013-2020.

Religijność ludowa – ciągłość i zmiana, red. ks. W. Piwowarski, Wrocław 1983.

Rietbergen P., *Europa. Dzieje kultury*, z angielskiego przeł. Robert Bartołd, Warszawa 2001.

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego do 2020 roku, Katowice 2010.

Szczepański M. S., *Opel z górniczym pióropuszem. Województwa katowickie i śląskie w procesie przemian*, Katowice 2002,.

Szejner A. L., *Śląsk Opolski. Przewodnik turystyczny*, Opole 1999.

Śląsk Cieszyński. *Geografia i przyroda*, Cieszyn 1997.

Śląsk Cieszyński. *Zarys dziejów*, Cieszyn 1998.

Śląskie i Opolskie. Przewodnik i atlas, red. Wojciech Stalęga, Warszawa 2012.

Wanatowicz M. W., *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918-1945*, Katowice 1994.

Wanatowicz M. W., *Społeczeństwo polskie wobec Górnego Śląska (1795-1914)*, Katowice 1992.

Witkowska A., *Wielkie stulecie Polaków*, Warszawa 1987.

Współczesność spadkobiercą tradycji. Z problematyki śląskiej kultury muzycznej, (red.) J.Bauman-Szulakowska, Katowice 2000,.

Wybrane problemy przeobrażeń społecznych Górnego Śląska, (red.) J. Sztumski i J. Wódz, Ossolineum 1985.

Zapomniani. Z dziejów literatury polskiej na Śląsku, (red.) J. Malicki i G. Szewczyk, Katowice 1992,

Zielonka Z., *Śląsk ogniwo tradycji. Rozważania o historii i kulturze*, Katowice 1981,

Ziemio moja, ziemio śląska…, red. G. Darłak, Katowice 2011,

Internet

www.gospodarkaslaska.pl

www.portalsamorzadowy.pl

www.silesia-europa.pl

www.slaskie.pl

1.4. Nowe wyzwania wobec edukacji

Sandra Gwóźdź[1]

1.4.1. E-LEARNING ORAZ NAUKA 2.0 JAKO ELEMENTY USPRAWNIAJĄCE REALIZACJĘ STRATEGII EDUKACJI DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Przede wszystkim rozszerzenie granic nauki,
bez tego wszystko jest daremne.
Georg Christoph Lichtenberg

Słowa wypowiedziane przez Georga C. Lichtenberga tworzą znakomitą kompozycję z pracą poświęconą wykorzystaniu nowych technik nauczania przydatnych z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju. Pomimo tego, że ten wybitny profesor matematyki oraz nauk przyrodniczych, a także znawca niemieckiej aforystyki nie żyje już ponad 200 lat, to słowa wypowiedziane przez niego zachowują świeżość oraz zastosowanie we współczesności. Lichtenberg zauważył, że nie można mówić o rozwoju człowieka, świata bez rozwoju nauki. Autorka rozwój nauki traktuje jako rozwój nowych metod nauczania powiązanych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii oraz środowisk informacyjno-komunikacyjnych. W pracy będzie chciała pokazać, że e-learning, a szerzej nauka 2.0 to procesy, zjawiska, które wpisują się w ideę edukacji dla zrównoważonego rozwoju, co więcej że mogą one usprawnić realizację tej strategii.

Na początku pracy należy zająć się zdefiniowaniem pojęć stanowiących bazę do dalszych rozważań. Należą do nich: e-learning, nauka 2.0 oraz zrównoważony rozwój. E-learning najczęściej rozumiany jest jako nauczanie na odległość. To metoda prowadzenia procesu dydaktycznego, gdzie uczniowie i nauczyciele są od siebie oddalenie i nie znajdują się w tym samym miejscu stosując do przekazywania informacji (oprócz tradycyjnych sposobów komunikowania się) współczesne, bardzo nowoczesne technologie telekomunikacyjne, przesyłając: obraz wideo, głos, komputerowe dane oraz materiały drukowane. Obecne technologie umożliwiają także bezpośredni kontakt w czasie rzeczywistym pomiędzy uczniem (studentem) a nauczycielem za pomocą audio- lub wideokonferencji, niezależnie od odległości, jaka ich dzieli.[2] Drugi sposób definiowania e-learningu zakłada, że są to wszelkie działania wspierające proces szkolenia, wykorzystujące technologie teleinformatyczne. Mogą to być: wykłady internetowe, kursy e-learningowe umożliwiające indywidualną pracę z materiałem szkoleniowym według zaprojektowanych reguł nawigacyjnych, wideokonferencje, szkolenia grupowe realizowane na odległość z wykorzystaniem środowisk umożliwiających pracę zespołową (konferencje internetowe), dystrybucje treści np. poprzez e-maile oraz komunikatory wykorzystywane w celu wymiany informacji.[3]

Kolejne pojęcie dotyczy nauki 2.0, która jest umownym terminem oznaczającym procesy, tendencje oraz zjawiska związane z wykorzystaniem w nauce nowych technologii

---

[1] Uniwersytet Opolski, I rok studiów doktoranckich z zakresu nauk o polityce.

[2] R. Lorens, *Nowe technologie w edukacji*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa - Bielsko-Biała 2011, s. 8.

[3] Ibidem, s. 9.

i środowisk informacyjno-komunikacyjnych, szczególnie usług, narzędzi oraz zasobów internetowych. Odnosi się także do konsekwencji używania tych technologii co najmniej w zakresie:

- szeroko rozumianej komunikacji naukowej w tym dla usprawnienia wymiany myśli, rozwoju współpracy między uczelniami, upowszechniania wyników badań oraz przełamywania barier między dyscyplinami,
- aspektów społecznych i organizacyjnych nauki, wyłaniania się autorytetów, powstawania wirtualnych wspólnot uczonych,
- rozwoju wiedzy naukowej i rozumienia „naukowości" w ogóle, np. w kontekście recenzowania, uznawania publikacji za naukowe, wpływu na rozwój poszczególnych dziedzin życia.[4]

Niezbędne do prowadzenia dalszych rozważań jest wyjaśnienie pojęcia zrównoważonego rozwoju, który jest jednym z najważniejszych wyzwań współczesnego świata. Termin ten w najbardziej przejrzysty i powszechnie stosowany sposób został zdefiniowany przez powstałą w 1983 r. Światową Komisję G. Brundtland do spraw Środowiska i Rozwoju.[5] Określa ona zrównoważony rozwój jako: „Proces mający na celu zaspokojenie aspiracji rozwojowych obecnego pokolenia, w sposób umożliwiający realizację tych samych dążeń następnym pokoleniom."[6] Rozwój ten odnosi się do aspektów środowiskowych, gospodarczych i społecznych. Komisja G. Brundtlanda przyczyniła się do zwołania w Rio de Janeiro w 1992 r. drugiego Szczytu Ziemi, kluczowego dla wdrażania idei zrównoważonego rozwoju. Na Konferencji tej uchwalono pięć kluczowych dokumentów: Agendę 21, Deklarację z Rio w sprawie Środowiska i Rozwoju, Ramową Konwencję w sprawie Zmian Klimatu, Konwencję o Bioróżnorodności oraz Deklaracje o Lasach. Najistotniejszym dokumentem jest Agenda 21, która stanowi program działań, jakie należy podejmować w perspektywie XXI wieku w zakresie środowiska i rozwoju.[7]

Jan Berdo w książce *Zrównoważony rozwój – w stronę życia harmonii z przyrodą* pisze, że: „Celem zrównoważonego rozwoju jest dobre życie, przy zachowaniu bioróżnorodności, równości społecznej i dostatku zasobów naturalnych.". Zauważa jednak, że zachodni styl życia wymaga olbrzymiej ilości zasobów naturalnych i nie jest możliwe, aby wszyscy ludzie na świecie żyli w ten sam sposób. Jeżeli każdy mieszkaniec Ziemi chciałby konsumować tyle dóbr co przeciętny Amerykanin, potrzebne by było jeszcze pięć planet, aby dla wszystkich starczyło zasobów naturalnych. Możliwy jest jednak taki sposób rozwoju, za sprawą którego podstawowe potrzeby ludzi zostaną zaspokojone a natura będzie tętnić życiem.[8]

Problem ten został dostrzeżony i sformułowany we wspomnianej wcześniej Agendzie 21. W dokumencie sygnowanym przez 172 kraje (w tym Polskę) znalazło się stwierdzenie mówiące o tym, że: „Ludzkość doszła do przełomowego momentu w historii. Kontynuując dotychczasową politykę, przyczyniamy się do pogłębienia przepaści

---

[4] S. Cisak, *Nauka 2.0: nowe narzędzia komunikacji naukowej,* http://informacjacyfrowa.wsb.edu.pl/pdfs/CisekSabina.pdf (05 X 2012).

[5] Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Katowicach, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski,* Katowice 2011, s. 5.

[6] UNESCO a Zrównoważony Rozwój, http://www.unesco.pl/edukacja/dekada-edukacji-nt-zrownowazonego-rozwoju/unesco-a-zrownowazony-rozwoj/ (05 X 2012).

[7] Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Katowicach, op. cit., s. 5.

[8] J. Berdo, *Zrównoważony rozwój – w stronę życia w harmonii z przyrodą,* Earth Conversation, Sopot 2011, http://www.hydrosiew.pl/documents/Zrownowazony-rozwoj.pdf (05 X 2012).

gospodarczej w społeczeństwach i między państwami, rozszerzenia się sfer ubóstwa, głodu, chorób i analfabetyzmu. Będziemy też powodować postępującą degradację środowiska naturalnego, od którego zależy życie na Ziemi.". W związku z czym w dokumencie znalazł się także wniosek w sprawie postępowania w przyszłości: „Niezbędne są nowe sposoby inwestowania w przyszłość, aby w XXI w. osiągnąć globalny zrównoważony rozwój. Zakres zaleceń waha się od nowych metod nauczania po nowe metody wykorzystania surowców i uczestniczenia w tworzeniu zrównoważonej gospodarki. Ambicją Agendy 21 jest bezpieczny i sprawiedliwy świat, w którym każda żywa istota będzie w stanie zachować swą godność.".[9]

Autorka w tej pracy zajmie się więc nowymi technikami nauczania, o czym sygnalizowano już 20 lat temu we wspomnianym powyżej dokumencie.

Zrównoważony rozwój a edukacja

17-18 marca 2005 roku w Wilnie odbyło się spotkanie wysokiego szczebla przedstawicieli Ministerstw do spraw Środowiska oraz Edukacji, na którym przyjęto *Strategię Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju.* W jej wstępie zawarte zostały następujące słowa: „Edukacja będąca jednym z podstawowych praw człowieka, jest warunkiem wstępnym osiągnięcia zrównoważonego rozwoju oraz istotnym narzędziem właściwego zarządzania, podejmowania uzasadnionych decyzji oraz promowania demokracji.".[10] Dalej strategia stanowi, że edukacja dla zrównoważonego rozwoju kształtuje oraz wzmacnia zdolność oceny rzeczywistości i podejmowania decyzji na rzecz zrównoważonego rozwoju poszczególnych osób, grup, społeczności, organizacji oraz państw. To właśnie edukacja może wpłynąć na zmianę sposobu myślenia, a co za tym idzie może umożliwić ludziom tworzenie bezpieczniejszego, zdrowszego i lepiej prosperującego świata, podnosząc tym samym jakość życia.[11]

Nasuwa się więc pytanie, jaka ta edukacja jest, na czym ona polega? Najczęściej edukację dla zrównoważonego rozwoju określa się jako:

- edukację, która zapewnia uczącemu się zdobywanie wiedzy, przymiotów i umiejętności zapewniających mu trwały rozwój,
- edukację budującą odpowiedzialność obywatelską i promującą demokrację poprzez uświadomienie jednostce jej praw i obowiązków,
- edukację wspierającą równomierny rozwój jednostek oraz
- edukację opartą na zasadzie nauki przez całe życie.[12]

Na ten ostatni element zwrócono uwagę przy tworzeniu przez Główny Urząd Statystyczny oraz Urząd Statystyczny w Katowicach *Wskaźników zrównoważonego rozwoju Polski*. Jednym ze wskaźników zrównoważonego rozwoju jest ład społeczny, na który składa się edukacja, natomiast pisząc o edukacji wzięto pod uwagę ustawiczne kształcenie dorosłych, w którym uczestnictwo pozwala ludziom zaktualizować i uzupełnić wiedzę. Owo uczestnictwo obywateli w procesie uczenia się przez całe życie wzmacnia w nich gotowość do podejmowania wyzwań, poczucia własnej wartości oraz działań

[9] UNESCO a Zrównoważony Rozwój, http://www.unesco.pl/edukacja/dekada-edukacji-nt-zrownowazonego-rozwoju/unesco-a-zrownowazony-rozwoj/ (05 X 2012).

[10] Europejska Komisja Gospodarcza ONZ, *Strategia Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju,* Warszawa 2008, s. 3.

[11] Ibidem.

[12] UNESCO a Zrównoważony Rozwój, http://www.unesco.pl/edukacja/dekada-edukacji-nt-zrownowazonego-rozwoju/unesco-a-zrownowazony-rozwoj/ (05 X 2012).

innowacyjnych. Można więc stwierdzić, że wykształcenie jest wyznacznikiem poziomu życia i jest traktowane jako warunek umożliwiający podniesienie tej jakości. Edukacja przyczynia się do większej spójności społecznej oraz dobrobytu społecznego, a co za tym idzie jest warunkiem promowania zmian w zachowaniu oraz zapewnieniem kompetencji niezbędnych do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju.[13]

Można więc stwierdzić, że edukacja dla zrównoważonego rozwoju to multidyscyplinarne podejście do reformy edukacji, które oferuje wszystkim ludziom, we wszystkich fazach życia oraz wszystkich kontekstach edukacyjnych okazję do nauki takiego stylu życia, który zapewni mu trwały rozwój. Edukacja zrównoważonego rozwoju wykracza poza formalne systemy edukacyjne, natomiast powinna wywierać na nie wpływ znajdując odzwierciedlenie w programach i metodach nauczania. W praktyce edukacja dla zrównoważonego rozwoju oznacza o wiele więcej niż tylko edukację ekologiczną. Dotyczy także: praw człowieka, pokoju i bezpieczeństwa, zdrowia, równości płci, rozwiązywania konfliktów, gospodarki, kultury czy sztuki.[14]

W części IV (*Następstwa dla edukacji) Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju* zwrócono uwagę na to, że: „EZR wymaga zmiany orientacji ze skupiania się wyłącznie na dostarczaniu wiedzy w kierunku zajmowania się problemami i poszukiwania możliwych rozwiązań. Z tego względu edukacja utrzymując tradycyjną koncentrację na poszczególnych przedmiotach powinna jednocześnie otworzyć drzwi na wielo- oraz międzydyscyplinarne badanie rzeczywistych sytuacji życiowych.”[15]

W dalszej część strategia stanowi, że aby osiągnąć jak największą skuteczność EZR powinna:

- skupiać się na umożliwieniu zdobywania doświadczeń w trakcie nauki, które rozwijają zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju zachowania w społeczeństwie,
- zwiększyć współpracę i partnerstwo pomiędzy członkami społeczności oświatowej oraz innymi zainteresowanymi podmiotami (zaangażowanie sektora prywatnego i przemysłu w proces kształcenia pomoże uwzględnić gwałtowny rozwój techniczny i zmianę warunków pracy),
- być kierowana na dwa sposoby: poprzez włączenie tematów edukacji zrównoważonego rozwoju we wszystkie odpowiednie przedmioty, programy i kursy oraz poprzez dostarczenie specyficznych tematycznych kursów i programów nauczania,
- zapewnić wgląd w kwestie globalnych, krajowych, regionalnych i lokalnych problemów związanych ze środowiskiem skupiając się także na następstwach gospodarczych i społecznych, odnosząc się zarówno do środowiska naturalnego, jak i zmienionego przez człowieka,
- korzystać z szerokiego zakresu metod aktywnego uczestnictwa: kształcenia zorientowanego na definiowanie i rozwiązywanie problemów dostosowanych do możliwości uczącego się, oprócz metod tradycyjnych powinny znaleźć się tu m. in.: dyskusje, analiza filozoficzna, odgrywanie ról, przedstawienie na modelach, wyjazdy, ćwiczenia w terenie,

[13] Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Katowicach, op. cit., s. 48-52.
[14] UNESCO a Zrównoważony Rozwój, http://www.unesco.pl/edukacja/dekada-edukacji-nt-zrownowazonego-rozwoju/unesco-a-zrownowazony-rozwoj/ (05 X 2012).
[15] Europejska Komisja Gospodarcza ONZ, op. cit., s. 8.

- wspierać się na właściwych materiałach szkoleniowych takich jak: publikacje metodyczne, dydaktyczne i pedagogiczne, podręczniki, pomoce wizualne, broszury, studia przypadków, źródła elektroniczne.[16]

Biorąc pod uwagę fakt, że edukacja dla zrównoważonego rozwoju jest traktowana jako edukacja oparta na zasadzie nauki przez całe życie, że przede wszystkim skupia się na zdobywaniu doświadczeń oraz wykorzystywaniu nietradycyjnych metod nauczania a także współpracy międzydyscyplinarnej i międzybranżowej, to powinna ona w jak największym stopniu korzystać z możliwości, jakie daje e-learning oraz szeroko rozumiana nauka 2.0.

E-learning, nauka 2.0

Pisząc o e-learningu oraz nauce 2.0 nie można pominąć kwestii związanej z gwałtowną ekspansją Internetu we wszystkich dziedzinach życia. Obecnie mamy już do czynienia z Internetem II generacji zwanym Web 2.0, który narodził się w ponowoczesnym świecie Zachodu. Internet II generacji oraz związana z nim kultura 2.0 stwarza niespotykane dotąd możliwości dla praktyki naukowej. Powoduje on m. in.:

- większe zdynamizowanie badań naukowych,
- łatwość komunikowania do szerokich kręgów społeczeństwa
- możliwość kolektywnego uprawiania nauki – na zasadzie zbiorowej inteligencji (wg Leviego kluczowa staje się tutaj wiedza, wokół której tworzą się różne praktyki uczestnictwa, zbiorowa inteligencja to bowiem zdobywanie, przetwarzanie i tworzenie nowej wiedzy; konsument za sprawą nowych mediów nie jest już biernym odbiorcą medialnej „papaki", tylko aktywnie uczestniczy w jej kreowaniu, to uczestnictwo realizowane jest z innymi konsumentami i powstaje wtedy rodzaj zbiorowej inteligencji pochylającej się wokół jakiegoś produktu, historii czy marki) oraz
- zdemokratyzowanie badań naukowych.[17]

W każdej epoce społeczeństwo posiadało oparty na dominującym medium system komunikacyjny, w każdym społeczeństwie są także punkty węzłowe, w których akumuluje się wiedzę i z których się ją przekazuje. Kiedyś punktami takimi były uniwersytety i biblioteki, teraz przede wszystkim jest Internet.[18] Dla wielu przedstawicieli instytucjonalnej nauki tzw. nauka 2.0 sprowadza się głównie do publikowania w elektronicznych czasopismach, wertowania baz danych, stron WWW czy popularyzowania wiedzy, tymczasem nauka 2.0 daje dużo więcej możliwości. Przykładem tego mogą być zjazdy, konferencje czy sympozja, które odbywają się w wirtualnej rzeczywistości. Obrady toczą się w czasie rzeczywistym, ale internauci z całego świata mogą je na bieżąco śledzić i aktywnie w nich uczestniczyć np.: w postaci zadawanych pytań czy komentarzy.[19]

W ideę nauki 2.0 wpisuje się e-learning traktowany jako korzystanie z narzędzi elektronicznych, platform edukacyjnych zapewniających możliwość komunikacji między uczniami a nauczycielem. Tworzą one środowisko, w którym nauczyciel i uczeń nie muszą przebywać w jednej przestrzeni i jednakowym czasie. Mogą się oni ze sobą kontaktować

[16] Ibidem, s. 9-10.

[17] A. Radomski, R. Bomba, *Web 2.0 a nauka. Internet, Web 2.0, Kultura 2.0, Nauka 2.0, Zbiorowa inteligencja,* [w:] *Nowe media i komunikowanie wizualne,* red. P. Francuz, S. Jędrzejewski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 127-135.

[18] K. Krzysztofek, *Internet uspołeczniony: Web 2.0 jako zmiana kulturowa,* [w:] *Nowe media i komunikowanie wizualne,* red. P. Francuz, S. Jędrzejewski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 58.

[19] A. Radomski, R. Bomba, op. cit., s. 136-137.

asynchronicznie za pomocą poczty elektronicznej lub forum, albo synchronicznie, korzystając z programów czatowych, komunikatorów audio lub wideo oraz za sprawą programów wideokonferencyjnych.[20]

Jednak aby optymalnie wykorzystać wiedzę przekazaną za pomocą platformy edukacyjnej (np. Moodle) muszą być spełnione podstawowe założenia konstruktywizmu:

- nauczanie polega na poszukiwaniu rozwiązań, analizie, badaniach, wzajemnej współpracy (odgrywa to większą rolę niż bezmyślne naśladownictwo problemów rozwiązanych przez gotowy podręcznik typu „kawa na ławę"),
- uczestnicy są aktywnie zaangażowani w proces budowania znaczeń, konstruowania własnej wiedzy, nauka przebiega więc w działaniu,
- uczniowie uczą się od siebie wzajemnie, a nie tylko od nauczyciela,
- rolą nauczyciela jest przede wszystkim pomaganie w samodzielnej nauce poprzez dostarczanie wskazówek, materiałów do przeczytania oraz konkretnych zadań do wykonania.[21]

Zdobywanie wiedzy za pomocą platformy edukacyjnej ma zarówno swoich zwolenników wskazujących na zalety e-learningu jak i przeciwników zauważających jego wady. Wśród zalet wymienia się: swobodę wyboru miejsca i czasu nauki, mniejsze koszty uczestnictwa (np.: nocleg, dojazd, wyżywienie, utrata dnia pracy), szybki dostęp do materiałów niezbędnych do nauczania, nowoczesne interaktywne materiały edukacyjne, większe możliwości indywidualizacji pracy, doskonalenie stosowania technologii informacyjnej i komunikacyjnej w praktyce, możliwość doskonalenia umiejętności systematycznej pracy oraz kształtowanie umiejętności brania odpowiedzialności za swój rozwój i edukację. Natomiast do wad e-learningu zalicza się: konieczność posiadania zarówno odpowiedniego sprzętu komputerowego oraz szybkiego łącza internetowego, konieczność znajomości obsługi komputera, ograniczony kontakt osobisty pomiędzy uczącymi się a nauczycielem, problemy z systematyczną pracą oraz problemy z motywacją uczących się.[22]

Jednak pomimo licznych wad kursy on-line zdobywają coraz to szersze zastosowanie nie tylko w edukacji, ale również w biznesie. Początkowo głównym motywem zainteresowania przedsiębiorstw kursami e-learningowymi było obniżenie kosztów szkoleń. Firmy dążyły do likwidacji kosztów logistycznych, a obniżce miała również sprzyjać możliwość wielokrotnego wykorzystania tych samych treści przez twórców materiałów szkoleniowych. Z czasem przedsiębiorstwa zaczęły korzystać również z innych narzędzi e-learningu, takich jak: możliwość jednoczesnego wdrożenia działania w różnych lokalizacjach (np. co umożliwia przyspieszenie wejścia produktu na rynek), tworzenie produktywnej bazy danych z treści szkoleniowych czy możliwość nadzoru nad wykorzystywaniem nowych narzędzi sprzedaży (np. statystyka użytkowania formularza połączona ze statystyką o kompetencjach użytkownika).[23]

---

[20] E. Gajek, *E-learning w edukacji,* [w:] *E-learning wyzwaniem dla bibliotek,* red. B. Boryczka, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2009, s. 8.

[21] B. Gocłowska, Z. Łojewski, *Platformy edukacyjne – administrowanie i zarządzanie,* Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008, s. 15.

[22] R. Lorens, op. cit., s. 10.

[23] J. Woźniak, *E-learning w biznesie i edukacji,* Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 121-123.

Zrównoważony rozwój a nauka 2.0 – podsumowanie

Zgodnie z przytoczonymi już wcześniej założeniami *Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju* to edukacja jest podstawowym narzędziem dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju oraz umiejętnego zarządzania. Edukacja ta charakteryzuje się jasno sprecyzowanymi kryteriami, które wymagają realizacji. Wśród tych kryteriów wymienia się między innymi zdobywanie doświadczenia w trakcie nauki , podobnie jest w przypadku e-learningu tutaj autorka także zwróciła uwagę na działanie, na zaangażowanie, a nie tylko na zapamiętywanie gotowych partii materiału. E-learning oraz nauka 2.0 mogłyby być także wykorzystane przy realizowaniu współpracy między ośrodkami oświatowymi a przedsiębiorstwami oraz ułatwiać obywatelom wgląd w problemy, które odbywają się na szczeblu krajowym czy globalnym np.: za sprawą szybkiego przesyłania i wymiany informacji czy poprzez organizowanie wideokonferencji podczas, których można byłoby poruszać te same problemy, w tym samym czasie w różnych miejscach na Ziemi.

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju zakłada również naukę przez całe życie oraz stały rozwój jednostek. W tym przypadku wykorzystanie e-learningu również może być przydatne. Najlepiej uzasadniają to słowa artykułu Nataszy Sochy *Dyplom on Line,* w którym autorka pisze że wyjście poza tradycyjny budynek uczelni podoba się wszystkim, którzy nie mieli dotychczas możliwości połączenia pracy zawodowej z edukacją, podoba się także młodym matkom, które musiały przerwać edukację ze wzg. na ciążę.[24] Gdyby dodać jeszcze do tego osoby niepełnosprawne oraz te, które mieszkają za daleko od ośrodków, w których mogą się dokształcać to tworzy się duża grupa osób, którym e-learning usprawniłby naukę oraz rozwój przez całe życie. A przecież o to chodzi w powyższej strategii.

E-learning oraz nauka 2.0 świetnie wpisują się również w założenia edukacji dla zrównoważonego rozwoju mówiące o wykorzystaniu szerokiego wachlarza materiałów szkoleniowych, w tym źródeł elektronicznych. Również wielo- oraz multidyscyplinarne badanie rzeczywistych sytuacji życiowych było by łatwiejsze za sprawą wykorzystania nauki 2.0, bo przecież jej podstawowym wyznacznikiem jest zdynamizowanie badań naukowych oraz dotarcie do szerszych kręgów społeczeństwa.

Autorka poprzez powyższe przykłady pokazała, że e-leraning oraz nauka 2.0 wpisują się w założenia edukacji dla zrównoważonego rozwoju oraz mogą pomóc w realizacji wizji strategii, która zakłada, że: „Edukacja dla zrównoważonego rozwoju może kształtować krytyczne myślenie, rozwijać świadomość oraz podnosić kwalifikacje, dzięki czemu możliwe staje się zgłębienie nowych wizji i pomysłów oraz rozwijanie nowych metod i narzędzi wdrażania.”[25].

[24] N. Socha, *Dyplom on line,* „Wprost”, http://www.wprost.pl/ar/1097/Dyplom-on-line/ (07 X 2012).
[25] Europejska Komisja Gospodarcza ONZ, op. cit., s. 3.

Bibliografia

Artykuły

Socha N., *Dyplom on line,* „Wprost”, http://www.wprost.pl.(07 X 2012).

Dokumenty

Europejska Komisja Gospodarcza ONZ, *Strategia Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju,* Warszawa 2008.

Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Katowicach, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski,* Katowice 2011.

Pozycje zwarte

Berdo J., *Zrównoważony rozwój – w stronę życia w harmonii z przyrodą,* Earth Conversation, Sopot 2011.

Gajek E., *E-learning w edukacji,* [w:] *E-learning wyzwaniem dla bibliotek,* (red.) Boryczka B., Wydawnictwo SBP, Warszawa 2009.

Gocłowska B., Łojewski Z., *Platformy edukacyjne – administrowanie i zarządzanie,* Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008.

Krzysztofek K., *Internet uspołeczniony: Web 2.0 jako zmiana kulturowa,* [w:] *Nowe media i komunikowanie wizualne,* red. Francuz P., Jędrzejewski S., Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.

Lorens R., *Nowe technologie w edukacji,* Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa - Bielsko-Biała 2011.

Radomski A., Bomba R., *Web 2.0 a nauka. Internet, Web 2.0, Kultura 2.0, Nauka 2.0, Zbiorowa inteligencja,* [w:] *Nowe media i komunikowanie wizualne,* red. Francuz P., Jędrzejewski S., Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.

Woźniak J., *E-learning w biznesie i edukacji,* Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

Strony internetowe:

Cisak S., *Nauka 2.0: nowe narzędzia komunikacji naukoej,*www.informacjacyfrowa.wsb.edu.pl.

UNESCO a Zrównoważony Rozwój, http://www.unesco.pl.

Bartłomiej Paweł Machnik[1]

1.4.2. PEER LEARNING JAKO PRZYKŁAD ZASTOSOWANIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W DZIEDZINIE DYDAKTYKI

Wstęp

Problematyka zrównoważonego rozwoju jest obecnie przedmiotem dużej ilości analiz i interpretacji. Powodem takiego stanu jest wyjątkowo nieostry charakter definicyjny sformułowania „zrównoważony rozwój", tj. taki, który nie pozwala rozstrzygnąć o danym przedmiocie czy sytuacji w sposób jednoznaczny, czy podpada pod dane pojęcie czy też nie[2].

Rozwijająca się na szeroką skalę globalizacja i szybki rozwój ludzkości pod względem technologicznym sprawiają, że zrównoważony rozwój to zagadnienie, które powinno być kojarzone z szeroko pojętą ekologią i ochroną środowiska. Jednakże jest inaczej, czego potwierdzeniem może być zainteresowanie tym tematem badaczy z zakresu prawa, biznesu, samorządu lokalnego czy sektora bankowego. Sferą, w której idea zrównoważonego rozwoju, odnajdzie swoje zastosowanie jest również bez wątpienia edukacja, a dokładniej dydaktyka.

Interdyscyplinarność pojęcia pozwala zadawać nowe pytania i formułować różne hipotezy, w oparciu o obecnie obowiązujące trendy i mając na uwadze dalszy ich rozwój. Tak też jest w przypadku dydaktyki, która w obecnym kształcie, mając na uwadze styl życia młodego pokolenia, może niedługo okazać się mało skuteczna.

Głównym powodem zmniejszania się efektywności obecnie znanych metod kształcenia jest szybki rozwój Internetu i nowych technologii, który dla osób młodych stał się „drugim domem". Wskutek tych faktów powstało nawet określenie „pokolenie sieci", do którego Don Tapscott, kanadyjski badacz Internetu, zalicza osoby, które dorastały „z i w Internecie"[3]. Dziś przestrzeń internetowa dla młodego pokolenia to miejsce zawierania nowych kontaktów, komunikacji z rówieśnikami czy artykulacji swoich racji, których w rzeczywistości nie miałby odwagi zaprezentować.

Do instrumentów, za pomocą których realizowane są wyżej wymienione potrzeby, zalicza się m.in. komunikatory internetowe (Gadu-Gadu, Tlen), czy niezwykle popularne dziś portale społecznościowe (Facebook, Nasza-klasa, Google+). Wymienione platformy są sposobem realizacji potrzeb, które wynikają zarówno z samej istoty egzystencji człowieka (warto tutaj wspomnieć o Piramidzie Maslova), jak i kierunku rozwoju przestrzeni internetowej, która dąży do integracji społeczeństwa.

Internet stał się również głównym źródłem informacji i edukacji dla młodych osób, dlatego rozpoczęto szukać rozwiązania, które okazałyby się swoistym „złotym środkiem". Takie rozwiązanie miałoby zawierać w sobie elementy klasycznej dydaktyki i nowych technologii. W toku bada, mających na celu połączyć te elementy, powstało określenie

---

[1] Mgr, Uniwersytet Opolski, Studia doktoranckie, II rok, Nauki o Polityce.

[2] Zob. L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa,* Wydawnictwo TNOiK, Toruń 1998, s. 125.

[3] E. Bendyk, *Bunt sieci*, Wydawnictwo Polityka Spółdzielnia Pracy, Warszawa 2012, s. 166.

peer learning, rozumiane jako „partnerskie uczenie się”[4]. Metoda ta ma polegać na wspólnej nauce uczniów (studentów), gdzie priorytetem ma być podanie wiedzy, opartej na własnej analizie, pozbawionej, nieco „sztywnej” formy podawanej w podręcznikach. Ma to być przekazywanie wiedzy na zasadzie wymiany poglądów na określony temat w obecności pozostałych rówieśników. *Peer learning* ma również kształtować takie wartości jak praca w grupie, szacunek dla drugiego człowieka, czy umiejętność wysławiania się.

Prezentowany artykuł ma dwojaki cel. Po pierwsze, ma udowodnić, że idea zrównoważonego rozwoju może znaleźć swoje zastosowanie również w dziedzinie dydaktyki i być pomocna w dalszym rozwoju metod kształcenia. Po drugie niniejszy tekst ma na celu zwrócenie uwagi na problem, z którym niebawem będzie musiała zmierzyć się polska i światowa dydaktyka, na wszystkich szczeblach nauczania. Każdemu nauczycielowi i naukowcowi zależy na tym, aby nauka ulegała rozwojowi, dlatego należy zrobić wszystko, aby w dobie rozwoju środowiska cyfrowego, technologie nie przysłoniły przede wszystkim wartości nauk humanistycznych. Jednym ze sposobów uniknięcia takiej sytuacji może okazać się *peer learning.*

Ustalenia definicyjne zrównoważonego rozwoju

Pierwszą – a zarazem najbardziej pasującą do tematyki artykułu – definicją zrównoważonego rozwoju jest definicja mówiąca, że: „zrównoważony rozwój to taki rozwój, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia bez pozbawienia możliwości przyszłych pokoleń do zaspokajania ich potrzeb”[5]. Definicja jest częścią raportu „Nasza Wspólna Przyszłość”, który nazywany jest również raportem Komisji Brundland’a, powstałego w 1987 roku. Z czasem, ta uniwersalna dość definicja, ulegała ewolucji w kierunku konkretnych dziedzin życia. Jak wspomniano wcześniej, łączona była przede wszystkim ze sferą ochrony środowiska i gospodarki[6]. Dla zobrazowania skali ewolucji warto wspomnieć o kilku definicjach.

Podczas zorganizowanego przez Organizację Narodów Zjednoczonych „Szczytu dla Ziemi” w 1992 roku stwierdzono, że „nowa era zrównoważonego rozwoju oznacza, że światowa gospodarka musi zaspokajać ludzkie potrzeby i wymagania, ale jej wzrost powinien mieścić się w granicach ekologicznej pojemności planety”[7]. Na tym samym spotkaniu stwierdzono, że zrównoważony rozwój to „strategia przekształceń ekologicznych, społecznych, technicznotechnologicznych i organizacyjnych, których celem jest osiągnięcie racjonalnego i trwałego poziomu dobrobytu społecznego, umożliwiającego przekazania go następnym pokoleniom bez obawy zagrożenia destrukcją zasobów przyrody i ekosystemów”[8].

Wyjaśnienie zrównoważonego rozwoju można znaleźć również w dokumentach europejskich, a dokładniej w strategii „Europa 2020 – strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” z 2010 roku. W tej

[4] Słownik języków obcych, http://www.translatica.pl/slowniki/po-polsku/peer%20learning/, [14.05.2012].

[5] M. Syska, *Jaka Polska 2030?,* Ośrodek Myśli Społecznej im. Ferndyanda Lassale’a, Warszawa 2004, s. 83.

[6] Zob. A. Us, *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju na podstawie Instytutu Turystyki i Rekreacji Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej*[w:] *Zrównoważony rozwój. Debiut naukowy 2011,(* red.). T. Jemczura, H. Kretek, Racibórz 2012, s.143.

[7] M. Syska, *Jaka Polska 2030?...,* op.cit., s. 84.

[8] Dokument końcowy konferencji ONZ „Środowisko i rozwój” z 1992 roku, http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/Agenda21.pdf, [18.10.2012].

strategii napisano, że „zrównoważony rozwój, to wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznych środowisku i bardziej konkurencyjnej”[9].

Na podstawie tych definicji wyłania się umiejętność odpowiedzialnego przewidywania, wybiegania myślami i analizami wprzód i dostrzeganie związków przyczynowo-skutkowych. Wszelkie raporty i decyzje różnych rządów państwowych, a także organizacji międzynarodowych, oparte są na szczegółowych analizach, których zadaniem jest ukazanie kierunku zmian tak, aby nie zakłócić obecnie obowiązującego ładu, a jednocześnie przygotować go na nieuchronne zmiany, spowodowane rozwojem na wielu płaszczyznach.

Podanie kilku kolejnych definicji ukazałoby ogromne możliwości, jakie niesie za sobą zrównoważony rozwój. Na potrzeby niniejszego artykułu punktem wyjścia pozostanie wcześniej wspomniana pierwsza i najbardziej uniwersalna definicja, zawarta w Komisji Brundland’a.

„Ludzkość doszła do przełomowego momentu w historii”

Punktem wyjścia do dalszych rozważań nad kolejnym aspektem artykułu, może być fragment dokumentu „Agenda 21”, który został stworzony podczas II Konferencji ONZ w Rio de Janeiro: „Ludzkość doszła do przełomowego momentu w historii. Kontynuując dotychczasową politykę, przyczyniamy się do pogłębiania przepaści gospodarczej w społeczeństwach i między państwami, rozszerzenia się sfer ubóstwa, głodu, chorób i analfabetyzmu. Będziemy też powodować postępującą degradację środowiska naturalnego, od którego zależy życie na Ziemi”[10].

Powyższe słowa można odbierać jako dramatyczną odezwę do całej ludzkości. Ma to być pewnego rodzaju przestroga przed prowadzeniem dotychczasowej polityki, która nie pomaga, a wręcz niszczy. Jest to nawoływanie do refleksji nad stylem rządzenia i moment weryfikacji swoich twierdzeń.

Wspomniany fragment mógłby być parafrazą sytuacji, jaka ma miejsce we współczesnej dydaktyce. Klasyczna dydaktyka i metody nauczania również znalazły się w przełomowym momencie swojej historii. Jeszcze do niedawna skuteczne metody, nie są teraz w stanie wyzwolić w młodym pokoleniu chęci uczenia się. Dzieje się tak m.in. wskutek rozwoju przestrzeni internetowej i nowych form komunikacji. Jeżeli dodamy do tego obraz ucznia (studenta), którego zaliczymy do wcześniej wspomnianego pokolenia sieci, wyłania się mało optymistyczny scenariusz.

Całe środowisko nauczycielskie – zaliczając do tego nauczycieli akademickich oraz nauczycieli szkół niższego szczebla – powinno mieć świadomość ciągle zwiększającej się identyfikacji młodego pokolenia z przestrzenią sieciową, co skutkować będzie rozluźnianiem się więzów z tradycyjnie pojmowaną edukacją i metodami, które stosuje się w celu przekazania wiedzy. Aby zrozumieć sensowność twierdzenia, iż *peer learning* to przykład idei zrównoważonego rozwoju, należy krótko opisać kilka niezbędnych elementów.

Kluczowym elementem, potrzebnym do zrozumienia zasadności metody *peer learning* jest obraz dzisiejszego pokolenia młodych ludzi. Od wielu lat tworzy się publikacje na temat przemian, jakie zachodzą wewnątrz tej grupy. Sytuacja nabrała tempa

[9] Strategia „Europa 2020 – strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf, [18.10.2012].

[10] Strona internetowa Polskiego Komitetu ds. UNESCO, http://www.unesco.pl/no_cache/edukacja/dekada-edukacji-nt-zrownowazonego-rozwoju/unesco-a-zrownowazony-rozwoj/?print=1, [18.10.2010].

w chwili wybuchu ogólnoświatowych manifestacji ws. umowy ACTA, gdzie role pierwszoplanowe odegrali ludzie młodzi (uczniowie i studenci).

Powstało wiele opisów, charakteryzujących dzisiejsze młode pokolenie, ale wydaje się, że najbardziej odzwierciedlającym stan rzeczy jest tekst felietonisty, Piotra Czerskiego, pt. „My dzieci sieci". Jest to manifest pokolenia, dla którego nowe technologie i Internet są elementami najważniejszymi. O tym mogą świadczyć fragmenty: „Sieć nie jest dla nas czymś zewnętrznym wobec rzeczywistości, ale jej równoprawnym elementem: niewidoczną, ale stale obecną warstwą przenikającą się z przestrzenią fizyczną. My nie korzystamy z sieci, my w niej i z nią żyjemy(…) w sieci nawiązywaliśmy przyjaźnie i kłóciliśmy się, w sieci przygotowywaliśmy ściągi na klasówki, w sieci umawialiśmy się na imprezy i wspólną naukę, w sieci zakochiwaliśmy się i rozstawaliśmy ze sobą(…)Wychowani w sieci myślimy trochę inaczej. Umiejętność znajdowania informacji jest dla nas czymś równie podstawowym, jak dla was umiejętność odnalezienia w obcym mieście dworca albo poczty(…) wiemy, że potrzebne nam informacje znajdziemy w wielu miejscach, umiemy do nich dotrzeć, potrafimy ocenić ich wiarygodność. Przywykliśmy do tego, że zamiast jednej odpowiedzi znajdujemy wiele różnych – i umiemy z wyabstrahować z nich wersję, która jest prawdopodobnie najsłuszniejsza, odrzucając te, które sprawiają wrażenie mało wiarygodnych. Selekcjonujemy, filtrujemy, zapamiętujemy – i jesteśmy gotowi wymienić zapamiętaną informację kiedy pojawi się jej nowa, lepsza wersja"[11].

Opis ten nie pozostawia żadnych złudzeń – dzisiejsze pokolenie jest uzależnione od przestrzeni internetowej. Przy czym należy zaznaczyć, że owo uzależnienie nie jest pewnego rodzaju zniewoleniem, prowadzącym do negatywnych skutków. Można to nazwać „pozytywnym" uzależnieniem, a więc sytuacją, gdzie Internet pełni rolę „całodobowego edukatora". Młode pokolenie nauczyło się „współpracować" z Internetem i tym samym nie jest tylko miejscem rozrywki i koleżeńskich rozmów. To również przestrzeń edukacyjna, która w wielu przypadkach przynosi więcej efektów, niż tradycyjne nauczanie.

Badania z dziedziny *multitaskingu*, czyli wielozadaniowości nowych mediów, pokazują, że doba młodego człowieka, jeśli zliczyć sumę jego wszystkich aktywności, wynosi ok. 40 godzin. Miarodajnym przykładem, weryfikującym takie twierdzenie, jest obserwacja dziecka odrabiającego lekcje. W tym samym czasie, kiedy odrabia lekcje z matematyki, to prowadzi rozmowy za pomocą komunikatora internetowego, słucha muzyki, kątem oka ogląda film, oraz wysyła wiadomości tekstowe przez telefon komórkowy.

Amerykańska fundacja „McArthur'a", prowadząc przez kilka lat projekt badawczy „Digital Youth Research"[12] próbowała zbadać, jak młode pokolenie korzysta z nowych technologii i możliwości jakie za sobą niosą. Wyniki badań ukazały trzy charakterystyczne cechy:

1. nowa przestrzeń jest obszarem konstruowania własnego świata, nie będącego pod kontrolą dorosłych (*hanging out);*

[11] P. Czerski, *My dzieci sieci*, http://pokazywarka.pl/pm1pgl/, [14.05.2012r].

[12] Celem projektu była prezentacja sposobów korzystania z nowych mediów. Sięgnięto po etnograficzną metodę badawczą – uznano dzieci i młodzież za nowo odkryte plemię, które wymaga dogłębnych obserwacji ich zachowań i kultury.

2. młode pokolenie prowadzi szeroką działalność komunikacyjną, za pomocą komunikatorów internetowych, serwisów społecznościowych, czy bramek esemesowych;
3. przestrzeń internetowa jest dla młodego pokolenia miejscem wymiany treści (muzyka, filmy, teksty) i rozrywki[13].

Dla rodziców tego pokolenia, powyższe czynności wydaja się bezproduktywne i nie niosące żadnych wymiernych korzyści, dlatego często zabraniają swoim dzieciom korzystać z tych możliwości, mimo ich sprzeciwu. Jak się jednak okazuje, ta pozornie pozbawiona sensu komunikacja jest podstawą zjawiska *peer learning.*

Peer learning, a metody nauczania

Na początku należy spróbować wyjaśnić etymologię sformułowania *peer learning*. Samo słowo *peer* po polsku oznacza „rówieśnik", a więc osoba w tym samym, bądź podobnym wieku, oraz ukształtowana mentalnie w podobny sposób. Dodając do tego słowo *learn,* co oznacza „uczyć się", powstaje jasna wizja nauki rówieśników, zachowujących się i myślących w podobny sposób, a także znajdujących się na podobnym etapie edukacyjnym. Tłumacząc sobie to zjawisko już podświadomie wyzwalają się wyobrażenia wspólnej nauki, opartej na wymianie informacji, konfrontacji poglądów i dochodzenia do wspólnego wniosku, a nawet celu. Młodzi ludzie rozmawiając ze sobą, opanowują kompetencje potrzebne im do funkcjonowania w obecnym świecie. Innymi słowy *peer learning,* to dzielenie się z innymi wiedzą i doświadczeniami na określony temat.

Wydaje się, że najlepszym przykładem zalążka metody *peer learning* jest pomysł Marka Zuckerberga, założyciela serwisu społecznościowego Facebook. Zuckerberg – student Harvard University – nie mając zbyt wiele czasu na naukę do egzaminu semestralnego z historii sztuki wymyślił więc sposób, którym zaimponował wszystkim wykładowcom jego uczelni. Student założył specjalną witrynę internetową, gdzie umieścił ilustracje dzieł sztuki, będących przedmiotem egzaminu i zaprosił swoich znajomych do dyskusji. Miało to polegać na tym, że pod ilustracjami koledzy i koleżanki, zamieszczali wszystkie informacje, które posiadają. W ciągu jednej doby powstał ogromny zasób wiedzy, który swoją objętością przekraczał wszystkie dostępne podręczniki akademickie[14].

Aby mieć pełen obraz problemu, należy zastanowić się czy idea *peer learning* mieści się w ramach definicyjnych, zaproponowanych przez wielu dydaktyków. Kazimierz Sośnicki proponuje postrzeganie metody nauczania jako: „systematycznie stosowanym przez nauczyciela sposobem pracy dydaktycznej, obejmującym różne czynności nauczyciela i uczniów, które mają prowadzić do rozumienia i opanowania nowych treści i do uzyskania przynajmniej podstawowych umiejętności związanych z tymi treściami"[15]. Głównym celem, wedle tej metody, powinno być opanowanie wiedzy przez ucznia tak, aby stała się ona żywym materiałem jego myślenia i przeżyć. Ma być podstawą jego działania i wywarcia wpływu na rozwój umysłowy. Powyższa definicja mogłaby dotyczyć idei *peer learning,* ale tylko w przypadku usunięcia z niej roli nauczyciela i pozostawienia tylko uczniów. Głównym przesłaniem *peer learning,* jest wzajemna współpraca uczniów (studentów), bez znacznego wpływu nauczyciela (wykładowcy). Może on być jedynie

[13] E. Bendyk, *Bunt sieci…*, op.cit., s. 170-171.
[14] E. Bendyk, *Bunt sieci…,* op.cit., s. 166.
[15] Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego,* Kraków 2007, s. 257.

obserwatorem, lecz wszelkie decyzje, odnośnie formy nauki należą do osób przyswajających wiedzę.

Wydaje się, że bliższa będzie propozycja Władysława Zaczyńskiego, który metodą naukową nazywa: „celowy i systematycznie stosowany sposób kierowania pracą uczniów w procesie dydaktycznym, użyty ze świadomością możliwości jego zastosowania”[16]. Wspomniana definicja w sposób wyraźny przedstawia kierowniczą funkcję nauczyciela (wykładowcy) i pozwala mu wspomagać pracę podopiecznych.

Rola zrównoważonego rozwoju w odniesieniu do idei *peer learning*

Dotychczas przedstawione fakty mają na celu zarysować, w dość syntetyczny sposób, ideę *peer learning'u,* która w Polsce funkcjonuje na bardzo niskim poziomie zainteresowania. Ostatnią kwestią, którą należy rozstrzygnąć, jest wykazanie związku z koncepcją zrównoważonego rozwoju.

Podstawą racjonalnego i zrównoważonego gospodarowania zasobami jest odpowiedzialne wykorzystywanie wytworów cywilizacji, przy jednoczesnym przewidywaniu skutków dalszego rozwoju w przyszłości. Należy mieć również na uwadze fakt, że jedną z cech globalizacji, jest ciągły postęp i rozwój, dlatego trzeba być przygotowanym na jeszcze większe unowocześnienie infrastruktury cyfrowej i stopniowe przenikanie jej do wszystkich sfer życia.

Tym samym dydaktyka powinna być przygotowana na tego typu przemiany i już teraz próbować się przystosować do obecnie panujących trendów. Edukacja powinna w coraz to większym stopniu korzystać z nowych technologii i w oparciu o nie kształcić młode pokolenia.

Podstawą do odniesienia sukcesu, jest zmiana stylu myślenia i porzucenie przeświadczenia, że Internet jest niepotrzebnym elementem w procesie nauczania. Środowisko nauczycielskie (w tym akademickie) musi mieć na uwadze fakt, że przestrzeń internetowa jest dziś czymś naturalnym dla młodego pokolenia – to część ich codziennego życia. Dlatego należy szukać wszelkich rozwiązań dydaktycznych, nowych dróg dotarcia do młodego człowieka, które pozwolą wykorzystać jego ogromne możliwości i umiejętności związane z przestrzenią internetową, które wcześniej zostały zasygnalizowane.

Sposobem na znalezienie wspólnego języka może okazać się wykorzystanie wszystkich możliwości, jakie proponuje przestrzeń internetowa, do działań dydaktycznych. Licznie publikowane raporty z dziedziny mediów społecznościowych nie pozostawiają złudzeń i alarmują, że użytkowników będzie coraz to więcej i ich zasięg również ulegnie rozszerzeniu. Tym samym nie można zignorować ogromnego potencjału, jaki już teraz posiadają portale społecznościowe. Z tego powodu warto rozpocząć dyskusję, jak wykorzystać portale: Facebook czy Youtube, do tego, aby w szybki i efektywny sposób przekazywać wiedzę określonej liczbie rówieśników. Jedną z opcji jest wykorzystanie zasobów, które obecnie służą głównie do koleżeńskich dyskusji – czaty, specjalne grupy tematyczne, czy specjalne aplikacje. Facebook proponuje również usługę wideokonferencji, która również mogłaby być alternatywą i połączeniem „przyjemnego z pożytecznym”, a więc korzystania z mediów społecznościowych oraz uczenia się.

Elementem kluczowym dla nauczyciela w pracy z uczniem (studentem) jest znalezienie odpowiedniego sposobu na dotarcie do niego. Takie działania pozwolą

[16] F. Bereźnicki, *Dydaktyka…,* op.cit., s.257.

zwiększyć zainteresowanie osób młodych nauką i uczeniem się, ponieważ sposób, w jaki mieliby przyswoić wiedzę, jest dla nich interesujący, a przede wszystkim atrakcyjny.

Podsumowanie

Przedstawiony artykuł to próba reakcji na sformułowanie: „zrównoważony rozwój wymaga zmiany modeli myślowych, które nas ograniczają oraz umiejętności świeżego spojrzenia. Często przed wykorzystywaniem innowacyjnych narzędzi i metod powstrzymuje nas inercja i schematy myślowe (przyzwyczajenie do tego, jak to się zwykle robi)”[17]. Wydaje się, że w dziedzinie dydaktyki i metod kształcenia potrzebne jest świeże spojrzenie i pewna redefinicja. Zmieniający się świat i jego zależności nie ominą edukacji. Ścisły związek młodego pokolenia z najnowszymi technologiami sprawia, że reszta dziedzin życia często musi dostosować się do warunków, które zastanie.

Należy być pewnym, że rozwój technologiczny nie zatrzyma się. Tym samym dalsze funkcjonowanie w sferze dydaktyki, na obecnych zasadach, może okazać się niewybaczalnym błędem. Oczywiście już teraz czynione są kroki, które mają wyjść naprzeciw oczekiwaniom młodego pokolenia (wspólne skrzynki mailowe, grupy dyskusyjne, platformy edukacyjne), ale to wciąż za mało. Potrzeba jest stworzenia schematów, które swoją ofertą zachęcą samych uczniów do rozpoczęcia procesu samokształcenia.

Peer learning to tematyka, która w Polsce jest mało znana, czego doskonałym przykładem może być niewielka liczba publikacji na ten temat. Potrzeba będzie wiele zaangażowania i pogłębionych badań, aby przedstawiona idea mogła stać się jedną z metod nauczania w polskiej dydaktyce.

Bibliografia

Bendyk E., *Bunt sieci,* Wydawnictwo Polityka Spółdzielnia Pracy, Warszawa 2012.

Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego,* Kraków 2007.

Kronenberg J., Bergier T., *Wyzwania Zrównoważonego Rozwoju w Polsce,* Kraków 2010.

Morawski L., *Wstęp do prawoznawstwa,* Wydawnictwo TNOiK, Toruń 1998.

Syska,M., *Jaka Polska 2030?,* Ośrodek Myśli Społecznej im. Ferndyanda Lassale’a, Warszawa 2004.

Us A., *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju na podstawie Instytutu Turystyki i Rekreacji Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej*[w:] *Zrównoważony rozwój. Debiut naukowy 2011,* (red.) T. Jemczura, H. Kretek, Racibórz 2012.

Strony internetowe:

Czerski P., *My dzieci sieci,* http://pokazywarka.pl/pm1pgl/.

Słownik języków obcych, http://www.translatica.pl.

Strategia „Europa 2020 – strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”, http://ec.europa.eu/.

Strona internetowa Polskiego Komitetu ds. UNESCO, http://www.unesco.pl/.

[17] J. Kronenberg, T. Bergier, *Wyzwania Zrównoważonego Rozwoju w Polsce,* Kraków 2010, s. 15.

Magdalena Popek[1]

1.4.3. EDUKACJA - ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ A RZECZYWISTOŚĆ

Wstęp

Edukacja jest jednym z czołowych, podstawowych praw człowieka. Jest warunkiem wstępnym osiągnięcia zrównoważonego rozwoju oraz istotnym narzędziem właściwego zarządzania oraz podejmowania uzasadnionych decyzji oraz promowania demokracji. Z tego punktu widzenia edukacja dla zrównoważonego rozwoju może pomóc w urzeczywistnieniu wizji przyszłości.

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju kształtuje i wzmacnia zdolność oceny rzeczywistości i podejmowania decyzji na rzecz zrównoważonego rozwoju poszczególnych osób, grup czy też społeczności, organizacji i państw. Wpływając na zmianę sposobu myślenia, umożliwia ludziom tworzenie bezpieczniejszego, zdrowszego, a przede wszystkim lepiej prosperującego świata, podnosząc tym samym jakość życia nas wszystkich. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju może także kształtować krytyczne myślenie, rozwijać w nas świadomość oraz podnosić kwalifikacje, dzięki czemu możliwe staje się zgłębienie nowych wizji i pomysłów oraz rozwijanie nowych metod i narzędzi wdrażania[2].

1. Edukacja a zrównoważony rozwój

Według autora tego artykułu, edukacja to przede wszystkim przekazywanie i nabywanie wiedzy, umiejętności oraz wartości. Edukacja pozwala nam zrozumieć siebie, bliskie nam osoby oraz pogłębiać relacje z dalszym otoczeniem. Pomaga wszystkim zrozumieć świat, w którym żyjemy. Dzięki edukacji ludzie na całym świecie mają szansę na lepszą przyszłość.

Ideą Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju jest dążenie do osiągnięcia równowagi pomiędzy społecznym i ekonomicznym dobrem oraz kulturą, tradycją i ochroną zasobów naturalnych Ziemi. Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju podkreśla potrzebę respektowania godności ludzkiej, poszanowania różnorodności, ochrony środowiska naturalnego i zasobów naszej planety.

Ideałem, do którego należy dążyć, jest zapewnienie każdej jednostce możliwości kształcenia zgodnego z jej zdolnościami oraz wpajanie w procesie kształcenia wartości, bez których niemożliwy byłby zrównoważony rozwój społeczny. Warunkiem koniecznym, który należy spełnić jest nieustanny monitoring jakości podczas procesu kształcenia[3].

---

[1] Mgr, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, II rok studiów doktoranckich, Kierunek: Ekonomia, Katedra Statystyki i Demografii.

[2] http://www.mos.gov.pl/g2/big/2009_04/4f3f267429420f4dfcb32b98f1ac8605.pdf, 15 X 2012.

[3] http://www.unic.un.org.pl/edukacja_rozwoj, 10 X 2012.

2. Szkoła zrównoważonego rozwoju

Coraz częściej pojawia się określenie szkoły zrównoważonego rozwoju. Jednak nie każdy wie, z czym ma do czynienia. Należy pamiętać, że szkoła zrównoważona to nie tylko instytucja, gdzie podopieczni uczą się myśleć o bieżących wydarzeniach w różnych skalach czasowych oraz o wpływie, jaki ludzkość ma na środowisko. Przede wszystkim jest to miejsce, gdzie młodzież dodatkowo poznaje wzory dobrych zachowań i może osobiście doświadczyć zrównoważonego stylu życia[4].

Potrzeba tworzenia zrównoważonych szkół rozpoznana została nie tylko przez środowisko akademickie, ale również przez organizacje międzynarodowe takie jak UN, które lata 2005-2014 ogłosiło dekadą edukacji w kierunku rozwoju zrównoważonego. Głównym celem UN jest "włączenie zasad, wartości oraz praktyki rozwoju zrównoważonego do wszystkich dziedzin edukacji", rezultatem czego ma być znacząca zmiana w zachowaniu oraz podążający za tym postęp w dążeniu do rozwoju zrównoważonego[5].

Szkoła zrównoważona ma za zadanie przygotować swoich podopiecznych do życia zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego poprzez etos, nauczanie oraz praktyczne zastosowanie zasad rozwoju zrównoważonego (DCSF 2008)[6].

3. Stosunek młodzieży do sensu życia i ich plany przyszłościowe

Znalezienie sensu życia dla każdego człowieka jest podstawą świadomej egzystencji w otaczającym go świecie[7], kształtuje się pod wpływem odczuć jednostki i stanowi rezultat pewnych układów społecznych. Sens życia człowiek musi odczuć sam i wyrazić poprzez swoje wartości.

Młodzież dąży do samodzielności i pełnienia różnych, ważnych ról w społeczeństwie poprzez zdobycie wykształcenia zgodnego z jej aspiracjami, udanego życia rodzinnego, a także dobrej sytuacji materialnej[8]. Szczególnie ważną sprawą jest poczucie sensu życia, które kształtując się pod wpływem odczuć jednostki i może być efektem pewnych układów społecznych. Według Mariańskiego, sens ten trzeba odkryć samemu i wyrazić go indywidualnie poprzez urzeczywistnienie wartości[9].

Hipotetycznie można przyjąć, że młodzież akademicka, zwłaszcza żyjąc w środowiskach o różnorakich wpływach, ma możliwość wyrobienia sobie swoich poglądów na małżeństwo, rodzinę. Tradycyjny system wartości rodzinnych, w dużej mierze kształtuje już rodzina oraz środowisko wielkomiejskie, w którym znaleźli się studenci. Istnieje też możliwość większego oddziaływania środowiska akademickiego, a także mass mediów, często propagujących wartości obce kulturze polskiej, zaczerpnięte z państw zachodnich.

Obecnie w społeczeństwie polskim obserwowane są nowe zachowania, które uzasadniają hipotezę o powolnym przyjmowaniu stylu życia tych społeczeństw. Jednakże

---

[4] Teachernet, 2008. Sustainable Schools. Available online at:www.teachernet.gov.uk/sustainableschools/ Accessed: 7 II 2009.

[5] http://www.csrinfo.org/pl/wiadomosci/artykuly/920-edukacja-na-rzecz-zrownowaonego-rozwoju-dobry-program-to-nie-wszystko, 15 X 2012.

[6] Ibidem.

[7] J. Bocheński, *Sens życia i inne eseje*, PHILED, Kraków 1993, s. 28.

[8] W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych młodzieży polskiej końca XX wieku,* Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2002, s. 93.

[9] J. Mariański, W poszukiwaniu sensu życia, KUL, Lublin 1990, s. 50.

w warunkach polskich przyczyną nowych zachowań rodzinnych, jest trudna sytuacja bytowa rodzin i jednostek oraz laicyzacja świadomości społeczeństw. Laicyzacja to świadome, programowe działania. Efektem laicyzacji świadomości jest zwiększenie się poglądów o naruszalności zasad i form życia rodzinnego, upowszechnianie się wielkości form życia rodzinnego oraz partnerskie układy w rodzinie, które mogą osłabić instytucjonalny charakter rodzinny.

W rozważaniach u progu nowego wieku nad perspektywą dla młodego pokolenia w nadchodzącym świecie rysują się dwa spojrzenia. Z jednej strony przyszłość można postrzegać dość optymistycznie. Postęp nauki, cywilizacji, techniki, rozwój technologiczny przysyłania informacji, propagowany w kulturze masowej nowoczesny styl życia stwarzają nowe możliwości rozwoju osobowego i społecznego. Poszerzają się horyzonty realizacji własnych pragnień, marzeń, aspiracji. Taki trend można by określić mianem szczęśliwej samorealizacji[10].

4. Aspiracje młodych

Z pojęciem aspiracji i poziomem aspiracji spotykamy się w życiu codziennym. Zgodnie ze sformułowaniem zawartym w Wielkiej Encyklopedii Powszechnej poziom aspiracji jest to „rezultat działania przewidywany przez osobę wykonującą zadanie lub realizującą jakiś cel”[11]. Natomiast według Jankowskiego poziom aspiracji to „przewidywany przez jednostkę przyszły wynik jej akcji lub działalności w warunkach, gdy realizacja tej akcji ma zaspakajać istotne potrzeby jednostki lub przybliżać ją do istotnych dla niej celów”[12]. Między aspiracjami i oczekiwaniami może zachodzić stan zgodności lub rozbieżności. Poziom aspiracji odmienny od poziomu oczekiwań występuje w różnych formach działania, wpływając na osiągane w nich wyniki. Przykładem może być uczeń zdający egzamin, który chciałby uzyskać bardzo dobrą ocenę. Można powiedzieć, że jest ona miernikiem jego aspiracji, równocześnie uwzględniając jego umiejętności, zdolności oraz posiadany zasób wiadomości, oczekuje on jednak, że faktycznie uzyska jedynie ocenę dostateczną. Podobnie sportowiec może pragnąć zdobyć na zawodach tytuł mistrza, ze względu jednak na silną konkurencję spodziewa się, że zajmie trzecie lub czwarte miejsce[13].

Z perspektywy makrospołecznej obraz jest mniej optymistyczny. Trwanie społeczeństw, zachowanie ich historycznej tożsamości uzależnione jest nie tyle od indywidualnego wysiłku, ile od zbiorowego porządku na płaszczyźnie moralnej, normatywnej, aksjologicznej, instytucjonalnej i strukturalnej. Wymaga to jednak nie tyle kreatywnej zmiany, psychicznej dyscypliny. Wiązać się może z wieloma trudnymi nieraz wyborami, przykrymi kompromisami oraz rezygnacją z doraźnych przyjemności, z incydentalnych korzyści.

5. Do czego prowadzi zrównoważony rozwój

Na wstępie trzeba zaznaczyć, że poprzez zrównoważony rozwój dziś każdy pragnący rozwijać swoje umiejętności może iść na studia. Pięćdziesiąt lat temu było to niemożliwe.

---

[10] M. Ogryzko-Wiewórowska, *Świat dla młodych u progu nowego wieku, Młodzież w kontekście formowania się nowoczesnych społeczeństw*, [w:] *Młodzież w kontekście formowania się nowoczesnych* społeczeństw, (red.) F.W. Wawro, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004, s. 43.

[11] Wielka Encyklopedia Powszechna, T. I., 1962, s. 417.

[12] A. Jankowski, *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977, s.12.

[13] Z. Skorny, *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1980, s. 13.

Wiele rodzin nie było stać, aby dziecko mogło kontynuować naukę na wyższych studiach. Zainteresowania więc młodych ludzi musiały zostać w kieszeni oraz w ich głowie, nie można było się rozwijać, poznawać innych kultur, zagłębiać się w nieznane tematy.

Jednak już pod koniec XX wieku i początku XXI świat stał się globalną wioską. Mieszkańcy odległych od siebie zakątków ziemi doświadczają bezosobowej obecności, pozbawionej wzajemnych kontaktów i oddziaływań. Globalizacja, według Fulchera i Scotta, to nie tylko ekonomiczna integracja, ale też rozwój ponadnarodowych organizacji. Wzajemnych zależności, nowoczesnej komunikacji i globalnej świadomości.

Współczesny człowiek niejednokrotnie więcej wie o egzotycznych krajach niż o swoim regionie czy sąsiadach zza ściany. Młodzież z większą łatwością wymieni skład reprezentacji piłkarskiej Peru (uczestniczącej w mistrzostwach świata przed dwudziestu laty) niż skład obecny Rady Ministrów swojego kraju[14]. Zgodnie z powyższymi określeniami poziom aspiracji to oczekiwanie dotyczące spodziewanego poziomu wykonywania pewnej czynność.

6. A jaka rzeczywistość?

Tradycyjnie młodość była okresem swobody i buntu. Po takim okresie życia młodzieńczą fantazją nadchodzi czas stabilizacji, zakładania rodziny, podejmowania pierwszej pracy zawodowej. Dzisiaj przy obecnym tempie życia, wszystko biegnie jakby szybciej. Może wydawać się paradoksalne, ale mimo wydłużonego okresu edukacji, młodzież szybciej wchodzi w nurt życia dorosłych.

Wśród dotychczasowo przeprowadzonych przez autora badań na temat zróżnicowania postaw studentów, otrzymano wiele wyników, z których wynika, że respondentami były panny i kawalerowie, odpowiednio 80% i 20%. Tylko 15% ankietowanych to osoby po 25 roku życia. Wnioskować można, że dalsze odpowiedzi to wypowiedzi młodych ludzi, którzy dopiero wchodzą w dorosłe życie i w przyszłości będą kształtować realia naszego państwa. Badane osoby w 20% mieszkają na wsi, reszta w miastach, a wśród nich tylko 15% w wielkich aglomeracjach, czyli w miastach powyżej 500 tysięcy mieszkańców.

Bardzo mały odsetek osób mieszka ze znajomymi, partnerem czy sam, natomiast aż 60% mieszka z rodzicami. I co najważniejsze 75% badanych deklaruje korzystanie ze wsparcia finansowego rodziców, mimo że niektórzy pracują zawodowo. Można z tego wnioskować, że zazwyczaj są to umowy, które nie pozwalają młodym ludziom na całkowite pokrycie kosztów związanych z utrzymaniem.

Zadziwiający jest fakt, że wśród ankietowanych, aż 90% to absolwenci liceum ogólnokształcącego, czyli wśród obecnych studentów mamy największy odsetek osób, które dopiero kształtują swoją ścieżkę zawodową. Młodzi ludzie rezygnują z technikum, liceum profilowanego. Powodów może być kilka. Można domniemać, że w liceach ogólnokształcących jest wyższy poziom nauczania lub respondenci w wieku 16 lat, wybierając szkołę średnią jeszcze nie wiedzą w jakim kierunku pójdzie ich edukacja i ich losem decydują rodzice. Prawda jest też taka, że kilka lat temu do szkoły zawodowej szły osoby, które miały problemy z nauką. Wstydem było nie iść do liceum. Młodzież badana w większości wybrała studia dzienne (85%) z powodu braku odpłatności za studia. Tylko 15% deklaruje, że wybrało studia dzienne z powodu braku pracy. Respondenci idą na studia zgodnie z zainteresowaniami (50%), po ukończeniu ich oczekuje zatrudnienia zgodnego z wykształceniem (35%). W związku z tym aż 65% ankietowanych bierze pod

[14] Ibidem, s.44.

uwagę, że w przyszłości będą pracować na stanowiskach różniących się od teoretycznej wiedzy poznanej na studiach i nie wykluczają pracy poniżej ich wykształcenia.

Ważną rzeczą w badaniu było poznanie rodziców respondentów. Zadano pytania o wykształcenie rodziców, o stosunek do religii oraz jaką rolę rodzice odgrywają w życiu tego młodego człowieka. Zaskakujące wyniki ukazały się w kwestii religii. Nie powinno budzić zdziwienia, że aż 85% rodziców uważa się za katolików, z czego 59% deklaruje siebie jako wierzących i praktykujących. A co z młodzieżą? Obecny stosunek do religii ankietowani oceniają jako 20% wierzący i praktykujący, aż 45% jest osobami niepraktykującymi i 33% to osoby całkowicie niewierzące. Tutaj należy zaznaczyć, że te 20% młodych ludzi pochodzi z rodzin, gdzie rodzice byli praktykującymi katolikami i religia w domu rodzinnym była na czołowym miejscu. Następnie warto przytoczyć kolejną statystykę: tylko 15% ankietowanych uważa, że wpływ rodziców na ukształtowany system wartości był mały lub przeciętny, czyli system wartości w większości został wyniesiony z domu rodzinnego. Aż 75% respondentów spotyka swoich rodziców codziennie lub kilka razy w tygodniu. Kolejna zadziwiająca różnica pokoleniowa występuje w kwestii ilości dzieci. Rodzice badanych zazwyczaj mieli dwójkę dzieci (60%), ale 25% ankietowanych nie posiada rodzeństwa. Respondenci na pytanie czy chcą mieć dzieci, aż 90% odpowiedziało twierdząco, a wśród nich 83% aż dwójkę, a 17% trójkę. I to zazwyczaj jedynacy marzą o wielkiej rodzinie, z dużą ilością dzieci. Na kolejne dziecko zdecydowaliby się przy wzroście dochodu (67%). Jako argument drugi podają większe mieszkanie (57%), pomoc rodziny (38%) oraz łatwość dostępu do żłobków, przedszkoli (22%). Po tych wynikach istnieje nadzieja, że obecny przyrost naturalny w niedalekiej przyszłości może ulec znacznemu polepszeniu, wszystko tylko zależy od lepszej polityki prorodzinnej państwa. A co według młodych ludzi jest najważniejsze? Na pierwszym miejscu stawiają wykształcenie, później odpowiednio miłość, uczciwość i szacunek oraz dzieci. Jednak za główny cel życiowy uznają udane życie rodzinne (90%).

Uzyskane efekty badania potwierdziły, że młodzież akademicka charakteryzuje się tradycyjnym systemem wartości, w którym rodzina i szczęście rodzinne są wartościami cenionymi najwyżej. System ten w dużej mierze ukształtowały rodziny pochodzenia. Równocześnie zarysował się wpływ czynników zewnętrznych, wśród których istotny okazał się wpływ nowego środowiska akademickiego, a także oddziaływanie mass mediów. Można stwierdzić, że młodzież poznańska nadal ma prorodzinny system wartości a erozja tradycyjnego systemu wartości jest i będzie zdeterminowana głównie czynnikami społeczno-gospodarczymi, kształtującymi warunki życia w społeczeństwie polskim.

Młodzieży zależy głównie na zajęciu lepszej pozycji w społeczeństwie, wyższym poziomie wykształcenia. Traktuje to jako element dowartościowujący lecz jednocześnie docenia znaczenie wykształcenia w aspekcie ekonomicznym.

PODSUMOWANIE

Publikacja przedstawiła pojęcie edukacji oraz zrównoważonego rozwoju. W kilku zdaniach autor opisuje edukację kiedyś i obecną, gdzie młodzi ludzie mogą realizować swoje cele, pogłębiać swoje zainteresowania.

W późniejszej części autor przedstawia swoje badania, gdzie zmienne opisujące postawy studentów są znaczącym wyznacznikiem ich późniejszego życia. Stawia hipotezę, że postawa młodych ludzi kształtuje się już w domu rodzinnym, to rodzice i ich zasady kształtują początkową postawę, spojrzenie na życie rodzinne i karierę zawodową.

Mimo, że zmiany świadomościowe, jakie zaszły po transformacji ustrojowej, spowodowały liberalizację poglądów młodzieży, to nie doprowadziło to do

zakwestionowania podstawowych norm i wartości prorodzinnych. Dla większości młodych ludzi małżeństwo i rodzina jest wartością nadrzędną, chociaż zmianie uległy poglądy na jej kształt i zakres funkcji.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Wielka Encyklopedia Powszechna, T. I., 1962.

Opracowania zwarte

Bocheński J., *Sens życia i inne eseje*, PHILED, Kraków 1993.

Ignatczyk W., *System wartości rodzinnych młodzieży polskiej końca XX wieku,* Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2002.

Jankowski A., *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977.

Mariański J., W poszukiwaniu sensu życia, KUL, Lublin 1990.

Ogryzko-Wiewórowska M., *Świat dla młodych u progu nowego wieku*, *Młodzież w kontekście formowania się nowoczesnych społeczeństw*, [w:] *Młodzież w kontekście formowania się nowoczesnych* społeczeństw, (red.) F.W. Wawro, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004.

Skorny Z., *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1980.

Strony internetowe

http://www.csrinfo.org/pl.

http://www.unic.un.org.pl/edukacja_rozwoj

http://www.teachernet.gov.uk/sustainableschools/

http://www.mos.gov.pl.

ROZDZIAŁ II

MULTIFACETED OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Joanna M. Clifton-Sprigg[1][2]

2.1. DOES EMIGRATION HURT THE YOUNGEST? IMPACT OF PARENTAL INTERNATIONAL EMIGRATION ON EDUCATIONAL OUTCOMES OF CHILDREN STAYING IN THE HOME COUNTRY

1. Introduction

The recent enlargements of the European Union in 2004 and 2007 triggered new trends in migration. Along with these movements, a phenomenon of leaving children behind in a home country by migrant parents has developed. For instance, 20% of Polish educa- tional institutions surveyed in 2010 claimed to have pupils for whom one or both parents emigrated abroad (Tynelski, 2010).

Whilst the analyses of labour market impacts of emigration for source (Elsner, 2010, 2011; Pryymachenko, 2011; Kaczmarczyk and Okolski, 2008) and destination countries (Dustmann, Fabbri, and Preston, 2005; D'Amuri, Ottaviano, and Peri, 2009) within the European Union are abundant, less is known about the influence of parental emigration on their children's educational attainment when left behind.

Intra-family situations and their impact on children's outcomes are at the heart of literature interested in cognitive and non-cognitive abilities of individuals, their creation and potential consequences arising from any disruptions to an upbringing process. Inter- est of migration economics in this relationship is motivated by the role of nurture and parental influence in children's development, discussion of which dominates theories of education production function and human capital accumulation. Should children's cog- nitive and non-cognitive skills be affected by migratory decisions of their parents, they have a potential to impact their economic and social outcomes, such as schooling, future employability, wages, etc. (Postlewaite and Silverman, 2006; Agan, 2011; Cunha and Heckman, 2007).

The potential future socioeconomic impacts can have a significant bearing for sustain- able development of a country. According to the EU the aim of the sustainable develop- ment strategy is to 'continuously improve the quality of life and well-being of present and future generations, by linking economic development, protection of environment and so- cial justice' (Eurostat, 2011). Socioeconomic development,

---

[1] The School of Economics, The University of Edinburgh, Studia doktoranckie z zakresu ekonomii, II rok.

[2] I would like to thank my supervisors Maia Guell and Mike Elsby for their continuous support and invaluable advice, Agnieszka Kaczor and Karolina Janik for coordination of the data collection in Poland, as well as Anna Szatka, Ksenia Kornacka, Sabina Waluś, Malwina Wyrwich, Anna Maria Lisowska, Anna Kisiel, Henryk Kretek, Sabina Gordzielik, Natalia Lechowicz, Paulina Herba, Iwona Janczyszyn, Martyna Grzyb, Anna Hury, Damian Kolarczyk and Barbara Jankowska for their in- volvement in data collection in Poland. I would like to also gratefully acknowledge the receipt of the Innovation Initiative Grant from the Development and Alumni of the University of Edinburgh which financed the data collection in Poland for purposes of the project. My research work has also been supported by the ESRC scholarship.

sustainable consumption and production, as well as social inclusion appear among the themes outlined in the strategy.

These three channels of sustainable development are undoubtedly influenced by edu- cation level and skill composition in the society, which I believe may in turn be impacted by migratory behaviour of citizens. Education is an essential tool for achieving sustain- ability. It facilitates increases in quality of life by raising the economic status of families, improving life conditions as well as enhancing the educational attainment of the next generations. It has a potential for bringing the nations together through more equal access to labour market, employment increases and poverty reduction. It provides foun- dation for a long-term welfare enhancing and disparity minimising development. Overall educational advances of a nation are essential at individual, as well as national level. Moreover, education has significant bearing on decision making in the country and well as implementation of sustainable policies; educated nations are more likely to appreciate the importance of sustainable development and the risks related to short-sightedness, whether economic or environmental. They also have more development options thanks to technological advances related to skill composition in the country. Hence, they are expected to aim at implementation of informed and sustainable development.

Thus, should parental emigration determine educational attainment of children, par- ticularly given its large scale in Poland, it may have visible implications for the development of the entire economy through its indirect impact on the labour market structure, perceived returns to education, skill composition of the nation, and even demographics if the phenomenon persists.

There are several, potentially offsetting, factors at play in a relationship between parental emigration and the school performance of a child left behind. The migration literature distinguishes between the positive effect of the remittances sent from abroad in relaxing the household budget constraint (Antman, 2011b) and the negative impact of parental absence, crucial for emotional and social development of a child. Parental emigration may also impact a child's performance through changes in perceived returns to education, depending on the demand for labour in the destination countries. The interplay between these factors will depend on the gender and age of a child, the gender of a migrant parent and the time elapsed since emigration (McKenzie and Rapoport, 2011; Acosta, 2011; Cortes, 2011; Antman, 2011a).

In this paper I analyse the impact of parental emigration on educational attainment of children left behind in Opolskie region of Poland, using a unique, newly created data set for 2822 16-year-old pupils from the area.

I focus on a new EU member state, because the new source countries within the European Union bear little resemblance to the more traditional emigration states, like Mexico. The major distinctions are to be sought in economic performance, culture, tra- dition and the history of the source countries. I have an opportunity to reevaluate claims in the existing literature about the impact of parental emigration on children's school- ing and investigate whether the divergence between source countries leads to differential impacts on the outcomes studied. Should this hypothesis hold, new, informed policies aimed at remedying adverse impacts of migratory movements and promoting balanced development of the country in a long term should follow.

The choice of Poland can be justified given a growing concern of the Polish govern- ment about the consequences of the significant wave of post-accession migration to other European countries. Not only the labour market impacts (Kaczmarczyk

and Okólski, 2008), but also the phenomenon of leaving children behind by emigrant parents, feared to influence school attendance and performance of a child, have become key elements of the discussion. In light of the economic literature to date, however, it is ambiguous whether these impacts truly are so damaging (Dustmann and Glitz, 2011). Despite the growing concern, so far no quantitative analyses for Poland have been undertaken.

Using the newly created data set I firstly run ordinary least squares (OLS) regressions of an average grade obtained by a respondent in semester t onto the emigration status of parents in the given semester, controlling for additional factors. The coefficient on emigration is negative and statistically significant, which would indicate that parental emigration does have a negative bearing on the educational attainment of a child left behind.

However, given the suspicion of endogeneity of parental migration decision and poten- tial reverse causality between the variables of interest, I also employ the fixed effects (FE) approach to account for any time-invariant unobserved differences between respondents; these results indicate positive and statistically significant impact of parental emigration on educational attainment of children.

I also investigate the relationship between the emigration situation in the family 5 semesters ago and the current performance of a child, given an expectation that the effects mentioned above are channeled only gradually. The results indicate a negative lagged effect of parental emigration on educational attainment of children, consistent with the results produced by the least squares regression in the instantaneous relationship.

In what follows, I firstly provide information on data and descriptive statistics along with the background information on the region of Poland, where the data was collected. Section 3 outlines the methodology employed. Results are presented in Section 4. Section 5 contains discussion and conclusion.

2. Background and data

2.1. Choice of region and age group

Opolskie has been historically the highest out-migration region of Poland. The reported population outflow from Opolskie constituted between 10 and 21% of the overall outflow from Poland between years 1999 and 2011 (The Central Statistical Office of Poland, 2007); this is a significant proportion, particularly given the region's population of 990 000. Moreover, many migrants do not inform the local authorities of their migration decision; hence the reported numbers are heavily underestimated. According to 2002 Census, Opolskie had the highest number of emigrants per 1000 inhabitants, reaching almost 10%.

Recently there has been a revived interest in the economic impacts of emigration on the region (Jończy, 2003, 2007; Polska Agencja Prasowa, 2012) and in the number of families divided by migration living in Opolskie (Tynelski, 2010; Regionalny Ośrodek Polityki Spolecznej w Opolu, 2011). Latest publications by the Ministry of Education (Tynelski, 2010) name the region as one of the areas with the highest number of pupils, whose one or both parents are temporarily living abroad.

Data was collected among a group of year 3 gimnazjum pupils in the region. The decision was driven by practical considerations; it was possible to gather the biggest amount of information on educational attainment of pupils at this stage of education.

Moreover, at this age teenagers are independent and sufficiently informed to successfully participate in the study. At the same time, they still rely on their parents. Therefore, the consequences of detachment should be most visible in this age group. In addition, the comparison of performance across schools is most reliable at this stage, because of the common national curriculum for gimnazjum.

In choosing the region and the age group of respondents I aimed to create a sufficiently large sample with a significantly big treatment group to obtain statistically significant results in regressions. Unfortunately, there is a trade-off to such a choice; the sample may not be representative of Polish population as a whole and one has to be aware of it when drawing any conclusions.

2.2. Data collection process

There are 142 gimnazja in the Opolskie region, according to the records of the local Education Board. In the 2010/2011 school year they educated approximately 9 500 16-year-olds, who are the target group of the study. 116 of these schools were contacted with a request to participate in the study[3] , out of which 52, educating 3423 final year pupils, partook.

The data collection required an introduction of a questionnaire (see: Appendix) to students and school management along with collection of a time series of data on school performance, behaviour and attendance of the respondents.

Students have been asked questions about their family situation, as well as future plans. Schools provided information regarding an average grade, behavioural grade and attendance of respondents in past 6 semesters. They have also been asked to answer a questionnaire about their impression of the problem of migration within families and its impact on pupils. Many schools declared observable problems with behaviour, motivation and school attendance of pupils whose parents emigrated.

Overall data for 2822 students was collected. The responses from the questionnaires have been matched with the information provided by the school regarding respondents' average grades and school attendance each semester over the period from September 2009 to June 2012.

2.3. Sample selection

The selectivity of schools may raise concerns, particularly if the schools, who opted out from cooperation, are differently affected by the phenomenon studied; for instance, if their refusal to participate is related to the fact that they have many pupils from families affected by emigration and if, at the same time, the situation of these pupils differs from the situation of other migrant children in the area. Then causation will be difficult to determine due to misrepresentation of the population studied.

I perceive schools' decisions in most cases to be arbitrary. The participation in the project required additional effort from the schools' administration in form of grade provi- sion and their pupils' time, which discouraged cooperation. As many as 35 of the schools, who refused cooperation, provided no reason for the refusal and 13 schools expressed con- cerns purely about the timing of the project. At the voivodship level, almost half of the contacted schools participated in the study, allowing to capture over a third of all stu- dents in the voivodship. The participating schools are also quite

[3] A list of the contacted schools and their responses can be found in the Appendix.

equally spread across the region. In most cases, with exception of krapkowicki county, the refusal of schools to cooperate coincided with low population density in the area. Hence, the most populous areas are well represented.

Even if, arguably, the areas are unequally represented in the data set, the local economies of the counties do not differ strikingly, which further implies that the pupils should not differ drastically in their skills and background across regions. The average gross salary and wages in 2011 mostly varied between 2730.02 PLN (in prudnicki county) to 2872.04 PLN (in opolski county) (Statistical Office in Opole, 2011).[4] The variance in unemployment in the voivodship is much higher, with a clearly higher unemployment in the west of Opolskie, where also the emigration rate is lower. It is likely that the lower unemployment in the eastern part of the region is driven by a significant and regular outflow of the working-age population.

Since schools' refusal to participate automatically excludes the whole population of said school from the study, the self-selection of students themselves is of greater concern; a request to provide personal information is more likely to prompt respondent's refusal to answer the questionnaire than a request directed at a school as a whole. There have been no signs of self-selection within the schools, however. The number of respondents among the pupils present at school on the day of the study varies between 89.66% and 100% (See: Table 1).

Table 1. Survey response rate

	n		
total of pupils	3423		
pupils present during the survey	2863		
number of responses	2822		
	average	min	max
response rate of total pupils of the school	82.47	58.54	98.39
response rate of pupils present during the survey	98.57	89.66	100

2.4. Descriptive statistics

As many as 809 respondents (over 28% of the sample) have indicated that a close family member has emigrated abroad within the past few years. In 459 cases fathers emigrated, which is in line with the literature on Polish emigration, indicating that males are more likely to seek employment abroad. This setup may reflect traditional roles within families, with a father as a breadwinner and mother taking care of the children.

[4] The only exceptions are krapkowicki and ke, dzierzyn´sko-kozielski counties, where the average gross salaries reach 3798.54 PLN and 3518.97 PLN respectively. The difference is driven by the existence of an industry in both counties.

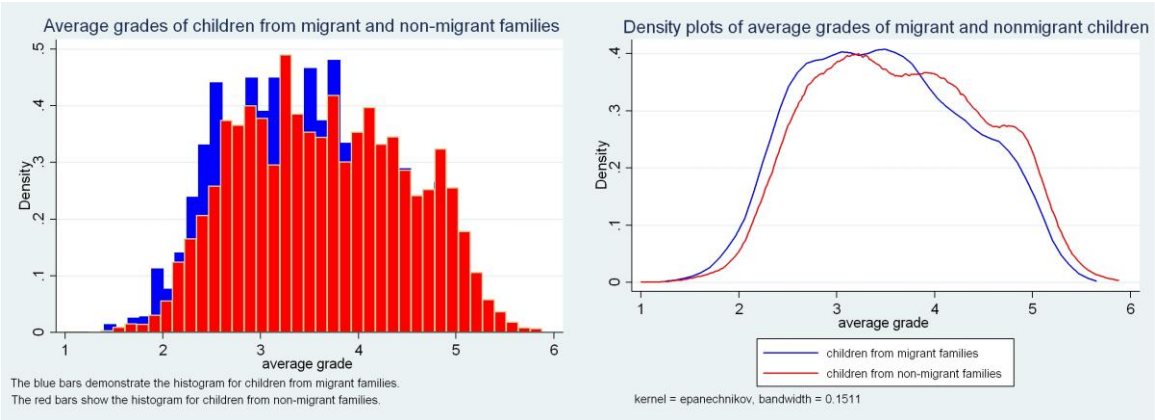

Figure 1: Distribution of average grades of respondents from migrant and non-migrant families

The respondents from migrant and non-migrant families differ in most individual and household characteristics[5.] Parents of emigrant children are on average slightly older than parents of those, whose families have not experienced migration. Children from migrant families have on average more sibling and tend to be the younger ones in the family (birth order of 2.3 versus 1.8). Mothers in emigrant families are less likely to work compared to those in non-migrant families, which might be due to increased household responsibilities following a spouse's emigration. Equally, however, it may be that due to emigration, mothers do not have to work as household budget constraints are relieved. Importantly, a higher proportion of fathers and mothers in emigrant families have only vocational qualifications and a lower proportion have completed tertiary education relative to non-migrant families; an outcome indicative of low-skilled migration.

Performance of children and their involvement in after-school activities also differ across the two groups. Migrant children are less likely to participate in after-school activities and obtain lower results at school. These observations coincide with the feedback from schools indicating problems with behaviour, motivation and school attendance of pupils from emigrant families.

Moreover, the average grade distribution of children left behind by an emigrant parent is shifted to the left relative to the grade distribution for non-migrant children, an indication of an overall worse performance of children from migrant families (see: Figure 1). It should not, however, be interpreted as diagnostic of a negative impact of parental emigration on children's outcomes. It is likely, due to the differences in household pro- files (i.e. on average lower parental education and higher number of siblings), that the respondents from families where emigration took place would have performed worse on average irrespective of the event. Therefore, a comparison of pre- and post-migration attainment is necessary to draw any conclusions.

3. Methodology

3.1. Ordinary Least Squares (OLS)

The empirical strategy is to look at the relationship between the average grades of pupils who were or were not subjected to parental emigration during their education and the fact of parental departure. The main outcome to be investigated is a continuous

[5] A table producing all the statistics discussed below can be found in Appendix.

vari- able ranging from 1 to 6 indicating respondent's educational attainment averaged over a number of courses taken in a given period of time, t.

The main empirical equation is the following:

$$\text{average grade}_{ijkvt} = \alpha + \beta \text{emigration}_{ijt} + \gamma X_i + \theta W_j + \psi S_k + \varphi U_{vt} + {}_{ijkvt} \quad (1)$$

where i stands for the individual, j for a household, k for school, v for county characteristics and t for the time dimension (T=7). Emigration_j is the regressor of main interest, equal to a dummy variable of value 1 if at least one parent is staying abroad in period t. X_i are the child specific characteristics including gender, ambitions and participation in after-school activities; W_j are the household variables such as a number of siblings, parental employment, age and highest educational level. Finally, S_k are the school dum- mies accounting for differences in school quality and U_v is the unemployment rate in the county in period t.

3.2. Fixed effects (FE)

I also introduce individual fixed effects to obtain the following regression equation:

$$\text{average gradeijt} = \beta \text{emigrationijt} + \varphi \text{Uvt} + \delta \text{i} + \text{ijt} \quad (2)$$

where δ_i represents the individual time-invariant fixed effects. Given the use of fixed effects, all time-invariant characteristics will drop out, limiting the number of variables in the regression. The identifying assumptions here are that there are no time-varying unobserved characteristics omitted in the model and that there is no correlation between the error term and parental emigration once the fixed effects have been included.

4. Results

Firstly I look at the relationship between average semester grades of respondents and the fact of emigration by one or both parents. The regression results are presented in Table 2. The main independent variable is the emigration variable, which is equal to 0 if no parent and 1 if at least one parent was abroad in time t. As can be seen, the OLS regressions produce negative, statistically significant coefficients on emigration varying between -.121 and -.061, depending on the controls included in the regression. Such an outcome indicates that having a parent abroad in semester t can lower pupil's average performance by as much as .121 in the semester. This is a striking influence, given the average of 3.61 in the overall sample and the grade scale of 1 to 6.

The Fixed Effects regression indicates a small, positive impact of parental emigration on educational outcomes of their children. In this light parental absence in semester tincreases respondent's school performance on average by 0.042 in case of parental emigration. This amounts to only 1.1% of the average respondent's grade in the sample.

Table 2. Impact of parental emigration on children

The dependent variable is average grade in semester t.
The main explanatory emigration variable is temigrb - equal to 0 if no parent is abroad and 1 if at least one parent is abroad.

	(1) OLS	(2) OLS	(3) OLS	(4) OLS	(5) OLS	(6) OLS	(7) OLS	(8) OLS	(9) OLS	(10) OLS	(11) FE
emigration	-.121 ***	-.063 **	-.070 ***	-.070 ***	-.061 ***	-.087 ***	-.088 ***	-.066 ***	-.096 ***	-.099 ***	.042 *
	(.025)	(.025)	(.024)	(.024)	(.024)	(.023)	(.024)	(.024)	(.025)	(.025)	(.022)
Controls											
female	no	no	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	no
number of sibling	no	no	no	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	no
participation in after-school activities	no	no	no	no	yes	yes	yes	yes	yes	yes	no
plan to attend university	no	no	no	no	no	yes	yes	yes	yes	yes	no
unemployment rate in the county	no	no	no	no	no	no	yes	yes	yes	yes	no
mum's age, employment and education	no	no	no	no	no	no	no	yes	no	yes	no
dad's age, employment and education	no	no	no	no	no	no	no	no	yes	yes	no
school dummies	no	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes

Robust standard errors in parentheses.
Statistical significance: *** - 1%, ** -5%, * - 10%

I believe, however, that the effect of emigration may be lagged, as both income effects and the effect of separation may become visible after certain amount of time since parental departure. Hence, I look at the relationship as described above, but using an emigration status in the family 5 semesters ago, to capture the potential delay in the impacts. Results of these regressions can be found in Table 3.

In this case both regression methods produce results indicating a negative effect of parental emigration 5 semesters ago onto the current educational attainment of their children, ranging of 2.94-4.49 % of an average grade in the sample; this is a striking result.

Table 3. Impact of parental emigration on children

The dependent variable is average grade in semester t.
The main explanatory emigration variable is lag 5 of the emigration situation in the family in semester t.

	(1) OLS	(2) OLS	(3) OLS	(4) OLS	(5) OLS	(6) OLS	(7) OLS	(8) OLS	(9) OLS	(10) OLS	(11) FE
emigration	-.162 ***	-.120 ***	-.116 ***	-.121 ***	-.116 ***	-.120 ***	-.111 ***	-.107 ***	-.128 ***	-.126 ***	-.106 ***
	(.038)	(.038)	(.036)	(.036)	(.035)	(.032)	(.033)	(.035)	(.037)	(.037)	(.021)
Controls											
female	no	no	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	no
number of sibling	no	no	no	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	no
participation in after-school activities	no	no	no	no	yes	yes	yes	yes	yes	yes	no
plan to attend university	no	no	no	no	no	yes	yes	yes	yes	yes	no
unemployment rate in the county	no	no	no	no	no	yes	yes	yes	yes	no	no
mum's age, employment and education	no	no	no	no	no	no	no	yes	no	yes	no
dad's age, employment and education	no	no	no	no	no	no	no	no	yes	yes	no
school dummies	no	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	yes	no

Robust standard errors in parentheses.
Statistical significance: *** - 1%, ** -5%, * - 10%

5. Discussion and conclusion

The OLS results paint a picture of negative impact of parental emigration on children's educational outcomes. It would mean that the positive effect of the increased household income outweighs the negative influence of family separation. They outcomes found are in line with a number of publications in the field, but I believe they may be biased.

Most of all, the OLS regression does not correct for the likelihood that the migration decision is endogenous. The parental decision to work abroad may be correlated with some other factors influencing outcomes of children, e.g. income. It might be that, due to an unobserved heterogeneity (such as differences in parental background I observe in the sample), the emigrants' children perform worse on average irrespective of the emigration event, in which case the estimated impact will be of bigger magnitude than the actual effect. Then one cannot separate the effect of emigration from the effect of the correlated variable on the educational outcome of children, unless the correlated variable is explicitly included in the equation.

Another potential pitfall is the reverse causation. Arguably, the educational attainment of children might cause emigration, rather than the other way round. However unlikely it may seem, such a concern may be raised with cross-sectional data in cases where migration occurred before the period for which we have information on children's

performance; it is then impossible to establish children's educational outcomes before the decision and hence exclude the possibility of reverse causality.

Both problems are resolved by the use of individual fixed effects in estimation, which control for any time-invariant unobserved characteristics of individuals. The validity of the approach holds only if the unobserved differences are not time-varying.

The results in fixed effects regressions suggest a positive instantaneous impact of parental emigration; their interpretation is as given above.

The positive instantaneous impact found in the study contradicts a number of outcomes from case studies in lower income countries. Perhaps the reason behind it is the difference between the economic, cultural and social situation in Poland and in other source countries. In the Polish case parental emigration is less likely to force children to abandon schooling altogether in order to engage in paid employment. The impact is more subtle and usually limited to an increase in household responsibilities.

Moreover, given that the emigration is legal and travel within Europe[6] is relatively

short and affordable, and thanks to improvements in communication technologies, the respondents in my study maintain frequent contacts with migrant parents.In the majority of cases the emigrant parents leave children with a family member, minimising the negative impact of parental departure.

This is not to say that the emotional burden of family detachment is negligible. As I have shown, one may suspect a degree of dynamics in the impacts studied, so that the prolonged effects will differ from the instantaneous outcomes.

My findings are partially in line with studies of Chen, Huang, Rozelle, Shi, and Zhang (2009), Antman (2011c) and Hanson and Woodruff (2003), all of which demonstrate that parental emigration can have none or positive impact on education of children. It would suggest that the two effects at play in this situation balance out or that the income effect outweighs the negative effect of parental departure in the instantaneous relationship.

Nonetheless, I also find a negative, lagged impact of emigration on educational attainment. The exact rationale behind such an outcome necessitates a separate study. On the surface it seems that over a longer period of time the positive income effect is perhaps smaller than the influence of family detachment, rendering an overall negative impact. It may be that with time the contact with the migrant parent becomes morescarce and difficult, and hence a child finds it more challenging to cope with the separa- tion. Equally likely there might be a particular dynamics to financial flows; perhaps the income is not increased permanently. Alternatively, one could seek explanation in lower perceived returns to education in migrant families, which in turn lower pupils ambitions and motivation to study. At this stage, however, the finding remains a 'black box' and can be explained with further data analysis.

Overall, the results differ from a significant number of emigration studies from low-income countries and can be indicative of a possible situation in other middle-income countries, which experienced a wave of out-migration following the enlargement of the EU in 2004 and 2007. One should consider it with caution, however, since the region in which the study was conducted is not representative of Poland as a whole and equally may not necessarily be representative of other European countries.

[6] Parents in the sample mostly emigrate within the European Union.

The findings of no instantaneous impact may come as a surprise to the policy-makers in the source countries, who have been raising concerns regarding the welfare of children left behind. They should not be received as a sign of no reason to worry as there is an array of evidence that the real consequences of parental emigration may become visible after a while. Importantly, the policy should also be focused on other children's outcomes, like non-cognitive skills, which are likely to be more directly affected by parental emigra- tion, as well as on other age groups, in particular younger children in critical stages of development. It is the combination of cognitive and non-cognitive skills of an individual that is perceived as key for his employability and career choices, and as such will build the future labour market; its structure and efficiency, current and future, should be of concern to a forward-looking policy maker, aiming for a balanced development of the country as a whole.

It is reasonable to believe, judging by the literature to date, that the relationship studied in this paper might differ depending on the gender of respondents, as well as gender of the migrant parents. The situation may also depend on the length of parental emigration, specific emigration patterns within the family, as well as the frequency of contact between the emigrant parent and the respondent. Further investigation is feasible with the data set at hand and will be undertaken at later stages of research.

A. Background on the region

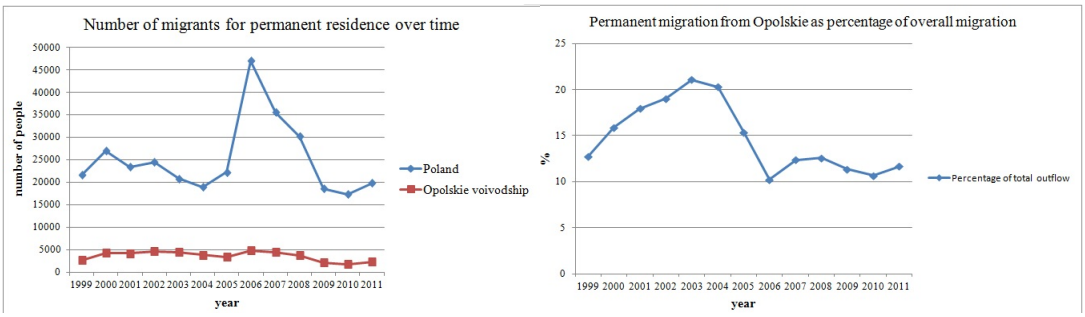

(a) Emigration for permanent residence from Poland and opolskie over time, Source: Central Statistical Office of Poland

(b) Emigration from opolskie as percentage of the overall outflow, Source: Central Statistical Office of Poland

Figure 2: Migratory outflow from opolskie in absolute terms and as percentage of the overall population outflow from Poland

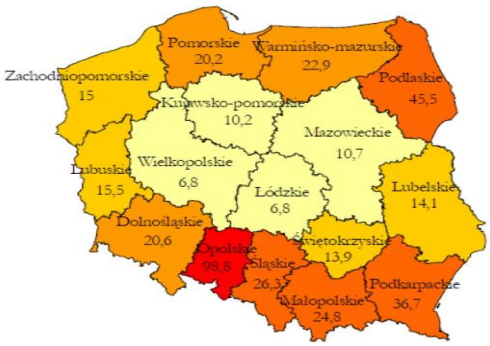

Figure 3: Number of emigrants from Polish regions per 1000 inhabitants in 2002,

Source: 2002 Census, Central Statistical Office of Poland

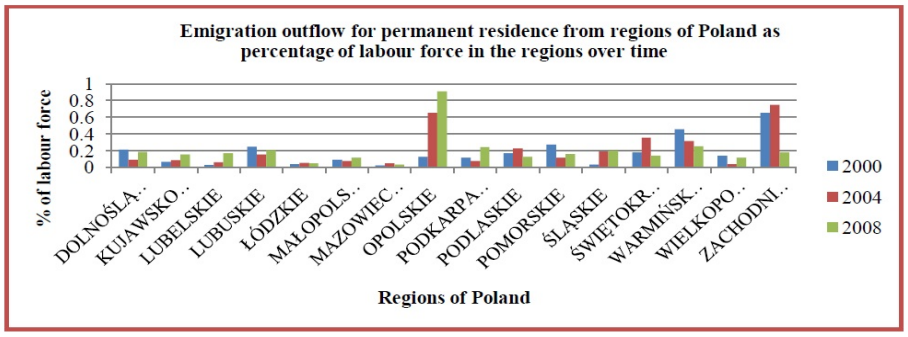

Figure 4: Population outflow for permanent residence over time, Source: Central Statis- tical Office of Poland

Table 4. Emigration rates and economic situation in the counties

County	Emigration (%)	Unemployment (%)	Wages (PLN)
Brzeski	3.11	20.5	2795.69
Glubczycki	5.57	17.9	2878.02
Kedzierzynsko-kozielski	12.65	13.1	3518.97
Kluczborski	8.08	15.5	2848.38
Krapkowicki	16.60	10.9	3798.54
Namyslowski	4.35	18.6	2833.22
Nyski	4.63	19.4	2733.31
Oleski	12.07	8.9	2731.82
Opolski	17.98	13.1	2872.04
Prudnicki	9.95	18.6	2730.02
Strzelecki	17.27	11.7	2929.69
miasto Opole	4.99	6.4	3541.8

Emigration: defined as number of people staying temporarily abroad for over 2 months as percentage of the population in Census 2002
Unemployment : defined as registered unemployment rate in 2011
Wages: defined as average gross salaries and wages in 2011 (in PLN)

Source: emigration data the 2002 Census, Central Statistical Office of Poland, own calculations unemployment and wages data Central Statistical Office of Poland

B. Pro ject execution

Table 5. Participant schools

Location	Number of 16 year olds	Type of area
Baborow	68	4
Brzeg	121	6
Chroscice	26	3
Chroscina	41	2
Chrzastowice (Debska Kuznia)	48	2
Dobrodzien	97	3
Glucholazy	98	6
Gogolin	102	5
Gorzow Slaski	80	4
Izbicko	45	2
Kedzierzyn-Kozle	70	4
Kedzierzyn-Kozle	39	4
Kielcza	26	2
Kluczbork	104	6
Kluczbork	47	6
Kolonowskie	59	3
Komorno	32	2
Komprachcice	79	3
Koscierzyce	55	1
Kujakowice Gorne	36	1
Kup	40	1
Lacznik	32	1
Lambinowice	95	3
Lasowice Wielkie	38	1
Ligota Ksiazeca	33	1
Namyslow	107	6
Nysa	40	6
Olesno	19	5
Olesno	56	5
Opole	103	7
Opole	67	7
Opole	47	7
Otmuchów	96	4
Ozimek	48	5
Ozimek	121	5
Pakoslawice	34	1
Pokoj	53	1
Polska Cerekiew	39	2
Praszka	135	4
Prudnik	174	6
Raclawice Slaskie	28	2
Radlow	34	3
Rudniki	89	1
Strzelce Opolskie	75	6
Strzeleczki	75	2
Swierczow	28	1
Szymiszow	72	2
Ujazd	61	2
Wilkow	61	1
Wolczyn	144	4
Zawadzkie	76	4
Zelazna	28	1
Total students:	3353	

Table 6. Schools who refused to participate

Location	Number of 16 year olds	Type of area	Reason for denial
Biadacz	70	1	x
Biala	69	3	lack of time
Bogacica	50	2	x
Branice	76	3	lack of time
Brzeg	136	6	x
Brzeg	103	6	x
Byczyna	100	3	x
Czarnowasy	42	3	x
Dabrowa	31	1	lack of time
Dlugomilowice	60	2	could not find a suitable date
Dobrzen Wielki	67	4	x
Domaszowice	40	2	sensitive data
Glogowek	100	4	sensitive data
Glubczyce	152	5	lack of time
Glucholazy	85	5	sensitive data
Gosciecin	29	1	x
Gracze	45	2	lack of time
Grodkow	100	4	x
Grodkow	78	4	x
Grodkow	115	4	sensitive data
Jarnoltowek	70	1	x
Jemielnica	60	3	lack of time
Kamiennik	34	1	x
Kedzierzyn-Kozle	104	6	lack of time
Kedzierzyn-Kozle	140	6	sensitive data
Kedzierzyn-Kozle	140	6	x
Kietrz	129	4	x
Kluczbork	135	6	lack of time
Krapkowice	70	5	lack of time
Krapkowice	80	5	lack of time
Lesnica	86	3	x
Lewin Brzeski	90	4	x
Losiow	27	2	no problem of migration
Lubrza	34	1	x
Namyslow	95	6	x
Niemodlin	77	4	x
Nysa	163	6	x
Nysa	72	6	x
Nysa	200	6	lack of time
Olszanka	54	1	x
Opole	166	7	lack of time
Opole	162	7	x
Opole	143	7	x
Paczkow	118	4	x
Pawlowiczki	50	2	x
Proszk´ow	30	3	sensitive data
Prudnik	120	6	sensitive data
Przywory	37	2	x
Scinawa Mala	27	1	x
Skarbimierz	70	1	x
Stare Siolkowice	80	1	lack of time
Strzelce Opolskie	88	6	lack of time
Tarn´ow Opolski	80	3	x
Turawa	74	1	sensitive data
Walce	65	2	x
Zagwizdzie	30	1	x
Zdzieszowice	164	5	x
Zebowice	40	2	x
Zedowice	22	3	
Total students:	4974		

Table 7. Other schools in the area

Location	number of 16 year olds	Type of area	Reason
Bierawa	48	2	no contact made
Bogdanowice	10	1	no contact made
Brzeg	45	6	special needs
Chocianowice	30	1	do not answer the phone
Cisek	50	2	no contact made
Glogowek	10	4	no contact made
Glubczyce	45	5	no contact made
Jedrzejow	30	1	do not answer the phone
Kedzierzyn-Kozle	10	6	do not answer the phone
Kedzierzyn-Kozle	15	6	do not answer the phone
Kedzierzyn-Kozle	20	6	do not answer the phone
Kedzierzyn-Kozle	30	6	do not answer the phone
Kluczbork	15	6	no contact made
Krapkowice	25	5	no contact made
Lisiecice	63	1	no contact made
Opole	49	7	no contact made
Pietrowice	10	2	no contact made
Proszk´ow	30	3	do not answer the phone
Skorogoszcz	30	2	do not answer the phone
Smogorzow	25	1	do not answer the phone
Solarnia	20	1	no contact made
Strzelce Opolskie	70	6	no contact made
Tulowice	45	3	do not answer the phone
Zimnice Wielkie	25	1	do not answer the phone
Nysa	0	6	do not have a class
Opole	0	7	do not have a class
Korfantow	74	2	withdrawn at later stage
Skoroszyce	70	2	withdrawn at a later stage
Nysa	121	6	withdrawn at a later stage
Total students	1015		

Table 8. Classification of settlements

population	classification	code
up to 1000	small village	1
1000 - 2250	village	2
2250 - 4500	intermediate settlement	3
4500 - 10000	small town	4
10000-18000	medium town	5
18 000 - 75000	large town	6
above 75 000	city	7

THE UNIVERSITY of EDINBURGH

Dziękuję, że zgodziłeś się wziąć udział w ankiecie. Jest ona całkowicie **anonimowa**. Twoje odpowiedzi zostaną wykorzystane do mojej pracy doktorskiej. Proszę, abyś odpowiedział/-a na pytania szczerze, nie ma złych odpowiedzi. Jeśli żadna z możliwości nie będzie zgodna z Twoim odczuciem, zaznacz tę najbliżej Twojej opinii. Jeśli w odpowiedzi wybierzesz opcję "inny", podaj proszę jaki. **Zakreśl prawidłową odpowiedź lub postaw krzyżyk przy prawidłowej odpowiedzi**.

1. Klasa .....
2. Numer w dzienniku .....
3. Data urodzenia (dzień/miesiąc/rok) .....
4. Płeć: kobieta / mężczyzna
5. Jakie masz obywatelstwo?
   polskie / polskie i niemieckie / inne: ……

6. Jakie Twoi rodzice mają obywatelstwo?

	polskie	polskie i niemieckie	inne (jakie?)
mama			
tata			

7. Ile masz rodzeństwa?

0	1	2	3	więcej

8. Który z kolei jesteś wśród rodzeństwa (np. jeśli najstarszy, zaznacz 1)?

1	2	3	4	wyższy numer

9. W jakiej grupie wiekowej mieści się Twoje rodzeństwo? Zaznacz wszystkie poprawne odpowiedzi.

0-5 lat	6-10 lat	11-15 lat	16-18 lat	więcej niż 18 lat

10. Czy mieszkasz z obojgiem rodziców?
    tak / nie
    a. Jeśli nie, to dlaczego? ……

11. Jeśli nie mieszkasz z obojgiem rodziców, z kim mieszkasz?
    mama / tata / dziadkowie / inny członek rodziny / kto inny: .....

12. Czy Twoja mama pracuje? tak / nie
13. Ile lat ma Twoja mama? .....

14. Jaką szkołę skończyła Twoja mama?

podstawową	zawodową	liceum / technikum	studia

15. Kim jest Twoja mama z zawodu? (np. nauczycielka, kucharka, fryzjerka)
    .....

16. Czy Twój tata pracuje? tak / nie
17. Ile lat ma Twój tata? .....

18. Jaką szkołę skończył Twój tata?

podstawową	zawodową	liceum / technikum	studia

19. Kim jest Twój tata z zawodu? (np. lekarz, kierowca, mechanik)
    .....

20. Czy regularnie uczestniczysz w zajęciach pozalekcyjnych?
    tak / nie
    a. Jeśli tak, to w jakiego typu? Zaznacz wszystkie poprawne odpowiedzi.

sportowe	
języki obce	
artystyczne	
koła przedmiotowe	
wolontariat	
inne (jakie?)	

21. Czy zajęcia te są organizowane przez Twoją szkołę?
tak / nie / tylko niektóre

22. Czy planujesz pójść na studia po ukończeniu szkoły średniej?
tak / nie

23. Czy planujesz wyjazd do pracy za granicę po ukończeniu szkoły?
tak / nie

24. Czy Twoi rodzice mają rodzinę lub znajomych za granicą?
tak / nie

25. Czy Twoja mama, Twój tata lub rodzeństwo wyemigrowało (wyjechało za granicę)?
tak / nie

Jeśli odpowiedziałeś 'Tak' na pytanie 25, proszę, odpowiedz na pozostałe pytania. W przeciwnym razie, to już jest koniec ankiety. Dziękuję za pomoc.

26. Jeśli ktoś z Twojej rodziny wyjechał, to kto? Zaznacz wszystkie prawidłowe odpowiedzi.

mama	tata	rodzeństwo

27. Dokąd wyjechała bliska Ci osoba? Jeśli wyjechało więcej osób, podaj wszystkie opcje.

	mama	tata	rodzeństwo
kraj			

28. Czy ktoś z krewnych lub znajomych mieszkających wcześniej za granicą pomógł bliskiej Ci osobie w wyjeździe?

tak / nie / nie wiem

29. **Postaw krzyżyk** w odpowiedniej rubryce **tylko**, jeśli Twój tata / Twoja mama lub rodzeństwo był/-a/-o **za granicą** w podanym okresie

	mama	tata	rodzeństwo
tuż przed wrześniem 2009			
I semestr I klasy gimnazjum			
II semestr I klasy gimnazjum			
lato 2010 (po I klasie)			
I semestr II klasy gimnazjum			
II semestr II klasy gimnazjum			
lato 2011 (po II klasie)			
I semestr III klasy gimnazjum			
II semestr III klasy gimnazjum			
wyjechał/-a na stałe			

Odpowiedz na pytania 30 - 33 tylko jeśli jedno lub oboje Twoich rodziców wyemigrowało.

30. Jeśli Twój rodzic jest/ był za granicą, jak często go widujesz/ widywałeś/-aś?

	raz w miesiącu lub częściej	raz na pół roku	raz na rok	rzadziej niż raz w roku
mama				
tata				

31. Jeśli Twój rodzic jest/ był za granicą, czy byłeś/-aś go tam odwiedzić?
tak / nie

32. Czy uważasz, że masz więcej obowiązków domowych (np. sprzątanie, opieka nad rodzeństwem) z powodu emigracji rodzica?
tak / nie

33. Czy uważasz, że wyjazd Twojego rodzica za granicę wpłynął na Twoje oceny w szkole?
tak / nie

a. Jeśli tak, to w jaki sposób?
pozytywnie / negatywnie

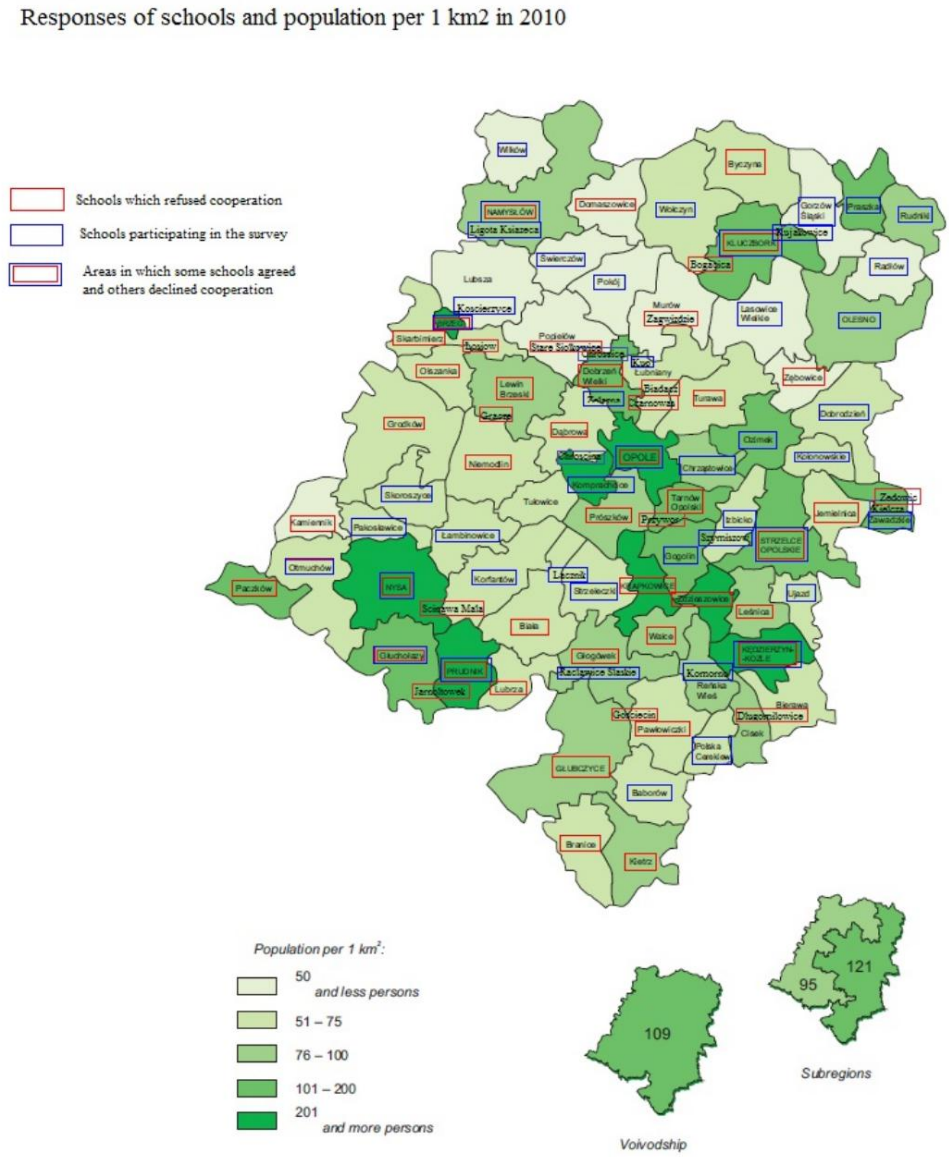

Figure 5: Map of school responses, Source: Central Statistical Office of Poland and own calculations

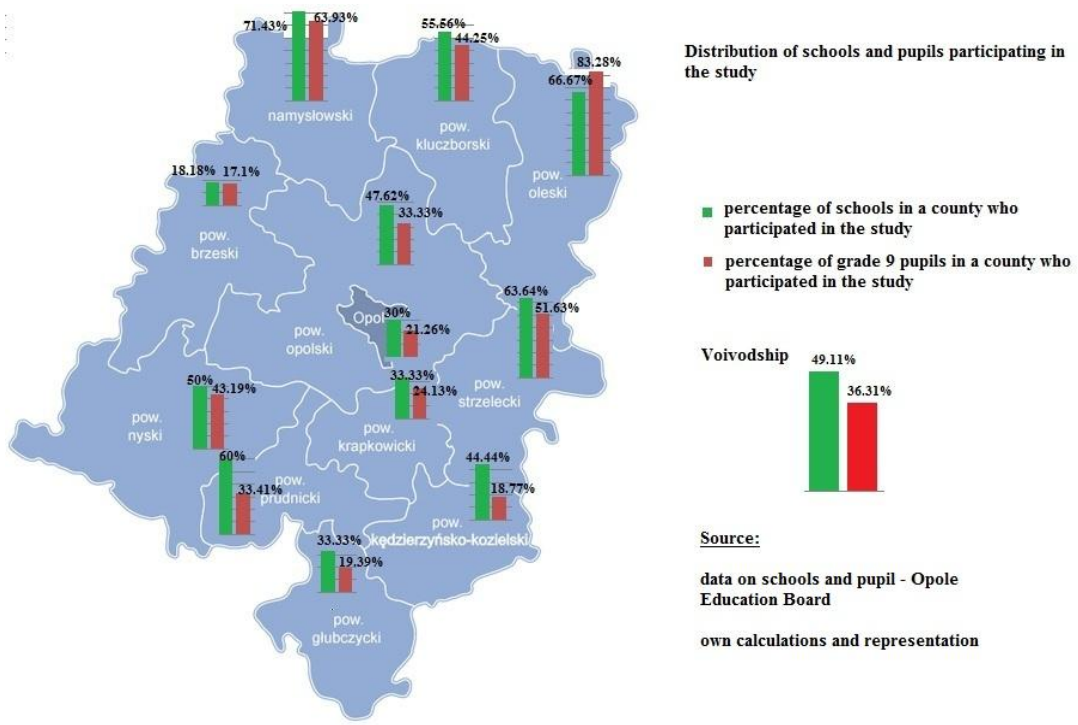

Figure 6: The participant schools and pupils as a percentage of total number of schools and pupils in counties

C. Data

Table 9. Variables available from the data set

Variable	Description	
ID	student's ID	
day	day of birth	
month	month of birth	
year	year of birth	
sex	sex of the respondent: = 1 woman, = 0 man	
Nationality		
Polish	respondent's nationality: =1 if only Polish	
dual	respondent's nationality: =1 if Polish and German	
other	respondent's nationality: =1 if not 'Polish' or 'dual'	
mumpolish	mother's nationality: =1 if only Polish	
mumdual	mother's nationality: =1 if Polish and German	
mumother	mother's nationality: =1 if other than Polish or Polish and German	
dadpolish	father's nationality: =1 if only Polish	
daddual	father's nationality: =1 if Polish and German	
dadother	father's nationality: =1 if not 'Polish' or 'dual'	
Family demographics		
sibling	number of siblings: = 0 if 0, =1 if 1, =2 if 2, =3 if 3, =4 if more	
BirthOrder	birth order among siblings: = 1 if the oldest, =2 if 2nd, =3 if 3rd, = 4 if 4th, =5 if further	
Sibling 0-5	siblings aged 0-5	1 = yes
Sibling 6-10	siblings aged 6-10	1 = yes
Sibling 11-15	siblings aged 11-15	1 = yes
Sibling 16-18	siblings aged 16-18	1 = yes
Older Sibling	siblings older than 18	1 = yes
Both Parents	Does the respondent live with both parents? =1 if yes	
Why Divorce	: =1 if parents are divorced	
Why Death	: = 1 if one or both parents dead	
Why Migration	: = 1 if one or both parents emigrated	
Why Other	: = 1 if other reasons for not living with both parents	
Which Dad	: = 1 lives with dad	
Which Mum	: = 1 lives with mum	
Which Grand	: = 1 lives with grandparents	
Which Other	: = 1 lives with another member of the family	
Which Instit	: = 1 is put into care	
Parental back ground		
MumWork	Does the respondent's mother work? = 1 if yes	
MumAge	Mother's age	
mum ed-pods	Mother's education - elementary: =1 if yes	
mum ed-zas	Mother's highest education level - vocational: =1 if yes	
mum ed - secon	Mother's highest education level - secondary: = 1 if yes	
mum ed- tert	Mother's highest education level - tertiary: = 1 if yes	
MumJob	Mother's profession	
DadWork	Does the respondent's father work? = 1 if yes	
DadAge	Father's age	
dad ed-pods	Father's education - elementary: =1 if yes	
dad ed-zas	Father's highest education level - vocational: =1 if yes	
dad ed - secon	Father's highest education level - secondary: = 1 if yes	
dad ed- tert	Father's highest education level - tertiary: = 1 if yes	
DadJob	Father's profession	
After school activities:		
AfterSchool	Does the respondent participate in any after school activities? = 1 if yes	
Sport	sports = 1 if yes	
Lan	languages := 1 if yes	
Art	arts := 1 if yes	
Course	course-work related =1 if yes	
charity	charity := 1 if yes	
otherAS	other := 1 if yes	

otherAStype	if other, what kind?
ASSchool	the activities are organised only by the school := 1 if yes
ASBoth	the activities are organised by the school and private bodies := 1 if yes
Ambitions	
Uni	planning to attend university :=1 if yes
Emigration	
EmigrPlan	planning emigration :=1 if yes
Friends	have family or friends abroad :=1 if yes
Ambitions	
Uni	planning to attend university :=1 if yes
Emigration	
EmigrPlan	planning emigration :=1 if yes
Friends	have family or friends abroad :=1 if yes
emigr	someone in the closest family emigrated :=1 if yes
emigrMum	mother emigrated :=1 if yes
emigrDad	father emigrated :=1 if yes
emigrSib	sibling emigrated :=1 if yes
emigrwhereM	destination of mother's emigration
emigrwhereD	destination of father's emigration
emigrwhereS	destination of sibling's emigration
Network	help of family already abroad in emigration :=1 if yes
Mother's emigration	
temigrm	emigration during term time: =1 if abroad at time t (t=6)
semigrm	emigration in summer: =1 if abroad during summer s (s=2010,2011)
pemigrm	permanent emigration: =1 if yes
Father's emigration	
temigrd	emigration during term time: =1 if abroad at time t (t=6)
semigrd	emigration in summer: =1 if abroad during summer s (s=2010,2011)
pemigrd	permanent emigration: =1 if yes
Sibling's emigration	
temigrs	emigration during term time: =1 if abroad at time t (t=6)
semigrs	emigration in summer: =1 if abroad during summer s (s=2010,2011)
pemigrs	permanent emigration: =1 if yes
Frequency of visits:	
	seemum frequency of seeing mother: =1 once a month or more often, =2 once every 6 months, =3 once a year, =4 more rarely than once a year seedad frequency of seeing a father: =1 once a month or more often, =2 once every 6 months, =3 once a year, =4 more rarely than once a year abroad visited a parent abroad := 1 if yes
Subjective perception:	
respon	more responsibilities due to migration : =1 if yes
school	impact of emigration on grades =1 if yes
schoolHow	what impact on grades : = 1 if negative
Performance:	
av	average grade of a respondent in period t (t=6)
behav	behavioural grade of a respondent in period t (t=6)
School attendance:	
attend	number of teaching hours missed not excused by parent or doctor in period t (t=6)
attendex	number of teaching hours missed excused by a parent or doctor in period t (t=6)
Control information:	
fullanswer	1 if pupil filled the questionnaired fully
School information:	
avhum	school's average result of the final humanities exam in 2012 (in %)
avmath	school's average result of the final maths and sciences exam in 2012 (in %)
avlan	school's average result of the final languages exam in 2012 (in %)

Table 10. Emigration situation in the sample

	Absolute value	Percent	Percent
total sample (n)	2822	100	
migrant families - total	809	28.67	100
Who emigrated:			
dad	459	16.27	56.74
mum	209	7.41	25.83
sibling	333	11.8	41.16
mother and father emigrated	92	3.26	11.37
sibling only emigrated	204	7.23	25.22

Table 11. Characteristics of children and households in the sample

	Overall sample (n=2822)					Migrant (n=809)					Non-migrant (n=1981)				
	mean	st.dev.	min	max	n	mean	st.dev.	min	max	n	mean	st.dev.	min	max	n
sex (1=female)	0.5178832	0.499693	0	1	2740	0.549045	0.497642	0	1	785	0.5065	0.499979	0	1	1923
Nationality															
Polish	0.8784075	0.326823	0	1	2789	0.834165	0.371972	0	1	802	0.897187	0.303728	0	1	1955
dual	0.1197562	0.324685	0	1	2789	0.165835	0.371972	0	1	802	0.100205	0.300285	0	1	1955
other	0.0060997	0.077864	0	1	2789	0.007491	0.086233	0	1	802	0.005627	0.074803	0	1	1955
Mum' nationality															
Polish	0.8887304	0.314474	0	1	2804	0.84807	0.358991	0	1	803	0.904061	0.29452	0	1	1949
dual	0.1019452	0.302584	0	1	2804	0.146985	0.354128	0	1	803	0.084659	0.278385	0	1	1949
other	0.0057637	0.075702	0	1	2804	0.005025	0.070717	0	1	803	0.006157	0.078228	0	1	1949
dad's nationality															
Polish	0.8494194	0.357649	0	1	2756	0.775665	0.417187	0	1	789	0.878616	0.326587	0	1	1936
dual	0.1480944	0.355203	0	1	2756	0.223067	0.416347	0	1	789	0.118346	0.323032	0	1	1936
other	0.0083515	0.091006	0	1	2756	0.01269	0.111946	0	1	789	0.006718	0.081693	0	1	1936
Sibling	1.651802	1.128608	0	4	2803	1.986267	1.224566	0	4	801	1.51624	1.056826	0	4	1970
Birth order	1.955101	1.118286	0	5	2784	2.316708	1.28381	0	5	802	1.806253	1.005095	0	5	1951
Mum works	0.7121102	0.452791	0	1	2758	0.674714	0.468531	0	1	787	0.725541	0.446261	0	1	1942
Mum's age	40.92403	5.558773	28	62	2613	42.09172	6.118109	29.5	62	755	40.79233	5.209159	28.5	61	1827
Mum's education															
primary	0.1038864	0.305121	0	1	2676	0.077734	0.267782	0	1	759	0.113408	0.317104	0	1	1887
vocational	0.3987294	0.48965	0	1	2676	0.453228	0.497862	0	1	759	0.377319	0.484737	0	1	1887
secondary	0.3785501	0.485039	0	1	2676	0.386034	0.486892	0	1	759	0.372549	0.483505	0	1	1887
tertiary	0.215994	0.411521	0	1	2676	0.13834	0.345294	0	1	759	0.248013	0.431878	0	1	1887
dad works	0.908371	0.288509	0	1	2652	0.891534	0.311002	0	1	756	0.915508	0.278137	0	1	1870
dad's age	43.53332	5.809848	28	69	2491	44.74723	6.480818	30.5	68	721	43.36869	5.411611	28.5	69	1744
dad's education															
primary	0.0988417	0.298458	0	1	2590	0.067843	0.251504	0	1	737	0.11105	0.314209	0	1	1828
vocational	0.5362934	0.498695	0	1	2590	0.605156	0.488872	0	1	737	0.510394	0.499915	0	1	1828
secondary	0.324575	0.468229	0	1	2590	0.31479	0.464485	0	1	737	0.325301	0.468509	0	1	1828
tertiary	0.1311094	0.337529	0	1	2590	0.062842	0.242705	0	1	737	0.158155	0.364903	0	1	1828
participates in after-school activities	0.5492505	0.497581	0	1	2802	0.524938	0.49943	0	1	802	0.560914	0.496297	0	1	1970
average grade	3.612791	0.850813	1	5.88	2822	3.46341	0.846526	1.31	5.8	809	3.676559	0.845729	1	5.88	1981
change in average grade						-0.04684	0.682943	-1.6	1.5	525	0.029882	0.37035	-2.67	2.62	1799
behavioural grade	4.488512	1.240362	0	6	2618	4.308406	1.319344	1	6	767	4.564607	1.197498	1	6	1820
missed hours	12.13121	30.80225	0	542	1689	15.89762	32.3462	0	361	510	10.36971	27.40785	0	518	1164
missed hours - excused	58.99046	54.1285	0	644	1671	64.552	58.17023	0	506	507	56.50874	51.58177	0	641	1149
average school math test score	48.347	7.09	34.35	82.45	2282	47.44918	4.998788	34.35	82.45	664	48.71	7.79	34.35	82.45	1606
unemployment rate in the county	13.25	4.09	5.1	22.5	2282	13.42407	4.050058	5.1	22.5	809	13.166	4.09	5.1	22.5	1981
average income in the county	2845.84	315.5204	2448.47	3798.54	2282	2844.384	321.0149	2448.47	3798.54	809	2846.685	313.0872	2448.47	3798.54	1981
full answer	0.5797513	0.493611	0	1	2822	0.490099	0.499954	0	1	809	0.622279	0.484838	0	1	1981

References

Acosta, P. (2011): "*School attendance, child labour, and remittances from international migration in El Salvador*," Journal of Development Studies, 47(6), 913–936.

Agan, A. (2011): "*Non-cognitive skills and crime*," IZA Conference Paper.

Antman, F. (2011a): "*The intergenerational effects of parental migration on schooling and work: what can we learn from children's time allocation?,"* Journal of Development Economics, 96(2), 200–208.

Antman, F. M. (2011b): "*Gender, Educational Attainment, and the Impact of Parental Emigration on Children Left Behind," Ph.D. thesis*, The University of Colorado at Boulder.

——— (2011c): "*International migration and gender discrimination among children left behind," Ph.D. thesis*, The University of Colorado at Boulder.

Chen, X., Q. Huang, S. Rozelle, Y. Shi, and L. Zhang (2009): "*Effect of Migra- tion on Children's Educational Performance in Rural China,"* Comparative Economic Studies, 51, 323–343.

Cortes, P. (2011): "*Feminisation of international migration and its effects on the chil- dren left behind. Evidence from the Philippines.,"* Boston University, School of Man- agement.

Cunha, F., and J. Heckman (2007): "*The Technology of Skill Formation,"* The Amer- ican Economic Review, 97(2), 31–47.

D'Amuri, F., G. Ottaviano, and G. Peri (2009): *"The Labor Market Impact of Immigration in Western Germany in 1990s.,"* CReAM Discussion Paper no. 10/09.

Dustmann, C., F. Fabbri, and I. Preston (2005): "T*he impact of immigration on the British Labour Market,"* The Economic Journal, 115, F324–F341.

Dustmann, C., and A. Glitz (2011): "*Migration and Education,"* Centre for Research and Economic Analysis of Migration, No 05/11.

Elsner, B. (2010): "*Does Emigration Benefit the Stayers? The EU Enlargement as a Natural Experiment. Evidence from Lithuania.,"* Ph.D. thesis, Trinity College Dublin.

——— (2011): "*Emigration and Wages: the EU enlargement experiment*," Ph.D. thesis, Trinity College Dublin.

Eurostat (2011): "*Sustainable development in the European Union: 2011 monitoring report of the EU sustainable development strategy,"* Discussion paper, Office for Official Publications of the European Union, Luxembourg.

Hanson, G. H., and C. Woodruff (2003): "*Emigration and educational attainment in Mexico*," Working Paper.

Jończy, R. (2003): *Migracje zarobkowe ludno´sci autochtonicznej z wojew´odztwa opol- skiego.* Studium ekonomicznych determinant i konsekwencji., no. 264. Uniwersytet Opolski, Studia i monografie, Opole.

——— (2007): "*Migracje zarobkowe z wojew´odztwa opolskiego. Przyczyny i charak- terystyka pracy za granica, oraz warunki powrotu*.," Discussion paper, Fundacja Rozwoju S´la,ska oraz Wspierania Inicjatyw Lokalnych and Regionalny O´srodek Europejskiego Funduszu Spolecznego and Akademia Ekonomiczna we Wroclawiu, Katedra Ekonomii i Gospodarowania S´rodowiskiem, Opole.

Kaczmarczyk, P., and J. Okólski (2008): "*Demographic and labour-market impacts of migration on Poland.,"* Oxford Review of Economic Policy, 24(3), 599–624.

McKenzie, D., and H. Rapoport (2011): "*Can migration reduce educational attain- ment? Evidence from Mexico*.," Journal of Population Economics, 24, 1331–1358.

Polska Agencja Prasowa (2012): "*Specjalne strefy demograficzne w wyludniaja,cych sie regionach,"* http://polskalokalna.pl/wiadomosci/opolskie/news/specjalne-strefy-demograficzne-w-wyludniajacych-sie,1777610.

Postlewaite, A., and D. Silverman (2006): "*Non-cognitive skills, social success and labor market outcomes*," Working Paper.

Pryymachenko, Y. (2011): "*The Effect of Emigration on Unemployment in Source Countries: Evidence from the Central and Eastern European EU Member States,"* Master's thesis, School of Economics and Management, Lund University.

Regionalny O´srodek Polityki Spolecznej w Opolu (2011): "*Zjawisko eurosieroctwa w województwie opolskim.,"* Raport z badan´ przeprowadzonych przez Region- alny O´srodek Polityki Spolecznej w Opolu.

Statistical Office in Opole (2011): "Opolskie voivodship: subregions, powiats and gminas," .

The Central Statistical Office of Poland (2007): *Improving the quality and availability of migration statistics.* Final report.Warsaw.

Tynelski, A. (2010): "*Sytuacja dziecka w rodzinie migrującej w Polsce*," Discussion paper, Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Grzegorz Omelan[1]

2.2. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ A EKSPLOATACJA ZŁÓŻ WĘGLOWODORÓW W OBSZARZE ARKTYKI

Introduction

Climate change within the Arctic has gone rapid recently, one can notice it on yearly basis, which has consequences upon the ecosystem and locals' way of life. One of these changes' effects is the quick melting of the ice covering the Arctic Ocean and the part of land inside of the Arctic Circle. These developments open new economic opportunities in the area – marking new sailing routes and sites of active deep-see fishery among others. More importantly from the point of view of this article, ice melting makes it possible to extract hydrocarbons which have been so far covered by the ice sheet. This leads to dangerous escalation of international tension – a new cold war among Arctic states has just begun. This time the aim of the war is to secure access to the vast reserves of oil and natural gas. The issue that interests us most within the scope of this article is the safety of the natural environment – extracting hydrocarbons in such extreme climate conditions brings several dangers. Thus if mankind wants to provide next generations with chances of fulfilling their needs without compromising any ability to do so by its present actions, we should design the extracting of the Arctic hydrocarbons flawlessly today.

Fully peaceful solution to the rivalry to access Arctic hydrocarbons will not be easy at all. As Grzegorz Kołodko points out, major disputes and conflicts have been taking place and will take place in the Middle East, oil-rich regions of Africa and South Asia[2]. Their inevitability is caused by the fact that confirmed reserves of oil and gas are diminishing. That's why, among others, the perspective of extracting Arctic hydrocarbons seems to be, from the economic point of view, so attractive.

A difficult task for the Arctic Council

Not long ago we used to think about areas located within the Arctic Circle as vast spaces of wonderful nature, snow-covered peaks, unlimited whiteness untouched by humans. Recently this picture has been altered. Almost every aspect of life of populations settled in the Arctic regions is submitted to developmental and market needs of consumers living on other parts of the world. This brings significant investment interfering with the region's natural immaculacy. Furthermore the Arctic suffers from dismantling of military installations remembering the Cold War, which has been carried out wrongly, and it bears consequence of greenhouse gas emissions, which bring about global warming and ice melting[3].

As Matthew Paterson suggests, in order to meet challenges that the world ecological crisis poses together with more and more aggressive fight to win access to energy resources, it is not enough to adapt already acting institutions to this situation, rather totally

---

[1] Uniwersytet Opolski, I rok studiów doktoranckich, nauki o polityce.

[2] G. Kołodko, *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, s.352

[3] A. Mikkelse, *Arctic Oil and Gas: Sustainability at Risk*, Routlege, Nowy Jork 2008, s. 1.

new ones must be set up[4]. In such circumstances in 1996 Arctic states[5] founded the Arctic Council, whose task was to take care for sustainable development of the area. In the Ottawa Declaration, which was the main document of the first meeting of the Council, the founding parties stated they would co-operate tightly to protect the region's environment, manage ecological programmes (for example Conservation of Arctic Flora and Fauna, Arctic Maritime Life Protection) and promote education and information concerning the area. The Council also stated it would work with the native peoples of the region, giving them right to represent their business on the Council's agenda[6].

Such, somewhat idealistic, situation lasted for only a decade. As early as 2006 the Council announced that in the coming years the environment protection programme must be still on, but it should be carried out together with the sustainable extraction of the natural resources, both renewable, and non-renewable[7]. In practice it meant that the Arctic states were expecting that within the next few decades the issue of extracting oil and gas hidden beneath the Arctic Ocean would become important economically and socially, at the same time ecologically challenging. The latter, due to its far-reaching effects, is the most important element of the current policies towards the Arctic. The Council faces a difficult task – on the one hand it should use its authority to try to talk oil exploitation and production companies out of investing in the region or try to influence the law-making process in the Arctic countries' legislatures, which could ban drilling within the Arctic Circle. On the other hand, the Council, realizing the inevitability of Arctic investments, must do everything to make sure they are planned carefully in order to protect one of the last areas on earth, which to great extent has resisted human influence.

The real cold war

In the first years after the Cold War ended Arctic states co-operated nicely to protect the Arctic environment and to provide sustainable ecological and social development of this part of the world. The European Union also noticed the importance of the issue and produced a few official documents where the duty to co-operate tightly in order to protect the environment and the native peoples of the Arctic was emphasized. Yet in the first decade of the 21st Century the situation altered due to climate change, which brought quick ice melting in the Arctic Ocean. Arctic states (not all of them, only those, which 'border' the Ocean (Denmark (Greenland), Norway, Russia, Canada and USA (Alaska)) decided to redefine their policies on that matter. One of the indications of shifting positions was the new rhetoric on the part of these states – they started to verbalize territorial claims towards the Arctic Ocean. There even were spectacular actions taken – Canadian and Danish military forces planted their countries' flags on a tiny, deserted island of Hans, situated between the bigger Canadian Ellesmere's Island and the north-west tip of Danish Greenland. The island is really small, but it is located on Kennedy's Channel, which is one of the crucial waterways in the region[8]. Two years later the Russians carried out an even more spectacular action – they planted their flag in the Arctic Ocean's bed exactly below

[4] M. Patterson, *Ekologizm*, [w:] S. Burchill, et al., *Teorie stosunków międzynarodowych*, KiW, Warszawa 2006, s. 359.

[5] Islandia, Dania, Norwegia, Szwecja, Finlandia, Rosja, Kanada, Stany Zjednoczone.

[6] *Declaration on the Establishment of the Arctic Council*, www.arctic-council.org, [2012.10.02].

[7] A. Mikkelse, *op. cit.*, s. 2.

[8] K. Kubiak, *Interesy i spory państw w Arktyce*, Wyd. Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2009, s. 47-49.

the North Pole[9]. The latter dismayed the authorities of the remaining Arctic states, because the Russians, utilising a geological scientific expertise, stated, that the bottom of the Ocean, measuring more than 1 million km^2 (more than 3 times the size of Poland) is theirs. A similar action was undertaken by Denmark a few years later – in 2011, Danish official document entitled 'The Arctic Strategy 2011-2020' announced Copenhagen would file an application to United Nations Commission on the Limits of the Continental Shelf in order to recognize its claim towards the Arctic Ocean's bottom below the North Pole[10]. All the above means there is a new cold war going on, which can be called that not only because of the lack of open military conflict, but also due to low temperatures within the war theatre. The desire to win as much oil and gas as possible may change this rivalry into a very dangerous struggle, which may endanger the well-being of the local environment and the region's peoples.

The Arctic is vanishing

Mankind has known that the Arctic ice is melting for a few decades. Yet in the last years the process has sped up so much that the ice sheet in 2012 is the thinnest ever. As early as 2010 a group of experts stated that between 2009-2010 the Arctic Ocean ice cover in summer has been the third thinnest since satellite measurements began in 1979. The experts also discovered the record short time of snow cover since the start of this kind of research, that is 1966[11]. Later research brought even more worrying results – professor Peter Wedhams, one of the most renowned specialists examining the Arctic, announced that the area of the Arctic Ocean, which freezes and melts year by year, was getting smaller and smaller, and that in winter 2011/2012 it was the smallest since the start of measurements. It is worth to present some data here – in the summer of 2007 the area of ice cover around the North Pole was 4,17 mln km^2, in 2012 it is less than 3,5 mln km^2. According to Wedhams, in 2016 the whole Arctic Ocean will be ice-free in summer months. The professor sees advantages here – for instance more sea transport routes and easier access to oil and gas fields. There is also a great fear that the Arctic continental shelves, built primarily of permafrost being a relic of the last ice age, will surrender to warmer waters of the Arctic Ocean, which may lead to the release of huge amount of methane trapped beneath it, which is a greenhouse gas that may even worsen the climate crisis in the region[12]. The climate warming and ice melting may have catastrophic consequences for the area. What is more, if the tendency stands, and nothing indicates otherwise, the whole planet may be endangered. High temperatures, shrinking permafrost, ice and snow cover have great influence on populations and animals living in other parts of the world. All changes that occur in the global climate take place in the Arctic first[13].

Hydrocarbons extraction and ecological threats

The Arctic without ice is dangerous for mankind in the long run, but for some global warming presents itself with great opportunities. Sea transportation companies and fishermen are really happy about the developments. The former are pleased because so far

[9] *Russia Plants Flag on Arctic Floor*, www.cnn.com, [2012.10.02].
[10] T. Kelly, *Denmark Claims The Arctic Seabed, Goes After North Pole*, www.huffingtonpost.com, [2012.10.02].
[11] *Raport bije na alarm dla Arktyki*, www.nauka.money.pl, [2012.10.02].
[12] J. Vidal, *Arctic expert predicts final collapse of sea ice within four years*, www.guardian.co.uk, [2012.10.02].
[13] *Raport bije*…, [2012.10.02].

unreachable transport routes stand open and significantly shorten the sea route from Europe and Asia to North America, the latter will win access to bigger and richer areas for deep-sea fishery. Also, the shareholders of major oil and gas producing companies can hardly wait for what the future brings. It is estimated that the Arctic Ocean's bottom stores 30% of the world natural gas reserves and 13% of oil reserves. Majority of these reserves is located under the continental shelf, so, according to the maritime law, it belongs to states 'bordering' the Arctic Ocean – Iceland, Denmark, Norway, Russia, Canada and the USA. That means any company based there will be allowed to exploit fields that have been already discovered or will be discovered in the future[14].

Searching for and extracting hydrocarbons is always very dangerous and at every latitude poses danger to ecological balance of any given region. Lately the most striking example of such danger has been the Deepwater Horizon disaster in the Gulf of Mexico. Due to an explosion, fire and a leak from the oil platform 5 million barrels of oil and 9 million litres of chemical dispersants used by BP in an effort to dissipate the oil were released to the sea. The disaster brought about a full stoppage to the tourist business in the area, which constitutes a vital part of the economy of the US southern states. Many thousands of birds, hundreds of dolphins and other animals died because of this leak. Specialists say that detailed estimation of the ecological losses will take around 40 years[15]. From the point of view of this article a more important issue is the discussion on the way in which authorities, rescue workers, specialized fire brigades etc. acted after rescue effort went under way. Right after the explosion the Coast Guard was on site within a few hours, within a few days thousands of rescuers, tens of ships and boats and hundreds of kilometres of an oil boom were put into action. Even with such a great rescue effort it took months to tap the leak, and it will take years to remove all the damage to the environment. In case of a similar accident, even a less significant one, within the Arctic, due to remoteness any reaction will be far slower and of smaller scale. Low temperatures and less predictable weather will add to the difficulty of the whole rescue effort[16]. That is why many analyses have been created in recent years that show lack of preparation of Arctic states in case of major disasters on oil platforms. Experts state that in order to avoid action delays oil companies must create scenarios of catastrophic developments and decide a priori what action and decisions will be the most accurate in such circumstances. Moreover, sites of oil drilling should be carefully picked so the rescue effort is the least difficult possible. Experts also emphasize that risk assessment should be one of major elements of planning oil or gas extraction investment. Another report recommends updating plans for further academic research in the Arctic and increasing funding of the oil leaks tests[17].

Apart from the risk of an oil leak into the waters of the Arctic Ocean there are other dangers for oil platforms located in such a climatically unfriendly environment. As Greenpeace, the most known non-governmental environmental organization, points out, it will be a logistical nightmare to operate in such a remote areas. Oil platforms will be exposed to collisions with icebergs, companies will have to invest in ships whose task will

[14] T. Ulanowski, *Biała Arktyka znika!*, www.wyborcza.pl, [2012.10.02].

[15] M. Gaskill, *How Much Damage Did the Deepwater Horizon Spill Do to the Gulf of Mexico?*, www.scientificamerican.com, [2012.10.02].

[16] *Wildlife and Offshore Drilling. The 2012 Gulf of Mexico Disaster. Consequences for the Arctic*, www.defenders.org, [2012.10.02].

[17] *Western Arctic Oil Spill Response Gaps*, www.assets.wwf.ca, [2012.10.02]; *White Paper – U.S. Arctic Research Commission Recommends Steps to Expanded U.S. Funding for Arctic/Subarctic Oil Spill Research*, www.arctic.gov, [2012.10.02].

be to drag them away or crush them. Another factor is that the factual drilling or extracting in the Arctic might occur only in summer months. This means that if a certain oil platform starts drilling in order to construct an offshore oil well and it will not be tapped on time before winter, oil will leak from the sea bottom for months or even years, which will seriously pollute surrounding waters. In cold water oil dissipates harder, which means it will be far more difficult to collect it from, for example, beneath icebergs. This will keep toxic materials in water for longer period of time, which will have very serious implications for maritime life in the region[18].

Greenpeace criticizes major oil companies for lack of planning in case of significant accidents concerning an oil platform located in the Arctic Ocean. One of the companies says it will be able to collect 95% of any leaked oil. Yet if one compares 9% collected from the Exxon Valdez disaster, and 17% from the Deep Horizon leak, it seems totally unreal considering much worse climatic and logistic conditions of an Arctic oil platform. The organization cites a Coast Guard official, who admitted this formation at present has zero chance of responding to a major oil leak in the Arctic Ocean[19].

Conclusion

The Arctic is rich in hydrocarbons, and producing oil and gas from these fields might make mankind safer if one takes into consideration that energy sources in other areas of the world are beginning to diminish. In recent years global warming has shrunk the volume of the ice in summer months, which has uncovered so far hidden deposits of hydrocarbons. The Arctic states, particularly those who 'border' the Arctic Ocean have already taken steps to win jurisdiction over the biggest portion of the Ocean's bottom possible. Right before our eyes the geo-strategic dynamics of the region is changing, which might negatively influence its stability.

Extracting oil and gas hidden beneath the Arctic Ocean's bottom presents itself as a man's great adventure. The idea of containing such an unfriendly environment, being aware of possessing technology able to oppose low temperatures, finally envisioning producing oil and gas from Arctic deposits while other fields are shrinking must boost human morale. Yet with technological development mankind must not forget about humility towards nature. Too many Times technology, so – indirectly – mankind itself, failed, so people cannot disdain the process of extracting and transporting hydrocarbons. It is enough to recall the Exxon Valdez disaster, which happened In 1989, but whose aftershocks are felt until today by the people living on the south coast of Alaska, not to mention the destruction of ecological balance in the region.

Exploiting Arctic hydrocarbons poses a serious environmental danger. In such a harsh climate even a small oil leak will bring far-reaching consequences. It is likely that oil companies are not prepared to respond to a major disaster. Environmental organizations have also demonstrated, that main economical actors are trying to influence Arctic states' governments to lower ecological standards for the region. From here we are just a step away from concluding that petroleum syndicates want to extract Arctic oil and gas while sacrificing matters of environmental protection.

The definition of sustainable development states that it occurs when the needs of the present generation are satisfied without jeopardizing the next generations' standard of

[18] *The dangers of Arctic oil*, www.greenpeace.org, [2012.10.02].

[19] *Ibidem*; więcej o działalności pozarządowych organizacji ekologicznych zob.: *Organizacje w stosunkach międzynarodowych*, red. T. Łoś-Nowak, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 394-401.

living[20]. This goes with the topic of this article beautifully. If we wish our descendants to keep their chances to be surrounded by the least damaged environment possible, we should do anything not to allow any environmental damage occur within the Arctic, which is meteorologically and ecologically a significant area. Otherwise, effects of such a disaster will be felt through many generations to come.

References

Giddens, A., *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*, KiW, Warszawa 1999.

Kołodko, G., *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.

Kubiak, K., *Interesy i spory państw w Arktyce*, Wyd. Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2009.

Łoś-Nowak, T., red., *Organizacje w stosunkach międzynarodowych*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.

Mikkelse, A., *Arctic Oil and Gas: Sustainability at Risk*, Routlege, Nowy Jork 2008.

Patterson, M., *Ekologizm*, [w:] Burchill, S., et al., *Teorie stosunków międzynarodowych*, KiW, Warszawa 2006

Ploszka, A., *Zrównoważony rozwój a prawa człowieka*, [w:] *Zrównoważony rozwój. Debiut naukowy 2010*, Jamczura, T., Kretek, H. red., Wyd. PWSZ w Raciborzu, Racibórz 2011.

On-line references

Gaskill, M., *How Much Damage Did the Deepwater Horizon Spill Do to the Gulf of Mexico?*, www.scientificamerican.com, [2012.10.02].

Kelly, T., *Denmark Claims The Arctic Seabed, Goes After North Pole*, www.huffingtonpost.com, [2012.10.02].

Ulanowski, T., *Biała Arktyka znika!*, www.wyborcza.pl, [2012.10.02].

Vidal, J., *Arctic expert predicts final collapse of sea ice within four years*, www.guardian.co.uk, [2012.10.02].

Declaration on the Establishment of the Arctic Council, www.arctic-council.org, [2012.10.02].

Raport bije na alarm dla Arktyki, www.nauka.money.pl, [2012.10.02].

Russia Plants Flag on Arctic Floor, www.cnn.com, [2012.10.02].

The dangers of Arctic oil, www.greenpeace.org, [2012.10.02].

Western Arctic Oil Spill Response Gaps, www.assets.wwf.ca, [2012.10.02];

White Paper – U.S. Arctic Research Commission Recommends Steps to Expanded U.S. Funding for Arctic/Subarctic Oil Spill Research, www.arctic.gov, [2012.10.02].

Wildlife and Offshore Drilling. The 2012 Gulf of Mexico Disaster. Consequences for the Arctic, www.defenders.org, [2012.10.02].

[20] A. Ploszka, *Zrównoważony rozwój a prawa człowieka*, [w:] *Zrównoważony rozwój. Debiut naukowy 2010*, red. T. Jemczura, H. Kretek, Wyd. PWSZ w Raciborzu, Racibórz 2011, s. 17; zob. także A. Giddens, *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*, KiW, Warszawa 1999, s.52.

Viktoriya Merenkova

2.3. BASIC APPROACHES TO THE DEFINITION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ECONOMY

Introduction

The introduction of the concept of "sustainable development" in the world of science is associated with the name of the Prime Minister of Norway Gro Harlem Brundtland, who formed it in the report "Our Common Future"[1] in 1987, remarking that at the present the primary challenge was to ensure sustainability. At the present stage of development the world economy is approaching a new stage, focusing on knowledge, key elements of which are people and information, possession of which will be a decisive competitive advantage.

Despite the issues of overcoming the crisis in the economy of Ukraine, the transition to the knowledge economy is the logical course of its development.

In the current conditions of the global community, the characteristics of which are globalization strengthening, there is a need to respect the principles of sustainable development. This is the wealth of human civilization and every nation and therefore development must expand their capabilities so that they can freely choose the lifestyle that best meets their desire to enhance its quality[2].

The theory of sustainable development has become an alternative paradigm of economic growth that ignores environmental hazard, leaving social issues behind. Therefore, Ukraine faces new challenges, the solution of which determines the future development for the next decade, with relevance to the issues of strategies, resources and mechanisms of further social modernization, especially in view of the processes that are gaining momentum in the world, including globalization and informatization society.

As of today there is no consensus on the definition of sustainable development of the economy, because the main aim is to summarize the main approaches to this problem.

Such national scholars as Amosha A. I., Shevchuk V. Y., Tregobchuk V. M., Baranovskyi V. A., Lipskyi P. Y., Shubravska Y., Bieliaieva S. S., Matseiko Y., Bilorus O. and others made profound research of sustainable development in Ukraine. Matseiko Y. and Bilorus O. define sustainable development as integrated and balanced economic, social, environmental, and institutional innovation and technological components in order to maximize human well-being today without complication of opportunities for future generations to meet their own needs[3]. Shevchuk V. Y. defines sustainable development for Ukraine, as a process of harmonization of productive forces and meeting the necessary needs of all members of society while maintaining the integrity and phased playback

---

[1] Глобалистика : [Энциклопедия] / гл. ред.-сост. : И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М. : Радуга, Центр науч. и приклад. программ «Диалог», 2003. – С.13-28.

[2] Андрущенко В. Організоване суспільство / В. Андрущенко // Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006. [електронний ресурс] Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/books/2006/06vaos/

[3] Мацейко Ю. Імперативи сталого розвитку в епоху глобалізації / Ю. Мацейко, О. Білорус // Економічний часопис – XXI. – 2002. – №3. [електронний ресурс] Режим доступу : http://soskin.info/ea/2002/3/20020390.html

environment, a balance between the potential nature and requirements of all generations[4]. The relationship between social, economic and environmental components of sustainable development is revealed as follows: economic development must be accompanied by adequate social changes and promote the improvement of environmental quality, at the same time scientist emphasizes that prominent place belongs to economy, because it creates the preconditions for sustainable functioning of other subsystems[5].

Scientists Matseiko Y., Bilrous O.[6] reveal the essence of the three fundamental dimensions of sustainable development: the economic dimension means that the welfare of society and its members must be maximized by optimal and efficient use of natural and intellectual resources, and the social dimension is the relationship between man and nature and it involves increasing its wealth, better access to basic social services in health, education etc., the development of civil society and different cultures, respect for human rights, national specificity, etc.; environmental dimension focuses on maintaining physical and biological resource base and ecosystem.

Objects and methods

Reconstruction of architecture of light industry of Ukraine on the basis of sustainable development models is the process of harmonizing its economic, social and environmental components that will bring light industry of Ukraine through crisis and improve its competitiveness. However, at present no complete methodological approaches solving the problems of adapting the structure of light industry to the demands of society, based on knowledge are available.

Attempts to overcome the crisis in social, economic and environmental sectors at different levels of socio-ecological-economic systems (global, national, regional and local) are being made repeatedly. One of the reasons is that implementation of the concept of sustainable development provides a comprehensive systematic approach to socio-ecological-economic problems, and it provides a deep understanding of a fundamental change in society, irreversible damage of the environment and radical changes in the economic mechanism[7]. Therefore, the methodological approaches to architecture of light industry in Ukraine in order to investigate the current socio-economic processes and implementation of new approaches to forecasting changes in systems such as light industry are justified.

The concept of sustainable ecological and socio-economic development of the system combines three main components of sustainable development: economic, environmental and social. The economic approach is the best use of limited resources and the nature, energy technology to create comprehensive income stream that would provide or at least save (not decrease) total capital (physical, natural or human), generating this revenue. In terms of environmental sustainability it means to ensure the integrity of the biological and physical natural systems, their viability, that determines the global stability

[4] Шевчук В. Я. Про концепцію переходу України до сталого розвитку / В. Я. Шевчук // Проблеми сталого розвитку України. – К.: «БТМ», 2001. –С. 42-55.

[5] Шубравская Е. Устойчивое економическое развитие: понятие и направление исследований / Е. Шубравская // Економіка України. – 2006. –№7. – С. 36-41.

[6] Мацейко Ю. Імперативи сталого розвитку в епоху глобалізації / Ю. Мацейко, О. Білорус // Економічний часопис – XXI. – 2002. – №3. [електронний ресурс] Режим доступу : http://soskin.info/ea/2002/3/20020390.html

[7] Рыбаков В. «Розовая Европа» в час глобализации / В. Рыбаков // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 77–83.

of the entire biosphere. The social component is focused on human development, and it lies in the necessity to preserve the stability of the social and cultural systems, to reduce the number of conflicts in society, so there should be no object, and subject development.

If we talk about research environmental aspect of sustainable development, it should be noted that environmental problems are formed at the national level and their subsequent development trends on a global scale and is the result of misalignment of economic, demographic and natural resource components of economic development. So the prospects for economic development in the context of sustainable development are associated with the solution of global problems of conserving resources for future generations[8].

There are two approaches to defining processes. The first emphasizes the difference of the new state of society and the second positively identifies the new system based on the selection of the most inherent traits.

Followers of the first approach study the actual post-industrial society and the concept of postmodernism. Some researchers are improving their development, referring to the post-industrial capitalism, socialism, ecological and conventional postindustrializm. Joint statement remains demotion material production, reviews methods of interaction with the environment, as well as a substantial modification of the social structure.

Proponents of the second approach define a new state of civilization by examining its individual characteristics, this approach focuses on phenomena that do not directly define society as a social unit.

One of the most developed philosophical concepts of information society belongs to the famous Japanese scientist E. Masude. In the context of sustainable development the three areas (Figure 1), that replace the free competition of industrial society are defined[9].

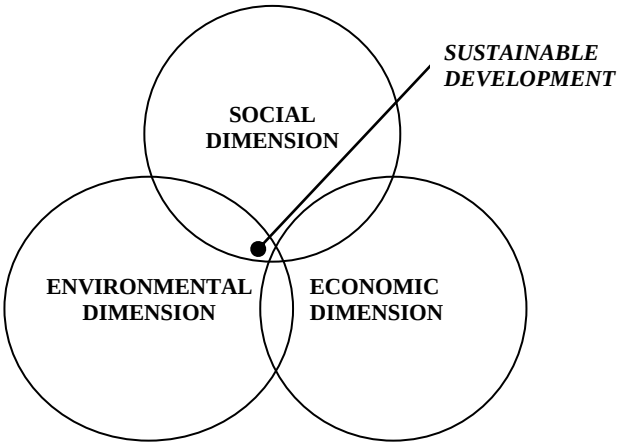

Fig. 1. The concept of sustainable development

In view of this we see that the environmental and socio-economic development are interconnected and interdependent region.

Therefore, sustainable development is associated with harmonic achieving of the following objectives:

[8] Купінець Л. Інструменти екологічної безпеки у міжнародній торгівлі / Л. Купінець, С. Харічков // Економіка України. – 2006. – №7. – С. 66-73.

[9] Масуда Е. Информационное общество как постиндустриальное общество / Е. Масуда ; пер. с англ. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2003. – 448 с.

- High quality environment and a healthy economy for all people of the world;
- Meeting the needs of people and maintaining sustainable development over the long term[10].

Results and discussion

Analysis of scientific papers on sustainable development and globalization made it possible to detect that globalization offers great opportunities of sustainable development and at the same time puts it at risk (Table 1).

Table 1. Effects of globalization on the achievement of sustainable development goals

Aspect	Goals of sustainable development	Opportunities offered by globalization sustainable development	Threats emanating from globalization of sustainable development
1	2	3	4
Economical	creation of total income flow through optimal and efficient use of natural and intellectual resources	- access to the world's technological, scientific and cultural achievements - increase in investment flows and capital flows in the world - fast integration and expansion of markets - Internationalization of higher education	- unlimited global competition, which is not able to provide the same level of welfare to all participants - the uneven distribution of financial flows in the world and diverting capital from production and creating jobs for speculative purposes - development of global labor market, which creates conditions for the outflow of skilled personnel to other countries as a result of their own limited prospects for sustained economic growth - increasing wealth of most developed countries and enlarging their distance from the developing countries - the exploitation of poor countries by strict application of the globalism and discriminatory trade policies of the developed countries - the struggle for the redistribution of labor and natural resources in their favor to maintain the living conditions prevailing in these countries.

10

Environment-oriented	support for global stability of the biosphere by preserving natural resources and ecosystems	- mutual assistance in preventing or eliminating the effects of disasters and environmental disasters - to address global environmental problems by joint efforts of different countries - a qualitative restructuring of the world market by a shift in demand for products that have high environmental characteristics	- transfer of "dirty" production to the developing countries - the exploitation of natural resources in the developing countries - depletion of natural resources due to inefficient use and subsequent fight for them - exceeding the allowable load on the biosphere and the threat of losing its stability
Social	ensuring social welfare and human development	- increasing level of information provision in all spheres of human life and erasing inequality of access to knowledge by different classes, groups and population - to promote understanding between different cultural and social communities on the level of human values through education, that becomes a tool of globalization spreading global values, norms and behaviors	- growth of corruption and crime and, as a consequence, degradation and self-destruction of a personality - reducing employment and increasing inequality in income distribution - increase in the amount of poor and needy population of 'periphery' - reduction of accessibility to quality education and healthcare - integration of national cultures in the global community - spread of endemic, communicable and chronic diseases

Source: systematized by the author on the basis of sources [11, 12, 13, 14, 15, 16]

[11] Симония Н. Глобализация и неравномерность мирового развития / Н. Симония // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 35-44.

[12] Хумарова Н. Екологоорієнтоване управління розвитком економіки: особливості державного фінансування / Н. Хумарова // Економіст. – 2010. – № 12. – С. 68-71.

[13] Тарасенко І. О. Екологізація виробництва як стратегічний пріоритет розвитку легкої промисловості України / І. О. Тарасенко // Хмельницький: Вісник ХНУ. – № 1, Т. 2. – 2006. – С. 183-187.

[14] Андрущенко В. Організоване суспільство / В. Андрущенко // Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006. Режим доступу : [Андрущенко] http://www.nbuv.gov.ua/books/2006/06vaos/

[15] Масуда Е. Информационное общество как постиндустриальное общество / Е. Масуда ; пер. с англ. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2003. – 448 с.

Globalization has become a powerful trend of our time, that greatly increased influence on all global processes and, in particular, the movement towards sustainable development, crucial for understanding the nature of the relationship between globalization and sustainable development for the provision of policy-making in the field of complex nature strategic focus and efficiency.

The implementation of sustainable development goals is primarily associated with active environmentally oriented structural policy in the sphere of material production, which is the creation of a highly national economy that meets the requirements of the market economy and environmental safety[17].

Another important aspect of sustainable development in the context of the modern world trends of globalization is human development. Human development is interpreted in relation to the growth of human capabilities, ability to achieve certain goals. Important category of human development concept is the concept of choice, which implies the existence of opportunities for the free goals choice of every person and maximizing incentives from the state.

Based on the research the following areas of structural and functional changes in industries are defined:

- Forming effective in economic and environmental terms interdisciplinary structure of production, which must conform with international standards and the needs of the national economy and its regions;
- Increase in social orientation of the industry by enlarging of its share structure of light industry and food industry;
- Gradual reduction of raw production and increase in production of the complete process cycle that promote deep processing and high quality of the final product;
- Innovation and investment providing environmentally safe events;
- Expansion of liability for inefficient use of resources, the use of renewable energy sources;
- The implementation of technical and technological re-equipment of production through the introduction of innovative energy-and resource-saving and low-waste technologies, waste environmentally oriented processes;
- Minimizing the use or total removal of hazardous materials;
- Reduction of all types of emissions and discharges, solving problems of disposal and use of waste.

Thus, the transition to sustainable development implies a radical structural and functional restructuring of social production on an innovative basis towards acomprehensive eco-oriented development of all sectors of the economy.

Conclusion

Move of the position of Ukraine's economy towards sustainable development requires accelerated conceptual restructuring of education and training of human resources, development and implementation of national strategies for sustainable development, implementation of the economic mechanism of ecological domestic economy. Using the

[16] Левашов В. К. Глобализация и социальная безопасность / В. К. Левашов // Социологические исследования. – 2002. – № 3. – С. 19-28.

[17] Шевчук В. Я. Про концепцію переходу України до сталого розвитку / В. Я. Шевчук // Проблеми сталого розвитку України. – К.: «БТМ», 2001. –С. 42-55.

model of ecosocial market economy as a modern "development strategy" that aims at improving the quality of human life comprehensively, in our view, serves as a reliable basis for European integration and EU membership for Ukraine in the next stage of its expansion.

Thus, the main goal of the state at the present is to provide dynamic social and economic development while maintaining environmental quality and sustainable use of natural resources. Meeting the needs of current and future generations requires an economic system to be highly focused on ensuring environmental sustainability, increasing innovation activity, promoting the development of human capital, which will have social orientation.

References

Андрущенко В. Організоване суспільство / В. Андрущенко // Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006. – [електронний ресурс] Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/books/2006/06vaos/

Глобалистика : [Энциклопедия] / гл. ред.-сост. : И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. –М. : Радуга, Центр науч. и приклад. программ «Диалог», 2003. – С.13-28.

Купінець Л. Інструменти екологічної безпеки у міжнародній торгівлі / Л. Купінець, С. Харічков // Економіка України. – 2006. – №7. – С. 66-73.

Левашов В. К. Глобализация и социальная безопасность / В. К. Левашов // Социологические исследования. – 2002. – № 3. – С. 19-28.

Ліпський П. Екологізація економіки – необхідна умова переходу України до сталого розвитку // Вісник технологічного університету Поділля. – 2002. –№ 5. – Ч.2. – Т. 3. – С. 128-130.

Масуда Е. Информационное общество как постиндустриальное общество / Е. Масуда ; пер. с англ. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2003. – 448 с.

Мацейко Ю. Імперативи сталого розвитку в епоху глобалізації / Ю. Мацейко, О. Білорус // Економічний часопис – XXI. – 2002. – №3. [електронний ресурс] Режим доступу : http://soskin.info/ea/2002/3/20020390.html

Перратон Дж. Глобальные трансформации. Политика, экономика и культура / Дж. Перратон, Э. Макгрю, Д. Гольдблатт, Д. Хелд; пер. с англ. – М.: Праксис, 2004. – 576 с.

Рыбаков В. «Розовая Европа» в час глобализации / В. Рыбаков // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 77-83.

Симония Н. Глобализация и неравномерность мирового развития / Н. Симония // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 35-44.

Синякевич І. Екологізація розвитку: об’єктивна необхідність, методи, пріоритети / І. Синякевич // Економіка України. – 2004. –№1. С. 57-63.

Тарасенко І. О. Екологізація виробництва як стратегічний пріоритет розвитку легкої промисловості України / І. О. Тарасенко // Хмельницький: Вісник ХНУ. – № 1, Т. 2. – 2006. – С. 183-187.

Федоренко О. І. Екоменеджмент – важлива компонента сталого та екологобезпечного розвитку в Україні / О. І. Федоренко // Екологічний вісник. – 2004. –№1-2. – С.26-28.

Хумарова Н. Екологоорієнтоване управління розвитком економіки: особливості державного фінансування / Н. Хумарова // Економіст. – 2010. – № 12. – С. 68-71.

Шевчук В. Я. Про концепцію переходу України до сталого розвитку / В. Я. Шевчук // Проблеми сталого розвитку України. – К.: «БТМ», 2001. –С. 42-55.

Шубравская Е. Устойчивое економическое развитие: понятие и направление исследований / Е. Шубравская // Економіка України. – 2006. –№7. – С. 36-41.

Tania Komar,
Anastasia Ishyk,
Marina Dekhtiar

2.4. USING 'POINT OF CONTACT' AS A TOOL FOR ASSURING SUCCESS IN THE MARKET PLACE

Introduction

The current situation of Ukraine development gives hope for the successful prospect of enterprises in both domestic and foreign markets.

The goal of this paper is to investigate some contemporary approaches to assuring the success of enterprises using the concept of 'point of contact' in order to obtain and maintain success in the market of goods and services.

What is the POC management?

A situation in which a company has relations with customers (potential or existing) is called the point of contact (POC). POC management is a very convenient and important business tool especially for nonmaterial (service) enterprises. In order to use the tool effectively, it is necessary to understand some principles of POC management and the consequences of these principles (See Fig. 1).

Using the above-mentioned principles and taking into account the consequences may change business for the better during a short period of time. Skeptics consider POC to be just another prism through which company relations with customers can be seen. However, it is a good prism promoting recurrent analysis of rules and reevaluation of a service marketing strategy; considering company's employees and/or partners' points of view as well as customers' complaints; contributing to the creation of perfect relations between a service company and its customers.

There are a lot of examples of how service and non-service companies do not succeed in the market, because POC does not allow them to communicate necessary information to consumers. A company, in its turn, cannot get the proper knowledge of its customers. We can say that POC is a prism through which an organization is looking at their customers trying to understand them. POC is the relationship between a company and a customer; therefore, 'one-way communication' definition is not complete.

The boundaries between the world of consumers and the world of companies are constantly changing. It is virtually impossible to understand all the changes and possible responses to them without analyzing the POC.

The following tools for the analysis are "map of points", "group analysis", "experience value", "algorithm for points", which can be applied either separately or in combination.

Principles of effectiveness

Each object always has more than one point of contact

Consequences

Any object has its own unique point of contact.
The points of contact can be positive, neutral or negative.
The points of contact have varying degrees of importance.
The points of contact can be short-term and long-term. Important points of contact must have uniqueness.

Tips

Create original and unique points of contact.
Remove negative and neutral points of contact.
Focus on the most important points of contact.
Consider long-term points of contact and extend their "life."
Create "uniqueness" and use it.

Points of contact may form chains.

Consequences

In a chain of contacts there are initial, intermediate and final points.
A negative point of contact leads to rupture of the chain.

Tips

"Collect" the perfect chain of events and experiences for the customers.
Capture, eliminate and replace negative links in a chain.

Points of contact are to be managed

Consequences

A point of contact can be considered both from the position of a customer and the position of a company.
Different customers and representatives of various target audiences perceive the same point of contact differently.
Some points of contact do not depend on the company.
To control points and chains of contacts effectively a driver is needed - a person or a team.

Tips

Consider the point of contact from different angles.
Determine key customers and what they expect from a company. One point of contact can not satisfy everyone, but it is possible to set the desired point of contact for groups of customers.
Capture independent points of contact and minimize their potential damage.
Assign a responsible person for the point of contact.

Fig. 1. Principles of effectiveness, their consequences and suggestions for service organizations

Analysis of the POC

The first possible step in analyzing the POC is mapping, which demonstrates how the company interacts with its customers, where it can get information about its products, etc. Consequently, this map can be used in selecting the optimal ways for products or services promotion.

So, it is essential to list all the points of contact available at an enterprise; to be more precise, to list all the POC within and outside a company's control. A favourable condition for considering different views and POC is the involvement of staff from several departments or even other cities and countries if a company has subsidiaries. The list can be expanded by television, radio, newspapers and magazines, outdoor advertising, direct mail, email, phone number of a company, office reception, exhibitions, website, corporate blog, social networks, etc.

The next step is the visualization of the information received. The easiest way to do it is to place all the POC in a circle; this type of map is also called 'a wheel of POC'. To become useful a map can be divided into three sectors: "presale", "sale" and "after sale" (fig.2). In this way it will be convenient to look at POC as a non-isolated element and as a part of an overall process. More complicated option way of mapping is to present it as a chain of POC that will lead a customer from the first acquaintance with a company to a purchase of its products or services.

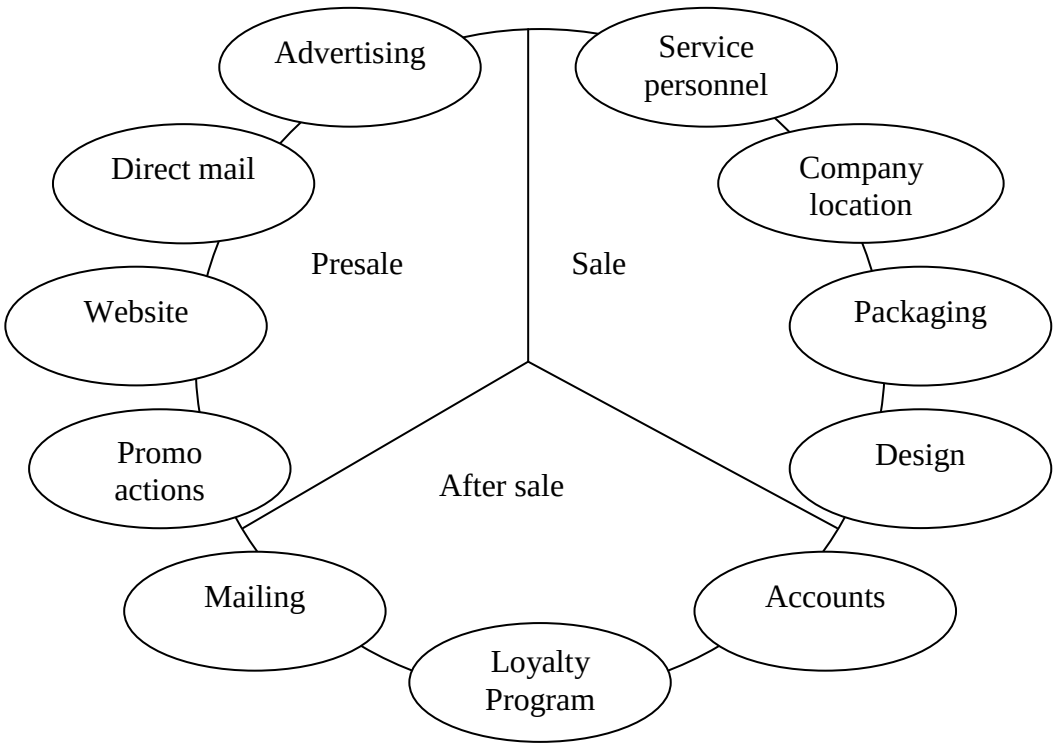

Fig. 2. Circle-map of points of contact

There may be several variants of the latter map depending on the channel by which a customer was attracted.

Another type of a POC graphic presentation is a flowchart with individual elements connected by arrows (fig. 3). Unfortunately, not all POC may be considered in a POC graphic presentation. The character of arrows, single or bi-directional ones, depends on the

way of information transmission. Besides, it is convenient to highlight the points of contact that are beyond a company's control and are necessary to be used to promote a company's messages. Once the map is made, it can be used to optimize relationships with customers. For this purpose a team of employees able to generate valuable ideas should be created and asked to look at the map and discuss the following questions: What processes support each point? What employees are involved in these processes? Who is 'in charge of' each point and process related to the point? Who (what) does a customer come into contact with, in order to get to a particular point? What should be the ideal result of such a contact? What tools are used during the interaction with the customer at every point of contact, represented on the map?

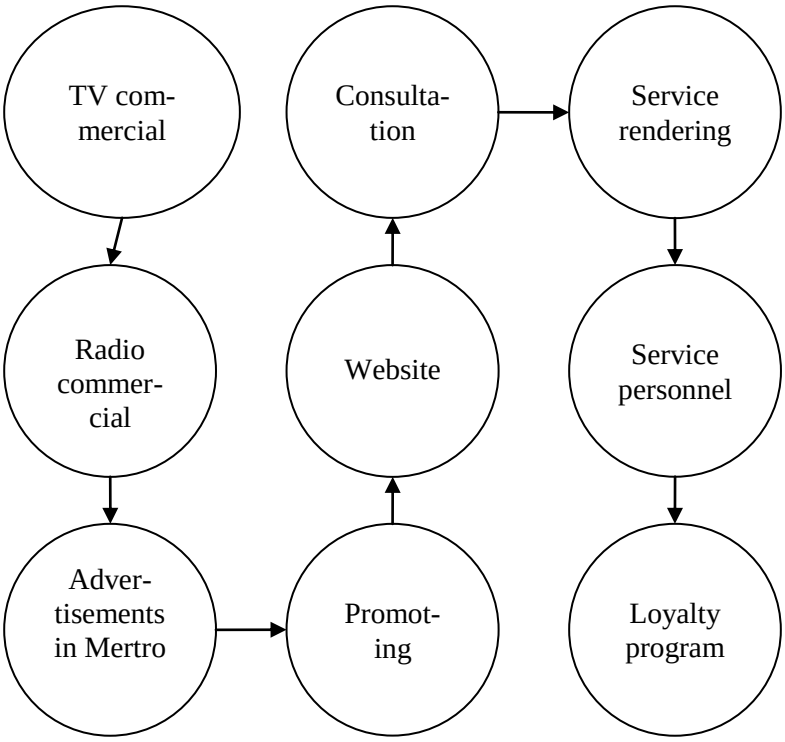

Fig. 3. Chain-map of points of contact

What information is received from consumers in all points? Are there any parameters that will help to determine the effectiveness of each POC? What are the problems of each POC? What is the nature of these problems? What is a company doing wrong? How could it be fixed? What POC are considered to be the most effective? How else could they be improved?

Such analysis may show that some POC are outdated and do not perform their functions, they do not meet the needs of potential or existing customers. Using this method, it is important to identify problem areas. For this purpose it is rather expedient to invite both employees who have direct contact with customers and those who are able to put themselves in the shoes of a consumer to participate in the efficient analysis.

Another tool is the approach to the audit of POC based on their classification. All existing POC in organizations can be divided in two groups:

1. Unilateral. Some companies automatically include all the points in this category, treating them as one-way street: the customer can only receive information about the company or provide it. In fact, very few POC perform only one function.

2. Bilateral. Many POC allow companies to engage in dialogue with a customer easily and quickly. The easiest and most obvious example is social networks, where visitors can ask questions, and a company just answers it. Typically, bilateral POC require more efforts from a company and more active responses to a customer's requests. But at the same time these POC have great potential for establishing long-term relationships and providing a company with more information for special adjustment of its strategy and tactics. Every bilateral POC is a good opportunity to increase loyalty to a company and its products or services.

A third category could also exist – POC that drives a customer to an action. It is quite controversial to distinguish the category as an individual group; however, it may help a company to realize what means a company has at its disposal to attract a customer (tabl. 1).

Table 1. Points of contact classification

Unilateral	Bilateral	Prompting to action
Television	- Social Networking	- Video
- Newspapers and magazines	- Company site	- Coupons for discounts
- Brochures	- Exhibitions	- Subscription
- Direct Mail	- Hotline	- Discount Card
- Articles about the Company	- Corporate Blog	
- Answering machine	- Forums	
- Press Release		

Source: systematized by the author on the basis of sources [1, 2]

Having determined which group each company's POC belongs to, it is necessary to answer the following questions: What information do the customers receive through a unilateral POC? What other information should be transferred? What POC could be moved from one category to another, and how? What should be done to encourage consumers to action?

Another assessment tool of POC is to analyze the experience that customers receive from communicating with a company. In this case, the analysis will look like a process that consists of five steps:

1. Determining a customer. First it is important to determine who the best customers are. Analysis of various segments of target audience and discussion of survey outcome will result in detailed description of the 'ideal customer' and his behaviour before, during and after the purchase.

2. Collection of information. Analyze the experience that customers get when they deal with a company at different POC.

[1] Джон Шоул. Первоклассный сервис как конкурентное преимущество. – Издательство: Альпина Паблишер, 2012 г. – 344 с. ISBN 978-5-9614-1782-1, 0-9636268-4-1

[2] Карл Сьюэлл и Пол Браун. Клиенты на всю жизнь. – Издательство: Манн, Иванов и Фербер, 2012 г. – 240 с. ISBN 978-5-91657-181-3? 978-5-91657-453-1

At this stage it is necessary to conduct interviews with consumers and to structure the data.

It is also important to talk to three groups of customers. The first group is a company's former customers. They help a company to understand which POC affect the customers' opinion about the company negatively. If these customers went over to competitors, the data received from them are even more valuable, because they can specify exactly which POC in another company attracted them and why. The second group is potential or future customers. These people can help a company to realize which POC work effectively or inefficiently before and during the sale. They can compare a company with competitors and indicate what your current advantages are.

The third group of customers consists of a company's current customers who are able to provide a company with the information about its right actions for customers to remain loyal to it. They are also able to assess the effectiveness of the company's POC after sale.

The tools mentioned above result in the map of POC and realization of the most effective ones according to customers.

3. "Moment of the Truth". Now it is necessary to understand which POC bring the best value to the company. If it is possible to estimate the effect quantitatively, it will be necessary to collect this information. On this basis and due to the experience of people surveyed the ranking list of POC is to be made.

4. Design of experience. This is the stage of a brainstorming session on "How do we make the customer's experience exceptional?" Any bold ideas to optimize the POC are pertinent to the stage. A plan of actions is to be developed after discussion and evaluation of proposals.

5. Monitoring of experience. It is essential to assess each POC according to previously developed plan to determine whether a company is succeeding in changing the customers' experience towards its expectations. It is also important to establish a special form for the company's progress records.

If a company wants also to create its own algorithm of POC analysis it may use the following template:

1. *Compile a complete list of all the POC*. Involve employees of different units/departments in the process and, if possible, some people from outside the company.

2. *Classify POC* depending on the stage of the purchase cycle. Make a map that includes all POC in the most convenient way.

3. *Indicate the role of each POC* - either on the map or add such information to a document drawn up on the first stage.

4. *Identify those who are responsible for each POC*. For example, preparation of printed materials and submitting information for a corporate website can be a task of marketing; billing is a task for the accounting department, etc. Record this information on a map or edit the list of POC.

5. *Rate the degree of importance*. Each POC has a definite impact on the customer, but one negative POC may cause a certain customer to forget about the company, while for another customer it causes only a slight irritation.

It is essential to define the level of importance for each POC from 1 (minimal impact) to 10 (maximum impact on the customer) after consulting with staff and learning more about customers.

6. *Find out the customers opinion* about POC effectiveness and right impression on customers. The results can be formed in a rating (from 1 to 10).

7. *Analyze POC work propriety*. The best way to do it is visual – in a chart dividing POC into four quadrants. It will be easier to detect weaknesses in the chain of customers' experience.

8. *Make a plan for improvement*. Begin with for the most important and inefficient POC (upper left quadrant). Assign responsibility and determine the date of the interim and final control.

Conclusion

Thus, taking into account all the methods mentioned above, we can conclude that the introduction of POC is prerequisite for assuring a company's success in the marketplace of goods and services which will result in its sustainable development in any economic environment.

References

Джон Шоул. Первоклассный сервис как конкурентное преимущество. – Издательство: Альпина Паблишер, 2012 г. – 344 с. ISBN 978-5-9614-1782-1, 0-9636268-4-1

Карл Сьюэлл и Пол Браун. Клиенты на всю жизнь. – Издательство: Манн, Иванов и Фербер, 2012 г. – 240 с. ISBN 978-5-91657-181-3? 978-5-91657-453-1

Olga Panasiuk

2.5. PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF UKRAINIAN COMMODITY MARKET INFRASTRUCTURE SUBJECTS

Introduction

During the reconstruction of the state-planned economy into the economy of an open type at every stage of reformation there appeared an infrastructure with a certain set of elements that had to satisfy market needs of that time and place. Forming an infrastructure in independent Ukraine not always took place in positive conditions, in particular, in the middle of the 90ies, when the existent infrastructure dissatisfied market participants. It became one of the reasons of the crisis of all commodity market in our country. The majority of Ukrainian researchers state that one of the principal reasons of the crisis at that time was the lack of development of market infrastructure. The issue of the essence, role and place of the commodity market infrastructure in the system of national economy has always been debatable in economic science. But the fact that discussions on this problems do not cease proves its topicality and necessity in the future, deeper research.

Analysis of the latest scientific investigations and publications the different aspects of infrastructure of commodity market have been examined the papers by Prokopenko O. V., Sabluk P. T., Shmyha O. O., Kurylenko I. H., Degtyarenko O. O., Belenkyi P. Y., Levkivska L. M. Ukrainian scientists have made a great contribution to determining the essence and development of commodity market and its infrastructure. However the issues of functioning of subjects of commodity market infrastructure and determining their features need further research.

The aim of the article is determining the role of commodity market infrastructure in a market economy, research and specification of certain features of commodity market.

The outline of the basic material

The effective functioning of the market economy is stipulated by clear cooperation of all its constituents: production, distribution, turnover and consumption. The coordination and combination of interests of market relations subjects take place not only under conditions of sharp rise in production and consumption, complication of their structure but also simultaneous reduction of natural resources and considerable increase in competition on global scale. The value of the well developed market infrastructure is rising under these circumstances.

The term “infrastructure” originates from the linguistic meaning of the Latin words “infra” – below and “structure” – structure. It was borrowed from military lexicon and during the Second World War the term “infrastructure” was used to denote a group of houses, buildings and communications necessary for organization of the supply system of the armed forces, in particular, for commodities and message delivery. And only in the 50ies the term started to be used in economic literature.

Sabluk P., Shmyha O., Levkivska L. define a market infrastructure as a system of attendant enterprises and establishments providing the turnover of goods in industry.

Such scientists, as Shpichak O., Moroz S., Prokopenco O. consider that a market infrastructure is the system of enterprises that provide the inter-economic ties in industry.

In Degtyarenko's opinion an infrastructure of commodity market is a complex of activity types in the sphere of turnover of corresponding groups of enterprises, organizations, establishments[1]. Their task comprises the rationalization of commodity movement, market adjustment of commodity-money turnover. It creates pre-conditions and conditions for the acceleration of means circulation in an economy, improving the market process of realization of the newly created cost. Due to the existence of infrastructure the business relations of commodity market subjects are conducted on the strictly purposeful basis.

The issues of essence, role and place of commodity market infrastructure in the system of national economy have always been debatable. Some authors stated and substantiated the idea, that infrastructure is primary, and production secondary. Others – vice versa, asserted that an infrastructure of commodity market was only the constituent of public production that does not play an independent part.

Thus, the commodity market infrastructure should be understood as a number of enterprises, organizations and establishments of different organizational and judicial forms creating organizational and economic conditions for accelerating the movement of goods and finances, increasing investment opportunities as well as ensuring maintenance and regulation of continuous and effective functioning and development of a market economy.

They are functionally assigned to continue the production process in the sphere of circulation and the labour spent in the process increases the cost of the total product though it doesn't change the material form of a commodity. Therefore the activities of most subjects of the commodity market infrastructure are considered to be productive and the product of these activities is services.

The commodity market infrastructure of Ukraine is presented by the aggregate of organizations which have different assignment and provide effective co-operation of producers and consumers. Coordination of cooperation of commodity market subjects is carried out by means of commodity mechanism, its formation elements are the offer of goods, consumer demand and cost of commodity[2]. The offer of goods is the mass of commodities intended for realization. The basic sources or the offer of goods are goods production in the country, commodity supplies and imported purchase. Consumer demand creates the conditions for increasing the employment, because the bulk of labour force is concentrated at enterprises and their economic activity is stimulated by the demand of population. The basis of consumer demand is made up by the personal consumption. The cost of commodity is a monetary expression of its cost. Together the elements provide the action of the market and its functions.

To ensure uninterrupted operation of a market mechanism a highly organized network of special services and organizations is necessary that would provide a clear distribution and use of the three basic factors of market – means of production, monetary resources and human resources. Such organizations present the elements of market

[1] Дегтяренко О. О. Інфраструктура товарного ринку / О. О. Дегтяренко. – Київ, 2006. – С. 34.

[2] Бєлявцев М. І. Інфраструктура товарного ринку : навч. посіб. / Бєлявцев М. І., М. В. Шестопалова. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 416.

infrastructure which is highly diversified. There are such basic elements of infrastructure of modern commodity market of Ukraine[3]:

1. Trade enterprises and organizations. They are the object of realization of economic interests of commodity market subjects. The modern system of trade determines demand and supply, prices for goods and services, structural changes in the spheres of production and turnover, fundamentally new approaches for establishing commercial-economic relations. The enterprises of wholesale, retail business, the wholesale and small-scale wholesale shops, the wholesale and retail markets, trade houses, enterprises of commission trade, fairs, auctions and commodity exchanges belong to trade enterprises and organizations.

2. Commercial-intermediary organizations. They play an active part in forming and realization of commodity movement. There are such basic directions of commercial-intermediary activities: planning the volumes of purchase and its organization, the search and choice of the best partner from a number of producers and consumers of commodity products, determining optimal selling and purchase prices, organizing commodity movement and realizing trade operations, granting a wide range of services to consumers.

3. Organizations of providing services. They influence rationalization of commodity movement, improvement of material and technical, engineering-technological basis of commodity market, resource saving, solving the problems of management, planning and organization of commercial and economic activity of commodity market subjects. The infrastructure of commodity market of Ukraine comprises such organizations providing furnishing services: rental organizations, leasing organizations, engineering firms and consultative firms (consulting firms), they are functioning quite actively.

4. Information organizations. They facilitate the commodity market development, as its subjects cannot successfully compete in modern conditions, if they do not have appropriate information at their disposal. The absence of the information provision complicates the orientation of enterprises and organizations at the commodity market, negatively influences the choice of business partners, necessary commodities, methods of commodity movement. Among organizations that provide the subjects of commodity market of Ukraine with objective operative information for the successful implementation of commercial-economic activity, it is possible to distinguish marketing and information-commercial centers, exhibitions and advertising organizations.

5. Financial organizations facilitate the functioning of commodity market, and its subjects have corresponding financial opportunities at their disposal. Organizations engaged in financial maintenance of commodity market are: banking system, financial institutions, clearing establishments, are specialized, stock and currency exchanges, insurance agencies.

6. Supervisory organizations facilitate the rational functioning of the commodity market in all its links. In fact the absence of the proper control of the commodity market functioning results in financial, legal, tax and other violations, inefficient commodity movement, presence of off-grade, ecologically dangerous commodities, unfair competition. Implementation of functions of adjusting and control of commodity market of Ukraine is carried out by such organizations: customs services, auditing firms, treasury, organs of tax administration, and organs of trade inspection.

---

[3] Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (методологія і механізми) // НАН України. Інститут регіональних досліджень. Ред. кол.: науковий редактор д.е.н., проф. Беленький П. Ю. – Львів, 2004. – С.308.

7. Legal organizations determine functioning of commodity market of Ukraine, as well as successful realization of commercial-economic activity by a definite subject. Development of commodity-money relations means equality of their participants, freedom of choice, property inviolability, possibility of unimpeded realization of civil laws and their protection, government control of economic relations. Legal providing is carried out by the following organizations: legal firms, notarial offices, advocacy, and judicial system.

8. Recruiting agencies play a considerable part in the process of creating and realization of skilled personnel policy at the commodity market. Commodity market of Ukraine is in close touch with labour-market, as the promotion of commodity products from producers to the consumers requires labour of appropriate workers. Preparation and realization of tasks concerning providing subjects of commodity market with personnel is carried out by a number of organizations: agencies of employment, personnel agencies of enterprises and organizations, educational establishments of professional training, retraining and refresher courses.

9. Transportation system is an important link in the process of forming commercial and economic relations at commodity market and organization of commodity movement. The peculiarity of transportation as a sphere of economy consists in the fact that it does not produce commodities, but only participates in its creation, providing raw materials, materials, equipment and delivering commodity products to the consumer. Transportation charges are included in the cost price of commodities. A transport system of commodity market allows to solve the tasks of transport maintenance of commodity market of Ukraine, to develop all types of transport in complex and continuously improve them, determine and specify the sphere of the most effective use of each of type of transport.

10. Communication network facilitates the rationalization of commercially-economic relations between the subjects of commodity market, improving the commodity assortment, forming the necessary volumes of commodity mass at the market of Ukraine, and pricing, advertising activity. The branch of communication does not create information, but keeps it safe and transports it from the source to a definite recipient. At the commodity market of Ukraine there are the following types of communication – postal, electric, radio, television and space.

11. Ware-housing and packaging (tare) branch serves as an important link, providing commodity movement, the place of distribution, sorting, acquisition, storage and expedition of inventory values. Ware-housing as an element of commodity market infrastructure comprises ware houses, equipment for mounting materials and items, lifting-transport machines and mechanisms and containers (fare)

12. The fuel and energy complex facilitates successful activities of all commodity market subjects. The fuel and energy complex of Ukraine carries out a double task: firstly, it completely provides work of all elements of commodity market infrastructure, and secondly, its constituents are a commodity both for internal and for external market. The structure of fuel and energy complex comprises such sub-complexes as: petroleum; gas; coal; electro energy.

Commodity market development in Ukraine is taking place in difficult conditions[4]. It is characterized by:

– relatively low level of market relations culture;

[4] Шмига О. О. Формування ефективної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції / О. О. Шмига // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2005. – №18. – С.185-188.

– insufficient legislative-legal and normative provision;

– unstable and imperfect system of financial and credit relations;

– propensity of contractors towards neglect of mutual responsibilities;

– constant non-payments;

– influence of criminal structures, etc.

In the present situation the state administration must save such tasks, as creation of corresponding terms for unimpeded development of market relations, protection of Ukrainian economic interests in the internal and external markets.

Practice of market economy shows that a commodity market has the following advantages as compared with other economic systems:

- combining the interests of sellers and consumers in a natural way, without any pressure on any of the parties;
- making producers interested in satisfaction of needs expressed through demand;
- preventing monopolization in production and commodity circulation;
- eliminating commodity deficit in economy;
- solving the problems of economy more effective (standard of living, quality of products, efficiency of production, rational pattern of consumption).

The modern commodity market is a category of commodity production, that is not limited to the scope of national economy, but in the search of its own production distribution it goes beyond national limits[5]. It is characterized by optimization of the use of important factors of production, creating competition principles in its development. On the whole the commodity market is a regulative basis of commodity competitiveness, reaching international standards. In view of these features, it can be interpreted as one of the major systems of market economy that provides the contacts of sellers and buyers. A great number of contracts here and agreements to sell and buy different commodities, productive and consumer services are made here.

At the internal market the conventional marketing strategy of European, American and Asian multinational corporations resists the activities of Ukrainian enterprises. It has resulted in disappearing of many assortment groups of commodities of home production from the market, their expulsion by the imported commodities their promotion toward a consumer is intensively financed by foreign capital. There is a process of actual monopolization of separate internal market segments, especially of consumer goods the market, by foreign producers.

The technical and technological level of enterprises of infrastructure goes down because of reduction of investments and local sourcing, excessive increase of cost of productive-technological, trade and other equipment. The technological policy of most subjects of economic activity is mainly creating attractive external appearance of an enterprise. Capital investments are directed mostly to objects with small capital capacity or to a retail network of expensive imported commodities.

It resulted in the considerable decline of the role of infrastructure subjects as organizers of goods circulation, violation of connections between producers and buyers. The warehousing objects of many wholesale-intermediary structures are used not according to their assignment, they are leased or stand empty.

[5] Denton K. M. Infrastructure of commodity market (article in newspaper). – 2006.

All this shows that the contemporary state of commodity market infrastructure does not meet the requirements of creating effective competitive home economy. Largely it is explained by the absence of social pre-conditions of enterprise activity in the field of production and circulation. An important factor of available productive realization potential consists in bringing to conformity the institutional and individual behavior of leaders of subjects of economic activity and fundamentally higher level of company management. It envisages the creation of the effective marketing system, absolute mastering of strategic thinking and management methods, intended for the prospect, for permanent updating of products, services and technologies.

On the whole the effective system of marketing at the level of separate subjects of commodity market infrastructure begins with defining the marketing concept.

According to the marketing concept that achievement of the aims of commodity market infrastructure subject depends on the knowledge of needs and demands of target markets and more effective, in comparison to competitors, satisfaction of consumer[6]. Consumer needs are most important; all types of marketing activity are aimed at satisfying them. Created due to this the long-terms relationships with a consumer make it possible to succeed in competition and to make a profit.

Conclusion

The commodity market, as no other, functions most successfully in conditions of open economic system, which stipulates free movement of commodities and capitals both inside and outside the state. Besides, it presents the sphere, where government control is most effective. It is through commodity market that the state accumulates and withdraws money and material resources for solving national tasks.

The commodity market infrastructure creates conditions for a more rapid circulation of commodity resources in an economy, improving the market process of products of labour, optimization of commercial connections, improvement of material and technical basis of circulation. Due to the activity of subjects of infrastructure of commodity market the producers have an opportunity to form effective channels of distribution, in order to present the commodity at their market.

Modern conception of marketing of commodity market infrastructure subjects envisages carrying out a number of tasks:

- marketing research and collection of necessary information (marketing research is conducted with the aim of determining the target market and positioning on it. Special attention is given to the research of competitors at the commodity market);
- planning a range of goods and services, forming of prices for on them (it is most important for the subjects of infrastructure – to form a range of goods, to fully satisfy the needs of consumers and to offer a complex of services to facilitate strengthening the relationships with customers);
- promotion of commodity (with the aim of expansion of a circle of clients, increase of volumes of sales and making stable profits the subjects of infrastructure must make outstanding efforts for solving problems in trade advertising, sales, personal sales and direct marketing, public relations promotion);

[6] Шевченко А. М. Інтенсифікація інфраструктури біржового товарного ринку України / А. М. Шевченко // Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр. – ЧДТУ, 2009. – Випуск 21. – С.246-251.

- place of location of infrastructure subjects and organization of goods movement (with regard to the features of a subjects activity product, their placement is directly related to the location of consumers. The marketing conception suggests, that the subjects of infrastructure purposefully work with target consumers for coordinating the services, they provide, and as well as search the possible ways of the cost cutting for the realization of their activity).

References

Бєлявцев М. І., Шестопалова М. В. *Інфраструктура товарного ринку : навч. посіб.* / М. І. Бєлявцев, М. В. Шестопалова. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – С.416.

Дегтяренко О. О. *Інфраструктура товарного ринку* / О. О. Дегтяренко. – Київ, 2006. – С.34.

Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (методологія і механізми) // НАН України. Інститут регіональних досліджень. Ред. кол.: науковий редактор д.е.н., проф. Беленький П. Ю. – Львів, 2004. – С.308.

Шевченко А. М. *Інтенсифікація інфраструктури біржового товарного ринку України* / А. М. Шевченко // Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр. – ЧДТУ. – 2009. – Випуск 21. – С.246-251.

Шмига О. О. *Формування ефективної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції* / О. О. Шмига // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2005. – №18. – С.185-188.

Denton K.M. *Infrastructure of commodity market* (article in newspaper). – 2006.

ROZDZIAŁ III

СТАЛИЙ РОЗВИТОК – ПРОБЛЕМА ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНА

3.1. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Тетяна Кондратенко

3.1.1. НАУКОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Вступ

Аналіз наукових джерел та наші переконання, які сформувалися завдяки вивченню соціально-економічних умов існування сучасної цивілізації, дозволяють дійти висновку, що концепція сталого розвитку постає одним із суттєвих орієнтирів розвитку людства.

На наш погляд, стратегія розвитку науки й освіти України в контексті україно-польських відносин у цій сфері потребує розгляду й аналізу.

Це знаходить широке висвітлення у літературі. На думку О. В. Шубравської, сталий економічний розвиток визначається його здатністю забезпечити власне зростання в умовах дотримання оптимальних пропорцій свого внутрішнього розвитку і збалансованості з розвитком економічної, екологічної та соціальної систем[1].

А. Брячіхін пов'язує сталий розвиток з відновленням на сільських територіях оптимальних соціальних, економічних і політичнх умов, для чого "необхідно щоб територіальні органи влади повніше й ефективніше виявляли місцеві можливості, реалізовували потреби, інтереси та очікування жителів, захищали їх від негативних дій"[2]. В. Лексін і А. Шевцов вважають, що "найважливіша ознака сталого розвитку сільських територій полягає в тривалому збереженні умов для відтворювання потенціалу цих територій у режимі збалансованості та соціальної орієнтації"[3].

Р. Абдулатіпов розуміє сталий розвиток сільських територій як "такий стан, коли населення має нагоду реально покращувати своє життєзабезпечення, відчувати гарантії стабільності, мати впевненість у своєму майбутньому і майбутньому своїх дітей"[4]. Р. І. Шніпер вважає, що "основними характеристиками сталого розвитку сільської території є надійність її економічної підсистеми, тобто адаптивність та еластичність відтворювання до різного роду змін"[5]. В. М. Баутін і В. В. Козлов розуміють під сталим розвитком зміни життя й діяльності людей на основі збалансованого вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу

---

[1] Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України / О. В. Шубравська. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2002. – 204 с.

[2] Брячихин А. М. Россия – город – власть / А. М. Брячихин. – М. : СП АОЗТ "Контакт РЛ", 1995. – 280 с.

[3] Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов. – Изд. стереотип. – М. : Эдиториал УРРС, 2003. – 368 с.

[4] Абдулатипов Р. Г. Россия на пороге XXI века. Состояние и перспективы федеративного устройства / Р. Г. Абдулатипов. – М. : Слав. диалог, 1996. – 253 с.

[5] Шубравська О. В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень / О. В. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 36-42.

сільських територій з метою задоволення потреб нинішнього й майбутніх поколінь людей[6].

У Віснику НАН України (№ 2 за 2007 р.) викладені головні особливості ***концепції сталого розвитку України***. Зазначається, що для забезпечення економічного, соціального, науково-технічного та культурного розвитку України, зокрема у регіональному розрізі, фахівцями НАН України в ініціативному порядку розроблено проект Концепції переходу України до сталого розвитку. В її основу покладено ідеї і принципи, ухвалені Конференцією ООН з навколишнього середовища і сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), дев'ятнадцятою спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН («Ріо+5», 1997 р.) та Всесвітнім самітом зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі («Ріо+10», 2002 р.). Проект Концепції розроблявся на виконання розпорядження Президії НАН України від 2 червня 2006 року № 355 «Про підготовку проекту Концепції переходу України до сталого розвитку». Поклавши в основу подальшого розвитку країни добробут і безпеку людини, її прагнення жити і творити в гармонії з природою, взявши до уваги основні ідеї і принципи, задекларовані на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Україна започатковує процес змін, що за характером та обсягом експлуатації ресурсів, інвестиційною політикою, спрямуванням науки, освіти й науково-технічного прогресу, захищеністю життєдіяльності нації відповідатимуть сьогоднішнім і майбутнім потребам, створять сприятливі умови для розвитку нації та збереження властивостей природних компонентів і природно-ресурсного потенціалу країни, тобто започатковує перехід на шлях сталого розвитку. Сталий розвиток визначено ООН як основний напрям розвитку людської цивілізації на XXI століття, альтернативи йому немає, бо інший шлях призведе до всесвітньої екологічної катастрофи. При цьому загальнолюдські цінності (демократія, права людини, рівність, справедливість, добробут та ін.) залишаються незмінними.

Як свідчить аналіз наукових джерел, перехід до сталого розвитку на глобальному рівні можливий лише за умов збереження необхідної якості навколишнього середовища, ліквідації й недопущення міжнаціональних, конфесійних, збройних, інших міжрегіональних конфліктів, тероризму на будь-якій основі, ліквідації бідності, рівноправності жінок і зацікавленого виконання на національному, регіональному та місцевому рівнях усіх основних вимог цього розвитку.

Розкриття проблеми

Концепція переходу України до сталого розвитку визначає цілісну систему поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного та екологічного розвитку України, правові основи, принципи, завдання та організаційні заходи переходу країни до сталого розвитку і є базовою для розробки відповідної стратегії державних, регіональних та інших програм, проектів соціально-економічного розвитку на найближчу і віддалену перспективу.

Сталий розвиток – такий розвиток суспільства, коли задоволення потреб у природних ресурсах теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу

[6] Баутин В. М. Устойчивое развитие сельских территорий : сущность, термины и понятия [Електронний ресурс] / В. М. Баутин, В. В. Козлов // Агрожурнал Московского государственного агроинженерного университета. – 2006. – № 4. – Режим доступу : http://agromagazine.msau.ru/index.php/-4/46-2008-03-20-13-00-1/106lr.html

можливості майбутніх поколінь задовольняти в них свої потреби, коли будуть узгоджені екологічні, економічні та соціальні складові розвитку, коли техногенне навантаження не буде перевищувати можливостей навколишнього природного середовища до самовідновлення, а суспільство усвідомить перевагу екологічних пріоритетів над іншими.

Необхідність переходу України до сталого розвитку зумовлена різними міжнародними та внутрішніми передумовами і чинниками.

Соціально-демографічні та суспільні чинники. До основних належать:

- низька тривалість життя, перевищення смертності над народжуваністю, зростання кількості інфекційних захворювань (передусім СНІДу й туберкульозу);
- занепад села, безробіття, масштабна трудова міграція працездатного населення за кордон та ін.;
- низький рівень доходів, якості життя та захищеності життєдіяльності більшості населення;
- недосконала нормативно-законодавча база забезпечення екологічних прав громади, незадовільний стан законодавства щодо забезпечення охорони навколишнього середовища та переходу до сталого розвитку, низький рівень екологічної культури більшості населення та недостатня екологічна свідомість осіб, які приймають управлінські рішення в екологічній сфері.

Економічні чинники. Серед основних:

- застарілість, надмірна енерго- і матеріалоємність, значна відходність виробничих технологій;
- недосконалість експортного потенціалу;
- нерозвинений внутрішній ринок;
- неконкурентоспроможність вітчизняної продукції;
- відсутність соціальної орієнтації у виробництві;
- високий рівень втрат ресурсів і недостатній рівень утилізації та рециклювання антропогенної вторинної сировини.

Особливістю України як держави, що розвивається, є наявність високоосвіченого людського потенціалу. Зважаючи на це, а також враховуючи географічне розташування території, клімат, якість ґрунтів, обсяги й різноманітність корисних копалин та інші природні чинники, слід відзначити, що Україна має достатньо сприятливі умови для втілення засад сталого розвитку.

Основні науково-організаційні принципи сталого розвитку:

- науковість – максимальне використання результатів наукових досліджень структурно-функціональної організації керованих геосоціосистем;
- гуманність – програма сталого розвитку будь-якої розмірності геосоціосистеми має спрямовуватися на забезпечення сприятливих умов життя людини – високої якості навколишнього середовища, ефективної економіки і здорової людини;
- відповідність міжнародним нормам – програма сталого розвитку як глобальна може бути результативною лише у випадку, коли місцеві, регіональні і національні програми відповідатимуть міжнародним нормам, вимогам і рекомендаціям, викладеним у матеріалах конференцій у Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі;

• узгодженість – програми сталого розвитку всіх територіальних геосоціосистем (від сільських до державних) повинні узгоджуватися між собою, спрямовуватися на виконання національної програми сталого розвитку, яка відповідає міждержавним і міжнародним програмам;

• регіональність – кожен фізико-географічний район (наприклад, Передкарпаття, Полісся, Поділля, Закарпаття, Придніпров'я тощо) має свої специфічні історичні, етнічні, ґрунтово-гідрологічні, кліматичні, біотичні, соціально-економічні, культурологічні та інші особливості, які необхідно враховувати під час складання місцевих, районних і обласних програм сталого розвитку. Регіональність є однією з найвизначніших вимог формування національної програми;

• цілісність – програма сталого розвитку складається виключно для цілісних, чітко відмежованих у просторі, внутрішньо організованих, самоврядних і саморегульованих геосоціосистем, компоненти яких перебувають у закономірних функціональних зв'язках, охоплені єдиним контуром управління, мають свою інтелектуальну пам'ять і чітко визначену мету управління;

• комплексність – досягти мети сталого розвитку можна лише за умови інтегрованого збалансованого поєднання в єдиній комплексній програмі продуманої екологічної, соціальної та економічної політики демократичних інститутів;

• структурність – виділити таку кількість провідних структурних блоків (наприклад, ліс, рілля, луки, девастовані землі; сільськогосподарські та промислові галузі виробництва, структура населення, управлінські, фінансово-економічні і правові структури тощо), структурно-функціональні показники яких будуть потрібними для обґрунтування оптимізаційних заходів, програми дій та управлінських рішень;

• системність – передбачає розкриття взаємозв'язків і взаємозалежностей між усіма прийнятими для аналізу провідними структурними блоками керованої геосоціосистеми;

• функціональність – структура і робота керованої геосоціосистеми має бути проаналізована до такої міри, щоби можна було передбачити результати функціонування окремих тісно взаємопов'язаних блоків і геосоціосистеми загалом та спрогнозувати ефективність регуляторних впливів (управлінських заходів);

• керованість – розумне керування геосоціосистемними процесами, забезпечення постійного прямого і, передусім, зворотного зв'язку між керованою системою та регулятором (керівним органом);

• етапність сталого розвитку – реалізація програми сталого розвитку є довготривалим, праце- й капіталоємним процесом, тому важливою умовою її результативності є обґрунтування вузлових етапів втілення в життя;

• реальність – програма сталого розвитку повинна враховувати реальний стан керованої геосоціосистеми, її природних, виробничих та інтелектуальних ресурсів, взаємозв'язки з іншими геосоціосистемами та показники соціально-економічного обміну між ними, можливості зовнішніх фінансових та інтелектуальних інвестицій, а також реально запроектовані показники геосоціосистем майбутнього.

Забезпечення сталого розвитку України ґрунтується на притаманних державі геополітичних, географічних, демографічних, соціально-економічних та екологічних особливостях, з урахуванням яких основними цілями сталого розвитку є:

• економічний розвиток – формування соціально й екологічно орієнтованої інвестиційно-інноваційної ринкової економіки, забезпечення можливостей, мотивів

і гарантій праці громадян, якості життя, раціонального споживання матеріальних ресурсів;

• охорона навколишнього природного середовища – створення громадянам умов для життя в якісному навколишньому природному середовищі з чистими повітрям, землею, водою, захист і відновлення біорізноманіття, реалізація екологічного імперативу розвитку виробництва;

• добробут – запровадження єдиних соціальних стандартів на основі науково обґрунтованих нормативів бюджетної забезпеченості одного жителя з урахуванням регіональних особливостей;

• соціальна справедливість –гарантування рівності громадян перед законом, забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного й соціального благополуччя;

• ефективне (стале) використання природних ресурсів – створення системи гарантій раціонального використання природних ресурсів на основі дотримання національних інтересів країни та їх збереження для майбутніх поколінь;

• стабілізація чисельності населення – припинення процесів депопуляції, формування державної політики з метою збільшення тривалості життя і стабілізації чисельності населення, надання всебічної підтримки молодим сім'ям, охорона материнства й дитинства;

• освіта – забезпечення гарантій доступності освіти для громадян, збереження інтелектуального потенціалу країни;

• міжнародне співробітництво – активна співпраця з усіма країнами й міжнародними організаціями з метою збереження природних екосистем, раціонального використання ресурсів, гарантування безпечного і сприятливого майбутнього[7, 8].

Суттєво, що на сучасному етапі переходу до сталого розвитку створюються рамкові умови, які забезпечують можливість спільного, внутрішньо збалансованого функціонування тріади – ***природа, населення, господарство.*** При цьому механізми розроблення та прийняття рішень повинні бути орієнтовані на відповідні пріоритети, враховувати наслідки реалізації цих рішень в економічній, соціальній, екологічній сферах і передбачати максимально повну оцінку витрат, вигод і ризиків.

Для управління процесом переходу до сталого розвитку та оцінки ефективності використовуваних засобів доцільно встановлювати цільові орієнтири й обмеження з забезпеченням процедури контролю за їх досягненням (дотриманням).

Цільові орієнтири сталого розвитку можуть бути визначені інтегральними показниками, що характеризують:

• якість соціального розвитку суспільства в межах певної території (якість життя населення);

• якість навколишнього природного середовища;

• еколого-економічну ефективність виробництва і споживання.

Показники сталого розвитку необхідні для встановлення ступеня відповідності їхніх значень до критеріїв сталого розвитку.

---

[7] *Rural Development in the European Union: Statistical and Economic Information* / Report 2006 – European Commission, August 2006. – 401 p.

[8] Sheth J., Gardner D., Garrett D. *Marketing Theory: Evolution and Evaluation.* John Wiley S. Sons, Inc., 1988. – P.138–144.

Структурно виділяються три основні рівні агрегування показників:

• перший – узагальнена інтегральна оцінка соціального розвитку території та якості навколишнього середовища;

• другий – агреговані соціальні й екологічні макропоказники;

• третій – інформативні соціометричні й екологічні показники як показники базового рівня.

Прийняті для оцінки й аналізу базові (узагальнені вихідні) показники відбивають:

• матеріальну складову добробуту, продуктивність трудових ресурсів як його джерела (показники життєвого рівня населення);

• забезпеченість соціального розвитку ресурсами – якість людських ресурсів, народжуваність населення, його здоров'я й зайнятість як оцінку запасу його розвитку на території (показники забезпеченості людськими ресурсами);

• захищеність життєдіяльності як оцінку її безпеки в трьох основних аспектах: політико-правовому, соціально-економічному і техно-природному (показники захищеності життєдіяльності населення);

• забезпеченість інтелектуальними ресурсами як потенціал наближення до еколого-соціальної сталості (показники забезпеченості інтелектуальними ресурсами).

Тому, на нашу думку, якість навколишнього природного середовища – це не лише показники якості неживої природи, а й здатність території як екосистеми до самовідновлення й самозахищеності з урахуванням природнокліматичних факторів і здатності біотичної складової підтримувати обмінні процеси в сталому стані. Тому традиційні компоненти навколишньої неживої природи (атмосфера, літосфера, гідросфера) повинні розглядатися з урахуванням змін, що відбулися у минулому для оцінки ступеня деградації системи, стану компонента, порівняно із середньопланетним або еталонним змістом параметрів, що контролюються, рівня техногенного навантаження або вилучення ресурсів, природної захищеності компонента й небезпеки подальшої деградації цієї системи. При цьому враховується не лише традиційний техногенний вплив (викиди, скиди, вилучення ресурсів тощо), а й природні несприятливі фактори (ендогенні та екзогенні процеси, ерозія ґрунтів тощо). Виходячи із обмеженості простору, в якому зосереджена основна маса (до 95%) всього живого, межами компонентів неживої природи, що вивчаються, є: для атмосфери – приземний шар, для гідросфери — перший від поверхні водоносний горизонт, для літосфери – ґрунтовий покрив та гірські породи до першого від поверхні водоносного горизонту.

Кількісна інтегральна оцінка індексу соціального розвитку й індексу якості навколишнього природного середовища одержує якісну інтерпретацію шляхом порівняння її величин із граничними значеннями інтервалів інтегральної оцінки розвитку території, які визначаються експертно та використовуються для побудови уніфікованої вимірювальної шкали показників. Ця шкала може бути використана для прийняття управлінських рішень з оптимізації розвитку території, у тому числі й сільської.

Висновок

Отже, сталий розвиток (який має економічну, соціальну і екологічну складові) – це такий розвиток, що забезпечує потреби нинішнього покоління, водночас не

позбавляючи майбутні можливості задовольняти власні життєво необхідні потреби9. При цьому саме екологічна складова системи сталого розвитку (за зрозумілих обставин) постає головним його аспектом10. За таких умов сталий розвиток може розглядатися як важлива складова всіх сфер життя суспільства[11], [12].

Бібліографія

Абдулатипов Р. Г. Россия на пороге XXI века. Состояние и перспективы федеративного устройства / Р. Г. Абдулатипов. – М. : Слав. диалог., 1996. – 253 с.

Брячихин А. М. Россия – город – власть / А. М. Брячихин. – М. : СП АОЗТ "Контакт РЛ", 1995. – 280 с.

Гришкін В. О. Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи / В. О. Гришкін. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – 498 с.

Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов. – Изд. стереотип. – М. : Эдиториал УРРС, 2003. – 368 с.

Мерзлов А. В. Концептуальные основы устойчивого развития сельской местности / А. В. Мерзлов // Вестник Российской академии сельскохозяйственных наук. – 2005. – № 3. – С. 11-13.

Устойчивое развитие сельских территорий – веление времени // Экономика сельского хозяйства России. – 2006. – № 9. – С. 17-20.

Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України / О. В. Шубравська. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2002. – 204 с.

Шубравська О. В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень / О. В. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 36-42.

Rural Development in the European Union: Statistical and Economic Information / Report 2006 – European Commission, August 2006. – 401 p.

Sheth J., Gardner D., Garrett D. Marketing Theory: Evolution and Evaluation. John Wiley S. Sons, Inc., 1988. – P.138–144.

Інтернет-джерела

Баутин В. М. Устойчивое развитие сельских территорий : сущность, термины и понятия [Електронний ресурс] / В. М. Баутин, В. В. Козлов // Агрожурнал Московского государственного агроинженерного университета. – 2006. – № 4. – Режим доступу : http://agromagazine.msau.ru/ index.php/-4/46-2008-03-20-13-00-1/106lr.html.

[9] Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України / О. В. Шубравська. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2002. – 204 с.

[10] Гришкін В. О. Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи / В. О. Гришкін. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – 498 с.

[11] Мерзлов А. В. Концептуальные основы устойчивого развития сельской местности / А. В. Мерзлов // Вестник Российской академии сельскохозяйственных наук. – 2005. – № 3. – С. 11-13.

[12] Устойчивое развитие сельских территорий – веление времени // Экономика сельского хозяйства России. – 2006. – № 9. – С. 17-20.

Богдан Северенчук, Аліна Северенчук

3.1.2. ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ І КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Вступ

В умовах розвитку сучасної цивілізації звернення до принципів розуміння особистості і характеру конструювання її пізнавальних та світоглядних позицій у сенсі її соціального розгортання, позицій, що окреслюють характер майбутнього розвитку як особи, так і людства, може відіграти важливу роль. Розвиток має базуватися на засадах усвідомленого ставлення людини до світу та до самої себе, яке є організуючою підставою, що забезпечує вільне волевиявлення людини, її включення у простір вираження соціальних позицій та державотворчий процес у статусі свідомої та активної особистості, спроможної вибудувати сферу своїх інтересів і потреб, які базуються на підставах демократичних цінностей та принципові збереження самої можливості існування соціальної системи і людства в майбутньому. Зміна „модусу організації свідомості“[1] повинна дати можливість трансформувати не тільки картину світу, а й гіпотетичні перспективи її існування, дозволити нам здійснити перехід від суто практичної взаємодії з навколишнім світом до раціонально-логічного способу його пізнання і пояснення, усвідомлення значущості спілкування як царини власне людського буття та розкриття самого змісту соціальної природи людини. Це означає подолання страху, що загрожує внутрішнім підставам існування людини. Слід подивитися по-новому та усвідомити принцип комунікації як той вихідний пункт, що визначає наше існування як конструювання особи (що ставить проблему побудови нового типу особистості загалом). Цей практично-теоретичний досвід справляє помітний вплив на сучасні політичні та правові погляди, розуміння феномену держави і норм організації її життя, визначає потребу концептуалізації пошуків нової гармонії між людиною та світом. Вирішення вказаних проблем є наразі важливим як на рівні соціальної практики, так і на рівні особистісного осмислення світу, а також у сфері соціальної теорії. Тому вважаємо обрану тему важливою і актуальною.

Розкриття проблеми

Ця тематика простежується у Аристотеля, Р. Авенаріуса, Є. Бузека, Г.-Ґ. Ґадамера, Р. Дарендорфа, Г. Йонаса, Ф. Капри, Ж.-Ф. Куртина, Б. Малиновського, Д. С. Мілля, В. А. Малахова, О. Є. Пєрова, Ф. Рено, П. Слотердайка та ін.

Метою нашої розвідки є з’ясування інтерпретації змісту розуміння особистості у просторі соціокультурного конструювання, з’ясування підстав формування нового способу ставлення до світу, пізнавального переосмислення змісту буття, усвідомлення діалогічної складової як базової основи порозуміння та розбудови соціуму на засадах гармонійного світоставлення, подоланні загроз існуванню світу,

[1] Чуйкова О. Свідомість як знання: феноменологічна і герменевтична інтерпретації онтологічної самості / О. Чуйкова // Філософія освіти. – 2005. – №2. – С.143-151.

конструюванні характеру стабільності подальшого розвитку та функціонування соціального і природного середовища. Передусім це важливо зясувати на рівні тих викликів та стратегій, що з ними стикається сучасна Україна.

Проблематика розвитку сучасної цивілізації викликає особливу увагу в контексті "сталого розвитку" та філософської антропології, що передбачає спроби аналізу поняття живого. Необхідно визначити смислове поле, у просторі якого реконструюється соціальна складова розбудови особистості, та де реалізує свої пізнавальні устремління і соціальні позиції людина. Держава, як основа самої людини, що дає підстави говорити про вироблення певного нового способу сталення людини до дійсності, соціальності як модусу існування, покликана подолати ті загрози, що постають перед людиною в сьогоденні та майбутньому, причому загрози як соціального характеру, так і філософсько-антропологічного.

Спираючись на загальноприйняті дефініції понять держави (як простору суб'єктивації та розгортання особистості), зазначимо, що це є універсальна політична форма організації конкретного суспільства із встановленим режимом влади і управління. Громадянського суспільства, в якому має бути оформлений принцип нашого світоставлення і його конструювання на засадах відповідальності за майбутнє. Стосовно визначення громадянського суспільства слід зазначити, що воно постає як система інститутів, які знаходяться за межами власне державних структур, забезпечуючи розвиток та самоконструювання внутрішньої структури населення (можливість регулювання світоглядних настанов і шляху подальшого розвитку людства на засадах свободи волі індивіда, регульованої принципом загального блага).

Відтак слід додати, що держава і громадянське суспільство взаємопов'язані на формальному та змістовому рівнях і дозволяють усвідомити в своїй єдності той простір, де і відбувається особистісне світоусвідомлення. Як зазначав Вільгельм фон Гумбольдт, саме так відбувається взаємовплив базових елементів самого змісту природи соціального, як "Духу мови" та "Духу народу"[2]. "Дух народу", за Вільгельмом фон Гумбольдтом, здійснює початковий вплив на особистість і постає простором реалізації зворотного впливу, вибудовуючи для нас цілісний простір культури як простір колективного світоставлення та усвідомлення. У мові особистість відкриває для себе безкрайній простір способу розуміння дійсності та саморозуміння, що і постає в образі "Духу" як сутнісного прояву людської природи.

Тому можна сказати, що громадянське суспільство скероване на вищу цілісність особистості та спільноти, яка єдино і може бути представлена у формі держави. Це дозволяє вести мову про той універсальний спосіб життя людини, що відкривається в мовних конструктах та соціальному конструюванні. Тобто, виникає можливість подолати рамки природної та пізнавальної обмеженості, усвідомити світ, універсальне ціле, що скеровує людину на переорієнтування світоставлення. Це, у свою чергу, може забезпечити людству можливості подальшого існування. "… Можна твердити, що відмінність між громадянським суспільством і державою дозволяє подолати антиномію античної чесноти й модерної торгівлі, перетворюючи цивільний і політичний стан на гарант та істину "права на суб'єктивну свободу", на якому ґрунтується модерний світ" – зауважують сучасні дослідники[3].

---

[2] Вильгельм фон Гумбольдт. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 456 с.

[3] Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. – К.: Дух і літера, 2009. – С. 321.

Соціальна структура суспільства як історично створена соціальна єдність індивідів передбачає низку таких чинників:

– спільна територія проживання;

– спільний мовний простір;

– культура, що виражає свій сутнісний взаємозв'язок з попереднім пунктом та вказує на різні способи розуміння і ставлення, перш за все пізнавального та пізнаваного (традиції, звичаї, обряди, ідеали, цінності, норми тощо).

Життєдіяльність усіх індивідів відбувається в єдиному суспільно-економічному, політичному, правовому та духовному просторі, якому характерна структурна незалежність і автономність.

Не менш важливою умовою усвідомлення та самоусвідомлення людської особистості є простір її соціального конструювання, пізнавальний зріз її існування, а саме її самоусвідомлення як суб'єкта пізнання (і передусім як суспільно-історичної істоти, а не тільки системи, що опрацьовує інформацію). Однією з важливих функцій такого суб'єкта є пізнання навколишнього світу й самого себе, основаного на прагненні усвідомленого перетворення та життя у природному світі, прагненні сутнісного розкриття змісту дійсного буття. Пізнання відтак постає як такий спосіб функціонування змісту свідомості, внаслідок якого виникають нові знання і раціонально-інтуїтивні переживання статусу вкоріненості у простір буття та творіння Божого. Насамкінець це надає можливість подолати логоцентризм та сцієнтизм у пізнанні. Маються на увазі, у першу чергу, критерії оцінки істинності і хибності та обґрунтованість чи необґрунтованість пізнання. Отже, пізнання постає у вигляді своєрідної ідеальної духовної форми освоєння світу. "Практика, як спосіб задоволення потреб людини, може бути успішною тоді, коли вона супроводжується творчим пізнанням об'єктів, їх моделюванням, планом їх перетворення. Пізнання, як і свідомість у цілому, реально існує за допомогою мови. Пізнавальний процес відображає не тільки наявні у дійсності (або ті, що дійсно існували чи дійсно існують) предмети, процеси і явища, але й усі їхні можливі модифікації. Пізнання як процес становить собою діалектичну єдність суб'єктивного й об'єктивного. Суб'єктом пізнання є не власне свідомість, а матеріальна істота, яка має свідомість, – суспільна людина,"[4] – пише В. Гумбольдт.

Відтак варто розглянути усвідомлення комунікативного поля як сфери, де розгортається міжсуб'єктна взаємодія, мовного акту на базі узгодження змістів і вияв його базового змістового значення. Тому на підставі розкриття простору дискурсу, в якому розкривається діалогічний потенціал людської комунікації і розгортається конструкт розуміння, людина актуалізує себе, проявляючи свою соціальну природу, вибудовуючи ту вищу форму спілкування, яка є можливою лише у просторі соціального розкриття людської природи.

Потреба побудови нового типу особистості є досить актуальною в сучасних умовах. Глобалізаційні процеси, розбудова нового характеру розуміння світового політичного простору на засадах свободи волі, демократії, миру – все це примушує по-новому переосмислити саму можливість існування людини, сутнісний зміст існування "живого" як підстави для власного самоконструювання.

[4] Арутюнов В. Х., Мішин В. М., Свінціцький В. М. Методологія соціально-економічного пізнання: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – Режим доступу: Інтернет http://ubooks.com.ua/books/00026/inx.php

Слід додати, що соціальний контекст конструювання особистості, як те комунікативне поле, де вона формується, не має абсолютизуватися. Він має бути виражений як складна мережа суспільних стосунків, щодо якої особистість постає лише як елемент, частина цілого, що і визначається збігом з ним. Особистість може ствердити себе в даному статусі лише через шлях вільного самовираження та волевиявлення, у чому і полягає подолання її природної та соціальної обмеженості.

У цьому контексті є необхідність нового прочитання концепції природного світу на засадах гуманізму та вищої форми колективної відповідальності (спільного контролю і консолідації сил) як перед наступними поколіннями, так і перед світом; необхідності забезпечення свободи волі індивіда та його вільної здатності до самоусвідомлення, що передбачає також усвідомлене ставлення і до природи.

Постає потреба переоцінки пізнавальних можливостей та знання, як включення у простір здійснення соціального розвитку та реалізації влади, влади як прагнення, влади як розгорнутого процесу пізнання та реалізації пізнавальної сили, розкриття свідомого ставлення до світу та встановлення соціальних цілей як принцип здатності діяти свідомо і відповідально. П. Слотердайк, наприклад, підкреслює: “Хто не шукає влади, не прагнутиме її знання, її озброєння знанням, і хто відкидає все це, той потай уже не є громадянином цієї цивілізації”[5].

Тому власне сама влада постає швидше тим простором здійснення нашого пізнавального спрямування, реалізацією принципу розумного постулату свідомого контролю поведінки і діяльності у світі, самого раціо, закону Логосу, Слова, Мови.

Чи ми не можемо, вслід за М. Шелером, поставити питання: “Що робить людину людиною?”. Все це постає перед нами, коли ми починаємо цікавитися змістом людської природи. І тут усвідомлюємо, що таким змістом є мова (та енергетична сутність, зміст якої розкриває внутрішню природу людини та її пізнавальну орієнтацію як прагнення здійснити настанови реалізації постулату влади, постулату самої внутрішньої структури людини, як істоти соціальної та мислячої; ми схоплюємо, аналізуємо та усвідомлюємо світ, заглиблюючись і розкриваючи себе в мові, а відтак і у світі). Ми визначаємо себе і окреслюємо простір свого існування та культурну сферу тією мірою, якою належимо до певної мовленнєвої сфери. Власне мова і є концентрованим виразом культури, способу мислення як окремої людини, так і групи чи цілого народу. Саме вона є тим позачасовим утворенням, що і несе (в гумбольдтівському розумінні) ту духовну складову, яку він називає “духом мови”, тією сутністю, що дає відповідь на наше питання (що робить людину людиною). Відтак і наша сфера існування і комунікативний простір постають залежними від даного конструкту. Сама ж мова постає тим способом світобачення, що і є єдино можливим засобом нашого конструювання світу та його розуміння. Розкриваючись у значенні чистої енергії, божественного початку, принципу самого світотворення та енергейної сутності переживання Божественної природи, втілюючи поряд з цим саму настанову суб’єктивації та самовираження, становлення такого рівня соціального розвитку (і поряд з цим самосвідомості), який дозволяє конструювати особистісні смисли, свідомо та самостійно здійснювати пізнавальну та перетворювальну діяльність, а також власну саморегуляцію.

Мовне середовище в цьому випадку окреслюється як основний чинник еволюції (дає можливість для подальшого самовдосконалення), стимулює та формує

[5] Слотердайк П. Критика цинічного розуму: Пер. з нім. / П. Слотердайк – Київ: Тандем, 2002. – С. 8.

ту базу, на основі якої постає можливість утворення культурного простору, владного постулату (як з одного боку реалізації самого змісту існування людини, а з іншого – відстороненого статусу зовнішнього тиску на характер її вільного вибору та зміст прагнень).

Природа людини настільки ж таємнича, як і сутність всього світу, частиною якого ми є, і який єдино даний через наші відчуття та наше власне його самоконструювання. Світ є феноменом, пізнання якого знаходиться в основі нашого самоусвідомлення. Але пізнання світу, як і нас самих, є безнадійною справою, цінність якої полягає в самому шляху пізнання та вірі, що і розкриває вищу духовну природу людини і дозволяє їй пережити "Абсолют" у просторі одиничного існування речей, подолати власну неспівмірність предмета пізнання і за рахунок усвідомлення наявності в собі частки божественної природи, існування світу як творіння Божої волі, подолати протиріччя, що і обмежують наше пізнання.

Кожен з нас має усвідомити ту дійсну структуру нашого існування перш ніж будемо здатні подолати обмеженість існування, в якій ми з необхідністю перебувати відповідно до власної природи, що водночас все ж внутрішньо передбачає можливість виходу з цієї ситуації через усвідомлення ролі природного, як того всеохопного простору, частиною якого ми є, та в рамках якого це подолання і можливе. Ми мусимо скоригувати власну поведінку та пізнавальний постулат влади знання над світом відповідно до принципів усвідомлення єдиної внутрішньої основи існування соціуму та природи, подолати основи природного егоїзму та врегулювати свій розвиток на засадах "колективної відповідальності" перед світом, що нас оточує, та прийдешніми поколіннями.

Є приклади опрацювання і визначення структурних основ можливості побудови нового типу особистості та розбудови суспільства і держави на нових принципах світоставлення, демократичності, свободи думки та слова, що базуються на усвідомленні відповідальності людини за наслідки власної діяльності. На базі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького було проведено конференції та обговорення цієї тематики на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції "Філософія в умовах сучасних соціокультурних викликів", на щорічному науково-практичному семінарі "Пріоритети і напрями оптимізації законодавчої бази діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування". Під час проведення цих та інших заходів обговорювалися науково-теоретичні аспекти, організаційно-правові пріоритети оптимізації законодавчої бази управлінської діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування та взаємодії систем державного управління і місцевого самоврядування як базового чинника демократичного державотворення в Україні.

На державному рівні реалізується багато програм, зміст яких враховує потребу розбудови як основ суспільних стосунків, так і окреслення потреби побудови якісно нового типу особистості та свідомо налаштованої особи. Оскільки суспільство інтерпретується нами як таке, що функціонує як простір інтерсуб'єктивної взаємодії та простір реалізації особистості в межах моделей "Я – суспільство", "Я – світ", то переосмислення людиною самої себе може відігравати роль значної рушійної сили у розвитку суспільства.

Висновок

Значення цієї теми полягає у розкритті та усвідомленні тих базових структурних основ існування людини у просторі суспільних стосунків

та її самоконструювання не тільки як суб'єкта пізнання, а й активної дієвої особистості, що спроможна усвідомлено виразити соціальні позиції та сприйняти таку структуру суспільства. Слід також наголосити на розумінні суб'єкта пізнання як тієї вихідної структурної основи, що і становить процес розкриття особистості (як такий структурний елемент, що втілився у змісті вираження біологічного та соціального характеру самої природи людини, її розгляду як індивіда та суб'єкта простору соціокультурного залучення, що розкриває свій характер в контекстах соціальної комунікації, предметної діяльності, соціальних стосунків у цілому і постає як соціально конструйована (сформована) система психічних якостей, що власне характеризує суспільну сутність людини, розкриває систему стійких соціально значущих рис, які і формують та втілюють її як члена певного суспільства чи спільноти, розкриваючи характер участі людини у різних форм стосунків (культурних, суспільних, історичних) і характер засвоєння набутого у процесі цієї участі суспільного досвіду (виробничого, духовного).

Таким чином, сам суб'єкт пізнання також трансформує свою природу та постає не тільки в образі системи, яка отримує, зберігає, перероблює інформацію, а перш за все як суспільно-історична істота, здатна до свідомого цілепокладання, предметної та творчої діяльності, виступаючи в усій повноті своїх соціокультурних та духовно-практичних характеристик не лише в образі окремої людини, а також соціальної групи, класу і навіть суспільства, що уособлює певну історичну епоху. На цьому рівні ми можемо побачити цілісність, до якої нас залучено, що вимагає вироблення нових форм світо ставлення на основі принципу "сталого розвитку", а також етичної переоцінки діяльності та розуміння, що покликані розкрити перед людиною нові перспективи. Відтак однією з важливих рис особистості має постати як пізнання навколишнього світу (усвідомлення його статусу), так і самої себе, усвідомлення неможливості перетворення природи без достатнього пізнавального потенціалу, розуміння та етичного переусвідомлення наслідків, що загрожують такою діяльністю. Виникає необхідність вироблення комплексу знань, необхідних для виконання діяльності, де пізнання та усвідомлення світу виступає (не втрачаючи самого характеру своєї самостійності) компонентом матеріально-практичної діяльності. Власне наша позиція й ґрунтується на усвідомленні необхідності розгляду тих етичних настанов та характеру соціокультурного простору конструювання особистості, котрими ми маємо керуватися в умовах сучасних викликів, та якими має супроводжуватися технічний і цивілізаційний розвиток України та світу в цілому. Тому набуває особливого значення нове прочитання змісту принципу живого, покладеного в основу нашого світоставлення і відповідальності перед світом та собою. Ми маємо замислитись над проблемою майбутнього існування людства (на засадах сталого розвитку), вирішення якої потребує здійснення переоцінки як особистісних усвідомлень, так і соціокультурної політики вже на нинішньому етапі.

Бібліографія

Вильгельм фон Гумбольдт. *Язык и философия культуры* / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 456 с.

Європейський словник філософій: лексикон неперекладностей. Том перший. – К. : Дух і літера, 2009. – 576 с.

Слотердайк П. *Критика цинічного розуму* : Пер. з нім. / П. Слотердайк – К. : Тандем, 2002. – 544 с.

Чуйкова О. *Свідомість як знання: феноменологічна і герменевтична інтерпретації онтологічної самості* / О. Чуйкова // Філософія освіти. – 2005. – №2.

Інтернет-джерела

Арутюнов В. Х., Мішин В. М., *Свінціцький В. М. Методологія соціально-економічного пізнання: навч. посібник.* – К. : КНЕУ, 2004. – Режим доступу: Інтернет http://ubooks.com.ua/books/00026/inx.php

Марія Ожгібесова

3.1.3. ВПЛИВИ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СУСПІЛЬСТВО

Вступ

Засоби масової інформації – це потужний механізм комунікації суспільства. Нині людство опинилось у ситуації, коли може не лише поглинати інформацію, створювати, опрацьовувати її тільки у процесі безпосередньої роботи журналістом, але і брати участь в інформаційному процесі щодня. Таку можливість надає Інтернет-мережа, де розвиток так званої «громадської журналістики» відбувається щоденно у соціальних мережах, коментуванні інформації на сайтах провідних видань. Тому «четверта влада» стала, з одного боку, доступною кожному, але проблема залишалась – особисту думку можуть почути, хоч впевненості в тому, що до неї дослухаються, немає. Тоді виникає питання: для чого потрібні засоби масової інформації, крім впливу на суспільство? Логічною була б відповідь: «Щоб інформувати суспільство про події». Але чи задовольнить це самі мас-медіа, якщо вони мають виконувати функції виключноільки «інформаторів», а не творців громадських настроїв.

Засоби масової інформації у своїй діяльності постійно наштовхуються на низку проблем. Але головною і найважливішою проблемною сферою залишається об'єктивність інформації. Зацікавленими в ній є всі – як громадськість, так і представники влади. І при дотриманні усіх вимог демократії та відсутності обмеження свободи слова, дійсно злагоджена співпраця цих двох елементів буде мати місце лише тоді, коли інтереси з приводу використання засобів масової інформації у них будуть збігатись. Тому, розглядаючи концепцію «засоби масової інформації – суспільство», не можна не враховувати, що інтереси можуть бути у різних сторін багатостороннього комунікативного процесу.

Об'єктивність – це завдання не лише самих мас-медіа. Як не дивно, об'єктивність не завжди залежить від авторів поданої інформації. Дуже часто на це впливає чимало суб'єктивних факторів, які стосуються кожної окремої людини, а саме її сприймання інформації. Тому майстерність та освіченість працівників сфери мас-медіа відіграють важливу роль у процесі насичення суспільства інформацією. Важливо, щоб творець інформації, від якого залежать процеси у суспільстві у подальшому, вмів не просто грамотно писати або розмовляти, щоб його знання про довкілля не обмежувались лише окремою сферою людського життя; такий фахівець повинен мати професійні знання про суспільство в цілому.

Розкриття проблеми

Проаналізуємо декілька чинників впливу засобів масової інформації на суспільство. Розуміння цих процесів включає не один підхід та аналіз, оскільки проблема є актуальною на сьогодні. Роль засобів масової інформації у суспільстві без перебільшення значна, однак у результаті це нагадує певний хаос. Щоб позбутися такого хаосу, необхідно розкласти усі процеси, які відбуваються

у суспільстві на складові частини. І тільки тоді можна говорити про домінуюче значення одного чи іншого фактору.

Як показало наше вивченя, ця проблема досліджується постійно. Говорячи про засоби масової інформації, ми, перш за все, маємо на увазі журналістику як явище. Сьогодні мультимедійна журналістика передбачає поширення текстів засобами різних видів масових комунікацій: телебачення, радіо, інтернет, традиційні друковані медіа.

Серед учених вагомі дослідження належать таким соціологам як Маршаллу Маклюену у праці «Розуміння медіа: зовнішнє розширення людини», Нікласу Луману у низці праць, а особливо таких як «Медіа комунікації» та «Реальність мас-медіа», Дженнінгз Браян та Сузан Томпсон «Основні впливи ЗМІ». Звичайно, засоби масової інформації – це перш за все сфера дослідження журналістів, тобто самих суб'єктів ЗМІ, однак для соціологічної науки проблематика також є актуальною, оскільки в системі відносин «засоби масової інформації» домінуючою складовою є саме людина, суспільство. Тому дослідження інформаційного поля стає сферою проблем багатьох наук.

Людина з раннього віку постійно перебуває в певному інформаційному полі, сприймає інформацію з різних каналів, постійно користується нею у своєму житті і на основі її опрацювання постійно формує свою поведінку. Мас-медіа своїм впливом створює інформаційний світ, у якому людина протягом життя виробляє власний світогляд щодо способу, стилів, типів поведінки. А якщо інформація мас-медіа має суперечливий характер, то слід говорити про різноманітність типів поведінки, які формуються в результаті користування людиною інформацією[1].

Одна з проблем, яка формується на шляху взаємодії мас-медіа та суспільства, – це не завжди відповідність результатів сприйняття суспільством поданої інформації до очікуваних ЗМІ реакцій.

У праці «Медіа комунікації» німецький соціолог Ніклас Луман наводить низку питань-проблем, з якими зіштовхується кожен споживач продукції ЗМІ. Чому одне конкретне інформаційне повідомлення має вплив на суспільство, а не будь-яке інше? Тому що воно повідомляється? Чому хтось взагалі звертається з одним конкретним повідомленням до однієї конкретної особи, якщо і ця особа, і той, хто повідомляє, може зробити вибір на користь іншого? І чому, хто б це не був, повинен співвідносити свою поведінку з отриманою інформацією ? Причину виникнення комунікації він знаходить у когнітивних потребах суспільства. У результаті людина опиняється в стані надмірної соціальної залежності та зосередженості на власній індивідуальності одночасно. З мірою поширення однієї і тієї самої інформації вона стає вичерпною. Вона використовується для підтвердження згуртованості суспільства. В такому випадку не спостерігається приросту нової інформації. Оскільки зростає потреба у постійному оновленні інформації – на допомогу приходять мас-медіа. Однак, нез'ясованим залишається питання, чи досягають мас-медіа комунікативної мети – породжує відповідну поведінку суспільства і чи правильно сприймається ця інформація взагалі[2].

---

[1] Шевченко А. С. Вплив медіа на суспільство / А. С. Шевченко // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. Науково-виробничий журнал. – 2010. – №3. – С. 61-64.

[2] Луман Н. Медиа коммуникации. Пер. с. нем. / А. Глухов, О. Никифоров. – М.: Издательство «Логос». 2005. – 208 с.

Сьогодні ЗМІ здатні висвітлювати не одну проблему, яка стоїть перед людиною, проте конкретного її вирішення не надають. Перш за все це психологічні складові соціалізованої особистості. «Почуття захищеності» – функція ЗМІ, яка здатна як повністю втілюватись, так і, навпаки, погіршувати цю проблему. Виходячи з того, якою є інформація, це або задовольняє людину, або ,навпаки, діє подразнююче. Враховуючи те, що будь-яка людина (а особливо урбанізована) за одну добу повинна провести безліч комунікативних операцій, крім того, вирішити обов'язкові власні буденні проблеми існування, навіть невелика частина інформації здатна впливати на стан, в якому будуть проводитись подальші звичні операції. Людина XXI століття не має часу для обдумування кожної конкретної інформації (і тим паче на те, як її подають конкретні ЗМІ). Таким чином, споживання відбувається на фоні отримання великої кількості інформації з багатьох інших джерел, які або доповнюють один одного, або навпаки призводять до конфліктності сприйняття.

У праці «Реальність мас-медіа» Ніклас Лукман також доводить те, що ЗМІ і не повинні слугувати засобом примноження знань, соціалізації чи прищепленні нормативного конформізму. Головна функція медіа полягає саме в постійному породженні та переробці подразників. Мас-медіа можуть суб'єктивно висвітлювати деяке системно-специфічне минуле та встановлення акцентів в очікуванні майбутнього. Все більшу кількість подій і все швидше необхідно перетворювати в інформацію. Це виклик XXI століття. Але постає наступна проблема – пошук консенсусу між однією та іншою інформацією, адже існує поняття пам'яті, тому селекціонування не завжди є контрольованим. І лінія конфлікту може виникати саме між тим, що фіксується в пам'яті і те, що очікується в подальшому [3].Тому можна говорити про те, що одна з основних проблем впливу мас-медіа на суспільство полягає в не завжди узгодженій лінії подачі інформації: актуальної ретроспективи пов'язаних з повідомленням подій та очікуванням у майбутньому результату від них, одного повідомлення та наступного, окремого повідомлення та інформаційного кола в цілому.

У центр досліджуваної Нікласом Луманом проблематики поставлені питання: що робить новину новиною, а інформацію інформацією; звідки виникає сама новина, а разом з нею єдина відома інформація про неї?

Говорячи сьогодні про вплив медіа на суспільство, необхідно розуміти, що йдеться просто про «медіа» і «суспільство». Медіа – політичні, розважальні, соціальні, економічні і далі за інтересами та потребами, так як характер споживача також не входить лише у рамки «суспільство», але суспільство – категорія більш стала. Орієнтуючись на нього, можна виділити орієнтування на певну аудиторію населення, у зв'язку з подачею інформації, але воно виступає як неподільне – громадське, правове, свідоме. Це безперечно досягнення правової системи цивілізованих держав та намагання політичних суб'єктів поширювати однакові умови для всіх громадян держави, а не ділити на публічному рівні суспільство на верстви та групи (що може відбуватись латентно, у зв'язку з інформаційною неузгодженістю, про яку йшлося мова вище).

Звичайно, ЗМІ – це не єдиний виразник настроїв суспільства та кожної індивідуальності зокрема. Не можна виключати фактори впливу освіти, самоосвіти, настроїв відповідно до регіону проживання, тобто самостійність та здатність до

[3] Никлас Луман. Реальность масс-медиа. http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3001

вибору того, на кого направлена інформація. Те, що медіа стають могутнім засобом маніпуляції – немає сумнівів, але саме так звана «четверта влада» створює власною діяльністю демонстрування того, якою необхідною є демократія. Дефініція «демократія» може існувати у багатьох вимірах, але несе у собі природну загрозу зловживання нею. З проблем, які постають перед такою дуалістичною системою відносин, на перший погляд, як «ЗМІ – суспільство» можна виділити такі: недосконалість знань ЗМІ про суспільство та суспільства про ЗМІ; неузгодженість одних медіа з іншими, а таким чином одних інформаційних повідомлень з іншими; неузгодженість трьохвимірності інформації (минулої, наявної сьогодні та очікуваної завтра).

«Світ, який би складався лише з високочолих інтелектуалів, навряд чи був життєздатним. Суспільство, де культивуються лише масові цінності, приречене на виродження, загнивання, адже йому б не вистачало якихось важливих ферментів». Медіа випередили масову культуру, адже журналіст є журналістом, якщо він уважний до свого читача, журналіст не може чекати кращих часів, поки його творчість почнуть цінувати[4]. З цією думкою Володимира Демченка можна погодитись, але знати природу цих ферментів – це також завдання сучасних ЗМІ. Адже ЗМІ – система, яка орієнтується саме на професійні власні знання про суспільство і це, по суті, є її хліб. «Хто володіє інформацією – той володіє світом», – крилатий вислів Натана та Якоба Ротшильдів. З такої, здавалося б, простої відповіді на запитання, що необхідно, щоб впливати на світ, виникає нова проблема – інформацією неможливо володіти, оскільки скоріше інформація буде володіти тим, хто обрав її. Недосконалість знань ЗМІ про суспільство, яким вони займаються, це причина можливого хаосу в інформаційному полі. Ротшильди знали, якою інформацією їм необхідно володіти і як її застосовувати. Сьогодні звичайний громадянин і представник ЗМІ наштовхуються на те, що отримують такий обсяг інформації, не завжди поділену на більш якісну та менш якісну, що втрачають контроль над тим, як її застосовувати та як правильно нею володіти.

Існують два види табу у медіа-просторі (у продовження думки Володимира Демченка), які суттєво, або несуттєво, але контролюють таке тонке явище як «культура медіа-простору». Перше – це юридична заборона. У 1989 році країни Європейського Союзу прийняли директиву «Телебачення без кордонів», чим встановили квоту на показ продукції США – не більше 49 % часу. У Франції – лише 40 % часу можуть бути відведені для неєвропейської продукції. В Австралії 25 % музики, що транслюється комерційними радіо, має бути створена у країні. Друге табу – моральна заборона самого митця. Усі інші спроби «покращити» культурний простір – будуть спробами знищити вільний творчий простір. *Тому закон як зовнішній регулятор та почуття моральної відповідальності – як внутрішній, можуть бути гарною комбінацією, якщо будуть враховувати один одного, а не забороняти.*

Духовність є важливим фактором і потребує безпеки, охорони з боку самого індивідуума, суспільства чи держави. Безпека духовності потребує цілеспрямованих заходів, скерованих на збереження її сутності й високого рівня. Духовність як внутрішня ознака виражається через зовнішнє буття. Тобто вона знаходиться у постійній взаємодії з зовнішнім світом і, як наслідок, трансформується. Виховна функція ЗМІ реалізується в процесі формування ціннісних орієнтирів у суспільстві.

[4] Медіа і духовність суспільства: міфи та реальність. Володимир Демченко. http://www.mediakrytyka.info/drukovani/media-i-dukhovnist-suspilstva-mify-ta-realnist.html

Ціннісні орієнтації – найважливіша зі складових масової свідомості, що визначає реакцію людей на явища дійсності та спрямування їх поведінки. На характер ЗМІ впливають і реалії ринку (конкурентна боротьба) і глобалізація інформаційних процесів. ЗМІ не тільки відбирають відомості, але і самі стають коментаторами та розповсюджувачами інформації[5]. *Не можна зводити роль ЗМІ до механізму контролю чи впливу на суспільство. Мас-медіа володіють рядом функцій, здатних впливати на духовність людини.*

Концепція сталого розвитку у своїй соціальній складовій наголошує на тому, що людина є суб'єктом, а не об'єктом розвитку. Ще одна проблема відносин «людина – ЗМІ» полягає в тому, що людина одночасно стає і суб'єктом ЗМІ, коли бере участь у формуванні інформації та обирає інформацію найдоцільнішу для себе, так стає і об'єктом, коли займає місце, на кого спрямована інформація. Вирішення цієї проблеми є на поверхні ряду питань, але воно неможливе без демократичності самих ЗМІ. Щоб людина не стала об'єктом ЗМІ, останні повинні спрямовувати інформаційний потік не НА неї, а ДЛЯ неї, тим самим пропонуючи, а не докладати відчайдушних зусиль на її переконання у своїй правоті. Адже саме антагонізм медіа набути провідних позицій в суспільстві, штовхає їх на у будь-яку ціну переконати людину у власній правоті, сучасності та наявності передових думок. Це створює фон зайвої емоційності в інформаційному просторі, замість того, щоб надати можливість людині обирати надійне джерело інформації, враховуючи лишу власну точку зору. Але людина не завжди готова обирати самостійно джерело інформації; легше покластись на думку більшості. Однак, такий поширений в суспільстві підхід не повинен стати критерієм діяльності ЗМІ. Етика роботи медіа-простору – це окрема складова, яка вимагає не просто знань про її компоненти, але і вміння нею користуватись.

Навіть якщо засоби масової інформації і мають можливість впливати на суспільство, то можна говорити про вплив на окремі групи людей, але 100% впливу вони не здійснюють. Творці засобів масової інформації покликані запобігати зловживанням, оскільки не всі питання регулюються законом, а принцип незалежності медіа повинен залишатись загальним принципом. Можна говорити про те, що розуміння різних правових, етичних, моральних норм залежить від інтерпретації їх журналістом[6].

ЗМІ одночасно виконують багато функцій, де в основному поєднуються духовні та практичні потреби людини. І не можна назвати одну з них більш важливою за іншу. Але і одна, і друга вимагають довіри.

Довіру помилково називають явищем ефемерним. Помилково також вважати, що втрачену довіру не можна відновити. Усе, що викликає довіру, не може бути позбавлене контролю, але, в свою чергу, контроль має базуватись на довірі. Сьогодні ми можемо говорити про формування двох течій культур: «культура довіри» та «культура недовіри». У країнах, де загальний рівень довіри низький, кожен є скоріш потенційним злочинцем, ніж навпаки, поки ми не доведемо, що це не так. Важливим є питання передачі знань сьогодні в суспільстві і рівень довіри полегшує цей процес,

---

[5] Сухорукова А. В. *Вплив ЗМІ на формування духовності особистості та суспільства* / А. В. Сухорукова // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини, 2009. – С.178 – 183.

[6] Ilona Godlewska. *Etyka dziennikarska – rzeczywistość czy fikcja*? / Ilona Godlewska // Media kultura komunikacja społeczna. Wydawnictwo Uniwersytetu Wamińsko-Mazurskiego. – Olsztyn 2007-2008. – C. 261-271.

викликає більшу схильність до обміну знаннями в суспільстві, зменшує страх перед шахрайством. Але важливо, щоб людина сама не стала жертвою власної обережності перед схильністю до зла[7].

Тому можна говорити про те, що психологічні аспекти особистості та її позиції в суспільстві широко застосовуються у засобах масової інформації для розуміння, на що варто розраховувати (реакцію), подаючи інформацію відповідного типу та змісту, та як подавати цю інформацію.

Засоби масової інформації часто позбавляють функцій, які вони повинні виконувати і покладають на них політичну місію. Звичайно, не можна виключати, що це також має місце в сучасних комунікаціях. Але чи можна називати такі ЗМІ засобами масової інформації? Адже вони виконують функції політичної пропаганди, а не суто насичення суспільства інформацією. Де проходить межа такого рівня інформації, яка не ставить перед собою корисливої мети, тобто не просто проінформувати людину, а викликати відповідну поведінку? Політична пропаганда позбавлена переважної більшості функцій ЗМІ.

Політична пропаганда поділяється на різні рівні впливу – на окремих представників суспільства (так звані мікроефекти) та на політичні системи, суспільні інститути та суспільство в цілому (макроефекти). За часом такий вплив може бути періодичним чи постійним. Фактори, які впливають на політичну пропаганду, є динамічними, оскільки щоразу відбувається зміна підходів до технології пропаганди. Але часто це такі фактори, як соціальна сфера, політична ситуація, медіа-оточення та медіа-зміст. Значне місце в політичній пропаганді займають чотири види спотворення новин: персоналізація (акцентування уваги у потрібному контексті на потрібній особистості), фрагментація (вибірковість подачі компонентів новини), драматизація (новина обирається за емоційністю, а не за реальною суспільною важливістю), нормалізація (подача однієї проблеми як особистої, яка може бути вирішена в рамках існуючої політичної системи)[8].

У країнах розвинутої демократії політична реклама є явищем повсякчасним, оскільки стабільність учасників політичного процесу передбачає жорстку боротьбу за електоральні симпатії, отже, і постійну турботу про підтримку іміджу політичних партій та кандидатів (і їх вдосконалення)[9].

Людина часто залишається сам на сам з проблемою розуміння та диференціації, що постала перед нею, чи є інформаційне поле навколо неї звичайними ЗМІ, чи це політична пропаганда; чи, наскільки таке джерело інформації (якого б походження воно не було) заслуговує на довіру або необхідність читати «текст поміж рядками»…

Процес сприйняття та осмислення політичної інформації індивідами залежить також від особливостей ментальних та психологічних процесів, що мають індивідуальний характер. Економічний фактор (закони ринкової економіки)

---

[7] J. Stecko. *Kultura zaufania w społeczeństwie XXI wieku – weryfikacja mitów* / Justyna Stecko // Komunikowanie się w społeczeństwie wiedzy XXI wieku. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa. – Poznań, 2011. – С. 223-233.

[8] Б.Дженнингз, Томпсон *Сузан. Основы* воздействия СМИ: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильяме», 2004. – 432 с.

[9] Гранадзер Г. Б. *Шляхи визначення ефективності політичної реклами* / Г. Б. Гранадзер // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціалогія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – Вип. 27–28. – С. 25 – 27.

опосередковано справляє соціалізуючий вплив на формування політичної свідомості людей.

Метою політичної соціалізації є подвійний результат: з одного боку, щоб це сприяло формуванню політичної культури особистості та її самовираженню у цій сфері, а з другого – щоб поведінка особистості, яка соціалізується, відповідала б прийнятому у суспільстві зразкам. З поширенням ЗМІ в сфері інформаційних технологій починають визрівати «віртуальні політичні процеси» із залученням більшої кількості громадян, які підміняють собою і реальні політичні процеси і реальні політичні дії (девальвують їх)[10].

Суспільству потрібні ЗМІ як самостійна сила, оскільки тільки тоді вони виконуватимуть свою роль. А найнебезпечніша форма використання ЗМІ – маніпулювання – відбувається як форма прихованого управління політичною свідомістю. Але такий спосіб маніпуляції є відмінним від силового чи економічного, адже відбувається практично непомітно для людини. Проблема сучасних ЗМІ часто полягає в тому, що на перші сторінки потрапляють події з характером змісту «негативних подій», тобто викликають навколо людини певне інформаційне поле. Це наслідок не просто ситуації, про яку йдеться, але і «майстерність» роботи журналіста з цією інформацією[11].

Дослідження впливу засобів масової інформації на учнівську і студентську молодь

Для того, щоб зрозуміти реальність та характер впливу засобів масової інформації на людину, було проведено дослідження, в якому взяли участь школярі віком від 11 до 14 років та студенти вищих навчальних закладів.

Анкета складалась з трьох запитань. Два з них – тестові:

1. Які джерела інформації викликають у Вас найбільшу довіру?
   А) Інтернет.
   Б) Періодична преса (газети, журнали).
   В) Рекламні листівки.
   Г) Інші варіанти.
2. На що Ви звертаєте увагу, коли обираєте періодичне видання?
   А) Кольорові фото, зображення.
   Б) Авторитетність автору.
   В) Популярність самого видання.
   Г) Інші варіанти.
3. Яким саме засобом масової інформації Ви найчастіше користуєтесь для отримання інформації?

Усього було опитано 56 школярів та 110 студентів.

Дослідження дало змогу визначити такі домінуючі характеристики ставлення молоді до засобів масової інформації:

---

[10] Русскін В. В. *Політична соціалізація особистості: особливості сприйняття політичної інформації* / В. В. Русскін // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 79. – Вип. 66. Політологія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 33-38.

[11] Сухорукова А. В. *Вплив ЗМІ на формування духовності особистості та суспільства* / А. В. Сухорукова // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини, 2009. – С. 178-183.

1. Згідно з відповідями на перше запитання – учні надали перевагу Інтернет-мережі (рис. 1). Це може свідчити про те, що молодь, хоч і не цікавиться складними суспільними процесами, але інформацію, яку отримує, хоче мати можливість розділити та обговорити з друзями та знайомими, однодумцями та опонентами. Студентство також довіряє Інтернету, але надає перевагу періодичній пресі і орієнтується на авторитетність видання (ресурсу) у переважній більшості, про що говорить обрання відповіді «В» у другому запитанні.

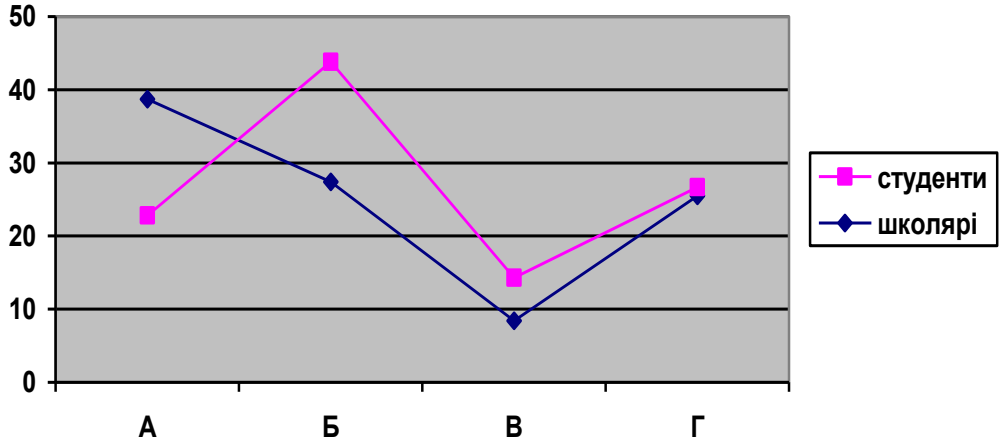

Рис. 1. Результати опитування школярів і студентів щодо довіри до джерел інформації

2. Результати опитування з другого питання засвідчують, що школярів приваблюють у соціальних мережах кольорові фотографії та зображення. У студентів визначальним у виборі видання є його популярність та авторитет автора (рис. 2).

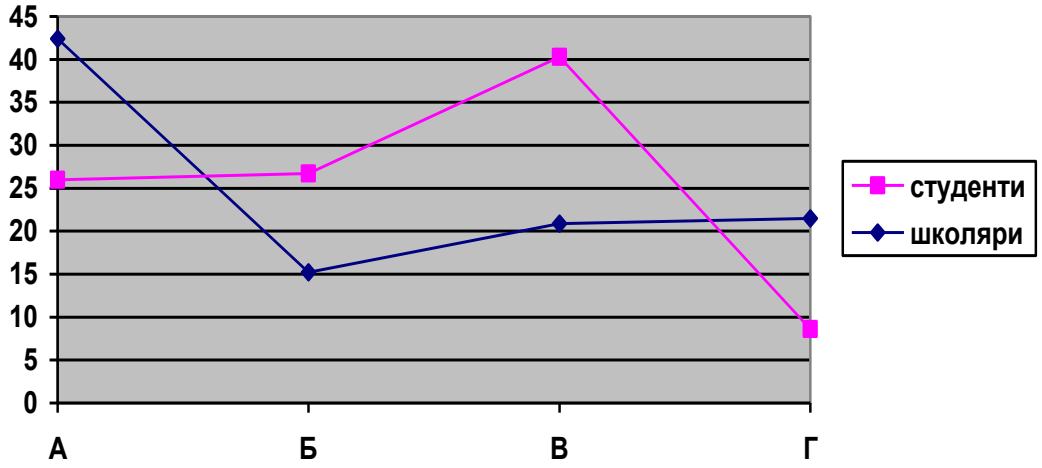

Рис.2 Результати опитування школярів і студентів щодо причин вибору джерел інформації

Під час дослідження було з’ясовано, що як для школярів, так і для студентів одним із важливих ресурсів отримання інформації є Інтернет.

Варто зазначити, що у респондентів виникали проблеми з вибором критеріїв обрання ЗМІ. Не всі відповідали на друге запитання, однак усі погоджувались з тим, що черпають інформацію із соціальних мереж, в яких зареєстровані. Саме соціальні

мережі є найпопулярнішим ресурсом і серед учнів, і серед студентів. Щоправда, студенти читають періодичну пресу відповідно до своєї професійної спрямованості. Природно, найкраще в опитуванні орієнтувались студенти факультету видавничої справи.

Тому можна зробити висновок, що молодь не є ізольованою від важливої медіа-інформації (про це говорить вказування на політично-соціальні оглядачі у другому запитанні), однак засоби масової інформації будуть «ближчими» до неї, якщо використовуватимуть соціальні мережі для поширення власної інформації. Така інформація буде помітніша для молодої аудиторії.

Висновки

Як відомо, засоби масової інформації постійно зіштовхуються з різними вже сформованими у суспільстві уявленнями. Маючи на меті щоразу формувати певну суспільну думку, вони наштовхуються на низки проблем. По-перше, така думка вже сформована їх «попередниками», тобто тими джерелами, інформацію з яких людина отримувала раніше. А тому новий інформаційний потік не може передбачити свою взаємодію з раніше отриманою інформацією. По-друге, засоби масової інформації не можуть передбачити, яким саме мас-медіа раніше довіряла людина і до яких прислухалась. По-третє, тонке за своєю структурою питання довіри між ЗМІ та людиною, оскільки довіра явище не постійне (її можна викликати постійно, але викликана недовіра вже не може з такою ж легкістю перетворитись знову у довіру). По-четверте, прагнення інших представників суспільства втручатись в інформаційний процес (наприклад, політичні структури). По-п’яте, перед людиною завжди стоїть складне завдання не просто в тому, щоб розрізнити джерела інформації, які заслуговують на довіру, а які, з них є цілеспрямованою пропагандою і до яких треба бути особливо уважною, а які є просто інформаційним загальним полем, які залишають за людиною право формування власної точки зору і не намагаються будь-що переконати її у своїй істинності. По-шосте, засоби масової інформації часто намагаються зробити власну точку зору «істиною в останній інстанції» і запевнити, що порівнювати отриману інформацію просто немає сенсу. По-сьоме, засоби масової інформації часто забувають про те, що хоча реалістичність подачі подій та навіть певний натуралізм у цих подіях мають бути, щоб споживач міг отримати повну картину із ситуації навколо, але від мас-медіа дуже залежить ефект настроїв суспільства. Інформацію необхідно подавати коректно, щоб окремі події, які можуть бути надзвичайно негативними за своїм характером, не створювали уявлення про життя у людини загалом і не підміняли окремі випадки розуміння їх у якості статистики.

Отже, вплив мас-медіа на суспільство є дійсно великим, але це дуже складний процес. І не завжди, говорячи «вплив засобів масової інформації на суспільство», необхідно розуміти конструкцію так просто, що творці інформаційного поля як хочуть, так і формують громадську думку. Самі представники ЗМІ можуть до кінця не усвідомлювати усіх процесів, які впливають на них самих, а вже потім через них впливають на суспільство. Не завжди суспільство є «об’єктом» у розумінні такої системи взаємозв’язків. Часто інтереси та переконання настільки глибинні і на просто інформацію ззовні, яка кардинально відрізняється від вже сформованих уявлень, будуть ігнорувати та не звертати уваги. Функції засобів масової інформації можуть бути як благотворними для суспільства, так і навпаки. І не завжди саме функції першого типу мають більшу популярність, а тому і не здатні приносити

користь. Зазначимо, що це одне з досягнень демократії та свободи слова. І саме здобутками демократичних процесів необхідно вміти користуватись, щоб бути суб'єктами сучасної широкої комунікації, а не об'єктами, на яких інформація просто буде спрямована. Щоб суспільство не стало таким «об'єктом», йому необхідно не відмовлятись від участі в процесах формування цієї інформації, не бути пасивним.

Бібліографія

Брайант Дженнингз, Томпсон Сузан. *Основы воздействия СМИ:* Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильяме», 2004. – 432 с.

Гранадзер Г. Б. *Шляхи визначення ефективності політичної реклами* / Г. Б. Гранадзер // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціалогія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – Вип. 27/28. – С. 25-27.

Луман Н. *Медиа коммуникации.* Пер. с. нем. / А. Глухов, О. Никифоров, М.: Издательство «Логос», 2005. – 208 с.

Русскін В.В. *Політична соціалізація особистості: особливості сприйняття політичної інформації* / Русскін В. В. // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 79. – Вип. 66. Політологія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 33 – 38.

Сухорукова А. С. *Вплив ЗМІ на формування духовності особистості та суспільства /* А. С. Сухорукова // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини, 2009. – С. 178-183.

Шевченко А. С. *Вплив медіа на суспільство* / Шевченко А. С. // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. Науково-виробничий журнал. – 2010. – №3. – С. 61-64.

Godlewska I.. *Etyka dziennikarska – rzeczywistość czy fikcja?* / Ilona Godlewska // Media kultura komunikacja społeczna. Wydawnictwo Uniwersytetu Wamińsko-Mazurskiego. – Olsztyn 2007-2008. – C. 261-271.

Stecko J.. *Kultura zaufania w społeczeństwie XXI wieku – weryfikacja mitów* / J. Stecko // *Komunikowanie się w społeczeństwie wiedzy XXI wieku*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa. – Poznań, 2011. – C. 223-233.

Інтернет-джерела

Медіа і духовність суспільства: міфи та реальність. Володимир Демченко. http://www.mediakrytyka.info/drukovani/media-i-dukhovnist-suspilstva-mify-ta-realnist.html.

Никлас Луман. *Реальность масс-медиа*. http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3001.

Діана Наконечна

3.1.4. УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ

Вступ

На сучасному етапі розвитку освіти в Європейському та світовому просторі все більшого значення набуває впровадження освіти для сталого розвитку кожної з її ланок. Освіта для сталого розвитку має за мету формування світогляду, що ґрунтується на принципах систематизації та засвоєння інформації з питань сталого розвитку.

З'ясуємо зміст основних понять. У наукових джерелах сталий розвиток потрактовано як стабільний, спрямований, збалансований розвиток економічної та соціальної сфер за умови раціонального використання екологічних ресурсів[1]; такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби[2].

Іншими словами, сталий розвиток передбачає ощадливе ставлення до довкілля, коли люди братимуть від природи лише необхідне для їхнього життя, обов'язково зважаючи на те, чи зможе природа відновити цей ресурс. Відповідно до цього твердження можна сказати, що основою сталого розвитку суспільства є розвиток людини, створення умов для реалізації її інтелектуального та творчого потенціалу. Велика роль для успішного виконання цього завдання відводиться вчителю, який повинен бути зорієнтований на постійний особистісний і професійний саморозвиток, оволодівати інноваційними технологіями організації навчально-виховного процесу.

Становлення сучасної школи актуалізує проблему особистості вчителя, зокрема, його педагогічної діяльності. Адже саме від нього, його духовного багатства, кваліфікації, майстерності залежить подальший розвиток суспільства. Актуальні проблеми сталого розвитку в галузі освіти досліджували І. Вишенська, В. Кириленко, О. Маслюківська, В. Підліснюк, І. Рудик та ін.

З огляду на це було вирішено з'ясувати, як саме відбувається впровадження ідей сталого розвитку в освітній галузіУкраїни.

Розкриття проблеми

Освіта для сталого розвитку потребує сучасного підходу до організації навчального процесу, який включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості, переорієнтовує навчання на діалогта практичне розв'язання місцевих проблем[3].

---

[1]Висоцька О. Є. Освіта для сталого розвитку: мета і основні характеристики[електронний ресурс] /О. В. Висоцька. – Режим доступу: https://docs.google.com/viewer

[2]Підліснюк В. Сталий розвиток суспільства: роль освіти: путівник / за ред. В. Підліснюк. – К. Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – С.4.

[3]Підліснюк В. Сталий розвиток суспільства: роль освіти:путівник / за ред. В. Підліснюк. – К. Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – С.24.

Мета освіти для сталого розвитку полягає у сприянні засвоєнню знань, умінь та формуванню переконань, що дають змогу ухвалювати та впроваджувати рішення на місцевому й глобальному рівнях, спрямовані на підвищення якісного рівня життя і які не загрожують можливостям наступних поколінь задовольняти свої потреби. Чимало принципів упровадження сталого розвитку прямо залежать від сприйняття й виконання їх місцевою громадою та від змін у поведінці кожної конкретної людини. Для реалізації ідей сталого розвитку вирішальну роль відіграють освіта та просвіта. Освіта розглядається як інструмент позитивних змін у ставленні до довкілля, змін у свідомості та поведінці людей. Освіта для сталого розвитку сприятиме позитивним зрушенням у суспільстві на користь сталості.

Для кращого розуміння оголошеної проблеми з'ясуємо зміст поняття «стале суспільство». У трактуванні В. Кириленка, О. Маслюківської, В. Підліснюк, І. Рудик стале суспільство – це суспільство, яке зберігається впродовж життя багатьох поколінь і характеризується далекоглядністю, гнучкістю і «мудрістю»[4].

Зазначимо, що традиційна освіта неспроможна вчасно реагувати на гострі проблеми та повною мірою задовольняти потреби сьогодення, оскільки:

– лише перелічує проблеми і не спрямована на їх розв'язання;

– не дає змоги осягнути системну картину світу, оскільки більшість дисциплін викладається відокремлено;

– не спрямована на вивчення та практичне розв'язання місцевих проблем;

– суспільство розвивається швидшими темпами, тому знання часто старіють ще до завершення терміну навчання[5].

Ураховуючи ці проблеми, можна з упевненістю сказати, що альтернативою традиційній освіті є освіта для сталого розвитку. Її впровадження в освіту порушує окремі питання, а саме:

– наскільки люди відповідальні щодо розуміння проблем сталого розвитку в суспільстві;

– як поширюється та використовується позитивний досвід із упровадження сталого розвитку;

– наскільки наукові дослідження орієнтовані на розв'язання проблем сталого розвитку;

– у який спосіб пропагується ідея сталого розвитку в суспільстві;

– наскільки вагомий наш особистий внесок у справу підтримки сталого розвитку.

Отже, актуальність створення мереж шкіл випереджаючої освіти для сталого розвитку є нагальною потребою XXI століття. Освіта для сталого розвитку охоплює екологічну, економічну й соціальну проблематику навчання й виховання під кутом зору формування нової системи ціннісних орієнтирів та моделей поведінки підростаючого покоління і суспільства загалом.

Освіта, як галузь забезпечення сталого розвитку, базується на такому припущенні: суспільство має радикально змінити сучасний хід економічного,

---

[4]Підліснюк В. *Сталий розвиток суспільства: роль освіти: путівник* / за ред. В. Підліснюк. – К. Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – С.35.

[5]Лузан О. О. *Інформація про роботу по впровадженню у навчальному закладі комплексної програми «Освіта для сталого розвитку» на період 2009–2015* рр. [електронний ресурс] / О. О. Лузан. – Режим доступу:https: //docs.google.com/viewer

екологічного і соціального розвитку з метою забезпечення здорового і якісного життя нинішніх та майбутніх поколінь. Метою освітньої галузі для сталого розвитку є формування мислення, орієнтованого на стабільне майбутнє та відповідні смисложиттєві цінності та пріоритети.

Основні завдання освіти в галузі сталого розвитку такі:

– подальше вдосконалення базової освіти;

– переорієнтація освіти на реалізацію сталого розвитку;

– підвищення поінформованості суспільства про стан довкілля та усвідомлення власної ролі кожного члена суспільства щодо можливостей з його вдосконалення;

– усвідомлення широкою громадськістю принципів і перспектив реалізації сталого розвитку;

– практична підготовка й перепідготовка фахівців у галузі сталого управління територіями, ресурсами, галузями господарства[6].

Сталий розвиток особистості включає: поетапний гармонійний і збалансований розвиток усебічно освіченої, соціально активної особистості, готової до соціальновідповідальної поведінки і безперервної освіти. Складовими змісту освіти, що забезпечує сталий розвиток, є: якість життя, соціальна справедливість та рівноправність; збереження різноманіття культурного, соціального та біологічного розвитку; узаємозв'язок у суспільстві, економіці та довкіллі; усвідомлення відповідальності перед майбутніми поколіннями; громадянська позиція, права та обов'язки громадян; потреби та права майбутніх поколінь на якісне життя.

За умов функціонування сталого розвитку в навчанні можливі зміни, а саме: для викладачів – це перехід від передачі знань до створення умов для їх активного засвоєння та отримання практичного досвіду; для учнів – це перехід від пасивного засвоєння знань до активного їх пошуку, практичного осмислення; для керівництва навчальним закладом – це зміни у використанні закладом, упровадження принципів сталості та демократизації в управління, налагодження діалогу із зацікавленими групами населення.

Пріоритетними напрямами освіти для сталого розвитку є: виховання культури розумного споживання енергії й води, зменшення марних витрат сировинита зменшення кількості відходів; упровадження принципів, норм та цінностей екологічної етики й етики відповідальності; розвиток духовного потенціалу особистості на засадах особистісноорієнтованої педагогіки; розвиток інформаційної культури особистості, основ критичного мислення та медіа-грамотності; впровадження норм міжособистісної та міжкультурної взаємодії на засадах принципів полікультурності й толерантності; розвиток правової культури особистості, основ громадянськості; формування культури здоров’я підлітків на засадах розуміння єдності природи та людини, залежності здоров’я людини від стану довкілля.

Виховними принципами, що визначають сутність освіти для сталого розвитку, є можливість висловлювати учнями та відстоювати власну точку зору; мислити критично; учитися працювати у команді, домовлятися та поважати демократичні рішення; бути толерантними та відповідальними; бути відкритими для навчання й самонавчання; вміти схвалювати самостійні рішення у власному повсякденному житті.

---

[6]Підліснюк В. В. *Сталий розвиток суспільства: 25 запитань і відповідей : тлумачний посібник* / В. В. Підліснюк. – К. : Поліграфекспрес, 2001 – С.12.

Наголосимо, що передумовою виникнення сталого розвитку в освіті є екологічна освіта. Пріоритетами екологічної освіти є: уведення нових спеціальностей з охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, яких потребує сучасний ринок праці; «екологізація» навчального процесу, обов'язкове опанування основ екологічних знань на усіх етапах навчання у дошкільній, шкільній, університетській, післядипломній освіті; використання фор- мальної та неформальної екологічної освіти, упровадження екологічної освіти впродовж усього життя людини[7].

Початкові екологічні знання з ощадливого ставлення до довкілля, раціонального використання ресурсів природи дитина отримує у дошкільних навчальних закладах, при цьому знання передаються через дитячу літературу, мультфільми, спеціальні радіо- та телепередачі для малят. У середній школі має формуватися розуміння основних принципів раціонального використання природних ресурсів, усвідомлення необхідності дотримання принципів сталості. Головними завданнями університетської екологічної освіти є: постійне оновлення програм; упровадження нових спеціальностей екологічного спрямування; уведення елементів екологічної освіти до навчальних програм та планів інших університетських спеціальностей, споріднених з екологією; перегляд та вдосконалення змісту обов’язкових університетських курсів «Безпека життєдіяльності», «Основи екології», «Охорона праці». Проте сьогодні освіта охопила всі сфери діяльності людини, уособлюючи значно ширше поняття, ніж екологічна освіта.

Головними інструментами з упровадження освіти для сталого розвитку є діалог, що полягає у налагодженні взаєморозуміння й постійного спілкування між учителями та учнями; навчання, що спрямоване на розвиток нових знань, навичок та умінь; інформування, що передбачає доступ до інформації з питань сталого розвитку та стану довкілля. При цьому завданнями сталого розвитку є забезпечення розв'язання проблем соціального та духовного розвитку; узгодження темпів економічного розвитку з господарською ємністю екосистем; збереження і відновлення природних екосистем та їх здатності до самовідтворення[8].

Отже, сталий розвиток можливий завдяки розв’язанням економічних, соціальних та екологічних проблем, досягненню рівноваги між цими складовими. За умови успішноговиконання цих завдань відбудеться збереження природних, соціальних таі економічних ресурсів, поліпшиться якісний рівень життя людей. Тому, розглядаючи ідею сталого розвитку, враховуватимемо економічну, соціальну та екологічну системи.

Напрямами освітньої діяльності з протягом ідей сталого розвитку передбачено використання інтегративних курсів та уроків, що сприяють формуванню критичного мислення інформаційної культури. Іншими формами є курси з розвитку екологічної культури з урахуванням сучасних соціокультурних потреб, що сприяють формуванню відповідної споживчої культури, умінь та навичокзбереження здоров’я. Курси гуманоцентричного спрямування сприяють розвиткові моральної культури особистості; курси соціостратегічного спрямування розкривають основні тенденції та загрози соціального розвитку; інші курси спрямовані на розвиток інтеграційної культури особистості (етики, толерантності, гендерної рівності,

[7]Підліснюк В. В. Екологічна інформація: доступ та застосування : посібник / В. В. Підліснюк. – К.:Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – С.38.

[8]Підліснюк В. Сталий розвиток суспільства: роль освіти: путівник / за ред. В. Підліснюк. – К. Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – С.47.

полікультурності), а також на розвиток громадянської та правової культури особистості[9].

Головною метою таких курсів є підвищення рівня освіченості учнів та педагогів у питаннях сталого розвитку, виховання соціально адаптованої, відповідальної та стратегічно мислячої особистості, а також створення й реалізація моделі школи випереджуваноїосвіти для сталого розвитку. Вважаємо, що таких курсів має бути більше.

В основу теоретичних методів випереджувальної освіти для сталого розвитку покладено:

– міждисциплінарний та системний підходи до вивчення основних проблем взаємодії людини й довкілля з позиції принципів сталого розвитку;

– діяльнісний підхід до навчання як орієнтація на практичну реалізацію отриманих знань та вмінь, вироблення активної життєвої позиції особистості;

– гуманоцентричний, особистісно орієнтований підхід;

– принципи та цінності педагогіки співробітництва, ненасильства та толерантності;

– принципи холізму та коеволюції суспільства і природи тощо.

За умов результативності сталого розвитку в освітній галузі можливі позитивні зміни, а саме: підвищення загальної культури молоді й педагогів з питань природо-збереження, значне поліпшення відносин у суспільстві.

Як на практиці відбувається впровадження ідей сталого розвитку в освіті України

З'ясовано, що у Національному університеті «Києво-Могилянськаакадемія» з 1992 року функціонує інститут вільних слухачів, де кожна людина, незалежно від її віку та освіти, може прослухати вибраний навчальний курс. Серед вільних слухачів найбільше молоді, яка визначається з майбутньою спеціальністю, є й люди зрілого віку, які здобувають нові знання та виробляють навички, щоб використати їх у роботі й бути конкурентоспроможними у кар'єрному зростанні чи під час пошуків роботи. Щорічно в інституті навчається майже сорок вільних слухачів; найбільшою популярністю користуються навчальні курси з соціології, менеджменту, практичної психології та іноземних мов.

У Національному аграрному університеті України з 2002 року викладається магістерський курс «Екологічні аспекти сталого розвитку», що містить такі розділи: історія питання сталого розвитку; основні екологічні загрози, що спричинили виникнення нових підходів до розвитку людства; огляд основних подій і документів з питань сталого розвитку; стале використання природних ресурсів; кращі практики із сталого сільського господарства.

З 2004 року курс «Сталий розвиток суспільства» викладається для магістрів в Інституті журналістики Національного університету імені Тараса Шевченка. У процесі вивчення курсу студенти здобувають знання про роль інформації як складової в освіті для сталого розвитку; доступ громадськості до інформації та участь у схваленні рішень; роль журналістів у впровадженні освіти для сталого

[9]Горяна Л. Г. Екологічна освіта та виховання учнівської молоді в іграх і тренінгах : методичні рекомендації для вчителів, вихователів, керівників гуртків // Л. Г. Горяна, В. О. Хрутьба, Г. О. Малько та ін. – К. : Основа, 2003. – С. 84.

розвитку та поширенні інформації зі сталого розвитку; найкращі практики зі сталого розвитку суспільства.

У процесі викладання цих курсів уже впроваджуються нові підходи освіти для сталого розвитку, реалізуються можливості студентів: висловлювати та відстоювати власну точку зору; мислити критично; робити обґрунтований вибір між альтернативами; учитися працювати в команді, домовлятися та поважати демократичні рішення.

Під час педагогічної практики в загальноосвітній школі № 17 м. Черкаси ми спостерігали за тим, як учителі початкових класів упроваджували ідеологію сталого розвитку в школі. Спробуємо коротко проаналізувати їхню діяльність,враховуючи екологічну, економічну, соціальну проблематику сталого розвитку.

Починаючи з першого класу, учителі допомагають дітям самостійно дійти висновку про те, «що робить нашу планету щасливою». Для цього дітей заохочують зобразити на малюнках щасливу планету, пояснити, що саме робить її щасливою, та обговорити в групах, питання про те, що кожен/кожна з них може зробити для її щастя. Дітей навчають працювати разом, і це допомагає їм зрозуміти користь від групової роботи.

На уроках та у позаурочний час учителі звертають увагу учнів на збереження природного середовища, водних ресурсів, електроенергії тощо. При цьому учителі використовують методи заохочення, звернення до свідомості учнів, ігрові методи тощо. Наприклад, для збереження водних ресурсів учителі пропонують дітям перевірити всі місця, де у них вдома використовується вода, та допомогти батькам контролювати об’єм спожитої води. Тут розкриваються дуже прості дії на зразок закриття крана під час чищення зубів.

За допомогою вчителя діти обговорюють, як вони можуть економити енергію і чому це слід робити вдома та у школі. Вони відчувають свою значимість, коли усвідомлюють, що кожен, хто долучається до заходів зі збереження енергії, допомагає зберегти її джерела для себе та майбутніх поколінь.

Для розв’язання екологічної проблеми сталого розвитку на уроках природознавства, довкілля, біології, географії, хімії вчителі школи формують у дітей екологічний світогляд та екокультуру. Це сприяє вихованню патріотичних почуттів, любові до рідного краю як складових екологічної освіти для сталого розвитку. На уроках фізичної культури у 1–11 класах та на уроках з курсу «Основи здоров’я» у 1–9 класах, а також у процесі виховної роботи діти засвоюють основні знання,формують уміння щодо здорового способу життя, гармонізації стосунків між людиною і природним середовищем. Цьому сприяє й гурткова робота. Систематично (чотири рази на рік)проводяться перед канікулами тижні безпеки життєдіяльності учнів школи; тиждень фізкультури і спорту; усеукраїнський урок здоров’я. Учні беруть участь у благодійній акції «Серце до серця» на підтримку хворих на туберкульоз.

Ще один цікавий досвід: під час районного конкурсу «Кращий інтегрований урок» вчитель Т. Мороз в 11 класі провела відкритий урок на тему «Роль хімії та суспільства у розв’язанні глобальних екологічних проблем». Формою заняття було обрано урок-розслідування «Слідство ведуть екологи». Під час виховних годин та уроків з відповідних курсів («Я і Україна», «Я і Україна. Громадянська освіта», «Правознавство») учні оволодівають знаннями з реалізації прав людини та дитини відповідно до концепції сталого розвитку, знайомляться зі змістом норм демократії, правової культури громадян тощо. Зазначимо, що у школах діє учнівське

самоврядування, яке бере участь у підготовці та проведенні всіх шкільних заходів, що сприяє виробленню в учнів почуття господаря школи, уміння співпрацювати на принципах рівноправності, гласності, демократизму. Діти привчаються з перших кроків шкільного життя до відкритого і вільного вираження своїх думок на основі реалізації ідеї педагогіки співробітництва[10]. У процесі цієї роботи дітям прищеплюються навички розумного ресурсо- і енергозбереження (місячник енергозбереження). Під час класних годин, годин спілкування, класних «вогників» тощо відбувається впровадження норм соціальної справедливості, попередження проявів насильства та несправедливості у стосунках між дітьми та дітьми і дорослими.

Посилення уваги до вирішення морально-етичних проблем сталого розвитку в навчально-виховному процесі сприяє формуванню гуманістичних цінностей і пріоритетів, заснованих на ідеї самоцінності кожної особистості, її права на відмінність; поваги та визнання думки іншої людини йводночас готовності до відстоювання власної позиції, не принижуючи гідності іншої людини. Учні школи беруть участь в акціях «Милосердя», «Учитель не повинен бути самотнім», «Засвіти ліхтарик толерантності», «Діти і молодь Кривбасу проти різних проявів насильства»; у щорічному конкурсі з правової тематики та пропаганди здорового способу життя «За честь, добро і справедливість».

Висновок

Творче впровадження ідей сталого розвитку в загальноосвітніх школах сприяє:

- інтегруванню змісту освіти для сталого розвитку у змісті навчальних предметів;
- використанню нетрадиційних, творчих форм і методів роботи з екологічної освіти та екологічного виховання із залученням місцевих матеріалів (науково-дослідницькихпраць екологічного спрямування);
- здійсненнюнавчально-виховного процесу щодо засад сталого розвитку на основі знань народної педагогіки з використанням народних рухливих ігор, святкової обрядовості, багатовікового досвіду культури народу.

Перспективи дослідження вбачаємо у дослідженні та запозиченні міжнародних законодавчих актів з проблем освіти для сталого розвитку в практику українських шкіл.

Бібліографія

Горяна Л. Г. *Екологічна освіта та виховання учнівської молоді в іграх і тренінгах : методичні рекомендації для вчителів, вихователів, керівників гуртків //* Л. Г. Горяна, В. О. Хрутьба, Г. О. Малько та ін. – К. : Основа, 2003. – 132 с.

Підліснюк В. *Сталий розвиток суспільства: роль освіти:путівник / за ред.* В. Підліснюк. – К. : Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – 88 с.

[10]Висоцька О. Є. Теорія та практика впровадження ідей випереджаючої освіти для сталого розвитку у Дніпропетровському регіоні[електронний ресурс] / О. Є. Висоцька. – Режим доступу: http://www.slideshare.net/teachersua.

Підліснюк В. В. *Екологічна інформація: доступ та застосування : посібник* / В. В. Підліснюк. – К. :Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – 80 с.

Підліснюк В. В. *Сталий розвиток суспільства: 25 запитань і відповідей :* тлумачний посібник / В. В. Підліснюк. – К.: Поліграфекспрес, 2001 – 27 с.

Інтернет-джерела

Висоцька О. Є. *Освіта для сталого розвитку: мета і основні характеристики* [електронний ресурс] /О. В. Висоцька.– Режим доступу: https://docs.google.com/viewer.

Висоцька О. Є. *Теорія та практика впровадження ідей випереджаючої освіти для сталого розвитку у Дніпропетровському регіоні* [електронний ресурс] / О. Є. Висоцька. – Режим доступу: http://www.slideshare.net/teachersua.

Лузан О. О. *Інформація про роботу по впровадженню у навчальному закладі комплексної програми «Освіта для сталого розвитку» на період 2009–2015 рр.* [електронний ресурс] / О. О. Лузан. – Режим доступу:https: //docs.google.com/viewer.

Мар'яна Козак

3.1.5. СПІВПРАЦЯ ОРГАНІВ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ З АДМІНІСТРАЦІЄЮ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Вступ

У сучасних умовах інтенсивного розвитку громадянського суспільства одним із найважливіших принципів вищої освіти є принцип демократизації, що передбачає перехід до державно-громадської системи управління вищою освітою. Реалізація цього принципу є особливо актуальною для освітнього простору України, оскільки із підписанням Україною Болонської декларації у 2005 році вищезазначений принцип виходить на передові позиції розвитку освіти, а дослідження шляхів його впровадження є першочерговим завданням освітян усіх рівнів. Сьогодні можна стверджувати, що одним із важелів демократизації та громадянського управління вищою освітою є студентське самоврядування. Уже 2007 року Міністерством освіти і науки України було затверджено Примірне положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України, що визначає студентське самоврядування як «гарантоване державою право студентів, курсантів, екстернів, асистентів-стажистів, інтернів, клінічних ординаторів самостійно або через представницькі органи вирішувати питання, віднесені до їхніх повноважень»[1]. Права студентських самоврядних структур значною мірою розширилися з ухваленням поправок до Закону України «Про вищу освіту» 2010 року.

Про участь в управлінні вищим навчальним закладом та врахування думки органів студентського самоврядування свідчать норми статті 38 Закону України «Про вищу освіту», де, зокрема, проголошено, що за погодженням з органом студентського самоврядування у вищому навчальному закладі схвалюються рішення про відрахування осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, та поновлення їхна навчання; переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за державним замовленням, на навчання за контрактом за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб; переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за контрактом за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, на навчання за державним замовленням; призначення заступника декана, проректора, які відповідають за роботу студентами; поселення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, до гуртожитку і виселення з гуртожитку; затвердження рішень з питань студентських містечок та гуртожитків для проживання осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі[2].

Важливе значення для розвитку студентського самоврядування має положення, викладене в пункті 6 статті 38 вищезазначеного закону.В ньому йдеться про те, що

---

[1]Про затвердження Примірного положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України / Наказ МОНмолодьспорту України №1010 від 15.11.2007 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3141/>

[2]Закон України «Про вищу освіту» : станом на 10.08.2012 р. / Верховна Рада України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>

керівник вищого навчального закладу має всебічно сприяти створенню належних умов для діяльності органів студентського самоврядування (надати приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечити телефонним зв'язком, постійним доступом до мережі Інтернету, забезпечити місця для встановлення інформаційних стендів тощо).

Фінансовою основою студентського самоврядування є кошти, визначені вченою радою вищого навчального закладу в розмірі не менше ніж 0,5 відсотка коштів спеціального фонду відповідного вищого навчального закладу. Кошти органів студентського самоврядування спрямовуються на виконання їх завдань і повноважень. Не менш, ніж 30 відсотків коштів мають витрачатися на підтримку наукової діяльності осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі[3].

Розкриття проблеми

Зауважимо, що, крім належної нормативно-правової бази, для діяльності органів студентського самоврядування в Україні розроблено й наукову основу для дослідження питання співпраці органів студентського самоврядування з адміністрацією вищого навчального закладу на засадах демократії. Так, питанням демократизації вищої освіти присвячено значнау кількість праць вітчизняних учених, зокрема Я. Болюбаша, Л. Губерського, О. Вишневського, В. Даниленка, К. Левківського, В. Розіна, В. Скотного, М. Степка та ін.

Дослідженнями питання розвитку студентського самоврядування у вищих навчальних закладах України, його співпраці з адміністраціями вищих навчальних закладів займались такі науковці, як І. Бех, Т. Буяльська, М. Гриньова, О. Дубасенюк, А. Капська, М. Красовецький, Ю. Кращенко, М. Сметанський, Г. Троцко, М. Фіцула та ін.

Зважаючи на наявність широкої законодавчої та наукової баз для реалізації принципу демократизації освіти та залучення органів студентського самоврядування до цього процесу, вважаємо за доцільне проаналізувати дотримання на практиці законодавчих норм щодо студентського самоврядування в системі вищої освіти України. У статті здійснено відповідний аналіз на прикладі Хмельницького національного університету. Мета нашого дослідження полягає у висвітленні проблемних аспектів співпраці органів студентського самоврядування з адміністрацією вищого навчального закладу та з’ясування можливостей їх подолання.

Аналіз нормативної бази свідчить, що студентське самоврядування на державному рівні має достатньо задекларованих прав для належного функціонування. Проте однією з основних проблем є забезпечення шляхів фінансування діяльності органів студентського самоврядування. Закон України «Про вищу освіту» декларує необхідність фінансування, однак немає чіткого механізму впровадження цієї норми. Помітні зрушення у цьому напрямі відбулися після публікації Методичних рекомендацій з впровадження норм Закону України «Про вищу освіту» щодо студентського самоврядування, видані за редакцією М. Томенка, Є. Суслова, М. Рехлицького та О. Смирнова 2010 року. Рекомендації пропонують три моделі розподілу коштів: *між органами студентського самоврядування факультетів, концентрація коштів у центральному органі студентського*

[3] Закон України «Про вищу освіту» : станом на 10.08.2012 р. / Верховна Рада України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>

самоврядування та проектна модель фінансування студентського самоврядування[4], відповідно до якої кошти мають виділятися згідно зі складеним та затвердженим кошторисом певного заходу/проекту.

Ще однією проблемою є недостатнє законодавче забезпечення діяльності органів студентського самоврядування, адже наразі відсутній систематичний моніторинг діяльності студентського самоврядування на загальнодержавному рівні, не досліджено досвід європейського студентського самоврядування. Тому у сучасних умовах потрібне удосконалення нормативно-правової бази щодо моніторингу діяльності студентського самоврядування. Вперше в Україні Всеукраїнською молодіжною громадською організацією «Національний студентський союз», зокрема віце-президентом цієї організації Ю. П. Кращенком, було розроблено Концепцію розвитку студентського самоврядування, обговорення якої тривало до 29 грудня 2011 року[5]. Концепція, крім чіткого визначення сутності студентського самоврядування, окреслює його принципи та функції, а також висвітлює основні суперечності розвитку.

На особливу увагу заслуговує питання визначення напрямів діяльності органів студентського самоврядування, адже вони певною мірою спільні для всіх студентських самоврядних структур. Автори книги «Студентське самоврядування для “чайників” Д. Бершацький, М. Гуменний, А. Михайлюк, О. Романцова визначають такі сфери діяльності органів студентського самоврядування, як дозвілля, спорт, житлово-побутові питання, студентські засоби масової інформації, стосунки з адміністрацією, наукова діяльність, навчальний процес, права студентів, допомога в організації гуртків та клубів за інтересами, працевлаштування студентів, контроль адміністрації[6]. Проте цей перелік є дещо умовним. По-перше, основним завданням діяльності студентського самоврядування має бути відстоювання та захист прав студентства, що задекларовано у Примірному положенні та у більшості Положень про студентське самоврядування. По-друге, якщо ми ведемо мову про демократичні засади співпраці студентського самоврядування з адміністрацією, то вживати термін «контроль адміністрації» не зовсім доцільно, адже студентське самоврядування є дорадчим органом адміністрації, і все, що воно може зробити, – це розкрити сутність певної проблеми, запропонувати спосіб її вирішення (або знайти такий спосіб разом з представниками адміністрації шляхом консенсусу) та проконтролювати сам процес вирішення. На нашу думку, типовою помилкою діяльності більшості органів студентського самоврядування є приділення значної уваги дозвіллястудентів. Звичайно, студентське дозвілля є важливим, але проблеми у сфері навчання мають першочерговий характер. Тому студентському самоврядуванню доцільно звертати увагу на розклад занять, успішність студентів, перебіг вступної кампанії, оскільки, відповідно до листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/9-282 від 12.04.2012 р. й за ініціативи Національного

[4]Методичні рекомендації з впровадження норм Закону України «Про вищу освіту» щодо студентського самоврядування / М. Рехлицький, О. Смирнов, Є. Суслов, М. Томенко. – К. Геопринт, 2010. – С. 24–25.

[5]Про обговорення проекту Концепції розвитку студентського самоврядування в Україні / Лист МОНмолодьспорту України № 1/9-870 від 08.12.2011 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/25710/>

[6]Органи студентського самоврядування для «чайників» / А. Безноєва, М. Гуменний, О. Каюмова, О. Романцова та ін.; за ред. А. Михайлюка. – К., 2005. – С. 7–8.

студентського союзу та Студентського захисту представники студентського самоврядування входять до складу приймальних комісій[7].

Усі окреслені проблеми було простежено на прикладі діяльності органів студентського самоврядування Хмельницького національного університету та їх співпраці з адміністрацією закладу.

Звертаючись до витоків студентського самоврядування в університеті, зазначимо, що Студентська рада університету розпочала свою активну діяльність 2001 року[8]. Після виходу Примірного положення про студентське самоврядування було розроблено Положення про студентське самоврядування Хмельницького національного університету, яке затвердила конференція студентів. У ньому визначено мету, завдання, права та обов'язки студентського самоврядування університету. Так, враховуючи норми Положення, можна стверджувати, що студентське самоврядування Хмельницького національного університету реально бере участь в управлінні вищим навчальним закладом. Проте, уважно вивчивши роботу Студентської ради, можна побачити, що значна кількість норм Положення мають лише декларативний характер. Так, наприклад, Положення декларує, що одним із завдань студентського самоврядування є участь у роботі стипендіальної комісії[9], проте реально ця норма невиконується. Те ж саме можна стверджувати про сприяння працевлаштуванню випускників. В університеті створено Центр працевлаштування випускників, до якого студентське самоврядування не має стосунку. Це ще раз свідчить про недосконалість нормативно-правової бази на локальному рівні.

Щодо співпраці з адміністрацією на демократичних засадах, зазначимо, що вона,насправді є, проте існує низка гальмівних проблем. Зокрема, у Хмельницькому національному університеті налагоджено конструктивний діалог безпосередньо з ректором університету. Систематично проводяться «круглі столи» представників студентського самоврядування усіх рівнів з ректором щодо найактуальніших проблем студентства, за підсумками яких видається наказ по університету, що сприяє прискоренню вирішення обговорюваних проблем. Проблемним аспектом такої співпраці, на нашу думку, залишається те, що представники студентського самоврядування не мають змоги часто спілкуватися з ректором. Беручи до уваги досвід наших колег з Прикарпатського національного університету, Івано-Франківського національного університету нафти і газу, Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, зазначимо, що у них щотижняпрактикуються зустрічі голови студентського самоврядування з ректором, що значною мірою сприяє вирішенню поточних студентських проблем. Уважаємо доцільним проведення таких зустрічей і в Хмельницькому національному університеті.

Ще однією проблемою студентського самоврядування Хмельницького національного університету є недостатня поінформованість адміністрації про весь обсяг діяльності Студентської ради. І знову ж таки оптимальним вирішенням цієї

[7]Про участь студентів у роботі приймальних комісій / Лист МОНмолодьспорту України № 1/9-282 від 12.14.2012 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nss.org.ua/studenty-budut-vklyucheni-do-skladu-priymalnykh-komisii-vnz>

[8]Що таке СР ХНУ? [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khnu.km.ua/root/dept/strad/>

[9]Система управління якістю вищої освіти у Хмельницькому національному університеті : зб. нормат. док. / упоряд. В. І. Бегняк, Г. В. Красильникова. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – С. 293–294.

проблеми, на нашу думку, є спілкування щотижня (або принаймні раз на два тижні) керівного складу Студентської ради з ректором університету або з ректоратом загалом. У нас же існує практика доводити до відома адміністрації тільки те, що вважає за потрібне начальник виховного відділу.

Інколи трапляються випадки, коли адміністрація прагне до надмірного контролю за діями студентського самоврядування. Така проблема виникла під час проведення студентської науково-практичної конференції щодо діяльності студентського самоврядування 28–30 жовтня 2011 року. Здавалося б, конференція є студентською, тобто на ній розглядаються лише проблеми студентського самоврядування, але від організаційного комітету вимагали все: від переліку підготовчих заходів та списку відповідальних до складання проекту резолюції, що має бути розроблена учасниками конференції за відповідними напрямами роботи конференції. Звісно, керівництво університету значною мірою допомагало в організації конференції, але існують певні межі, за які не варто виходити. Відповідно до Положення про студентське самоврядування Хмельницького національного університету адміністрація закладу має право отримувати інформацію про діяльність студентського самоврядування, брати участь із дорадчим голосом у заходах, що проводяться студентським самоврядуванням[10], але не втручатися в роботу органів студентського самоврядування, не контролювати її. Причиною цього є відсутність частого особистого спілкування керівного складу студентського самоврядування університету з ректоратом, адже всю потрібну інформацію можна було б донести в усній формі.

З усього викладеного вище можна дійти висновку про те, що постійний діалог студентського самоврядування та адміністрації необхідний для поінформованості адміністрації про діяльність самоврядування, з одного боку, та для забезпечення повноцінного функціонування органів студентського самоврядування, з іншого боку.

Ще однією проблемою, що чітко простежується в студентському самоврядуванні Хмельницького національного університету, є конформізм. Це означає, що студентське самоврядування намагається пристосуватися до наявного ладу, пасивно сприймає нинішній порядок, побоюється конфліктів і необхідності схвалення власних рішень, не виявляє ініціативності, не бажає наражатися на ризик[11]. Така діяльність характеризується індиферентністю і частково присутня в «кулуарах» студентської ради університету. Звісно, це значною мірою залежить від керівника органу самоврядування, але й тут стикаємося з проблемою формалізму. Якби свого часу вибори керівного складу було проведено відповідно до процедури, закладеної у Положенні, то сьогодні ми б мали менше проблем, а засідання не відбувалосябу формі: «прийшли, поговорили, розійшлися». І знову ми повертаємося до вищезазначеної проблеми відсутності моніторингу студентського самоврядування на загальнодержавному рівні.

Позитивним у цій ситуації є те, що в університеті виконуються норми статті 37 Закону України «Про вищу освіту». В пункті 1 цієї статті зазначено: «У вищому колегіальному органі громадського самоврядування повинні бути представлені всі категорії працівників вищого навчального закладу, представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити

[10]Система управління якістю вищої освіти у Хмельницькому національному університеті : зб. нормат. док. / упоряд. В. І. Бегняк, Г. В. Красильникова. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – С.297.

[11]Черниш Н. Й. Соціологія: курс лекції / Н. Й. Черниш. – Львів: Кальварія, 1998. – С.56.

науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу, які працюють у цьому вищому навчальному закладі на постійній основі, і не менш як 10 відсотків – виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі»[12]. У Хмельницькому національному університеті до складу конференції трудового колективу входять представники студентського самоврядування, які беруть участь в обговоренні та голосуванні, що є безпосереднім виявом реалізації принципу демократизації вищої школи.

Відповідно до статті 34 Закону України «Про вищу освіту» 10% осіб, які навчаються, мають входити до складу вченої ради університету[13]. Така норма виконується в університеті, але існують певні проблеми. По-перше, через вищезазначену індиферентність або з інших причин значна частина з 10% обраних до Вченої ради делегатів. Власне,негативний приклад іноді подає сам керівник органу студентського самоврядування, ігноруючи засідання вченої ради університету. Тому вважаємо за необхідне суворіше ставитися до відвідування студентськими самоурядовцями засіданьвченої ради. А за умови систематичного невиконання ними своїх обов'язків виключати їх зі складу Вченої ради. Ще одна антидемократична проблема полягає в тому, що думку студентства не враховують або навіть не дають її висловити. Єдиним можливим вирішенням цієї проблеми може бути звернення до правозахисних студентських організацій, які, зі свогобоку, подадуть звернення до Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Висновок

Здійснене дослідження дає змогу зробити ряд висновків. Студентське самоврядування – це беззаперечний крок уперед на шляху демократизації вищої освіти. Воно потрібне сучасній вищій школі як один із важелів громадського самоврядування. Українська держава, підписавши Болонську декларацію, намагається всебічно сприяти розвиткові студентського самоврядування, розширюючи його права на законодавчому рівні. Попри такі намагання, все ж існує низка проблем щодо діяльності органів студентського самоврядування, а саме:

- відсутність чіткого механізму фінансування діяльності студентського самоврядування;
- відсутність систематичного моніторингу діяльності органів студентського самоврядування на загальнодержавному рівні;
- приділення значної уваги органами студентського самоврядування дозвіллюстудентів;
- декларативний характер окремих пунктів Положення про студентське самоврядування;
- відсутність періодичного спілкування керівного складу органу студентського самоврядування з адміністрацією університету;
- надмірне втручання адміністрації вищого навчального закладу в діяльність органів студентського самоврядування;

[12] Закон України «Про вищу освіту» : станом на 10.08.2012 р. / Верховна Рада України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>

[13] Закон України «Про вищу освіту» : станом на 10.08.2012 р. / Верховна Рада України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>

• присутність конформізму та формалізму в окремих аспектах діяльності органів студентського самоврядування.

Унаслідок детального вивчення цих важливих проблем нами окреслено такі можливі шляхи їх вирішення:

1) на законодавчому рівні: запровадити єдиний оптимальний механізм фінансування діяльності органів студентського самоврядування;

2) на загальнодержавному рівні: забезпечити систематичний моніторинг діяльності органів студентського самоврядування;

3) на рівні адміністрації вищого навчального закладу: обмежити втручання в діяльність органів студентського самоврядування; брати участь у заходах студентського самоврядування тільки з дорадчим голосом;

4) на рівні органів студентського самоврядування: приділяти більше уваги вирішенню актуальних проблем студентства щодо перебігу та якості навчального процесу; менше зосереджуватися на організації студентського дозвілля; запровадити періодичні зустрічі керівника (керівного складу) органу студентського самоврядування з адміністрацією вищого навчального закладу; своєчасно інформувати адміністрацію про весь спектр діяльності студентського самоврядування; уникати формалізму в діяльності органів студентського самоврядування, керуючись лозунгом – «Краще зробити менше, але якісно; викорінити дух конформізму зі сфери студентського самоврядування шляхом залучення до роботи в студентських самоврядних структурах свідомих людей з активною громадською позицією. Адже, на думку видатного українського педагога К. Д. Ушинського: «Необхідно, щоб підліток входив у громадську роботу не статистиком, а зацікавленим учасником, перебуваючи то у ролі творця, то у ролі виконавця».

Бібліографія

Методичні рекомендації з впровадження норм Закону України «Про вищу освіту» щодо студентського самоврядування / [М.Рехлицький, О. Смирнов, Є. Суслов, М. Томенко]. – К. : Геопринт, 2010. – 29 с.

Органи студентського самоврядування для «чайників» / А. Безноєва,М. Гуменний, О. Каюмова, О. Романцова та ін.; за ред. А. Михайлюка. – К., 2005. – 59 с.

Система управління якістю вищої освіти у Хмельницькому національному університеті : зб. нормат. док. / упоряд. В. І. Бегняк, Г. В. Красильникова. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 466 с.

Інтернет-джерела

Закон України «Про вищу освіту» : за станом на 10.08.2012 р. / Верховна Рада України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14.

Про затвердження Примірного положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України / Наказ МОНмолодьспорту України № 1010 від 15.11.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua.

Про обговорення проекту Концепції розвитку студентського самоврядування в Україні / Лист МОНмолодьспорт № 1/9-870 від 08.12.2011 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/25710/>.

Про участь студентів у роботі приймальних комісій / Лист МОНмолодьспорту України № 1/9-282 від 12.14.2012 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nss.org.ua.

Черниш Н. Й. *Соціологія: курс лекції* / Н. Й. Черниш. – Львів: Кальварія, 1998. – 71 с.

Що таке СР ХНУ? [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khnu.km.ua.

МаринаХоменко

3.1.6. ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ ЯК ЗАПОРУКА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОССБИСТОСТІ

Вступ

Незаперечною є істина, що суспільство, яке прагне жити в гармонії з довкіллям, має не лише декларувати, а й формувати систему істинних цінностей у кожного громадянина. Тому одним із чинників благополуччя індивідуальності, родини та суспільства в цілому має стати здоров'я, як фундаментальна цінність буття. Аналізуючи досвід сьогодення, на мій погляд, категорія здоров'я набула особливої актуальності, трансформувавшись у глобальну проблему людської цивілізації, зумовивши перегляд ставлення населення до власного здоров'я та упровадження в життя оздоровчої ідеології. Основа таких змін – у формуванні природовідповідних життєвих позицій людини щодо світу, самої себе і власного здоров'я.

Власне бачення проблеми

Політичні й економічні перетворення, які відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність удосконалення всіх ланок життєдіяльності, у тому числі – соціальної адаптації молодого покоління до життя в сучасних умовах.

На мою думку, несприятлива ситуація щодо охорони здоров'я дітей в Україні є наслідком багатьох причин, які проявили себе найбільш агресивно в останні 10-15 років. Це і наслідки Чорнобильської катастрофи та інших техногенних катаклізмів, економічні негаразди, зміни в системі охорони здоров'я, негативні демографічні процеси.

У цьому плані важливим є виховання гармонійно розвинутих і здорових дітей. Та, на жаль, протягом останніх років у нашій країні склалася негативна ситуація зі станом здоров'я дітей усіх вікових груп.

Особливої уваги потребують діти шкільного віку, стан здоров'я яких значно погіршується під час шкільного навчання.Чому ж спостерігається зниження фізичної активності дітей і порушення режиму їх праці і відпочинку?

Молодший шкільний вік (7-10 років) характеризується високою здатністю дітей до навчання. Значно вдосконалюється система імунітету, в основному завершується морфологічний розвиток багатьох органів і систем. Діти набагато менше схильні до запальних захворювань органів дихання, кишкових інфекцій, але зростає питома вага ревматизму та інших серцево-судинних захворювань. Поряд із цим спостерігається зменшення фізичної активності дітей і порушення режиму їх праці та відпочинку. Лише за два останніх роки рівень захворюваності та поширеності хвороб серед дитячого населення від народження до 17 років по Україні підвищився відповідно на 6,0 і 4,5%.

На підготовку домашніх завдань 16,4% дітей молодших класів щодня витрачають три години. Ці дані свідчать про значний напружений робочий день

учнів шкіл. За спостереженнями батьків, 36,9% дітей молодших класів мають знижену працездатність й підвищену захворюваність.

Переконана, що ця проблема може бути вирішена лише **за умов**об'єднання зусиль *адміністрації, педагогічних колективів шкілбатьків.*

За останні роки увага дирекції шкіл зростає до збереження здоров'я школярів. І перші кроки вже зроблено: цьому сприяє впровадження проекту **«Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю».**

Урядом України впродовж останніх трьох років упроваджено обов'язковий щорічний медичний огляд для контролю стану здоров'я та попередження захворювань і смертності серед учнів. Поглиблений огляд дітей проводиться за участю лікарів – педіатрів, невролога, отоларинголога, ендокринолога, офтальмолога, хірурга, гастроентеролога, кардіолога, стоматолога, дерматолога, психолога. Для уточнення діагнозів використовуються методи ультразвукової діагностики та електрокардіограми.

Для оцінки стану здоров'я учнів 1-4 класів нами було отримано в Центральній районній лікарні м. Коростишева статистичні дані за результатами профілактичного медичного огляду школярів шкіл міста Коростишева та району за 2011 і 2012 роки (у 2011 році було обстежено 4184 дітей, а в 2012 році – 4347).

Перше місце серед виявлених відхилень у стані здоров'я у 2012 році посіли хвороби кістково-м'язової системи – 492 учні, серед яких – 95 учнів мають сколіоз, 197 – порушення постави та 184 – плоскостопість.

На другому місці патології зору – 193 дитини, у 5 з яких виявлено астигматизм.

Зауважимо, що у 93 учнів*(третє місце)* виявлено хірургічні патології, а саме: крипторхізм – 1, кила – 35, варікоцем – 1, фімоз – 17.

На четвертому місці перебувають хвороби кровообігу – 58 дітей, серед них 54 мають функціональні кардіопатії.

На п'ятому місці– хвороби ендокринної системи (52 учні). 43 учні мають захворювання верхніх дихальних шляхів, зокрема й хвороби мигдаликів – 30, аденоїди – 9, хронічні бронхіти – 4. У 31 учня виявлено захворювання органів травлення, у них спостерігаються гастрит – 5, хронічний холецистит – 11, ДЖВШ – 15. Патологію вуха має 21 учень, у 18 – ВСД, у 11 – хвороби сечовивідної системи, у 6 – розлади нервової системи, у 5 – вроджені вади серця і судин, у 2 – захворювання шкіри та в 1 – залізодефіцитна анемія.

За результатами обстежень учнів булоподілено на 3 медичні групи: до основної групи у 2012 році було віднесено 1966 учнів, проти 3084 у 2011 році, що на 1118 осіб менше ніж у попередньому році; до підготовчої групи – 1715, що на 569 учнів більше ніж у попередньому. Помітно зросли показники спеціальної групи: зі 117 учнів у 2011 році до 503 у 2012 році.

Безумовно, такі дані свідчать про стрімкий ріст захворюваності учнів. На мою думку, однією з головних причин відхилення у стані здоров'я є значне порушення дітьми вимог режиму дня. Найбільш поширеним порушенням є ігнорування фізичних вправ – тільки 26 % дітей займалися фізкультурою в домашніх умовах, до 40 % дітей більше двох годин переглядають телепередачі та більше 43% проводять до 3 годин за комп'ютером.

Підтримую думку спеціалістів, які вважають, що до таких наслідків призводить не лише малорухомий спосіб життя та напружений графік навчання у школі, а й незадовільні житлово-побутові умови значної частини населення, екологічно

несприятливий стан довкілля (район знаходиться на радіоактивній забрудненій території внаслідок видобування та обробки гранітно-рудних корисних копалин, що знижує опір дитячого організму до різних шкідливих факторів).

З метою виявлення стану фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я учнів початкових класів Коростишівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №9 Житомирської області було проведено опитування, в якому взяли участь 7 вчителів початкових класів, медичний працівник, соціальний педагог і практичний психолог.

З відповідей випливає, що середня оцінка за п’ятибальною шкалою фізичного здоров'я – 3,57, психічного – 3,57, соціального – 3,85, духовного – 3,57.

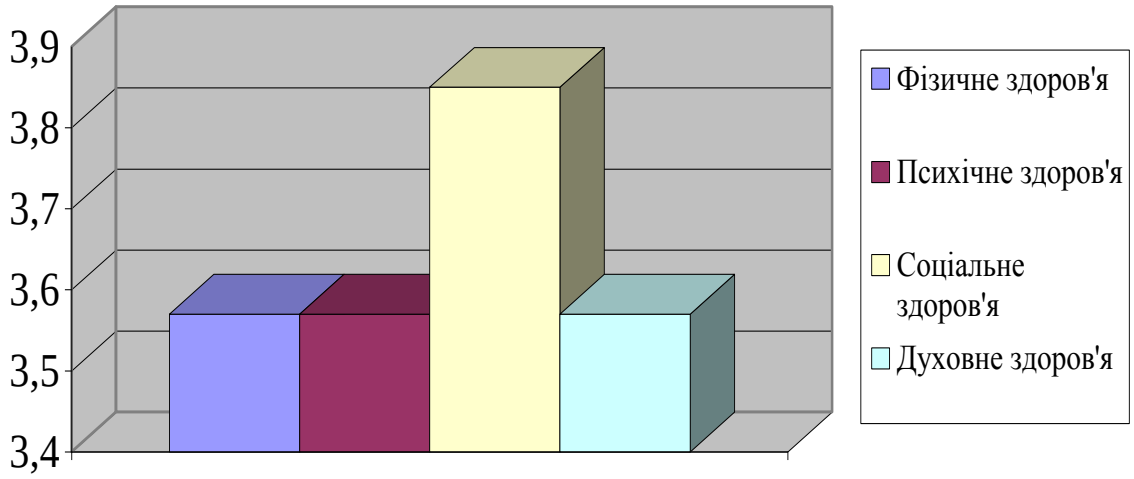

Рис. 1. Стан здоров'я учнів початкових класів Коростишівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №9 Житомирської області (за п’ятибальною шкалою)

Отже, поглиблений аналіз стану здоров'я дітей шкільного віку свідчить про значне поширення серед них відхилень у стані здоров'я та зниження показників психічного стану.На нашу думку, це потребує перегляду організації диспансерного нагляду за дітьми, створення відповідних умов для впровадження в освітянських установах медико-педагогічних заходів профілактичного й оздоровчого характеру.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що існує прямий зв’язокміж незадовільним станом здоров'я учнів загальноосвітньої школи та їхньою неготовністю до здорового способу життя.

Однією з причин цього, на мою думку, є те, що школа недостатньо готує учнів до здорового способу життя. До того ж у школярів на це бракує часу через перевантаженість навчальними заняттями, як зазначалося в доповіді В. Г. Кременя[1] на ІІ Всеукраїнському з'їзді працівників освіти. Перевантаження учнів шкідливо позначається на стані їхнього здоров’я: 50 відсотків дітей і підлітків мають незадовільну фізичну підготовку, серед них зросла кількість серцево-судинних та інших захворювань. Результати щорічних медичних обстежень показали, що за останні 15 років кількість дітей віком до 14 років із серцево-судинними недугами

[1] Доповідь Міністра освіти і науки України Кременя В. Г. // Матеріали ІІ Всеукраїнського з'їзду працівників освіти. – К., 2002. – С.22.

зросла з 14,5 до 28,2%; з хворобами опорно-рухового апарату – з 31,9 до 67,1%; з надмірною масою – з 7,0 до 8,9%. Якщо порівняти робочий день дорослої людини і учня, то учень працює півтори зміни.

Тому важливість розгляду проблеми збереження здоров'я учнів полягає ще й у тому, що 75 % хвороб дорослих є наслідком умов життя в дитячому й підлітковому віці. Тобто майбутнє здоров'я нації закладається в сучасній сім'ї та школі. Напевне, саме тому існують прогнози, що нинішні 14–15-річні підлітки можуть не дожити до пенсійного віку.

Оскільки здоров'я людини, за розрахунками зарубіжних і вітчизняних вчених, на 18-20% залежить від *спадковості*, на 18-20% – від *соціально-економічних* та *екологічних* умов, на 8-9% – від *системи охорони здоров'я* та *медицини* і на 51-53% – від *способу життя*, розглянемо, як у загальноосвітніх навчальних закладах готують учнів до дотримання здорового способу життя.

Розкриття проблеми

На мою думку, сучасна освіта не вирішує головного питання нашого часу: як побудувати гуманну до учня школу, завдання якої полягає не тільки в тому, щоб дати дитині сучасні знання, а й зберегти та зміцнити її здоров'я. Це передбачає створення такої системи організаційно-функціональних і психолого-педагогічних заходів, які дають можливість багатоваріантного компонування дій, форм, методів, прийомів, освітньо-виховних засобів. Такий підхід забезпечує занурення учнів у штучно створене середовище, орієнтоване на конкретний педагогічний результат: міцне здоров'я й творче використання цінностей культури здорового способу життя.

Основні завдання:

1. Створення психолого-педагогічних і організаційно-педагогічних умов, що забезпечують психічне здоров'я й комфорт учнів, за допомогою гуманізації й демократизації навчально-виховного процесу на основі: фізкультурно-спортивної активності; обґрунтованої відповідності навчального навантаження обсягові інформації, психофізичним можливостям її засвоєння; переведення традиційної інформаційно-об'ємної системи навчання на систему, яка навчає учнів самостійно здобувати знання, самостійно мислити, застосовувати отриману інформацію на практиці.

2. Наукова організація навчальної праці, харчування та відпочинку учнів.

3. Створення відповідних санітарно-гігієнічних умов.

4. Розвиток самостійної діяльності учнів з формування культури здорового способу життя, навчально-методичнезабезпечення цього процесу.

5. Створення системи управління та моніторингу технології збереження здоров'я школярів.

6. Формування культури здорового способу життя учнів як у навчальний, так і в позаурочний час.

7. Програмней навчально-методичного забезпечення з проблем технології збереження здоров'я.

8. Створення системи оздоровлення учнів під час канікул.

9. Створення відповідних умов для функціонування фізичної культури; забезпечення можливостей для впровадження сучасних інноваційних форм і методів роботи.

10.Створення умов для дослідницько-експериментальної й науково-пошукової роботи з питань моделювання й апробації освітніх технологійзбереження здоров’я.

11.Створення необхідних організаційно-педагогічних умов для забезпечення психічного здоров’я і комфорту учнів.

Вважаю, що школа, яка працює в режимі 5-денного навчального тижня, створює умови, найбільш сприятливі для виконання завдань інтеграції оздоровчого процесу в навчальний, якщо до навчального плану включені уроки з ОБЖД, етики, основ здоров’я; у режим роботи школи в обов'язковому порядку введені ранкова зарядка з музичним супроводом, фізкультхвилинки, динамічні паузи на кожному уроці, 20-ти та 10-ти хвилинні рухливі перерви. Педагогами школи розроблені та використовуються на кожному уроці оздоровчі динамічні паузи, що допомагають поновити розумову та фізичну працездатність. Також розроблено вправи для психологічного розвантаження учнів на кожному уроці.

Модель комфортного освітнього середовища збереження здоров’я з використанням технології реабілітації працездатності школярів реалізується шляхом оптимізації й гуманізації навчального процесу, які можливі завдяки застосуванню різнорівневого навчання; глибоку диференціацію та індивідуалізацію навчання; широке використання сучасних педагогічних технологій; інтерактивне навчання; створення фізичного, фізіологічного, психічного комфорту для учнів; спрямування вчительського колективу на створення відносин «учитель–учень» за формулою «суб’єкт–суб’єкт». Забезпечення позитивної мотивації навчання шляхом створення можливості успіху для кожного учня; розумне зменшення обсягу домашніх завдань із метою запобігання перевантаження учнів.

Важливою умовою проведення уроків є застосування на заняттях технологійзбереження здоров’я, що вимагає врахування періодів працездатності учнів на уроках; урахування вікових і фізіологічних особливостей дітей на уроках; емоційне розвантаження на уроках; використання оздоровчо-фізкультурних пауз на уроках.Велика увага також приділяється в школі опануванню вчителем методик, які допомагають творчо використовувати технології збереження здоров'я дітей.

У збереженні здоров’я учнів велике значення має ***організація раціонального харчування***. У школі забезпечується дворазове безкоштовне харчування дітей 1-4-х класів, що відповідає дієтичним вимогам і фізіологічним потребам дітей.

При визначенні раціону харчування для учнів дотримується збалансування енергетичної цінності вмісту білків, жирів і вуглеводів. Щодня проводиться аналіз меню. Чітко виконуються всі необхідні умови санітарного контролю. Для активізації захисних функцій організму проводиться вітамінізація.

Організацію здорового відпочинку дітей сьогодні взяла на себе школа. Причому сплановано цей відпочинок так, щоб кожен учень знайшов собі цікаве й змістовне заняття. Тому пропонуються вечори відпочинку, засідання клубів за інтересами, змагання ерудитів, «круглі столи» активних читачів, шкільні театральні вистави та багато інших цікавих заходів. Вважаю, що найбільш корисним є відпочинок на спортмайданчиках або в спортивному залі.

Про системну спортивно-оздоровчуроботу свідчить план оздоровчої роботи, який пропонує широкий спектр різних заходів: турпоходи, дні здоров’я, свята рухливих ігор, веселі старти, старти надій, спортивні змагання, спартакіади. Щопонеділка, середи та п’ятниці працюють секції з легкої атлетики й тенісу, щоп’ятниці – арттерапії. Після завершення навчального року організовується літній пришкільний табір **«Козаченьки».**

У збереженні здоров'я важливезначення має***створення необхідних санітарно-гігієнічних умов:***

- режим вологого прибирання (після кожного уроку);
- створення куточку гігієни (місця для миття рук);
- облаштуваня місць з мінеральною водою для пиття;
- естетичне оформлення інтер'єру школи, в якому гармонійно використовуються аспекти збереження здоров'я:

а) озеленення (створення композицій із квітів, рослин, що мають терапевтичний ефект);

б) кольорова гама, що підтримує позитивний психоемоційний фон;

в) провітрювання класів і коридорів.

Школа за умовами навчання відповідає санітарним нормам: освітлення, розміри меблів, санітарні норми підручників і наочних посібників тощо.

Створення необхідних умов для розвитку фізичної культури

У кожному класі ведуться листи здоров'я. Розроблено правила для учнів, які сприяють формуванню здорового способу життя учнів. На уроках фізичної культури вчителі враховують вікові та психо-фізіологічні особливості розвитку учнів, розкривають значення занять фізичними вправами, сприяють формуванню вмінь та навичок здорового способу життя, профілактики захворювань, травматизму.

Шляхом вирішення навчальних проблем, розвивальних (оздоровчих), пізнавальних і виховних цілей педагоги працюють над розвитком в учнів основних фізичних якостей і рухових здібностей, сприяють формуванню життєво важливих рухових навичок і вмінь. Прищеплюють інтерес до занять фізичними вправами, надають елементарні знання з фізкультури, гігієни та здорового способу життя, виховують бережливе ставлення до свого здоров'я, сприяють вихованню морально-вольових і психологічних якостей особистості.

На уроках здійснюється диференційований підхід до учнів, ураховується рівень здоров'я та рівень фізичної підготовленості. Базуючись на цих показниках, учителі підбирають фізичні вправи, навантаження, враховують їхню інтенсивність.На уроках фізкультури проводяться міжпредметні зв'язки з анатомією та фізіологією людини, гігієною, географією, музикою, історією фізкультури і спорту. Усі діти відвідують обов'язкові уроки, але виконують загальнорозвивальні й коригувальні вправи з різним фізичним навантаженням та ті, що їм не протипоказані.

Підготовка вчителів до впровадженнятехнологій збереження здоров'я

1. Кадрове забезпечення. Постійне підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури, залучення до роботи з дітьми у другій половині дня класних керівників, вихователів групи продовженого дня, вчителів та інструкторів з фізичної культури.

2. Формування компетенції педагогічного колективу.

Ефективне впровадження технології збереження здоров'я відбувається лише за умови, що процес упровадження та шляхи реалізації новітніх технологій будуть не лише зрозумілими педагогам та учням, а й логічно обґрунтованими, що дасть змогу свідомо сприймати інформацію. Тому дуже важливою є система навчання суб'єктів освітнього процесу.

Навчання педагогів здійснюється не лише в процесі самоосвіти, а й на засіданнях методичних об'єднань, педагогічних рад школи, а також на районних семінарах. На засіданнях методичних об'єднань класних керівників розглядаються

такі питання: «Виховання в учнів початкових класів відповідального ставлення до свого здоров'я», «Індивідуальна робота на уроках», «Перевірка знань без стресів», «Виховання бережливого ставлення до життя – на кожному уроці», «Як запобігти перевантаженню навчального процесу», «Застосування різнорівневого навчання», «Використання інтерактивних методів навчання»,

Методичне об'єднання вихователів групи продовженого дня протягом 2012-2013 навчального року працює над проблемою «Формування культури здоров'я молодших школярів шляхом упровадження освітніх технологійзбереження здоров'я».

Відповідно до цієї теми вихователі групи продовженого дня працюють за напрямом самоосвіти, який спланований на цей період за конкретними темами: «Чиста планета», «Я здоров'я збережу – сам собі допоможу», «За здоровий спосіб життя», «Чистота – запорука здоров'я», «Безпечне довкілля».

На засіданні педагогічної ради школи в серпні 2012 року («Роль учасників освітнього процесу у формуванні культури здоров'я»), особливу увагу було приділено обговоренню таких питань: реалізація здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі; місце психологічної служби школи у формуванні психологічного здоров'я учнів; формування соціального благополуччя дітей, співпраця батьків і педагогів у збереженні та зміцненні здоров'я дітей; роль медичних працівників в оздоровленні учнів.

Протягом 2012-2013 навчального року відбуваються районні семінари вихователів групи продовженого дня на тему «Використання здоров'язберігаючих технологій у школі». Активно практикують творчі майстерні вихователів. Їх завдання – впровадженнятехнологійзбереження здоров'я.

3. Формування компетенції батьків.

Здійснюється через шкільну раду, лекторій для батьків, загальношкільні та класні батьківські збори.

Психологічний та медичний супровід освіти

Для впровадження діяльності зі збереження здоров'я в школі створено медико-психологічну службу, що охоплює 2 блоки: медико-валеологічний і психологічно-соціальний.

На медико-валеологічний блок покладено контроль за станом здоров'я, фізичним розвитком дітей; він починається з першого обстеження, а потім під час повторних обстежень щороку оцінюється стан здоров'я, фізичний розвиток, вирішується питання про індивідуальне проведення реабілітаційної й корекційної роботи. При повторних обстеженнях оцінюється динаміка стану здоров'я, фізичного розвитку, враховується ефективність реабілітації, результати доводяться до класних керівників, батьків, фіксуються в банку даних про здоров'я учнів. Цей блок здійснює контроль за санітарно-гігієнічним станом і профілактикою травматизму. Керівником цього блоку є медичний працівник школи.

Робота *психологічно-соціальної служби* школи, до складу якої входять практичний психолог та соціальний педагог, спрямована на формування в учнів здорового способу життя, її завдання:

• вивчати, як конкретна дитина пізнає і сприймає складний світ знань, соціальних відносин, інших людей і ставлень конкретного школяра;

• як відбувається становлення його особливості.

Ця служба розглядає й тримає під контролем процес і результати включення індивіда в соціальні відносини. У процесі соціалізації індивід стає особистістю та отримує необхідні для життя серед людей знання, вміння, навички. Сталий розвиток людини неможливо зрозуміти окремо від родини, соціальної групи та культури. У цьому процесі спостерігають три фази: адаптація – активне засвоєння існуючих норм; індивідуалізація – пошук засобів щодо прояву своєї особистості; інтеграція – поєднання групових та індивідуальних потреб.

Створення в навчальному закладі системи управління та моніторингу технології збереження здоров'я

Для діагностики й характеристики здоров'я учнів визначаються такі показники: інтелектуальна й фізична працездатність; фізичний розвиток і загальна фізична підготовка; психологічна адекватність і врівноваженість; сукупність соціально-духовних цінностей особистості, які забезпечують культуру поведінки. Перелічені показники якісних характеристик здоров'я виявляються, вимірюються апробованими методами (тести, педагогічні спостереження, опитування, самооцінка). У результаті копіткої роботи в школі за допомогою діагностично-проектувального комп'ютерного комплексу **«Універсал»** та результатів щорічних медичних оглядів створено банк даних про школярів, на кожного учня заведена психологічна карта, карта фізичного розвитку й здоров'я, на основі яких ми можемо проводити роботу, спрямовану на здоров'я. На основі анкетування дітей і батьків ведеться спостереження й порівняння результатів, які свідчать про зміни в ставленні до свого здоров'я, до шкідливих звичок, до здорового способу життя, до негативних явищ.

Це ще один важливий крок *формування в учнів компетентності зі збереження здоров'я*. Серед них життєві навички, що сприяють фізичному, соціальному, духовному та психічному здоров'ю.

Життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю:

- *навички раціонального харчування* (раціональне харчування має три принципи**:***енергетична рівновага; збалансоване харчування; дотримання режиму харчування)*;
- *навички рухової активності* (виконання ранкової гімнастики, регулярні заняття фізичною культурою, спортом, руховими іграми, фізичною працею);
- *санітарно-гігієнічні навички;*
- *навички особистої гігієни (*уміння виконувати гігієнічні процедури);
- *режим праці та відпочинку (*уміння чергувати розумову та фізичну активності; уміння знаходити час для регулярного харчування й повноцінного відпочинку);
- *життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю* (навички ефективного спілкування, уміння слухати, чітко висловлювати свої думки, уміння відкрито виявляти свої почуття, без тривоги та звинувачень, володіння невербальною мовою, адекватна реакція на критику, уміння просити про послугу або допомогу);
- *навички співчуття (*уміння розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей; уміння висловлювати це розуміння; уміння зважати на почуття інших людей; уміння допомагати й підтримувати);
- *навички розв'язування конфліктів (*уміння розрізняти конфлікти поглядів і конфлікти інтересів; уміння розв'язувати конфлікти поглядів на основі толерантності; уміння розв'язувати конфлікти інтересів за допомогою конструктивних переговорів);

• *навички поведінки в умовах тиску, погроз дискримінації (*навички впевненої поведінки, зокрема й застережливої дії щодо ВІЛ-СНІДу; уміння розрізняти прояви дискримінації, зокрема щодо людей з особливими потребами, ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД; уміння обстоювати свою позицію та відмовлятися від небажаних пропозицій, зокрема й пов'язаних із залученням до куріння, вживанням алкоголю, наркотичних речовин; уміння уникати небезпечних ситуацій і діяти при загрозі насилля);

• *навички спільної діяльності та співробітництва (*уміння бути «членом команди»; уміння визнавати внесок інших у суспільну роботу; уміння адекватно оцінювати свої здібності та свій внесок у спільну діяльність);

• *життєві навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю (*самоусвідомлення та самооцінка*);*

• *аналіз проблеми та прийняття рішень (*уміння визначати суть проблеми та причини її виникнення; здатність сформулювати декілька варіантів розв'язання проблеми; уміння передбачати наслідки кожного з варіантів для себе та інших людей; уміння оцінювати реальність кожного варіанта, враховуючи власні можливості й життєві обставини; здатність вибирати оптимальні рішення);

• *визначення життєвих цілей і програм (*уміння визначати життєві цілі, керуючись своїми потребами, нахилами, здібностями; уміння планувати свою діяльність, ураховуючи аналіз можливостей та обставин; уміння визначати пріоритети й раціонально використовувати час);

• *навички самоконтролю (*уміння правильно виявляти свої почуття; уміння контролювати свої прояви гніву; уміння долати тривогу; уміння переживати невдачі; уміння раціонально планувати час);

• *мотивація успіху та тренування волі (*віра в те, що ти є господарем свого життя; установка на успіх; уміння зосереджуватися на досягненні мети; розвиток наполегливості та працьовитості).

У навчально-виховній роботі розв'язуються завдання гігієнічного нормування навчального навантаження й об'єму домашніх завдань з урахуванням шкільного розкладу. На уроках і в позаурочній роботі застосовуються технологіїзбереження здоров'я, в основі яких лежать загальнокласна взаємодія і мікрогрупова робота. Я вважаю, що важливе значення діяльності зі збереження здоров'я є проблема позаурочної зайнятості дітей, організації дозвілля, додаткової освіти:

• організація фізкультурно-оздоровчих і спортивно-масових заходів;

• реалізація системи просвітницької роботи з учнями щодо формування в учнів культури ставлення до власного здоров'я;

• розвиток системи позаурочної зайнятості підлітків.

Цю проблему неможливо відділити від організації фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями. У школі в другій половині дня для дітей проводяться заняття, що включають рухливі ігри на свіжому повітрі, загальнорозвивальні вправи, спортивні естафети, змагання. Щорічно проводиться загальношкільний «День здоров'я» із залученням усіх дітей, учителів і батьків.

Руховий режим учнів – один із чинників, що дозволяє наблизити шкільне середовище до природного середовища дитини. Гімнастика на уроці дозволяє знімати стан утомленості на уроці, ослабити психологічну напруженість, викликану інтенсивністю занять, і просто дати дитині можливість порухатися. За сприятливих погодних умов уроки фізичної культури та уроки в початковій школі проводяться на природі.

У школі проводяться профілактичні заходи, спрямовані на формування здорового способу життя, постійно впроваджуються інтерактивні форми роботи з учнями, батьками. Оздоровчий процес у навчальному закладі є чіткою, науково обґрунтованою системою, згідно з якою з урахуванням національного й міжнародного досвіду здорового способу життя впроваджуються валеологічна освіта та просвіта дітей і батьків.

Співпраця з медичними установами, проведення досліджень з цього напряму допомагає оптимізувати роботу щодо впровадження у навчально-виховний процес освітніх технологій діяльності збереження здоров'я, зробити їх більш ефективними. Я переконана, що створення в навчальному закладі таких умов, коли кожен учень буде оволодівати з валеознаннями під час навчання та в позаурочний час, забезпечення валеологічного простору шляхом навчання та залучення вчителів, батьків і громадськості в оздоровчу роботу, допоможе формуванню й розвитку в учнів навичок здорового способу життя в навколишньому середовищі. Активний зв'язок школи з батьками, іншими навчальними закладами й громадськими організаціями надає широкі можливості для реалізації цілей навчання й виховання учнів, створює систему наступності в навчанні між дошкільним закладом і школою.

Кожен освітній заклад покликаний не лише здійснювати навчальний процес, а передовсім створювати необхідні умови для нормального розвитку учнів та охороні їхнього здоров'я. Вважаю, що школу слід розглядати не тільки як освітню установу, а насамперед як соціальний інститут зайнятості, захищеності та охорони здоров'я всіх учасників навчального процесу.

Діяльність учителя має спрямовуватися на формування в дітей стійкої позиції, що передбачає визнання цінності здоров'я, почуття відповідальності за збереження й зміцнення власного здоров'я, поглиблення знань, умінь і навичок, пов'язаних з усіма складовими здоров'я (фізична, соціальна, психічна, духовна).

Принцип оздоровчої спрямованості полягає в такій організації навчального часу, а також фізичного виховання і, зокрема, занять фізичними вправами, щоб вони сприяли профілактиці захворювань учнів, зміцненню їх здоров'я. Згідно з цим система занять школярів включає такі взаємозв’язані форми: раціональна організація уроку; уроки фізичної культури; фізкультурно-оздоровчі заходи протягом шкільного дня (гімнастика перед уроками); фізкультурні хвилинки під час уроків; ігри та фізичні вправи на перервах і в режимі продовженого дня.

Фізіологічно обґрунтованою є тривалість уроку в 45 хвилин. Винятком є учні перших класів, для яких урок триває 35 хвилин. Для учнів других класів рекомендовано комбінований урок з використанням останніх двадцяти хвилин для зняття втоми.

Обов'язкове дотримання гігієнічних вимог до уроку:

- щільність уроку – відсоток (частка) часу, витраченого школярами на навчальну роботу, повинен становити не менше 60% і не більше 85%;
- кількість видів навчальної діяльності (слухання, читання, розповідь, розв’язування прикладів і под.) –від 2 до 6;
- тривалість кожного виду навчання –не більше 10-15 хвилин;
- частота чергування видів навчальної діяльності –через кожні 10-15 хвилин;
- кількість методів викладання (словесний, наочний, аудіовізуальний через ТЗН, самостійна робота) має становити не менше двох – трьох;
- місце, тривалість та умови застосування ТЗН;

- наявність, місце, зміст і тривалість фізкультхвилинок, емоційних розрядок, зміна пози сидіння.

У ході фізичного виховання слід забезпечити таке поєднання роз'яснювальної, виховної роботи і різних форм практичних занять фізичними вправами, коли фізична культура стає усвідомленим, обов'язковим компонентом режиму дня школяра.

Уроки фізичного виховання є основною формою занять зі збереження та вдосконалення здоров'я учнів. Вони обов'язкові для всіх школярів. Уроки мають активно сприяти успішному формуванню в учнів інтересу і звички до занять фізичними вправами у повсякденному житті.

Необхідно підвищувати вплив уроків фізкультури на вдосконалення інших форм фізичного виховання. Відомо, що навіть за умов якісного проведення уроків їх безпосередній вплив на фізичний розвиток учнів недостатній. Науковими дослідженнями встановлено, що урок фізкультури забезпечує в середньому лише 11% гігієнічної норми рухової активності школяра. У зв'язку з цим необхідно збагачувати і правильно поєднувати різні форми фізичного виховання учнів і фізкультурно-оздоровчої роботи. Спрямованість навчальної роботи з фізичної культури на масове охоплення учнів систематичними вправами й заняттями фізичною культурою великою мірою сприяє зміцненню здоров'я вихованців школи, підвищенню рівня їх фізичної й розумової працездатності.

Отже, у кожній школі має бути цілісна система збереження здоров'я і застосовуватись технології збереження здоров'я.

Коростишівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 9 Житомирської області перша в районі стала дійсним членом Всеукраїнської Асоціації відродження гімназій України,співпрацює з Інститутом обдарованої дитини НАПН України по впровадженню комп'ютерної програми **«Психологічно-педагогічне проектування особистісного розвитку учня».** Школа має угоду про співпрацю з державною установою «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології НАМН України» про надання висококваліфікованої консультативної допомоги учням школи. Є опорною школою з впровадження освітнього Інтернет-проекту **«Щоденник.ua».**

На базі школи протягом п'яти років діє літній пришкільний табір **«Козаченьки»,** в якому оздоровлюються від 80 до 120 учнів. Мета його діяльності – сприяння зміцненню та збереженню здоров'я, формування культури здорового способу життя й відпочинку дітей. Девіз: *«Ми землі і сонця вірні діти, і навчатись прагнемо щомиті, разом з Україною мужніти, совістю і честю їй служити».* Під керівництвом директора табору Ніколайчук Ірини Борисівни завжди проходить веселе та організоване дозвілля дітей, проводяться заходи: День Нептуна, День позитиву, Веселі старти, Солодке дерево, «Як козаки до індіанців їздили», різні спортивні змагання.

З 2012 року учні школи почали активно відвідувати волонтерський центр **«Дон Боско»** та брати участь у волонтерському русі. Завдання волонтерів:

• допомога дітям-інвалідам (учні відвідують і допомагають центру «Надія»), самотнім людям похилого віку та ветеранам Великої Вітчизняної війни;

• просвітницька діяльність серед учнів району, спрямована на утвердження здорового способу життя та правомірної поведінки;

• щороку 1 грудня – у Всесвітній день боротьби зі СНІДом – проводиться акція «Молодь проти ВІЛ/СНІДу», у рамках якої проходять благодійні концерти та

добровільний збір коштів для допомоги хворим районного диспансерного центру ВІЛ/СНІДу.

Із заснуванням волонтерського центру «Дон Боско» на теренах Коростишівського району проходить Всеукраїнський фестиваль **«Молодь обирає здоров'я».** Його мета – пропаганда здорового способу життя, дбайливого ставлення до свого здоров'я, профілактика шкідливих звичок, поширення елементарних знань з гігієни, попередження важких захворювань, навчати дітей цінувати життя, більше уваги звертати на те, що позитивно впливає на самопочуття: спорт, режим, вітаміни, правила техніки безпеки, позитивні емоції, цікаві захоплення, подорожі, раціональне харчування, загартовування, уміння вчасно надати медичну допомогу; розвивати творчі здібності, згуртовувати учнів, створювати умови для дружнього спілкування, виявлення талантів, стимулювати впевненість у собі й ініціативність.

Висновок

Проаналізований нами досвід – це лише краплина у великому океані проблем щодо формування та збереження здорового способу життя у молодого покоління. Тому в покращенні якості освіти кожна школа змушена шукати свій шлях змін. Одним з таких шляхів школа вибрала створення у 2012-2013 навчальному році моделі **«Школи сприяння здоров'ю»** за програмою **«Шкільною дорогою – до здоров'я та успіху».**

Отже, на основі вивчення українського досвіду у сфері збереження здоров'я школярів обґрунтовано основні соціально-економічні, педагогічні, організаційні чинники та умови, що мають бути створені в Україні для ефективного збереження фізичного, соціального, психічного та духовного стану здоров'я школярів.

Бібліографія

Амосов М. М. *Роздуми про здоров'я* [Пер. з рос.] / М. М. Амосов. – К.: Здоров'я, 1990.– 168 с.

Апанасенко Г. Л. *Превентивная медицина. Ч. I: Начала валеологии* / Г. Л. Апанасенко // Медичний всесвіт. – 2002. – № 1-2. – Т. 2.

Апанасенко Г. П. *Валеологія як наука* / Г. П. Апанасенко, Л. А. Попова // Валеологія.– 1996. – № 1. – С. 4-9.

Брехман И. И. *Валеология – наука о здоровье*. – Изд. 2-е, доп., перераб. / И. И. Брехман. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 208 с.

Булич Е. Г. *Здоровье человека: Биологическая основа жизнедеятельности и двигательная активность в её стимуляции* / Е. Г. Булич, И. В. Муравов. – К. : Олимпийская литература, 2003. – 414 с.

Валеологія. Теоретичні основи валеології : Навч. посібник / Е.Г. Булич, І.В. Муравов. – К.: ІЗМН, 1997. – 224 с.

Венедиктов Д. Д. *Глобальные проблемы здравоохранения и пути их решения* / Д. Д. Венедиктов, А. И. Чернух, Ю. П. Лисицын, В. И. Кричагин // Вопр. философии. – 1979. – № 7. – С. 102–113.

Доповідь Міністра освіти і науки України Кременя В. Г. // Матеріали II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти. – К., 2002. – С.22.

Зайцев Г. К. *Валеология. Культура здоровья /* Г. К. Зайцев, А. Г. Зайцев. – Самара : Издат. дом «Бахрах-М», 2003. – 272 с.

Лебедева Н. Т. *Профилактическая физкультура для здоровых детей: Справочное пособие* / Н. Т. Лебедева. – Минск: ИПП Госэкономплана Республики Беларусь, 1993. – 208 с.

Ушинський К. Д. *Праця в її психічному і виховному значенні.* – В кн.: *Історія української школи і педагогіки: хрестоматія /* Уклад. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – С. 221-230.

Шишов С. Е. *Школа: мониторинг качества образования /* С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 320 с.

Марія Плахотнікова

3.1.7. УЯВІМО МАЙБУТНЄ, ЯКОГО МИ ХОЧЕМО *(есе)*

Вступ

Нерідко сьогодні можна почути перестороги вчених, які б'ють на сполох з приводу тієї чи іншої катастрофи. Води забруднюються, повітря перенаситилося шкідливими речовинами, існує реальна загроза здоров'ю і життєдіяльності людини. Адже саме людина, її діяльність є причиною усіх негараздів.

Ця проблема сталого розвитку обговорювалася 1992 року на конференції в Ріо-де-Жанейро.

Термін «сталий розвиток» зустрічається часто, особливо у працях учених з природничих наук. Він є офіційним українським відповідником англійського "sustainable development", дослівний переклад якого з урахуванням контексту може бути як «життєздатний розвиток», а розширене тлумачення – всебічно збалансований розвиток. За визначенням Комісії ООН зі сталого розвитку, його мета – задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку розвитку за екстенсивною моделлю.

Розкриття проблеми

Автором інноваційної економічної теорії сталого розвитку, ґрунтовно висвітленої в монографії «Поза зростанням: економічна теорія сталого розвитку» (Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development), є провідний дослідник економічних аспектів забруднення довкілля, колишній економіст Світового банкуДейлі Ґерман[1]. Спираючись на визначення Комісії ООН та науковий аналіз, Ґ. Дейлі логічно тлумачить поняття «сталий розвиток» як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес усієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн нашої планети за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу), коли в процесі неухильного інноваційного інтенсивного (а не екстенсивного) економічного розвитку країн водночас позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення, зокрема, за етнічними, расовими чи статевими ознаками.

Сталий розвиток – це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дають змогу дуже швидко моделювати різні варіанти напрямів розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати та обрати найоптимальніший.

Ряд теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найперспективнішою ідеологією XXI століття і навіть усього третього тисячоліття,

---

[1] Herman E. Daly. *Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development*. [електронний ресурс]. Режим доступу : http://bookos.org/book/1186666

яка з поглибленням наукової обґрунтованості витіснить усі наявні світоглядні ідеології як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації.

Суттю сталого розвитку є захист довкілля, соціальна справедливість та відсутність расової й національної дискримінації. У країнах, де на державному рівні зазначені вимоги ігноруються, в поняття сталого розвитку намагаються вкласти «зручний» зміст, вихолощуючи справжній. Так, в Україні термін «сталий розвиток» часто вживають для означення лише неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл та окремих галузей економіки. Інколи до цього додають здійснення безсистемних заходів щодо збереження довкілля та поліпшення санітарних умов проживання й праці людей. Таке тлумачення терміна, розкритиковане Ґ. Дейлі, є не лише грубою помилкою, а й його профанацією.

Неодноразово наголошувалося на важливості для людства екологічного виховання та освіти. Сьогодні цій проблемі у всьому світі приділяється велика увага. Можна сказати, що наш час — це період тотального екологічного «всеобучу», коли основи екологічних знань викладають усім, починаючи з дитячого віку, – у школах та інститутах, на різних семінарах і курсах, по радіо й телебаченню – та закінчуючи підвищенням рівня екологічної освіти керівників усіх рангів в усіх країнах, на всіх континентах.

У розвинених державах розроблені та вдосконалюються різні програми й концепції розвитку екологічної освіти, програми й плани підготовки спеціалістів-екологів сучасного рівня. За кілька останніх років видано багато посібників і підручників, науково-популярної й публіцистичної літератури, знято фільми, розроблено рекомендації еколого-освітнього змісту. В більшості країн світу екологія стала обов'язковою дисципліною у всіх школах і вищих закладах освіти, у багатьох вищих навчальних закладах створено кафедри або факультети екологічного профілю, проведено сотні екологічних національних і міжнародних семінарів, конференцій, з'їздів.

Велику еколого-просвітницьку роботу у всьому світі проводять організації «зелених», товариства з охорони природи, серед них такі відомі, як «Ґрінпіс», «Легамбіенте» тощо.

Ці важливі для цивілізації процеси екологізації свідомості населення, формування нового – екологічного – світогляду, нової – екологічної – культурицілком характерні й для України.

За останні роки у нашій державі також розроблено програми й концепції розвитку екологічної освіти й виховання, видано посібники й підручники з екології, створено десятки кафедр і факультетів екологічного профілю в інститутах та університетах, започатковано багато журналів.

Але чи можна назвати нашу країну екологічно обізнаною, зважаючи на те, що зміни хоч і відбулися[2], але суттєво вони не вплинули ані на свідомість громадян, ані на раціональності уряду. Тому є сенс наголосити на необхідності розвитку екологічної освіти.

Ще в 1975 р. учасники Міжнародного семінару з екологічної освіти (Бєлград, Югославія) запропонували глобальну схему екологічної освіти. Відповідно до цієї схеми головною метою екологічної освіти має бути формування в населення планети усвідомлення того, що виникла життєво важлива, глобальна проблема довкілля

[2] Малишко М. І. Екологічне право України. – К.: Юридична книга, 2001. – 270 с.

й усього, що з ним пов'язане, усвідомлення того, що довкіллям необхідно опікуватися й що для цього треба мати відповідні знання, досвід, уміння, мотивації та зобов'язання як для індивідуальної, так і для колективної роботи для порятунку біосфери та запобігання майбутніх екологічних катастроф.

У 1977 року на міжнародній конференції в Тбілісі мету й завдання екологічної освіти було конкретизовано:

• сприяти чіткому усвідомленню того, що суспільство розвивається за тісних взаємозв'язків усіх природних і соціальних процесів;

• забезпечити кожній людині можливість здобути знання, право, досвід та умови їх реалізації, необхідні для захисту довкілля та його поліпшення;

• розробити нові алгоритми поведінки окремої людини, груп людей і суспільства як єдиного цілого стосовно довкілля.

Сьогодні активно розвиваються як формальна (в школах, вищих навчальних закладах, інститутах підвищення кваліфікації), так і неформальна (за допомогою засобів масової інформації, кіно, музеїв, виставок, заходів природоохоронних товариств тощо) екологічна освіта.

Особливе значення розвиткові екологічної освіти й культури надається в усьому світі останніми роками, коли стало очевидно, що одними з головних причин невиконання ухвал міжнародних екологічних форумів, угод і конвенцій з охорони природи є саме низька екологічна культура більшості населення планети, низький рівень екологічної освіти й свідомості, зокрема в осіб, які схвалюють важливі рішення. Тому в 1997–2003 роках на багатьох міжнародних зібраннях активно обговорювалися проблеми екологічної освіти й виховання та їх роль в еколого-збалансованому розвиткові людства (Нью-Делі, 1997; Париж, 1998; Цюріх, 1999; Брюссель, 1999; Дакар, 2000; Йоганнесбург, 2002 та ін.)[3].

У 2002 році Міністерством освіти і науки Швеції разом із Міністерством охорони навколишнього середовища цієї країни за завданням Європейської економічної комісії ООН розроблено проект «Стратегії освіти з еколого-збалансованого розвитку й екологічної освіти ЄЕК ООН». У 2003 році спеціальними робочими групами ЄЕК ООН закладено теоретичні основи стратегії освіти задля стійкого розвитку, намічено шляхи її реалізації.

В усьому світі поширюються такі поняття, як «екологічна філософія життя», «екологічні пріоритети», «екологічний імператив», «екологічна парадигма» (система цінностей, підходів, принципів). Ці поняття обґрунтовуються й використовуються в системі екологічної освіти[4].

Сьогодні екологічна освіта визнається одним із основних факторів екологізації всіх видів людської діяльності. Вона розглядається як самостійна й нагальна проблема, як важливий інструмент управління, головний важіль для вдосконалення моделі виробництва і споживання з урахуванням можливостей біосфери.

На всесвітньому саміті в Йоганнесбурзі 2005–2015 роки рекомендовано назвати десятиліттям освіти для еколого-збалансованого розвитку.

---

[3] *Сталий розвиток: основні міжнародні документи* // http://who-is-who.com.ua.

[4] Концепція екологічної освіти України, затверджена Рішенням Колегії МОН України № 13 /6-19 від 20.12.01 // Міністерство освіти та науки України // www.mon.gov.ua

У нашій же країні у 2001 році створено перший спеціалізований вищий навчальний заклад — Одеський державний екологічний університет, базовий з підготовки кадрів для Міністерства екології і природних ресурсів України.

Але не варто забувати, що освіті передує виховання, яке вбирає вплив родини, навколишнього середовища, умов існування, засобів масової інформації і багато інших чинників, що супроводжують людину упродовж життя. Виховання у людей поваги до природи є вагомим внеском у вирішення екологічної проблеми.

Загалом культура й екологія безпосередньо пов'язані собою, адже стан екології відображає рівень культури, носієм якої є суспільство. Тому саме культура може забезпечити у рівновагу між діяльністю людини та біосферними і соціальними законами життя.

Погіршення екологічної ситуації у цілому зумовлене бажанням людей отримати миттєву вигоду, не думаючи про наслідки. Це і слугує показником вкрай низького загального й особистого рівня культури взаємовідносин з навколишнім середовищем[5].

Вирішення проблеми, певно, насамперед залежить від відповідей на питання: як сприяти зацікавленню і розвитку інтересу людей до питань екології, екологічного стану середовища, екологізації і загалом безпечного й раціонального способу життя?

Передовсім, на нашу думку, необхідно починати з пояснення і втілення в життя тих принципів, які покладено в основу сталого розвитку.

Сталий розвиток в освіті – це, передусім, інтеграція сталого розвитку безпосередньо в навчальний процес, у процес виховання. Тобто в будинках дитячої творчості, спеціалізованих гуртках, організаціях, дитячих чи молодіжних таборах, об'єднаннях факультативних чи, можливо, державних або приватних слід спрямовувати вільний час молоді в правильне русло, що сприятиме природному розвиткові, ознайомлюватиме з новітніми інформаційними досягненнями, основами екології людини, моніторингом навколишнього середовища, діями при НС, можливостями для їх запобігання.

Із старшими поколіннями працювати складніше, на них впливати можна лише за допомогою ЗМІ, художніх фільмів, акцій, заходів, спрямованих на популяризацію екологічного способу життя, сталого розвитку. Тому вже потрібно починати, щоб принаймні щось залишилося майбутнім поколінням.

Висновок

Основою екологічної етики є екологічні мислення та світогляд, які формуються в процесі екологічної освіти й виховання. Екологічна освіта – одна з найважливіших галузей педагогіки – будується на базі цілісної системи уявлень про природу, біосферу, про умови її збереження та раціональне використання. Вплив цієї системи на кожну людину має тривати все її життя. Тоді в кожної людини з'явиться екологічна компетентність – знання екологічних законів, правил і норм, поведінки, які утримають її від екологічно аморальних учинків, спрямують на природоохоронну діяльність.

Ми маємо подбати про розвиток екологічно раціонального мислення.

[5] Крисаченко В. С. Екологічна культура. – К.: Наука, 1996. – С. 47–55.

Бібліографія

Крисаченко В. С. *Екологічна культура*. – К.: Наука, 1996. – С. 47–55.

Малишко М. І. *Екологічне право України.* – К.: Юридична книга, 2001. – 270 с.

Інтернет-джерела

Herman E. Daly. Beyond Growth. *The Economics of Sustainable Development*. [електронний ресурс]. Режим доступу : http://bookos.org/book/1186666.

Концепція екологічної освіти України, затверджена Рішенням Колегії МОН України № 13 /6-19 від 20.12.01 // Міністерство освіти та науки України // www.mon.gov.ua.

Сталий розвиток: основні міжнародні документи // http://who-is-who.com.ua.

ТамараСмик

3.1.8. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ І НАУКИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Вступ

Художник при виконанні малюнка з натури спочатку позначає межі світла, тіні, напівтіні, падаючої тіні, потім заштриховує і створює об'ємний твір, що реально відображає предмет. Педагогіка – теж мистецтво. Мистецтво творіння, зцілення й розвитку. У складних умовах трансформації суспільства, у час невизначеності й непевності, знецінення життя людини зростає значення реабілітаційної функції освіти. І лише так – з тінями, напівтінями, рефлексією, і обов'язково зі світлом – можна й потрібно розглядати проблеми освіти в сучасному світі.

Розкриття проблеми

На наш погляд, стратегія розвитку науки і освіти України в контексті україно-польських відносин в цій сфері потребує розгляду та аналізу.

Розвиток освіти та науки XXI століття вимагає усвідомлення, успадкування, трансляції й збереження загальнолюдських цінностей на етнокультурному, міжкультурному та полікультурному рівнях.

В інноваційному розвитку країни освіта і наука відіграють надзвичайно важливу роль. У поєднанні «наука – освіта – виробництво»освітній потенціал виступає одночасно як джерело поповнення науки кадрами і як головний фактор формування робочої сили, оволодіння всім населенням сучасними знаннями, необхідними для забезпечення економічного, соціального і культурного розвитку суспільства на основі використання передових досягнень науки, технологій, інновацій.

За останні два десятиріччя відбувся розрив зв'язків у системі «наука – освіта – виробництво».Освіта, як і наука, залишається майже повністю відстороненою від процесу формування інноваційної економіки. Гострота і складність цієї проблеми потребують системних стратегічних рішень[1].

Сучасний стан освітньо-наукової сфери України зумовлено довгостроковим негативним впливом загальноекономічних проблем, пов'язаних зі структурною деформованістю економіки. Отримана у спадок з радянських часів малоефективна система фінансування української науки за часи незалежності майже не змінилася, залишившись високо-залежною від державногобюджету.

Застарілість сучасної технологічної бази науки, безвідповідальне ставлення до приведення її у відповідність до сучасних вимог фактично унеможливлюють проведення в Україні досліджень на світовому рівні без допомоги зарубіжних

---

[1] Маліцький Б.А., Булкін І.О., Єгоров І.Ю. та ін. *Актуальні питання методології та практики науково-технічної політики* / Під ред. Б.А.Маліцького. – К.: УкрІНТЕІ, 2001. – 204 с.

партнерів. На жаль, чимало важливих досягнень українських вчених стають інтелектуальною власністю інших країн.

Політика «виживання» науки без проведення системних заходів щодо її адаптації до світових та європейських вимог, її незатребуваність призвели до тяжких наслідків. В Україні відбулося найбільше серед країн Центральної і Східної Європи скорочення чисельності наукових кадрів[2], обсягів фінансування науки, рівня оплати праці[3]. Ці зміни набувають особливо негативного забарвлення в порівнянні з іншими країнами.

У країні відсутній дієздатний механізм реалізації визначених державою пріоритетів науково-технологічного розвитку, а також система об'єктивної оцінки ефективності використання коштів, які вкладаються в цю сферу, що не дозволяє сконцентрувати ресурси на підтримку ефективно працюючих наукових колективів і наукових шкіл й створити для них сучасну технологічну базу.

Аналіз даних експертних оцінок, отриманих в рамках виконання Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України, свідчить, що вітчизняна наука зберегла здатність за певних умов виконувати дослідження і отримувати результати світового рівня в окремих галузях.

Україна зберегла також потужний, практично безпрецедентний, принаймні для Європи, потенціал матеріалознавчої науки.

Багато конкурентоспроможних вітчизняних розробок вже сьогодні може потужно вийти на світовий ринок.

Про збережений потенціал вітчизняної науки свідчить і той факт, що українські вчені беруть активну участь в загальноєвропейському та світовому ринках наукових кадрів і наукових розробок та користуються на ньому авторитетом.

Тому назріла нагальна необхідність попередження негативних тенденцій, що склалися в науково-освітній сфері, спрямування державної політики на формування якісно нового науково-технічного потенціалу, його ефективного використання для переведення України на інноваційний шлях розвитку[4].

Отже, існує потреба вдосконалення державної науково-освітньої політики, визначеності її доктринальних завдань та стратегічних напрямів, а також у створенні простих, зрозумілих науковцям, владі та суспільству механізмів забезпечення зростання ролі науки та її інноваційного потенціалу в соціально-економічному розвитку країни.

Як відомо, 17 лютого 2009 р. Постановою Верховної Ради України було проголошено «Стратегію інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»[5].

Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки є органічною складовою Стратегії розвитку України в сфері освіти і науки. Вона розвиває основні

---

[2] Попович О. С. Основні тенденції в динаміці кадрового потенціалу української науки останнього десятиріччя / О. С. Попович, Т. М. Червінська // Наука та наукознавство. – 2008. – № 3(61). – С. 53 – 66.

[3] Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичні збірники за 1995 – 2007 рр. – К. Держкомстат України.

[4] Зведений прогноз науково-технологічного та інноваційного розвитку України на найближчі 5 років та наступне десятиліття / Під ред. А. П. Шпака, Б. А. Маліцького, О. С. Поповича, В. Л. Богданова. – К.: «Фенікс», 2007.

[5] Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. Постанова Верховної Ради України від 17 лютого 2009 року N 2632-VI

положення Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, уточнює і доповнює їх з врахуванням нових вимог сучасності і викликів щодо змін, на які Україна повинна мати адекватні відповіді. Визнання високої актуальності тиску зовнішніх і внутрішніх викликів, що посилюються, врахування їх можливих наслідків з метою попередження кризових явищ в економіці і суспільстві є головною передумовою формування дієздатної інноваційної політики соціально-економічного розвитку держави.

Стратегія спрямовується на систематизацію і конкретизацію законодавчих, нормативних та інших засад організації наукової, науково-технічної, інноваційної та освітньої діяльності, що обґрунтовані в сучасному законодавстві України, нормативних та програмних документах органів державної влади.Разом з іншими державними стратегічними документами вона є стрижнем для подальшого розвитку законодавчої і нормативної бази в цій сфері, для формування державних, регіональних і галузевих програм інноваційного розвитку, забезпечення скоординованої діяльності влади та суспільства, науки та освіти – всіх головних учасників національної інноваційної системи.

Стратегія складається з аналітичної та безпосередньо стратегічної частин. В ній сформульовано системну соціально-економічну проблему, що повинна вирішуватися на соціально-культурному рівні жержави. Ця проблема спроектована на існуючий стан інноваційного розвитку України у порівнянні з основними мегатрендами інноваційного розвитку світової та європейської економік, а також економік окремих країн.

Результатом реалізації Стратегії стало впровадження в Україні інноваційної моделі соціального-культурного розвитку, підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни в науково-освітній сфері, всіх її людських і природних ресурсів, забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної науки, досягнення стабільного сталого розвитку і підвищення добробуту громадян і їхня конкурентноспроможність на тлі розвитку інших європейських країн[6].

Реалізація Стратегії створює можливості для успішного просування України по шляху розбудови суспільства, заснованих на полікультурних знаннях.

Розвитку полікультурної палітри України сприяє вивчення соціокультурних, освітніх реформ дружнього польського народу. Україна і Польща належать до тих країн, які активно налагоджують стратегічне партнерство, перебувають у процесі розбудови національних держав.

Педагогіка нового тисячоліття має відповідати на виклики XXI століття й використовувати можливостіцієї епохи. Досвід країн близького зарубіжжя з аналогічними для України соціальними системами й історико-політичними та науково-освітніми процесами становить інтерес для взаємовигідного партнерства.

Розвиток співпраці між Україною і Польщею є однією з важливих умов реалізації євроінтеграційної політики нашої держави.

В Україні вивчається досвід організації фундаментальних і прикладнихдосліджень в університетах Польщі.Особливої уваги заслуговує система підготовки фахівців для науково-освітньої діяльності у Польщі, що бере

---

[6] Маліцький Б. А. *Обґрунтування системи науково-технологічних пріоритетів на основі «форсайтних» досліджень* / Б. А. Маліцький, О. С. Попович, М. В. Онопрієнко. – К.: Феннікс, 2008. – 86 с.

початок з 20-их років XX ст. Нині вона доволі розгалужена й відповідає запитам сучасного ринку праці в розвинених європейських країнах[7].

Як складна багатогалузева система українсько-польські зв'язки в гуманітарній сфері почали формуватись ще у найдавніші часи, охопивши всі сфери духовного життя двох народів[8].

За умов незалежної України та демократичної Польщі склалася сприятлива ситуація для налагодження двосторонньої співпраці в гуманітарній сфері на міждержавному та регіональному рівнях. А традиції українсько-польських відносин у науково-освітній сфері, що склалися впродовж останніх десятиліть,характеризується рисами, притаманними не лише позитивне значення для обох країн світовому інноваційному прогресу.

У обох країнах ефективність міжнародних контактів у гуманітарній сфері почала розглядатися як рушій євроінтеграційних процесів[9]. Так, Україна та Польща прагнуть до масштабного співробітництва в галузі науки та освіти, надаючи величезного значення розширенню контактів між ученими, науково-дослідними установами, навчальними закладами усіх рівнів. Аналіз міждержавних угод про українсько-польську співпрацю в галузі науки та освіти дозволяє дійти висновку, що відносини набули сталого інтегрованого розвитку двох культурних сучасних націй. До них належать: обмін науковою інформацією та науковою продукцією; навчально-наукове співробітництво, у тому числі розробка методичних рекомендацій, проведення занять зі студентами, прийом заліків та екзаменів у вузах країни-партнера; проведення спільних досліджень у різних галузях науки, спільних конференцій, симпозіумів, семінарів; організація практик і стажувань іноземних викладачів, вчителів, студентів та учнів загальноосвітніх шкіл; публікації статей закордонних колег у відповідних фахових виданнях, видання перекладних монографій та наукових збірників; сприяння освіті національних меншин: польської в Україні та української у Польщі; налагодження партнерства між окремими вищими навчальними закладами; обмін досвідом з проблем реформування освіти.

Конкретні проекти, передбачені стратегією розвитку науково-освітнього співробітництва між Україною та Польщею, можна умовно поділити на такі великі групи:

1) суспільствознавчі, покликані сприяти виробленню стратегії подальшої співпраці суб'єктів українсько-польського діалогу та подоланню існуючих у суспільній свідомості стереотипів;

2) економічні, призначені для теоретичного обґрунтування розбудови прикордонної інфраструктури та встановлення взаємовигідних товарно-грошових відносин;

3) екологічні, спрямовані на подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, розвиток рекреаційної індустрії на заході України та реалізацію дієвих заходів з охорони довкілля;

---

[7] Макаренко Є. Україна і Польща в процесах євроінтеграції / Є. Макаренко // Актуальні проблеми МВ. – К. – 2005. – Вип. 55. – Ч. 2. – С. 3–9.

[8] Макаренко Є. А. Українсько-польське міжнародне співробітництво: реалії і динаміка XXI століття / Є. А. Макаренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – Вип. 48 : У 2 ч. – Ч. І. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. Відносин, 2004. – С. 3–9.

[9] Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1993–2003). – К.: Генеза, 2004. – 616 с.

4) дослідження у сфері точних наук, що проводяться з метою розвитку високих технологій та вдосконалення матеріально-технічної бази двосторонніх взаємин.

У цьому контексті особливого значення набула проблема поширення об'єктивноїінформації про Україну та Польщу за їх межами. Вкрай важливим для розвитку і поглиблення дружніх стосунків між двома країнами слід вважати створення міждержавних культурно-інформаційних центрів, видання спільних газет, журналів, збірників наукових праць, підготовка телерадіопрограм.

ЗМІ такого типу – насамперед потужний інформаційний інструмент, який дає змогу вирішувати стратегічні завдання міжнародних відносин, впливати на масову аудиторію. Необхідно також повніше використовувати можливості різноманітних громадських об'єднань (молодіжних, туристично-спортивних, художніх та інших), залучаючи їх до формування позитивного іміджу своєї країни за кордоном.

Програми, що створюються в процесі системної співпраці двох держав, приносять користь кожному суспільству. Історична пам'ять, необхідність пошуку компромісів зумовили необхідність розвитку гуманітарного співробітництва, насамперед, в освітній та науковій сферах. Тут зроблено конкретні позитивні кроки, що в подальшому матимуть характер наростаючої тенденції.

Як показало наше вивчення, кафедри україністики п'яти вищих навчальних закладів Польщі готують фахівців з української мови та літератури. В Україні на кафедрах славістики та полоністики кількох десятків університетів, а також у навчальних центрах вивчають польську мову і літературу. У Києві діє Центр польської культури. У жовтні 2001 р. у м. Люблін відбулося відкриття Європейського Колегіуму польських та українських університетів, створеного за ініціативою президентів України та Польщі. Відбувається активний обмін між культурно-мистецькими молодіжними, спортивними організаціями України і Польщі, науковими та іншими установамиобох країн. В Україні активно діють офіційно Федерація польських організацій, Спілка поляків України. Понад 30 польських товариств створено у Києві, Житомирі, Львові, Хмельницькому, Вінниці, Івано-Франківську. У Республіці Польща діють Об'єднання українців у Польщі, а також 20 інших українських товариств.

Висновок

Отже, співпраця між Україною та Польщею на початку XIX ст. набула рівня стратегічного партнерства.

Весь спектр відносин між нашими державами відповідає критеріям та ознакам стратегічного партнерства. Українсько-польське співробітництво має тривати з урахуванням стратегічних завдань нової доби.

Бібліографія

Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. Постанова Верховної Ради України від 17 лютого 2009 року N 2632-VI

Маліцький Б. А., Булкін І. О., Єгоров І. Ю. та ін. *Актуальні питання методології та практики науково-технічної політики* / Під ред. Б. А. Маліцького. – К.: УкрІНТЕІ, 2001.

Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичні збірники за 1995–2007 рр. – К.: Держкомстат України.

Попович О. С., Червінська Т. М. *Основні тенденції в динаміці кадрового потенціалу української науки останнього десятиріччя* / О. С. Попович, Т. М. Червінська // Наука та наукознавство. – 2008. – № 3(61). – С. 53 – 66.

Зведений прогноз науково-технологічного та інноваційного розвитку України на найближчі 5 років та наступне десятиліття / Під ред. А. П. Шпака, Б. А. Маліцького, О. С. Поповича, В. Л. Богданова. – К.: «Фенікс», 2007.

Маліцький Б.А. *Обґрунтування системи науково-технологічних пріоритетів на основі «форсайтних» досліджень* / Б. А. Маліцький, О. С. Попович, М. В. Онопрієнко. – К. : Феннікс, 2008. – 86 с.

Макаренко Є. *Україна і Польща в процесах євроінтеграції* / Є. Макаренко // Актуальні проблеми МВ. – К. – 2005. – Вип. 55. – Ч. 2. – С. 3–9.

Макаренко Є. А. *Українсько-польське міжнародне співробітництво: реалії і динаміка XXI століття* / Є. А. Макаренко // *Актуальні проблеми міжнародних відносин:* Зб. наук. пр. – Вип. 48 : У 2 ч. – Ч. І. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. Відносин, 2004.

Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжпародних відносин (1993–2003). – К.: Генеза, 2004.

Любов Тітова

3.1.9. МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ UBUNTU

Вступ

Сталий розвиток розглядається нами як загальнонаціональна ідея, здатна згуртувати всі прошарки суспільства. Однією з важливих умов переходу України до сталого розвитку є широкомасштабна інформатизація і становлення інформаційного суспільства. Сталий розвиток країни вимагає не тільки реформування промисловості, переходу на нові високоефективні технології, але й істотного підвищення інтелектуального потенціалу нації – здатності людей виробляти й оволодівати новими знаннями, створювати й підтримувати високу технічну культуру складного високотехнологічного виробництва, підвищувати рівень своєї кваліфікації й опановувати нову спеціальність, використовувати нові можливості для особистісного розвитку й суспільно корисної діяльності.

Наше дослідження стосується аналізу можливостей операційної системи Ubuntu як однієї з перспективних безкоштовних операційних систем (ОС), що дає змогу ефективно використовувати комп’ютерну техніку та виконувати прикладні задачі користувача не гірше (іноді навіть краще) платних ОС. Основна ідея ґрунтується на використанні вільного програмного забезпечення (ПЗ) як основи реалізації маловитратних технологій, здатних задовольнити потреби всіх верств населення, не впливаючи на якість та швидкість роботи.

Розкриття проблеми

На сьогоднішній день більшість країн визнали доцільність використання вільного ПЗ у державному секторі та сфері освіти. Це, зокрема, країни Західної Європи, Японія, Китай, Росія, Індія, країни Скандинавії та інші. Зокрема, експерти уряду Великої Британії (British Educational Communications and Technology Agency) дійшли висновку, що перехід на нові продукти Microsoft зумовить більше проблем, аніж переваг. На їхню думку, закладам освіти Великобританії не варто оновлювати ПЗ до Windows Vista і Office 2007, а звернути увагу на відкриті та вільні рішення на зразок ОС Linux та OpenOffice.

Сьогодні переважна більшість вітчизняних державних установ і навчальних закладів використовують ОС Windows від компанії Microsoft значною мірою через простоту цієї операційної системи та ознайомленість з нею більшості користувачів. Проте, на думку експертів, використання закритого чи не вільного ПЗ у будь-якому державному закладі становить загрозу національній безпеці держави. Суттєвою проблемою у її використанні також є те, що вона є платною, а це може бути проблемою для деяких прошарків населення, адже не всі можуть придбати таке ПЗ.

На початку свого розвитку Linux розроблялась та використовувалась окремими ентузіастами на персональних комп'ютерах. Згодом завдяки підтримці відомих компаній (IBM, Sun Microsystems, HP, Novell тощо) Linux набула неабиякої популярності як серверна ОС. Наразі 8 з 10 найбільших компаній, які надають

послуги веб-хостингу, використовують Linux на своїх веб-серверах. Linux імпортовано на велику кількість апаратних платформ. Тепер вона досить успішно використовується як на суперкомп'ютерах, так і на смартфонах. Значна кількість спеціалізованих дистрибутивів Linux, що розробляються та підтримуються різними спільнотами, надає користувачу можливість вибору різноманітного програмного забезпечення.

Станом на травень 2009 року операційні системи Linux забезпечували роботу близько 1% користувачів операційних систем з усього світу на персональних комп'ютерах (без врахування використання цієї ОС на серверах та спеціалізованих пристроях).

Ядро Linux зазвичай використовується як частина дистрибутиву Linux. Окремі ентузіасти, спільноти та комерційні підприємства компілюють такі частини. Зазвичай до їхнього складу входить додаткове системне та прикладне програмне забезпечення, встановлювач і вбудований менеджер встановлення, а також оновлення програмного забезпечення. Створення різних дистрибутивів потрібно для вирішення багатьох задач, наприклад для підтримки певної архітектури, локалізації для специфічного регіону або мови, для вбудованих операційних систем та систем реального часу. Наразі відомо понад 300 дистрибутивів, що стабільно розвиваються, серед них близько 15 є найпопулярнішими, бо пристосовані для універсального використання.

Оскільки сталий розвиток передбачає створення відповідних економічних і соціальних умов, що можуть сприяти широкому використанню розробку інноваційних, маловитратних технологій, пропонуємо використовувати ОС Ubuntu[1], що є цілком безкоштовною й може стати альтернативою ОС Windows.

Основними перевагами ОС Ubuntu є надання сучасного і водночас стабільного програмного забезпечення для пересічного користувача із вагомим акцентом на простоту встановлення і користування. Встановлюючи Ubuntu на свій комп'ютер, користувач отримує повний набір усіх необхідних для роботи додатків, а ті, що відсутні у стандартному інсталяційному наборі, завжди можна завантажити з мережі Інтернет. Користувач може використовувати Ubuntu та все доступне у цій системі програмне забезпечення без будь-яких обмежень абсолютно безкоштовно і повністю на законних підставах. Крім того, можна навіть завантажити вихідний код усіх компонентів системи і створити на його основі свій продукт.

Ubuntu надає користувачу мінімальний набір програм загального призначення: графічну оболонку, засоби для перегляду сторінок мережі Інтернет, організації електронної пошти, офісні програми з можливістю читати і записувати файли в форматі Microsoft Office, редактор зображень, програвач компакт-дисків тощо. Спеціалізоване програмне забезпечення, потрібне більш досвідченим користувачам, можна отримати із відповідних репозиторіїв. Серверний варіант системи має також засоби, потрібні для організації сервера баз даних, веб-сервера, сервера електронної пошти, тощо.

Популярність Ubuntu постійно зростає з часу виходу першої версії у 2004 році. Згідно з опитуванням користувачів, проведеним у серпні 2007 року на офіційному сайті[2], в якому брали участь близько 38 500 осіб, частка Ubuntu становить приблизно 30% десктопних інсталяцій Linux. Про популярність Ubuntu свідчать також кількість

[1] Wikipedia – Ubuntu [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Ubuntu.
[2] DesktopLinux.com [електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.desktoplinux.com

переглядів про цю систему на різних довідкових сайтах, запитів пошукових систем, обговорення на форумах, тощо.

Необхідність використання цієї операційної системи підтверджує наявність відомих фактів щодо її впровадження та використання, а саме:

- У 2007 році Парламент Франції відмовився від використання Windows XP і перейшов на використання Ubuntu. У 2008 році було також прийняте рішення про переведення на Ubuntu більше як 70 тисяч комп'ютерів французької поліції. У 2008 році планувалось перевести від 5 до 8 тисяч настільних комп'ютерів, у наступні 4 роки по 12 – 15 тисяч комп'ютерів щорічно у всіх відділеннях поліції на території Франції;
- Ubuntu використовується в школах Грузії та Македонії (планувалось перевести на Ubuntu більше як 180 тисяч комп'ютерів);
- В Іспанії (станом на 2008 рік) розгорталась програма з обладнання навчальних закладів більш як 400 тисячами комп'ютерних систем з Ubuntu. На травень 2010 року комп'ютерні класи більш ніж 100 фінських шкіл переведені на використання тільки вільного програмного забезпечення, в якості дистрибутива в школах використовується Ubuntu Linux;
- Працівники в Google використовують модифікований дистрибутив під назвою Goobuntu;
- Ubuntu використовується в якості основної операційної системи на серверах проекту Wikimedia;
- Серверна версія Ubuntu 8.04 LTS використовується в проекті OpenStreetMap як основний сервер баз даних;
- На основі Ubuntu випускається велика кількість версій, спеціально пристосованих до певної мови;
- Станом на жовтень 2009 року Ubuntu використовували 12 млн користувачів у всьому світі, а ще у 2008 році їх було лише 8 млн.;
- До квітня 2011 року була можливість безкоштовно замовити диски Ubuntu поштою. Компанія Canonical брала на себе всі витрати, в тому числі і на доставку поштою і митні збори[3].

Основна мета подальшого розвитку Ubuntu – зручність і простота її використання. Наприклад, широко застосовується утиліта sudo, яка дозволяє користувачам виконувати адміністраторські завдання, не запускаючи небезпечний сеанс суперкористувача. Встановлювач Ubiquity дозволяє встановити систему на жорсткий диск, безпосередньо використовуючи оточення Live CD, не перезавантажуючи систему під час процесу інсталяції. Крім того, Ubuntu надає можливість працювати людям з фізичними вадами, а також на хорошій системі інтернаціоналізації. Починаючи з версії 5.04, в якості системного кодування за замовчуванням використовується UTF-8, що усуває багато проблем, пов'язаних із сумісністю[4].

Більшість версій Ubuntu постачаються із чималою кількістю попередньо встановленого програмного забезпечення[5], серед якого офісний пакет LibreOffice,

---

[3] Бусаргин М. Электронная свобода // М. Бусаргин. – 2011 – 43 с.

[4] Колисниченко Д. Н. Ubuntu 10. Библия пользователя // Д. Н. Колисниченко. – М.: «Диалектика», 2010. – С. 592.

[5] Колисниченко Д. Н. Гигтег Дштгчю Краткое руководство пользователя // Д. Н. Колисниченко. – Санкт-Петербург : БХВ–Петербург, 2007 – 304 с.

браузер Firefox, поштовий клієнт Thunderbird, клієнт систем миттєвих повідомлень Empathy, Клієнт мережі BitTorrent Transmission, упорядник фотографій Shotwell, тощо. По замовченню в Ubuntu закрито доступ до усіх TCP портів за допомогою брандмауера, що суттєво підвищує рівень безпеки системи, особливо для недосвідчених користувачів. Графічний і текстовий інтерфейс системи Ubuntu доступний багатьма мовами. Так, наприклад, GNOME 2.22, який за замовчуванням використовується в Ubuntu 8.04, перекладено 46 мовами світу, включно з українською.

В Ubuntu все набагато простіше, ніж у Windows. Вірусів в цій системі немає і навряд чи вони можуть бути, оскільки в Ubuntu немає середовища для запуску шкідливих програм і скриптів. Користувач працює, відпочиває та подорожує в мережі Інтернет, при цьому залишається абсолютно захищеним від впливів шкідливих програм чи вірусів[6].

Висновок

На основі узагальнення результатів нашого вивчення встановлено, що можливості операційної системи Ubuntu досить широкі і її використання є цілком виправданим. Завдяки добре впорядкованому інтерфейсу Ubuntu досить зручний для використання непрофесійними користувачами. Ubuntu є альтернативною ОС для організацій, які не можуть собі дозволити придбання ліцензійних ОС та програмного забезпечення[7].

Отже, всі можливості ОС Ubuntu свідчать про те, що використання вільного програмного забезпечення є доволі перспективним як на сучасному етапі розвитку суспільства, так і в майбутньому. На нашу думку, поетапний перехід на вільне програмне забезпечення може принести для нашої держави значну економію бюджетних коштів, що є одним з факторів реалізації концепції сталого розвитку.

Бібліографія

Бусаргин М. Электронная свобода // М. Бусаргин. – 2011 – 43 с.

Колисниченко Д. Н. Ubuntu 10. Библия пользователя // Д. Н. Колисниченко. – М.: «Диалектика», 2010. – С. 592.

Колисниченко Д. Н. Ubuntu Linux. Краткое руководство пользователя // Д. Н. Колисниченко. – Санкт-Петербург : БХВ–Петербург, 2007 – 304 с.

Хилл Б. М. UbuntuLinux: официальный учебный курс / Б. М. Хилл и др. // TheOfficialUbuntu Book. – М.: Триумф, 2008. – 384 с.

Інтернет-джерела

DesktopLinux.com [електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.desktoplinux.com

Wikipedia – Ubuntu [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Ubuntu.

[6] Бусаргин М. Электронная свобода // М. Бусаргин. – 2011 – 43 с.

[7] Хилл Б. М. UbuntuLinux: официальный учебный курс / Б. М. Хилл и др. // TheOfficialUbuntu Book. – М.: Триумф, 2008. – 384 с.

3.2. ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Юлія Тарадаєва

3.2.1. «ЗЕЛЕНА» ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Вступ

Масштаби діяльності людини, що постійно збільшуються, стрімкий розвиток галузей економіки зумовлюють збільшення навантаження на довкілля, постійне використання природно-кліматичних ресурсів та деградацію середовища існування людини. Таким чином, розвиток економіки в Україні є причиною нераціонального використання природних ресурсів, унаслідок чого виникли екологічні, економічні та соціальні кризи, порушення соціально-економічного розвитку.

Розкриття проблеми

Сталий розвиток – це гармонійний розвиток трьох основних структурних компонентів господарювання: екології, економіки та соціології.

За останні 10–15 років було розроблено численні концепції переходу людства до такого розвитку, який би дав можливість перебороти негативні тенденції сучасної цивілізації і зберегти біосферу та цивілізацію. Найрозвинутіші країни вже здійснили перехід до інтенсивної і високоефективної економіки, що дає змогу досить успішно розв'язувати складні соціально-економічні та екологічні проблеми[1].

Основними передумовами виникнення сталого розвитку в Україні є велика територія держави зі збереженими природними ресурсами й екосистемами, людський потенціал та економічні ресурси.

Сталий розвиток України ґрунтується на принципі забезпечення еколого-економічного збалансованого розвитку окремих регіонів та держави загалом, створюючи при цьому безпечні умови життєдіяльності населення. Для забезпечення сталого розвитку в Україні головним інструментом має бути «зелена» економіка. «Зелена» економіка – це такий тип економіки, що сприяє підвищенню економічного рівня держави, добробуту людей, при цьому знижує рівень забруднення довкілля та дефіцит екологічних ресурсів.

Отже, «зелена» економіка має забезпечувати новий шлях розвитку економіки, що дасть змогу отримати більші прибутки від інвестицій природного, економічного та людського капіталу, при цьому скоротивши викиди шкідливих речовин у довкілля, використання меншої кількості природних ресурсів – за рахунок зменшення обсягів відходів.

Зважаючи на те, що перехід до «зеленої» економіки є складним, тривалим і багатоетапним процесом, перед вітчизняною системою екологічного регулювання постає необхідність відстеження результативності політики розбудови економіки екологічно дружнього типу.

---

[1] Шмагельська М. О. Екологічно збалансована економіка – основа сталого розвитку / М. О. Шмагельська // «Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні: матеріали Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012)» – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – С. 110–112.

Україну можна вважати екологічно проблемною країною. Це пов'язано з такими факторами: по-перше, Україна – найбільш розорана держава (рілля становить 55% території); по-друге, лісистість країни становить 15,6%, що втричі менша, ніж у країнах Західної Європи; по-третє, площа заповідних територій майже у три рази менша, ніж середньоєвропейська; по-четверте, рівень навантаження на природне середовище перевищує у 4–5 разів показники в інших країнах, а за рівнем деградації довкілля посідає одне з перших місць серед пострадянських країн; по-п'яте, через людську діяльність невпинно скорочується біорізноманіття. Усі ці фактори, на мою думку, спричинили зміну ареалів видів рослин і тварин, міграційних шляхів, життєвих циклів видів та їх продуктивність тощо, унаслідок чого відбуваються зміни на генетичному, популяційному та екосистемному рівнях. Вони негативно впливають на економіку, наприклад, деградація ґрунтів – на сільське господарство, зменшення популяцій риб – на рибне господарство, зміна температур та кількості опадів – на туризм.

Економіка має бути сильним інструментом у політиці збереження не тільки біорізноманіття, а й довкілля загалом, як завдяки схваленню рішень, так і завдяки узгодженню думок між науковцями, урядовцями та економістами.

Отже, екологічний чинник є найважливішим пріоритетом «зеленої» економіки й має стати пріоритетом майбутнього розвитку національної економіки, засади якого вже започатковано в регіональних стратегіях та програмах. Тому формування концепції «зеленого» розвитку розглядається як система довгострокових дій, що деталізує природно-ресурсний потенціал та обґрунтовує вагомості «зеленого» зростання економіки України[2].

Створення «зеленої» економіки тісно пов'язане із зусиллями щодо розвитку екологічно чистого виробництва і сталого споживання. Усе це передбачає застосування широкого переліку еколого-економічних інструментів, зокрема, екологічно чистого виробництва, оцінки впливу на природне середовище, екологічного менеджменту тощо. Особливе місце серед них належить екологічному аудиту, який є важливою ланкою системи управління довкіллям та інструментом регулювання еколого-економічних відносин.

Екологічний аудит впливає на поліпшення екологічної ситуації на рівні підприємств. На мою думку, екологічний аудит не тільки здійснює перевірку роботи підприємств щодо їх відповідності чинному екологічному законодавству, а й надає консультаційні послуги для підвищення ефективності екологічного контролю, можливості отримати додаткові вигоди за рахунок економії грошових коштів на штрафних санкціях тощо.

Такий аудит має широке прикладне значення для екологізації виробництва. Це підкреслюється і в документах, що визначають державну екологічну політику, зокрема в Законі України № 2818 – VI від 21.12.2010 р. «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року»[3]. Отже, екологічний аудит має зайняти одну з головних ніш, забезпечуючи перехід України до «зеленої» економіки відповідно до концепцій сталого розвитку.

---

[2] Любарський І. Є. «*Зелена» економіка як інструмент збереження біорізноманіття»* / І. Є. Любарський // «Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні : матеріали Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – С. 103–105.

[3] Новак І. П. *Екологічний аудит як еколого-економічний інструмент розвитку «зеленої» економіки* / І. П. Новак // «*Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – С. 85–89.

Для створення в нашій країні «зеленої» економіки необхідно впроваджувати нові підходи до екологічного регулювання та відповідні форми еколого-економічного підрахунку, а саме: екологічно скоригованих економічних індикаторів. Адже під час схвалення важливих рішень стосовно переходу до «зеленої» економіки необхідно базуватися на достовірних показниках, які описують наслідки взаємодії економічної підсистеми та навколишнього природного середовища.

Одним із таких індикаторів, що відображає водночас і процес розвитку національного господарства, і вплив господарської діяльності на довкілля, є «зелений» валовий внутрішній продукт (ВВП), оскільки традиційний ВВП не враховує вплив економічної діяльності на стан довкілля. Так, «зелений» ВВП припускає вирахування з традиційного ВВП вартісних показників витрат природних ресурсів і деградації довкілля, щоб мати змогу з'ясувати, чи перевищить ВВП економічний дохід, якщо випуск досягається за рахунок вичерпання природного капіталу. Екологічно скоригований ВВП у цифровому вимірі впродовж певного періоду дає можливість одержати достовірну інформацію про формування сукупних доходів, а отже, правдивіше відобразити економічний розвиток країни. Обчислення екологічно скоригованого ВВП – це стандартна процедура вирахування споживання основного капіталу та визначення чистого внутрішнього продукту завдяки обчисленню складників, що характеризують споживання національного природного капіталу: зменшення запасів природних ресурсів унаслідок економічної діяльності; витрати на охорону навколишнього середовища тощо. Наприклад, під час розрахунку вітчизняного екологічного скоригованого ВВП було використано офіційні статистичні дані, які виявилися обмеженими. Тому у процесі обчислення врахували лише виснаження запасів природних ресурсів, забруднення атмосферного повітря, державні природоохоронні витрати. Проведення обчислення засвідчило негативний економічний ефект, рівний 3,1% валового внутрішнього продукту. І хоча економічна оцінка втрати природного капіталу та деградації довкілля залежить від багатьох наукових припущень і методів, однак, навіть одержані результати екологічно скоригованих макроекономічних агрегатів демонструють вагому «екологічну собівартість» економічного зростання України[4].

Зростання економіки в напрямі реалізації системи «зеленого» розвитку має також орієнтуватися на загальнодержавні рішення та регіональні впровадження. Адже саме регіональна політика поєднує комплекс соціальних, екологічних та економічних проблем, які можуть бути розв'язані завдяки «зеленим» інноваційним рішенням, що зробить виробництво екологічно чистим. Оскільки експлуатація традиційних технологій може зумовити прискорення розвитку екологічної кризи і, як наслідок, економічної кризи через недосконалість та високу енерго- та матеріалоємність, нам необхідно прискорити екологізацію промислового виробництва.

Основним напрямом екологізації є економія енергоресурсів. Цей напрям може реалізовуватися в процесі проведення таких заходів:

- структурних змін у технологіях виробництва і продукції;
- упровадження маловідходних та безвідходних технологій;
- зменшення прямих витрат паливно-енергетичних ресурсів;

[4] Веклич О. О., Шлапак М. Ю. *Наукові результати ініціативи з розрахунку екологічно скоригованих макроекономічних показників розвитку України* / О. О. Веклич, М. Ю. Шлапак // *«Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні :* матеріали Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – С. 74–79.

• поліпшення якості палива та енергії.

Для проведення цих заходів слід враховувати еколого-економічну оцінку науково-технічного прогресу. Вдосконалення техніки необхідно здійснювати з урахуванням її негативного впливу на навколишнє середовище. Тому наукова сфера має створити нові технології та моделі виробництва, які забезпечуватимуть усунення негативного впливу на довкілля та на умови життя людей, тобто «зелену» економіку.

Проведення цих заходів дасть можливість не тільки зменшити споживання енергетичних ресурсів, а й врахувати питання охорони навколишнього середовища під час розв'язання енергетичних проблем.

Перспективним напрямом екологізації має стати утворення регіональних і міжрегіональних екологічних кластерів. Їх сутність полягає в тому, щоб об'єднати науковий, виробничий, фінансовий, культурний і суспільний потенціали для проведення ефективної екологічної політики, яка б гарантувала громадянам екологічну безпеку, а навколишньому середовищу – можливість підтримувати здатність до самовідновлення.

Для підвищення дієвості й ефективності державної екологічної політики та для поліпшення стану екологізації промислового підприємства слід ужити таких заходів:

• оцінити екологічний ризик для навколишнього середовища, зумовлений діяльністю людини;

• розширити масштаби впровадження новітніх наукових досягнень, енерго-ефективних і ресурсозбережувальних технологій та екологічно безпечних технологічних процесів;

• удосконалити еколого-економічний менеджмент;

• широко застосувати екологічний аудит та екологічну сертифікацію виробництва;

• упровадити цільові зміни галузевої структури промислового виробництва;

• підвищити рівень екологічної свідомості населення, яке формується під впливом виховання, освіти тощо.

Однак процес екологізації суспільного виробництва потребує створення допоміжного забезпечення, заповнення забраклих організаційних ланок, що сприяють реалізації завдань економічного зростання і збереження середовища. Цими ланками є об'єкти екологічної інфраструктури, орієнтовані на вирішення завдань екологічного характеру. Наявність цих елементів дає можливість підтримувати стійку якість довкілля, адаптувати природне середовище до антропогенних навантажень за допомогою оптимізації структури господарського комплексу. Кожна група об'єктів екологічної інфраструктури забезпечує результат, що відповідає її функціональному призначенню. Наприклад, об'єкти, які утворюють середовище, формують природний стан територій. Охорону та збереження рідкісних видів рослинного і тваринного світу здійснюють об'єкти природо-заповідного фонду тощо. Тобто екологічна інфраструктура виступає як основа впровадження парадигми «зеленої» економіки в Україні[5].

---

[5] Купінець Л. Є. *Екологічна інфраструктура як основа впровадження парадигми «зеленої» економіки в Україні* / Л. Є. Купінець // *«Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні : матеріали Міжнар. конф.* (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – С. 219–223.

Про необхідність «зеленого» розвитку та стратегію сталого розвитку в Україні говорять часто. Однак це питання потребує додаткового аналізу та дискусій. Наразі актуальними залишаються розроблення та затвердження на державному рівні доктрини «зеленої» економіки як програмного документа з визначенням завдань та цілей її розвитку. Нині тривають дискусії щодо визначення того, як «зелена» економіка впливатиме на прискорення процесу переходу до сталого розвитку. По-перше, необхідна більш чітка концептуальна ясність у тому, що стосується взаємовідносин «зелена» економіка – сталий розвиток; по-друге, поряд із проведенням досліджень на національному рівні, треба забезпечити їх порівняння з глобальними моделями. Тому я вважаю, що український «сценарій» «зеленої» економіки необхідно будувати з урахуванням світового досвіду та національних особливостей[6].

В основу стратегічного планування «зеленого» розвитку України слід покласти також і концепцію єдності соціальних, екологічних та економічних проблем. Адже тільки поєднання трьох складових компонентів системи господарювання дасть можливість комплексного використання наявного людського, виробничого та природно-ресурсного потенціалу розвитку України. Тоді «зелений» вектор розвитку економіки України сприятиме створенню конкурентоспроможності національної економіки в міжнародному ринковому середовищі[7].

Висновок

Очевидно, що для успішної розбудови «зеленої» економіки України необхідна заміна державних підходів до системи оцінювання економічного розвитку, збору і поширення інформації про взаємодію економічної системи та довкілля. Зрештою, зменшення розходження між традиційними та екологічними макроекономічними показниками свідчитиме про ефективність управлінських дій щодо успішного поступу «зеленої» економіки, а відтак – переходу країни на шлях еколого-зрівноваженого сталого розвитку.

У зв’язку із зазначеним доцільно і надалі поширювати та пропагувати ідеологію розвитку «зеленої» економіки як основу парадигми трансформації суспільних зрушень. Безумовно, перехід до «зеленої» економіки потребує значних інвестицій. Залучити їх допоможе продумана державна політика та інноваційні механізми фінансування. Переконана, що в Україні є можливість закласти фундамент для парадигми «озеленення» економіки, яка забезпечить ефективніше використання природного та фінансового капіталу у найближчому майбутньому. Отже, «зелена» економіка виступає головним інструментом для становлення сталого розвитку
України.

[6] Галушкіна Т. П. *Курс на «Ріо+20» через формування доктрини «зеленого» зростання в Україні* / Т. П. Галушкіна // «*Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – С. 11–14.

[7] Буркинський Б. В. *«Зелений» вектор стратегічного планування розвитку України* / Б. В. Буркинський, Н. І. Хумарова // *«Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні : матеріали* Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – С. 70–74.

Бібліографія

Буркинський Б. В. *«Зелений» вектор стратегічного планування розвитку України /* Б. В. Буркинський, Н. І. Хумарова // *«Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні :* матеріали Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012.

Веклич О. О., Шлапак М. Ю. *Наукові результати ініціативи з розрахунку екологічно скоригованих макроекономічних показників розвитку України* / О. О. Веклич, М. Ю. Шлапак // *«Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні : матеріали* Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012.

Галушкіна Т. П. *Курс на «Ріо+20» через формування доктрини «зеленого» зростання в Україні /* Т. П. Галушкіна // *«Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012.

Купінець Л. Є. *Екологічна інфраструктура як основа впровадження парадигми «зеленої» економіки в Україні* / Л. Є. Купінець // *«Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012.

Новак І. П. *Екологічний аудит як еколого – економічний інструмент розвитку «зеленої» економіки* / І. П. Новак // *«Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні :* матеріали Міжнар. конф. (Київ, 24–25 квітня 2012). – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012.

Марина Ковтун

3.2.2. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ

Вступ

Сутнісний аналіз ситуації показує, що впродовж останнього десятиріччя в Україні процеси регіоналізації спостерігаються в різних проявах, що має як позитивний, так і негативний зміст. Так, позитивними наслідками регіоналізації є, насамперед, посилення зацікавленості регіонів у господарській діяльності, їх «економічна самоідентифікація», формування регіонів-лідерів агальнонаціонального масштабу. Основними негативними наслідками стала регіональна дезінтеграція (інколи з ознаками сепаратизму), її головний прояв – послаблення економічних зв'язків, порушення комплексного розвитку, посилення регіональної диференціації. Названі явища впливають на особливості регіональної соціально-економічної політики.

У цьому контексті важливо відзначити, що, враховуючи особливості сучасного функціонування державної та регіональних економік, дослідження саме територіального аспекту соціально-економічного розвитку дає змогу визначити сильні і слабкі боки функціонування регіональних економічних систем, сприятливі і загрозливі тенденції, а на основі цього сформувати систему заходів з удосконалення державної політики у сфері забезпечення сталого й ефективного розвитку. Таким чином, загальнодержавна політика характеризується територіальною структурою, складовими якої є, передусім, адміністративно-територіальні одиниці першого порядку. Тому загальнодержавний рівень сталого й ефективного розвитку визначається показниками регіональних систем. Відповідно до цього актуальність теми статті зумовлюється необхідністю формування шляхів оптимізації державної регіональної політики з метою поліпшення умов функціонування територіальних систем, що дасть змогу забезпечити необхідний рівень функціонування на загальному рівні держави в цілому.

Вивченням питань просторового розвитку займалися багато вчених, зокрема М. Хвесик[1], Я. Олійник[2-3], В. Пила[4], А. Гранберг[5], В. Симоненко[6], А. Мазур[7]. Їхні

---

[1] *Соціогуманітарний простір і розвиток продуктивних сил України : методологічні аспекти визначення взаємодії / наук.* ред. М. А. Хвесик. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – 92 с.

[2] Олійник Я. Б. *Теоретичні засади регіональної суспільно-географічної діагностики* / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко // *Економічна і соціальна географія.* – К. : ВГЛ «Обрії», 2002. – Вип. 52. – С.3–9.

[3] *Регіональна економіка* : навч. посіб. / Я. Б. Олійник, С. П. Запотоцький, О. Ю. Кононенко та ін. – К. : КНТ; Видавець Фурса С. Я., 2008. – 440 с.

[4] Пила В. І. *Регіональна політика України* / В. І. Пила, В. Абрамов // Регіональні перспективи. – 1997. – № 1. – С. 5–8.

[5] Гранберг А. Г. *Основы региональной экономики* / А. Г. Гранберг. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.

[6] Симоненко В. К. *Регионы Украины : проблемы развития* / В. К. Симоненко. – К.: Наук. думка, 1997. – 264 с.

праці мають фундаментальний характер, закладаючи основи для розробки теоретичних і прикладних засад регіонального розвитку.

Незважаючи на існування вагомих наукових розробок у сфері регіонального розвитку, вони потребують свого продовження стосовно можливостей сталого функціонування регіонів в умовах новітніх ризиків і загроз. Важливим є, зокрема, визначення шляхів підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, що дасть змогу ефективніше використовувати їх наявний потенціал. Крім того, у контексті визначення засад подальшого розвитку територій важливо також враховувати міжрегіональне співробітництво як важливий важіль взаємної підтримки і співробітництва.

Першочерговим завданням статті є визначення основних характеристик соціально-економічного розвитку держави в регіональному вимірі та (на основі проведеного аналізу) пріоритетних напрямів підвищення ефективності функціонування регіональних соціально-економічних систем, реалізація яких забезпечить сталий розвиток регіонів та узгодження системи інтересів різних рівнів. Подібні дослідження можуть використовуватися центральними й місцевими органами виконавчої влади, науковими установами для поліпшення системи регіонального розвитку. Відповідно метою статті є оцінка можливих шляхів поліпшення функціонування регіонів України, виходячи з конкретних особливостей їх розвитку.

Розкриття проблеми

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року, однією з ключових проблем, що сформувалася в Україні впродовж останніх років і потребує поетапного вирішення, є зростання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів (поряд з такими несприятливими явищами, як низька конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційна активність у них).

Процеси територіальної диференціації за своїм походженням зумовлюються наявними ресурсами в тому чи іншому регіоні, їх кількістю та якісним складом. Значною мірою ресурсний потенціал кожного регіону визначає рівень його конкурентоспроможності.

Регіони України, маючи досить різний рівень локалізації ресурсного потенціалу, вирізняються такою ж ситуацією стосовно конкурентоспроможності. Однак у сучасних умовах, поряд з наявністю або відсутністю того або іншого ресурсу, все більшу роль відіграють фактори ефективності роботи державних структур, здатності до інновацій, впливу політиків на функціонування бізнесових структур.

Це підтверджує й дослідження спеціалістів Всесвітнього економічного форуму «Звіт про конкурентоспроможність України 2008», підготовлене разом із вітчизняним Фондом «Ефективне управління». Особливістю цього дослідження є те, що індекс глобальної конкурентоспроможності розраховувався не тільки для України в цілому, а й для її окремих регіонів. Індекс, що має найвищу оцінку (6 балів) формувався на основі оцінки рівня функціонування таких складових соціально-економічного стану, як розвиток інфраструктури, рівень інфляції,

[7]Мазур А. Г. *Регіональна економіка : проблеми відтворення і управління* / А. Г. Мазур. – Вінниця, 2000. – 263 с.

гнучкість у формуванні заробітної плати, здатність до інновацій, якість освіти й медичних послуг тощо.

Згідно з проведеним дослідженням, серед регіонів України найвищий рівень конкурентоспроможності має м. Київ, головними перевагами якого стали вищий розвиток інфраструктури і менша інфляція, порівняно з іншими регіонами, а також якісніші освіта й медичне обслуговування. Дніпропетровська область посідає друге місце, а її перевагами стали: перше місце в країні за якістю автомобільних і залізничних доріг, гнучкість у формуванні заробітної плати, здатність до інновацій. Закарпатська область посіла третє місце завдяки якісній роботі державних органів і найефективнішим товарним ринкам у державі. Таким чином, ця область, не лідируючи за основними соціально-економічними показниками, завдяки саме якісним характеристикам функціонування своєї економіки потрапила до групи лідерів. Така ситуація є позитивною, однак, якщо брати до уваги тільки розподіл регіонів за питомою вагою того або іншого показника (валового регіонального продукту, інвестицій в основний капітал тощо) у межах України, то місце області не буде таким високим.

З метою підвищення якості функціонування регіонів важливою є диверсифікація економічного потенціалу. Україна належить до індустріально розвинених країн світу, маючи один з найбільших в Європі структурно розгалужений промисловий комплекс. Водночас, саме структурна розбалансованість комплексу є одним з найвразливіших місць вітчизняної економіки. Значний рівень структурної невідповідності, високі енерго- та капіталоємність виробництва є проблемами, над вирішенням яких треба працювати. За роки реформ ситуація не лише не поліпшилася, а й значно погіршилася. Застаріла і вузькоспеціалізована економічна база більшості регіонів не відповідає сучасним вимогам ринкової економіки і не використовує весь наявний власний потенціал регіонів.

Економіку значної частини регіонів сьогодні визначають одна-дві галузі, що є сировинними або виробляють проміжну та низькотехнологічну продукцію.

Для реалізації економічного зростання після проведення регіональної діагностики (аналізу господарської специфіки регіонів, їх природно-ресурсного потенціалу, наявних фінансових і трудових ресурсів, ураховуючи рівень можливостей та обмежень, їх оптимального використання й основних проблем регіону) необхідно здійснити вибір пріоритетних для кожного регіону матеріальних виробництв, результатом чого стане можливе підвищення якості їх функціонування. В умовах сьогодення особливу увагу слід приділяти зміцненню потенціалу регіонів, орієнтованих на експорт.

Реалізація вищенаведеної мети регіональної політики на сучасному етапі вимагає дотримання двох обов’язкових умов. Перша стосується збереження територіальної цілісності господарського комплексу країни, а друга, згідно з Концепцією сталого розвитку, полягає у дотриманні принципу енергетичної та економічної збалансованості розвитку окремих регіонів. Суть цього принципу полягає в тому, що наявний ресурсний потенціал регіону визначає й обмежує його енергетичну потужність і відповідний рівень його можливостей (резервів розвитку). Водночас зазначимо, що реалізація заходів, спрямованих на досягнення стабілізації виробництва в регіонах, має супроводжуватися мінімально можливими негативними наслідками в соціальній та екологічній сферах.

Важливим сегментом, який має бути задіяний під час реформування економічних відносин у державі, є, насамперед, людський капітал. В умовах

зниження економічної активності населення відповідно його життєвого рівня ця складова стартового потенціалу регіонів зазнає найглибшого впливу. Цей факт підтверджується обмеженням ринку потреб населення внаслідок зниження його доходів, збільшенням категорій населення, які потребують соціальної допомоги, погіршенням здоров'я людей тощо.

Зазначимо, що специфічні особливості демографічного та професійно-кваліфікаційного процесів того чи іншого регіону України виступають як допоміжний орієнтир при визначенні виробничої спеціалізації регіону, структурно-територіальної трансформації господарського комплексу країни.

З метою поліпшення ситуації в цій сфері необхідно впроваджувати систему заходів стосовно підвищення загального рівня конкурентоспроможності регіонів держави.

Значний рівень територіальної диференціації є однією з основних загроз розвитку регіонів.

Як показав проведений аналіз основних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів України, упродовж останніх років спостерігається чітка прив'язка основних показників до регіонів зі значним рівнем соціального й економічного розвитку (столиця і східні області України), що пояснюється їх пріоритетним значенням при реалізації державної регіональної політики.

Незважаючи на лідерські позиції високорозвинених регіонів, простежуються процеси до посилення ролі менш розвинених регіонів у розподілі ресурсів, що пояснюється певним перенасиченням високорозвинених регіонів ресурсами, з одного боку, та потребою в активізації не задіяних раніше чинників конкурентоспроможності (сприятливе геоекономічне положення, прикордонне розташування, використання дешевої робочої сили тощо).

З метою активізації якісних і кількісних ознак функціонування регіональних комплексів, необхідно інтенсифікувати міжрегіональне співробітництво. За часів Радянського Союзу це питання не було таким актуальним, оскільки весь економічний комплекс держави було орієнтовано на співпрацю з власними регіонами. Все було спрямовано на підтримку вітчизняного виробника. Після здобуття незалежності регіони України почали поступово виходити на міжнародні ринки товарів і послуг, не орієнтуючись, як було раніше, на внутрішній ринок. Наявна ситуація сприяє зростанню явища регіональної розосередженості, втраті зв'язків та розриву наявних економічних відносин. У випадку орієнтації на співпрацю з українськими регіональними виробниками це зменшить залежність держави в цілому від мінливих умов співпраці з іноземними партнерами.

Інфраструктура є важливою умовою розвитку всього господарського комплексу регіону, своєрідним підґрунтям, основою для комфортного ведення діяльності. У випадку, коли та або інша область має високі показники розвитку виробничої інфраструктури (складські приміщення, транспорт, водо- і газопостачання, енергетичне забезпечення), соціальної тощо, це створює сприятливі умови як для розвитку місцевих видів виробництв, так і для приходу іноземних інвесторів. Якщо ситуація не визначається такими рисами, а ведення підприємницької або іншої діяльності визначається нестачею складських приміщень, несприятливим транспортним сполученням, постачанням сировини, то це робить область недостатньо привабливою для розвитку бізнесу. Такі регіони, як м. Київ, Київська, Донецька, Дніпропетровська, Львівська, Харківська області визначаються вагомими показниками розвитку інфраструктури, що значною мірою сприяє

активності розвитку економіки і соціальної сфери на їх територіях. Якщо взяти для порівняння окремі області півночі (наприклад, Рівненську) або півдня (зокрема, Херсонську), то рівень розвитку їх інфраструктури не є досить високим.

Якщо регіон не має необхідного власного потенціалу для розвитку або його стан визначається рисами нестабільності, то він потребує підтримки з боку держави. Коли ж ситуація є стабільною, ефективно працюють промисловість, фінансовий сектор, проводяться експортні операції, то про державну підтримку не йдеться. Таким чином, важливим напрямом підвищення ефективності розвитку територіальних формувань є використання диференційованого (вибіркового) підходу для визначення рівня державної підтримки регіонам.

Рівень державної підтримки може визначатися, виходячи з кількох міркувань. По-перше, стосовно участі регіону у формуванні таких показників, як валова додана вартість, інвестиції в основний капітал, прямі іноземні інвестиції. Якщо регіони формують той або інший показник, то вони відповідно забезпечені власними ресурсами достатньою мірою і не потребують державної підтримки. По-друге, стосовно ролі окремих регіонів у державній політиці підтримки позицій на зовнішніх ринках, стосунків із сусідніми державами, прикордонній політиці. У такому разі роль цих регіонів, поряд з економічними явищами, визначається і впливом інших складових. Роль державної підтримки не є чітко закріпленою на роки, а ситуативною. Коли того вимагає ситуація, державні органи влади повинні чітко зреагувати і надати необхідну підтримку регіону, адже потужність держави визначається силою її регіонів.

В умовах поширення глобальних впливів місце і значення регіонів є вагомим, враховуючи той факт, що саме на регіональному рівні реалізується потенціал кожного зовнішнього впливу. Однак реалізація потенціалу може відбуватися як у позитивному вимірі, так і в негативному. Тому регіональні органи влади мають чітко реагувати на можливі прояви і варіації. Важливою у цьому сенсі є державна підтримка.

Незважаючи на досить різну спрямованість таких підходів, усі вони, без винятку, мають одну мету – забезпечення розвитку регіональних економік у контексті дотримання національних інтересів. Реалізація цієї мети передбачає формування в кожному регіоні держави такого комплексу умов, які б надавали змогу реалізувати наявний потенціал у всіх його сферах, розвивати внутрішній ринок, стимулювати виробництво і невиробничу сферу, підтримувати як внутрішньодержавні, так і міжнародні зв’язки, дбати про соціальну систему тощо. Крім того, одним із ключових пріоритетів, які локалізуються у змістовому полі мети, є забезпечення формування таких регіональних пропорцій, які б давали змогу кожному регіону позиціонувати себе як у межах держави, так і за кордоном. Основними завданнями теріторіальних органів влади є такі:

1. Координація, моніторинг і контроль зовнішніх процесів у межах конкретного регіону. Регіональні особливості, що існують у межах цієї території, мають бути враховані для формування чіткої картини стану справ.

2. Забезпечення зворотного зв’язку з центральними органами державної влади. Територіальні органи влади повинні підтримувати тісні контакти з центром, щоб останній отримував достовірну інформацію про стан справ на місцях. Якщо такий зв’язок буде неефективним або ж неякісним, то це може призвести до нездатності центру допомогти регіону у разі необхідності. Виходячи з цього, наявність чітких

координаційних зв'язків між територіальними органами влади і центральними є запорукою ефективності системи.

3. Забезпечення підтримки зовнішніх впливів під час розкриття їх потенціалу в межах території області. Не можна повністю орієнтуватися на думку, що всі зовнішні впливи є несприятливими. Багато з них можуть здійснювати і позитивні дії для регіональних систем. Тому необхідно підтримувати ці процеси, оскільки вони можуть стимулювати розвиток регіонів.

Зростає значення консультаційної допомоги з боку територіальних органів для учасників цього процесу. Враховуючи і позитивні ефекти від реалізації потенціалу зовнішніх впливів, органи влади повинні дбати про надання інформаційно-консультаційних послуг, які допоможуть краще орієнтуватися в реаліях регіонів.

4. Забезпечення посильного блокування можливих загрозливих явищ і процесів. Територіальні органи влади повинні бути готові до якісної реакції, коли екзогенний вплив може завдати або завдає шкоди конкретній території. Виходячи з цього, здатність реалізувати функцію блокування є однією з найважливіших ознак дієвості органів влади. Вона дає змогу призупинити реалізацію потенціалу впливу в межах регіону. Для цього важливим є наявність необхідних механізмів регулювання. Вони повинні визначатися можливостями дії на територіальному рівні.

У цьому випадку важливою є адекватність механізмів реагування до параметрів впливу. Задіяні механізми повинні чітко відповідати характеристикам впливу. Якщо загрози і механізми знаходитимуться в одній площині, то й вірогідність успішності буде високою. За умови, якщо таких вимог не дотримується або дотримується не повністю, то це може зумовити низьку ефективність системи реагування на рівні території.

5. Налагодження й підтримка контактів на міжрегіональному рівні. Крім зв'язків з центром, важливою є співпраця з іншими регіонами, що дасть змогу посилити позиції регіонів та їх можливості реагувати. У цілому, ця позиція на сучасному етапі важлива, оскільки є окремі прояви регіональної асиметрії. Подібна співпраця, крім вирішення завдань реагування, сприяє також територіальній єдності держави.

Контакти на міжрегіональному рівні можуть розглядатися і як допоміжний ресурс, який можна використовувати за потреби. Наприклад, перед певним регіоном постала загроза від прояву глобального впливу. Як наслідок дії різних факторів, самостійно в нього не вистачає можливостей реагування на цю подію. Крім очікування допомоги з центру, варіантом є підтримка від інших регіонів, які мають більші можливості або досвід подібного реагування.

6. Сприяння формуванню внутрішньої мережі реагування. Необхідно, щоб органи влади залучали також приватні структури, які часто перебувають на «передовій» лінії подібних контактів. Кожен регіон має цілий перелік структур, що проводять бізнесові операції, підтримують контакти із закордонними організаціями, сприяють руху населення. Не можна допускати ситуацію, коли існують суттєві відмінності між позиціями органів влади і приватних структур.

У цілому, можна зазначити, що без залучення приватних структур до процесу регулювання він не буде визначатися належною ефективністю та дієвістю. Проводячи кожного дня значну кількість операцій у площині «внутрішнє середовище – зовнішнє середовище», вони оперують значними базами даних, підтримують контакти із зарубіжними партнерами і репрезентуючи регіон

у глобальному просторі. Залучення їх до системи державного регулювання є запорукою її комплексного характеру.

7. Пошук власних резервів для підтримки відповідної політики. Вкрай небезпечною є ситуація, коли регіон не має власних ресурсів для проведення конкретних дій. Найкращою позицією є акумуляція внутрішньорегіональних ресурсів. Для цього територіальні органи влади повинні проводити власну політику, спрямовану на формування необхідного ресурсного забезпечення. Кожний регіон, незалежно від рівня розвитку, характеризується певними можливостями для власних напрацювань у цій сфері. При чіткій позиції, навіть за найбільш несприятливих вихідних умов вірогідними є пошук кадрових ресурсів, розробка інформаційного забезпечення, підходів до моніторингу тощо.

Реалізація наведених завдань ускладнюється впливом ряду несприятливих факторів. Відзначимо, що подібні проблеми існують здавна. Основною їх причиною переважно є низькі якісні і кількісні параметри середовища водночас із незадовільним контролем над їх розвитком і перебігом. Таким чином, ці проблеми є комплексними, такими, що торкаються багатьох сфер розвитку (політичної, фінансової, управлінської тощо). У багатьох випадках їх причини не локалізуються на рівні регіонів, а мають загальнодержавне значення. Отже від активної позиції центру залежить їх вирішення.

Подібні дії не повинні бути фрагментарними і випадковими. Необхідною є цілеспрямована й ефективна політика, яка поступово знівелює несприятливі фактори. За цих умов територіальні органи влади у сфері регулювання отримають змогу ефективніше працювати, оскільки не будуть обтяжені комплексом проблем.

Доцільно також використовувати досвід країн Східної Європи (наприклад, Польщі, Чехії, Словаччини), які свого часу теж перебували під впливом несприятливих моментів, але знайшли власні підходи до їх вирішення. Цей досвід можна адаптувати до українських реалій.

На основі аналізу й оцінки поточної ситуації у сфері впливу на зовнішні процеси можна виділити декілька основних моделей реагування територіальних органів влади. Одразу відзначимо, що повна територіальна автономія до уваги не береться, враховуючи практичну неможливість на рівні конкретного регіону самостійно врегулювати ситуацію. Хоч, як свідчить досвід інших держав світу, їх регіони мають вагомі важелі регулювання прояву зовнішніх впливів. Маючи необхідне ресурсне підґрунтя, вони можуть самостійно вирішувати складні питання, які виникають.

I. Коли вплив настільки слабкий, що територіальні органи власними силами можуть на нього реагувати. Це можуть бути як різні дрібні проекти, так і ті, що визначаються незначним ресурсним забезпеченням. Органи влади на місцях можуть власними силами все унормувати так, щоб було враховано як регіональні, так і національні інтереси.

Діяльність органів влади конкретизується такими позиціями: 1) функціонування і підтримка (functioning and support). Органи влади на рівні регіону посідають помірковану позицію стосовно зовнішніх впливів, що конкретизується терміном «функціонування», зміст якого полягає у виконанні певних функцій у звичайному режимі. Це передбачає підтримку чинної системи в межах регіону, спрямовану на регулювання наявних впливів; 2) контроль і підтримка (control and support) ситуації в регіоні. У цьому випадку використовується термін «контроль», що передбачає певні активні дії стосовно

зовнішніх впливів. Отже владні структури можуть контролювати перебіг ситуації та її основні параметри.

II. У випадку, коли вплив має вагомий потенціал і органи влади звертаються за допомогою до центру, який має забезпечити належну підтримку. Подібна підтримка мусить обов'язково надаватися для регіонів, оскільки це є прямим завданням центральних органів влади. Тоді пріоритетною є орієнтація на позицію координації і центральної (урядової) підтримки (coordination and central (government) support).

III. Збалансоване поєднання як територіальної участі, так і центральної підтримки. Цей варіант теж є поширеним. Переважно роль місцевих органів влади полягає в інформаційно-моніторинговій функції і посильному впливові на ситуацію. Центральні органи, вступаючи у взаємодію, здійснюють вагомий вплив на події.

Однак не можна, щоб держава (центр) повністю визначала і впливала на розвиток регіонів. У них можуть бути власні пріоритети, які враховують локальні особливості, виходячи з поточних потреб. Це може бути орієнтація на формування певної структури економіки, що враховує територіальну специфіку, власних центрів розвитку, пошук нових підходів до стимулювання змін у соціальному середовищі тощо. Водночас регіони можуть формувати власні пріоритети щодо питань глобалізованості та зовнішніх контактів. Важливою щодо цього є така позиція: всі ці пріоритети не мають суперечити позиції держави, вони мають бути в контексті національної політики у відповідній сфері. У випадку, коли інтереси регіонів протиставлятимуть інтересам держави, це може призвести до послаблення національної єдності і посилення територіальної розосередженості в межах держави. За умови реалізації такого сценарію як держава, так і регіони, зокрема, можуть потрапити у надзвичайно вразливу ситуацію, яка буде обтяжена значною кількістю ризиків і загроз.

Висновок

Отже, виходячи з особливостей соціального й економічного розвитку регіонів України, пріоритетними шляхами для поліпшення умов їх розвитку є підвищення рівня конкурентоспроможності, зменшення диференціації, розвиток міжрегіонального співробітництва тощо. З метою реального поліпшення умов розвитку територіальних соціально-економічних систем слід ужити комплекс заходів з активізації зазначених напрямів.

Констатуємо, що територіальні органи державної влади відіграють важливу роль у процесі регулювання зовнішніх впливів. Саме від них залежить ефективність реагування, оскільки вони локалізовані на місцях і мають змогу моніторити перебіг реальної ситуації. Водночас, як засвідчує досвід, основні важелі регулювання зовнішніх впливів належать до компетенції центральних органів державної влади. Більшість впливів має вагомий ресурсний потенціал, тому важливою є допомога з центру. Перспективи подальшого дослідження в цьому напрямі такі: оцінка зарубіжного досвіду оптимізації регіонального розвитку, обґрунтування і запровадження системи планування, визначення місця держави.

Бібліографія

Гранберг А. Г. *Основы региональной экономики /* А. Г. Гранберг. – М.: ГУ ВШЭ, 2000.

Мазур А. Г. *Регіональна економіка : проблеми відтворення і управління* / А. Г. Мазур. – Вінниця, 2000.

Олійник Я. Б. *Теоретичні засади регіональної суспільно-географічної діагностики* / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко // *Економічна і соціальна географія.* –К.: ВГЛ «Обрії», 2002. – Вип. 52. – С.3–9.

Пила В. І. *Регіональна політика України* / В. І. Пила, В. Абрамов // Р*егіональні перспективи.* – 1997. – № 1. – С.5–8.

Регіональна економіка : навч. посіб. / Я. Б. Олійник, С. П. Запотоцький, О. Ю. Кононенко та ін. – К.: КНТ; Видавець Фурса С. Я., 2008.

Симоненко В. К. *Регионы Украины : проблемы развития* / В. К. Симоненко. – К.: Наук. думка, 1997.

Соціогуманітарний простір і розвиток продуктивних сил України : методологічні аспекти визначення взаємодії / наук. ред. М. А. Хвесик. – К. : РВПС України НАН України, 2009.

Людмила Паціра

3.2.3. ЕКОЛОГІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Вступ

Побудова інноваційної моделі є важливою умовою розвитку кожної держави, зважаючи на постіндустріальний вектор глобального функціонування. Виходячи з поточних можливостей, держава шукає власні шляхи для проведення такої політики. Для одних такими є розвиток інформаційних технологій, для інших – ресурсозбереження або впровадження новітніх розробок. Поряд із використанням цих можливостей, важливою є орієнтація на потенціал екологічного підприємництва, яке має досить значну кількість інструментів трансформації ефектів від його розвитку в інноваційну площину. Таким чином, розвиваючи екологічне підприємництво, реалізуються цілі й завдання в межах двох площин: екологічної (упровадження екологічно безпечних виробничих процесів, ресурсозбережувальних технологій, зменшення викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище) та інноваційної (розробка нових технологічних продуктів, схем, підходів, спрямованих на зменшення негативного впливу, випуск продукції високих технологічних укладів тощо). Дослідження подібних взаємодій має прикладну цінність, оскільки допомагає краще визначити можливості трансформації екологічних ефектів в інноваційні.

Вивченню особливостей екологічного підприємництва, його змістових характеристик, досвіду впровадження присвятили свої дослідження багато вчених, зокрема, В. Я. Шевчук, А. Г. Бобкова, Є. Ю. Какутич, Л. В. Жарова, І. В. Патока та ін.

У працях цих науковців розглядаються як теоретичні аспекти поняття «екологічне підприємництво», так і прикладні. Так, у праці В. Я. Шевчука[1] закладено основи для вивчення екологічного підприємництва та визначено основні його змістові й функціональні компоненти. У праці А. Г. Бобкової[2] визначено теоретичні підходи до розуміння екологічного підприємництва як наукової категорії, правове підґрунтя, шляхи його розвитку. Праця Л. В. Жарової[3] визначаючи базові особливості розуміння категорії, є корисною для фахівців у галузі державної екологічної політики. В інших працях визначаються переважно теоретико-методологічні засади розуміння явищ і процесів, які формують змістове поле категорії «екологічне підприємництво».

Однак у зазначених працях, поряд із ґрунтовним викладенням результатів наукових досліджень, недостатню увагу приділено можливостям розгляду

---

[1] Шевчук В. Я. *Екологічне підприємництво*: навч. посіб. / В. Я. Шевчук та ін. – К.: Мета, 2001. – 191 с.

[2] Бобкова А. Г. *К вопросу правового обеспечения экологического предпринимательства* [электронный ресурс] / А. Г. Бобкова // *Экономико-правовые исследования в XXI веке* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Режим доступа к ресурсу: www.hozpravo.com.ua

[3] Жарова Л. В. *Екологічне підприємництво та екологізація підприємництва: теорія, організація, управління: монографія /* Л. В. Жарова. – Університетська книга, 2009. – 240 с.

екологічного підприємництва як фактора інноваційного розвитку. Необхідність вивчення цього питання зумовлено важливістю побудови інноваційної моделі розвитку держави та пошуку можливих підходів до реалізації зазначеного завдання.

Розкриття проблеми

Відомо, що у формуванні стратегічного потенціалу сталого розвитку домінантна роль належить екологічному підприємництву. Екологічне підприємництво, як фактор формування інноваційної моделі розвитку, розуміється як сукупність виробничої, науково-дослідної, кредитно-фінансової діяльності, спрямованої на виробництво товарів і надання послуг, інноваційний ефект під час реалізації якої досягається на основі впровадження комплексу механізмів і технологій дотримання встановлених природоохоронних вимог і спрямований на захист і відновлення навколишнього природного середовища. Інноваційний базис формується на основі отримання екологічного ефекту, який може досягатися шляхом: упровадження екологічно безпечних виробничих процесів, енерго- і ресурсозбережувальних технологій, виробництва екологічно чистої продукції, зменшення витрат на виробництво, заміщення невідновних ресурсів, що використовуються для виробництва.

Основним призначенням екологічного підприємництва є виробництво економічно ефективних виробів і послуг екологічної спрямованості. Розвиток цього виду підприємництва є як відображенням глибокої стурбованості передової громадськості перед зростанням екологічної кризи, так і розумінням економічної вигоди від зниження забруднення та споживання ресурсів. Наповнення сучасного ринку екологічно чистими товарами та боротьба з техногенним забрудненням стали життєво важливими умовами сталого розвитку світової цивілізації. Це один з важливих кроків до підвищення ефективності використання природних ресурсів і збереження довкілля. Кінцевою метою має стати вигідність скорочення кількості ресурсів, що надходять в економічну систему та залишають її.

Ціни, податки, платежі, кредитні механізми та інші інструменти, що відбивають реальну вартість первинної сировини й матеріалів, повинні і можуть стати найдієвішим стимулом до скорочення викидів, розширення повторного використання продукції та вторинної переробки.

Таким чином, постає питання екологізації економіки в цілому та підприємницької діяльності зокрема. У праці подано формулювання терміна «екологічне підприємництво» як такого виду підприємницької діяльності, метою якого є випуск продукції (робіт і послуг), що безпосередньо або непрямо сприяє вирішенню екологічних проблем.

Основні взаємозв’язки екологічного підприємництва та інноваційності (ЕП$\Leftrightarrow$ І) конкретизуються в межах таких позицій: високі показники розвитку екологічного підприємництва, як правило, здійснюють позитивний вплив на інноваційність (як наслідок упровадження новітніх технологій тощо); формування інноваційного базису на основі екологічної складової доцільно здійснювати в контексті модернізації виробництва (що супроводжується оновленням основних фондів, упровадженням нових технологій), оскільки впровадження кожної із цих дій призводить до «убезпечення» виробництва, зважаючи на те, що кожна нова технологія безпечніша за попередню; підприємства, які є інноваційними лідерами, як правило, значну увагу приділяють розвиткові екологічних технологій.

Отже, важливим є визначення основних місць дотику і взаємодії екологічного підприємництва та інноваційного середовища, які, відповідно до проведеного дослідження, локалізуються в межах наступних позицій.

Однак, як показує проведений компаративний аналіз поточних параметрів екологічного підприємництва в Україні, для позиціонування підприємництва як фактора інноваційного розвитку є ряд проблем: недостатня ефективність реалізації державної екологічної політики в контексті сталого розвитку; відсутність/недосконалість законодавчої бази; низькі темпи інноваційних процесів, що мінімізує діяльність галузей, які формують їх базис; формалізація механізмів розвитку екологічного підприємництва; пріоритетність економічних ефектів над екологічними; неадекватність економічних компенсаторів для системи суб'єктів, що формують мережу екологічного підприємництва; неефективність/відсутність спеціальних компенсаційних екологічних фондів тощо. Як показав проведений аналіз, на сучасному етапі розвитку екологічна складова в підприємницькому секторі не є вагомою, що свідчить про її порівняно несуттєву роль і можливості коригувати державну інноваційну політику. Основними причинами подібної ситуації є, насамперед, відсутність реальних економічних стимулів упровадження екологобезпечних технологій.

З метою поліпшення ситуації необхідним є удосконалення функціонування економічного механізму діяльності підприємства, який, як відзначає Є. Ю. Какутич[4], має відповідати основним вимогам: включати значний обсяг державних замовлень; використовувати важелі пільгового кредитування й оподаткування, цінової політики; формувати цільові джерела підтримки екологічного підприємництва; активно використовувати можливості механізмів зовнішнього фінансування; створити відповідне середовище для діяльності компаній, наприклад, ухвалити та ефективно імплементувати в нинішнє законодавство доповнень щодо екологічної конкурентоспроможності; сформувати єдиний державний реєстр юридичних і фізичних осіб, приватних підприємців у галузі екологічного підприємництва; адаптувати й забезпечити ефективну імплементацію основних принципів відповідних міжнародних правил і стандартів з метою екологізації підприємницького сектора; сприяти створенню та ефективному функціонуванню необхідних асоціацій у сфері екологічного підприємництва та налагодити діалог між ними; визначити і спрямувати фінансові джерела розвитку екологічного підприємництва; удосконалити адміністративне співробітництво між відповідними національними органами й комерційними структурами; сприяти обміну досвідом і найкращою практикою щодо політики у сфері екологічного підприємництва з метою визначення пріоритетних завдань та оцінки заходів в окремих сегментах (наприклад, навчання і тренінги, заохочення інвестицій, удосконалення адміністративного й регуляторного середовищ).

Крім законодавчого, економічного й організаційного забезпечення, обов'язковою компонентою існування екологічного підприємництва у вигляді сформованої системи (самостійної галузі національної економіки) є інформаційне забезпечення.

Для України мобілізація всіх механізмів для екологізації підприємництва є не тільки реалізацією проголошеного вектора розвитку держави, а й питанням

[4] Какутич Є. Ю. *Екологічне підприємництво у забезпеченні сталого економічного зростання*: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.06 / Є. Ю. Какутич ; НАН України, Рада з вивчення продуктивних сил України. – К., 2007. – 20 с.

підвищення конкурентоспроможності країни на світовому ринку, основою для реалізації інвестиційно-інноваційних проектів, оновлення виробничих фондів, поліпшення умов праці тощо.

Попит на екологічну продукцію буде тим більший, чим вагомішими будуть чинники, що визначають рівень інтегрального показника. Він не буде виникати спонтанно, а буде зумовлений комплексом заходів, які необхідно запровадити на державному рівні: керівництво життєвим циклом товарів; абсолютне врахування витрат за вартістю виробленої продукції; раціоналізація господарської діяльності; проведення більш жорсткої політики стосовно підприємств-забруднювачів усіх форм власності; соціальні та інформаційні заходи серед населення; зміна сучасної системи субсидій і дотацій на природні ресурси тощо.

Пропозиція продукції екологічної спрямованості має враховувати такі чинники: зміна профілю роботи підприємств і початок випуску екологічно спрямованої продукції; забезпеченні необхідної сировини й ресурсів для виробництва відповідної продукції; можливість переробки відходів; придбання відповідних технологій, які дали б змогу виробляти продукцію необхідної якості та кількості; запровадження податкових пільг і державної підтримки у вигляді субсидій та дотацій, кредитної підтримки, необхідних для первинного формування екологічного підприємництва.

Висновок

Базовими векторами посилення значення екологічного підприємництва, як фактора інноваційності в контексті сталого розвитку, є такі: розробка й удосконалення законодавчої бази, що визначає місце і значення екологічного підприємництва в інноваційному розвиткові; посилення координації держави та суб’єктів діяльності; розробка організаційно-економічного механізму розвитку екологічного підприємництва; наявність реальних економічних стимулів; розвиток міжнародного співробітництва; формування адекватного інституціонального середовища.

Бібліографія

Жарова Л. В. *Екологічне підприємництво та екологізація підприємництва: теорія, організація, управління: моногр.* / Л. В. Жарова. – Університетська книга, 2009.

Какутич Є. Ю. *Екологічне підприємництво у забезпеченні сталого економічного зростання: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец.* 08.00.06 / Є. Ю. Какутич; НАН України, Рада з вивчення продуктивних сил України. – К., 2007.

Шевчук В. Я. *Екологічне підприємництво: навч. посіб.* / В. Я. Шевчук та ін. – К.: Мета, 2001.

Інтернет-джерела

Бобкова А. Г. *К вопросу правового обеспечения экологического предпринимательства* [электронный ресурс] / А. Г. Бобкова // *Экономико-правовые исследования в XXI веке :* материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Режим доступа к ресурсу: www.hozpravo.com.ua

Ольга Брижата

3.2.4. РЕКРЕАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД І СУЧАСНІСТЬ

Вступ

На сучасному етапі розвитку суспільства надзвичайно актуальною є проблема збереження здоров'я населення окремої території, що породжує широкий спектр потреб, реалізацію яких забезпечує рекреаційна галузь господарства. Рекреаційна діяльність зменшує агресивний вплив соціуму на навколишнє середовище, надає можливості для збереження пам'яток природи, соціально-економічного та історико-культурного надбання суспільства на певній території. Мета статті – довести, що рекреаційна діяльність є основою сталого розвитку окремого регіону.

Розкриття проблеми

Для розкриття порушеної проблеми було взято територію Вінницької області. Область утворено 27 лютого 1932 року. Площа її становить 26,4 тис. км^2 (4,4% території України). На заході межує з Чернівецькою і Хмельницькою областями, на сході – з Київською, Черкаською, Кіровоградською, на півдні – з Одеською, на півночі – з Житомирською. На південному заході Вінниччини, по річці Дністер, на ділянці 202 кілометри проходить державний кордон з Республікою Молдова. Розташована в центральній частині Правобережної України, у межиріччі Дністра і Південного Бугу[1]. Основою рекреаційної діяльності є наявність розгорнутої мережі об'єктів, привабливих для туристів. Ці об'єкти є або природними утвореннями, або історико-культурним надбанням.

У різний час Вінницька область була територією впливів як Речі Посполитої, так і Російської імперії. Особливий внесок у формування культурної спадщини регіону зробила польська культура. Життя та діяльність відомих польських магнатів, перебування під впливом Речі Посполитої – усе це сприяло формуванню багатої культурної спадщини, представленої в архітектурі міст, різних пам'ятках тощо.

У XII столітті північна частина сучасної Вінниччини входила до так званої Болохівської землі. Під час монголо-татарської навали вперше з'являється назва Поділля, яка застосовувалася спочатку до Подністров'я, а пізніше і до середнього Побужжя, оскільки обидва регіони увійшли до одного татарського улусу, який дістав назву Подільського. Після битви на Синіх Водах (1362 року) Поділля входить до складу Великого Князівства Литовського як окрема адміністративна одиниця – Подільська земля. У 1434 році було створено Подільське воєводство у складі Подільського Королівства. У XV столітті Поділля входило до складу Київського князівства, у першій половині XVI століття – до Волинського. Лише у 1566 році було створено Брацлавське воєводство у складі трьох повітів: Брацлавського,

---

[1] Брижата О. С. *Аналіз природно-рекреаційного потенціалу Вінницької області* / О. С. Брижата // *Природничі науки і освіта*: зб. наук. пр. природничо-географічного ф-ту. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві». – 2012. – 135 с.

Вінницького і Звенигородського. На Люблінському унійному сеймі в 1569 році Брацлавське воєводство відійшло до Польщі, у межах якої перебувало до 1793 року[2].

У 1793 році землі Брацлавщини й Поділля в складі Правобережної України були возз'єднані з Росією. Після реформи 1861 року у Подільській губернії введено адміністративно-територіальний поділ на волості, яких тут налічувалося 376. Поділ на волості проіснував до 1923 року, поки не було сформовано райони. Від 1917 року центр Подільської губернії переміщується з м. Кам'янця-Подільського до Вінниці і перебуває тут аж до ліквідації губернії в 1925 році. У 1923 році місто стає центром округу, а від 27 лютого 1932 року в зв'язку з уведенням в Україні обласного територіального поділу було утворено Вінницьку область з відповідними обласними органами управління[3].

Оскільки територія Вінниччини певний час була під владою Польщі, то на її території збереглися католицькі культові споруди, громадські споруди представлено численними палацами польських магнатів, парковими спорудами і пам'ятками XVIII–XX століть. З численних палаців Вінниччини доречно почати з Тульчина, де знаходиться чи не найбільша в Україні магнатська резиденція – маєток Станіслава Щенсного Потоцького, побудований у 1782 році у класичному стилі. Проектував палац французький архітектор Ля Круа, внутрішні роботи виконав голландець Меркс, творцем парку «Хороше» був Міллер. Палац, вкритий мідним дахом, складався з головного двоповерхового корпусу з прикрашеним парадним під'їздом на 10 колонах з 8 пілястрами, а далі два бокових корпуси в такому ж стилі. З головним корпусом бокові споруди з'єднані скляними галереями[4].

Кожному, хто входив до палацу, упадав у вічі напис над колонами на білому фризі, виконаний великими бронзовими, позолоченими буквами: «Чтоб в этом доме всегда пребывала свобода и добродетель. Поставлен в 1782 году». До палацу входили через великий вестибюль, прикрашений мармуровими східцями, оздобленими металевими плетіннями. Картинна галерея палацу складалася з полотен видатних майстрів Європи. У парку «Хороше», який доповнював цей величний архітектурний ансамбль, були каскади, фонтани, мармурові скульптури, східці і розкішні купальні. Гарно висаджені групи дерев, екзотичні рослини − усе це було неповторним та величним. Тут постійно лунала музика, відбувалися танці та розваги. При палаці був театр, який мав у репертуарі 5−7 опер та 2−3 концерти. Співали переважно італійською мовою[5].

Серед палацових перлин Вінниччини, безумовно, однією з найяскравіших є резиденція родини Потоцьких у Немирові. Першим представником могутнього роду, який заволодів містом, був воєвода київський і познанський, гетьман великий коронний Юзеф Потоцький (1673−1751). У відновленому замку воєвода в серпні−листопаді 1737 року приймав дипломатів з Австрії, Туреччини та Росії, що зібралися на переговори, які згодом одержали відповідну історичну назву – Немирівський конгрес.

Естафету Потоцьких по Юзефу продовжив великий коронний підкоморій, генерал-лейтенант військ коронних, посол на сейм та колекціонер Вінцентій Потоцький (помер у 1825 році). Польський письменник Юзеф Крашевський

[2] *Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область.* − К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1972. − 630 с.

[3] Там само.

[4] *Україна. Центр* / А. С. Іванченко. − К.: ДНВП «Картографія», 2009. − 144 с. – 217 іл.

[5] Там само.

розповідав: опівдні 16 травня 1787 року гарматний салют лунав над немирівськими ставками, сповістивши про прибуття короля Станіслава Августа Понятовського, котрий повертався з Канева, де мав зустріч з Катериною II. Вінцентій Потоцький мав нагоду продемонструвати королю свої численні досягнення як господар міста[6].

Палац з'явився у Немирові в середині XIX століття за часів Болеслава Потоцького, проте він був розібраний наприкінці цього ж століття за наказом Марії Щербатової, яка розпочала спорудження нової резиденції. Розбудовуючи маєток, княгиня запросила чеського архітектора з Праги Іржі Стібрала, з яким познайомилася 1866 року у Венеції[7].

Палац зберігся до наших днів. Що найцінніше, збереглися і його інтер'єри. У парадному залі, куди веде головний вхід, зберігається мармуровий камін, над яким висить великий портрет Марії Щербатової в червоній сукні. Поруч із ним − два мармурові медальйони з палацу Болеслава Потоцького. У коридорі, що праворуч від головної зали, зберігається паркова мармурова скульптура ангела з баранцем.

На другому поверсі все значно скромніше, проте віднедавна вздовж переходів розміщено картини зі старими видами Немирова й околиць, а також зображення колишніх власників палацу. В одному з основних корпусів є готель, у якому можна зупинитися.

У селищі Вороновиця поблизу Вінниці зберігся ще один палац, збудований наприкінці XVIII століття польським магнатом Михайлом Грохольським. Палац було побудовано в стилі раннього класицизму в 1770−1777 роках. Архітектурні прийоми будівництва запозичені з італійської архітектурної епохи Палладіо − палаци з ледь вигнутими боковими крилами. Імовірно архітектором був Д. Мерліні, який у 1774−1777 роках був королівським архітектором і розробляв проекти палаців польським магнатам, які жили в Україні. Загальна площа приміщення будинку − 2500 м^2. У приміщенні розташовано 43 кімнати. Найбільш парадними і багато оформленими були зали другого поверху південного крила, де зберігся скульптурний декор стелі. Збереглося ліпне оздоблення інтер'єрів Овального залу, що слугував їдальнею, і залу, що завершує анфіладу південного крила, з розташованими колом колонами тосканського ордера, ліпними гірляндами і ліпними ж зображеннями античних богинь.

За палацом розкинувся старий парк, що ще зберіг своє регулярне планування, з прямокутниками боскетів і напівкруглою липовою алеєю, зверненою до паркового фасаду палацу[8].

На території Вінницької області багато старовинних культових об'єктів: храмів (як православних, так і католицьких), монастирів. На особливу увагу заслуговує мавзолей Потоцьких у Печері. Печера вперше згадується наприкінці XVI століття як поселення, що належало землевласникам Збаразьким. У 1840-х роках маєток і 5 тис. гектарів навколишніх земель викупив Костянтин Потоцький (1816−1857). Потоцьким Печера належала до приходу радянської влади. Але на території маєтку зберігся шедевр видатного київського архітектора Владислава Городецького − мавзолей-каплиця Потоцьких-Свейковських. Геніальний майстер збудував невеличкий костел у Печері, а у 1904 році на замовлення Костянтина і Яніни Потоцьких − усипальницю, яку спроектовано у формі латинського хреста в стилі

---

[6] *Чотирнадцять мандрівок Вінниччиною* / Д. Антонюк. − К.: Граніт-Т, 2009. − 104 с.

[7] *Україна інкогніто :* [Електронний ресурс]. – 2008. – Режим доступу : http://ukrainaincognita.com.

[8] *Україна. Центр* / А. С. Іванченко. − К.: ДНВП «Картографія», 2009, −144 с. – 217 іл.

романського модерну. Написи на цоколі зроблено польською мовою: «Проектував Владислав Городецький», «будували Костянтин і Яніна з Потоцьких, подружжя Потоцьких, 1904 рік»[9].

Мавзолей – це каплиця, яка в плані має латинський хрест. Городецький був великим знавцем архітектурних стилів різних епох та народів. Багате оздоблення кам'яними деталями виконав скульптор Елія Саля. Портал храму прикрашають колони зі стилізованими іонійськими капітелями. Над ними − щит з гербом Потоцьких і девізом латиною.

Високі щипці з трьох боків піднімаються над однаковими порталами у романському стилі. Бокові портали обрамляють вікна, в яких колись були вітражі, а західний прикрашає головний вхід до святині. Позаду, у ніші апсиди, розміщено велику вазу, з якої вихоплюються язики полум'я. Під вазою розташований вхід до крипти, де було поховано багатьох членів родин Потоцьких і Свейковських[10].

Є на території Вінниччини місто Шаргород, унікальне місце на теренах східної Європи, адже тут, на крихітній території зосереджено плоди існування різних культур, тут упродовж століть панував і панує міжконфесійний та міжнаціональний мир. Так, костел св. Флоріана, відкритий у 1595 році, досі дивує своєю довершеною красою і досконалістю. Це тринефна базиліка з вапнякового каменю.

На бароковому фасаді хвилеподібні аттики бічних нефів ритмічно переходять у високий середній аттик, який завершується напівкруглим фронтоном з хрестом. Інтер'єр оздоблено ліпниною та розписами циліндричного склепіння. Особливої уваги заслуговують 14 композицій на пілонах та у бічних нефах, виконані з тонованого алебастру у скульптурній техніці горельєфа. Вони ілюструють 14 зупинок на страдницькій дорозі Христа. А у вівтарі костелу зберігається головна реліквія храму – шматочок хреста, на якому було розіп'ято Ісуса[11].

Справжній замок, а не вальцевий млин, стоїть на березі Південного Бугу. Млин будувався в 1894−1898 роках за наказом тогочасного власника сіл Сокілець та Печера, польського графа Костянтина Потоцького в лівобережній заплаві Південного Бугу. Для цього він запросив німецького архітектора Яна Гойріха. Будівля млина в середній частині має три поверхи, з боків – по чотири поверхи. Споруду заввишки 15 м збудовано з рваного різнокольорового гранітного каміння та червоної цегли. Шви між каменями естетично оформлено, і вони утворюють своєрідний візерунок. Стіни потужної товщини – 141 см та 107 см. Довжина будівлі – 33,5 м, ширина – 15,7 м. Парапети і балкони зроблено з металу, виконано в ажурному стилі (вони збереглися до нашого часу). Млин стоїть пусткою без даху, хоча сусідні приміщення, склади донині використовуються. Поруч видно групу скульптур, імовірно, з розореного маєтку Потоцьких[12].

Вінниччина – регіон з величезним рекреаційним потенціалом. Його рекреаційні ресурси дуже різноманітні, але поки що не користуються великою популярністю через слабку рекламу і досить часто занедбаний стан.

---

[9] *Україна. Центр /* А. С. Іванченко. − К.: ДНВП «Картографія», 2009, −144 с. – 217 іл.
[10] Там само.
[11] *Чотирнадцять мандрівок Вінниччиною* / Д. Антонюк. − К. : Граніт-Т, 2009. − 104 с.
[12] *Україна інкогніто :* [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу : http://ukrainaincognita.com

Висновок

Рекреаційна діяльність, як основа сталого розвитку цього регіону, передбачає використання рекреаційних ресурсів для збереження і відновлення унікальних природних та історико-культурних пам'яток, збільшення доходу від рекреаційної діяльності внаслідок використання потенціалу рекреаційних об'єктів, залучення інвестицій у будівництво курортних об'єктів, розвиток інженерно-транспортної та комунальної інфраструктур, відродження національної культури та народних ремесел, формування національної свідомості, патріотичного виховання дітей та молоді.

Бібліографія

Брижата О. С. *Аналіз природно-рекреаційного потенціалу Вінницької області* / О. С. Брижата // *Природничі науки і освіта:* зб. наук. пр. природничо-географічного ф-ту. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві». 2012.

Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / редкол. : О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. – Т. 1. − К. : Українська радянська енциклопедія, 1989.

Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область. − К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1972.

Україна. Центр / А.С. Іванченко. − К.: ДНВП «Картографія», 2009.

Чотирнадцять мандрівок Вінниччиною / Д. Антонюк. − К.: Граніт-Т, 2009.

Інтернет-джерела

Україна інкогніто : [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу : http://ukrainaincognita.com.

Юлія Рак

3.2.5. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СУЛЬФІДНИХ ВОД ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Вступ

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро Україна задекларувала своє прагнення перейти на шлях сталого розвитку, а на конференціях «Ріо+5» та «Ріо+10» документально це підтвердила[1]. Розвиток виробництва й зростання масштабів господарської діяльності, в процесі якої людина використовує дедалі більшу кількість природних ресурсів, зумовлюють тотальне посилення антропотехногенного тиску на довкілля та порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі. Одночасно з вичерпанням запасів невідновлюваних сировинних та енергетичних ресурсів посилюється забруднення довкілля, особливо водних ресурсів та атмосферного повітря, зменшуються площі лісів і родючих земель, зникають окремі види рослин, тварин тощо. Все це зрештою підриває природно-ресурсний потенціал суспільного виробництва й негативно позначається на здоров'ї людини[2].

Важливою умовою питанням сталого розвитку є забезпечення населення країни якісними водами питної якості, у тому числі столовими й лікувальними.

Україна має великі запаси лікувальних мінеральних вод. Із лікувальною та профілактичною метою використовуються різноманітні за хімічним складом і фізичними властивостями підземні мінеральні води, які формуються в різних геологічних і гідрогеологічних умовах земної кори. Всього в нашій державі використовується понад 200 родовищ (ділянок) мінеральних вод, у тому числі 114 родовищ (ділянок), запаси мінеральних вод яких затверджені Державною комісією із запасів корисних копалин[3].

На Заході України виявлено майже усі типи мінеральних вод, але найбільше поширення мають води без специфічних компонентів та води з підвищеним вмістом органічних речовин типу "Нафтуся" та сульфідні (сірководневі) води. За показником балансу прогнозних ресурсів, розвіданих і затверджених запасів мінеральних вод Львівщина посідає перше місце серед областей України. Сумарні запаси мінеральних вод області складають 41,0% державних[4]. Питання ґенези мінеральних вод, зміни їх хімічного складу і бальнеологічних властивостей вивчають фахівці різних напрямів: геологи, екологи, хіміки, медики, фармацевти. Відтак актуальність досліджень за цією темою виходить за межі однієї галузі знань, виходить і за межі України, оскільки розглянуті в роботі води є широко відомими у світі, на бальнеологічних курортах з успіхом лікуються громадяни різних держав.

---

[1] Декларация Рио-де-Жанейро по окружающей сфере и развитию (14 июня 1992 года). Сторінка «ЗаконодавствоУкраїни» сайту Верховної Ради України. Документ 995-455, редакція від 14.06.1992.

[2] Хром'як У. В. Сталий розвиток: майбутнє, якого ми хочемо / У. В. Хром'як // Екологічна безпека як основа сталого розвитку суспільства : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2012 р.). – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – С. 69-71.

[3] Кадастр мінеральних вод України / [Під ред. М.В. Лободи]. – К., 1996. – 27 с.

[4] Мінеральні води та курорти Львіщини / Б. М. Матолич, А. В. Клімашевицький, О. І. Кахновець та інш. [Під ред. Б. М. Матолича]. – Львів : Вид. "Палітура друку", 2003. – 96 с.

Мета дослідження: вивчення генезису та хімічного складу відомих сульфідних мінеральних підземних вод західних областей України та питної води з мікрокількостями сірководню з свердловини смт. Брюховичі поблизу Львова. Для цього було передбачено виконання таких завдань:

1. Аналіз літературних та фондових джерел з питань чинників формування хімічного складу сульфідних вод західних областей України.

2. Типізація сульфідних вод західних областей України відповідно до класифікації В. В. Іванова і Є. А. Невраєва.

3. Відбір води з свердловини смт. Брюховичі, дослідження її хімічного складу та встановлення особливостей її хімічного складу відносно типового складу вод північної околиці м. Львова.

Об'єкт дослідження – підземні сульфідні мінеральні води відомих курортів західних областей України та підземна вода із свердловини в смт. Брюховичі.

Предмет досліджень –хімічний склад досліджуваних вод.

Наукова новизна результатів роботи. Охарактеризовано та типізовано відповідно класифікації мінеральних вод В. Іванова і Є. Невраєва сульфідні мінеральні води відомих курортів Львівщини. Вперше досліджено хімічний склад за 25 показниками і встановлено гідрохімічні особливості підземної води з свердловини в смт. Брюховичі Львівської обол.

Практичне значення. Отримані результати слугуватимуть ширшому залученню інвестиційних коштів у розвиток мережі та потужностей бальнеологічних курортів західних областей України, стимулюватимуть подальший пошук, а також вивчення й дослідження розвіданих та затверджених родовищ мінеральних вод, їх фізико-хімічних та бальнеологічних властивостей, перспектив комплексного використання.

Розкриття проблеми

Перша класифікація мінеральних вод належить римському лікарю Архигену (I сторіччя н.е.). З XV століття відома праця італійського ченця Савонароли "Трактат про італійські мінеральні води". Наукове вивчення цілющих властивостей вод було розпочато наприкінці XVII століття, коли німецький вчений Ф. Гофман вперше встановив хімічний склад мінеральних вод. Згодом у зв'язку з розвитком природничих наук і медицини, розвинулась нова наукова галузь – бальнеологія[5].

У 1911 р. на нараді бальнеологів у м. Наугеймі (Німеччина) було вирішено вважати мінеральною ту воду, в якій вміст твердих розчинених речовин (мінералізація) становить понад 1г/м^3, або наявні вуглекислий газ та інші фармакологічні складники[6].

У різних країнах застосовують різні підходи до визначення і класифікації мінеральних лікувальних вод. До групи мінеральних вод відносять природні води з мінералізацією більше 1 г/дм^3, які мають лікувальний вилив на організм людини.

В Україні віднесення підземної води до мінеральної ґрунтується на сучасних критеріях оцінки їх фізіологічної дії. В. Шестопаловим запропоновано таке визначення: "Мінеральні води – це природні підземні води, які справляють на організм людини лікувальну дію, обумовлену підвищеним вмістом основних

[5] *Мінеральні води та курорти Львіщини* / Б. М. Матолич, А. В. Клімашевицький, О. І. Кахновець та інш. [Під ред. Б. М. Матолича]. – Львів: Вид. "Палітура друку", 2003. – 96 с.

[6] *WorldwatchInstitute.* [електронний ресурс] Режим доступу: http://www.worldwatch.org/

компонентів (гідрокарбонатів, сульфатів, хлоридів, кальцію, магнію, натрію, калію) та специфічних компонентів (газового складу, мікрокомпонентного тощо) або специфічними властивостями (радіоактивність, температура, реакція води-pH, структура води), що відрізняється від дії питної води[7].

В. Іванов та Г. Невраєв8 запропонували показники та норми оцінки лікувальних мінеральних вод, які зі змінами та доповненнями використовуються донині.

До окремої групи відносять води сульфідні, що вміщують H2S+HS- не менше 10 мг/дм3. Залежно від вмісту H2S+HS- виділяють води слабо сульфідні (10,5-50,0мг/дм3), середньої концентрації (50,0-100,0мг/дм3), міцні сульфідні (100,5-250,0мг/дм3), дуже міцні сульфідні (250,5-500,0мг/дм3), ультраміцні сульфідні (>500,0мг/дм3, при pH<6,5 – сірководневі, при pH 6,5-7;5 – сірководневі гідросульфідні, при pH>7,5 – гідросульфідні).

Залежно від величини pH вод сульфіди водню можуть знаходитись у воді у формі H2S (води сірководневі), або у вигляді HS- (води гідросульфідні), або одночасно, що буває найчастіше, у вигляді H2S+HS- (води гідросульфідно-сірководневі, або сірководнево-гідросульфідні).

Умови формування та ресурси сульфідних мінеральних та столових вод західних областей України

Геоструктурно Західна Україна розташована в межах двох суміжних гідрогеологічних провінцій: Карпатської складчастої споруди та Східноєвропейської платформи. Геологічна будова окремих гідрогеологічних областей та районів різна, що відображається на їх гідрогеологічних умовах, хімічному складові та поширенні підземних вод. Ці відмінності геолого-гідрогеологічних умов та історії розвитку окремих структур визначають особливості формування й поширення мінеральних вод.

Сульфідні води на території західних областей України поширені як у вигляді локальних проявів (Волино-Подільський артезіанський басейн) та приурочені до водоносних комплексів верхньокрейдових і девонських відкладів, так і у вигляді регіонально розвинутої зони (структурно-формаційна зона зчленування Східно-Європейської платформи з Передкарпатським прогином).

Зона регіонального поширення сульфідних вод простягається у вигляді смуги, яка простягається з Східної Польщі на південний схід західної частини України та має тісний генетичний зв’язок з областю розвитку сірчаних родовищ.

У гідрогеологічному відношенні зона поширення сульфідних вод належить до моноклінальнозалягаючої частини Волино-Подільського басейну. Водовмісними породами сульфідних вод слугують вапняки і гіпсо-ангідрити дністровського горизонту середньо баденського під’ярусу. Формування сульфідних вод відбувається, головним чином, в вапняках збагачених сіркою. Водоносний горизонт середньобаденських відкладів напірний. Підошвою горизонту слугують безводні гіпсо-ангідрити і пісковики, а покрівлею – глинисті породи бадену і сармату. Водовмісні вапняки „не витримані за простяганням“, тому смуга поширення сірководневих вод не суцільна.

[7] Федунь О. В. *Бальнеологічні ресурси Передкарпаття* / О. В. Федунь. – Львів: ВНТЛ, 1999. – 168 с.

[8] Иванов В. В. *Классификация подземных минеральных вод* / В. В. Иванов, Е. А. Невраев. – М. Недра, 1964. – 168 с.

Як зазначають А. Бабинець та ін.[9], зону поширення сульфідних вод на південно-західному краї Волино-Подільського басейну можна було б розглядати як єдине регіональне родовище.

Для розуміння закономірностей розташування родовищ сульфідних вод вирішальне значення має процес формування сірководню і нерозривно пов'язане з ним утворення самородної сірки. Обидва ці процеси пов'язані з процесом сульфатредукції – відновлення сульфатів у водному середовищі до сірководню специфічними бактеріями в анаеробній обстановці. Надходження сульфатів у підземні води обумовлене вилуговуванням гіпсів і ангідритів. Процес сульфатредукції може відбуватися тільки за наявності органічних речовин[10]. Відновлювальне (безкисневе) середовище є необхідною умовою для перебігу процесів сульфатредукції, що визначаються наявністю верстви глин, яка перекриває водоносний горизонт верхньобаденських відкладів. Сульфатредукція може відбуватись за різними схемами (в реакцію вступають або сульфат-іони, що містяться у воді, або безпосередньо гіпс):

а) $SO_4 + 2Cорг. + 2H_2O$ — $H_2S+2HCO_3$ (1)

б) $CaSO_4 + 2Cорг.$ — $CaS + 2CO_2$ (2)

$CaS + CO_2 + 2H_2O$ — $CaCO_3 + H_2S$ (3)

Зокрема за другою схемою (реакції 2,3) відбувається метасоматичне заміщення гіпсів вапняками.

Існує також теорія відновлення сірки до сірководню:

$3S + 2H_2O$ — $2H_2S+ SO_2$ (4)

Вміст сірководню і гідросульфіду в підземних водах залежить від факторів, що визначаються геологічною будовою й гідрогеологічними характеристиками.

За даними М. Іванова[11] вміст сірководню у воді помітно зростає при наближенні до родовищ сірки. На контурах цих родовищ концентрація сірководню становить 30-60 мг/дм^3, а безпосередньо на родовищах сірки збільшується до 150-260 мг/дм^3 і більше. У загальному із зростанням гідрогеологічного розкриття родовища, вміст сульфідів у його водах менший. Для крайньої північної частини зони поширення сірководневих вод поблизу перекриття дністровських вапняків безпосередньо четвертинними відкладами, поширені гідрокарбонатні кальцієві води з мінералізацією 0,2-0,4 г/дм^3 (область живлення). При перекритті вапняків глинами й появи гіпсоангідритів, води стають сульфатними кальцієвими, а їхня мінералізація сягає 2-3 г/дм^3. При цьому, відношення Ca^{2+}/SO_4^{2-} =1. Тут відбувається процес відновлення сульфатів до сірководню, вміст якого досягає 50-70 г/дм^3 та відбувається розвантаження вод у вигляді джерел (Шкло, Немирів і т.д.). Внаслідок інтенсивного вилуговування сульфатно-карбонатної товщі широко розвинуті карстові процеси.

У процесі занурення гіпсів у південно-західному напрямку й збільшенні верстви перекриваючих глинистих порід відбувається ріст мінералізації, що супроводжується зниженням вмісту іонів кальцію і збільшенням кількості іонів натрію. Вода стає сульфатною натрієво-кальцієвою і кальцієвою-натрієвою.

---

[9] Бабинец А. Е. *Минеральные и термальне воды Советских Карпат* / А. Е. Бабинец, В. И. Марус, И. М. Кайнов. – К.: Наукова думка, 1978. – 160с.

[10] Алексеенко И. И. *Сера Предкарпатья* / И. И. Алексеенко. – М.,"Недра", 1967. – 314 с.

[11] Иванов М. В. *Роль микробиологических процессов в генезисе месторождений самородной серы / М.* В. Иванов.– М.: Наука, 1964. – 368 с.

Мінералізація сягає 5 г/дм^3, а вміст сірководню збільшується до 350 мг/дм^3 і більше. Ще далі на південний захід, при глибинах залягання водоносного горизонту верхньобаденських відкладів біля 560 м відбувається збільшення мінералізації до 10 г/дм^3. Вода стає хлоридно-сульфатною кальцієвою-натрієвою і натрієвою. Вміст сірководню сягає 300-700 мг/дм^3.

Основні розвідані й експлуатовані родовища сірки розташовані на достатньо занурених ділянках залягання дністровських горизонтів. Тому перспективною для виявлення нових родовищ сірководневих вод є територія, що розташована на північний схід від смуги сірчаних родовищ.

Одним з факторів, що визначають вміст сірководню в підземних водах, є показник Eh, який характеризує окисно-відновний потенціал середовища. Встановлено, що більшому вмісту сірководню у воді відповідає нижче значення окисно-відновного потенціалу.

Під час експлуатації родовищ сірки було встановлено, що процес мікробіологічної редукції сульфатів значною мірою зберігається. На обводнених ділянках сірконосних порід мікроорганізми продовжують енергійно генерувати сірководень навіть після багаторазового промивання родовища внаслідок водопонижуючої відкачки. Так, наприклад, на Роздільському родовищі сірки в 1955-1959рр. було відкачано 37,5 млн м^3 води при природних запасах 6 млн м^3. При цьому відбулось зниження концентрації сірководню з 97 до 30 мг/дм^3. За цей період було добуто 1900 т сірководню, причім 1300 т було редуковано за період відкачки[12].

Це дозволяє зробити важливий висновок щодо неперервності утворення сірководню в зоні поширення сульфідних вод.

Води курорту Любінь Великий. Курорт знаходиться на Подільській височині, на висоті 275 м, в долині р. Верещиця (притока Дністра), на віддалі 28 км на південний захід від Львова. Основними природними лікувальними чинниками курорту є сульфідні водиверхньотортонського водоносного горизонту. За хімічним складом цегідрокарбонатно-сульфатні кальцієві з мінералізацією від 1,9 г/дм3 до 2,5г/дм3. Вміст сірководню у воді, як правило, перевищує 50 мг/дм3.

Подібні за складом води відомі в м. Черче (Івано-Франківська обл.), м. Немирів, с. Шкло (Львівська обл.), с. Синяк (Закарпатська обл.), та за межами України: Сочі-Мацеста (Російська Федерація); Карлові Вари (Чехія), Баден-Баден (Німеччина). На цьому курорті здійснюється лікування хворих із захворюваннями органів кровообігу, руху й опори, периферійної нервової системи[13, 14, 15].

Води курорту Немирів. Курорт Немирів розташований в межах Волино-Подільської височини на вододілі рік Сяну та Дністра. Сірководневі води Немирівського родовища приурочені до верхньобаденських відкладів і за умовами залягання відносяться до пластово-тріщинних[16]. Води за складом сульфатні або гідрокарбонатно-сульфатні кальцієві (табл. 1).

---

[12] Иванов М. В. *Роль микробиологических процессов в генезисе месторождений самородной серы /* М. В. Иванов. – М.: Наука, 1964. – 368 с.

[13] *Мінеральні води та курорти Львіщини* / Б. М. Матолич, А. В. Клімашевицький, О.І. Кахновець та інш. [Під ред. Б. М. Матолича]. – Львів: Вид. “Палітура друку”, 2003. – 96 с.

[14] Мироненко В. М. *Курорт Любінь Великий* / В. М. Мироненко. – К.: Здоров’я, 1979. – 119 с.

[15] *Сірководневі та грязеві ванни / Великий Любінь : неофіційний сайт міста* [електронний ресурс] Режим доступу: // http://lubin.in.ua/

[16] *Курортні ресурси України* / [Під ред. М. В. Лободи.] – К. : Укрпрофздоровниця, 1999. –344 с.

Серед аніонів переважає сульфат-іон, серед катіонів – іон кальцію. З мікрокомпонентів присутні: залізо – 1,10-0,12 мг/дм^3; марганець – 0,07 мг/дм^3; мідь – 0,01 г/дм^3; кобальт – 0,005 мг/дм^3; нікель – 0,005 мг/дм^3; цинк – 0,015 мг/дм^3; ртуть – 0,006 мг/дм^3; бром – 0,21 мг/дм^3; йод – 0,03 мг/дм^3; гідрофосфат – 0,02 мг/дм^3; фтор – 0,4 мг/дм^3; нітрат – 2,8 мг/дм^3; нітрит – 0,07 мг/дм^3. Вміст органічних речовин у воді свердловини № 1-К складає від 3,3 мг/дм^3 до 4,3 мг/дм^3 (при перерахунку на органічний вуглець).

Таблиця 1. Основні показники сірководневих вод Немирівського родовища

№п/п	Основні показники	Свердловина №1-К	Свердловина №1-Д
1	Мінералізація, г/дм^3	2,36-2,59	2,11-2,58
2	Температура, ° С	9,0-10,0	9,0-10,0
3	pH	7,0-7,2	7,0-7,1
4	Сульфат-іон, %-екв.	74,52-76,57	68,84-75,41
5	Гідрокарбонат-іон, %-екв.	20,47-22,26	20,27-29,64
6	Кальцій-іон, %-екв.	81,65-85,13	33,99-75,95
7	Сірководень, мг/дм^3	125,8-169,5	150,0-190,4

Джерело: Мінеральні води та курорти Львіщини / Б. М. Матолич, А. В. Клімашевицький, О. І. Кахновець та інш. [Під ред., Б. М. Матолича]. – Львів: Вид. "Палітура друку", 2003. – С. 21.

Згідно з класифікацією В. Іванова та Е. Невраєва[17] сульфідні (сірководневі) води Немирівського родовища відносяться до групи "В", класу III, підкласу 1, підгрупи "а" і виділені як самостійний тип "Немирівський". Сірководневі води Немирівського родовища внесені в ДСТУ 42.10-02-96 "Води мінеральні лікувальні" (мінералізація 2,0–3,0 г/дм^3, вміст терапевтично активного мікрокомпоненту H2S+HS– – 100-200 мг/дм3). Санітарно-бактеріологічний стан мінеральних вод задовільний. Запаси сірководневої водидосить достатні, за результатами попередньої розвідки оцінюються в межах 570 м3/добу за категоріями А+В.

На курорті ефективно лікують захворювання шкіри, нервової системи, серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, статевих органів у чоловіків (простатити) і у жінок (аднексити); захворювання органів травлення в поєднанні з названими видами патології або без них; здійснюється післяопікова реабілітація[18, 19].

Води курорту Шкло. Санаторій "Шкло" розташований в 40 км від Львова, в змішаному лісопарку площею 125 га. Курорту "Шкло" притаманне унікальне поєднання низки природних лікувальних факторів, зокрема: наявність джерел лікувальних вод типу "Нафтуся"[20], [21], поширення сірководневих мінеральних вод та

[17] Иванов В. В. *Классификацияподземныхминеральных вод* / В. В. Иванов, Е. А. Невраев. – М. Недра, 1964. – 168 с.

[18] *Мінеральні води та курорти Львіщини* / Б. М. Матолич, А. В. Клімашевицький, О.І. Кахновець та інш. [Під ред. Б. М. Матолича]. – *Львів:* Вид. "Палітура друку", 2003. – 96 с.

[19] *Курортні ресурси України* / [Під ред. М. В. Лободи.] – К. : Укрпрофздоровниця, 1999. –344 с.

[20] *Состав и свойства минеральной воды* "Нафтуся" / [Под. ред. Есипенко Б. Е.]. – К.: Наукова думка, 1978. – 157 с.

торф'яно-мінеральних пелоїдів. На території санаторію функціонує бювет з дебітом мінеральної води 12 м^3/добу. "Нафтуся – Шкло" являє собою маломінералізовану (0,7 г/л) гідрокарбонатнунарієво-кальцієву воду з вмістом сірковмісних органічних сполук та мікроелементів (йод, марганець, залізо). Такий хімічний склад обумовлює біохімічну активність та лікувальний ефект мінеральної води[22, 23]. За хімічним складом це сульфатногідрокарбонатна кальцієво-магнієва вода з мінералізацією 2,5- г/дм^3 і вмістом сірководню до 150 мг/дм^3.

Питні води з мікрокількостями сульфідів. Води з мікрокількостями сірководню й гідросульфіду також позитивно впливають на організм людини позитивний вплив, але на відміну від мінеральних вод їх можна вживати протягом року і без нагляду лікаря. Дослідження таких вод є надзвичайно актуальним завданням.

Води з мікрокількостями сірководню відомі й у північній околиці Львова. У смт. Брюховичі з свердловини самопливом на поверхню надходить вода з запахом сірководню. Нами досліджено[24] її хімічний склад та виявлено його особливості. Проби підземних вод з свердловини відібрані у герметичні скляні та пластмасові ємності. Консервація проб відповідала вимогам[25, 26].

Дослідження хімічного складу підземної води здійснено кількісним аналізом стандартними методами. Вміст суми іонів натрію і калію[27] визначався полуменево-фотометричним методом за допомогоюполуменевого фотометра FM-6. Концентраціяіонівкальцію[28], магнію[29], гідрокарбонату[30], хлоридів [d] досліджувалась титриметричним методом, сульфатів – ваговим методом. Вміст амонійного азоту, нітритів визначався фотометричним, а нітратів – колорометричним методами за допомогою спектрофотометра СФ-26.

Досліджена нами[31] вода характеризується вкрай низькою мінералізацією 0,3 г/дм^3, сульфатно-гідрокарбонатнимкальцієвим складом, з мікрокількостями (0,5 мг/дм^3) сірководню.

---

[21] Івасівка С. В. *Узагальнення багаторічних спостережень за вмістом органічних речовин в мінеральних водах Трускавецького родовища "Нафтуся"* / С. В. Івасівка, А. Б. Бубняк, О. Р. Дацько, І. П. Полюжин // „*Медична гідрологія та реабілітація".* – 2005. –№1. – С. 40-43.

[22] Шестопалов В. М. *Особливості хімічного складу проявів питних мінеральних вод Прикарпаття /* В. М. Шестопалов, Н. П. Моісеєва, А. Ю. Моісеєв, Г. В. Лесюк // Геол. Журн. – 2011. – №2. – С.81-89.

[23] Фісталь Н. М. *Лікування опікових реконвалесцентів: сучасний стан проблеми* / Н. М. Фісталь// Буковинський медичний вісник. – 2009. – Том 13, №2. – С. 94-99.

[24] Рак Ю. М. *Сульфідні води західних областей України /* Ю. М. Рак, В. В. Карабин, А .С. Войціховська // *Екологічна безпека як основа сталого розвитку суспільства :* Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції(29-30 листопада 2012 р.). – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – С.146–148.

[25] *Временное методическое руководство по проведению комплексных еколого-геологических исследований (на территории Украины).* Яковлєв В. А., Лютый Г. Г, Почтаренко В. И., Кухар В. В. И др. – К. : ГГП "Геопрогноз", 1994. –331 с.

[26] Дмитриев М. Т., Казнина Н. И., Пинигина И. А. *Санитарно-химический анализ загрязняющих веществ в окружающей среде;* Справ.изд. – М.: Химия, 1989. – 368 с.

[27] Лур'є Ю. Ю. *Унифицированние методи анализа вод.* – М.:Химия, 1984. – С.248-249.

[28] Там само. – С.240-242.

[29] Там само. – С.242-244.

[30] Там само. – С.162-166.

[31] Рак Ю. М. *Сульфідні води західних областей України* / Ю. М. Рак, В. В. Карабин, А. С. Войціховська // *Екологічна безпека як основа сталого розвитку суспільства* : Матеріали

Вміст катіонів у воді такий: Ca^{2+} – 52,1 мг/дм^3, Na^+ – 16,6, Mg^{2+} – 10,9, K^+ – 5,1, NH_4^+– 1,0 мг/дм^3. Концентрація аніонів: HCO_3^- – 170,9 мг/дм^3, SO_4^- – 60,9, Cl^-– 12,0 мг/дм^3, NO_3^-, NO_2^- – не виявлено.

Формула Курлова дослідженої нами води матиме вигляд:

$$\text{М}\ \ 0{,}3\ \text{г/л}\ \frac{\text{Ca}\ (59{,}0)}{HCO3(63{,}5)SO4(28{,}8)}\ pH\ 7{,}58$$

Вода з свердловини в смт. Брюховичі характеризується низькою загальною твердістю – 3,50 мг-екв. З цієї кількості 60 % належить усувній твердості – 2,10 мг-екв і 40 % постійній – 1,40 мг-екв. Окиснюваність води становить 1,20 мг O_2/дм^3.

Особливістю дослідженої води, у порівнянні з типовими підземними водами північної околиці Львова, є наявність мікрокількостей сірководню, вкрай низька мінералізація, низька частка натрію у катіонній складовій, хлору – у аніонній, та високий вміст іон-аммонію за повної відсутності нітратів і нітритів. Отже доведено природне глибинне походження іон-амонію у дослідженій воді.

Висновок

Сульфідні води на території західних областей України поширені у вигляді локальних проявів (Волино-Подільський артезіанський басейн) і у вигляді регіонально розвинутої зони (структурно-формаційна зона зчленування Східно-Європейської платформи з Передкарпатським прогином).

На курорті Любінь Великий поширені гідрокарбонатно-сульфатнікальцієві слабосульфідні води з мінералізацією від 1,9 г/дм3 до 2,5г/дм3. Вміст сірководню не перевищує 50 мг/дм3.

На курорті Немирів поширені сульфатні або гідрокарбонатно-сульфатнікальцієвіміцні сірководневі води з мінералізацією від 1,10 г/дм3 до 2,68 г/дм3 , вміст сірководню не перевищує 150 мг/дм3. Згідно з класифікацією В. Іванова та Е. Невраєва сульфідні (сірководневі) води Немирівського родовища виділені як самостійний тип "Немирівський".

Досліджена нами вода з свердловини в смт. Брюховичі Львівської обл. є сульфатно-гідрокарбонатного кальцієвого складу, змікрокількостями сірководню (0,5 мг/дм^3), низькою загальною твердістю – 3,50 мг-екв. Особливістю дослідженої води, у порівнянні з типовими підземними водами північної околиці Львова, є низька частка натрію у катіонній складовій, хлору – у аніонній, та високий вміст іон-аммонію за повної відсутності нітратів і нітритів. Виходячи з цих фактів, ми робили висновок про природне глибинне походження іон-аммонію у дослідженій воді.

І Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2012 р.). – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – С. 146-148.

Бібліографія

Алексеенко И. И. Сера Предкарпатья/ И. И. Алексеенко. – М.,"Недра", 1967.

Бабинец А. Е. *Минеральные и термальне воды Советских Карпат /* А. Е. Бабинец, В. И. Марус, И. М. Кайнов. – К.: Наукова думка, 1978.

Бабинець А. Е. *Про умови формування багатих сірководневих вод на межі південно-західної окраїни Російської платформи та Передкарпатського прогину /* А. Е. Бабинець, І. І. Цапінко // Геол. журн. – 1960. – № 6. – С. 33-49.

Временное методическое руководство по проведению комплексных еколого-геологических исследований (на територии Украины). Яковлєв В. А., Лютый Г. Г, Почтаренко В. И., Кухар В. В. и др. – К.: ГГП "Геопрогноз", 1994.

Декларация Рио-де-Жанейро по окружающей сфере и развитию (14 июня 1992года). Сторінка «ЗаконодавствоУкраїни» сайту Верховної Ради України. Документ 995-455, редакція від 14.06.1992.

Дмитриев М. Т., Казнина Н. И., Пинигина И. А. *Санитарно-химический анализ загрязняющих веществ в окружающей среде;* Справ.изд. – М.: Химия, 1989.

Івасівка С. В. *Узагальнення багаторічних спостережень за вмістом органічних речовин в мінеральних водах Трускавецького родовища "Нафтуся"* / С. В. Івасівка, А. Б. Бубняк, О. Р. Дацько, І. П. Полюжин // Медична гідрологія та реабілітація. – 2005. –№1. – С. 40-43.

Кадастр мінеральних вод України / [Під ред. М. В. Лободи]. – К., 1996.

Иванов В. В. *Классификация подземных минеральных вод* / В. В. Иванов, Е. А. Невраев. – М. Недра, 1964.

Иванов М. В. *Роль микробиологических процессов в генезисе месторождений самородной серы/* М. В. Иванов.– М.: Наука, 1964.

Лур'є Ю. Ю. *Унифицированние методи анализа вод.* – М.:Химия, 1984.

Мінеральні води та курорти Львіщини / Б. М. Матолич, А. В. Клімашевицький, О.І. Кахновець та інш. [Під ред. Б. М. Матолича]. – Львів: Вид. "Палітура друку", 2003.

Мироненко В. М. *Курорт Любінь Великий* / В. М. Мироненко. – К. : Здоров'я, 1979.

Курортні ресурси України / [Під ред. М. В. Лободи.] – К.: Укрпрофздоровниця, 1999.

Рак Ю. М. *Сульфідні води західних областей України* / Ю. М. Рак, В. В. Карабин, А. С. Войціховська // Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції "Екологічна безпека як основа сталого розвитку суспільства"(29-30 листопада 2012 р.) – Львів : ЛДУ БЖД, 2012.

Состав и свойства минеральной воды "Нафтуся" / [Под. ред. Есипенко Б. Е.]. – К.: Наукова думка, 1978.

Федунь О. В. *Бальнеологічні ресурси Передкарпаття* / О. В. Федунь. – Львів: ВНТЛ, 1999.

Фісталь Н. М. *Лікування опікових реконвалесцентів: сучасний стан проблеми* / Н. М. Фісталь// Буковинський медичний вісник. – 2009. – Том 13, №2. – С. 94-99.

Хром'як У. В. *Сталий розвиток: майбутнє, якого ми хочемо /* У. В. Хром'як // Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції "Екологічна безпека як основа сталого розвитку суспільства" (29-30 листопада 2012 р.) – Львів : ЛДУ БЖД, 2012.

Шестопалов В. М. *Особливості хімічного складу проявів питних мінеральних вод Прикарпаття /* В. М. Шестопалов, Н. П. Моісеєва, А. Ю. Моісеєв, Г. В. Лесюк // Геол. Журн. – 2011. – №2. – С.81-89.

Інтернет-джерела

Сірководневі та грязеві ванни / Великий Любінь : неофіційний сайт міста [електронний ресурс] Режим доступу: // http://lubin.in.ua/

WorldwatchInstitute. [електронний ресурс] Режим доступу: http://www.worldwatch.org/

Катерина Фартушняк

3.2.6. ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ ПИТНОЇ ВОДИ ФІЛЬТРАЦІЙНИМ МЕТОДОМ

Вступ

На сьогодні держави створюють умови для збереження, охорони та раціонального використання вод, приймаються міжнародні документи, програми тощо.

Уже наприкінці 70-х років XX століття гостро постала проблема забезпечення людства якісною питною водою. Тому 1981–1990 роки ООН було проголошено Міжнародним десятиліттям водопостачання і каналізації, однак цих заходів було недостатньо.

У 2000 році на засіданні Генеральної Асамблеї ООН було схвалено Декларацію тисячоліття, у якій визначалися цілі розвитку тисячоліття. Цю Декларацію затвердили 189 країн світу. Серед основних її заходів – поліпшення стану довкілля та сталий розвиток водних ресурсів.

За даними ООН, до 2025 року дві третини населення світу, або 5,5 млрд людей, житимуть у країнах, що відчуватимуть нестачу води. Для того, щоб привернути увагу до цієї проблеми, Генеральна Асамблея ООН оголосила 2003-й рік Міжнародним роком питної води.

Сталий розвиток − загальна концепція стосовно необхідності встановлення рівноваги між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Сталий розвиток з екологічної точки зору має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Основна увага приділяється збереженню здатностей до самовідновлення, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і втрата біологічного розмаїття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

Усе на нашій планеті живе завдяки воді. Дуже рідко ми замислюємося над тим, яку важливу роль вона відіграє у нашому житті. Вода може як вилікувати, так і зашкодити здоров'ю, тому потрібно постійно контролювати її якість. Проблема якості питної води для України була і залишатиється вкрай актуальною і надзвичайно гострою.

Пошуки чистої води є проблемою для мешканців усіх міст, регіонів та навіть сіл, оскільки стан питної води є показником не тільки якості життя, а й безпеки.

Невідповідність якості питної води нормативним вимогам є головною причиною поширення в країні багатьох інфекційних хвороб: вірусного гепатиту А та інших інфекцій бактеріальної природи.

Існує чимало причин, чому якість питної води така низька. Такими причинами є старі водогони, які вже давно потребують реконструкції, забруднення річок, з яких вода потрапляє до наших осель, застарілі методи її очищення. Та найбільшою

проблемою є те, що нинішні норми не дають змоги контролювати якість питної води на міжнародному рівні. Основними забруднювачами є комунальний, сільськогосподарський та промисловий сектори, найбільші споживачі води. Після участі в процесі виробництва вода повертається у річку чи озеро не очищеною до кінця, що призводить до зниження її якості. Багатьом українцям щодня доводиться наповнювати чайники водою з-під крана, в якій можна побачити іржавий відтінок, чітко відчути присмак хлору, а іноді й болотний запах. Саме тому ефективним засобом для забезпечення якісної питної води є використання фільтрів.

Кожна людина повинна розумно використовувати будь-які ресурси необхідні для життя, особливо водні ресурси, в такій мірі щоб повноцінно розуміти чи вистачить їх на сьогодні, на завтра і нашим майбутнім поколінням. Від чистоти води залежить якість нашого життя.

Мета роботи: моніторинг сталого розвитку якості питної води в Україні, визначення основних забруднювачів та аналіз існуючих методів очищення води в побуті.

Проблема якості джерел питного водопостачання

Моніторинг якості питної води на території України

Проблема якості питної води для України була і залишається вкрай актуальною і надзвичайно гострою. За кількістю власних запасів води, доступних для використання, Україна є однією з найменш забезпечених країн Європи. Водні ресурси України складаються з річкового стоку, що формується на території, і стоку, що надходить з території Білорусії і Росії по Дніпру, Десні і Сіверському Дінцю, а також із запасів підземних вод. Крім того, використовується вода ріки Дунай і морська вода. Розробка і негайне впровадження заходів для стабілізації та поліпшення стану у водному господарстві басейну Дніпра і країни в цілому є найважливішим, пріоритетним напрямом, оскільки водогосподарський комплекс – одна з найголовніших ланок економіки, що має задовольняти соціально-економічні та екологічні вимоги, ліквідувати суперечності між потребами суспільства у водних ресурсах і можливостями їх задоволення при збереженні відтворювальної спроможності водо-ресурсного потенціалу.

Від стану розвитку водогосподарського комплексу залежить стан розвитку економіки, добробут і здоров’я населення країни. Можна сказати коротко: водні ресурси, їх стан є основою розвитку економіки України, особливо в басейні Дніпра, де велика концентрація водомістких виробництв.

Мутність, підвищений вміст заліза, природних органічних речовин і марганцю характерний для всіх видів джерел в Україні. Для колодязів характерна проблема нітратів, які можуть мігрувати на відстані 10–15 км з сільськогосподарських угідь.

Крім того, значно впливають на якість води забруднені донні відклади, які за певних умов можуть стати джерелом вторинного забруднення водних мас важкими металами, органічними сполуками, нафтопродуктами та іншими речовинами.

Для України проблема забезпечення питною водою населення існує досить давно. На сьогоднішній день в Україні майже жодну поверхневу водойму за ступенем забруднення води, екологічним станом та основними санітарно-мікробіологічними та хімічними показниками не можна віднести до водойми першої категорії, з якої виробляється чиста питна вода. Через бактеріальне і хімічне

забруднення ґрунтових вод у 50% сільських колодязів вода не відповідає санітарним нормам. Загострюється проблема забруднення підземних вод.

Ситуація в країні контролюється, але у свідомості громадян не відчувається відповідальності за раціональне використання водних ресурсів.

Поверхневі води

Майже 80% населення України забезпечується питною водою з поверхневих джерел. Проблемою поверхневих вод є органіка. Високий вміст органіки − основна проблема дніпровської води, яку п'ють 75% українців. Особливо погіршується якість води під час паводків за рахунок змиву органічних речовини з прилеглих територій. Така вихідна вода вимагає складної водопідготовки. Одним із видів забруднення вод Дніпра є їх насичення високогуміновими сполуками природного походження, які формуються у басейні р. Прип'ять, особливо при проходженні повені та дощових паводків. Якість поверхневих вод залишається незадовільною. На сьогодні всі водойми України за рівнем забруднення наблизилися до III класу, а сучасні технології підготовки питної води розраховані на доведення природної води до якості питної лише за умови, якщо вихідна вода відповідає I–II класам.

Підземні води

Підземні води більш захищені від зовнішніх факторів, а тому зазвичай характеризуються стабільним хімічним складом. Натомість в окремих регіонах за рахунок природних чинників або антропогенного впливу ці води мають некондиційний склад переважно за такими показниками, як жорсткість, загальна мінералізація, сульфати, сполуки заліза, марганцю, хлориди, рідше − сполуки фтору та групи азоту.

Найякісніша вода в Полтаві, що надходить із підземних джерел. Але у сільській місцевості поряд із обласним центром, теж існують проблеми якості водопровідної води, зокрема це підвищений вміст солей і фтору. Майже все (75%) сільське населення України споживає воду з колодязів та індивідуальних свердловин.

Ґрунтові води відчувають вплив, насамперед, техногенного забруднення. Найпоширенішими забруднювачами є залізо і нітрати (елементи III класу небезпеки). Виявлення великих площ практично повсюдного забруднення нітратами свідчить про стійку тенденцію до забруднення і накопичення їх у ґрунтових водах.

Привізна вода

Підземні води в деяких районах Автономної Республіки Крим та в південних областях України є здебільшого високомінералізованими або мають надмірний вміст заліза та інших домішок, тобто вода непридатна для споживання, до того ж ресурси її дуже обмежені. Тому 1274 сільських населених пункти України з населенням понад 850 тис. осіб користуються привізною водою.

Характеристика забруднювачів води та їх вплив на здоров'я людей

Невідповідність якості питної води нормативним вимогам, поряд із забрудненнями, є однією з причин поширення в державі таких захворювань, як жовчокам'яна та виразка шлунку.

Високий рівень техногенного навантаження на водойми та використання застарілих технологій підготовки питної води, розрахованих на доведення природної води до якості питної лише у випадку, коли вихідна вода відповідає I класу поверхневих джерел водопостачання, не дають змоги забезпечити населення якісною, безпечною для здоров'я людини питною водою.

Забруднення води понаднормативними концентраціями нітратів призводить до виникнення захворювання на водно-нітратну метгемоглобінемію у дітей, зниження загальної резистентності організму, що сприяє збільшенню рівня загальної захворюваності, зокрема, інфекційними та онкологічними хворобами.

Невідповідність якості питної води нормативним вимогам є однією з причин поширення в державі багатьох інфекційних (вірусного гепатиту А, черевного тифу, ротовірусної інфекції тощо) та неінфекційних (системи травлення, серцево-судинної, ендокринної систем тощо) хвороб.

Господарсько-побутові стоки призводять до біологічного забруднення води, що може викликати кишково-шлункові захворювання (холеру, тиф) та захворювання печінки (гепатит). Особливо небезпечні стічні води пунктів санітарної обробки білизни та спецодягу, стоки лікарень тощо. Органічні забруднення часто призводять до зв'язування кисню у воді, загибелі живих організмів та фітопланктону. Надлишки фосфору та азоту у воді призводять до її цвітіння та порушення біологічної рівноваги у водоймах.

Радіоактивні речовини, потрапляючи до води, викликають її іонізацію, що негативно відбивається на розвитку живих організмів. Крім того, фітопланктон та риби здатні засвоювати велику кількість радіоактивних речовин, накопичуючи їх у своєму організмі. Споживання такої риби небезпечне для здоров’я людей.

Забруднення підземних та поверхневих вод може не тільки спричинити загибель організмів у воді, а й стати загрозою для людини. Ґрунтові води, які є основним джерелом водозабезпечення населення Івано-Франківської області, досить легко забруднюються через ґрунти і породи зони аерації. Проникненню речовин, що забруднюють воду, у напірні горизонти сприяє відсутність регіональних витриманих водоупорів та вплив розвинутої дренажної системи річкової й ерозійної мереж, що посилюють водообмін гідролітосфери.

Неякісна питна вода призводить до різкого погіпшення стану здоровя та зниження тривалості життя громадян. Про наслідки, тобто хвороби, які виникають унаслідок уживання неякісної питної води, можна дізнатися з наведеної нижче таблиці.

Наслідки споживання людиною забрудненої води

Характер споживання води	**Забруднювач**	**Захворювання**
	Біологічний	
Пиття та їжа	Патогенні бактерії	Холера, дизентерія, черевний тиф, гастроентерит, лептоспіроз, туляремія
	Віруси	Інфекційний гепатит
	Паразити	Амебна дизентерія, дракункульоз, гельмінтоз, ехінококоз
Вмивання, прання у воді	Паразити	Шестосоміазис, дерматит, стронгілоідоз
Проживання або знаходження біля води	Через комах-переносників	Малярія, жовта лихоманка, сонна хвороба, філяритоз
	Хімічний	
Пиття та їжа	Нітрати	Метагемоглобінемія
	Сполуки фтору	Ендемічний флюороз
	Миш’як	Інтоксикація
	Селен	Селеноз, інтоксикація

	Свинець	Інтоксикація
	Поліциклічні ароматичні вуглеводні	Рак
	Надто м'яка вода	Артесклероз, гіпертонія
	Хром	Уровська хвороба

Джерело: Шматько В. Г., Нікітін Ю. В. Екологія і організація природоохоронної діяльності: навч. посіб. – 2-ге вид. – К.: КНТ, 2008. – С. 20.

Заходи, спрямовані на поліпшення якості питної води.

Основні пріоритети щодо поліпшення якості води такі:

- ухвалення Закону України «Про питну воду і питне водопостачання»;
- поетапне впровадження в дію розробленого МОЗ України ДСанПІНу «Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарсько-питного водопостачання»;
- охорона і поліпшення стану джерел водопостачання; оновлення водопровідно-каналізаційних мереж;
- удосконалення та впровадження нових технологій водопідготовки й очищення стічних вод, ліквідація диспропорції між потужностями водозабірних та каналізаційних очисних споруд; удосконалення контролю якості питної води;
- розробка планів першочергових заходів спільно з держадміністраціями щодо визначення населених пунктів, де склалася критична ситуація з водопостачанням, та забезпечення їх якісною питною водою з централізованих водопровідних систем;
- широке використання пристроїв індивідуального та колективного доочищення води в установах, будинках, квартирах; вирішення питання своєчасної передачі сільських водопроводів у власність органів місцевого самоврядування.

Огляд сучасних методів та заходів для забезпечення сталого функціонування систем постачання питної води

Методи фільтрації питної води

Існують три основних найпоширеніших способів фільтрації: механічний, сорбційний та іонообмінний.

Як відбувається фільтрація?

Фільтрація шляхом сорбції рідко застосовується сама по собі, частіше в поєднанні з іншими видами очищення. Сорбція означає «поглинання», і як такий «поглинач» зазвичай використовують активоване вугілля. Гранульовані або волокнисті активовані вугільні сорбенти поглинають хлор і пестициди. Відомо кілька видів сорбентів, але в промисловості найчастіше застосовують кокосове (зі шкаралупи кокосових горіхів) і березове активоване вугілля. Для виготовлення картриджів-сорбентів, призначених для очищення води, переважно застосовують кокосове вугілля. Воно механічно більш міцне, а отже, менше стирається в процесі транспортування і подальшої експлуатації. Крім того, воно містить менше домішок і має в 2 − 3 рази більшу поглинальну ємність, порівняно з березовим активованим вугіллям. Такі показники зумовлено властивостями шкаралупи кокосових горіхів: вони мають щільну і рівномірну структуру, що допомагає проводити «глибоку» активацію вугілля без втрати механічної міцності окремих гранул.

Практично всі методи фільтрації в очисниках води комбінуються, останнім часом усе частіше в прайс-листах трапляються фільтри з багатоступеневим

очищенням. У таких агрегатах на першій стадії очищення видаляються нерозчинені хімічні сполуки, суспензії, пісок та інший подібний бруд розміром приблизно до 5 мікрон. У більшості моделей багатоступеневих фільтрів на цьому етапі працює простий поліпропіленовий фільтр. Наступний етап − сорбція, при якій відбувається поглинання хлору та інших органічних сполук (якщо не видалити з води хлор, то не можна застосовувати мембранну очистку, оскільки він зруйнує мембрану). Наприкінці проводиться мембранне очищення, і все − вода без шкідливих домішок і шлаків.

Матеріали та конструкції фільтрів питної води

Фільтри можуть видаляти з води окремі хімічні сполуки, але для різних хімічних сполук потрібні різні фільтри. Гранульоване активоване вугілля затримує багато легких органічних сполук, але такі фільтри вимагають постійної заміни, оскільки їх сорбційна здатність та строк дії обмежені. Коли сорбційна здатність фільтра насичена, питна вода із водогону може містити велику кількість забруднювачів.

Ми часто чуємо про погану якість водопровідної води, хоча якість очищення на міських станціях України досить висока, порівняно з багатьма країнами світу. І все-таки вода з водопроводу потребує додаткової очистки перед вживанням.

Порівняння фільтрів

• *Фільтри-насадки на кран*. Такі фільтри кріплять на кінчик крана. Їх ефективність невисока, тому що вони очищають воду лише від великих забруднень. Вода з насадкою тече повільніше, тому для господарських справ краще набирати воду без фільтра.

• *Стаціонарні фільтри*. Їх підключають до системи водопроводу і розташовують під раковиною. Вони вимагають установки додаткового невеликого крана, через який невеликим струменем ллється очищена вода.

• *Глек*. Один з найпопулярніших фільтрів. Складається з двох частин: ємність зразок глечика і сам фільтр, який вставляється в неї. Зверху у фільтр наливається вода, яка проходить через очищувальну касету і в глечик вже потрапляє очищеною. Касети знімні, і їх треба час від часу міняти.

• *Вугільні фільтри* − дешеві та прості у використанні. Очисна речовина − активоване вугілля − видаляє забруднення і вбиває деякі мікроорганізми. Але у цих фільтрів є істотний недолік: з часом вугілля накопичує в собі бактерії і мікроорганізми, які добре розмножуються в цьому середовищі. Тому змінні касети або наповнювачі треба міняти якомога частіше. Термін використання − 6÷9 місяців. У деяких фільтрах додатково використовується наносрібло, яке забезпечує антибактеріальний захист.

Висновки

Від стану розвитку водогосподарського комплексу залежить стан розвитку економіки, добробут і здоров`я населення країни. Можна сказати коротко: водні ресурси, їх стан є основою розвитку економіки України, особливо в басейні Дніпра, де велика концентрація водомістких виробництв.

Проблема забезпечення належної кількості та якості води є однією з найважливіших, вона має глобальне значення. Необхідно раціонально використовувати чисту воду та не змішувати її з тією, яка використовується для господарських потреб.

На сьогоднішній день непридатну для споживання воду вживають більш як 65% українців.

До основних видів забруднень води належать: сухий залишок, залізо, аміак, хлориди, марганець, мутність, кольоровість, запах, нітрати.

Поверхневі водні об'єкти країни залишаються забрудненими переважно сполуками важких металів, амонійним і нітритним азотом та сульфатами.

Підземні води більш захищені, натомість за рахунок антропогенного впливу вони мають некондиційний склад переважно за такими показниками, як жорсткість, загальна мінералізація, сульфати, сполуки заліза, марганцю, хлориди, рідше − сполуки фтору та групи азоту.

Мутність, підвищений вміст заліза, природних органічних речовин і марганцю характерний для всіх видів джерел в Україні.

Проведено детальний огляд методів фільтрації питної води.

Проведено аналіз сучасних методів очищення води в побуті та їх порівняння.

Одними із найкращих і популярних є фільтри – глечики, доступні більшості населення, зручні у користуванні.

Бібліографія

Закон України «Про загальнодержавну цільову програму «Питна вода України» на 2011-2020 роки» від 20.10.2011 № 3933-VI.

Постанова Кабінету Міністрів України «*Про утворення Міжвідомчої комісії з питань моніторингу довкілля»* від 17.11.01 р. № 1551.

Водний кодекс України (поточна редакція) від 06.06.95 р. № 213/95-ВР.

Дегодюк Е. Г. *Екологічна ситуація і здоров'я населення України* / Е. Г. Дегодюк, С. Е. Дегодюк // Екологічний вісник. – 2002. – №7–8. – С. 10–14.

Корнийчук Л. *Устойчивое развитие и глобальная миссия Украины* / Л. Корнийчук, В. Шевчук // Экономика Украины. – №5. – 2009.

Царенко О. *Основи екології та економіка природокористування*: навч. посіб. для студ. вузів / О. Царенко, О. Нєсвєтов, М. Кадацький. – 2-ге вид., стер. – Суми: Університетська книга, 2004.

Олексій Ногачевський

3.2.7. ЗНИЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ ВПЛИВУ ВИКИДІВ АВТОТРАНСПОРТУ

Вступ

Концепція сталого розвитку ґрунтується на вченні В. Вернадського про ноосферу. Теорія і практика засвідчили, що на межі століть вчення про ноосферу виявилося необхідною платформою для напрацювання триєдиної концепції сталого розвитку. Узагальнення цієї концепції було здійнено у рамках всесвітніх зустрічей на вищому рівні за участі понад 180 країн світу та провідних учених, у 1992 році в Ріо-де-Жанейро та у 2002 році в Йоганнесбурзі. Таким чином, нова концепція системно поєднала три головні компоненти сталого розвитку суспільства: економічну, природоохоронну й соціальну.

З погляду екології, сталий розвиток має забезпечити цілісність фізичних і біологічних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самовідновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статичному стані або деградації.

Проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірювання для кількісного та якісного оцінювання цього процесу. Над цим напрямком зараз працюють як відомі міжнародні організації, так і численні наукові колективи.

Сталий розвиток – одна з основних моделей сучасного розвитку суспільства. Важливими і поки що не розробленими є завдання створення систем оцінювання показників сталого розвитку, адаптованих до національних пріоритетів, національної та регіональної екологічної, економічної та соціальної політики; оцінювання екологічності продукції, впливу продукційних систем протягом життя на людину та її оточуюче середовище. Сьогодні вже стало очевидним, що система управління на загальнодержавному та місцевому рівнях повинна передбачати використання комплексу показників, що охоплювали б усі виміри сталого розвитку регіонів. Проведення дослідження сталого розвитку регіонів України дало б змогу, насамперед, створити цілу низку показників (параметрів) регіонального розвитку, які відтворюють результати економічної, соціальної та екологічної політики центральних та місцевих органів влади. Такі показники сформовані та обґрунтовані на основі узагальнення результатів закордонних та вітчизняних теоретичних досліджень і практичних розробок із питань сталого розвитку.

Державна політика сталого розвитку має будуватись на таких засадах: визначення життєвих сил людини, етносу, суспільства, нації, держави як найвищої цивілізаційної цінності; сталість розвитку суспільства визначити як процес якісних змін у всіх сферах життєдіяльності; зміна філософії розвитку суспільства, його орієнтирів, в основу яких покладено духовні, культурні та моральні цінності; відродження природних об’єктів, як середовища існування.

Стрімкий розвиток виробництва і зростання масштабів господарської діяльності, в ході яких людина використовує все більшу й більшу кількість природних ресурсів, зумовлюють тотальне посилення антропогенного тиску на довкілля та порушення рівноваги в навколишньому середовищі. А це призводить до загострення соціально-економічних проблем. Одночасно з вичерпанням сировинних та енергетичних ресурсів посилюється забруднення довкілля, особливо атмосферного повітря та водних ресурсів, зменшуються площі лісів і родючих земель, зникають окремі види рослин і тварин. Все це підриває природно-ресурсний потенціал суспільного виробництва і негативно позначається на здоров'ї людини.

Сучасній Україні потрібна державна політика, спрямована на втілення в реальну практику господарювання й суспільного життя принципів сталого розвитку.

В індустріально розвинених країнах з метою зменшення забруднення довкілля, раціонального використання природних ресурсів, широкомасштабного застосування екологобезпечних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій запроваджено систему екологічної відповідальності через принцип: «Забруднюєш природу – плати!». Крім того, в цих країнах законодавчо введено жорсткі економічні та адміністративні заходи до тих підприємців і товаровиробників, які не дотримуються чинних екологічних нормативів, стандартів, вимог та обмежень. Зокрема, розміри економічних санкцій встановлюються з таким розрахунком, щоб підприємствам було вигідніше переходити на екологобезпечні, ресурсо- й енергозбережувальні технології, ніж продовжувати забруднювати навколишнє середовище й нераціонально використовувати природні ресурси.

Головним у цьому понятті є «потреби людини». Вони пов'язані з досягненням двох груп цілей: фізіологічних (спрямованих на підтримання здоров'я та виконання основних фізіологічних функцій людини) і особистісних (пов'язаних з духовним розвитком людини). При цьому людина розглядається не як особистість, а як біологічний вид у цілому.

У центрі концепції стійкого розвитку – збереження людини як біологічного виду та прогресивний розвиток її як особистості.

Соціальні потреби можуть задовольнятися при достатньому рівні матеріального благополуччя людей, коли задовольняються основні потреби в житлі, їжі, питній воді, одязі, засобах гігієни, інформаційному контакті з природою тощо.

Екологічний ризик

На сьогодні в Україні все більше уваги приділяється питанням екологічної безпеки. Зростає розуміння того, що сучасні екологічні загрози мають інший характер впливу на суспільство та довкілля, ніж колись.

Розвиток системних методів аналізу екологічних ситуацій на сучасному етапі є актуальним завданням. В цьому плані методи аналізу ризику виходять на перше місце, бо законодавство щодо техногенної та екологічної безпеки визначає необхідність аналізу ризиків. Сьогодні в різних країнах світу загальноприйняті методи оцінки ризику застосовуються в багатьох областях моніторингу навколишнього середовища. У цьому відношенні методологію оцінки ризику можна розглядати в якості одного з основних елементів моніторингу довкілля.

Таким чином, в Україні на законодавчому рівні формується нова концепція екологічної безпеки як складової частини національної безпеки.

Відповідно до закону України «Про об’єкти підвищеної небезпеки» необхідно проводити дослідження ступеня небезпеки та оцінки ризику промислових об’єктів, які в процесі діяльності впливають на навколишнє природне середовище та населення.

Екологічний ризик (ЕР) – оцінка на всіх рівнях – від локального до глобального – вірогідності появи негативних змін у навколишнім середовищі, викликаних антропогенним чи іншим впливом.Під екологічним ризиком також розуміють можливу міру небезпеки заподіяння шкоди довкіллю у вигляді можливих втрат за визначений час.

Дослідження природи й ступеня забруднення навколишнього середовища спрямоване на визначення наявності хімічних елементів на досліджуваному ділянці, а також на сферу їх розповсюдження й концентрації. Жодний виробничий процес не може бути абсолютно безпечним, оскільки завжди є залишковий ризик. Безпека досягається шляхом зменшення ризику до рівня, визначеного як допустимий ризик.

Допустимий ризик – це результат пошуку оптимального балансу між абсолютною безпекою та вимогами, яким повинні відповідати продукція, процес чи послуга. Це означає, що рівень допустимого ризику слід постійно переглядати.

Зниження забруднення атмосфери відпрацьованими газами шляхом економії палива

Вплив автомобільного транспорту в забрудненні навколишнього середовища й негативному впливові на населення ще більш істотний, ніж прийнято вважати. Як відомо, основна кількість автомобільного транспорту зосереджена в місцях із високою щільністю населення та шкідливі викиди від автомобілів виробляються в найнижчих, приземних шарах атмосфери, там, де протікає основна життєдіяльність людини й де умови для їхнього розсіювання є найгіршими. Відпрацьовані гази двигунів автомобілів містять токсичні також компоненти, що є основними забруднювачами атмосфери. Час, протягом якого шкідливі речовини природним образом зберігаються в атмосфері, оцінюється від десяти діб до півроку.

У відпрацьованих газах двигунів автомобілів містяться токсичні хімічні сполук, велика частина яких представляє різні вуглеводні. Через таке різноманіття і складність ідентифікації окремих з'єднань до розгляду звичайно приймаються найбільш представлені компоненти чи їхні групи.

Крім прямого негативного впливу на людину викиди від автотранспорту наносять і непрямий вплив. Так, підвищення концентрації кінцевого продукту горіння автомоторного палива – діоксиду вуглецю (природного атмосферного компонента), призводить до глобального підвищення температури земної атмосфери (парниковий ефект). На думку багатьох експертів, наслідком цього є такі природні катаклізми останнього часу, як масштабні пожежі в Південно-Східній Азії й Америці, повені в Європі та Азії.

Для ефективної дії комплексу заходів в області охорони природи необхідно створити відповідну правову базу питання таким чином, щоб будь-якому суб'єкту автотранспортного ринку було невигідно, насамперед з економічної точки зору, займатися перевізною чи сервісною діяльністю, що не задовольняє прийнятим в Україні екологічним нормам.

Відповідно до базових законів необхідно розробляти пакети стандартів, нормативних і технічних документів значна частина цих документів буде розроблятися в Україні вперше.

Для підвищення якості автомобільних палив потрібна розробка не тільки стандартів, що регламентують їх фізико-хімічні властивості, а й інших механізмів економічного стимулювання, за допомогою яких із ринку України витіснялися б етиловані сорти бензину й дизельне паливо з вмістом сірки більш як 0,2%. На найближчу перспективу варто також запланувати введення обмежень на вміст ароматичних вуглеводнів у високооктанових сортах бензину.

Другий напрямок природоохоронної діяльності в Україні – удосконалення технічної експлуатації транспортних засобів. Передбачається створення мережі підприємств з технічного обслуговування й ремонту автомобілів, заправних станцій тощо, діяльність яких має бути ліцензована, а виробництво – сертифіковане на основі вдосконаленої нормативно-правової бази.

Необхідно також розвивати приладовий контроль екологічних параметрів автомобілів і всього автотранспортного виробництва. Оскільки, наприклад, заводи, які виготовлюють автомобілі у країнах СНД, не гарантують якість своєї продукції, тому необхідно розробляти і впроваджувати спеціальні методи контролю.

Як першочергові дії з цього напряму можна назвати встановлення твердих процедур поширення автомобільних палив у регіонах, що виключають будь-яку фальсифікацію паливно-мастильних матеріалів і невідповідність їх чинним стандартам. Для кожного типу двигуна при різних умовах кількість забруднюючих речовин, що виділяються в атмосферу, пропорційна витратам палива. Тому економія палива означає скорочення викидів токсичних речовин в атмосферу.

Підвищення паливної економічності автомобіля досягається за рахунок удосконалення процесів згорання в двигунах: пошарове спалювання палива чи використання електронного запалювання.

Додатковими резервами підвищення економічності автомобіля є:

- зниження маси автомобіля за рахунок удосконалення його конструкції та застосування неметалевих і легких матеріалів;
- поліпшення аеродинамічних показників кузова;
- зниження опору повітряних фільтрів і глушителя, відключення допоміжних агрегатів, наприклад, вентилятора тощо;
- зниження маси палива (неповне заповнення баків) і маси інструментів, що перевозяться;
- застосування покришок з радіальним розташуванням корду для зниження опору катання колеса;
- застосування ЕОМ для вибору оптимального режиму роботи двигуна залежно від дорожніх умов.

Важливе значення для зниження рівня забруднення атмосфери автомобілями має їх технічний стан. Повністю справний автомобіль витрачає менше палива й уже цим сприяє зниженню рівня забруднення повітря. Але головну увагу необхідно спрямувати на справний стан паливної системи й системи запалювання.

Важливу роль у зниженні витрат палива відіграють досконалість руху на вулицях і дорогах та майстерність водіння автомобіля, яка полягає в тому, щоб мати менше зупинок, а відповідно, холостого ходу, розгонів і сповільнювань, під час яких

зростають витрати палива і відповідно значно збільшуються шкідливі викиди в атмосферу.

Удосконалення двигунів внутрішнього згорання

Удосконалення автомобільних двигунів можливе за таких умов:

- полішенні системи запалювання;
- зміні процесів подачі палива в циліндри двигуна.

Система запалювання значно впливає на процеси згорання. Відомо, що система іскрового запалювання робочої суміші за допомогою традиційного розподільника-переривника не завжди задовольняє сучасні вимоги, пов'язані з повним згоранням палива. Застосування безконтактного електронного запалювання, яке забезпечує більш потужний розряд на свічках запалення, характеризується більшою стабільністю роботи. Останнім часом поширюється система електронного запалювання. На деяких нових моделях автомобілів ця система доповнюється мікро-ЕОМ, яка автоматично оцінює момент випередження запалювання суміші, залежно від навантаження на двигун і швидкості руху, оптимізує витрати палива і склад відпрацьованих газів[1].

Зміна процесів подачі палива в циліндри досягається низкою заходів.

Перше – проба встановлення на двигуні двох карбюраторів, відрегульованих на подачу бідної робочої суміші та нормальної робочої суміші. Відповідно, перший карбюратор живить двигун на холостому ході, а другий – на робочих режимах. Пізніше було розроблено нові, більш складні конструкції карбюраторів, здатних на одному блоці сполучати вказані функції та готувати необхідний склад робочої суміші на будь-який режим роботи двигуна.

Друге − зміна клапанного механізму з метою більш тонкого розпилення і кращого перемішування суміші при надходженні її в циліндри. У ряді нових конструкцій передбачається регулювання висоти піднімання впускних клапанів залежно від навантаження, що поліпшує процес заповнення циліндрів сумішшю та її згорання.

Третє − заміна карбюратора форсунками для безпосереднього впорскування палива у впускний трубопровід або в циліндри.

Ця система забезпечує найкраще розпилювання палива й перемішування його з повітрям, а також розподілення суміші в окремі циліндри.

Система безпосереднього впорскування особливо ефективна в сполученні з електронним управлінням, яке автоматично дозує паливо, залежно від режиму роботи двигуна. При цьому не тільки знижується токсичність газів і збільшується економія, а й підвищується потужність двигуна на 10−20%.

Методи знезаражування відпрацьованих газів

Нейтралізатор – це невеликий прилад, призначений для спалювання токсичних відпрацьованих газів шляхом допалювання продуктів неповного згорання і розкладання окислів азоту на складові елементи – азот і кисень. Відомі рідинні, каталітичні, термічні та комбіновані нейтралізатори. Принцип дії рідинних нейтралізаторів ґрунтується на розчиненні або хімічній взаємодії компонентів

[1] Романов В. *Поняття ризиків та їх класифікація як основний елемент теорії ризиків* [Текст] / В. Романов // Інвестиції в Росії. − 2000. − № 12. − С. 41−43.

відпрацьованих газів при пропусканні їх через рідину певного складу: воду, водний розчин сульфіту натрію, водний розчин двовуглекислої соди[2].

Пропускання відпрацьованих газів через воду приводить до зменшення запаху, альдегіди поглинаються з ефективністю до 5%, а ефективність очищення від сажі досягає 60−80%. При цьому дещо зменшується вміст бенз(а)пірену у відпрацьованих газах. Температура газів після рідинного очищення складає 40−80°С, до цієї ж температури нагрівається і робоча рідина. При зниженні температури процес очищення протікає інтенсивніше.

Рідинні нейтралізатори не вимагають часу для виходу на робочий режим після пуску холодного двигуна. Недоліки рідинних нейтралізаторів: велика маса і габарити; необхідність частої заміни робочого розчину; неефективність відносно до СО; мала ефективність (50%) відносно до NO_2; інтенсивне випаровування рідини.

Каталітична нейтралізація відпрацьованих газів ДВЗ на поверхні твердого каталізатора відбувається за рахунок хімічних перетворень (реакції окислення чи відновлення), внаслідок яких утворюються нешкідливі або малошкідливі для навколишнього середовища і здоров'я людини з'єднання. Каталізатори на основі благородних металів (платина, паладій, рутеній, радій тощо) найбільш широко використовують для очищення відпрацьованих газів ДВЗ. Ці каталізатори характеризуються хорошою селективністю в реакціях нейтралізації токсичних компонентів, низькими температурами початку ефективної роботи, достатньою температуростійкістю, довговічністю і здатністю стійко працювати при високих швидкостях газового потоку. Основний недолік каталізаторів цього типу – їх висока вартість.

Термічні нейтралізатори, встановлені за випускним трубопроводом, здійснюють полум'яне допалювання окису вуглецю СО і перетворення його у вуглекислий газ CO_2 а також спалювання неспалених в циліндрі вуглеводнів і альдегідів. Для інтенсифікації допалювання в камеру термореактора подається додаткове повітря. Реакція окислення проходить при температурі 500–600°С і зменшує наявність вуглеводнів приблизно в 2 рази, а окису вуглецю – в 2–3 рази.

На нових автомобілях термореактори розміщують у випускній системі двигуна з відповідними змінами в цій частині конструкції двигуна для нейтралізації картерних газів. На бензинових двигунах – перспективні термічні реактори, які працюють на сильно збіднених паливно-повітряних сумішах. У цьому випадку виключається необхідність подачі додаткового повітря. Ефективним при цьому є використання також комбінованих нейтралізаторів термічного й каталітичного, при яких забезпечується зниження всіх основних шкідливих речовин бензинових двигунів.

Пошук нових видів палива

Поряд з кардинальними рекомендаціями робляться спроби створити присадки та домішки до звичайного палива, які могли б понизити токсичність відпрацьованих газів автомобілів.

У багатьох країнах світу проводяться дослідження в пошуках нового „чистого" антидетонатора для заміни тетраетилсвинцю, у відходах якого знаходиться багато дуже шкідливого для людини свинцю.

[2] Адасинский С. А. *Городской транспорт будущего.* − М.: Наука, 1979. −166 с.

У нашій країні закінчені наукові та експериментальні роботи щодо створення нового антидетонатора на марганцевій основі. Така присадка у 50 разів менш токсична, ніж тетраетилсвинець. Крім того в неї є ще одна важлива перевага: ЦТМ, на відміну від свинцевої присадки, не погіршує роботу каталітичних нейтралізаторів відпрацьованих газів. Добавка присадки в кількості 2% підвищує октанове число бензину А-80 до 93 одиниць.

Для зменшення в складі відпрацьованих газів, головним чином, сажі в дизельне паливо вносять металевоорганічні з'єднання на основі свинцю, міді, нікелю, хрому чи інших речовин. Навіть в кількості 0,01% до загальної маси палива ці присадки значно понижують дивність відпрацьованих газів, а найкращий результат досягається при їх вмістові в розмірах 0,02–0,25%. Такі присадки вносять на стадії підготовки палива (на нафтоперегонних заводах).

Заслуговує на увагу використання водобензинової суміші, яка подається в двигун у вигляді тонкої емульсії, що одержується в процесі перемішування з допомогою невеликих добавок поверхнево активних речовин. Лабораторні досліди, а також практичні дослідження довели реальну можливість використання водобензинових сумішей. У відпрацьованих газах вантажного автомобіля ЗІЛ-441510, який працює на емульсії з вмістом 12% води, було виявлено в 2 рази менше окису вуглецю порівняно з автомобілем, який працює на чистому бензині. Крім того зафіксована деяка економія палива, а також відсутність нахилу палива до детонації, що свідчить про підвищення октанового числа в таких сумішах на 5–10 одиниць проти бензину А-80, з яким проводився експеримент. Остання обставина дозволяє підвищити ступінь стиску (паливну економічність) в автомобілях й одночасно відмовитися від використання свинцю як присадки, підвищуючи „чистоту" палива й одночасно економлячи дефіцитний свинець.

У пошуках альтернативних видів палива значна увага приділяється газовому паливу, синтетичним спиртам, аміаку і водню.

Як газове паливо найбільш поширеною є суміш нафтових газів – пропану і бутану. Октанове число пропан-бутану перевищує 100, що дозволяє застосовувати високі ступені стиску. Цінною якістю газового палива є його висока екологічна чистота. Досліди показали, що двигун, який працює на пропан-бутані, на холостому ході має у відпрацьованих газах в 4 рази менше окису вуглецю, а на робочому режимі – в 10 раз менше, ніж у бензинового.

Пристосування автомобілів із бензиновими двигунами, особливо вантажних і автобусів, до газового палива здійснюється порівняно просто. Деяких змін вимагає лише паливна система. Головне – це встановлення балонів для зрідженого газу, де підтримується тиск біля 1,6 МПа. Якщо автомобіль призначається для роботи і на бензині, і на газі, то на ньому зберігається звичайний бензиновий бак. Такі автомобілі в межах міста можуть працювати на газі, а за його межами – на бензині.

Поряд із стиснутим газом використовується також зріджений природний газ. На автомобілі встановлюється кріогенний бак, в якому знаходиться 160 л зрідженого метану з температурою кипіння 160°С (пробіг становить 300 км).

Відпрацьовані гази автомобіля, який використовує зріджений газ, не мають специфічного для бензинового автомобіля неприємного різкого запаху. Оскільки автомобілі на природному газі за екологічними показниками в 5–6 разів чистіші бензинових чи дизельних, проводиться поступове переведення вантажних автомобілів, автобусів, маршрутних таксі та легкових таксомоторів на природний газ. Нові екологічні умови змусили повернутися до спиртового палива, яке

використовувалося в двигунах внутрішнього згорання вже на початку XX ст. Найбільш перспективні – метанол і етанол.

Метанол або метиловий спирт отримують з вугілля, сланців, деревини й використовують для виробництва пластмас, формаліну та в інших цілях. Він трохи важчий за бензин, а енергоємність його в 2 рази менша. Тому для збереження дальності пробігу з палива бак для метанолу повинен бути удвічі більший. Запуск двигуна на чистому метанолі, особливо взимку, ускладнений.

Важлива якість метанолу полягає в тому, що у відпрацьованих газах в 2–3 рази менше токсичних компонентів, ніж при використанні бензину.

Етанол, чи етиловий спирт, при тій же густині, що і метанол, має енергоємність на 25–30% вищу і, отже, вимагає пропорційно меншої ємності паливного бака. Екологічні характеристики етанолу близькі до метанолу. Проте у двигунів, які працюють на етанолі, у відпрацьованих газах ще менше виділяється вуглеводнів.

Аміак у звичайних умовах – це токсичний газ з різким запахом. У процесі його згорання утворюється тільки один токсичний компонент – окис азоту, причому в значно меншій кількості, ніж при згоранні інших видів вуглеводневого палива. Це пояснюється значно нижчою температурою робочого процесу. Для роботи на цьому паливі двигуни повинні бути змінені у зв’язку з необхідністю підвищення ступеню стиску, посилення системи запалювання й підігрівання робочої суміші у випускному колекторі. Для активізації процесу в деяких дослідах застосовувалось вприскування запалювального палива, факел якого прискорює запалювання основної аміачної суміші та її горіння.

Водень, з точки зору збереження навколишнього середовища, це ідеальне паливо, згораючи в чистому кисні, він перетворюється у воду. Якщо його одержувати з води шляхом електролізу, то процес замикається: вода-водень-вода. Ресурси цього палива великі й постійно відновлюються. Водень може стати універсальним паливом, ось чому його називають паливом майбутнього. Для одержання водню можуть бути застосовані різні термохімічні, електрохімічні чи біохімічні методи з використанням енергії Сонця, атомних і гідравлічних електростанцій тощо.

Газоподібний навіть сильно стиснутий водень невигідний, тому що для його зберігання потрібні балони великої маси. Більш реальний варіант – використання рідкого водню, але для цього необхідно встановлювати дорогі кріогенні баки зі спеціальною термоізоляцією.

Можлива ще одна форма зберігання водню – у твердій фазі в складі деяких металогідридів (наприклад, залізо-титанового чи магнієвого). Водень виділяється з гідриду, якщо його підігрівати, наприклад, відпрацьованими газами чи гарячою водою з системи охолодження.

У нашій країні і закордоном уже створені експериментальні автомобілі, які використовують водень у рідкому вигляді та в складі металогідридів як основне паливо чи в суміші з бензином. Так, добавка 5–10% водню зменшує витрати палива, при цьому значно скорочуються шкідливі викиди. Водень і паливо на його основі можуть використовуватися і в сучасних автомобільних двигунах без значних конструктивних змін останніх.

При спалюванні бензоводневої суміші немає отруйних відходів. Чистий вихлоп автомобілів обумовлений різким збільшенням ступеня згорання бензину. Якщо у звичайних умовах частина бензину не згорає через нестачу повітря й переходить

у продукти неповного згорання, в отруйні речовини, то водень виконує роль чистильника, перетворюючи паливно-повітряну суміш з величини постійної в змінну з оптимальним співвідношенням повітря й палива на тих чи інших режимах роботи. Це забезпечує мінімальну токсичність відпрацьованих газів і максимальну паливну економічність двигуна. На 10–15% добавка водню знижує загальні витрати бензину наполовину.

Висновок

Сталий розвиток має забезпечувати цілісність фізичних і біологічних природних систем, їх життєздатність. Особливого значення набуває здатність таких систем самовідновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін. Сталий розвиток – одна з основних моделей сучасного розвитку суспільства. Дослідження проблем сталого розвитку різних регіонів України дозволило б передусім виявити створити низку параметрів регіонального розвитку, що відтворюють результати економічної, соціальної та природоохоронної політики центральних та місцевих органів влади.

У результаті дослідження проблеми забруднення атмосфери викидами автотранспорту виявлено залежність складу викидів автомобілів від типу двигуна та виду використовуваного палива.

Вивчення інтенсивності руху і загазованості вулиць дозволило виявити максимальне навантаження на повітряне середовище з метою встановлення якісних показників.

Дослідження зарубіжних науковців спрямовуються на пошуки альтернативних видів палива, особливо таких як біопаливо, синтетичні спирти та водень.

На сучасному етапі вченими пропонуються такі шляхи забезпечення сталого розвитку міст:

- застосування альтернативних видів палива (біопаливо, водень, ацетилен, азотовмісні види палива);
- вдосконалення конструктивних особливостей двигунів, що забезпечує більш ефективне використання палива і зменшення викидів автотранспорту;
- розробка засобів, що знижують вміст шкідливих компонентів у відпрацьованих газах (нейтралізатори);
- впровадження системи організаційних та економічних заходів, що сприяють підвищенню екологічної безпеки автотранспорту;
- озеленення територій вздовж основних автотрас.

Бібліографія

Адасинский С. А. *Городской транспорт будущего* / С. А. Адасинский. − М. : Наука, 1979.

Болдак А. О. *Сталий розвиток регіонів України* / А. О. Болдак, С. В. Войтко, І. М. Джигирей та ін. – К. : НТУУ «КПІ», «Політехніка», 2009.

Говорун А. Г. *Защита окружающей среды от вредных выбросов автомобильного транспорта* / А. Г. Говорун, Ю. Ф. Гутаревич. − К. : 1989.

Говорун А. Г. *Транспорт і навколишнє середовище* / А. Г. Говорун, В. Ф. Скорченко, М. М. Худолій. – К. : Урожай, 1992.

Говорушенко Н. Я. *Экономия топлива и снижение токсичности на автомобильном транспорте /* Н. Я. Говорушенко. − М. : Транспорт, 1990.

Голубев Н. Н. *Окружающая среда и транспорт* / Н. Н. Голубев, Ю. В. Новиков. − М. : Транспорт, 1987.

Гутаревич Ю. Ф. *Охрана окружающей среды от загрязнения выбросами двигателей /* Ю. Ф. Гутаревич. − К. : Урожай, 1989.

Данилишин Б. М. *Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений* / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – К. : СОПС Украины НАНУ, 1999.

Звягінцева Г. В. *Принципи оцінки екологічних ризиків при забрудненні навколишнього природного середовища* / Г. В. Звягінцева // *Охорона навколишнього середовища промислових регіонів як умова сталого розвитку України* : зб. тез доповідей учасників III Всеукр. наук-практ. конф. – Запоріжжя: Фінвей, 2007.

Романов В. *Поняття ризиків та їх класифікація як основний елемент теорії ризиків [*Текст] / В. Романов // Інвестиції в Росії. − 2000. − № 12. − С.41–43.

Швыряев А. А. *Оценка риска воздействия загрязнения атмосферы в исследуемом регионе* : учеб. пособие для вузов / А. А. Швыряев, В. В. Меньшиков. – М. : Изд-во МГУ, 2004.

Віра Пашкевич

3.2.8. ПРОФЕСІЙНІ ЗАХВОРЮВАНННЯ В УКРАЇНІ: ДИНАМІКА І ПРИЧИНИ

Вступ

На початку XXI століття зростає актуальність питання безпечного життя людей. У світі, який характеризується динамічними змінами, складними економічними, соціальними і політичними відносинами, зростає невизначеність, нестабільність, розширюється коло ризиків і масштаби загроз. Особливо значущими серед них виступають соціальні та професійні ризики, які пов'язані з безпекою та гігієною праці, а також наявністю робочих місць з несприятливими умовами праці.

Виробниче середовище, яке є складовою частиною зовнішнього середовища, також постійно забруднюється. Виробниче середовище – це частина середовища проживання людини, що включає природно-кліматичні чинники і чинники, пов'язані з професійною діяльністю. Тобто шум, вібрація, токсичні гази та інше. Це небезпечні чинники, здатні за певних умов викликати гостре погіршення стану здоров'я й можуть призводити до загибелі людини, а також негативно впливати на працездатність або викликати професійні захворювання та інші несприятливі наслідки.

Стан трудового потенціалу у світі постійно аналізує і висвітлюються Міжнародна організація праці (МОП), яка констатує, що проблеми його збереження і подальшого розвитку в багатьох країнах світу залишаються нерозв’язаними. Щороку в світі реєструється понад 160 млн професійних хвороб, унаслідок чого помирає 1,1 млн людей[1].

В Україні щороку на виробництві виявляються професійні захворювання в середньому у 6–6,5 тис. працівників, травмується близько 20–25 тис., з яких майже 1–1,5 тис. зі смертельним наслідком[2].

Рівень професійної захворюваності безпосередньо пов’язаний з важкими та шкідливими умовами праці на виробництві. Майже 27% громадян працюють в умовах, що не відповідають санітарним і гігієнічним вимогам та нормам за рівнем або концентрацією шкідливих виробничих факторів, негативний вплив яких призводить до виникнення професійних захворювань.

Мета роботи: моніторинг сталого розвитку якості питної води в Україні, визначення основних забруднювачів та аналіз сучасних методів очищення води в побуті.

---

[1] Кундиев Ю. И. *Состояние профессиональной заболеваемости в Украине на современном этапе* / Ю. И. Кундиев, Е. П. Краснюк, Л. А. Гвозденко, М. А. Ершова // Врачебное дело. – 1999. – № 5. – С.146–149.

[2] Там само.

Поняття про професійні захворювання та причини їх виникнення

Професійне захворювання – патологічний стан, зумовлений тривалою роботою за шкідливих умов праці і пов'язаний з надмірним напруженням організму або несприятливою дією виробничих факторів.

Віднесення захворювання до професійного проводиться відповідно до списку професійних захворювань, затвердженого МОЗ України.

Розрізняють гострі і хронічні професійні захворювання. ***До гострих відносять професійні захворювання***, що виникли раптово (протягом однієї робочої зміни) через вплив шкідливих виробничих факторів з великим перевищенням гранично допустимого рівня або гранично допустимої концентрації. Професійне захворювання, при якому захворіло два і більше працівників, називається ***груповим професійним захворюванням***. ***Хронічні професійні захворювання*** розвиваються після багаторазового і тривалого впливу шкідливих виробничих факторів, наприклад, вібрації, виробничого шуму та ін.

Залежно від виду виробничих шкідливостей можуть розвинутися такі захворювання як пневмоконіози, пошкодження шкірних покривів, порушення опорно-рухового апарату, віброхвороба, шумова хвороба тощо.

Поярд з професійними, на виробництві виділяють групу, яку називають умовно виробничими захворюваннями. До них відносять хвороби, що не відрізняються від звичайних хвороб. Наприклад, у працівників, які виконують фізичну роботу в незадовільних умовах, часто виникають захворювання такі, як: радикуліт, варикозне розширення судин, виразка шлунку та інші. Якщо праця вимагає великого нервово-психічного напруження, то частіше виникають різні неврози і хвороби серцево-судинної системи[3].

Причини професійних захворювань у різних галузях промисловості України

Рівень професійної захворюваності прямо пов'язаний з умовами праці на виробництві. На сьогодні абсолютної безпеки праці досягти неможливо.

За даними Держкомстату України в країні кожний четвертий (24,7%) працює в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормативам за параметрами вмісту пилу і хімічних полютантів у повітрі робочої зони, вібрації, шуму, інфра- і ультразвуку, іонізуючого та неіонізуючого випромінення, важкості і напруженості праці тощо.

За даними Центральної санепідслужби МОЗ України, лише на 15–18% підприємств країни не виявлено грубих порушень санітарних норм і не зареєстровано професійних захворювань.

Доцільно враховувати, що нові технологічні процеси істотно змінюють характер виробничої діяльності. З'явилися складні інформаційні технології, які неминуче стають основою появи нових виробничих факторів. За цих умов для запобігання професійним захворюванням необхідно розробляти допустимі рівні

[3] *Охорона праці: європейські і міжнародні стандарти та законодавство* України (порівняльний аналіз) : наук.-практ. посіб. : у 2-х т./ упоряд.: В. С. Венедіктов, В. П. Грохольский, М. І. Іншин та ін.; За ред. В. С. Венедіктова; М-во юстиції України, Державний департамент з питань адаптації законодавства, Українська асоціація фахівців трудового права. – Харків-Київ. – 2006. – 713 с.

емоційного напруження, вдосконалювати методи оцінки ступеня психоемоційного стресу тощо[4].

Найбільша небезпека формування професійної патології існує у вугільній і металургійній промисловості. Тут її рівень протягом багатьох років значно перевищував показники всіх інших галузей економіки.

Регіональна поширеність професійних захворювань залежить від розташування підприємств основних сфер економіки. А їх, як відомо, найбільше в областях Центрального і Західного Донбасу з великим гірничодобувним комплексом (Донецька, Луганська), на Дніпропетровщині та Львівщині.

У сільському господарстві на тлі несприятливих умов праці спостерігається зниження показників професійних захворювань, що найімовірніше пов'язано з недостатнім їх виявленням через погіршення медичного та профпатологічного обслуговування сільського населення (Тернопільська, Чернігівська, Закарпатська, Івано-Франківська області)[5].

За нинішніх умов доводиться констатувати складність специфічної діагностики і недостатнє виявлення професійної патології, що зумовлює тенденцію до зменшення кількості випадків профпатології хімічного генезу, зокрема окремих її форм – хронічних інтоксикацій, хронічних бронхітів, профзахворювань шкіри. І це стосується не тільки хімічної промисловості, а й практично всіх інших галузей.

У структурі професійних захворювань перше місце посідають хвороби органів дихання (силікоз та інші форми пневмоконіозів, хронічні бронхіти). Наступні рангові місця посідають хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини, вібраційна хвороба і кохлеарний неврит. Майже не реєструються численні професійні патології: захворювання шкіри (за наявності тисяч випадків контактних дерматитів та екзем); хронічні інтоксикації; бурсити у робітників вугільних шахт; електроофтальмії і перегрівання; гострі професійні отруєння (наприклад, пестицидами у сільському господарстві). Хронічні професійні захворювання (пневмоконіоз, вібраційно-шумова патологія) частково реєструються на пізніх стадіях їх розвитку.

В Україні існує близько 200 професій, з якими пов'язана небезпека формування професійної патології, і понад 100 професійних шкідливих чинників, котрі її викликають. Середній латентний період експозиції до них – приблизно 17–20 років. Середній вік потерпілих – близько 50 років.

В останні роки в Україні спостерігається істотне скорочення кількості працівників, зайнятих в усіх галузях економіки. Це стосується всіх областей, зокрема, таких великих, як Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Львівська, Харківська[6].

Нагальне завдання сьогодення – реорганізація системи медико-санітарного обслуговування працюючих. Доцільно обґрунтувати прийнятну модель служби медицини праці. Однією з основних умов її ефективної діяльності – об'єднання

---

[4] Пищиков В. А. *Профессиональная заболеваемость в Украине (динамика за последние 10 лет, причины формирования) и пути сохранения профессионального здоровья населения* / В. А. Пищиков, И. П. Лубянова // Гигиена труда. – Вып. 30. – 1999. – С.12–23.

[5] Ершова М. А. *Профессиональная заболеваемость в сельском хозяйстве Украины* / М. А. Ершова, И. Г. Белашова // Гигиена труда. –2000. – Вып. 31. – С. 32–39.

[6] Кундиев Ю.И. *Изучение профессионального риска на Украине* / Ю. И. Кундиев, В. И. Чернюк, П. Н. Витте // *Медицина труда и промышленная экология.* – 1999. – С.6–9.

зусиль гігієністів і фізіологів праці, профпатологів, інженерів з техніки безпеки, організаторів виробництва і охорони здоров'я, соціологів тощо.

Система виявлення професійних патологій на підприємствах країни потребує істотного поліпшення як щодо повноти охоплення періодичними медичними оглядами, так і підвищення їх якості. Впродовж останніх десяти років у 50% випадків професійну патологію виявляють уже тоді, коли хворі звертаються до лікаря, а не під час планових медичних оглядів.

Усе це зумовлю є необхідність здійснення пошуку шляхів вдосконалення контролю за станом професійної захворюваності в Україні. Значні перспективи відкриває впровадження інформаційних технологій у систему охорони здоров'я, зокрема у профпатологічну службу як частину єдиного медично-інформаційного простору. Актуальним є створення спеціального реєстру – системи персонального обліку осіб з професійними захворюваннями. Використання засобів комп'ютерної техніки і досягнень сучасних інформаційних технологій дасть змогу здійснити довгострокове, персоніфіковане спостереження за цим контингентом працівників.

Основні тенденції розвитку професійних захворюваність в Україні (2001–2010 рр.)

Динаміка професійної захворюваності свідчить, що з 2001 по 2008 роки в Україні спостерігається збільшення кількості випадків професійних захворювань (з 4034 у 2001 році до 6700 у 2008 році) та підвищення рівня захворюваності з 3,12 на 10 000 працюючих у 2001 році до 5,2 – у 2008[7].

З 2008 року кількість щорічно зареєстрованих профзахворювань зменшилась і в 2010 році вона становила 5047 випадків (4,10 на 10 тис. працюючих) (табл.).

Таблиця. Показники професійних захворювань в Україні в 2001–2010 рр.

Роки	Кількість постраждалих	Рівень профзахворювань на 10 000 працюючих
2001	4034	3,12
2002	7153	5,53
2003	7232	5,59
2004	6964	5,38
2005	5962	4,60
2006	6196	4,80
2007	5940	4,60
2008	6700	5,20
2009	5972	4,80
2010	5047	4,10

Джерело: Лист 29.12.2011 № 01.03/3540. Державна санітарно-епідеміологічна служба України – [електронний ресурс]
Режим доступу : http://www.licasoft.com.ua/index

[7] Лист 29.12.2011 № 01.03/3540. *Державна санітарно-епідеміологічна служба України* – [електронний ресурс] Режим доступу: http://www.licasoft.com.ua/index

Характеристика професійної захворюваності в Україні на сучасному етапі має особливості щодо її рівнів і розподілу потерпілих за галузями. Найбільшу кількість профзахворювань виявлено у вугільній промисловості, хоча за останні роки кількість професійних захворювань у цій галузі промисловості зменшилась і в 2010 році становила 3848 вперше зареєстрованих випадків, що в структурі професійної захворюваності становить 76,2% від усіх зареєстрованих захворювань.

На другому місці за кількістю професійних захворювань металургійна промисловість. Впродовж цього періоду кількість випадків, що реєструється щорічно була не стабільною. Найбільше випадків професійних захворювань було зареєстровано у 2004 році – 560, найменше у 2009 році – 315. У 2010 році в металургійній галузі зареєстровано 502 випадки. Рівень професійної захворюваності за цей період був 1,2–5,7 на 10 тис. працюючих, що в структурі професійної захворюваності становить 1,0–9,9%[8].

Третє місце за кількістю професійних хвороб посідає машинобудування. У структурі професійної патології машинобудівна промисловість становить 4,3–8,3% в різні роки.

У легкій, хімічній промисловості, будівництві та сільському господарстві виявлено низькі показники професійних захворювань й спостерігається тенденція до їх зменшення кількості випадків професійних захворювань.

На основі аналізу рівнів професійної захворюваності в областях України в 2001–2010 рр. (на 10 тис. працюючих) виявлено, що найбільш високі рівні професійної захворюваності спостерігалися в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Львівській, Волинській та Кіровоградській областях[9].

Загальний рівень професійної захворюваності по країні в цілому складав 3,1–5,6 на 10 тис. працюючих. У Донецькій області він становив 6,4–15,00, Луганській – 5,1–16,5, Дніпропетровській – 3,2–6,7, Львівській – 1,9–7,2, в інших областях ці показники нижчі середнього по Україні.

Показники середнього віку та середнього стажу роботи хворих за основними формами професійної патології в Україні свідчать про те, що середній період формування патології є стабільним і коливається в межах від 17,6 до 19,4 років.

Виявлено такі причини розвитку професійної патології: недосконалість технологій, машин і механізмів – 51,4–56,3%; неефективність і відсутність засобів індивідуального захисту – 19,9–21,4%; недосконалість робочих місць – 2,9-3,1%; відсутність і несправність санітарно-технічних установок – 3,8–4,2% та інші; допуск до роботи осіб із протипоказаннями, підвищена чутливість, алергізація до шкідливих факторів, несвоєчасне виявлення та пізня діагностика профзахворювань[10]. Ще одна причина негативної динаміки професійної захворюваності – відсутність диференційованих відрахувань підприємств за ступенем шкідливості умов праці чи рівня професійної захворюваності до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Найважливіше значення в попередженні професійних і професійно обумовлених захворювань мають обов'язкові попередні під час прийому на роботу і періодичні медичні огляди працівників, основне завдання яких – виявлення

---

[8] Там само.

[9] Лист 29.12.2011 № 01.03/3540. *Державна санітарно-епідеміологічна служба України* – [електронний ресурс] Режим доступу: http://www.licasoft.com.ua/index.

[10] Там само.

найбільш ранніх ознак впливу несприятливих виробничих факторів, а також загальних захворювань. Наголосимо, що це є протипоказанням для продовження відповідної професійної діяльності. Винятково важливе значення має цілеспрямоване здійснення заходів щодо зниження ризику порушення здоров'я працівників з урахуванням комплексного впливу виробничих факторів (нові хімічні і біологічні агенти, наноматеріали і нанотехнології, психофізіологічні фактори тощо)[11].

Висновок

1. Основною причиною виникнення професійної захвоюваності є невідповідність умов праці санітарно-гігієнічним вимогам.

2. Найбільша небезпека розвитку професійної патології існує у вугільній і металургійній, машинобудівній і хімічній промисловості. Найивщий рівень професійної патології на території України виявлено в областях Центрального і Західного Донбасу з великим гірничодобувним комплексом (Донецька, Луганська), на Дніпропетровщині та Львівщині.

3. Аналіз структури професійної захворюваності в Україні показав, що на першому місці захворювання органів дихання, наступні місця посідають хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини, вібраційна хвороба і кохлеарний неврит.

4. На основі вивчення динаміки професійних хвороб в Україні у 2001–2010 рр. виявлено підвищення їх рівня з 3,12 на 10 тис. працюючих, у 2001 році до 5,2 – у 2008 році, тоді як в 2010 році порівняно з показниками 2008 року цей показник знизився до 4,10 на 10 тис. працюючих.

5. Основною причиною виникнення професійної патології: недосконалість технологій, машин і механізмів – 51,4–56,3%, неефективність і відсутність засобів індивідуального захисту – 19,9–21,4%, недосконалість робочих місць – 2,9–3,1%; відсутність і несправність санітарно-технічних установок – 3,8–4,2%, а також, допуск до роботи осіб із протипоказаннями, підвищена чутливість, алергізація до шкідливих факторів, несвоєчасне виявлення та пізня діагностика професійних захворювань, відсутність диференційованих відрахувань підприємств за ступенем шкідливості умов праці чи рівня професійної захворюваності, до фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Бібліографія

Ершова М. А. *Профессиональная заболеваемость в сельском хозяйстве Украины* / М. А. Ершова, И. Г. Белашова // Гигиена труда. –2000. – Вып. 31. – С. 32–39.

Кундиев Ю. И. *Состояние профессиональной заболеваемости в Украине на современном этапе* / Ю. И. Кундиев, Е. П. Краснюк, Л. А. Гвозденко, М. А. Ершова // Врачебное дело. – 1999. – № 5. – С.146–149.

[11] Там само.

Кундиев Ю. И. *Изучение профессионального риска на Украине* / Ю. И. Кундиев, В. И. Чернюк, П. Н. Витте // *Медицина труда и промышленная экология.* – 1999. – С.6–9.

Охорона праці: європейські і міжнародні стандарти та законодавство України (порівняльний аналіз) : наук.-практ. посіб. : у 2-х т. / упоряд.: В. С. Венедіктов, В. П. Грохольский, М. І. Іншин та ін.; За ред. В. С. Венедіктова; М-во юстиції України, Державний департамент з питань адаптації законодавства, Українська асоціація фахівців трудового права. – Харків–Київ. – 2006.

Пищиков В. А. *Профессиональная заболеваемость в Украине (динамика за последние 10 лет, причины формирования) и пути сохранения профессионального здоровья населения* / В. А. Пищиков, И. П. Лубянова // Гигиена труда. – Вып. 30. – 1999.

Інтернет-джерела

Лист 29.12.2011 № 01.03/3540. *Державна санітарно-епідеміологічна служба України* – [електронний ресурс] Режим доступу: http://www.licasoft.com.ua/index

Мар'яна Войтович

3.2.9. СТАЛИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ (*есе*)

Кожна людина цінна рівно настільки,
скільки коштує це, про що вона піклується.
Марк Аврелій

Вступ

Будь-яка країна, що стала на шлях науково-технічного прогресу та широкомасштабного використання його результатів, вже не може і не повинна ігнорувати такі об'єктивні чинники, як вичерпаність багатьох природних ресурсів, насамперед невідтворювальних і невідновлюваних, вразливість навколишнього середовища, екологічну стійкість та екологічну місткість довкілля, межі його екологічної міцності і опірності щодо негативних і шкідливих антропогенних впливів тощо.

Усі ці чинники необхідно всебічно враховувати в господарській діяльності і під час визначення темпів та масштабів соціально-економічного розвитку на майбутнє. Цей розвиток має бути врівноваженим та адекватним екологічній ситуації, узгоджуватися з природничими законами. А це можливо тільки за умови, що виробничогосподарська діяльність суспільства ґрунтуватиметься на концепції сталого екологічного розвитку[1].

Розкриття проблеми

Сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу можливість майбутнім поколінням задовольняти свої власні потреби.

У сталому розвиткові виділяють екологічну складову. Вона полягає у тому, що сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Крім того, поняття «природних» систем та ареалів проживання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище, таке, як, наприклад, міста.

Основна увага приділяється збереженню здатностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, втрата біологічного розмаїття зменшують шанси екологічних систем на самовідновлення.

Держави, які ще в середині минулого століття зрозуміли згубність екстенсивного розвитку економіки і перейшли до збалансованого розвитку, нині

---

[1] Концепція екологічної освіти України, затверджена Рішенням Колегії МОН України № 13 /6-19 від 20.12.01 // Міністерство освіти та науки України – [електронний ресурс] Режим доступу: www.mon.gov.ua

стабілізували ситуацію на своїх територіях, але значною мірою цей процес відбувався з перенесенням навантаження на інші території, що не поліпшило загальнопланетарні тенденції.

Питання сталого екологічного розвитку є дуже актуальними для України, яка нині переживає глибоку еколого-економічну кризу. Це викликано тим, що тривалий час домінував принцип: одержати максимальну вигоду за умови мінімальних затратах.

При цьому спостерігалися неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування природомістких галузей з високою питомою вагою ресурсо- і енергомістких застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність культури праці та споживання тощо.

Україна нині перебуває серед країн, у яких збереглися протиріччя суспільної моделі, орієнтованої на нераціональне природокористування. Інвестиції й технології, які надходять в Україну, не спрямовані на кардинальне розв'язання цих протиріч. Інтереси бізнесу все ще не співмірні з можливостями природного середовища, і прикладів можна навести дуже багато. Неефективний державний менеджмент обумовлює виникнення значних екологічних проблем та пов'язаних з ними негативних соціальнополітичних наслідків.

Отже, Україні потрібен збалансований розвиток, який передбачає розробку і впровадження інноваційної моделі економічного розвитку, пов'язаної з розвитком науки, сучасних наукоємних високотехнологічних галузей, прогресивних енерго- та ресурсозбережувальних технологій, застосування екологічно обґрунтованих принципів ведення сільського господарства.

У багатьох країнах уже нині діють еколого-економічні механізми, за якими будь-який ресурс має об'єктивну ціну, і вона має бути сплачена. І в Україні забруднювач має повністю компенсовувати завдану шкоду, а підприємець чи держава має наперед відшкодовувати ризики, пов'язані з діяльністю їх підприємств. Тому економічно невигідними у нас мають стати перевитрати ресурсів і забруднення довкілля, а громадяни мають отримувати соціальні компенсації за можливі ризики.

Збалансований розвиток потребує формування соціальної держави та системних інвестицій у людину, підвищення рівня екологічної освіти та культури, формування нового природоохоронного світогляду громадян України. Жодні економічні вигоди не можна визнати доцільними, якщо зростають показники захворюваності, інвалідності та смертності населення, погіршується його фізичне і психічне здоров'я, відбувається деградація довкілля. Тому для забезпечення здоров'я нації потрібно реалізувати право кожного на якісну питну воду, чисте повітря, здорові ґрунти та харчову безпеку.

Суттєве скорочення викидів речовин, що забруднють довкіля, зменшення обсягів відходів має стати важливим пріоритетом[2]. Держава має припинити втрати ландшафтного та біотичного різноманіття. Низький рівень екологічної культури населення формує неекологічні моделі поведінки щодо споживання.

[2] Крисаченко В. С. *Екологічна культура* / В. С. Крисаченко. – К.: Наука, 1996. – С. 47-55.

Висновок

Збалансований розвиток неможливий без формування громадянського суспільства, упровадження механізмів громадського контролю за діяльністю органів державної влади, залучення громадян до схвалення екологічно важливих рішень.

Бібліографія

Крисаченко В. С. *Екологічна культура /* В. С. Крисаченко. – К.: Наука, 1996. – С. 47-55.

Концепція екологічної освіти України, затверджена Рішенням Колегії МОН України № 13 /6-19 від 20.12.01 // Міністерство освіти та науки України – [електронний ресурс] Режим доступу: www.mon.gov.ua

ROZDZIAŁ IV

RECENZJE

Paweł Czarnecki

4.1. RECENZJA ROZDZIAŁÓW I, II

Warszawa, 10 stycznia 2013 r.

Prof. dr hab. Paweł Czarnecki
Prorektor ds. nauki i współpracy międzynarodowej
Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

RECENZJA (fragment)
Pracy zbiorowej pt.: „Zrównoważony rozwój. Debiut naukowy – 2012”
(teksty polskich autorów), redakcja naukowa: Teresa Jemczura i Henryk A. Kretek

Recenzowana publikacja stanowi pokłosie trzeciej edycji międzynarodowego przedsięwzięcia realizowanego przez Biuro Parlamentarne Prof. dra hab. inż. Jerzego Buzka dra h.c. multiplex – posła do Parlamentu Europejskiego, we współpracy z Narodową Akademią Nauk Pedagogicznych Ukrainy, Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Raciborzu, Kołem Naukowym Doktorantów Nauk o Polityce Uniwersytetu Opolskiego i Wyższą Szkołą Menedżerską w Warszawie. Projekt był realizowany w terminie od 1 kwietnia do 20 grudnia 2012 roku, zarówno w Polsce jak i na Ukrainie. To już cykliczne przedsięwzięcie, zatacza coraz szersze kręgi i zdobywa popularność także wśród studentów studiujących w innych krajach Europy, stąd też w trzeciej edycji organizatorzy przyjęli artykuły napisane także w języku angielskim, przez studentów polskich studiujących na zagranicznych uczelniach. Zatem trzecia edycja jest kompilacją najlepszych nadesłanych prac w trzech językach (polskim, ukraińskim i angielskim).

W konkursie „Debiut naukowy 2012” wzięło udział prawie pięćdziesięciu studentów studiów pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia z dwudziestu pięciu polskich uczelni (w tym: z siedemnastu uniwersytetów, trzech politechnik, trzech szkół wyższych, dwóch akademii) oraz ze szkockiego Uniwersytetu of Edinburgh.

Organizatorzy określili ramy dla publikacji, które zawierały wytyczne zarówno programowe jak i kryteria ich późniejszej oceny przez Radę Naukową. W regulaminie sprecyzowano jak należy rozumieć zrównoważony rozwój, zostawiając jednocześnie autorom możliwość odejścia od sugerowanych ram, informując zainteresowanych, że zakres pojęcia pozostawia autorom wręcz nieograniczone możliwości interpretacji pojęcia i jego zakresu. Poinformowano zainteresowanych jak będzie pojmowane kryterium naukowości oraz zaznaczono, że Rada Naukowa będzie oceniać wkład intelektualny autora, jego inwencję, sposób omówienia problemu jak i prowadzenie procesu myślowego. Szczegółowe kryteria były także zamieszone na stronie internetowej www.buzek.pl w zakładce DEBIUT NAUKOWY 2012 – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ.

Prace nadesłane przez studentów, charakteryzowało zróżnicowane pojmowanie problematyki zrównoważonego rozwoju, co było zgodne z założeniami i oczekiwaniami. W wielu pracach odnotowano zbyt mało odniesień do zrównoważonego rozwoju, co spowodowało, że prace mimo swej wartości naukowej, nie mogły zostać wyróżnione zamieszczeniem w recenzowanej publikacji.

Redakcja naukowa dostrzegła wieloaspektowość traktowania przez studentów tytułowego pojęcia, jak i różnorodność nadesłanych prac, stąd trafne wydaje się pogrupowanie artykułów w rozdziały i podrozdziały, zawierające się w polu takich dziedzin jak: gospodarka, socjologia, prawo czy edukacja. Zatem układ publikacji i zaszeregowanie artykułów według zaproponowanego podziału wydaje się uzasadniony:

ROZDZIAŁ I – WIELOASPEKTOWOŚĆ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

1.1. Strategie globalnej gospodarki a regionalizacja

1.2. Prawo i polityka instrumentami procesów zmian

1.3. Aspekt społeczny w procesach transformacji

1.4. Nowe wyzwania wobec edukacji

ROZDZIAŁ II – MULTIFACETED OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ROZDZIAŁ III – БАГАТО АСПЕКТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.

Istotne jest również umieszczenie na końcu publikacji informacji o autorach, a także streszczeń artykułów, co może stanowić doskonały przewodnik dla osób, które będą poszukiwały konkretnych informacji i odniesień do zrównoważonego rozwoju przez pryzmat określonej dziedziny.

Lektura wszystkich artykułów nasuwa wiele refleksji. Okazuje się po raz kolejny, że na etapie kształcenia na pierwszym i drugim stopniu studiów, zbyt mało uwagi przywiązuje się do redagowania tekstów naukowych, co jest dostrzegalne podczas analizy artykułów doktorantów, gdzie trudno niejednokrotnie pochwalić przyszłych naukowców za ich warsztat pisarski. W jednym artykule odnaleźć można wiele stylów, kilka czasów gramatycznych. Te elementy jak i wiele innych drobnych uwag (stosowanie cytatów, używanie inicjałów, potwierdzanie dostępności źródeł internetowych, forma osobowa a bezosobowa, układ bibliograficzny, wtrącanie neologizmów czy cytatów obcojęzycznych, itp.), wskazuje na konieczność zwrócenia uwagi kadrze dydaktycznej na dołożenie większej staranności w tej dziedzinie edukowania studentów. Mimo tych uchybień, poziom nadesłanych prac budzi podziw.

Zaproszenie do udziału w tym projekcie wystosowane było wieloma kanałami. Niestety, ale nie zawsze studenci dowiadują się o ciekawych przedsięwzięciach z oficjalnych stron internetowych swoich uczelni, mimo że, jak zapewniają organizatorzy, informacja i zaproszenie było wysyłane za pomocą poczty elektronicznej do wszystkich polskich uczelni publicznych i kilkudziesięciu niepublicznych.

Objętość publikacji determinuje konieczność wybrania około dwudziestu prac, które dostąpią zaszczytu znalezienia się w elitarnym gronie najlepszych z najlepszych. Z kolei z tych wybitnych, trzeba wybrać jeszcze te, które otrzymają nagrodę specjalną w postaci zaproszenia do odwiedzenia Parlamentu Europejskiego na zaproszenie Prof. Jerzego Buzka. Wydaje się, że stosownym będzie przyjęcie kryterium w postaci wyróżnienia studenta nie posiadającego tytułu magistra, oraz doktoranta, a trzecim kryterium będzie przyznanie nagrody specjalnej.

W grupie studentów będących jeszcze przed obroną pracy magisterskiej, szczególną uwagę zwróciła praca Patrycji Mich „Inteligentna specjalizacja regionów w strategii

Europa 2020 a zrównoważony rozwój". Studentka Uniwersytetu Warszawskiego, studiująca Gospodarkę Przestrzenną (I rok - studia magisterskie) oraz Makrokierunek: Samorząd Terytorialny i Polityka Regionalna (studia licencjackie - II rok), przygotowała bardzo dobry artykuł. Zastosowała poprawny układ dla pracy mającej charakter porównawczy. Ponadto rzetelnie zaprezentowała koncepcję inteligentnej specjalizacji w korelacji ze zrównoważonym rozwojem.

W grupie magistrów, gromadzących dorobek niezbędny do otwarcia przewodu doktorskiego, szczególną uwagę zwróciła praca „Zrównoważony rozwój – przyczynek powstania *World Class University of Poland*", autorstwa mgra Adama Trawińskiego, doktoranta socjologii w Katedrze Filozofii Społecznej na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Artykuł podejmuje w trafny sposób aktualną problematykę szkolnictwa wyższego w Polsce, wskazując na wyzwania jakie stawia świat przed nauką. Zmiana modelu zarządzania, podniesienie rangi kształcenia dla uzyskania klasy światowej, to potrzeba ale i apel samych studentów o stałe podnoszenie jakości kształcenia.

Ponadto Rada Naukowa postanowiła przyznać wyróżnienie specjalne, za opublikowanie badań autorskich. Artykuły promujące własne badania są szczególnie cenne i tym sposobem organizatorzy chcą zmobilizować studentów do publikowania badań własnych. Członkowie Rady Naukowej zdają sobie sprawę, że studentom trudno znaleźć miejsce na prezentację swoich dokonań, na ukazanie swojej niezależnej myśli, stąd idea „debiutu naukowego" może tę lukę w pewnym stopniu wypełniać. W tej edycji nagrodę specjalną przyznano Joannie Clifton-Sprigg. Pani Joanna ukończyła z wyróżnieniem studia licencjackie z zakresu ekonomii i prawa na Uniwersytecie Edynburskim. Tytuł magistra ekonomii zdobyła na Uniwersytecie Cambridge. Obecnie kontynuuje pracę jako doktorantka ekonomii Uniwersytetu Edynburskiego. Jej badania prowadzone były na Opolszczyźnie w 2012 roku, gdzie autorka zajęła się badaniem zjawiska eurosieroctwa, które żeby stało się problem społecznym, bowiem dopiero wówczas spotka się z większym zainteresowaniem osób decyzyjnych w państwie, musi zostać dogłębnie zbadane.

Na zakończenie pozwolę sobie pogratulować Profesorowi Jerzemu Buzkowi oryginalnego pomysłu jakim jest projekt „debiut naukowy – zrównoważony rozwój", wierząc, że przedsięwzięcie będzie kontynuowane w latach następnych. Tym bardziej cieszy, że w 2012 roku zorganizowana zostanie Międzynarodowa Konferencja Naukowa, na której uczestnicy projektu będą mogli zaprezentować swoje artykuły w formie wystąpień. Dzięki tej inicjatywie nastąpi integracja studentów polskich i ukraińskich, co może w przyszłości zaowocować wspólnymi międzynarodowymi projektami naukowymi. Podczas konferencji zainaugurowana zostanie kolejna edycja tego projektu pt.: Debiut naukowy 2013 – zrównoważony rozwój", co zwiększa szanse na promocję przedsięwzięcia w środowisku studentów i ich opiekunów naukowych.

Zatem zasadność druku takiej pozycji nie może budzić wątpliwości, do czego jestem głęboko przekonany.

Paweł Czarnecki

Нелля Ничкало

4.2. RECENZJA ROZDZIAŁU III

Рецензія
на статті та есе українських студентів,
поданих на конкурс проекту
«сталИЙ розвитОк – Науковий дебют 2012»

(фрагменти)

Вступні акценти

Доброю традицією у життєдіяльності українсько-польської наукової спільноти стало проведення щорічного конкурсу студентських робіт "Науковий дебют". Статті й есе дослідників-початківців присвячені розв'язанню актуальних проблем, що пов'язані із впровадженням ідей сталого розвитку.

У 2011 році участь у цьому конкурсі сприяла майбутнім молодим науковцям не лише зробити перші кроки у дослідницькій діяльності, а й активізувала процес обміну науковими ідеями, думками, творчими здобутками, що позитивно вплинули на інноваційні пошуки прогресивної польської й української студентської молоді.

У 2012 році українські студенти вже вдруге завдяки ініціативам депутата Європейського Парламенту, професора, доктора хабілітованого, інженера **Єжи Бузека** на європейському рівні презентували результати своїх наукових розвідок, присвячених дослідженню сучасного стану і напрямів соціально-економічної, освітньої й екологічної політики України.

Вважаємо за доцільне особливо наголосити на винятковій важливості ініціативи і підтримки цього проекту депутатом Європейського Парламенту, професором **Єжи Бузеком,** який приділяє значну увагу проекту та його популяризації .

Привернемо увагу до високого рівня підготовчої організаторської роботи, що проводилася керівником Бюро депутата Європейського Парламенту, професора Єжи Бузека в м. Рацибожі **Генріхом Кретеком**. На нашу думку, він заслуговує на окрему подяку за постійну інформаційну та організаційну підтримку у проведенні наукового конкурсу європейського рівня.

Провідна ідея проекту полягає в залученні студентів до інноваційної наукової діяльності, випробуванні своїх сил у самостійному науковому пошуку, формування в них критичного мислення в процесі наукового пошуку, зокрема, підготовки авторської статті з проблеми сталого розвитку (екорозвитку), що розуміється як стратегія досягнення гідного життя в рамках фізично і біологічно можливого. Реалізація ідей сталого розвитку гарантує задоволення основних потреб сучасного и майбутнього покоління з одночасним збереженням стабільності функціонування природного середовища і природного різноманіття видів та екосистем.

Загальна оцінка студентських робіт

Студентські конкурсні роботи (статті та есе), які надійшли до конкурсної комісії, присвячені розкриттю соціально-філософських та еколого-економічних аспектів сталого розвитку. Різні проблеми, які порушили конкурсанти у своїх наукових розвідках 2012 року, водночас пов'язані з їх професійною підготовкою в університетах й спрямовані на творче втілення ідеї поступового сталого розвитку Української держави, формування молодої генерації фахівців.

До конкурсної комісії надійшли студентські наукові праці з багатьох українських університетів. Найактивнішими і наполегливішими виявились студенти саме Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Житомирського державного педагогічного університету імені І. Франка, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Київського національного університету технологій і дизайну, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Хмельницького національного університету.

Інтелектуальний рівень і творчий внесок кожного автора у розкритті обраної проблеми позитивно оцінені конкурсною комісією. Складність оцінювання робіт, що надійшли до організаційного комітету, зумовлена різною спрямованістю досліджень. Наприклад, магістрантка з Житомира (Тетяна Кондратенко) досліджувала концепцію сталого розвитку та її вихідні позиції й дійшла висновку, що концепція сталого розвитку є одним із суттєвих орієнтирів розвитку людства. А студентки з Черкас – майбутні вчителі Діана Наконечна і Тамара Смик – аналізували досвід і перспективи розвитку українсько-польських відносин у сфері освіти і науки, а також досвід упровадження ідей сталого розвитку в освітню галузь. Діана Наконечна визначила мету, основні завдання, пріоритетні напрями освіти для сталого розвитку, а також виклала практичний аспект впровадження ідей сталого розвитку в освіті України. У дослідженні Тамари Смик доведено, що розвиток українсько-польського співробітництва має продовжуватися у напрямі поглиблення стратегічного партнерства між державами.

Любов'ю Тітовою обгрунтовано перспективи використання нових безкоштовних програмних продуктів на прикладі операційної системи Ubuntu Linux у системі вітчизняної освіти. Дослідниця доводить, що використання вільного програмного забезпечення є доволі перспективним як на сучасному етапі розвитку суспільства, так і в майбутньому. Поетапний перехід на вільне програмне забезпечення може принести Україні значну економію бюджетних коштів, що є однією з важливих умов реалізації концепції сталого розвитку.

Мар'яна Козак докладно, цікаво й всебічно висвітлила особливості співпраці студентського самоврядування з адміністрацією Хмельницького національного університету. В її статті розглянуто роль студентського самоврядування в управлінні вищим навчальним закладом, проаналізовано проблемні аспекти співпраці студентського самоврядування з адміністрацією, а також запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Значну увагу розкриттю ролі ЗМІ у функціонуванні суспільства приділила Марія Ожгібесова. Вона дослідила вплив засобів масової інформації на формування суспільної думки, зокрема молодіжної. Нею соціологічне дослідження впливу на молодь медіа, зокрема Інтернет-видань.

Богдан та Аліна Северенчуки (брат і сестра) проаналізували філософські аспекти формування особистості в контексті сталого розвитку, розглянули розуміння змісту та інтерпретацію особистісних модусів і наголосили на важливості створення моделі світосприйняття людини, яка б не була обмежена рамками певної території чи держави.

Сучасні проблеми рекреаційної діяльності розкриває Ольга Брижата. Вона аналізує формування культурної спадщини на прикладі Вінницької області. Марія Плахотнікова у своєму есе зробила спробу "уявити майбутнє, якого ми хочемо" через призму екологічної освіти. Вона також проаналізувала прогресивні ідеї досвіду інших країн з цього напряму.

Пріоритетні напрями підвищення ефективності розвитку регіональних соціально-економічних систем України окреслила Марина Ковтун. Їх реалізація, на думку автора, уможливить забезпечення сталого розвитку регіонів та узгодження системи інтересів різних рівнів.

Чільне місце у студентських працях цього року посідають проблеми збереження здоров’я людини і довкілля, адже українці не байдужі до свого майбутнього.

Різні аспекти цих проблем висвітлено у кожній другій статті, поданій на конкурс. У дослідженнях бачимо не лише статистику, а й ідеї, що заслуговують на втілення: «зелена» економіка (Юлія Тарадаєва), екологічне підприємництво (Людмила Паціра). Поряд з визначенням концептуальних засад і формуванням ключових параметрів «зеленої» економіки пропонуються ключові вектори екологізації суспільства. Розкриваються теоретичні і прикладні аспекти дослідження особливостей становлення екологічного підприємництва як чинника формування інноваційної моделі сталого розвитку економіки України.

У цьому ж напрямі провели свої дослідження студенти Львівського державного університету безпеки життєдіяльності: Мар'яна Войтович наголошує на потребах охорони навколишнього середовища та збалансованого природокористування; Катерина Фартушняк аналізує методи фільтрації питної води для покращення її якості; Юлія Рак за результатами аналізу літературних та фондових джерел характеризує генезис, хімічний склад та бальнеологічні особливості мінеральних сульфідних вод відомих курортів західних областей України; Олексій Ногачевський розглядає шляхи зниження забруднення атмосфери викидами автотранспорту, знезараження відпрацьованих газів; Віра Пашкевич висвітлює проблему створення безпечних та нешкідливих умов праці, що впливають на зниження рівня професійних захворювань, а також основні причини виникнення професійних захворювань і напрями їх профілактики. Марина Хоменко наголошує на важливості охорони здоров'я молоді як умови гармонійого розвитку особистості. Дослідниця аналізує стратегії реалізації такого підходу.

У 2012 році вперше (!) в рамках проекту експертна комісія мала приємність оцінювати конкурсні роботи, написані англійською мовою студентами Київського національного університету технологій та дизайну. Майбутні магістри розглядали питання, присвячені, зокрема: актуальним проблемам сталого розвитку української економіки із уточненням поняття «еколого орієнтованого розвитку підприємств» (Вікторія Меренкова); отриманню прибутку в конкурентних ринкових умовах і, безпосередньо, інструментарію досягнення успіху через застосування так званого «точкового контакту (POC)» клієнтів та виробників (Тетяна Комар, Марина Іщук, Анастасія Дехтяр); особливості діяльності товарних суб'єктів ринкової

інфраструктури в сучасних умовах і значення маркетингової концепції, а також елементи сучасної інфраструктури товарного ринку України, їх завдання, особливості розвитку в сучасних умовах та їх взаємодію досліджує Ольга Панасюк.

На жаль, не всі надіслані роботи витримали конкурсний відбір, адже переможцями стають найкращі. Але, як наголошували організатори конкурсу, дослідження проблеми сталого розвитку відкрило українським студентам можливість проаналізувати актуальні проблеми розвитку України як європейської держави.

Загальний висновок:

1. Міжнародний конкурс «Науковий дебют – 2012», проведений за ініціативою депутата Європейського Парламенту професора, доктора хабілітованого, інженера **Єжи Бузека**, набуває популярності серед українського студентства, сприяючи поширенню ідей сталого розвитку в Україні на початку XXI століття й формуванню нової молодої генерації майбутніх науковців у нашій державі.

2. Конкурсанти «Наукового дебюту – 2012» з цікавістю опановують, обговорюють вихідні позиції впровадження ідей сталого розвитку в Україні, про що свідчить рівень дослідженості обраних аспектів проблеми, самостійність наукового аналізу різних аспектів сталого розвитку, а також критичне мислення й відповідальне ставлення майбутніх фахівців до якості своєї професійної підготовки.

3. Статті студентів (**Ольга Брижата, Мар'яна Войтович, Анастасія Дехтяр, Марина Іщук, Марина Ковтун, Мар'яна Козак, Тетяна Комар, Тетяна Кондратенко, Вікторія Меренкова, Діана Наконечна, Олексій Ногачевський, Марія Ожгібесова, Ольга Панасюк, Людмила Паціра, Віра Пашкевич, Марія Плахотнікова, Юлія Рак, Аліна Северенчук, Богдан Северенчук, Тамара Смик, Юлія Тарадаєва, Любов Тітова, Катерина Фартушняк, Марина Хоменко**) відповідають вимогам міжнародного конкурсу «Науковий дебют – 2012» й рекомендуються до опублікування.

4. За результатами конкурсу визнати переможцем студентку Київського національного університету технологій та дизайну, відмінницю навчання, активного учасника науково-дослідної роботи **Панасюк Ольгу Володимирівну** – автора статті "Peculiarities of Functioning of Ukrainian Commodity Market Infrastructure Subjects".

Голова конкурсної комісії:	Академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України **Нелля Ничкало**
Секретар:	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту, вчений секретар Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького **Катерина Касярум**

INFORMACJE O AUTORACH

I STRESZCZENIA ARTYKUŁÓW

Izabela Bal – Uniwersytet Wrocławski, Stacjonarne Studia Doktoranckie Geografii, I rok – „Europejski *homo sustinens* w trzech wymiarach" – Koncepcja zrównoważonego rozwoju jest nie tylko wielowymiarowa, ale także dynamiczna. Rozwój zrównoważony powinien integrować trzy elementy: politykę ekologiczną, gospodarczą oraz społeczną rozumianą jako czynnik prorozwojowy. Wymiary rozwoju zrównoważonego pozostają ze sobą w złożonej sieci sprzężeń zwrotnych. W wymiarze globalnym muszą być postrzegane nawet jako sieć zintegrowana, by gwarantować dwie podstawowe własności takiego rozwoju, tj. trwałość i samopodtrzymywanie. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na aktualne deficyty pojawiające się w trzech wymiarach koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Ізабела Баль – Вроцлавський Університет, аспірантура, географія, 1 курс – «Європейська *homo sustinens* у трьох вимірах» – Концепція сталого розвитку є не тільки багатовимірною, але й динамічною. Сталий розвиток поєднує три елементи: екологічну, економічну і соціальну політику як чинник розвитку. Виміри сталого розвитку створюють складну мережу зворотних зв'язків. У глобальному уонтексті вони повинні розглядатися як інтегрована мережа, щоб забезпечити дві головні властивості такого розвитку, тобто сталість і самопідтримку. Метою статті є звернення уваги на актуальні дефіцити, що з'являються у трьої вимірах концепції сталого розвитку.

Edyta Banach – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, III, Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie – „Wpływ harmonizacji podatkowej na zrównoważony rozwój systemów podatkowych w Unii Europejskiej" – Celem artykułu jest analiza wpływu procesu harmonizacji podatkowej, który ma miejsce w Unii Europejskiej na zrównoważony rozwój systemów podatkowych krajów poddanych temu procesowi. Zaczynając od zdefiniowania pojęcia harmonizacji podatkowej, autorka próbuje skonstruować definicję zrównoważonego rozwoju systemów podatkowych. Ukazuje związek pomiędzy procesami unijnymi mającymi na celu zbliżenie się systemów podatkowych poszczególnych państw oraz zrównoważonym rozwojem nie tylko tych systemów, ale gospodarek poszczególnych krajów, a w konsekwencji całej Unii Europejskiej. Autorka wskazuje, że z uwagi na różnorodne historyczne, polityczne i ekonomiczne podłoże tych systemów, zrównoważona harmonizacja jest możliwa tylko wtedy, gdy na poziomie unijnym zostanie wypracowana wspólna płaszczyzna porozumienia, która będzie uwzględniała nie tylko priorytety Wspólnoty, ale przede wszystkim potrzeby poszczególnych krajów. Istotne jest również określenie w jasny sposób działań w zakresie harmonizacji i ich systematyczne implementowanie.

Едита Банах – Варшавська Головна Комерційна Школа, III курс, Колегіум наук про підприємство – «Вплив податкової гармонізації на сталий розвиток податкових систем Євросоюзу» – Стаття присвячена аналізу того, як процес податкової гармонізації в Євросоюзі впливає на сталий розвиток податкових систем країн, що беруть участь у цьому процесі. Починаючи від визначення поняття податкової гармонізації, авторка намагається сконструювати визначення сталого розвитку податкових систем. Вона вказує на зв'язок між процесами в Євросоюзі, метою яких є наближення податкових систем окремих країн, а в подальшому – усього Євросоюзу. Авторка зазначає, що з огляду на

різноманітні історичні, політичні і економічні підвалини цих систем стала гармонізація може існувати тільки тоді, коли на рівні Євросоюзу буде опрацьована спільна площина порозуміння, яка враховуватиме не тільки пріоритети Спільноти, але, передусім, потреби окремих держав. Важливим є також чітке визначення способів дій із гармонізації та їхнє систематичне імплементування.

Joanna M Clifton-Sprigg – The School of Economics, The University of Edinburgh – "Does emigration hurt the youngest? Impact of parental international emigration on educational outcomes of children staying in the home country" – Migratory movements within the enlarged European Union, aside from the labour market impacts, may influence educational performance of children left behind in the home country by migrant parents. Changes in educational attainment, in turn, have bearing on sustainable development. I have collected data in Opolskie region of Poland to build a unique data set, allowing me to investigate relationships between parental emigration status and educational attainment of children. I employ pooled OLS and fixed effects approaches to data analysis to find negative and statistically significant effect and a small, positive and statistically significant instantaneous effect of parental emigration on average school grade of children, respectively. The lagged effect is negative, however. The effects found in the study are best explained by the interaction between the main factors at play, namely the positive income effect due to emigration and the negative effect of parental absence.

Joanna Clifton-Sprigg ukończyła z wyróżnieniem studia licencjackie z zakresu ekonomii i prawa na Uniwersytecie Edynburskim. Tytuł magistra ekonomii zdobyła na Uniwersytecie Cambridge. Obecnie kontynuuje pracę jako doktorantka ekonomii Uniwersytetu Edynburskiego, gdzie jest stypendystką brytyjskiego ESRC. Interesuje się skutkami przemian systemowych w gospodarkach postsocjalistycznych Europy Środkowo-Wschodniej. Fascynuje ją też dynamika migracji poakcesyjnych oraz jej wpływ na obecne rynki pracy, jak również na przyszłą siłę roboczą.

Ruchy migracyjne wewnątrz Unii Europejskiej, poza wpływem na rynki pracy, mogą również oddziaływać na postęp edukacyjny dzieci emigrantów, pozostawionych w domu rodzinnym podczas pobytu rodzica za granicą. Edukacja młodego pokolenia stanowi nieodłączny element zrównoważonego rozwoju państwa. W ramach projektu zebrałam dane z województwa opolskiego na temat emigracji i osiągnięć edukacyjnych szesnastolatków w celu ustalenia relacji pomiędzy faktem emigracji rodzica a wynikami dziecka w nauce. Do analizy wykorzystałam metody najmniejszych kwadratów i regresji liniowej z efektami stałymi. Wyniki uzyskane za pomocą pierwszego sposobu sugerują negatywny i znaczący statystycznie natychmiastowy wpływ emigracji rodzica na postępy dziecka w nauce. Jednak preferowana metoda stałych efektów zmienia wyniki i sugeruje minimalny pozytywny wpływ na oceny. Rozważam również możliwość występowania opóźnionego efektu. W tym wypadku rezultaty regresji ekonometrycznej wskazują na negatywny wpływ emigracji rodzica na oceny gimnazjalisty. Skutek ten uwidacznia się z około rocznym opóźnieniem. Prezentowane wyniki wskazują na istnienie interakcji (oraz jej dynamikę) pomiędzy dwoma głównymi czynnikami odgrywającymi rolę podczas emigracji rodzica – pozytywnym wpływem zwiększonych zarobków i ujemnym skutkiem rozstania z rodzicem.

Justyna Cyga – Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, I rok studiów III stopnia, Zarządzanie – „Strategiczna rola działu **zasobów ludzkich** w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju" – Do napisania artykułu w ramach konkursu "Debiut naukowy 2012", gdzie tematem wiodącym jest „Zrównoważonego Rozwój", skłonił mnie raport **Światowej Rady Biznesu** na rzecz Zrównoważonego Rozwoju zatytułowany „Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu 2050". Zapoznawszy się z tym Raportem, zdecydowałam się skupić na jednym ze wskazanych tam obszarów, a mianowicie na działaniach, jakie muszą podjąć firmy we współpracy ze swoimi działami zarządzania zasobami ludzkimi na rzecz budowania stabilnych warunków rozwoju Kapitału Ludzkiego. W opracowaniu pokazałam mój punkt widzenia

wybranych zagadnień w oparciu o zgromadzoną literaturę przedmiotu. Najpierw przedstawiłam zmieniającą się rolę działów HR w rozwoju organizacji, następnie najważniejsze wyzwania polskiego biznesu w obszarze kapitału ludzkiego i sposoby radzenia sobie z tymi wyzwaniami, później poruszyłam kwestię równowagi w życiu pracowników (life-balance), a na koniec wspomniałam o nowym modelu biznesowym, który określa się mianem HR Business Partner. Jako autorka wyrażam głęboką nadzieję, że niniejszy artykuł będzie źródłem inspiracji nie tylko dla pracowników naukowych czy osób z działu HR, ale też dla kadry zarządzającej wyższego szczebla i kierowników liniowych, ponieważ to w ich rękach leży zrównoważony rozwój polskiego biznesu.

Юстина Цига – Вроцлавський Економічний Університет, 1 курс, Управління – «Стратегічна роль відділу кадрів (людських ресурсів) у реалізації концепції сталого розвитку» – Написати статтю на конкурс «Науковий дебют 2012», де головною темою був «Сталий розвиток» мене надихнув звіт Світової Ради Бізнесу щодо Сталого розвитку на тему «Бачення сталого розвитку польського бізнесу 2050». Після ознайомлення із цим звітом я вирішила зосередитися на одній згаданій там царині, а саме на тому, що повинні зробити фірми, співпрацюючи зі своїми відділами управління людськими засобами, для побудови стабільних умов розвитку Людського Капіталу. У роботі представлено мою точку зору на вибрані питання, що спираються на зібрану бібліографію на цю тему. Спочатку представлено роль відділів кадрів, що змінюється, у розвитку організації, потім – найважливіші виклики польського бізнесу у царині людського капіталу і способи протистояння цим викликам, також згадано питання рівноваги у житті працівників (life-balance), і на завершення наведено нову модель бізнесу, яку називають HR Business Partner. Авторка сподівається, що ця стаття стане джерелом натхнення не тільки для науковців чи осіб, що працюють у відділах кадрів, але й для керівників високого рівня, тому що саме від них залежить сталий розвиток польського бізнесу.

Jarosław Gorący – Uniwersytet Szczeciński, II rok II stopnia, Stosunki Międzynarodowe – „Zrównoważony rozwój – szansą dla Polski?" – Autor przedstawił swoją wizję możliwości, jakie stają przed naszym państwem, jeśli jako pionierzy zużylibyśmy nasze wysiłki na stworzenie prawdziwie zrównoważonego rozwoju. Krótkie, niewdające się w zbędne szczegóły akapity wydobywają na światło dzienne nieskomplikowane pomysły, które mogłyby unowocześnić polską gospodarkę oraz relacje społeczne, stwarzając perspektywy dla całkowitej zmiany w myśleniu o tym, jak państwo powinno funkcjonować.

Ярослав Горонций – Щецинський Університет, 2 курс, Міжнародні стосунки – «Сталий розвиток – шанс для Польщі?» – Автор представляє своє бачення можливостей, які матиме Польща за умови, якщо, як піонери, використає свої сили для створення справжнього сталого розвитку. Короткий текст, що не вдається у непотрібні деталі, видобуває на денне світло прості ідеї, які б могли вдосконалити польську економіку і соціальні стосунки, одночасно створюючи перспективи для цілковитої зміни мислення про те, як повинна функціонувати держава.

Sandra Gwóźdź – Uniwersytet Opolski, I rok studiów doktoranckich z zakresu nauk o polityce – „E-learning oraz nauka 2.0 jako elementy usprawniające realizację Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju" – Celem pracy jest pokazanie, że e-learning oraz nauka 2.0 mogą usprawnić realizację Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju. Strategia ta zakłada wiele innowacyjnych, dalekosiężnych rozwiązań, które w dużej mierze mogą być realizowane za pomocą elektronicznych środków przekazu. Odbywanie kursów on line, organizowanie wideokonferencji, szybkość wymiany międzynarodowych spostrzeżeń oraz zdynamizowanie badań naukowych związanych ze zrównoważonym rozwojem to tylko część możliwości jakie daje nauka 2.0. Artykuł został podzielony na cztery części. W pierwszej znajduje się wyjaśnienie zagadnień stanowiących podstawę do dalszych rozważań, druga poświęcona jest edukacji dla zrównoważonego rozwoju, natomiast trzecia e-learningowi oraz nauce 2.0.

Natomiast w czwartej podsumowującej części, autorka podaje przykłady potwierdzające jej założenia odnośnie możliwości realizacji wizji strategii mi. za sprawą e-learningu.

Сандра Гвуздзь – Опольський Університет, I курс аспірантури з політичних наук – «E-learning та навчання 2.0 як елементи, що полегшують реалізацію Стратегії Навчання для Сталого розвитку» – Мета роботи – показати, що e-learning і навчання 2.0 можуть допомогти реалізувати Стратегію Навчання для Сталого розвитку. Ця стратегія передбачає багато інноваційних рішень, котрі значною мірою можуть реалізовуватися за допомогою засобів електронного переказу. Навчання на он-лайн курсах, організація відео конференцій, швидкий обмін міжнародних спостережень і динаміка наукових досліджень, пов'язаних із сталим розвитком, – це тільки частина можливостей, які дає навчання 2.0. Стаття складається з трьох частин. Перша містить пояснення проблем, на яких будується подальше міркування, друга – присвячується питанню освіти для сталого розвитку, а третя – e-learning і навчанню 2.0. У четвертій, підсумковій, частині статті авторка наводить приклади, що підтверджують тезу авторки про можливість реалізації стратегії за допомогою e-learning.

Emilia Jankowska – Uniwersytet w Białymstoku, rok trzeci, Ekonomia – studia doktoranckie – „Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa na wschodniej granicy Unii Europejskiej" – Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa ma na celu wspieranie programów współpracy transgranicznej pomiędzy członkami UE a jej sąsiadami. Szczególnie ważnymi sąsiadami UE są państwa po stronie wschodniej, ze względu na obszar jaki zajmują oraz ich istotność polityczną i gospodarczą: powiązania z Rosją oraz szlaki handlowe biegnące przez ich tereny. Na omawianym obszarze działa osiem programów współpracy transgranicznej o priorytetach związanych z rozwojem gospodarczym, poprawieniem jakości życia oraz współpracy społeczeństw w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa.

Емілія Янковська – Білостоцький Університет, III курс аспірантури, Економіка – «Європейський інструмент сусідства і партнерства на східному кордоні Євросоюзу» – Метою Європейського інструменту сусідства і партнерства є підтримка програм транскордонної співпраці між членами Євросоюзу і його сусідами. Особливо важливими сусідами Євросоюзу є держави, що знаходяться на схід від кордону, з огляду на територію, політичні та економічні характеристики: зв'язки з Росією та торгівельні шляхи, що нею проходять. На згаданій території діє 8 програм транскордонної співпраці, пріоритетами яких є ті, що пов'язані з економічним розвитком, покращення якості життя і співпраці суспільства в рамках Європейського інструменту сусідства і партнерства.

Anna Kamińska – Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, kierunek: prawo, IV rok – „Publicznoprawne instrumenty zwiększania efektywności gospodarki wodnej w Polsce przy poszanowaniu zasady zrównoważonego rozwoju – problematyka zbiorników retencyjnych" – Opracowanie ma na celu omówienie instrumentów prawnych umożliwiających zwiększenie efektywności gospodarki zasobami wodnymi w Polsce na przykładzie przepisów regulujących problematykę zbiorników retencyjnych i w oparciu o zasadę zrównoważonego rozwoju. Autorka prezentuje wybrane przepisy prawne odnoszące się do tematyki pracy i formułuje szereg postulatów *de lege lata* i *de lege ferenda*.

Анна Камінська – Факультет Права і Адміністрації Варшавського Університету, Право, IV курс – «Публічно-юридичні інструменти збільшення ефективності водної економіки у Польщі з урахуванням засад сталого розвитку – проблематика водосховищ» – Метою роботи є представлення юридичних інструментів, що дозволяють збільшити ефективність економіки за домогою водних ресурсів у Польщі на прикладі законів, що регулюють проблеми водосховищ на засадах сталого розвитку. Авторка представляє вибрані юридичні норми, що стосуються тематити роботи, і формулює низку постулатів *de lege lata* і *de lege ferenda*.

Natalia Lechowicz & **Sabina Waluś** – Uniwersytet Opolski, Wydział Ekonomiczny, I rok Studiów Uzupełniających Magisterskich, Ekonomia – „Zrównoważony rozwój w Polsce: wczoraj, dziś i jutro. Tendencje, zagrożenia" – Artykuł ukazuje zmiany w rozumieniu i realizacji idei zrównoważonego rozwoju w Polsce. Wychodząc od Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej, w której zrównoważony rozwój wydawał się nie mieć żadnego znaczenia. Obrazem tego może być nadmierna eksploatacja zasobów naturalnych (m.in. węgla kamiennego), ogromna energochłonność, nieefektywność przedsiębiorstw, wysoki stopień marnotrawstwa, dysproporcje w rozwoju niektórych działów gospodarki. Podążając przez sytuację teraźniejszą, w której to zrównoważony rozwój traktowany jest jako jedna z najważniejszych kwestii dla całego kraju. Wyrazem tego mogą być m.in. strategie rozwoju kraju konstruowane w zgodzie z tą ideą; zainteresowanie i wprowadzanie jej przez przedsiębiorców, a także samorządy lokalne; konstytucyjną rangę oraz obszar badań. Artykuł przedstawia również możliwe zagrożenia dla realizacji idei zrównoważonego rozwoju w Polsce w przyszłości, wśród których głównym wydają się być niekorzystne tendencje demograficzne.

Наталія Лехович & Сабіна Валющ – Опольський Університет, Економіний факультет, I курс магістратури, Економіка – «Сталий розвиток у Польщі: вчора, сьогодні та завтра. Тенденції, ризики» – Стаття розповідає про зміни у розумінні і реалізації ідеї сталого розвитку у Польщі. Розповідь починається із часів Польської Народної Республіки, де сталий розвиток, здавалося б, не мав жодного значення. Прикладом може бути надмірна експлуатація природніх ресурсів (серед інших, кам'яного вугілля), величезна енерговитратність і неефективність підприємств, високий рівень марнотратства, диспропорцій у розвитку деяких секторів економіки. Аж по сьогодення, коли сталий розвиток вважається однією з найважливіших проблем усієї країни. Це виражається, на приклад, у стратегіях розвитку Польщі, що будуються згідно з цією ідеєю, у зацікавленні і впровадженні їх у підприємствах і органах місцевого самоврядування, а також у конституційному рангу і території досліджень. У статті згадано різні можливі ризики реалізації ідеї сталого розвитку в Польщі в майбутньому, серед яких можна назвати демографічний стан.

Bartłomiej Paweł Machnik – Uniwersytet Opolski, Studia doktoranckie, II rok - Nauki o polityce – „*Peer learning* jako przykład zastosowania zrównoważonego rozwoju w dziedzinie dydaktyki" – Przestawiono próbę rozpoczęcia szerokiej dyskusji o kształcie i przyszłości metod nauczania. Dziś, kiedy głównym źródłem informacji i miejscem spędzania wolnego czasu stał się Internet, dotychczasowe metody przestały być skuteczne. Przestrzeń internetowa, dzięki swoim nieograniczonym możliwościom, sprawia, że młode pokolenie spędza coraz to więcej czasu z nowymi technologiami. Cierpi na tym m.in. dydaktyka, która nie potrafi przedstawić lepszej „oferty" dotarcia do młodego człowieka. Sposobem na rozwiązanie tej sytuacji może okazać się idea, którą nazwano: „Peer learning". W polskim tłumaczeniu rozumiana jako „koleżeńskie uczenie się". Braki w polskiej literaturze sprawiają, że każda praca na ten temat może okazać się pracą innowacyjną, nowatorską, a przede wszystkim przybliżającą dydaktykę do dzisiejszej rzeczywistości.

Бартоломей Павел Махнік – Опольський Університет, II курс аспірантури, Політичні науки – «*Peer learning* як приклад застосування сталого розвитку в галузі дидактики» – Представлено спробу почати широку дискусію про форму і майбутнє навчальних методик. Сьогодні, коли головним джерелом інформації й місцем проведення вільного часу є Інтернет, існуючі методики перестали бути ефективними. Простір Інтернету через свої необмежені можливості чинить так, що молоде покоління проводить усе більше часу з новими технологіями. Від цього страждає дидактика, яка не може запропонувати кращий спосіб «підходу» до молодої людини. Змінити цю ситуацію може ідея, що називається *Peer learnin.* У перекладі на польський це означає «дружнє навчання». Відсутність у Польщі праць, присвячених цій темі, є причинию того, що кожна робота

може стати інноваційною, новаторською, і, передусім, може наблизити дидактику до сьогоднішньої реальності.

Patrycja Anna Mich – Uniwersytet Warszawski, Gospodarka Przestrzenna I rok (studia magisterskie) oraz Makrokierunek: Samorząd Terytorialny i Polityka Regionalna (studia licencjackie) II rok – „Inteligentna specjalizacja regionów w strategii Europa 2020 a zrównoważony rozwój" – Praca pt: „Inteligentna specjalizacja regionów w strategii Europa 2020 a zrównoważony rozwój" stanowi próbę analizy problematyki zrównoważonego rozwoju oraz koncepcji inteligentnej specjalizacji- trzonu dokumentu strategicznego Unii Europejskiej- „Europa 2020". Celem eseju, jest wskazanie korelacji pojęć oraz szans, jakie niesie za sobą *smart specialisation* dla rozwoju przestrzeni europejskiej, pozostając jednocześnie w zgodzie z fundamentalnymi zasadami wypracowanymi przez członków Konferencji Sztokholmskiej. Dzięki wnikliwej analizie możliwe jest dokonanie oceny strategii „Europa 202" nie tylko pod katem wskaźników gospodarczych, ale jej znaczenia dla rozwoju społecznego i ochrony środowiska naturalnego.

Патриція Анна Міх – Варшавський Університет, Просторова економіка, I курс магістратури, Територіальні органі самоуправління і регіональна політика, II курс – «Скерування на розвиток інтелекту в регіонах стратегії Європа 2020 і сталий розвиток» – робота на тему «Скерування на розвиток інтелекту в регіонах стратегії Європа 2020 і сталий розвиток» є спробою проаналізувати проблематику сталого розвитку і концепцію розвитку інтелекту в регіонах – ключового поняття стратегічного документу Евросоюзу «Європа 2020». Метою есе є вказати на кореляції цих понять і шанси, які для розвитку європейського простору несе *smart specialisation*, і, одночасно, відсутність суперечностей підвалинам, опрацьованим членами Стокгольмської Конференції. Детальний аналіз дозволяє оцінити стратегію «Європа 2020» не тільки з точки зору економічних показників, але також з точки зору її значення для соціального розвитку і охорони навколишнього середовища.

Marcin Nowak – Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, Kierunek: Ekonomia (II stopień, I rok, studia dzienne); Uniwersytet Warszawski, Kierunek: Filozofia (II stopień, I rok, studia zaoczne) – „Filozofia zrównoważonego rozwoju w warunkach Gospodarki Opartej na Wiedzy" – Artykuł ten jest próbą ujęcia najważniejszych aspektów ładów: gospodarczego, społecznego i ekologicznego w postaci systemu filozoficznego. Autor analizuje zrównoważony rozwój w kategoriach wiedzy. Wykazuje jej rolę, oraz postuluje potrzebę jej kategoryzacji. Ponadto porusza problematykę równoważenia interesów we współczesnym świecie, wskazując na konieczność nowego światopoglądu. Bardzo ważnym elementem jest także poruszenie kwestii pedagogii zrównoważonego rozwoju, tj. kształcenia jego przywódców, kierujących się cnotą odpowiedzialności. Choć artykuł ten nie stanowi próby budowy Filozofii Zrównoważonego Rozwoju, to jednak wskazuje na jej konieczność, oraz wyznacza jej kierunek.

Марцін Новак – Радомський Технологічно-гуманітарний Університет ім. Казимира Пулавського, Економіка (I курс, денне відділення), Варшавський Університет, філософія (I курс, заочне відділення) – «Філософія сталого розвитку в умовах Економіки, що базується на Знанні» – Ця стаття є спробою дати визначення найважливішим аспектам – економічному, соціальному і екологічному як філософської ситеми. Автор аналізує сталий розвиток у категоріях знання. Вказує на його роль і зазначає необхідність категоризації. Крім того, підіймає питання балансу інтересів сучасного світу, вказуючи на необхідність нового світогляду. Дуже важливим є також обговорення питання педагогіки сталого розвитку, тобто навчання його лідерів, які керуватимуться цінністю відповідальності. Ця стаття не намагається збудувати Філософію Сталого розвитку, але наголошує на цій необхідності і вказує її напрямок.

Grzegorz Omelan – Uniwersytet Opolski, I rok studiów doktoranckich, nauki o polityce – „Zrównoważony rozwój a eksploatacja złóż **węglowodorów** w obszarze Arktyki" – Ocieplenie klimatu w obszarze arktycznym, a co za tym idzie, topnienie lodu tamże, ułatwia planowanie eksploatacji ogromnych złóż węglowodorów zalegających pod dnem Oceanu Arktycznego. Państwa położone w regionie rozpoczęły ostrą rywalizację o dostęp do tych złóż. Jednak ich eksploatacja niesie ze sobą ogromne ryzyko ekologiczne – nawet mały wyciek ropy lub inna awaria na platformie wydobywczej położonej setki kilometrów za kołem podbiegunowym może mieć katastrofalne skutki dla ekosystemu regionu. Organizacje ekologiczne już działają na rzecz podwyższenia standardów udzielania zezwoleń na prace wydobywcze, największe koncerny paliwowe zdają się bowiem być zaślepione chęcią zysku i zapominają o kwestii ochrony środowiska w tak ważnym dla klimatu Ziemi regionie. Problematyka wydobycia węglowodorów spod dna Oceanu Arktycznego stanowi ważny sprawdzian dla ludzkości – okaże się bowiem w ciągu najbliższych dekad, czy idealistyczne hasła dotyczące zrównoważonego rozwoju zostaną efektywnie wprowadzone w życie w celu ochrony przyrodniczej i klimatycznej rejonu Bieguna Północnego.

Ґжеґож Омелан – Опольський Університет, I курс аспірантури, політичні науки – «Сталий розвиток і експлуатація покладів вуглеводню на території Арктики» – Потепління в Арктиці й танення снігів, яке за цим іде, полегшує планування експлуатації величезних покладів вуглеводороду, що знаходяться на дні Арктичного океану. Держави, які знаходяться у цьому регіоні, почали гостру боротьбу за доступ до цих покладів. Але їх єкплуатація може бути дуже ризиковною – навіть невеличкий витік нафти або аварія на видобувній платформі, котра знаходиться сотні кілометрів за полярним колом, можуть мати катастрофічні наслідки для екоситиеми регіону. Екологічні організації вже працюють над підвищенням стандартів для дозволів на проведення видобувних робіт, найбільші паливні концерни, здається, осліплені можливістю зисків і забувають про питання охорони навколишнього середовища у таком важливому для клімату Землі регіоні. Проблема видобування вуглеводороду з дна Арктичного океану є справжнім екзаменом для людства – тому що протягом найближчих декад виявиться, чи ідеалістичні гасла про сталий розвиток будут ефективно впроваджені у життя для охорони природи і клімату регіону Полярного Кола.

Magdalena Popek – Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, 2 rok studiów doktoranckich, Kierunek: Ekonomia, Katedra Statystyki i Demografii – „Edukacja - zrównoważony rozwój a rzeczywistość" – Tekst artykułu przedstawiła pojęcie edukacji oraz zrównoważonego rozwoju. W kilku zdaniach autor opisuje edukację kiedyś i obecną, gdzie młodzi ludzie mogą realizować swoje cele, pogłębiać swoje zainteresowania. W późniejszej części autor przedstawia swoje badania, gdzie zmienne opisujące postawy studentów są znaczącym wyznacznikiem ich późniejszego życia. Stawia hipotezę, że postawa młodych ludzi kształtuje się już w domu rodzinnym, to rodzice i ich zasady kształtują początkową postawę, spojrzenie na życie rodzinne i karierę zawodową.

Магдалена Попек – Познаньский Економічний Університет, II курс аспірантури, Економіка, Кафедра Статистики і Демографії – «Освіта – сталий розвиток і реальність» – У статті розглянуто поняття освіти і сталого розвитку. У кількох реченнях авторка описує освіту колись і сьогодні, коли молодь може реалізувати свою мету, поглиблювати свої зацікавлення. У наступних частина авторка пропонує ознайомитися із власними дослідженнями, у яких змінні, що описують типи студентів, стають значним показником їхнього майбутнього життя. Авторка висуває гіпотезу, що особистість починає формуватися ще в батьківському домі, саме батькі і їхні засади починають формувати особистість, погляд на сімейне життя і професійну кар'еру.

Agata Pyrzyńska – Prawo V rok, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – „Przyjazne instrumenty prawa wyborczego w świetle założeń

zrównoważonego rozwoju" – Opracowanie niniejsze ma na celu poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy współcześnie polski ustawodawca, w państwie respektującym ideę *the rule of law,* stara się stworzyć wyborcom przyjazne instrumenty prawne, zachęcające ich do aktywnego partycypowania w akcie głosowania. Wybory stanowią bowiem początek wszelkich dalszych procesów zachodzących w państwie, zaś partycypujący w nich wyborcy udzielają konkretnym reprezentantom legitymacji do decydowania w ich imieniu. Jednym z priorytetowych celów ustawodawcy winno stać się, dążenie do maksymalnie efektywnego zachęcenia wyborców do uczestnictwa w wyborach. Przyjazne instrumenty prawa wyborczego są szansą na umacnianie zaangażowania obywateli, a tym samym kształtowanie przez nich prawdziwie demokratycznej rzeczywistości, opartej na aktywizmie grup społecznych i efektywnej współpracy, co w stanowi jedno z zasadniczych założeń zrównoważonego rozwoju. W pracy przedstawiono stan *de lege lata* przyjaznych rozwiązań prawa wyborczego a także postulaty *de lege ferenda*.

Агата Пижинська – право, V курс, Факультет Права та Адміністрації, університет Миколая Коперніка в Торуні – «Приязні інструменти виборчого права в світлі положень сталого розвитку» – Метою цієї роботи є пошук відповіді на питання, чи сьогодні польський законодавець у державі, яка визнає ідею *the rule of law,* намагається створити для виборців правні інструменти, котрі заохочували б їх до активної участі у голосуванні. Адже вибори – це початок усіх подальших державних процесв, а тому, беручи у них участь, виборці надають конкретним представникам право приймати рішення від їхнього імені. Однією із пріоритетних цілей законодавця повинно бути намагання досягнути максимально ефективного заохочення виборців до участі в виборах. Приязні інструменти виборчого права – це шанс на зміцнення ангажованості громадянина, і таким чином формування справжньої демократичної реальності, підставою якої є активність суспільних груп і їхня ефективна співпраця, що є головним принципом сталого розвитку. Робота представляє стан *de lege lata* приязних рішень виборчого права, а також постулати *de lege ferenda.*

Jacek Sobański – Uniwersytet Opolski, doktorant I roku Nauk o Polityce – „>>Ciemna energia<< ładu międzynarodowego – czyli wbudowana niezrównoważoność systemu globalnego, jej skutki i przykładowe propozycje zmian". – Budowa w sposób obiektywny i naukowy zrównoważonego rozwoju na świecie to zadanie trudne. Szczególnie w czasach legislatorów, których zadziwia fakt, iż 1 gram czekolady posiada więcej energii na jednostkę masy niż wybuchowy trotyl, popularny TNT. Obecny stan, znakomity matematyk, John Allen Paulos nazwałby zapewne analfabetyzmem energetycznym. Przed nami stoi jednak bardzo poważny wybór: głodować teraz czy później? Każdy dolar, funt, złoty, jen, każde renminbi posiada swój ekwiwalent w magazynie energii zwanym Ziemią. Należy uświadomić ludzkość, iż tkwimy w stanie wymiany barterowej z Globem. Zaproponowane rozwiązania takie jak: wprowadzenie tzw. podatku eksergicznego, optymalizacja zużycia tytułowej „ciemnej energii", zastąpienie wskaźnika PKB wskaźnikiem trójsektorowym oraz wdrożenie systemu Zbywalnych Kwot Energii niejako „obok" i niezależnie transakcji pieniężnych mają zapewnić mitygację nadchodzących milowymi krokami problemów tak, by ogólna produktywność systemowa, a nie tylko ekonomiczna (PKB) mogła zostać utrzymana na bezpiecznym dla człowieka poziomie.

Яцек Собаньський – Опольський Університет, I курс аспірантури, Політичні науки – «Темна енергія міжнародного ладу, або вбудована несталість глобальної системи, її результати та приклади пропозицій змін» – Об'єктивне і наукове будовання сталого розвитку у світі – це важке завдання. Особливо у часи легіслатів, яких дивує факт, що 1 грам шоколаду містить більше енергії на одиницю маси, ніж тротил. Цей стан сучасний математик Джон Аллен Паулос міг би назвати енергетичною неграмотністю. Проте ми стоїмо перед дуже важливим вибором: голодувати зараз чи пізніше? Кожен долар, кожен фунт, злотий чи йєн, кожен ренмінбі має свій відповідник на складі енергії, що зветься Землею. Людство має усвідомити, що ми знаходимося у стані бартеру із планетою. Запропоновані рішення, а саме: введення так званого ексергічного податку, оптималізація

використання «темної енергії», заміна показника ВВП на трисекторний показник, а також впровадження системи Збутових квот енергії разом із незалежними грошовими трансакціями повинні гарантувати зменшення проблем, щоб не тільки ВВП, але й загальну системну продуктивність можна було б утримати на безпечному для людини рівні.

Hubert Staśkiewicz – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Politologia, II rok studiów II stopnia (V rok) – „Zrównoważony rozwój w ujęciu alterglobalistycznym i jego chadecka krytyka" – W niniejszym artykule przybliżam spojrzenie alterglobalistyczne na zrównoważony rozwój i zwracam uwagę na jego krytykę ze strony myśli chadeckiej. Przeciwnicy sloganu TINA („There is no alternative") uważają, że neoliberalna globalizacja prowadzi do stworzenia nowej wizji człowieka – trybiku machiny kapitalistycznego konsumpcjonizmu. Pisze o tym Naomi Klein, w swoich bestsellerach No logo i Doktryna szoku, które to stały się swoistym manifestem ruchów alterglobalistycznych. Ich brak akceptacji dla systemu ekonomicznego, opartego na prywatnej własności środków produkcji, stoi w zdecydowanej sprzeczności z doktryną chrześcijańskiej demokracji, która poszukuje złotego środka, pomiędzy interwencjonizmem a liberalizmem.

Хуберт Стащкєвіч – Познаньський Університет ім. Адама Міцкевича, Факультет Політичних наук, Політологія, V курс – «Сталий розвиток у альтерглобалістському розумінні і його хрестиянсько-демократичні критика» – У цій стаття я наближую альтерглобалістський погляд на сталий розвиток і звертаю увагу на його критику з боку християнсько-демократичної думки. Противники гасла TINA („There is no alternative") вважають, що неоліберальна глобалізація веде до створення нового бачення людини – гайки машини капіталістичного консумпціонізму. Про це згадує Наомі Кляйн у своїх бестселерах «No logo» і «Шокова доктрина», які стали свого роду маніфестом альтерглобалістських рухів. Відсутність визнання економічної системи, що базується на приватній власності виробничих засобів, рішуче суперечить доктрині християнської демократії, яка шукає золоту середину між інтервенціоналізмом і лібералізмом.

Jolanta Szulakowska-Kulawik – Uniwersytet Jagielloński, IV r. Studia Doktoranckie, Instytut Europeistyki Wydział Spraw Międzynarodowych i Politycznych – „ogląd procesów transformacji ziem Górnego Śląska i Śląska Opolskiego w kontekście zrównoważonego rozwoju. Od tradycji do wizji". – Artykuł jest przeglądem wybranych aspektów dokonujących się przemian na Górnym Śląsku i na Opolszczyźnie w sferze zrównoważonego rozwoju z akcentem na kwestie ochrony środowiska, kultury, nowej architektury oraz priorytetowego traktowania turystyki i rekreacji. Pojmowane w szerszym kontekście postindustrialnym intensywne przeobrażenia tego regionu dokonywane są i planowane jako zmierzające w stronę uformowania społeczeństwa obywatelskiego, na drodze powolnego przekształcania dotychczasowych przyzwyczajeń i obyczajów. W tekście omówiono również zarysowo ewolucję świadomości i odmienionych postaw tutejszego obywatela w wyniku adaptacji do współczesnych prądów kulturowych oraz jako skutek akceptacji wpływów i wymogów unijnych. Takie głębokie zmiany znajdują swoje fundamenty w procesach historycznych Śląska, miejscu styku różnych kultur, modeli prawno-ekonomicznych i wyznań religijnych. Bogata i rozwarstwiona społecznie w tych okolicach aktywność kulturowa i gospodarcza determinowana była zarówno przez pozytywistyczne relacje do ziemi i pracy, jak też przez systematyczną i wielowiekową działalność stowarzyszeniową, co zostało w rozprawie skrótowo zaprezentowane.

Йоланта Шулаковська-Кулавік – Яґелонський Університет, IV курс аспірантури, Інститут Європеїстики, Факультет Міжнародних і політичних справ – «Огляд процесів трансформації території Верхньої Сілезії та Опольської Сілезії в контексті сталого розвитку. Від традиціх до бачення» – Стаття є переглядом вибраних аспектів змін, що відбуваються у Верхній Сілезії та Опольщині в царині сталого розвитку з акцентуванням

проблем захисту навколишнього середовища, культури, нової архітектури та пріоритетного трактування туризму й відпочинку. Трансформації цього регіону, що розуміються у ширшому постіндустріальному контексті, відбуваються і плануються як такі, що направлені на формування громадянського суспільства, яке повільно змінює свої звички й традиції. В статті також представлено еволюцію свідомості тутешнього громадянина, що є результатом адаптації до сучасних культурних течій і прийняття впливів і вимог Євросоюзу. Підставою таких глибоких змін є історичні процеси в Сілезії, місця стику культур, юридично-економічних моделей і релігій. Багата і соціально різнорідна культурна і економічна активність у цьому регіоні визначалася як позитивістським стосунком до землі і праці, так і систематичною і багаттовічною колективною діяльністю, що коротко впредставлено у цій роботі.

Adam Trawiński – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, IV rok, socjologia (doktoranckie) – „Zrównoważony rozwój – przyczynek powstania *World Class University of Poland*" – Uniwersytet jest miejscem kształcenia na najwyższym poziomie. Chcielibyśmy, aby nasze polskie uniwersytety kształciły na najwyższym światowym poziomie, aby za ich przyczynkiem dokonywane były przełomowe odkrycia i wprowadzane w świat biznesu innowacyjne rozwiązania. Czy to jednak możliwe? Czy Polska ma potencjał aby stać się miejscem powstania uczelni, która realizowałaby wyżej wymienione? Artykuł ma na celu odpowiedź na pytania dotyczące perspektyw powołania do istnienia, tworzenia, funkcjonowania uniwersytetu najwyższej klasy (*world class university*) w Polsce. W tym celu odwołam się do pojęcia zrównoważonego rozwoju, pojęcia z zastosowania, którego polski system szkolnictwa wyższego może wynieść niebagatelne korzyści. Okazuje się bowiem, że łącząc je z ujęciem J. Salmiego dojść możemy do innowacyjnych i zrównoważonych rozwiązań, które przełożyć się mogą na powstanie *World Class University of Poland.*

Адам Травінський – Люблінський Католицький Університет ім. Йоанна Павла II, аспірантура, Соціологія – «Сталий розвиток – крок до появи *World Class University of Poland*» – Університет є місцем осіти найвищого рівня. Ми хочемо, щоб наші польські університети навчали на найвищому світовому рівні, щоб за їх участі виконувалися переломні відкриття і впроваджувалися інноваційні рішень. Чи це можливо? Чи Польща має потенціал, щоб стати місцем виникнення навчального закладу, який би відповідав усьому вище згаданому? Метою статті є дати відповідь на питання, що стосується перспективи виникнення, функціонування університету найвищого класу (*world class university*) у Польщі. Для цього я посилаюся на поняття сталого розвитку, поняття, із якого польська система освіти може узяти багато корисного. Тому що виявляється, що поєднавши його з поглядом Дж. Сальма, ми можемо дійти до інноваційних і сталих рішень, які допоможуть створити *World Class University of Poland.*

Łukasz Żabski – Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Stacjonarne Studia Doktoranckie na Wydziale Nauk Ekonomicznych, I rok – „Wpływ nadzoru korporacyjnego na realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju" – Celem artykułu jest wskazanie roli jaką odgrywa nadzór korporacyjny w wypełnianiu zasad zrównoważonego rozwoju. Zdaniem autora integrowanie sfery gospodarczej i społecznej wymaga uwzględniania potrzeb społeczeństwa i środowiska w decyzjach ekonomicznych. Wówczas wtedy przełoży się to korzystnie nie tylko na rozwój gospodarczy, ale także na dobrostan ludzkości. Ponadto konieczne staje się tworzenie ram dla efektywnego nadzoru korporacyjnego, którego zadaniem jest zapewnienie równowagi pomiędzy celami menedżerów a osobami (interesariuszami) będącymi pod wpływem działania przedsiębiorstwa. W pracy rozważania rozpoczęto od wskazania istoty koncepcji zrównoważonego rozwoju. Następnie przedstawiono teorię społecznej odpowiedzialności biznesu, która uwzględnia w swoich decyzjach kwestie środowiskowe i społeczne. Podkreślono również etyczny wymiar prowadzenia działalności gospodarczej. W dalszej części pracy opisano sens nadzoru korporacyjnego (*corporate governance*) w zarządzaniu organizacjami.

Ukazano także zasady nadzoru określone przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) oraz sposób organizacji nadzoru korporacyjnego w przedsiębiorstwach publicznych, szczególnie ważnych ze względu na interes publiczny.

Лукаш Жабський – Економічний Університет у Вроцлавку, I курс аспірантури, Факультет Економічних наук – «Вплив корпораційного контролю на реалізацію концепції сталого розвитку» – У статті вказано роль, яку відіграє корпораційний контроль у виконанні принципів сталого розвитку. На думку автора, інтеграція економічної і соціальної царин вимагає врахування потреб суспільства і оточуючого середовища під час прийняття економічних рішень. У такому випадку це корисно впливатиме не тільки на економічний розвиток, але й на добробут людства. Крім того, з'являється необхідність створити рамки для ефективного корпораційного контролю, завданням яких було б забезпечення рівноваги між метою менеджерів і особами, на яких впливають дії підприємств. Міркування починаються з опису суті концепції сталого розвитку. Потім представлено теорію суціальної відповідальності бізнесу, яка передбачає у своїх рішеннях екологічні і соціальні питання. Підкреслюється також етичний вимір ведення підприємницької діяльності. Далі описано сенс корпораційного контролю (*corporate governance*) в управлінні організаціями. Вказано також на засади корпораційного контролю, визначені Організацією Еконочічної Співпраці і Розвитку (OECD), та спосіб організації корпораційного контролю в державних підприємствам, особливо важливих з огляду на державні інтереси.

Joanna Żak – Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, V, prawo – studia stacjonarne – „Prawo – narzędziem w rękach prawodawców w okresie >>rewolucji zrównoważonego rozwoju<<"? – Symbiotyczność płaszczyzn harmonizacji zrównoważonego rozwoju stanowi determinantę metodyki czynienia z prawa narzędzia urzeczywistniania tejże koncepcji – co czyni współczesnych prawodawców odpowiedzialnymi nie tylko za formę ustawy, ale i za „trwanie" kolejnych generacji. Rodzi się więc konieczność odpowiedzi na pytanie, jakim narzędziem jest prawo w istocie i jak mocno zrelatywizowana jest jego użyteczność? Artykuł stanowić ma zwięzły komentarz do roli samego prawa w warunkach dążenia do zrównoważonego rozwoju. Punktem wyjścia czynię genezę samej koncepcji i to, jak wrastała ona w cywilizacyjne płaszczyzny, stając się ostatecznie czymś więcej niż tylko konstytucyjną zasadą: stając się ponadnarodową dyrektywą.

Йоанна Жак – Вроцлавський Університет, Юридичний факультет, Управління і Економіка, V курс, Право – «Право як інструмент у руках законодавців у період «революції сталого розвитку» – Символічність площин гармонізації сталого розвитку де термінується методиками перетворення права на інструмент, що впроваджує в життя згадану концепцію. Це робить сучасних законодавців відповідальними не тільки за форму закону, але й за «тривалість» наступних поколінь. Тому ми повинні відповісти на питання, яким інструментом є право на справді, і наскільки релятивною є його корисність? Ця стаття є стислим коментарем ролі самого права в умовах досягнення сталого розвитку. Відправно точкою є ґенеза концепції й то, як вона змінюється у цивілізаційній площині, перетворюється в щось більше, ніж конституційний принцип, перетворюється в наднаціональну директиву.

Viktoriya Merenkova – Kyiv National University of Technologies and Design, speciality "management organizations and administration", VIth year of study – "Basic approaches to the definition of sustainable development of economy" – The article focuses on the current issues of sustainable development of economy and the main approaches to its definition. The concept of ecological-oriented enterprise development is established in the context of sustainable development.

Вікторія Меренкова – Київський національний університет технологій та дизайну, спеціальність «менеджмент організацій та адміністрування», VI курс – «Основні підходи

до визначення сталого розвитку економіки» – У статті розглянуто актуальні проблеми сталого розвитку економіки та основні підходи до його визначення, в контексті сталого розвитку. Встановлено поняття еколого-орієнтованого розвитку підприємств.

Tania Komar – Kyiv National University of Technologies and Design, currently seeking Master's degree in the speciality "Public service organizations"; **Ishyk Marina, Dekhtiar Anastasia** – Kyiv National University of Technologies and Design, speciality "Consumer Services", VIth year of study – "Using 'Point of Contact' as a tool for assuring success in the market place" – The focuses on the issue of gaining profit in a competitive market. The tools for assuring a company's success through the use of points of contact between customers and manufacturers are considered. The features of this approach, the main steps and tools are researched. The algorithm of points of contact application at enterprises is developed and offered for consideration.

Тетяна Комар – Київський національний університет технологій та дизайну, спеціальність «Організація побутового обслуговування», магістрант; **Іщук Марина, Дехтяр Анастасія** – Київський національний університет технологій та дизайну, напрям підготовки «Побутове обслуговування», VI курс – «Точки контакту як інструментарій забезпечення успіху на ринку» – Стаття присвячена питанням отримання прибутку в умовах конкурентного ринку. Розглянуто інструментарій досягнення успіху через застосування точкового контакту клієнтів та виробників. Визначено особливості цього підходу та основні етапи та інструменти. Запропоновано алгоритм власного застосування інструментарію точок контакту на підприємствах.

Olga Panasiuk – Kyiv National University of Technologies and Design, speciality "Marketing", VIth year of study – "Peculiarities of functioning of Ukrainian commodity market infrastructure entities" – The article focuses on the essence of the place, role and importance of Ukrainian commodity market infrastructure in the national economy. The main features of the commodity market are specified. Different definitions of infrastructure of the commodity market are considered, the concepts and benefits this market in comparison with other economic systems are examined. The elements of the modern infrastructure of the commodity market in Ukraine, their goals and the peculiarities of current development are analyzed. The current characteristics of the commodity business market infrastructure in modern conditions are generalized.

Ольга Панасюк – Київський національний університет технологій та дизайну, спеціальність «маркетинг», IV курс – «Особливості функціонування української інфраструктури суб'єктів товарного ринку» – У статті розглядається сутність місця, ролі і значення інфраструктури товарного ринку України в системі національної економіки. Показані основні особливості товарного ринку. Висвітлено різні визначення інфраструктури ринку товарів, концепції та переваги товарного ринку в порівнянні з іншими економічними системами. Проаналізовані елементи сучасної інфраструктури товарного ринку України, їх завдання, особливості розвитку в сучасних умовах та їх взаємодія. функціонування. Узагальнено особливості діяльності товарних суб'єктів ринкової інфраструктури в сучасних умовах.

Тетяна Кондратенко – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Навчально-науквий інститут педагогіки, магістрантка – «Наукове обґрунтування концепції сталого розвитку» – У статті аналізуються різні підходи до трактування поняття «сталий розвиток» у науковій літературі, визначаються міжнародні і внутрішні передумови та чинники (соціально-демографічні, економічні та суспільні) щодо необхідності переходу України до сталого розвитку, характеризуються основні науково-організаційні принципи сталого розвитку, серед них: науковість, гуманність, відповідність міжнародним нормам, регіональність, структурність, системність;

обґрунтовуються важливі складові сталого розвитку: економічна, соціальна й екологічна, що мають забезпечити потреби як нинішнього, так і майбутнього покоління.

Tetiana Kondratenko – Państwowy Uniwersytet im. I. Franki w Żytomierzu, Instytut Pedagogiki, I rok Studiów Uzupełniających Magisterskich, kierunek: Pedagogika – "Uzasadnienie naukowe koncepcji zrównoważonego rozwoju" – Niniejszy artukuł analizuje różne podejścia do wyjaśnienia pojęcia „zrównoważony rozwój" w literaturze naukowej, określa przesłanki międzynarodowe i wewnętrzne oraz czynniki (socjalno-demograficzne, ekonomiczne i społeczne) dotyczące konieczności przejścia Ukrainy do zrównoważonego rozwoju. Artykuł przedstawia również główne zasady naukowo–organizacyjne zrównoważonego rozwoju, m.in.: naukowość, humanitaryzm, zgodność z zasadami międzynarodowymi, regionalność, strukturalność, systematyzacja. Uzasadniono ważne składniki zrównoważonego rozwoju: ekonomiczny, socjalny czy ekologiczny, mające zabezpieczyć potrzeby zarówno pokolenia obecnego jak i przyszłego.

Богдан Северенчук – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, навчально-науковий інститут історії і філософії, спеціальність «Філософія», VI курс; **Аліна Северенчук** – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, навчально-науковий інститут історії і філософії, спеціальність «Філософія», IV курс – «Формування особистості і концепція сталого розвитку» – У статті розглядається розуміння змісту та інтерпретацій модусів побудови особистості, що полягає в розкритті характеру суспільних відносин та самоконструювання людини як не тільки суб'єкта пізнання, а й активно діючої істоти, що спроможна усвідомлено виразити соціальні позиції і сприйняти структуру суспільства як соціальної системи, в рамках якої вона перебуває та тих етичних настанов, що ними має керуватися. Акцентується важливість нового прочитання змісту принципу живого, що має лягти в основу нашого світовідношення на засадах гуманізму та відповідальності перед наступними поколіннями. Постулюється потреба осмислення майбутнього існування людства (на засадах сталого розвитку), вирішення якої вимагає здійснення переоцінки як особистісних усвідомлень, так і соціокультурної політики вже на нинішньому етапі. Обумовлюється необхідність активної участі громадян у політичному та соціокультурному житті на регіональному і державному рівнях, що передбачає також створення моделі світовідношення людини, яка не була б обмежена рамками певної території чи держави.

Bogdan Sewerenczuk – Uniwersytet Narodowy imienia Bogdana Chmielnickiego w Czerkasach, Instytut Historii i Filozofii, kierunek: Filozofia, 6 rok; **Alina Sewerenczuk** – Uniwersytet Narodowy imienia Bogdana Chmielnickiego w Czerkasach, Instytut Historii i Filozofii, kierunek: Filozofia, 4 rok – "Kształtowanie osobowości a koncepcja zrównoważonego rozwoju" – Artykuł ukazuje rozumienie treści i interpretacji sposobów kształtowania osobowości, polegające na ujawnianiu charakteru stosunków społecznych oraz konstruowania się człowieka, zarówno jak przedmiot wiedzy i aktywnie działającej istoty, zdolnej do świadomego wyrażania pozycji społecznej i postrzegania struktury społeczeństwa jako systemu socjalnego w ramach którego przebywa, oraz nastawień etycznych którymi powinien się kierować. Jest akcentowana ważliwość na nowe czytanie treści zasady życia, która ma być podstawą naszego stosunku do świata na zasadach humanizmu i odpowiedzialności przed następnym pokoleniem. Artykuł postuluje również potrzebę uświadomienia przyszłego istnienia ludzkości (na zasadach zrównoważonego rozwoju), której rozwiązanie wymaga zarówno realizacji przewartościowania uświadomień dotyczących osobowości i polityki socjokulturowej już na obecnym etapie. Warunkuje się konieczność aktywnego udziału obywateli w politycznym i socjokulturowym życiu na regionalnym oraz państwowym poziomie, co również przewiduje tworzenie modelu stosunku człowieka do świata, który nie byłby określony granicami pewnego terytorium czy państwa.

Марія Ожгібесова – Житомирський державний університет імені Івана Франка, історичний факультет, 4 курс – «Впливи засобів масової інформації на суспільство» – У статті зроблені спроби розкласти суть процесу взаємовпливу «засоби масової інформації – суспільство» на його складові. Так як, ЗМІ відіграють сьогодні важливу роль і є доступними у плані не тільки ознайомлення, але навіть і творіння такої інформації власноруч (громадська журналістика) через мережу Інтернет, взаємозв'язок стає ще більш яскраво вираженим. Головні проблеми такого взаємовпливу полягають в тому, що не завжди інформація, яка з'являється є об'єктивною і незалежною, а також в тому, щоб подати дійсно витриману за всіма вимогами інтерпретацію подій та фактів – необхідно розуміти суспільство з не однієї з його сторін. Сучасна людина також повинна отримувати правильно інформацію про те, як розрізнити засоби масової інформації, яким можна довіряти від тих, які такої довіри не повинні заслуговувати. Це щоденна складність вибору, на яку наштовхується людина. Але саме відсутність пасивної позиції кожної особи здатна благотворно вплинути на подальшу співпрацю системи «ЗМІ – суспільство» і зробити людину без сумнівів суб'єктом таких відносин, а не об'єктом. У ході розгляду наведеної проблематики автор есе наводить докази того, що ЗМІ не можуть бути просто «знаряддям» тих, до кого воно потрапило. Без врахування суспільної думки – ЗМІ перетворюються у пропаганду. У ході проведеного соціологічного опитування з'ясовано, що медіа впливають на молодь також значним чином, але у новітній спосіб, а саме Інтернет-мережу. У більшості випадків, якщо особа цікавиться серйозними політичними виданнями, то також шукає їх джерела в Інтернет-мережі. Учнівська та студентська аудиторія не суттєво, але відрізняється за складом своїх прагнень від ЗМІ.

Maria Ożgibiesova – Państwowy Uniwersytet im. I. Franki w Żytomierzu, Instytut Historii i Filozofii, 4 rok – „Wpływy środków masowego przekazu na społeczeństwo" – Opracowanie ma na celu próbę rozłożenia sedna procesu wzajemnej relacji „środki masowego przekazu [ŚMP] – społeczeństwo" na jego składniki. Wychodząc z tego, że ŚMP odgrywają ważną rolę i są dostępne w zakresie nie tylko zapoznania się, ale równiez tworzenia podobnych informacji przez autorów (dziennikarstwo obywatelskie) przez Internet. Ten związek wzajemny staje się mocniej zaznaczony. Główne problemy takiego wzajemnego wpływu polegają na tym, że nie zawsze pojawiająca się informacja jest objektywna i niezawisła, a również na tym, że konieczznne jest podanie słusznej, urzymanej za wszystkimi wymogami interpretacji wydarzeń i faktów. Nowoczesny człowiek także powinien umieć wyróżniać godne zaufania ŚMP. Właśnie brak pasywnej pozycji każdej osoby może pozytywnie wpłynąć na dalszą współpracę systemu „ŚMP – społeczeństwo" i niewątpliwie zrobi człowieka podmiotem takich stosunków, a nie objektem. Autorka uzasadnia twierdzenie, że ŚMP nie mogą być po prostu „narzędziem" dla tych, którzy nimi dysponują. Bez uwzględnienia myśli społecznej – ŚMP zamieniają się w propagandę. W ciągu przeprowadzonego badania społecznego zostało wyjaśnione, że media też mają poważny wpływ na młodzież, ale w sposób nowoczesny – przez sieć Internetu. W większości przypadków, jeżeli osoba interesuje się poważnymi publikacjami politycznymi, to także poszuka ich źródła w Internecie. Audytorium uczniowskie a studenckie odróżniają się od siebie konstruowaniem swych dążeń.

Діана Наконечна – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, спеціальність «Початкова освіта», 3 курс – «Український досвід упровадження ідей сталого розвитку в освітній галузі» – У дослідженні відображено особливості впровадження ідей сталого розвитку в освітній галузі України. Визначено мету, основні завдання, пріоритетні напрями освіти для сталого розвитку. Викладено практичний аспект впровадження ідей сталого розвитку в освіті України.

Diana Nakonieczna – Uniwersytet Narodowy imienia Bogdana Chmielnickiego w Czerkasach kierunek: «Edukacja podstawowa», 3 rok studiów – «Ukraińskie doświadczenie wprowadzenia idej zrównoważonego rozwoju w dziedzinie edukacji» – W niniejszym opracowaniu

zaznaczono właściwości wprowadzenia idei zrównoważonego rozwoju w dziedzinie edukacji Ukrainy. Określono cel, główne zadania, priorytetowe kierunki edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Przedstawiono aspekt praktyczny wprowadzenia idei zrównoważonego rozwoju w edukacji Ukrainy.

Мар'яна Козак – Хмельницький національний університет, факультет міжнародних відносин, V курс, «Філологія (англійська мова та література)» – «Співпраця органів студентського самоврядування з адміністрацією вищої школи» – У статті розглянуто основні напрями діяльності органів студентського самоврядування, роль студентського самоврядування в управлінні вищим навчальним закладом, аспекти співпраці студентського самоврядування з адміністрацією вищого навчального закладу на засадах демократії. На конкретному прикладі наведено проблемні аспекти співпраці адміністрації вищого навчального закладу та органів студентського самоврядування, а також запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Marjana Kozak – Uniwersytet Narodowy w Chmielnickim, Wydział Związków Międzynarodowych, V rok, kierunek: Filologia angielska – „Współdziałanie organów samorządu studenckiego i administracji szkoły wyższej" – Artykuł ukazuje podstawowe kierunki działalności samorządu studenckiego, rolę samorządu studenckiego w kreowaniu wyższej uczelni, aspekty współpracy samorządu studenckiego z administracją szkoły wyższej na zasadach demokracji. Na ten temat przytoczono konkretne przykłady problematycznych aspektów współdziałania administracji szkoły wyższej i organów samorządu studeńskiego. Autorka proponuje możliwe sposoby rozwiązania tych problemów.

Марина Хоменко – Житомирський державний університет імені Івана Франка, соціально-психологічний факультет, 4 курс – «Охорона здоров'я молоді як запорука гармонійого розвитку особистості» – У статті розглядається проблема виховання гармонійно розвинутих та здорових дітей, особлива увага звертається на учнів шкільного віку, чий стан здоров'я погіршується протягом шкільного навчання. Наводяться результати оцінювання стану здоров'я учнів 1-4 класів м. Коростишева за останні роки, що свідчать про стрімкий ріст захворюваності учнів. У зв'язку з цим автором пропонується система організаційно-функціональних і психолого-педагогічних настанов, які передбачають інтеграцію багатоваріантних дій, форм, методів, прийомів, освітньо-виховних засобів, що забезпечують високий рівень здоров'я учнів та творче використання цінностей культури здорового способу життя.

Maryna Chomenko – Państwowy Uniwersytet im. I. Franki w Żytomierzu, Wydział Psychospołeczny, IV rok – "Ochrona zdrowia młodzieży jako rękojmia harmonijnego rozwoju osobowości" – Artykuł dotyczy problemu wychowywania dzieci harmonijnie rozwiniętych i zdrowych. Szczególną uwagę zwraca się na uczniów w wieku szkolnym, których stan zdrowia ulega pogorszeniu podczas uczenia się w szkole. Przytoczono wyniki ewaluacji stanu zdrowia uczniów klas 1-4 w Korostyszewie w ciągu ostatnich lat, świadczące o gwałtownym wzroście liczby zachorowań wśród uczniów. W związku z tym autorka proponuje system wskazówek organizacyjnych, funkcjonalnych oraz psycho-edukacyjnych, obejmujących integrację wielowymiarowych działań, form, metod, technik, narzędzi edukacyjnych i wychowawczych, zapewniających wysoki poziom ochrony zdrowia uczniów i twórcze użycie wartości kulturalnych zdrowego stylu życia.

Марія Плахотнікова – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, екологія, 4 курс – «Уявімо майбутнє, якого ми хочемо (есе)» – Стаття спрямована на актуалізацію проблеми сталого розвитку, а саме через призму екологічної освіти, адже безпосередньо у витоків свідомої держави з раціональним природокористуванням стоїть якісна освіта, що починається з самих азів саме з нахилом екологізації. Розглянуто суть

сталого розвитку загалом, і напрацювання інших країн в даному напрямі. Розглянуто питання освіти і виховання. Сформовано висновок щодо безпосередньо України.

Maria Płachotnikowa – Państwowy Uniwersytet Bezpieczeństwa Życia we Lwowie, kierunek: Ekologia, IV rok – „Wyobraźmy sobie przyszłość, ktorej chcemy (esej)" – Artykuł skierowano na aktualizację problemu zrównoważonego rozwoju, a mianowicie przez pryzmat edukacji ekologicznej, dlatego że bezpośrednio przy żródłach świadomego państwa z racjonalnym zarządzaniem środowiskowym znajduje się jakościowa edukacja, która zaczyna się od samych podstaw od kierunku ekologicznego. Rozpatrzono istotę zrównoważonego rozwoju w ogóle, oraz osiągnięcia innych krajów w tym obszarze. Sformułowano wynik dotyczacy bezpośrednio Ukrainy.

Тамара Смик – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; навчально-науковий інститут соціальної роботи, початкової освіти та мистецтва, спеціальність «Дошкільна освіта», 2 курс – «Українсько-польські відносини в залузі освіти і науки: історія і сучасність» – У нашій статті проводиться дослідження україно-польських відносин в сфері освіти і науки. Встановлено, що розвиток українсько-польського співробітництва повинен продовжуватися у напрямі поглиблення наявного рівня стратегічного партнерства між державами.

Tamara Smyk – Uniwersytet Narodowy imienia Bogdana Chmielnickiego w Czerkasach, Instytut Pracy Socjalnej, Edukacji Początkowej oraz Sztuki, kierunek: „Wychowanie przedszkolne", II rok – „Stosunki ukraińsko-polskie w zakresie edukacji i nauki: historia a współczesność" – W artykule tym przedstawiono badanie stosunków polsko-ukraińskich w zakresie edukacji i nauki. Stwierdzono, że rozwój współpracy polsko-ukraińskiej powinien być kontynuowany w kierunku pogłębiania istniejącego poziomu partnerstwa strategicznego między państwami.

Любов Тітова – Уманський педагогічний університет імені Павла Тичини, фізико-математичний факультет, студентка 54 групи – «Можливості та перспективи використання операційної системи Ubuntu» – Запропоновано перспективи використання нових безкоштовних програмних «продуктів» на прикладі операційної системи Ubuntu Linux у системі вітчизняної освіти. Дослідниця доводить, що використання вільного програмного забезпечення є доволі перспективним як на сучасному етапі розвитку суспільства, так і в майбутньому, а також, що поетапний перехід на вільне програмне забезпечення може принести Україні значну економію бюджетних коштів, що є одним з факторів реалізації концепції сталого розвитку.

Lubow Titowa – Uniwersytet Pedagogiczny imienia Pawła Tyczyny w Humaniu, Wydział Fizyki i Matematyki, studentka 54 grupy – "Możliwości i perspektywy wykorzystania systemu operacyjnego Ubuntu " – Zaproponowano wykorzystanie nowego darmowego oprogramowania na przykładzie systemu operacyjnego Ubuntu Linux w systemie edukacji narodowej. Badaczka udowadnia, że wykorzystanie darmowego oprogramowania operacyjnego jest dość perspektywiczne zarówno na obecnym etapie rozwoju społeczeństwa jak i w przyszłości, oraz że stopniowe przejście do darmowego oprogramowania operacyjnego może przynieść Ukrainie znaczne oszczędności środków budżetowych, a to jest jednym z czynników realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Юлія Тарадаєва – Національний педагогічний університет імені М. П. Драго-манова, Інститут екології економіки і права, напрям підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», III курс – «Зелена» економіка в Україні: перспективи розвитку» – Стаття висвітлює важливу проблему забезпечення сталого розвитку України – впровадження «зеленої» економіки та особливості цього процесу. Визначено концептуальні засади політики сталого розвитку. Сформовано ключові параметри «зеленої» економіки та визначено особливості

її впровадження в Україні. З метою поліпшення ситуації, пропонуються ключові вектори екологізації суспільства.

Julia Taradajewa – Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia M.P. Dragomanowa, Instytut Ekologii, Ekonomiki i Prawa, kierunek: Ekologia, ochrona środowiska oraz zrównoważone korzystanie z zasobów środowiska, III rok studiów – „Zielona" gospodarka na Ukrainie: perspektywy rozwoju" – Artykuł wskazuje na ważną kwestię zapewnienia zrównoważonego rozwoju Ukrainy – wprowadzenie „zielonej" gospodarki i osobliwości tego procesu. Zdefiniowano koncepcyjne zasady zrównoważonego rozwoju. Omówiono kluczowe parametry „zielonej" gospodarki oraz określono osobliwości jej wprowadzenia na Ukrainie.

Марина Ковтун – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Інститут екології економіки і права, напрям підготовки «Психологія», IV курс – «Пріоритетні напрями розвитку регіональних соціально-економічних систем України» – У статті визначено основні характеристики соціально-економічного розвитку держави у регіональному вимірі. На основі проведеного аналізу запропоновано пріоритетні напрями підвищення ефективності функціонування регіональних соціально-економічних систем, реалізація яких надасть змогу забезпечити сталий розвиток регіонів та узгодження системи інтересів різних рівнів.

Maryna Kowtun – Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia M.P. Dragomanowa, Instytut Ekologii, Ekonomiki i Prawa, kierunek: Psychologia, IV rok studiów – «Priorytetowe kierunki rozwoju regionalnych systemów społeczno-gospodarczych na Ukrainie» – Artykuł przedstawia główne cechy rozwoju społeczno-gospodarczego w wymiarze regionalnym. Na podstawie przeprowadzonej analizy zaproponowano kierunki priorytetowe poprawy skuteczności funkcjonowania regionalnych systemów społeczno-gospodarczych, których realizacja umożliwi zrównoważony rozwój regionalny oraz harmonizację systemu interesów różnych poziomów.

Людмила Паціра – Національний педагогічний університет імені М. П. Драго-манова, Інститут екології економіки і права, напрям підготовки «Міжнародна економіка», III курс – «Екологічне підприємництво як фактор формування інноваційної моделі сталого розвитку економіки України» – У статті розкрито теоретичні і прикладні аспекти дослідження особливостей становлення екологічного підприємництва в якості фактору формування інноваційної моделі сталого розвитку економіки України. Наведено основні характеристики функціонування екологічного підприємництва в контексті взаємодії з інноваційним середовищем. Визначено головні напрями посилення значення екологічного підприємництва в сучасних умовах.

Ludmyła Pacira – Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia M.P. Dragomanowa, Instytut Ekologii, Ekonomiki i Prawa, kierunek: Ekonomia międzynarodowa, III rok studiów – „Przedsiębiorczość ekologiczna jako czynnik w kształtowaniu innowacyjnego modelu zrównoważonego rozwoju gospodarki Ukrainy" – Artykuł opisuje teoretyczne i stosowane aspekty badań osobliwości tworzenia przedsiębiorczości ekologicznej w kontekście interakcji ze środowiskiem innowacyjnym. Określono główne kierunki wzmocnienia znaczenia przedsiębiorczości ekologicznej we współczesnych warunkach.

Ольга Брижата – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, природничо-географічний факультет, спеціальність "Географія. Біологія", V курс – «Рекреаційна діяльність: ретроспективний погляд і сучасність» – Стаття присвячена дослідженню рекреаційної діяльності як основи сталого розвитку території. Для дослідження взято територію Вінницької області. У різні часи Вінницька область була територією впливів як Речі Посполитої, так і Російської Імперії. Особливий внесок у формування культурної спадщини регіону зробила польська культура. Життя та діяльність відомих польських магнатів, перебування під впливом Речі Посполитої – все

це сприяло формуванню багатої культурної спадщини. У роботі описані такі об'єкти культурної спадщини України: маєток Потоцьких в м. Тульчин, палац Щербатових у м. Немирів, палац Грохольських в с. Вороновиця, костел св. Флоріана в м. Шаргород, водно-вальцевий млин в с. Сокілець.

Olga Bryżata – Uniwersytet Pedagogiczny imienia Pawła Tyczyny w Humaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Przyrodniczych, kierunek: Geografia. Biologia, V rok studiów – "Działalność rekreacyjna: spojrzenie retrospektywne i współczesność" – Artykuł poświęcony jest badaniu rekreacyjnej działalności jako podstawy do zrównoważonego rozwoju terytorium. Do badań wybrany został Obwód Winnycki. W różnych czasach Obwód Winnycki był terytorium oddziaływań zarówno Rzeczypospolitej i Imperium Rosyjskiego. Szczególny wkład w tworzenie dziedzictwa kulturowego regionu wniosła kultura polska. Życie i działalność znanych polskich magnatów, pobyt pod wpływem Rzeczypospolitej – to wszystko przyczyniło się do powstania bogatego dziedzictwa kulturowego. W pracy opisane są następujące obiekty dziedzictwa kulturowego Ukrainy: majątek rodziny Potockich w Tulczynie, pałac rodziny Szczerbatowych w Nemyrowie, pałac Grocholskich w Woronowycach, kościół św. Floriana w Szargorodzie, młyn cylindryczny we wsi Sokilets.

Юлія Рак – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, спеціальність "екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування", 3 курс – «Дослідження проблеми сульфідних вод західних областей України» – За результатами аналізу літературних та фондових джерел охарактеризовано генезис, хімічний склад та бальнеологічні особливості мінеральних сульфідних вод відомих курортів західних областей України. Типізовано згадані води за їхнім хімічним складом відповідно до класифікації В. В. Іванова та І. Є. Невраєва. Вперше досліджено хімічний склад підземної води з свердловини в смт. Брюховичі за 25-ма показниками. Досліджена нами вода характеризується вкрай низькою мінералізацією, сульфатно-гідрокарбонатним кальцієвим складом, мікрокількостями сірководню, низькою загальною твердістю. Особливістю дослідженої води, у порівнянні з типовими підземними водами північної околиці Львова є наявність мікрокількостей сірководню, вкрай низька мінералізація, низька частка натрію у катіонній складовій, хлору – в аніонній, та високий вміст іон-аммонію за повної відсутності нітратів і нітритів. Останній факт вказує на природне глибинне походження іон-аммонію у дослідженій воді.

Julia Rak – Państwowy Uniwersytet Bezpieczeństwa Życia we Lwowie, kierunek: Ekologia, ochrona środowiska oraz zrównoważone korzystanie z zasobów środowiska, III rok studiów – „Badanie wód siarczkowych zachodnich regionów Ukrainy" – Zgodnie z wynikami analizy źródeł literackich opisano genezę, skład chemiczny i właściwości balneologiczne mineralnych wód siarczkowych znanych kurortów w zachodnich regionach Ukrainy. Wymienione wody klasyfikowane zostały w zależności od ich składu chemicznego, zgodnie z klasyfikacją W.W.Iwanova i I.Ye.Newrajewa. Po raz pierwszy zbadano skład chemiczny wody gruntowej ze studni w wiosce Briukhowyczi zgodnie z 25-ma wskaźnikami. Badana przez nas woda charakteryzuje się bardzo niską mineralizacją, siarczano-węglanowym wapiennym składem, śladowymi ilościami siarkowodoru, niską całkowitą twardością. Osobliwością badanej wody w porównaniu z typowymi podziemnymi wodami północnego skraju Lwowa jest obecność śladowych ilości siarkowodoru, bardzo niska mineralizacja, niska zawartość sodu w kationowym składzie, chloru – w anionowym, oraz wysoka zawartość jonu amonowego przy całkowitej nieobecności azotanów i azotynów. Ostatni fakt wskazuje na głębokie pochodzenie jonu amonowego w badanej wodzie.

Катерина Фартушняк – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, спеціальність "екологія та охорона навколишнього середовища", V курс – «Поліпшення якості питної води фільтраційним методом – один з аспектів сталого розвитку» – Досліджено екологічні проблеми, що створюються внаслідок вживання людьми

непридатної для споживання води та пошуку найефективнішого способу поліпшення її якості в домашніх умовах. Проведено моніторинг якості питної води в Україні та визначення основних забруднювачів і аналіз існуючих методів очищення води в побуті. Систематизовано та проаналізувано дані моніторингу якості питної води в різних областях України. Розглянуто і проаналізовано можливі варіанти вирішення проблем для досягнення сталого функціонування об'єктів питного водопостачання. У даній роботі проведено ґрунтовне вивчення екологічних проблем регіонів, де якість питної води не відповідає встановленим нормативам, визначено основні забруднювачі та здійснено аналіз існуючих методів та засобів очищення води в побуті. Одержані результати можуть бути покладені в основу досліджень, в результаті яких будуть визначені найбільш ефективні види фільтрів і фільтруючих засипок для побутових потреб населення.

Kateryna Fartuszniak – Państwowy Uniwersytet Bezpieczeństwa Życia we Lwowie, kierunek: Ekologia, ochrona środowiska oraz zrównoważone korzystanie z zasobów środowiska, V rok studiów – „Poprawa jakości wody pitnej za pomocą filtracji – jeden z aspektów zrównoważonego rozwoju" – Zbadano problemy środowiskowe, które tworzone są wskutek spożycia przez ludzi wody nie nadającej się do spożycia oraz poszukiwania najbardziej skutecznego sposobu poprawy jej jakości w domu. Poprowadzono monitoring jakości wody pitnej na Ukrainie i zidentyfikowano główne zanieczyszczenia oraz dokonano analizy istniejących metod oczyszczania wody w domu. Usystematyzowano i przeanalizowano dane monitoringu jakości wody pitnej w różnych regionach Ukrainy. Rozpatrzono i przeanalizowano możliwe rozwiązania problemów w celu osiągnięcia zrównoważonego funkcjonowania obiektów zaopatrzenia w wodę pitną. W niniejszej pracy przeprowadzono dokładną analizę problemów ekologicznych regionów w których jakość wody pitnej nie spełnia norm, określono główne zanieczyszczenia oraz dokonano analizy istniejących metod i narzędzi oczyszczania wody w domu. Rezultaty mogą być podstawą badania, w wyniku którego zostaną określone najbardziej skuteczne rodzaje filtrów oraz substancji filtrujących do codziennych potrzeb ludności.

Олексій Ногачевський – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, спеціальність «екологія та охорона навколишнього середовища», V курс – «Зниження екологічних ризиків впливу викидів автотранспорту» – Сьогодні є актуальним удосконалення на національному рівні процедур ідентифікації екологічних небезпек, визначення основних методичних принципів оцінки екологічних ризиків та їхніх допустимих рівнів при забрудненні навколишнього природного середовища. Визначення екологічного ризику забруднення атмосферного повітря автомобільним. Приділено увагу типу застосованих двигунів. Розглянуто шляхи зниження забруднення атмосферного повітря відпрацьованими газами, методи знезаражування відпрацьованих газів, способи удосконалення двигунів внутрішнього згоряння.

Oleksij Nogaczewski – Państwowy Uniwersytet Bezpieczeństwa Życia we Lwowie, kierunek: Ekologia i ochrona środowiska, V rok studiów – „Obniżenie ryzyk ekologicznych wpływu emisji spalin samochodowych" – Dziś aktualne jest doskonalenie procedur identyfikacji zagrożeń ekologicznych na poziomie państwowym, określenie głównych zasad metodycznych oceny ryzyk ekologicznych oraz ich dopuszczalnych poziomów podczas zanieczyszczenia środowiska. Zdefiniowanie ryzyka ekologicznego zanieczyszczenia powietrza przez spaliny samochodowe. Zwrócono uwagę na typ stosowanych silników. Rozważono sposoby zmniejszenia zanieczyszczenia powietrza przez gazy spalinowe, metody dekontaminacji gazów spalinowych, sposoby doskonalenia silników spalinowych.

Віра Пашкевич – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, ОП-5м. – «Професійні захворювання в Україні: динаміка і причини» – У роботі проаналізовано рівень професійної захворюваності у галузях промисловості по Україні з 2001 по 2010 роки. Проведений аналіз показав зниження рівня професійної захворюваності, але

незважаючи на заходи, що вживаються щодо створення безпечних та нешкідливих умов праці рівень профзахворюваності залишається досить високим. Найвищий рівень спостерігається у вугільній, металургійній, та машинобудівній галузях. Вагомими причинами формування несприятливих умов праці у цих галузях промисловості залишаються недосконалі технології, використання застарілого обладнання, машин і механізмів та їх несправність, неефективність та невикористання засобів захисту працюючими, порушення правил охорони праці, режимів праці і відпочинку. Розглянуто основні причини виникнення професійних захворювань і напрямки профілактики їх виникнення.

Wira Paszkewycz – Państwowy Uniwersytet Bezpieczeństwa Życia we Lwowie, OP-5m. – „Choroby zawodowe na Ukrainie: dynamika i przyczyny" – W pracy przeanalizowano poziom chorób zawodowych w branżach przemysłowych na Ukrainie od 2001 do 2010 roku. Przeprowadzona analiza wykazała zmniejszenie poziomu chorób zawodowych. Bez zważania na środki stosowane w celu stworzenia bezpiecznych i nieszkodliwych warunków pracy, poziom chorób zawodowych wciąż jest dość wysoki. Najwyższy poziom obserwowany jest w branżach węglowej, stalowej oraz w przemyśle maszynowym. Istotnymi przyczynami kształtowania złych warunków pracy w tych branżach nadal zostają niedoskonałe technologie, wykorzystanie przestarzałego sprzętu, maszyn i mechnizmów nie do naprawienia, nieefektywność oraz niewykorzystanie zasobów ochrony przez pracowników, naruszenie reguł ochrony pracy, reżimów pracy i odpoczynku. Rozpatrzono główne przyczyny powstania chrób zawodowych oraz kierunki zapobiegania ich powstaniu.

Мар'яна Войтович – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, спеціальність «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», 4 курс – "Сталий екологічний розвиток в Україні (есе)" – У статті розглянуто сталий екологічний розвиток в нашій країні. Наведено приклади досвіду інших країн щодо даної теми, охарактеризовано екологічну ситуацію та запропоновано шляхи вирішення даної проблеми.

Marjana Wojtowycz – Państwowy Uniwersytet Bezpieczeństwa Życia we Lwowie, kierunek: Ekologia, ochrona środowiska oraz zrównoważone korzystanie z zasobów środowiska, IV rok studiów – "Zrównoważony rozwój środowiska na Ukrainie (esej)" – W artykule rozpatrzono zrównoważony rozwój środowiska w naszym kraju. Na ten temat przytoczono przykłady doświadczenia innych krajów, scharakteryzowano sytuację ekologiczną oraz zaproponowano sposoby rozwiązania tego problemu.